

**Demokratik - Ekolojik Toplum
Paradigması İçin**

**Temel
KAVRAMLAR**

**Cilt III
G - J**

**Abdullah ÖCALAN Sosyal Bilimler Akademisi
Yayınları -6**

Abdullah ÖCALAN
Sosyal Bilimler Akademisi
Yayınları -6

Basım Yeri: Ronahi Matbaası
Basım Tarihi: Haziran 2008

**Demokratik - Ekolojik Toplum
Paradigması İçin**

**Temel
KAVRAMLAR**

**Cilt III
G - J**

G g

G-8: Sanayileşmiş 8 ülkenin dünyadaki ekonomik gelişmeleri yönlendirmek, sorunlarını ve "çözüm yollarını" kendi aralarında tartıştıkları toplantının adı G-8 toplantılarına Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Kanada, İtalya, Almanya, Japonya ve Rusya katılmaktadır. Daha önce Rusya hariç adı anılan diğer ülkelerin katılımıyla bu toplantılar gerçekleştiğinden G-7 olarak biliniyordu. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ardından Rusya'nın da bu toplantılara katılımıyla birlikte G-8 olarak anılmaya başlanmıştır. Kapitalist Emperyalist sistemin önde gelen bu sanayi devi ülkeler, sistemin sorunlarını gidermek ve yeni sömürü kaynakları üzerinde küresel düşünceler üretmeyi amaçlamaktadır. 1975 yılından beri, yılda bir kez toplanan G-8 zir-

veleri dünyanın "sorunlarını" masaya yatırarak "çözümler" üretmeyi amaçlamaktadır. G-8, bileşenlerinin niteliklerinden hareketle "zenginler kulübü" olarak da değerlendirilmektedir. G-8 ya da diğer adıyla "zenginler kulübü"nü dünyaya yön veren ve yöneten ekonomik, siyasi ve diplomatik bir birliktir.

Günümüzün çağdaş sömürgeciliği olarak bilinen G.8.ler, uluslararası sermayenin serbest dolaşımı hiçbir sınır tanımadan hareket ettiği günümüzde dünyanın bütün yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarına ulaşabilen, denetleyebilen bir mekanizmanın sahibidirler. En çok ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarının denetim altına alınmasından tutalım, birçok konuda sistemin uzun vadeli çıkarlarını esas alan politikalar üreten

bir birliktir. Bu zenginler kulübü dünyaya yön veren ve yöneten ekonomik, siyasi ve diplomatik bir birliktir. Bu birliğe karşı en etkili alternatif oluşturabilecek güç sivil toplum örgütlerinin küresel karşıtı örgütlenmeleridir.

Bkz: Davos Zenginler Kulübü

Galilei, Galileo (1564-1642):

Deneysel bilimin ve teleskopik astronominin kurucularından, matematikçi ve fizikçi olan İtalyan bilim adamı.

1564 yılında İtalyan'ın Pisa şehrinde doğmuştur. Babası Vincenzo Gaelilei dönemin tanınmış bir müzisyenidir. Galileo, ilk tahsilini Floransa'da yapmıştır. 1581'de Pisa Üniversitesinde tıp öğrenimine başlar, ancak maddi sorunlardan dolayı okulu bırakmak zorunda kalır. 1583'ten itibaren matematiğe ilgi duyan Galileo, bu konudaki çalışmaları sayesinde 1589'da Pisa'da profesörlük unvanını kazanır.

Deneye ve gözleme dayalı bilimsel yöntemin gelişiminde önemli katkıları olan Galileo, matematik, fizik ve astronomi bilimlerinde önemli buluşlara imza atmıştır. Bilimsel çalışmaları sırasında teleskopu geliştirmiştir. Sarkacın, yüzen cisimlerin ve hareketin dönemim egemen anlayışı olan Aristoteles fiziğinden farklı bir düşünce ile ele alınması gerektiğini ortaya koymuş, özellikle yaptığı deneysel buluşlarla Aristoteles'ten beri devam eden gelen

ve kilise dogmatizminin temel dayanakları olan yerleşik inançta önemli gediklerin açılmasına neden olmuştur. O ana değin boşlukta ağır bir cismin hafif olandan daha erken düşeceği inancına karşılık, ilk bilimsel denemesinde farklı ağırlıktaki iki cismin boşlukta eş zamanlı olarak yere düştüğünü kanıtlamıştır. Aristoteles'in mantığına dayandırılan niteliksel yaklaşıma karşı matematiksel akılcılığı savunmuş, buna karşılık olarak da deneysel yöntemi geliştirmiştir. Aristotelesçi evren bilgisini reddeden Galileo, farklı gök ve yer hareketlerinin olmadığını, tek bir hareket biçiminin bulunduğunu, matematiğin gerçek dünyaya uygulanabileceğini ve doğa olaylarına ilişkin açıklamaların varsayımlaştırılmış doğal ereklere değil, gerçek nedenlere dayandırılması gerektiğini öne sürmüştür.

Galileo deneysel yönteminde gözlemle hesaplamayı bir arada yürütmüş, böylelikle de matematik ile fiziği birleştirerek modern anlamda 'deney' kavramını geliştirmiştir. Bilimsel yöntem getirdiği bu yenilikle başta Newton fiziği olmak üzere kendinden sonraki bilimcileri önemli oranda etkilemiştir. Önder APO, Roger ve Francis Bacon ile birlikte bilimsel yöntemin peygamberi olarak nitelendirdiği Galileo Galilei için; **"bilime ölçüyü sokarak zincirleme devrim sürecine en güçlü katkıyı"** yaptığını söyler.

Teleskopu ilk kullanan gökbilimci olan Galileo, ilk kez 1613'te yayımladığı **"Güneş Lekelerinin Tarihi ve Kanıtları"** adlı çalışmasında Copernicus'un, dünyanın o zamana dek inanıldığı gibi evrenin merkezi olmayıp, güneşin çevresinde dönen bir gezegen olduğu görüşünü açıkça savunmuştur. Galileo, en önemli çalışması olan **"Mekanikle İlgili İki Yeni Bilim ve Matematiksel Kanıtları Üzerine Konuşmalar"** adlı eserini ise, daha sonraki yıllarda geliştirmiştir. Matematiksel çözümlmeyi fizik problemlerine uygulayan Galileo, modern matematik biliminin temellerini attığı bu çalışmasında, ivmeli devinimlerin araştırılmasını olanaklı kılan serbest düşüş yasasını tanımlayıp (Newton'un daha sonra fiziğin birinci ve ikinci hareket yasası olarak tanımladığı mekaniğin iki hareket yasasını) ilk kez öne sürmüştür. Galileo, 1632'de yayınladığı, aynı zamanda edebi ve felsefi bir başyapıt olarak da kabul edilen ve Avrupa'nın her yerinde büyük yankı yaratan **"İki Büyük Evren Sistemi, Batlamyus'çu ve Copernicus'çu sistemler Üzerine Söyleşi"** adlı çalışmasında, kilisenin baskısına karşın örtülü bir biçimde Batlamyus sistemi yerine Copernicus'un sistemini savunur. Bu çalışmasının kilise düzeni için büyük bir tehlike olduğunu gören Aristotelesçi profesörlerin, Dominiken vaizlerin, Cizvitlerin ve kilisenin tüm şimşeklerini üzerine

çeker. Latince yerine İtalyanca ve gülünç bir üslupla kaleme alınan bu eserin geniş kitlelere yayılmasından korkan Roma Engizisyon Mahkemesi O'nu 1633'te 'sapkınlık' suçlamasıyla yargılayarak mahkûm etmiştir. Galileo pişmanlık duyup görüşlerinden döndüğü yönünde bir ifade vererek engizisyon mahkemesinin elinden kurtulabilmiştir. Rivayet edilir ki, Galileo engizisyon mahkemesinin kapısından çıkarken; *"ben dönmüyorum desem de o yine de dönüyor"* demiştir. Engizisyonun mahkûmiyet kararı üzerine ömrünün son yıllarını hapiste geçiren Galileo, 1642 yılında ölmüştür.

Ganimet: Savaşlarda mağlup olan kesime ait mal ve eşyaların ele geçirilmesine ganimet denilmektedir. Savaşta ele geçirilen her şey ganimet olarak değerlendirilmiştir. Buna savaş esirleri ve kadınlar da dâhildir. Savaşta ele geçirilen ve ganimet babında değerlendirilen kadın/erkek insanlar köle olarak kullanılmışlardır. Tалан ve yağma malları da ganimet olarak değerlendirilirler.

Savaşların, "ganimeti kim ele geçirirse onun malı olacaktır" dürtüsü ile teşvik edildiği ve bu amaçla savaşlara katılanların olduğu da bir gerçektir. Ganimetin genel tanımı bu olmakla birlikte, tesadüfen rastlantı sonucu bulunan değerleri sahiplenmek de ganimet olarak tanımlanmaktadır. Yine beklenmedik anlarda ele ge-

çen fırsatları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve bundan kazanç sağlamak da ganimet olarak tanımlanmaktadır.

Adından da anlaşıldığı gibi nimet kelimesi, kişinin kazanarak elde ettiği rızık veya tanrının bahsettiğine inanılan kazançtır. Ganimet ise gayrimeşru yollardan elde edilen kazanç anlamına gelmektedir. Klasik ordu savaşlarında ve özellikle Ortaçağ savaş geleneklerinde ganimetlerin bir sömürü kurumu olarak önemli bir işlev gördüğünü de vurgulamak gerekir.

Gelenek: Geçmişten gelerek toplumsal varoluşu, yaratımı ve sürekliliği sağlayan yaşam alışkanlıklarının tümüne gelenek denilmektedir. Yaşamın içinde oluşmuş alışkanlıklar, örf-adetler, ahlaki kurallar, kültürel şekillenmeler, folklorik özellikler gibi toplumsal değerlerin toplamına gelenek denilmektedir. Toplumun yaşayarak öğrendiği, öğrenerek yaşadığı ve bu anlamda içselleştirerek yaşam alışkanlıkları haline getirdiği gelenekler dizisi, o toplum bireylerini birbirlerine bağlayan en önemli bağlardır. Her toplumun üzerinde şekillendiği coğrafya, ekonomik yapı, dinsel inançlar, dil ve iletişim, sosyal koşullar, toplumsal yaşamı belirleyen en önemli koşullardır. Her toplumda farklılık göstererek yaşamda vazgeçilmez, yazılı duruma gelmemiş ama uyulması benimsenmiş, kimliği durumuna

gelmiş bu yaşam kültürü, alışkanlıklara dönüşerek toplumda yer edinen ve anlam bulan değerlerdir. Bu toplumsal değerler aynı zamanda toplumun ahlakını oluşturur. Gelenekler toplumsal ahlakla geleceğe taşınır. Dolayısıyla etkili bir yaptırım gücüne sahiptir. Gelenek asla basite indirgenemez. Toplumsal zihniyetle, üretimle, yaratımla vb. insan emeğiyle oluşan gelenekler insan vicdanını, ahlakını oluşturur. Yaptırım gücünü yazılı kurallardan değil, toplumsallaşmadan alır. Halkın geçmiş yaşamının toplamı olarak gelecek nesillere taşınan bu kültürel değerler, toplumun bir nevi tutunduğu kökler gibidir.

Geleneklerin olumlulukları kadar olumsuz yanları da mevcuttur. Toplumsal varoluşun ve sürekliliğin olduğu zihniyete dayalı yaşam felsefesi ve bunun etrafında şekillenen değerler olumlu yanları oluştururlar. Halkların komünal-demokratik değerleri bu gelenekler içinde daha fazla yaşamaktadır. Komünal yaşam, dayanışma, ortaklaşacılık ve insan-toplum maneviyatına ilişkin değerler bu geleneklerde gizlidir. Bununla beraber bazı gelenekler toplumsal gelişim ve ilerlemede engel hale gelip gericileşirler. Toplumsal varoluş ve süreklilik açısından anlam yitimine uğrayan bu değerler pranga haline gelirler. Parçalanarak aşılması gereken bu prangaların yaşatılması ve sürdürülmesi geleneklerin olumsuz rol

oynamasına yol açar. Toplumsal gelişim önünde engel olacak türden alışkanlıklara bağnazca tutunmak toplumsal geriliğe, gericiliğe yol açar. Toplumun yaşam ölçüleri durumuna gelen geleneklerin katılaşması, tutuculuk düzeyine varması, körü körüne bağlanmaya yol açması, o toplumun düşünce sistemiyle, inançlarıyla yakından bağlıdır. Geleneklerin zihniyet şekillenmesinin üzerinde kalıcı etkileri vardır. Mitolojik, dinsel ve dogmatik anlayış ve inanışlar geleneklere sadece kalıcı etki yapmakla kalmaz, aynı zamanda gelenekçi bir tutuma bürünerek, her türlü gelişmenin karşısında eski gelenekleri koruyan ve savunan bir anlayışın gelişmesine de yol açarlar. Gelenekçilik ve gelenek arasında böylesine bir bağ vardır. Gelenekleri kendilerine siyasal bir eğilim durumuna getiren gelenekçiler, eskinin devamını istemekten yana olan bir duruşun sahibi olarak bilinirler.

Eski alışkanlıkların kökleri çok derinlerde yatmaktadır. Felsefenin, bilimsel düşüncenin ve bilim-teknik alanındaki gelişmelerin toplumlarda yarattığı değişiklikler karşısında direnen, değişim ve dönüşümü kolayca hazmedemeyen toplumların geleneksel yapıları direnç kaynakları olmaktadır. Dolayısıyla geleneklerin rolünün küçümsenmemesi kadar, toplumsal değişim-dönüşümdeki rollerinin iyi görülmesi ve bilince çıkarılması da büyük önem taşır.

Özellikle "**Bir Halkı Savunmak**" adlı eserinde geliştirdiği toplumbilim anlayışında önemli bir yer tutan 'gelenek'in toplumsal yaşamın değişik biçimleri açısından taşıdığı önemi vurgulayan **Önder APO** gelenek hakkında; *"Toplumsal gelenekle güncellik arasındaki ilişkinin doğru tanımlanması sosyal bilimlerde halen ciddi bir sorundur. Güncel yaşanan olguyu, olay ve süreçleri geleneğe bağlamadan ne kadar tanıyabiliriz? Gelenek güncellik üzerinde ne kadar etkilidir? Toplumun kendisi hangi ölçüler içinde gelenek ve güncelliği bir arada ve nasıl yaşayabilir? Bu sorulara yanıt vermeden, güncel durum ve olası gelişmeler hakkında gerçekçi değerlendirmeler yapmak güçtür. Bu durumda yapılanlar eksik ve yanlışlıklarla dolu olacaktır. Yöntem olarak sürekli tarih ve günceli birbirine bağlamaya çalışmamız bu nedenledir. Bir kez daha kanımı dile getirirsem, geleneğin büyük oranda şifreli de olsa güncelin içinde gömülü olduğudur. Güncel an ve koşullar sanıldığundan çok az geleneksel veriyi değişime uğratmaktadır. Ama olgular dünyasında bunu anlamak için birkaç kodlu şifreleri çözmek gerekir. Yoğun tarihsel tanımlamalar yapmamın nedeni, bu güncel örtük şifreleri çözmek içindir."* derken, devamla geleneğin gücünü özellikle günümüzde Ortadoğu somutunda yaşanan

gelişmeler ve sonuçları üzerinden değerlendirerek, *"Günümüzün üzerinde çalıştığımız, özellikle nitel sıçrama süreçleri olarak tanımlanan, tüm devrimci olgu, olay ve süreçlerin gelenekten kaynaklanan katli şifrelerini çözmeden; doğru, arzulanan, amaca uygun gelişmeler yaratma inancı oldukça yanıltıcıdır. Tüm endişem, çok eksikli ve yanlışlıklarla dolu da olsa, yaptığım tarihsel toplumsal tanımlamalar olmadan günümüzün doğru tanımlanamayacağıdır. Konunun ne kadar önemli olduğunu gösteren, Ortadoğu'nun geçmiş ve özellikle günümüzde yaşadığı facia, dehşet dolu yaşamıdır. Bu yaşamın en son teknoloji kullanılsa da, envai türlü şiddet yöntemleriyle çözümlenememesi kadar, ekonomik, mali, siyasi, eğitsel çabalarla da vahşetten daha beter durumdan kurtulamadığı hemfikir olunan bir gerçektir. Ama mutlaka ivedi bazı çözümleyici çabaları sergilemek gerektiği de gayet açıktır. Bu nedenle geleceği, ana kavramlar kapsamında ne kadar eleştiriye açık da olsa çözme çabam önemlidir. Onsuz güncel çabaların anlamlı olamayacağına, başarılı sonuç veremeyeceğine dair derin kanılar taşı-maktayım."* demektedir.

Gelenek temel alınmadan yenin yaratılamayacağını belirten **Önder APO**, geleneğin gücünü toplumbilimin en temel dallarından biri olan tarih alanına uyarla-

arak, tarihsel bir yöntem olarak nasıl ele alınması gerektiğini *"Değişim ve devrimin altın kuralı, bu büyük harfli formülü "* olarak şöyle belirler:

"Tarih ve gelenek neyse, günümüz ve gelecek odur" büyük ilkesine göre düşünme ve davranmayı bilmek gerekir. TARİH VE GELENEĞİ NE KADAR DOĞRU BİLİYORSAN, GÜNÜMÜZ VE GELECEĞİ, BU TARİHİ İÇSELLEŞTİRDİĞİNDE ÜSTÜNE EKLEYECEĞİN KADAR DEĞİŞTİREBİLİR, DÖNÜŞTÜREBİLİRSİN.

Geleneksel toplum: Devlet yapılanmalarının ve buna dayalı resmi toplumsal örgütlenmelerin dışında kalarak kendisini oluşturan toplum kesimlerini ifade etmektedir. Neolitik dönemden başlayarak doğal toplumun devamı biçiminde kendini süreklileştirerek değişen zihniyet yapılanmalarıyla; üretim araçları ve üretim ilişkileriyle bağlantılı olarak oluşan klan, kabile, aşiret ve halk gibi toplumsal formları oluşturan yapılardır. Devletçi toplumların yasalarından, kurallarından ziyade toplumsal varoluşun kendisini oluşturduğu değerlerin, kültürün, ahlakın daha etkili olduğu toplum biçimidir. Yaşamın örgütlenmesi ve işleyişi bu değerlere göre oluşmuştur. Devlet yapılanmaları altında olsalar da, devletin ve resmi toplumun en az girdiği toplumsal şekillenmelerdir. Toplumsal sü-

rekliliğini binlerce yılda yaşayarak oluşturmuş, içselleştirmiş insanın hücrelerine, dokusuna kadar işlemiş değerlerle anlamlı kılarak toplumsallığın gücüne ulaşmış toplum biçimidir. Bu toplum biçiminde toplumsal gelenekler yazılı olmayan hukuk işlevi gören yaptırım gücüne sahiptirler. Ana ve ataların emeğine dayalı olarak oluşan geleneksel yaşam sürdürülür. Yaşam tecrübeleriyle, duygusal ve analitik zekânın iç içeliğiyle oluşan toplumsal değerler, toplumun geleneksel yanını oluşturur. Bu gelenekler aynı zamanda toplumun aidiyet değerlerini ve kimliğini ifade eder. Bu toplum biçimlerinde üretim ağırlıklı olarak tarıma ve hayvancılığa dayanır. Kapitalist devletçi toplum sürecinde dahi kabile, aşiret formlarına dayalı zihniyet yapıları ve üretim ilişkileri geçerliliğini korur. Köye dayalı yaşam tarzı bu toplum tipinin kendisini ağırlıklı olarak sürdürdüğü alandır.

Geleneksel toplum, bir yandan toplumsal değerlerin (dayanışma, paylaşım, tamamlayıcılık vb.) en fazla yaşanıp, korunduğu alan olurken, diğer yandan da aşılması gereken değerleri tutucu ve geri bir tarzda sahiplenmeyle, gerici bir toplum biçimine dönüşmektedir. Geleneksel toplumun bu ikili yanını görerek ele almak daha sağlıklı bir bakış açısı oluşturur. Yoksa geleneksel toplumu "gericidir, bağnazdır" gibi tanımlamalarla ifade etmek, bu top-

lumu bütünlüklü ifade etmeyen bir tanımlamaya götürür. Bir yanıyla komünal-demokratik değerlerin en fazla yaşandığı toplum biçimi olurken, diğer yandan değişim, dönüşüm ve yenilenmeye kapalı yanlarıyla toplumsal gelişmeye hizmet etmeyen geri yanlarını korumaktadır. Devletçi topluma kapalı olmayla beraber, devletçi toplumun ağır ideolojik saldırıları altında zihniyet yapılarını yenileyememe ve bu yönlü yaşanan zihinsel gerilik, kültürel, sosyal ve ekonomik bir bütün olarak geri bir yaşam felsefesinin sürmesini doğurmaktadır. Geleneksel toplumun bu yönüyle bir anlamda yaşam felsefesi haline getirdiği kadercilik, sorgulamayan, eleştirmeyen yapısı, geri geleneklerin aşılmasını ve kendisini yaşatmasına yol açmaktadır. Toplumun binlerce yılda yaşayarak öğrendiği ve içselleştirdiği değerlerin korunması gerekenlerle aşılması gerekenleri ayırt edememe, körü körüne sahiplenme toplumda yozlaşma ve çürümeye de yol açmaktadır. Örf, adet vb. denilen geriye düşmüş geleneklerin açığa çıkarıldığı sonuçlar insan ve toplum yapısını olumsuz etkileyen sorunlara yol açmaktadır. Töre cinayeti gibi çok geri uygulamaların yaşanmasına yol açmaktadır. Küçük yaştaki kız çocuklarının kendisinden çok büyük erkeklere verilmesi (satılması), beşik kertmesi gibi geri gelenekler toplumun bunalım alanları olarak yaşanmaktadır.

Geri geleneklerin bu kadar etkili olmasında dinsel inançlara dayalı kaderci yaşam anlayışının tutucu, dogmatik yapısı etkili olmaktadır. Bu geri geleneklerin çözülerek komünal-demokratik değerlere dayalı yapılanması/yapılandırılması önemli bir ihtiyaç olmaktadır.

Gelenekçi toplumlara verilecek en iyi örnek Ortadoğu toplumlarıdır. Günümüzde de bu geleneksel yapılarını korumaktadırlar. Toplumsallaşmayı en uzun ve derinlikli yaşayan bölge olması itibarıyla, devletçi toplumlar karşısında bu değerlerini koruma anlayışı geleneksel tutuculuğa yol açmıştır. Bunda devletçi toplumun çıkarlarından dolayı toplumsal değerleri dağıtmasının etkilerini göz ardı edemeyiz. Devletçi toplumların çıkarları altında bölge toplumu inim inim inletilmiştir.

Yaşanan zihniyet yapıları en geri bir tarzda topluma empoze edilerek, düşünsel gelişimi dumura uğratarak kaderine razı olan bir toplum şekillenmesi yaratılmıştır. Aşırı dinsel ağırlıklı bu toplumsal yapılanmalar değişime ve yenilenmeye en kapalı toplumlar haline getirilmiştir. Bu anlamda Ortadoğu geri geleneksel yapılanmaların en fazla korunduğu ve yaşatıldığı bir alan durumundadır.

Geçmiş toplumsal değer yargılarından kopmakla sağlıklı bir yenilenme yaratılamayacağı gibi, geri geleneksel değerlere körü körüne bağlanmanın da toplumu

yaşama anlamına gelmeyeceği açıktır. Dolayısıyla ne toplumsal kök değerlerinden kopmakla ne de kurumuş, canlılığını yitirmiş geri değerlere bağlanarak toplumsal değişim ve yenilenme yaratılabilir. **Önder APO'nun "Tarih ve gelenek neyse, günümüz ve gelecek odur." büyük ilkesine göre düşünme ve davranmayı bilmek gerekir. Tarihi ve geleneği ne kadar doğru biliyorsan, bu tarihi içselleştirdiğinde, üstüne ekleyeceğin kadar günümüzü ve geleceği değiştirebilir ve dönüştürebilirsin. Değişim ve devrimin altın kuralı, bu büyük harfli formülün uygulanmasından geçer."** değerlendirmesindeki felsefik, ideolojik, siyasal anlayışı gözetecek, geleneksel topluma bakabilmek sağlıklı ve çözümleyici bir yaklaşıma ulaştırabilir.

Bkz: Gelenek

Gen: Bütün canlılarda eşey hücreleriyle kuşaktan kuşağa aktarılacak kromozomların yapısında yer alan, taşıdığı genetik bilgiyle protein sentezini yönlendirerek bireyin kalıtsal özelliklerini belirleyen kalıtım birimi.

Bkz. Gen Haritası, Genetik

Gen Haritası: Bilimin son yıllardaki popüler konusu; gen haritasının çıkarılmasıdır. Başta insan olmak üzere tüm canlıların fizik yapılanması kadar, hastalıkları ve bu hastalıklara neden olan tek tek genlerin tespit edilmesi ve

bunların giderilerek sağlıklı insan fiziğine, yapısına ulaşmayı hedefleyen biyolojik çalışma. Bu çalışmanın sonuçlarıyla insanlığın oluşum kökenleri de önemli oranda açıklığa kavuşmuş oluyor. Yani bu çalışma sadece insanın hastalıklarını gidermeyecek, evrimsel süreçlerini de netleştirecek ve dahası göçlerle hangi topluluğun nereden geldikleri ve buna dayanarak göç yolları da tespit edilebilecektir. Bu anlamıyla oldukça önemli bir çalışma olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın günümüzde de sınırlı kalmayacağı, daha köklü inceleme ve araştırmalara yol açacağı, 21. yüzyılın temel bilim alanlarından biri olacağı iddia edilebilir.

Gen haritasının oluşturulması çalışmaları sadece hastalıkların tespit ve teşhisinde kullanılmayacaktır. Hücre nakli yanı sıra insan kopyalanmasının tartışma düzeyinde de olsa gündemleşmesi, araştırma ve sonuçlarının ahlakiliğini de gündemleştirmiştir. İnsan kopyalamanın ve doğacak çocukların ebeveynlerin istemleri temelinde olmasının, yani doğacak olan çocukların özelliklerinin doğumu engellenebilir hale getirmesi, bunu tartışma gündemine getirmiştir. Bunu dinsel anlamda ahlaki bulmayanlar kadar, bilimsel anlamda karşı çıkanlar da vardır ve bunların iddialarına göre de, bu kopyalama ya da "ısmarlama insan" evrim zincirinin bozulmasına neden olacaktır. Hatta da-

ha da ileri giderek bazı kötü huylu genlerin bile insan yaşamı için gerekli olduğunu savunmakta ve buna da orak hücre anemisi örnek olarak göstermektedirler: "Orak hücre anemisi olarak bilinen bir anemi türü, sıtmaya karşı direnç oluşturuyor. Bu durumda anemiyi yok etmek için genini ortadan kaldırmak, sıtma salgınına yol açar mı? Bu soruyu daha da genişletirsek, "kötü" genleri nakavt etmek, evrimi nasıl etkiler?" Bu yaklaşım gen haritası ve ortaya çıkaracağı sonuçların ahlakiliğini değil, bilimsel anlamda evrim zincirinin kırılması riskini de ifade etmektedir.

Şüphesiz her bilimsel gelişmenin kötüye yorumlanması ve uygulanması ihtimali vardır ve "kötü" ellerde bu çoğunlukla da böyle uygulanmıştır. Ama bu her koşul altında mutlak anlamda böyle olacak anlamında değildir. Bunun "iyi" ellerde ve insanlığın yararına kullanılması da mümkündür. Atom çekirdeğinin parçalanması buna örnek olarak gösterilebilir. Atom çekirdeğinin parçalanmasında açığa çıkan enerji eğer insanlık ve geleceği adına kullanılacak olursa, muazzam bir gelişmeye ve enerji ihtiyacının giderilmesinde rol oynayabilecektir. Ama aynı enerji yıkım temelinde kullanıldığında ise, insanlığı yok oluştürebilecektir. Burada tartışılması ve üzerinde durulması gereken bilimsel yöntem ve konusu değil, bilimsel yöntem ve ge-

lişmelerin bilim softaları elinde insanlığa karşı kullanılmış olmasındır. Aynı şey gen haritası ve yaratacağı sonuçlar açısından da değerlendirilebilir.

İnsanın fizyolojik yapısı üzerindeki araştırmalar gen haritasının çıkarılması girişimlerinden önce başlatılmıştır. DNA zincirinin tespiti insan fizyolojisinin keşfedilmesinde çok önemli bir aşama olmuştur. Bir insanın DNA zinciri, o insanın kalıtsal yapısını, hastalıklarını ve kan bağlarını gösterebilen bir kök hücredir. Bir anlamda bu, bir bilgisayardaki tüm hafızayı tutan temel bir işlemci, bir mikroçip gibidir. Bu bilgi asla kaybolmaz ve ortadan kaldırılamaz. Arızalar da bu DNA'larda gizlidir ve okunması bilindiğinde, o insanın fizyolojik tüm kök yapısı da okunuyor demektir veya o insanın soykötüğüne kadar uzanmak mümkün oluyor.

DNA zincirinin dizilimi bazı harflerle isimlendirilir ve gen haritası da bunların toplamından oluşur. DNA zinciri "A", "T", "G", "C" harflerinden oluşur ve her harf insan metabolizmasında bulunan bir maddeyi temsil eder. DNA zincirinin dizilimi de; "ATGCCGCGGCTCCTCC" şeklindedir ve bu zincir uzayıp gider. Ve her harf, "A" (Adenin-Adenine), "C" (Sitosin-Cytosine), "G" (Guanin-Guanine), "T" (Timin-Thymine) gibi bir molekölü temsil eder. Deriden kaslara, karaciğerden akciğere, insan vücudun-

daki her hücre aynı DNA'nın bir kopyasını taşır. Her insanda bulunan bu DNA'ların toplamının 3.2 milyar olduğu söylenmektedir. Çıkarılan gen haritası, 3,2 milyar DNA'nın çözülmesi anlamına geliyor ve bunun %100'e yakını da çözülmüş durumdadır. Bunun çok büyük bir rakam ve çözüm olduğu kesindir.

Gen haritasının çıkarılması şimdiye kadar geliştirilen en pahalı bilimsel araştırmaların başında geliyor. Bu proje 250 milyon dolarlık bir bütçe ile gerçekleştirilmiştir. Finansmanı ABD hükümeti ile İngiliz Wellcome Trust firması tarafından karşılanmıştır. Hükümet dışı kimi firmalar da kendi çaplarında bu çalışmayı yürütmeye çalışmışlardır. Bu anlamda yaratılan rekabet hükümet kaynaklı girişimin daha hızlı çalışmasına ve sonuca ulaşmasına yol açmıştır.

Bu projenin yürütülmesinde 1.100 kişi yer almıştır. Bu sayının çok büyük çoğunluğu bilgisayar uzmanı, biyolog ve teknikerlerden oluşmuştur. Yani kısaca 1.100 kişiden oluşan bir bilim adamı ordusu bu projeyi yürütmüştür. Altı ülke (İngiltere, ABD, Japonya, Kanada, Nijer ve Çin) ve 15 laboratuvarda yürütülen bu çalışma yaklaşık 15 yıl gibi uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

Gen haritası çalışmanın tamamlanmasıyla birlikte insanın evrim süreci üzerindeki sır perdesi de önemli oranda aydınlanmış-

tır. Tedavisi bulunmayan kimi hastalıklar gen haritasının çıkarılması ve hücre nakliyle birlikte giderilmiş, buna dayanarak diğer hastalıkların da gen haritasının işlenmesiyle birlikte giderilebileceği iddia edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda bunların görüleceği veya tedavisi olmayan hastalığın kalmayacağı iddia edilmektedir.

Genetik: 1- Bir şeyin doğusuyla ilgili olan. 2- Bir şeyin kökeni ve gelişimiyle ilgilenen. Kalıtım bilimi olarak da bilinir. Genel olarak kalıtım yasalarını, özellikle genleri konu alan bilim dalı. Gen, bütün canlılarda eşey hücreleriyle kuşaktan kuşağa aktarılabilecek kromozomların yapısında yer alan ve taşıdığı genetik bilgi ile protein bileşimini (semtes) yönlendirerek bireyin kalıtsal özelliklerini belirleyen kalıtım bilimidir. Biyolojik kalıtımın aktarımını sağlayan temel birim üremesini cinsel ilişki ile gerçekleştiren canlı türlerinden, her bireyin geno tipi biyolojik anne babasının genlerinin yarısından oluşur. Temeli oluşturan bu genetik yapı, çok çeşitli çevresel etkilerle karmaşık biçimlerde bir araya gelerek, bireyin genetik yapısını yansıtan dış görünüşünü (fenotip) meydana getirir. Bütün canlılarda genlerin temel bileşimi nükleik asitlerdir; bu genetik malzeme bazı virüslerde ribonükleik asit (RNA) geri kalan öbür canlılarda deoksiribonükleik asit (DNA) bi-

çiminde bulunur. Günümüzde genetik bilimi büyük gelişme göstermiş, insanın gen haritası %100'e yakını çözülmüştür. Bir DNA molekülü birbirinin üstüne dolanmış (sarmal) iki nükleotid zincirinden oluşur. Ve bu yapısıyla ters dönecek şekilde bükülmüş bir ip merdiveni andırır. Merdivenin kenarları olan iki zincir şeker ve fosfat moleküllerinden, basamakları ise ikişer ikişer bağlanmış azotlu bezlerden oluşur. Zincirlerin üzerinde özel bir sırayla dizilmiş olan bu bezler adenin(A), guanin(G), sitozin(C) ve timin(T) bulunur. Kimyasal bir süreçle bir DNA molekülünden, birbirinin eşi olan iki DNA molekülü meydana gelir. Kalıtsal bilgi bu yolla bir kuşaktan öbür kuşağa aktarılır.

Germenler: Eski çağlarda Avrupa'da Germen dillerini kullanan bütün boylar ve topluluklar Germenler olarak bilinir. Germen dilleri Hind-Avrupa dil gurubundan olup Kuzey'de İzlanda, Güney'de Tuna'ya kadar yayılan Germen dilleri; Doğu, Batı ve Kuzey olmak üzere üç dala ayrılır. Bu ayrışma içerisinde, Germenler Kuzeyli ırkına mensup olanlardır. Denizci bir kavim olarak bilinen Germenler, İskandinavya'nın güneyinden gelerek Keltleri yerlerinden sürerek MÖ. 3.yüzyıldan itibaren bugünkü Almanya'ya yerleşirler. Bu dönemden MÖ 1. yüzyıla kadar ciddi siyasi bir birikime sahip olamazlar.

Göçebe German boylarının etkili bir tarzda tarih sahnesine çıkışları Roma İmparatorluğu'yla yaptıkları savaşlarla gerçekleşir. Doğu, Batı ve Güney olarak üç bölüme ayrılan Germanler, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul etmelerine rağmen, aile birlikleri bağımsızlıklarını korurlar. Hızla çoğalan Germanler, kendilerine yeni yurt ararlar. Frank, Sakson, Boyer, Langobard, Thür, Kvad, Burgund, Vondal, Gepid, Viking, Doğu ve Batı Got kavimleri German göçüne sebep olur. Tuna ve Ren kıyıları dahil, Karadeniz kıyılarına kadar yayılırlar. Romalılar, German kavimlerini kendi topraklarına yerleştirip, bunlardan asker ve subay alıp, lejyonlar (piyade ve süvarilerin oluşturduğu askeri birlik) kurar. Millattan sonra 4. yüzyılda Hunların saldırılarından kaçan German kavimleri, Batı'ya göçmeye başlarlar. Doğa tanrılarına inanan Germanler, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan kültürünü benimseyip, zamanla kendi varlıklarını kaybederler. Bugünkü Alman, İngiliz, İzlanda, İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda milletlerinin belli bir varlık ve biçim kazanmasını, Germanler ve dilleri sağlamıştır.

Aile birliklerinden meydana gelen Germanler, krallar tarafından idare edilirdi. Boy kurultayı, en yüksek yürütme organları olup, savaş, barış, yüksek memurlukların seçimi ve askere alınma-

lara karar verirdi. Hukuk sistemleri sözlü olup, geleneklere dayanırdı. Sosyal yapıları sınıf esasına göre idi. Asil, köylü ve köle sınıfından meydana gelen German toplumunun ordusu, köylülerden meydana gelirdi. Aile birliklerinden toplanan ordunun başlıca silahları; mızrak, balta, kılıç, ok ve yaydı.

El sanatlarından; ağaç ve taş oymacılığı, metal, taş ve cam üstüne boyalı süslemeler yapıp, örnekleri de günümüze kadar gelmiştir.

Germanlerin ekonomisi, büyük ölçüde tarıma dayanırdı. Çiftçilik sabanlarla yapıldı. Buğday, arpa, çavdar, yulaf, keten, darı, çeşitli sebzeleri yetiştirip, bağ ve bahçe ziraatı da yaparlardı. Evcil hayvan yetiştiriciliğine önem verilirdi. Maden işletmeciliğini bilip, demircilik ve kuyumculuk özel meslekleriydi. Germanler açık deniz seferlerine dayanıklı tekneler yapmışlardır. Bu sayede Kuzey-Güney ticaretine karşılıklı katkıda bulunup, hammadde ve el sanatı ürünlerinin ulaşımını sağlamışlardır.

Gezegen: Bir yıldız olmayan, güneş gibi bir yıldızın etrafında dolanan, bazılarının çevresinde dönen uyduları olan doğal gök cisimlerine verilen addır. Dar anlamıyla Güneş sistemi içinde, Güneş'in doğrudan uydusu olan ve Uluslararası Gökbilim Birliği (IAU) tarafından bu tanıma

uygun bulunmuş 8 gök cismini belirlemede kullanılır. Güneş sisteminde resmi olarak kabul edilen 8 gezegenden başka, bu cisimlerle boyut, yörünge ve fiziksel özellikler açısından aynı gruba konabilecek yeni gök cisimlerinin keşfedilmesi, bir yandan da başka yıldızların etrafında da Güneş sistemi gezegenlerine benzer gök cisimlerinin dolandığının saptanması, 'gezegen' tanımının sınırlarının bulanıklaşmasına neden olmuştur.

Uluslararası Gökbilim Birliği (IAU), 1919 yılından bu yana kabul ettiği Güneş sisteminin 8 gezegeni güneşe yakınlık sıralarına göre şunlardır: **1-Merkür 2-Venüs 3-Dünya 4-Mars 5-Jüpiter 6-Satürün 7-Uranüs 8-Neptün**

Bu 8 gezegenin dışında daha önce gezegen olarak tanımlanan Plüton IAU'nun yeni tanımlanmasına göre cüce gezegen olarak kabul edilmektedir.

2002 yılında Plüton'un yarısı çapındaki 50.000 Quaoar'ın, 2004'te ise neredeyse Plüton büyüklüğünde 90.377 Sedna'nın keşfi, Plüton'un diğer Kuiper kuşağı cisimlerinden (Kuiper Belt Objects - KBO) fazla ayrıcalıklı olmadığını göstermesi bakımından önemli görüldü. 29 Temmuz 2005'te üç yeni Kuiper kuşağı cismi daha bulunduğu açıklandı. Bunlardan 2003 UB-313 adlı olanı, Plüton'dan daha büyük olması nedeniyle bazılarınca 10. gezegen ilan edilirken, bir yandan da Plü-

ton'un gezegen sıfatının gözden geçirilmesi tartışmaları yeniden alevlendi. Amerika'da yapılan araştırmalar sonucunda, aslında 12 gezegen dışında 4 gezegenin daha keşfedilmiş olduğu açıkça çıktı. Bunlar Plüton'dan daha büyük ve yapılan araştırmalarda bu dört gezegenin bir tanesinde yaşımsal bir belirti olabileceği de söylenmektedir. Yalnız dünyaya çok uzak olan bu dört gezegen NASA'nın yapmış olduğu gizli araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmış ve medyadan bugüne kadar saklanmıştır.

Güneş'e en yakın gezegen Merkür'dür. Sonra Venüs ve daha sonra Dünya gelir. Dünya'dan sonra Mars gezegeni yer alır. Bütün bunlara 'iç gezegenler' denir. Daha sonra 'dış gezegenler' olarak sırası ile Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün ve Plüton gelir. Bütün bu sistemin yerleşim pozisyonu bir disk şeklindedir.

En yakın gezegen olan Merkür ve en uzak olan Plüton hariç, diğer bütün gezegenlerin Güneş etrafındaki dönüşleri aynı düzlem içindedir. Merkür ve Plüton bu diskin biraz dışına taşarak disk düzlemiyle küçük bir açı (inclination) yaparlar.

Gezegenler içinde en büyük olanı Jüpiter'dir ve kütlesi Dünya'dan 318 kat fazladır. Sonra 95 kat fazlasıyla Satürn gelir. Dünya iç gezegenler arasında en büyük olanıdır. İç gezegenler silikon, demir ve magnezyum gibi katı mad-

delerden meydana gelmiş, dış gezegenler yumuşak ve düşük yoğunluktaki gazlardan oluşmuştur. Dünya, Venüs ve Mars'ta yoğun bir atmosfer tabakası vardır. Merkür ve Ay'da ise atmosfer yoktur. Venüs ve Mars'ın atmosferi karbondioksit ve azot gazından oluşmuş olup oksijen bulunmaz. Dış gezegenlerin atmosferleri ise çok küçük yoğunlukta olup, çok soğukturlar. Bu gezegenlerde bizim bildiğimiz türden canlı türleri yoktur.

Gilgamiş Efsanesi: M.Ö. 4. bin yılın ikinci yarısında Aşağı Mezopotamya'da yaşayan; Ur, Uruk, Kiş, Eridu, Lagaş ve Nippur gibi önemli kentler kuran Sümerlerden geriye, o dönemi yansıtan pek çok eser kalmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi, içinde Nuh Tufanı'nın da anlatıldığı Gilgamiş Destanı'dır. Sümer diliyle "*Sha Nagba İmuru*" yani "*Her şeyi görmüş olan*" Gilgamiş, Uruk kentinin kralıdır.

İlk yazılış tarihi M.Ö. 3.000-2.500 yılları arasında olduğu tahmin edilen destan, Sümerce 12 kil tablete kazılmıştır. İlk yazılımın dışında destan, daha sonra Babil döneminde iki kez daha yazılmıştır. Toplam 2 bin 900 satır olduğu tahmin edilen destanın en önemli bölümleri eksiktir. % 60'ı tam olarak bulunan şiir formatında yazılmış destanın bazı dizelerinin başı ve sonu yoktur. Destanın Sümerce yazımının anlaşılması ol-

dukça zordur. M.Ö. 1800 yıllarında Babil Kralı Hammurabi zamanında tekrar yazılan Gilgamiş Destanı'nın üç tableti bulunamamıştır. Destanın son yazılım tarihi tam olarak bilinemesi de, son ozanının Kassitler çağında yaşamış Sin Lekke Unnini olduğu kabul edilmektedir.

Destanın kahramanı Uruk Kralı Gilgamiş, dörtte üçü tanrı, dörtte biri insan olan bir varlıktır. Gilgamiş halk tarafından çok sevilir. Kral olarak Gilgamiş sert, güçlü ve mağrurdur. Halk bu öfkeli kralın burnu biraz sürtülsün düşüncesiyle tanrılardan yardım ister. Dualar boşa gitmez ve tanrıça Aruru, yarı vahşi bir yaratık olan Enkidu'yu yeryüzüne gönderir. Enkidu destanın ikinci önemli karakteridir. Fakat Enkidu'nun kırlarda yaptığı kıyımlar Gilgamiş'tan çok dilekte bulunan Uruk halkının başına bela olur. Gilgamiş, Enkidu'yu yola getirmek için güzel bir fahişe yollar ve ehlileşmesini sağlar. Kadının peşinden kente gelen Enkidu krallar gibi ağırlanır, güzel kokularla yıkanır, kentlilere özgü elbiseler giydirilir, oturup kalkma dersleri alır. Tanrının isteğinin aksine Gilgamiş'la Enkidu çok iyi arkadaş olurlar.

Güçlerini sınamak için yola koyulan ikili, kendilerine hasım olarak, korkunç sesiyle bile insanları öldürebilen sedir ormanının korucusu dev Huvava'yı seçerler. Ancak devin gürleyişi karşısında Enkidu korkudan dona kalır.

Gılgamış ise etkilenmez ve devî öldürür. Bunu gören Tanrıça İştar, Gılgamış'a aşık olur. Fakat Gılgamış Tanrıça İştar'ı, fahiş gibi davranıp her önüne gelenle birlikte olduğu için aşağılar ve reddeder. Tanrıça'nın intikam almak için Uruk kentine yaptığı saldırılar ise iki kahraman tarafından bertaraf edilir.

Günün birinde Enkidu ölümüne yenik düşer. Dostunu yitirdiği için çılına dönen Gılgamış, kendisinin de bir gün öleceği gerçeği ile karşılaşacağından paniğe kapılır. Ölümsüzlüğün sırrını öğrenmek için **"Tufan"**ı yaşamış ve ölümsüzlüğe ermiş olan Utnapiştim'i görmeye gider. Utnapiştim, binbir zorlukla Mutlular Adası'ndaki evine gelen Gılgamış'ı geri çevirmez ve ona tufanı anlatır. Tanrılar bir tufan ile insanları yok etme kararı alırlar. Ancak Utnapiştim tanrı Ea'nın uyarısı üzerine ailesini, çeşitli zenaat erbabını, hayvan ve bitki türlerini içine alacak yedi bölümden oluşan bir gemi inşa eder. Yedi gün, yedi gece süren ve yeryüzünün sularla kaplandığı tufan sonunda Utnapiştim'in gemisi Nisir Dağı'nın tepesinde karaya oturur.

Utnapiştim Gılgamış'tan, genç kalmanın sırrının, denizin diplerinde bulunan bir bitkide olduğunu saklamaz. Kral sevinçle denizin diplerine dalar ve otu bulur. Ancak Gılgamış'ın yorgunluktan uykuya dalmasından yararlanan bir yılan, otu yutuverir. Destan,

yılanların her bahar deri değiştirmesini bu olaya bağlamıştır. Ebediyen var olma şansını yitiren Gılgamış deliye döner. Çaresiz bir biçimde geldiği Uruk'ta artık Enkidu'nun ruhuyla kurduğu ilişkiden başka avuntusu kalmamıştır. Gılgamış Enkidu'ya ölümden sonraki hayata dair yönelttiği sorularla biraz olsun teselli bulurken bilgeliğin dünyanın nimetlerinden yararlanmak anlamına geldiğini kavrar ve destan da sona erer.

Kısa öyküsü ve genel teknik bilgileri yukarıda aktardığımız şekilde olan Gılgamış Destanı'nı yorumlayan **Önder APO**, özünde ilk devletleşmenin de öyküsü olan ve Aşağı Mezopotamya ile Yukarı Mezopotamya arasında gelişen kır- kent, doğal toplum ve devletçi toplum ile ana erkil ve erkek egemen toplum biçimindeki ayrışmayı/çatışmayı, Kürdistan gerçeği ile bağlantısı üzerinden yorumlayarak şöyle değerlendirmektedir:

"Kürdistan bu uygarlığın ana doğuş kaynaklarından biridir. Sümer uygarlığının ve tüm insanlığın ilk yazılı destanı olan Gilgames Destanı Kürdistan'a yapılan bir talan seferini öykülemektedir. Uruk'un yarı-kahraman ilk krallarından Gılgames'in şehir uygarlığının simgesi olan fahişleştirilmiş kadın yoluyla baştan çıkardığı Enkidu adlı barbar yardımıyla Kürdistan'a doğru sefere çıkması destanın ana konusudur. Enkidu as-

İlinda dağdan şehre inerek hakim güce işbirlikçilik eden yüksek dağlıların, 'Kurtilerin' ilk örneğini temsil etmektedir. Ülkesini işgal ettirmeye öncülük etmektedir. Bunun karşılığında kral-devlet sofrasında yemekli ve kadınlı yaşama alıştırılmaktadır. "Kürt ne bilir bayramı, hor hor içer ayrıranı" deyiimi bu dönemlerden kaynaklanmaktadır. Belki Gılgamış'ın kendisi de yüksek dağlı kökenindendir. Çünkü Gılgamış 'büyük camus', 'öküz gibi adam' anlamına geliyor. Kürdistan tarihinin bu tür hainlerle dolu olması tesadüf değildir. Sümerler orman kerestesi, yontma taş ve madenlerine şiddetle ihtiyaç duyduklarından, askeri seferlerini sık sık kuzeye yapmak durumundaydılar.

"Gılgamış Destanı özünde Uruk sitesinin kuruluş destanıdır. Denebilir ki, tarihin en büyük devrimi bu site kültürünün çerçevesinde yaşanmıştır. İnanna-Enki kurgusu kadın-ana toplumuyla ataerkil toplumun çekişmesini görkemli bir şiir diliyle yansıtmaktadır. Gılgamış Destanı kahramanlık çağının her toplumda görülen örneğinin şahane ve ilk orijinal yapısını dile getirmektedir. İlk şehir-barbar çatışmasını da burada görmekteyiz. Kadın hala yenilmiş olmaktan uzaktır. Ama güçlü erkek, askeri maiyeti ile artık toplum üzerinde hükümlanlığa adım adım alıştırmaktadır. İdeolojik kurgusuy-

la, dinsel kurumlarıyla ve ilk hanedanlık ve saraylarıyla uygar toplumun şafağı atmaktadır.

"Şehrin ve devletin oluşumu tahmini olarak Zağros-Toros etkilerindeki tarımsal-köy devriminin bir devamı olarak gelişmektedir. İnsanlık, tarihin en kapsamlı ve uzun süreli bu devriminin teorik ve pratik kavram ve araçları rahip ağırlıklı hiyerarşik kesim tarafından aşağı Mezopotamya'ya taşınmaktadır. Yanlarına gerekli olan bütün hayvan, tohum ve meyve ağaçlarından örnekler başta olmak üzere, toprak ekip biçme, ev kurma, dokuma, ulaşım vb. tekniklerini hazır götürmeleri güçlü olasılıktır. Bunları sulanmazsa çöl gibi olan bir alandan sağlamlarının koşulları yoktur. Eldeki kanıtlar gelen topluluklarla birlikte taşınan kültürün yol haritasını açıkça göstermektedir. MÖ 6.000-5.000 dolaylarında gerçekleşen bu göçler MÖ 4.000'lerden itibaren beş bin kişiyi barındıran köy birimlerini oluşturabilmektedir. Tarihin ünlü sitesi tanrıça İnanna'nın koruyucusu olduğu Uruk, M.Ö. 3200'lerde bir devlet olarak insanlığa müşerref olmaktadır. Bir ana-tanrıça armağanı olarak şehir devrimlerinin ilk yazılı örneği olarak Uruk Gılgamış Destanıyla haklı olarak ölümsüzleşmiştir. Gılgamış kelimesi etimolojik olarak birçok Sümerce kelime olduğu gibi Aryen kökenlidir.

Bugünkü Kürtçe'de bile 'Gılgır=büyük' anlamındadır. 'Gamej' öküzün büyüğü olan Camus anlamındadır. Halen yerel kültürde öküz gibi, camus gibi demi güçlü kuvvetli erkekler için söylenmektedir. Gilgameş bu durumda Büyük Camus olarak en güçlü, kuvvetli erkeği ifade etmektedir. Gilgameş'in destandaki tanımı da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Kùltürlerin yol haritalarında tarihi değerleri izlemek hayli öğreticidir."

Girift: Karmaşık, her şeyin içiçe geçtiği, kolay anlaşılmaz ve içinden çıkılmaz durum. Daha çok karmaşık ilişki ve çelişkinin yumak gibi bir bütün oluşturduğu olgular için kullanılır.

Girit Uygarlığı: M.Ö. 2100-1400 yılları arasında kurulan ve Grek uygarlığının temelini teşkil eden uygarlıklardan ilkidir. Özgünlükleri olmakla birlikte Ege'nin ve Güney Avrupa'nın Tunç çağına geçişini gösterir. Benzer gelişmeler Mezopotamya ve Mısır'da da yaşanmıştır.

M.Ö. 2000 yıllarından sonra uygarlıkta doruk nokta Girit'tir. Bu özelliği onun özgünlüğünden ileri gelir. Girit tunç çağını yaşayan bütün Doğu uygarlıkları için kalay ticaretinde aracı bir konumdadır. Tunç üretiminde gerekli olan kalay madenin büyük bir bölümü Batı'dan, İspanya yarımadasından gelir. Girit bu ticareti

denetiminde tutar. Aynı zamanda Kıbrıs'tan getirdiği bakırla kendisi de tunç üretir. Bu yönüyle sadece bir aracı değil, aynı zamanda üretici durumundadır da.

Bu sayede tekniği ve ekonomisi önemli oranda gelişir. En başta da maden sanayisi gelişir. Tunçtan yapılan savaş malzemeleri büyük pazar bulur. Altın ve gümüş işçiliğinde alabildiğine gelişkindirler. Bu onların mimarisine, süslemeciliğine de yansır. Yine bu şekilde tel yapma, bunu süslemede kullanmada da belli bir gelişme yakalamışlardır.

Diğer önemli bir sanayi dalları da seramikçiliktir. Seramikte yaygın biçimde çömlekçi tornası ve gelişmiş fırınlar kullanırlar. Girit vazoları bütün Ortadoğu'da aranır durumdadır. Aynı gelişkinlik dokumacılıkta da mevcuttur.

Tarım en gelişmiş olan alandır. Adaların uygun iklimi düşünüldüğünde üzüm, zeytin ve bunlara dayalı sanayi gelişkindir. Fakat tüm bunların da ötesinde gemi yapımında, denizcilikte ve buna dayalı taşımacılıkta oldukça gelişmişlerdir. Ve bunun aracılığıyla kültürlerini her yere yayma imkânını bulmuşlardır. Bu sayede çok uzak yerlerle dahi ticaret yapmışlardır. Dolaşım değeri açısından para yerine bakır külçeleri kullanmışlardır.

Güçlü ticaretleri sayesinde Mısır ve Fenikelilerle yoğun ilişki içinde olduklarından yazı konusunda da gelişmişlerdir. Ticaretle-

rinin günlük dökümlerini dahi tutmuşlardır. Başta Mısır'dan aldıkları hiyeroglif yazıyı kullanmışlardır. Daha sonra bunu daha da geliştirerek yetkinleştirmiş ve çizgisel bir yazıya dönüştürmüşlerdir.

Rahiplerin giderek güçlenmesi toplumsal yapıyı çözer. Eski eşitlikçi ve komunal yapılar yerlerini giderek devletçi, sınıfçı ve özel mülkiyete dayalı bir yapıya bırakır. Bu durum en fazla mezarlar üzerinde yapılan araştırmalarda göze çarpar. Eskiden klanın ölen üyeleri büyük dikdörtgen bir mezara topluca gömülürken, daha sonra mezarlar özelleşmiştir. Bu giderek sınıf farklılıklarını derinleştirmiştir.

Girit'te M.Ö.2000 yıllarında merkezi devlet yapılanması görülür. Birçok aşiret birleşerek merkezi bir krallık kurarlar. Bu krallıkların birleşmesinde rahiplerin çok büyük rolleri vardır. Daha sonraları iktidar üzerinde belli derecede etkileri de olur. Sümer ziguratlarında rahiplerin Sümer Devletini yaratmaları gibi, Girit Devletini de rahipler yaratır. Bu devlet giderek gelişir, önce Ege Denizi'ndeki adaları, daha sonra da Balkanların Güney kesimlerini denetimlerine alırlar. Buralara kendisine bağlı bir yönetici sınıf atar. Devlet sistemlerini oluştururken Mısır'lıları örnek aldıkları görülür. Bugünkü bürokrasiye benzer bir sistem geliştirmişlerdir. Görevler ve yetkiler ayrıştırılır.

Ordu sınıflandırılarak, düzenli ordunun temelleri atılır. Ticareti daha kolay ve güvenli yapabilmek için düzenli bir yol sistemi geliştirirler.

Ana tanrıça kültü hala belli oranda etkili olsa da, erkek egemenlikli tanrı sisteminin geliştiği görülür. Bu sistemde tanrıların yeryüzündeki temsilcileri kral ve rahiplerdir.

Hiçbir yerde halkların özgürlük istemleri uzun süre denetim altında tutulamaz. Girit Devleti de gerek dinle, gerekse de zorla oluşturduğu sistemini uzun süre sürdüremez. Halk baskılara isyan eder. M.Ö. 1750 yıllarında Mısır'dakiyle eş zamanlı bir isyan patlak verir. Kentler işgal edilir, kralın sarayı yakılıp yıkılır. Bu isyanlar Girit'te bir iktidar değişikliğine yol açar. İsyanlardan sonra kurulan yeni devlet, başta kimi demokratik yaklaşımlar sergilese de, aristokrat ve soyluların denetimi ele geçirmeleriyle eski baskıcı yönetime döner.

M.Ö. III. Bin yıllarında aşağı Tuna boylarında, Trakya'da ve Yunanistan'da kavimler göçü yaşanır. Bu göçler özgür aşiret ve kabile göçleridir. M.Ö. 2000 yıllarından başlayarak Akalar ve İyonya'lıların başını çektiği Grek kabileleri Teselya'dan Yunanistan merkezine ve Peloponez'e doğru göç ederler. Akalar M.Ö. 1700 yıllarında Giritlilere ait toprakları işgal etmeye başlarlar. Giderek Giritlileri daraltırlar. Ve M.Ö.1700

yıllarında Girit uygarlığını yıkarak yerine Miken uygarlığını kurarlar.

Gelişmiş Grek uygarlığı köklerini Girit, Miken ve Dor uygarlıklarından alıp, onlardan beslenir. Önderlik Girit uygarlığının oluşumu ve tarihe katkıları konusunda şunları belirtiyor:

"Girit Uygarlığı, MÖ 2 binlerde Girit adasında da uygarlığın hızla özgünleşen bir biçiminin şekillendiği görülmektedir. Mısır ve Fenike'yle yakın ilişkileri vardır. Uygarlığın en Batı ucunu teşkil etmektedir. Yunan yarımadasını besleyen üçüncü kaynak durumundadır. Çömlekçilikte çok ileri olup her tarafa ihraç etmektedir. Görkemli bir saray düzeni kurmuştur. Mitolojide başlangıç halindedir. Zeus ve Demeter doğmak üzeredir. Fenike yazısına benzeyen ilkel bir yazıya sahiptir. Mısır'a daha çok bağlıdır. MÖ 1500'lerden itibaren Yunan Miken Uygarlığının işgaline uğrayarak, birkaç yüzyıl içinde bağımsızlığını yitirecektir. Ortadoğu uygarlığı açısından Girit, o dönemde dünyanın son noktası, Batı ucu demektir. Sıra Grek Uygarlığının yaratılmasındadır. Bu işe dört koldan sarılan Fenike, Mısır, Anadolu (Troya, Hitit, Frigya, Lidya) ve Girit, bir anlamda Avrupa uygarlığının da çekirdeği olan bu doğumu gerçekleştirecektir. Grek mitolojisinde tanrısal doğumların, özellikle Zeus'un doğurtmalarının o ka-

dar çeşitli ve karmaşık olması, bu kadar karmaşık bir gerçeklikle yakından bağlantılıdır."

Globalizm: 1980'lerden itibaren sıkça kullanılmaya başlanan globalizm ve globalleşme terimi bazen aynı ve bazen de birbirinden farklı anlamları olan iki terimmiş gibi kullanılmaktadır. Gerçekte ise kavramın kök anlamı birdir. Buna karşın kimi değerlendirmeciler globalleşmeyi dünya ölçeğinde gelişen nesnel bir süreç olarak tanımlarken globalizmi ise, bu sürecin ideolojik-siyasal eğilimi olarak tanımlama eğilimindedirler.

Globalleşme; sözcük itibarıyla ele alındığında dünyalaşma, uluslar arasılaşma ve küreselleşme teriminin eş anlamlısıdır. Globalizm ise daha fazla bu sürecin ideolojik ve siyasal eğilimi olarak tanımlanabilir.

Globalleşmeyi dünya çapında gelişen ekonomik bir bütünleşme süreci olarak tanımlayanlar olduğu gibi, bunu yalnızca ekonomik alanla sınırlı tutmayıp siyasal, sosyal ve kültürel alanı da kapsayan daha geniş anlamda bir bütünleşme süreci biçiminde tanımlayanlar da vardır.

Terimin her iki anlamında bir bütünleşme süreci, yani globalizmi ve globalleşmeyi işin sadece entegratif tarafından tutup tanımlayanlara bakılırsa globalizm ya da globalleşme, dünyada küresel kültürün artan egemenliği ile ulus

üstü şirketlerin ve siyasal yapıların artan nüfuzuna karşın ulus-devlet gibi siyasal yapıların ve bu yapılara uyarlanmış olan yerel çaptaki kurumların giderek önemini yitirdiği bir süreçtir. Buna göre küresel kültürün ve siyasal yapıların egemen olmaya başladığı, yerel çaptaki yapıların ise gelişen bu küresel bütünleşme süreci karşısında giderek erimeyle yüz yüze kaldıklarıdır.

Bunun tam tersine, küresel çapta önemleri giderek artan insan hakları, demokrasi, hukuk vb. gibi değerlerden hareketle yerel çaptaki her kültürün rahatlıkla benimseyebileceği ve dolayısıyla bu değerler üzerinden küresel düzeyde olacak olan bir bütünleşmenin her koşulda yerel kültürlerin bir erimesi anlamına gelmeyeceğini düşünenler de vardır.

Şimdiki durumda ister globalizm ve isterse globalleşme bağlamında gelişen bir bütünleşme denilsin, bu sürecin gelişimine ön ayak olan iki temel etkenin varlığına işaret edilebilir.

Birincisi, bir dünya sistemi olarak doğup gelişen kapitalizmin kendisini dünya ölçeğinde yayması ve genelleştirmesidir. Kapitalist sistemin kendisini "dünyalaştırma" eğilimi, sistemin her zaman sahip olduğu bir eğilimdir. Daha merkantilist dönemden başlayarak kapitalizm, kendisini bir dünya sistemi olarak geliştirme eğilimindedir. Kapitalizmin emperyalizm aşaması ve bu uğurda

gelişen birinci ve ikinci paylaşım savaşları da sistemin bu anlamdaki çabalarıdır. Sadece bir kapitalizm değil, tarihte doğup gelişen bütün Hegamon sistemler de küresel bir özellik arz ederler. Söz gelimi tarihte ortaya çıkan bir Roma imparatorluğu, bu konuda verebileceğimiz örneklerden sadece biridir. Ancak kendine özgü bir meta sistemi olarak kapitalizm, sistemin en temel varlık koşulu, nedeni ve süreklilik arz eden bir durumu olarak artan meta üretimi ve tüketimi ihtiyacı nedeniyle kaçınılmaz olarak ve daha fazlada küresel bir yayılma ve genişleme özelliğindedir. Sermayenin küresel nitelik kazanması, sermayenin serbest dolaşımı ve akışı önünde engel teşkil eden ister siyasi, ister sosyal ve isterse kültürel sınırlar olsun bunların bir biçimde ortadan kaldırılması ve bir engel olmaktan çıkarılması bu sürecin ana eğilimini oluşturur. Ne var ki, günümüzde kapitalist sermayenin ulus sınırlarını aşarak kendisini küresel çapta ekonomik ve siyasal bir örgütlülüğe kavuşturması yaşanmakta olan günümüz küreselleşme sürecinin tek başına bir nedeni ve izahı değildir.

İkincisi; özellikle 1950'lerden itibaren gelişen bilim-teknik devrim ile birlikte dünyada başta telekomünikasyon ve ulaşım olmak üzere bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan muazzam gelişme dünyayı adeta bir köy haline getirmiştir. Geçmiş globalleşme sü-

reçlerinden farklı olarak günümüzde yaşanan globalleşme sürecinin kendine özgü ayırt ediciliği, bu bilimsel-teknik devrime dayanmasıdır. Gerçekten de bilişim ve iletişim teknolojisi siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda birçok sınırı ortadan kaldırmıştır. Bugün dünyanın en ücra köşesinde yaşanan bir olaydan, dünyanın diğer en ücra köşesinde yaşayan her hangi bir insan anında haberdar olabilmekte ve bir şekilde bu olay kendisini de etkilemektedir. Yine bugün global çapta yaşanmakta olan birçok sorun tüm insanlığın ortak kaderini etkileyebilmektedir. Bu açıdan hiçbir dönemde dünya bu kadar iç içe geçmemiş ve birbirine bu kadar yakınlaşmamıştır.

Bkz; Küreselleşme

Gnostik: Yunanca, gnostikos "gizli bilgiye sahip olan" demektir. İsa'dan sonra ikinci yüzyılda Yunan ve Roma dünyasında geçerli olan felsefi ve dinsel bir akımın çağdaş adıdır. Hristiyanlığın gelişme döneminde kilise hukukunun temel iman şartlarını ve piskoposluk kurumunu belirgin biçimde etkilemiştir. Resmi din örgütlemesinin dışında, daha çok da ona karşı oluşan, genellikle de baskı koşullarda gizli örgütlenen mezhep ve dinsel örgütlenmelere verilen genel addır. Bir çeşit tarikat olarak da görülebilir.

Antikçağ Yunan felsefesini gizemcilik ve Hristiyanlıkla kay-

naştırmaya çalışan dinsel-gizemci düşünürler, İsa'dan sonra 1. ve 2. yüzyıllarda yaşayan Valentin, Simon, Basilide, Corpocrade, Saturnin, Marcion vb. düşünürler gizemsel, dinsel bir felsefe oluşturmuşlardır. Bu felsefe Antik çağ Yunan felsefesini, özellikle Platonculuğu, Pitagorasçılığı, ilk çağın gizemsel dinlerini, Yahudiliği ve Hristiyanlığı seçmeci bir tutumla kaynaştırarak biçimlendirmiştir. Temel düşünceleri, saltık bilginin anlık bilgilerle kavranabileceği inancıdır. Türkçede "biliciler" adıyla anılan Gnostikler, gerçekte gizemci tarikat adamlarıdır. Tüm dinleri saltık (mutlak) bilginin sağlanmasında yetersiz bulurlar. Onlar için saltık bilgi, dinsel bilginin çok üstünde bulunan kutsal bilgilerdir. Bu yüzden Hristiyanlarca sapkın sayılmışlardır. Çünkü İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu, doğup büyüdüğü, çarmıha gerildiği gibi dogmaları yadsırlar. Onlar için İsa, düpedüz insandır. Ne tanrı ne de oğlu doğmaz, büyümeyiz, hele çarmıha hiç gerilemez.

Kutsallıkların tarihi olarak nitelendirdiği dinlerin gelişiminde üçüncü büyük doğuşu, M.Ö 300 ile M.S 300'lü yıllar olarak değerlendiren **Önder APO**, köleci ideoloji ve dinden kopuşun küçük fakat vicdanen özgür tarikatçılığı olarak ele aldığı gnostizmi; **"Bu topraklarda (Ortadoğu kastedilmekte) çok yaygın biçimde yaşanan kutsal birlikler hareketi,**

dönemin gizli ve yarı meşru partileşmeleridir. Oturmuş sınıflar olmadığından, düzenin meşruiyetinin sorgulanması ancak bu biçimler altında mümkün olabildi. İster adına gnostik (biliciler) ister mistik gruplar densin; bu akımlar hem resmi din, hem de resmi felsefe akımlarından kopmakla, özünde düzeni sorgulamaktadır. Yakın aralarla Sokrates, İsa ve Mani'nin katledilmeleri, gnostik ve mistik temelde hareket etmeyi zorunlu kılıyordu. Önderlerin yaşamından çıkan dersler de bunu gerekli kılmaktaydı. Köleciler uygarlığa karşı kutsal coğrafyada altı yüzyıldan fazla bir ideolojik ve moral hareket söz konusudur. Maddi köşullardaki çözümsüzlük, ruh ve zihniyet dünyasına yansırarak büyük mürşitler ve tarikatlar çağına yol açmaktadır." biçiminde değerlendirmektedir

Gnostik akımların sosyal dayanakları ve tarihsel-toplumsal işlevlerine ilişkin de; *"Ağırlıklı olarak yoksullara ve özgürlüğe koşanlara dayanan dinsel gnostik akımlar köleciler toplum sisteminin dibini oyup sürdürülemezliğini sağlamışlardır. Bu hareketlerin bilinçli bir özgürlük-eşitlik akımına dayandığını söylemek zorsa da, özünde kölecilikten kurtulmak istedikleri kesindir"* diyen Önder APO, henüz gnostik bir akımkken Hristiyanlığı resmi din olarak benimseyen Büyük Konstantin örneğinden yola çıkarak,

tarihsel gelişim itibarıyla aldıkları olası biçimleri de şöyle izah etmektedir: *"İmparatorlukların gölgesinde büyüyen bu gnostik din, mezhep ve felsefe ekollerinin sistemden hem zihniyet, hem de politik ve askeri yönden etkilenecekleri açıktır. Bir kez daha klasik köleciliği kurmayacaklardır. Onu şiddetle lanetlemişlerdir, iyice tanımaktadırlar. Fakat neyi nasıl kuracaklarını da tam kestirememektedirler. Kaldı ki, köleciler sistemi sanat düzeyinde benimsemiş birçok kişilik bu dinleri siyaseten kabul edip kendi meşru tabanı haline getirmekte güçlük çekmeyeceklerdir."* Ve Gnostik akımların felsefi özlerine ilişkin olarak da; *"Diğer yandan resmi tanrıya karşı bu muamele yapılırken gnostikler, mistikler, eski neolitiğin insan dostu tanrı anlayışına sığınmaktadırlar. "Enel Hak, ben tanrıyım, tanrıda birleştim" anlayışı, aslında resmi politik temsile karşı gayri resmi ve alt tabakanın kendi en eski dini geleneklerine sığınmasıdır. İnsana yabancı, ona hükmeden ve cezalandıran tanrı yerine, kendini tanrısıyla birleştiren bu anlayış, başlangıçta İsa'da da 'Tanrının Oğlu' biçiminde sürmektedir. Bir anlamda o da bir mistiktir, gnostiktir. Daha sonra Eflatun ve Aristoteles felsefesiyle bu anlayış değiştirilecektir. Önem taşıyan, İsa'nın şahsında giderek evrensel bir tarzda, tüm yoksulların eğilimle-*

ri tek bir potaya taşınarak, üst düzeyde bir uygarlığa yol açılarak sınırlı bir kurtuluş gerçekleşmektedir."

Hristiyanlık gibi İslamiyet'i de oluşum koşulları itibariyle gnostik bir akım olarak ele alan **Önder APO**, gerek İslamiyet'in gnostik yapısını, gerekse de bu gnostik yapıya yol açan tarihsel koşulları da şöyle değerlendirmektedir:

"Ticaretin uygarlaştırıcı rolüyle kabile taassubunun ilkel ve tutucu gerilimi, Hz. Muhammed'in çıkışında esas maddi toplumsal zemini teşkil etmektedir. Bir taraf ilerlemeyi ve uygarlaşmayı dayatırken, diğer taraf kısırlaştırıcıdır; kabile kavgaralarını sürekli yaşayarak çürüme ve gerilemeye yol açmaktadır. Hz. Muhammed uygarlığın üç büyük merkezinin farkındadır. Kuzeyde görkemli Doğu Roma, Bizans yükselişi, Doğuda güçlü Sasani-ler, Doğu Afrika'da Habeşistan sürekli esin kaynağıdır. Muhammed'in kendisi defalarca Mekke-Şam-Kudüs arasında ticaret kervanlarıyla gidip gelmiştir. Yolda Hristiyan rahiplerinden, özellikle Asuri-Nesturi rahiplerinden çok şey öğrenmiştir. Yahudi kabileleri yanı başındadır. Yahudi kavim dini olarak Yehova inancını daha yakından tanımaktadır. Birer gnostik, mistik tarikat olarak tek tanrılı din propagandasını Mekke'de bile Sabi kökenli Hanifler yapmaktadır. İsa nasıl Es-

seniler tarikatından etkilenmişse, Hz. Muhammed'in de Haniflerden bir etkilenmeyi yaşadığı bilinmektedir. Sasani rahip gele- neğinde Zerdüştlüğün kavramla- rını işitmesi zor değildir. Hris- tiyanlık, Musevilik ve Zerdüşti- lik, Hz. Muhammed'in çıkışında resmi ideoloji konumundadırlar. Üçü de egemenliğe ulaşmış ideo- lojik kimliklerdir. Yanı başındaki Kâbe tanrıları da az çok kabile- lerin meşru ve egemen manevi kimlikleridir. Dört taraftan bu ideolojik kuşatma, mistik Hanifi eğilimine daha çok ilgi duymasına yol açmaktadır. Oluşacak kendi eğilim de yeni bir gnostik (tanrıyı bilen) akım durumunda- dır. Benzer örneklerine Ortado- ğu coğrafyasında MÖ 5. yüzyıl- dan beri yaygın olarak rastlan- maktadır."

Tüm bunlarla birlikte özellikle Rönesansın oluşum ve gelişi- minde belirgin rollerini bildiğimiz gnostik akımları toplumsal tarihin gelişiminde birey-insanın gelişi- mi açısından ele alan **Önder Apo**; *"Tarihte bu tip dönemlerde yay-gın olan gnostik, mistik tarikat yaklaşımları da düzene tepkiyi i- fade edip, bireye biraz daha ne- fes alduran statü arayışları ola- rak değerlendirilebilir."* demek- tedir.

Gordon Childe: Arkeolog, 14 Nisan 1892'de Avustralya'nın Syd- ney kentinde doğmuştur. Sydney ve Oxford üniversitelerinde ögre-

nim görmüş. Avustralya'nın İngiliz sömürgeci olmasından kaynaklı da olsa İngiltere'yle ilişkisi kesilmemiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra, 1919-1921 yılları arasında Kuzey İrlanda Başbakanı'nın özel sekreterliği görevinde bulunmuştur. 1921'de bu görevinden ayrılarak Avustralya'ya dönen Childe çalışmalarına burada devam etmiştir. 1925 yılında yeniden İngiltere'ye dönen Childe Londra Kraliyet Antropoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nde çalışmaya başlar. Burada özellikle yazılı tarih öncesi tarihe ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışır. Kütüphane görevini yürüttüğü süreçte bu konuda derinleşir. 2 yıl sonra, 1927 yılında Edinburgh Üniversitesi'nde (İskoçya) tarih öncesi profesörlüğüne atanır. Bu görevi sırasında onlarca kazı çalışmalarına katılır. Bunların başında da İskoçya ve Kuzey İrlanda'da yapılan kazılar gelir. İskoçya yakınlarındaki Orkney adasında Skara-Brae adlı yerde, zamanımıza kadar çok iyi derecede ve hasarsız kalabilmiş olan bir Taş Devri köyünde yapılan kazıları yönetir. İskoçya ve Kuzey İrlanda dışında Yunanistan, Balkanlar, Irak, Hindistan ve ABD'de birçok kazı çalışmalarına katılır.

Yürüttüğü başarılı kazılar ve geliştirdiği yeni tarihsel kuram sonucunda büyük bir üne kavuşur. Bu kazılardan sonra yeniden Londra'ya döner ve 1946-1956 yılları arasında Londra Üniversitesi'nde

Tarih Öncesi Arkeolojisi Profesörlüğü ve Arkeoloji Enstitüsü yöneticiliği yapar. Bu dönemde birçok üniversiteden bilimsel payeler alır. Bunlardan Harvard Üniversitesi'nden Onursal Edebiyat Doktorluğu, Pennsylvania Üniversitesinden Onursal Bilim Doktorluğu (1937) payelerini alır. 1940 yılında Britanya Akademisi'ne seçilir.

Daha sonra ülkesine döner ve Sydney Üniversitesinin açılmasına öncülük eder. 1957'de bu üniversite tarafından Onursal Edebiyat Doktorluğu payesi ile ödüllendirilir.

Gordon Childe, Arkeolojiye Marksist bakış açısını getirmiştir. Arkeolojik bulguları tarihsel bütünlük ve gelişim içinde kavrayıp yorumlamaya çalışmış, bu anlayışla yazdığı yapıtları, arkeolojik ve tarihsel bulguların sosyalizm açısından değerlendirilmesinde ufuk açan yapıtlar olarak klasikler arasına girmiştir. Mezopotamya ve Irak'taki kazılarda ulaştığı sonuçları derlediği *Tarihte Neler Ol-du* adlı yapıtında uygarlıksal gelişmenin temelini teşkil eden ve köy devrimi olarak da ifadelendirilen neolitik dönem üzerinde önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Gordon V. Childe, 19 Ekim 1959'da, 67 yaşındayken yaşama gözlerini yummuştur.

Eserleri

Avrupa Uygarlığının Şafağı - 1925

Tarih Öncesinde Tuna - 1929
Bronz Çağı - 1930
En Eski Doğu - 1935
İskoçya'nın Tarih Öncesi - 1935
İnsan Kendini Yaratır - 1936,
1951
Britanya Adaları'ndaki Tarih
Öncesi Topluluklar - 1940, 1947
Tarihte Neler Oldu - 1942
Gelişme ve Arkeoloji - 1944,
1945
Tarih - 1947
Toplumsal Evrim - 1952

Göbekli Tepe: Neolitik dönemden günümüze kadar varlığını sürdürerek gelebilen, arkeolojik araştırmalar sonucu tarihi aydınlatmaya devam eden, geçmiş MÖ. 11.000 yıllarına dayanan, Urfa yakınlarında insan eliyle yapılmış en eski yerleşim yerlerinden biridir. Dicle ile Fırat nehirleri arasında yer alan Mezopotamya'nın birçok yöresinde evcil ana kültürünün bu ilk yerleşim yerlerine rastlamak mümkündür. Diyarbakır Ergani'deki Çayönü (Çemé Koté Ber), Batman'daki Çeme Xalan ve Urfa'da Göbekli Tepe, evcil ana kültü etrafında gelişen bu ilk yerleşim yerlerine verilecek örneklerden bazılarıdır.

Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılar, MÖ. 11.00 ve daha öncesinde, yani neolitik çağda hayvan yetiştiren, tarım yapan ve köyler inşa ederek yerleşik bir yaşam sürdüren insan topluluklarının olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tarihler itibarıyla Mezopotamya'nın bu alanında yaşayan insanla-

rının konar-göçer yaşamı terk ettikleri ve geçici, derme-çatma kulübelerde değil, kalıcı ve dayanıklı konutlar inşa ederek yerleşik yaşama geçtiklerini somut verilere dayanarak kanıtlanmaktadır.

Devletin özel politikaları sonucu önemli bir kısmı Atatürk Barajı'nın suları altında kalan Nevala Çolê'de, konut benzeri yapıların ve havalandırma delikleri olan ambarların yanı sıra karmaşık yapıllı mozaik tabanları olan bir tapınak bulunmuştur. Yaklaşık 10 000 yıl önce inşa edilmiş olan bu tapınakta; üzerlerinde insan kabartmalarının yer aldığı destekler, bir mihrap, taştan oyulmuş, yılanlardan saç örgüleri olan bir büst ve ayrıca insan-hayvan arası figürlerden oluşan kalıntılar bulunmuştur. Yapılan kazılarda, çapları 15 metreye varan daire biçimli üç alan ortaya çıkarılmıştır. Kazı yerinde bulunan 16 destek ve kireç taşı plakası üzerinde aslan, yılan, öküz, koç, tilki ve turna kabartmaları bulunmuştur. Tapınak doğal boyutlarında, taştan oyulmuş yabandomuzu, kaplumbağa ve akbaba heykelleriyle süslenmiştir. Ve ayrıca bir insan heykeli de aynı yerde bulunmuştur. Kazıbilimciler şu ana değin çıkarılan kalıntılardan, bu yerleşim alanının yaşının 11.000 yıl ve öncesine tarihlenebileceğini iddia etmektedirler. Yapılan tespitler bu yönlüdür ancak yerleşim alanının daha da eski dönemlere ait olması yüksek bir

olasılıktır; çünkü kazı alanında henüz alt tabakalara ulaşılamamıştır. Bulunan bu tapınak hakkında arkeologların yaptıkları değerlendirmeye; bulunan en eski tapınak olduğu yönündedir.

Göbekli Tepe her ne kadar 1960'lı yıllardan bu yana biliniyorsa da, bölgenin çok özel ve önemli olduğunu kazıbilimciler de ancak 1994 yılından sonra keşfetmişlerdir. Kazıbilimcilerin bir arazi çalışması sırasında buldukları masif, işlenmiş, bir kısmı kazılmış kireçtaşı plakalarını inceleyerek bu sonuca varmışlardır. Göbekli Tepe'de kazıbilimcilerin dikkatlerini çeken bir başka önemli olguysa; büyük miktarlarda işlenmiş çakmaktaşının bulunmuş olmasıdır.

Kazılarda da çok eski çağlara ait oldukları hemen belli olan duvarlar ve T biçimli destekler ortaya çıkmıştır. Arkeologlar buluntulardan hareketle, "ilkel" avcı-toplayıcıların yaşamı konusunda o zamana kadar ileri sürülen tezlerde yanıldıklarını, avcı-toplayıcıların yaşamlarını hiç de öyle tekdüze, yalnızca karın doyurmak ve öteki yaşamsal gereksinimlerini gidermekle geçirmediklerini savunabilmişlerdir. Birbirinden ilginç dev boyutlu hayvan kabartmaları ve heykelleri, bu dönem insanların yaşamında başka renklerin olduğunu da gösteriyor. Kalıntılar, paleolitik çağdan (avcılık-toplayıcılık) neolitik çağa (tarımcılık ve hayvancılık) geçiş sırasın-

da, insanların el becerilerinin ve sanatsal yeteneklerinin önemli ölçüde gelişmiş olduğunu ortaya çıkarıyor.

Arkeologlar, Göbekli Tepe'deki en eski yapıların dairesel, daha yeni yapılarınsa dikdörtgen biçimli olduklarını saptamışlar. Bu yapıların çatılarının olup olmadığı henüz bilinmiyor. Gün ışığına çıkarılan üç metre uzunluğundaki desteklerden bazıları, çevrelerindeki duvarlardan daha alçak. Bu da, kabartmalarla süslü bu sütunların çatılara destek amaçlı kullanılmadıklarını gösteriyor. Kazıbilimciler bu kazıkların, bölgede yaşayan topluluğa ya da kabileye ait totemler olabilecekleri üzerinde de durmaktadırlar.

MÖ.11.000 yıllarında başlayan çanak-çömlekli neolitik çağın başlangıcına bakılacak olursa, o dönemdeki yerleşimlerin suya, yeraltı kaynaklarına yakın yerlerde oldukları görülür. Bu dönemlerden elde edilen kalıntılar tarımcılıkla hayvancılığın yaygın olduğunu gösteriyor. Çanak ve çömlekler üzerine yapılan ve dişiliği öne çıkaran resimlerden "doğurganlığın" önem kazandığı anlaşıyor.

Arkeologlar yazılı tarih öncesine ait yerleşim alanlarını, Dicle ve Fırat ırmaklarının verimli ovalarında arayarak, bu iki ırmağın doğdukları yer olan Yukarı Mezopotamya'yı keşfederek, buralarda önemli buluntulara rastladılar. Böylece "Verimli Hilal" olarak

adlandırılan Toros-Zagros dağlarının Güney'e kıvrılan bölgesini uygarlığın beşiği olarak tanımlamışlardır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili çok erken dönemlere ait buluntular, bir neolitik devrimin gerçekleşmiş olabileceğine ilişkin tezleri doğrulamaktadır. Neolitik devrim, beraberinde yeni beslenme ve toplumsal yaşam biçimlerini ve en önemlisi de uygarlığın doğuşunu getirmişti.

Sonuç itibarıyla arkeolojinin ortaya çıkardığı bu gerçekler ışığında, bir kültür biçiminde gelişen bu ilk yerleşim alanlarını **Önder APO Bir Halkı Savunmak** adlı eserinde şu çarpıcı sözlerle dile getirmektedir: *"Kadının çocuk doğurma ve büyütme ihtiyacı ancak yerleşik koşullarda daha rahat gerçekleşebilir. Uygun bir iklim, bitki ve hayvan varlığı bu ihtiyaçla birleşince, evcilleşmenin temel koşulları doğmaktadır. Toplayıcılık sanatı, birçok bitki ve ağaç meyvesi yiyecek ihtiyacını giderebilmektedir. Dağ koyunu ve keçisinin evcilleşmesi yün, süt ve etleriyle ihtiyaç gidermeyi daha da zenginleştirmektedir. Verimli bitki ve ağaçların tarlamsı alanda yetiştirilmesinin verimin kat kat artmasına yol açtığı deneyle görülmektedir. Hayvanları hemen öldürmek yerine beslemek, süt ve yün ürünleriyle kütüklerde aç kalmamak açısından uygun düşmektedir. Ana-kadın etrafında büyüttüğü çocuklarıyla evcil düzeni geliştirmek*

için her iki konuda da güçlü deneyimlere sahiptir. Mağaradan çıkıp uygun ürün yetiştirmek ve hayvan besleme alanlarında ev kurmak belki basittir, ama tarihin aya çıkış gibi bir dev adımı rolünü oynayacaktır. Küçük kulübelerin köyleşmesi zor olmayacaktır. MÖ. 11.000'lere kadar gidebilen tarihlerde bugünkü Kürdistan'ın birçok yöresinde -Diyarbakır Ergani Çayönü, Batman Çemê Xalan, Urfa Nevala Çolê ve Göbeklitepe, Bradostiyân, Hakkari Mağ- bu kültürün güçlü kalıntılarına rastlanmaktadır. Dünyanın hiçbir yerinde bundan daha eski bir yerleşim kültürüne rastlanmamaktadır. Buralarda evcil-ana kültürünün yoğunluğunu gösteren kanıtların başında, bulunan tüm heykelciklerin kadın figürlü olması gelmektedir. Ayrıca yöre dil yapısındaki kadın önekleri örnek gösterilebilir. Günümüzde bile aynı kültürün kadının tam bir ustalık alanı olması bu gerçeği doğrulamaktadır."

Göktürk Devleti: M.S. 535 yıllarında kurulduğu tahmin edilen Göktürk devletinin Altay Dağları eteklerinde yaşayan Türk boylarından oluştuğu sanılmaktadır. Orta Asya ülkelerinde merkezi devlet kurma geleneği olmadığından dolayı kabileler şeklinde ya da boylar halinde varlıklarını sürdürmekteydiler. Tarihlerine ilişkin detaylı bilgi bulunmadığın-

dan dolayı varsayımlar üzerinden böyle bir devletin oluştuğuna dair masalımsı efsaneler mevcuttur. Dağınık şekilde yaşayan Türk boyları bir araya gelerek oluşturdukları konfederasyon birlikleridir. Göktürk devleti olarak adlandırılan bu konfedere birliği Orta Asya'ya hakim olan Moğol Hunlarının yanında ve denetiminde çalışan demircilik işleri yaparak kılıç vb. aletler üren bir topluluk olarak bilinir.

Göktürk devletinin ömrü de kısa süreli olduğu bilinmektedir. Daha sonra kurulan Uygur devleti de aynı karakterde bir devlet geleneğinin devamı olarak bilinir. Orta Asya bozkırlarında oldukça dağınık ve göçebe yaşayan kabile ve boyların dağınıklığından kaynaklı bir örgütlenme tarzı devlet geleneklerine de yansımıştır. Ortadoğu'daki köklü ve merkezi devlet geleneğinden yoksun olan Orta Asya devletlerinin geleneksel yapılarından kaynaklanan bir durumdur. Kabile ve boyların konfedere birliklerinden oluşan devletlerdir. Orta Asya kaynaklı en ihtişamlı dünya imparatorluğu durumuna gelen Moğollar imparatorluğu bile iki yıldan fazla a-yakta kalamamıştır. Boyların sıklıkla bir araya gelerek oluşturdukları devletler, kısa süreli güç birlikteliği yaptıkları devletlerdir. Ergenekon'dan çıkış, Ortadoğu ve Anadolu'ya gelip yerleşmeleri devletler şeklinde olmaktan ziyade boylar şeklinde olmuştur.

Çin kaynaklarındaki yazılı ef-sane kaynaklara göre Kurt'la ilişkilendirilerek türeyen bir halk olarak bahsedilmektedir. Mevsim kuraklığı ve kıtlıktan dolayı Ergenekon'dan çıkışları da Kurt'un yol göstericiliğinde Kafkaslara, Aral ve Hazar denizi kıyılarına doğru göçleri gerçekleşmiş olmaktadır. Bu nedenle ataları olan kurt, sembolleştirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Gözenek: Nesneler üzerinde bulunan ve nesnenin içine doğru açılan küçük delikler. Güneş sisteminden tutalım her türlü bitki çeşidine kadar, hayvanlardan tutalım cansız varlıklara kadar, yüzey tabakalarından içeriye doğru açılarak dış teması sağlayan delikler anlamında kullanılmaktadır. Anatomide, insanlarda ve hayvanlarda ki deri tabakasının gözenekleri terleme yoluyla vücut içindeki bazı artıkların dışarıya atılmasını sağlamaktadır. Biyolojide, bitki örtüsünde yapraklarda bulunan gözenekler, bitkilerde hayati solunum yolu işlevini görerek fotosentez olayını gerçekleştirmektedir. Yani yapraklardaki gözenekler solunum sistemi görevi görerek geceleri oksijen alarak karbondioksit vererek, gündüzleri ise oksijen vererek, karbondioksit alarak nefes alma işlevini görmektedirler. Mikroskobik delikler olarak bilinen gözenekler nesnenin iç ve dış temasını sağlamaktadır.

Toplumlar için kullanılan 'toplumsal gözenekler' deyimini de buradan kaynaklanmaktadır. Toplumsal gözenekler aynı zamanda toplumsal iç dinamiklerin gelişim gösterdiği yaşam kanallarıdır. Bu kanallar toplumların sosyal, kültürel varlıklarından ekonomik, siyasi ve hatta düşünsel alanlarına kadar yaygınlık gösterebilmektedir. Toplumsal yapının iç dinamiklerini oluşturan bu kanallar toplumların yaşam kanalları olabileceği gibi tıkatılmaları halinde toplumu sömürüye, yozlaşmaya, çürümeye vb olumsuz durumlara uygun hale getirebilme özelliğine de sahiptir. İkinci durumda çoğunlukla toplumun bütün yaşam alanlarına en ince detaylarından sızma, toplumun içine sızarak o topluma hükmetme anlamına gelmektedir.

Grek Uygarlığı: Tarihsel kökenleri M.Ö.2002'li yıllara Girit uygarlığına kadar dayanır. Girit uygarlığının yıkıntıları üzerinde yeniden yapılanan Miken uygarlığının etki alanlarının Peleponnez yarımadasına ulaşmasıyla birlikte tarihsel gelişimde önemli bir yer edinecek ve etki yaratacak olan Grek uygarlığının temelleri atılmış oluyor.

Grek uygarlığı, tarihteki önemli uygarlıklardan biridir. Avrupalılar başta olmak üzere, tarihçilerin ağırlıklı yaklaşımı Grek uygarlığını, en önemli uygarlık olarak tanıtmaya ve kabul ettirmeye,

bir anlamda insanlığı besleyen kaynak olarak göstermek yönündedir. Tarihi bu uygarlıkla başlatmazlar, ama tüm anlatımlar, uygarlığın Grekler tarafından başlatıldığını ima eder tarzdadır. Tarihçi, arkeolog ve mitologların anlatımına bakılırsa mitoloji Grek uygarlığının eseridir. Sanat, edebiyat, kültür, heykel, müzik, mimari, matematik ve felsefenin bir Grek yaratımı olduğu iddia edilip savunulmaktadır.

Grek uygarlığının Avrupa uygarlık ve kültürünün yaratılmasında rol oynadığı kesindir. Bu rol bir yaratıma kaynaklık eden tarzda değildir. Eğer bir rolden bahsedilecekse, bu, bir sıçrama taktası veya bir aracı halka olarak oynadığı rolden ibarettir. Mezopotamya'nın "tez" olarak alınması durumunda iyi bir sentez yarattıkları ve bunu da Avrupa topluluklarına iyi yansıttıkları söylenebilir. Uygarlıklar ve insanlığın kültür birikimlerinin yaygınlaştırılıp evrenselleştirilmesinde aracı halka rolünü oynamış olmak bile kendi başına büyük bir başarıdır. Ama abartmak ve "yaratan kaynak" olarak göstermek de büyük sakıncalar taşır. Bunun bir yanı küçümseme olurken, diğer yanı bir reddetme biçiminde açığa çıkmaktadır. Kendi gerçekliğinden kopup öykünme yaklaşımlarının olduğu da söylenebilir. Bu yaklaşımların uygarlığın gelişmesinde ve var olan sorunların çözülmesinde yanlış yaklaşımların

şekillenmesine yol açtıkları kesindir. Bunları doğru tanımlamak ve değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Bazı yaratımlar Greklerin eliyle insanlığa mal olsa da, bu yaratım ve insanlık değerlerinin öncülleri vardır. Bunların doğru değerlendirilmesi ve uygarlık gelişmesindeki yerlerinin net ortaya konulması gerekir. İnsanlığın beşiği ve "yaratan kaynağı" Mezopotamya görülmeden, binlerce yıl ve gelişmenin kaynağı olarak yaşanan neolitik devrim ve açığa çıkardıkları değerlendirilmeden doğru bir uygarlık ve insanlık tarihi tanımı yapmak ne mümkündür, ne de doğrudur. Dediğimiz gibi bu yaklaşım sorunlara nedenlik etmektedir. Yaşanan ama bir türlü çözülmeyen sorunların temelinde de bu yaklaşım yer almaktadır veya bu yaklaşımın önemli bir payı vardır.

Mitolojiyi Greklerle başlatmak ne kadar doğrudur? Mitolojinin ve mitolojik yaratımın tek kaynağının Grekler olduğunu söylemek doğru olarak kabul edilebilir mi? Grek mitolojisinin ikinci elden Mezopotamya mitolojisinin kopyası olduğunu söylemek daha doğrudur. Bazı mitologlar bu konuda gerçekçi yaklaşmış, kıyaslamalarla Grek mitolojisinin Anadolu mitolojisinden, özellikle de Hitit mitolojisinden beslendiğini, dahası bazı tanrı modellerinin buradan alındığını yazmaktadırlar. Birebir tanrı kı-

yaslamaları yapmak da mümkündür. Yani Anadolu ve Hitit başta olmak üzere Mitolojinin kaynağının Mezopotamya olduğu belgelerle kanıtlanabilmektedir. Mitolojinin esas kaynağının Sümerler olduğu kesindir. Dolayısıyla mitolojinin bir Grek yaratımı olduğunu söylemek abartmanın ötesinde doğru değildir. Aynı şeyi diğer alanların çoğu için de söyleyebiliriz. Buna felsefe örnek gösterilebilir. Antik Yunan felsefesi, felsefenin kaynağı ve yaratımı olarak gösterilir. Felsefe adeta buradan başlamış gibi anlatılır. Felsefeyi evreni tanıma ve tanımlama olarak ilk dile getirenlerden Thales ve Phytagoras'ın uzun yıllar Mısır ve Mezopotamya'da eğitim gördükten sonra bu düşünce sistemini oluşturdukları, felsefeyi yazılı hale getirdikleri belgesel olarak kanıtlanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken; felsefenin de asıl doğurtan kaynağının Mezopotamya olduğudur. Bu vb. konular geniş kapsamda ele alınıp değerlendirilebilir.

Önderlik hiçbir uygarlığın kendi başına ve tek köken üzerinde gelişip var olmadığını, mutlaka bir etkilenmenin olduğunu belirtir. Bu büyük uygarlıklar açısından da geçerlidir. Bu yaklaşım hiçbir uygarlık açısından bir küçümseme olarak değerlendirilemez. Doğru bir tarih anlayışına ulaşmak açısından bu gereklidir. Bu konuda Önderliğin yaptığı kapsamlı değerlendirmeler mev-

cuttur. Her uygarlığın beslendiği kaynağın tez, antitez ve sentez çerçevesindeki gelişimi, uygarlıkların yaratılmasında oynadığı rolü ve bu çerçevede Grek uygarlığının da, uygarlıkların gelişimindeki etkileme ve etkilenmeleri hakkında yaptığı değerlendirmeler yoruma ve izaha meydan vermeyecek kadar net ve öğreticidir:

"a- Neolitik çağa beslenme:

Altın (Verimli) Hilal kaynaklı neolitik tarımsal devrim dalgasının MÖ 5. bin yıllarında Balkanlar ve Güney Rusya stepleri üzerinden Avrupa'ya ulaştığı kanıtlanabilmektedir. MÖ 4. bin yıllarından itibaren de tüm Avrupa'nın tarım devrimiyle tanıştığı görülmektedir. Tarihte buna Aryen kaynaklı Hint-Avrupa dalgası denilmektedir.)

"b- Uygarlık çağıyla beslenme: Grek uygarlık biçimlenmesinin temelindeki daha yakın bir etkileme kaynağı Sümer, Mısır ve ikinci uygarlık halinde etkiledikleri tüm Ortadoğu kölecî uygarlığıdır. Grek uygarlığının bu kaynaktan doğrudan beslenmesi, dört temel kol üzerinden ve özellikle MÖ 2 binlerden itibaren yoğunlaşır. Anadolu üzerinden Troya'dan, Doğu Akdeniz'den, Fenikelilerden, Mısır'dan ve Girit'ten olmak üzere, bu kaynaklardan aldığı uygarlık güçlerini daha önce almış ve özümsemiş bulunduğu neolitik değerlerle katıştırarak zengin bir senteze gidebilmiştir. Gerek neolitikten

gerek uygarlıktan önce, Grek yarımadasında çok ilkel Akdeniz vahşi klan topluluklarının varolduğu düşünülmekte, fakat neolitik dalgayla özümseindikleri tahmin edilmektedir. Grekçe'nin Aryen özellikler taşıyan bir dil olması bunun kanıtıdır. Halbuki neolitik çağdan önce Kafkasya'dan Bask'a kadar ilkel komünal klanlar döneminde, tahminen MÖ 20-25 bin yıl önce oluşan Akdeniz (Kafkas-Bask) dil grubu farklı bir yapıdadır. İtalya yarımadasında da buna benzer bir gelişim geçerlidir.

"Grek coğrafyasının özellikleri şüphesiz uygarlık biçimlenmesinde kendine has etkilere yol açmıştır. Bu kural her alan için geçerlidir. Grek özgünlüğü açısından belirleyici bir rol oynamaz. Bu özgünlüğün çok zengin gelişmesi, beslendiği kaynaklarla yakından bağlantılıdır. Tüm neolitik çağın kazanımlarını uygarlığın en çok geliştiği dört koldan aldığı kazanımlarla birleştirmesi, coğrafyasının Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişme noktasında bunu senteze kavuşturup özgün kılması, zenginliğinin ve yeniliğinin gerçekçi izahıdır. Bir zenginliğin oluşması nasıl beslendiği değerlerle ölçülüyorsa, Grek uygarlık oluşması da bünyesinde birleştirdiği kaynaklarla beslenip biçimlenmekte ve tarihte çok önemli bir üst aşama olarak rol alabilecek duruma gelmektedir. Zengin bir birleşim (sentez) orta-

ya çıkarmaktadır. Katkısı, sentezi başarılı yapabildiğidir. Hani malzemesi bol olduğunda aşurenin iyi yapılması gibi. Bu rolü küçümsenemez, ama yepyeni, yaratıcı öz kaynaktan bir doğurma rolü olarak da değerlendirilmez. Bu sürece kısmen değinilmiştir. Tekrardan kaçınırsak, ana hatlarıyla şunlar söylenebilir:

"1- Mitolojisi esasında Sümer ve sınırlı olarak da Mısır'dan aşırmadır. Sümer kaynağını Anadolu ve Fenike üzerinden alırken, Mısır kaynağını Girit üzerinden almıştır. Buna ikinci elden aktarma demek daha gerçekçidir. Çünkü Sümer Anadolu'da ve Fenike'de belli bir yereliğe uyarlandıktan sonra yarımadaya taşınır. Mısır'da, Girit'te önemli bir özümsemeden sonra aynı durumu yaşar. Bir ön, proto uygarlık gücü olarak Mikenlerin yarımadada Grek uygarlığının mitolojisine ilişkin bir doğurma gücünde olmadığı, Zeus'un Girit doğumlu olmasından da rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yaklaşık MÖ 1500'lerde rastlanılan Zeus mitolojik kültü, yarımadaya nasıl taşındığına ilişkin çarpıcı bir örnektir. Etimolojik (dil yapısı açısından) olarak Zeus kelimesi Aryen kökenli 'div'den üremiştir. Div, o dönemde tüm Aryen gruplarda 'dev', en büyük anlamında kullanılmaktadır. En büyüğe 'tanrısal varlık' denildiği bilinmektedir. Dev, Sümerlere taşınırken de bu rolü oynamıştır. Orta-

doğu tanrı kavramının öncülüğü en primitif, ilkel haliyle bu Aryen neolitik toplulukların bir kavramlaştırması, kimlik kazanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli aşamalardan geçerek en büyük tanrı, ilah, Allah kavramına ulaşılmıştır.

"Anadolu'daki en eski tanrıça kültürü olarak Kibele kültürü Tanrıça Artemis olarak en önemli bir kaynak rolü oynarken, şarap ve meyve tanrısı Tarhuzza, 'Dionysos' olarak özümsemiştir. Bilindiği üzere Anadolu Helenleşmeden önce, en eski bilinen halk grubu olarak Luwilerin heykellerinde de rastlanan bu meyve, özellikle üzüm ve şarap tanrısı Tarhuzza çok belirgindir. Dionysos biçiminde özgünleştirilmesi, kaynaktan beslenmenin diğer çarpıcı bir örneğidir. Afrodit'in Kıbrıs kıyılarındaki köpüklerden doğması da mitolojik bağışlılığın nasıl geliştiğini, yani yol uğrağını iyi göstermektedir. Apollon da güdere kadın tanrıçaya karşı üstünlük kazanan, özellikle bunu Hitit ve Hurrilerde 'Telepinu' ve 'Teşup' olarak gerçekleştiren erkek egemen tanrı şekillenmesi olarak Batı Anadolu'dan Greklere taşınır. Mısır tanrısı İsis'in, İo ve Osiris'in benzer etkilemesi, Demeter ve kıızı Persephone örneğinde etkilemeye sahip oldukları çözümlenmiş hususlardır.

"Mitolojik taşınmayı daha fazla detaylandırma fazla anlam-

lı olmaz. Fakat Hesiodos'un, özellikle Babil Yaratılış Destanı (Enuma Eliş) başta olmak üzere, dönemin birçok mitolojik kaynağından beslenerek 'Theologia'-sını yazdığı rahatlıkla belirtilebilir. O dönemin bir kültür grubu, benzer Theologicalara (tanrı bilimleri) sahiptir. Özü Sümerlere dayanan bu bakış açıları ve bilinç biçimleri, şüphesiz neolitik çağın kavram düzeyine göre ilerici bir ideolojik düzeyi yansıtmaktadır. Köleliğin temel ideolojik örtüsü olarak, bu teoloji daha sonraki tüm tanrıbilimlerin temelinde yatmaktadır. Unutmamak gerekir ki, bu olmadan felsefi ve bilimsel bakış açılarına da ulaşmak mümkün değildir. Çünkü aralarındaki tarihsel diyalektik bağ kesin ve nettir.

"2- Bugün de tüm Avrupa'da kullanılan alfabeyi Fenikelilerin Sümerlerden alıp geliştirdikleri ve MÖ 1000-700 yılları arasında Greklere taşıdıkları da bilinen diğer önemli bir husustur. Grek uygarlığı bu alfabeyle tarihe mal olmuştur. Benzer bir biçimde matematik ve geometri Mısır ve Sümerlerden alınmıştır. Edebiyat tarzı hem ağız, hem içerik olarak buranın kültürlerini esas almıştır. Greklerde oluşan zihniyet ve ruh yapısı, dönemin genelinde olduğu gibi şekillenmesini bu kaynaklara borçluyken, kendi katkılarını ustaca yapmayı da bilmiştir. Esas önemi de buradadır. Bu bir kopyacı tarzda alım ve

taşıma olmayıp sindirme, özümseme ve daha zengin ruh ve zihniyet yapısına ulaşma biçiminde olmuştur. Bu yönüyle de uygarlık tarihine önemli bir katkı rolünü oynamıştır. Yanlış olan, bu katkı rolünü 'kaynak, doğurtma' rolü olarak saptırmadır; Grek ve daha sonra Avrupa uygarlığı bu saptırmayı fanatizme varırcasına bir şovenizmle yapmıştır. Greklerde bu, kendi dışında herkesi barbar olarak gösterme bir gelenek halini almıştır. Halbuki kendileri bir uygarlık gücü haline gelmeden, çok ilkel kabile düzenleri halinde yaşarken, uygarlık orijinal kaynaklarında çoktan yaratılmıştı.

"3- Grekler 'Helenler' olarak kendilerini adlandırdıklarında, temel bir uygarlaştırma aracı olan demir de Yukarı Mezopotamya'da gerçekleşen bir buluş olup Frigler yoluyla adaya taşınmıştır. Troya üzerinden de tunç kökenli araçlar taşınmıştır. Demir ve tunçtan silahlar MÖ 1000'lerden itibaren yaygın olarak Helen boyların elinde yoğunlaştıktan sonra ancak karşı bir hamle gücü haline geliyorlar. MÖ 1200'lerde Troya düştükten sonra Anadolu kapısı açılır. Önce Batı Anadolu İonlaşır, sonra tüm Anadolu'da ta Fırat'a kadar bir Helen özümsemesi yaşanır. Luwiler silinir. Yine Frigya, Lidya benzer bir akıbeti yaşar. Ancak Komagenes Krallıkları denilen, bugünkü Kürtlerin ve Er-

menilerin ataları sayılan etnik gruplar varlıklarını korurlar. Helen kültürünün bu karşı yayılışı, MÖ 1000 yıllarından başlayıp gel-git dalgaları halinde İskender'le doruk noktasına varır ve MS 20. yüzyıl başlarında Anadolu'dan Türkler tarafından tümüyle atılmalarıyla trajik bir biçimde sona erer.

"Yayılma Batıda da devam eder. MÖ 1500'lerden itibaren Girit bağımsızlığını yitirir. Kıbrıs benzer bir süreci yaşar. Makedonya'ya açılım sağlanır. Bu arada güçlü bir kolonizasyon süreci yaşanır. Karadeniz kıyılarında Pontus ve Akdeniz'in hemen her tarafında güçlü Helen kolonileri kurulur. İtalya yarımadası daha yoğun bir yerleşime açılır. Güneyi adeta Helenleşir.

"4- MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Grek yarımadasında etnik yapılı federasyondan sınıf temeline dayalı merkezi bir köleci devlet yapısı doğar. Bu köleci devlet şekillenmesinin en özgün yanı, rahip karakterinin ikinci planda kalıp siyasal yönünün başat olmasıdır. Daha da önemlisi, kısa bir krallık döneminden sonra, belki de yaşanmadan, köleci cumhuriyet diyebileceğimiz bir biçimlenmeyi gerçekleştirmesidir. Sümer, Mısır ve hatta tüm Ortadoğu köleci devlet yapılanmalarında rahip sınıfının rolüyle daha sonra hanedanlık kuruluşları esaslı bir rol oynarken, Grek ve İtalya örneğinde cumhuriyetçi yan ön

plana çıkar. Şüphesiz bu durum ideolojide rasyonalitenin, tarımın yanında da ticaretin önem kazanmasıyla bağlantılıdır. Özellikle ticaret burjuva sınıfına yakın bir sosyal gelişmeyi beraberinde getirir. Esasta bir orta sınıf olarak laikliğe daha yakın ve çıkarları gereği rahip ve hanedan yönetim tarzına daha uzak duruşu ifade eder.

"Denizlerde karayollarına göre oldukça elverişlilik kazanan ticaret, Grek üstünlüğünün de temel maddi koşulunu oluşturur. Ticaretin getirdiği zenginlik ve refah, felsefi düşünce tarzının da maddi zeminini oluşturacaktır. Ekonomide farklı bir gelişmeden ziyade, ticarete dayalı bir işbölümünü gerçekleştirmesi büyük önem arz eder. Bu işbölümü o günün koşullarında uygarlık dünyasının doğusu ile batısı, kuzeyi ile güneyi arasında ticaretin önemli kıldığı bir uzmanlaşmayı da beraberinde getirir. Böylelikle zanaatçılıkta da yeni bir yayılma dönemi ve gelişmesi yaşanır. Denebilir ki, Atlas Okyanusundan Büyük Okyanusa kadar bir mal ticareti dolaşım imkânı kazanır. İlk önemli küreselleşme bir anlamda böyle gerçekleşir.

"Tabii ortak fikir ve inançlar da ticaret yollarında benzer bir alışverişi yaşayacaklardır. Ekonomik, sosyal ve ideolojik gelişmelerin bu tarzına uygun yapının cumhuriyet, daha sonra da onun en gelişmiş ifadesi olarak

'demokrasi' olmasına şaşırma-
mak gerekir. Zengin ve karmaşık
maddi koşullara dayanan sınıf-
sal gelişme, siyasal planda ken-
dine en uygun yapıyı zorlayacak
ve bulacaktır. 'Atina demokrasi-
si'nin tarihsel değeri kadar uy-
garlığa katkısı da bu konudadır.
Şüphesiz bu demokrasi bir köleci
sınıf demokrasisidir, ama yine de
önemli bir yeniliktir. Katı rahip
ve hanedan tekelinden uzak ol-
ması, Batı uygarlığına beşiklik
etmede önemli bir rol oynaya-
caktır.

"5- Şüphesiz Grek uygarlığı-
nın en önemli yeniliği ve tarihe
katkısı, 'felsefi düşünce' tarzını
geliştirmesidir. Bilgiyi sevmeye an-
lamında felsefeyi tümüyle bir
Grek yarımada doğurtması ola-
rak değerlendirmek, bir abartma
ve önemli eksiklikler içeren bir
yaklaşım olacaktır. Felsefi dü-
şünce tarzını belgeli olarak baş-
latan kişiler olarak adlandırılan
Miletli Thales ile yine adalardan
Pythagoras'ın temel eğitimlerini
gençlikleri boyunca Mısır ve Ba-
bil'de uzun süre kalarak gerçek-
leştirdikleri bilinmektedir. Felse-
fi düşünce tarzı ortaya çıkmadan
önce, hemen hemen tüm manevi-
yat öncüleri eğitimlerini Mısır ve
Babil rahip okullarında gerçek-
leştirirlerdi. Yarımada bu yıl-
larda özgün bir okulun olmadığı,
ancak Homeros, Hesiodos, Orp-
heus kişilikleri biçiminde bir gez-
ginci ozanlar dalgasının MÖ 8.-
7. yüzyıllarda yaşandığı tahmin

edilmektedir. Bu yıllarda Mısır,
Babil seviyesinde tapınakları bir
yana bırakalım, yerli tapınak
kültürüne bile güçlü bir zemin
sağlanılamamıştır. İdeoloji yo-
ğun bir biçimde Doğudan ithal
edilmektedir. Homeros bile bir
Batı Anadolu ozanıdır.

"Fakat bu gerçeklik felsefi
düşüncenin öne çıkmasının bü-
yük önemini ortadan kaldırma-
dığı gibi, uygarlığın ortak malı
olarak düşünülmesi gerektiğini
ortaya koyar. Diyalektik olarak
felsefi düşünce ancak Doğudan
kaynaklı mitolojik izahların artık
yetmezliğe düştüğü, insan zihni-
ni doyuramadığı, hatta gülünç
kaçtığı bir ortamın ürünüdür.
Mitoloji ve ona dayalı dini yakla-
şımların bir ideolojik örtü ve
yağlama gücü olarak içine düş-
tükleri yetersizlik, toplumun ruh
ve zihniyet yapısını artık yeni
arayışlara itecektir. Grek toplu-
munda dinsel inancın Mısır ve
Babil toplumuna göre çok zayıf
olması, olanın da katı olmaması,
siyasal rejimin cumhuriyet ve de-
mokrasiye yatkınlığı, maddi ze-
minin refah ve bol boş vakte im-
kân vermesi yeni düşünce orta-
mının ana özelliklerini elverişli
kılmaktadır. Maddi zenginlik ve
siyasal rejimin tartışmalara ihti-
yaç göstermesi, güvenlik ve öz-
gürlük olanaklarını beraberinde
getirmektedir. Tanrılardan kork-
ma çağı geçtiği gibi, karmaşık
kent devleti daha rasyonel, akla
dayalı düşüncelere ihtiyaç gös-

termektedir. Hepsinin altında yatan temel etken, köleci uygarlık neredeyse üç bin yıllık bir dönemi geride bırakırken, doğal gelişme ve olgunlaşmasının ardından bir ciddi yıpranmayı yaşamastının da kaçınılmaz olmasıdır. Sistem artık sonuna doğru yaklaşmaktadır. Doruk ve çöküş yakındır. Esas olarak Greko-Romen uygarlığı bu gerçekliğin itirafıdır.

"Tüm bu koşullar mitolojik inanç çağlarının geçtiğini, akılla düşünme vaktinin de geldiğini gösterir. İnsanlığın uzun çağlarının birikimi olan bilgi dağarcığı da oldukça büyümüştür. Eşya hakkında pratiğin, emeğin ürünü olan bilgilenme doğa, bitki ve hayvanlar aleminin özellikleri hakkında aydınlatıcı rol oynamaktadır. Neden-sonuç ilişkisi, ruhlar ve tanrılar olmaksızın da kendini göstermektedir. İnsan ve tanrı iradesinden bağımsız bir doğa işleyişi olduğu, kendini gittikçe daha fazla zihin dünyasına kabul ettirmektedir. Saf inançlar dünyasından gittikçe daha fazla kuşkular beslenmektedir. Çocukça hayaller dünyasından gerçekler dünyasına geçiş yapılmaya cesaret edilmektedir. Bu olguların altında yatan, Grek ticaret dünyasının her kapıya koşulan, sırları keşfetmekten hoşlanan ve çıkar bulan gerçekliğidir. Sümer bezirgâncılığının sınırlı gerçekleştirdiği işi, Grek tüccarlığı sonuna kadar varırmakta kararlıdır. Tıpkı sanayi burjuvazisinin

kâr için sınır tanımaması gibi. Tanrıların yasaları dar gelmekte, ticaretin değişen dünyasına ancak kendisi için hızlı düşünmek zorunda olan öz akıl gücü, bireyin gücü gerekmektedir. Tarımın mevsimlik durgun yapısı için yeterli olan mitoloji, kentlerin ticaret ve zanaat dünyası için kesinlikle yetmemekte, gülünç kalmaktadır. Toplumun hakim sınıfı, kendi hakim düşüncesini doğurmaya zorlanmaktadır. Yine köleci ilişkilerin varlığı temelinde, sınıf yapısında değişiklik, kendi üst yapısında değişimi yaratacaktır.

"Düşüncede felsefi devrimin objektif ve sübjektif koşulları üzerinde daha fazla durulabilir. Ama bir doğru tanımlama için bu belirlemeler yeterlidir. Özü de şudur ki, uygarlığın gelişmesi altyapısında nasıl zincirleme ve diyalektik bir bağ halinde ise, üstyapısının temel bir kurumu olan ideolojik tasarım ve aktarım araçlarında da zincirleme bir bağ ve diyalektik bütünlük içindedir. Kendiliğinden, birikime dayanmadan, bazı şahısların keyfi dehasından ortaya çıkmaz. Bunun böyle olması, felsefi düşünürlerin rolünü küçümsemeyi içermez. Tersine, hangi koşulların ürünü ve ne tür büyük bir uygarlık yaratıcıları olduklarının doğru bir izahı anlamına gelir. Onları hakkıyla değerlendirme ve doğru sonuçlar çıkarmayı olanaklı kılar.

"Filozoflar çağında mitolojik kopuştan sonra iki temel üzerinde çelişkili bir düşünce sürecine girildiği gözlenmektedir.

"a- Duyumları esas alma yöntemi pratik ağırlıklıdır. Doğanın objektif varlığını tanır. Olaylar arasındaki neden ve sonuçları kavrar; insanın eylem ve isteminden bağımsız yasalara sahip olduklarını bilir. Bilgilenmede deney ve gözleme dayanmanın ilk biçimlenişidir. Mitolojik ve dini dogmalara dayanmadan, bir doğa izah tarzına ulaşmaya çalışılmaktadır. Bilime götüreceği yolun taşları sağlam döşenmektedir.

"b- Uyanan ve büyüleyici bir etkiye yol açması kaçınılmaz olan ussal düşünme yöntemi, geçmiş dogmaların daha fazla etkisi altındadır. Us bağımsızlığını ilan etmekten hayli uzaktır. Ama yine de tanrıların gölgesinden uzak, bakir bir ormanda yürümeye cesaret etmekte, yani sınırlı da olsa bağımsız düşünmeye adım atmaktadır. Varolan her şey düşüncede gerçekleşmektedir. Nesnel dünya bir görüntü, bir aldatmacadır. Akıldan kaynaklanan düşünce en değerlisidir. Bunda şüphesiz düşüncenin özgücüsüyle ilk defa ayağa kalkmasının da büyük etkisi vardır. O kadar büyülemektedir ki, dışında gerçeğin var olup olmadığı o kadar önem arz etmez. İlklerin etkileri nasıl çarpıcı oluyorsa, tarihin bu büyük gelişmesi de elbette

aşırılığa kaçmadan gerçekleşmeyecekti.

"Felsefi düşünce gelişiminin bu iki ana kolunun temsilcilerine ilişkin kısa bir sunuş yapıldığından tekrarlamayacağız. Ama her iki kolun da en az Sümer mitolojisi kadar etkisini günümüze kadar taşırdıkları önemle belirtilmelidir. Nasıl ki inanç dünyamızın temelinde Sümer mitolojisi rol oynuyorsa, felsefi ve bilimsel düşüncemizin temelinde de bu iki ana koldan akıp gelen düşünceler rol oynamaktadır. Bir nevi felsefenin peygamberleri konumundadırlar. Thales, Phytagoras, Parmenides, Herakleitos, Sokrates, Platon ve Aristo başta olmak üzere, kendilerinin ekol oluşturduğu ve adlarına zincirleme ekol oluşturulan zincirin tüm önemli halkaları, düşünce gücümüzün oluşumunda en az inanç dünyamızın peygamberleri kadar pay sahipleridir. Bireyin gücünü ortaya çıkarmada vazgeçilmez bir kaynak kişilik konumundadırlar. Mitoloji ve dinler daha çok toplumsal kutsallığı, statükoyu muştularken, felsefe uyanan ve özgürlüğüne koşan bireyi müjdelemektedir.

"6- Uygarlık üzerinde Grek katkısının sanat ve moral yapısı üzerindeki etkisi de büyük ve kalıcı olmuştur. Müzik alanında Sümer etkisi olmakla birlikte, bir özgünleşmeyi de yaşayabilmiştir. Duyguların eğitiminde ilerleme sağlanmıştır. Hem tapınak, hem

bireysel şarkı türünde gelişme görülmektedir. Müzik, Phytagoras'da bir nevi evrenin dili olarak yorumlanmaktadır ki, Sümerlerde de aynı yaklaşım geçerlidir. Yaşamın sadece mitolojik, edebi ve filozof diliyle izahıyla yetinmiyor, müzik diliyle izahın vazgeçilmezliği iyice oturuyor. Mimarlıkta Mısır etkisi belirgindir. Belki de Mısır'dan sonra mimarlıkta ikinci önemli adım atmayı başaramışlardır. Helen kültürünün yayıldığı her alanda mimari izler bıraktığı görülmektedir. Heykeldeki katkısı çok daha belirgin ve ekol niteliğindedir. Adeta doğadaki güzellikle bir yarış halinde canlı tasvire gidilebilmektedir. Bir bütün olarak Grek sanatındaki yerleşmenin hızla evrenselleşme yeteneği kendini göstermektedir. Katkı üstün nitelikte bir sentezin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Aynı tür gelişme, moral (ahlâk) alanında da gözlenmektedir. Özellikle Sokrates'le birlikte gelişen 'erdem' anlayışı, bireyin toplumsal sorumluluğuna açıklık getirmektedir. Tüm bireyler için genel bir entelektüel (bilgi düzeyi) gelişmenin sağlanması öngörülmektedir. Bunun parolası "Kendini bil"dir. Erdemi uğraşılana her alana ilişkin olarak mümküneliyete ulaşma olarak değerlendirirsek, bireyin payına düşen, yaptığı iş konusunda gerekli bilgiye mutlaka ulaşmak ve böylelikle erdemli yaşamayı ger-

çekleştirmektir. Birey için sorumlu davranış böylece iyi ahlâkın ölçüsü olmaktadır. Temelleri kısmen Zerdüştlükte de atılan böylelesine bir ahlâki davranış anlayışı önemlidir. Sınırlı da olsa, bir özgürleşmeyi öngörmektedir. Bireyin kendi kaderini belirleyebileceği, böylesi bir ahlâk anlayışında geçerli olabilmektedir. Halbuki daha önceki töre anlayışlarında çok önceleri kutsal değerlerce tayin edilen kurallara neyse, öyle hareket edilecektir. Başka tür bir gelişme akla bile getirilemez. Zaten inanç sisteminde her şeyi mutlak düzeyde belirleyen tanrılardır. Birey gölge düzeyinde bir varlığa bile sahip olamaz. Kul, köle felsefesinin özü de burada yatmaktadır. Bunun bireyi ve şahsında toplumu nasıl tutsak ettiği çarpıcıdır. Mitolojik ve dinsel inançtan beslenen ahlâki davranış, çok eskiden kalma töresel özelliklerle bireyin davranışlarına mutlak hakimiyete dönüşmüş bulunmaktadır.

"Neolitik çağların bireyinde, kolektif de olsa yaşanan özgür davranış düzeyinin çok gerisinde, hatta tersine tüm zihinsel ve ruhsal bağlantılarında adına 'kader' denilen bir bağla zincirleme ve bunun sonsuza kadar böyle süreceğine dair bir ideolojiyle bağlanma söz konusudur. Kölecilik uygarlığın rahip eliyle topluma içerdığı bu ahlâk anlayışı, sistemin sürmesinde temel bir rol oynar. Zerdüşti, Budha ve

Sokrates öğretilerinde esas olarak kısmen saldırılan ve parçalanmış şey bu ahlâk anlayışıdır. Bunların büyük irade reformcuları olarak adlandırılmalarının nedeni de burada yatmaktadır. Belki açıktan tanrıya, yani simgeleşen köleci uygarlığa karşı çıkmıyor; ama özünde denedikleri yol bu düzenin özgürlük lehine parçalanması, gedik vermesidir. Bunu hangi ideolojik ve pragmatist usullerle yürüttükleri ikinci planda kalan bir husustur. MÖ 5. yüzyıla doğru gerçekleşen bu özgürlüğe yönelik adımlar giderek güçlenerek, günümüzün en güçlü davranış ve ahlâk anlayışına yol açacaktır.

(...)

"Grek uygarlığının bu moral çatlayıştaki rolü, şüphesiz bireysel ahlâkın geliştirilmesi yönündedir. Roma'yla bu daha da gelişecek ve Avrupa uygarlığında zirveye ulaşacaktır. Çatlağın diğer yönünü ise, 'Doğu davranış kültürü' veya ahlâkı belirleyecektir. Greklerde tanrı giderek insanlaşıp birey gücüne dönüşüm sürecine girerken, Doğu düşünce ve ahlâk yapısında bireyin kendisini tanrılaştırması ve kurduğu düzeni de tanrı düzeniyle kutsallaştırması biçiminde bir gelişim sürecini yaşaması söz konusu olacaktır. Sümerlerde ortak bir kökene sahip bu iki anlayış ve irade eğilimi Zerdüş'tle çatlatılırken, tarihi Doğu-Batı ayrımı da kalın birer uygarlık çizgisi

olarak günümüze kadar önemini yitirmeksizin çelişkili, çatışmalı ve üst sentezlere vararak sürdürülecektir. Uygarlığın bu çelişkili yapısı önümüzdeki dönemin açılabilmesi için kapsamlı değerlendirmeleri öngörmektedir. Şimdiye kadar geliştirilen kapitalizmin liberal söylemi ile sosyalizmin Marksizm söyleminin sınırlı bir çözümleyiciliğe olanak verdikleri ve yüzeysel kaldıkları genelde kabul gören bir değerlendirmedir. Ne liberalizmin ne reel sosyalizmin vaat ettikleri cennet gerçekleştirilememektedir. Belki de yanlışlık cennet anlayışının kendisindedir. Buna ilişkin değerlendirmeyi sona bırakırken, aslında tarihsel yaklaşımımızın temelinde bu soruna bir çözüm gücü olmasa da, en azından bir aydınlık getirmeyi amaçladığımız açıktır ve önemlidir.

"Grek uygarlığı temelinde derinleştirilen çatlakta beliren Batı yolu, şüphesiz insanı esas alması, onun yeteneklerini kullanarak doğayı ve toplumu çözümlemeye çalışması, birey yararını ön plana alarak yeni ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal düzeyi geliştirmesi öne geçmesinin temelini atmıştır. Bu uygarlık Aristo ile ideolojik doruğa ulaşırken, Büyük İskender'le Doğuya yaptığı büyük yayılma hamlesi, bu üstünlüğünü hem de çok kısa bir sürede Hindistan'a kadar tüm uygarlık alanları üzerinde kanıtlamıştır. Yeni düşüncenin iyi eği-

tilmiş öğrencisi görevinde görkemli bir başarıyı yakalamıştır.

"...Uygarlıkların doğuş, yükseliş, değişim ve çöküşlerinde rol oynayan belirleyici etkenin dayandığı zihniyet ve moral değerler olduğu, maddi değerlerin ancak buna bağımlı olarak önem kazandığı, geliştiği ve kaybettiği Grek örneğiyle çarpıcı olarak kanıtlanmaktadır."

Greko-Romen Uygarlığı: Grek uygarlığı; Batı uygarlıklarının üzerinde gelişip serpildikleri önemli uygarlıklardan biridir. MÖ. 1000'li yıllarla birlikte tarihe hızlı bir giriş yapan Grek uygarlığı, Miken ve Girit uygarlıkları kaynaklıdır. Gerek bu uygarlıklar, gerekse de Grek uygarlığının kendisi ana uygarlık alanları olan komşu Doğu uygarlıklarından önemli oranda etkilenecek uygarlaşma sürecinin Avrupa'daki öncüsü haline gelmiştir. Doğu uygarlıklarını bir tez olarak alacak olursak, Batı uygarlıkları bir sentez olarak değerlendirilebilir ve bunda aracı halka rolünü de Grek uygarlığı oynamıştır. Grek uygarlığının temel özelliği; gördüklerini ve algıladıklarını çabuk özümsemesi, ortaya çıkardıklarını kendi öz yaratımı gibi sahiplenmesi ve çevresine de aynı biçimde yansıtmasıdır. Kendisini kök olarak görmesi ve Avrupa yaklaşımının kendisini buraya dayandırmasının bir nedeni de, bu özümseme ve özümsetme yaklaşımıdır.

Avrupa uygarlık şekillenmeleri Grek uygarlığından edindikleri temellerde olmuştur. Yunan felsefesi Avrupa zihniyet oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Yunan mitoloji ve teolojisi de en az felsefe kadar Avrupa zihniyet şekillenmesinde rol oynamıştır. En fazla etkilenmeyi de Andriyatik'in diğer yakasında bulunan Roma yaşamıştır. Roma ile Grek akıl yapısını birbirinden ayırmak zordur. Özellikle de Antikçağ açısından bu çok daha böyledir. Yunan destanlarının isim değiştirerek Roma'da yeniden dillendirildikleri söylenebilir. Yunan felsefesinin Roma'da etkili bir ortam bulduğu, Soacılık, Epikürüsçülük gibi felsefi akımların imparatorluğun etkili felsefi ve dinsel yaklaşımları haline geldikleri belirtilebilir. Hatta Yunan kökenli kimi felsefecilerin Roma'da felsefe yaptıkları, imparatorluğun desteğiyle veya en azından onayıyla okullar kurdukları bilinmektedir. Yunan sanatının birebir kopyalandığı karşılaştırmalardan da çok net anlaşılır. Dor-İyon sütun başları Roma saray ve bazilikalarını süslemektedirler. Mitoloji ve teoloji ise birebir alınıp uygulanmıştır. Roma mitolojisi ile Yunan mitolojisi kıyaslandığında, değişikliğin panteonda yer alan tanrı isimlerinden ibaret olduğu görülür. Rol, işlev, yaratım ve yapılanmaları aynıdır. Andriyatik Denizi'nin iki kıyısında bulunan bu iki toplum sadece bu özellikleriyle değil, siyasal sis-

tem olarak da benzer bir yapılanma geliştirmişlerdir. Ve dahası tek bir yönetim altında da bulunmuş, M.Ö. 1000 ile M.S. 500 yılları arasında Avrupa toplumlarının geleceklerini ve bütünsel olarak da uygarlıksal gelişmeyi etkilemişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında tek bir yönetim oluşturmuşlardır. Zaten Roma İmparatorluğu tanımı, Roma merkezli olsa da, sadece Roma'yı ifade etmemiş, Grek yarımadasını da tanımlamıştır. Roma İmparatorluğu gerek iktidar kavgaları ve gerekse zayıflaması sonucu parçalanmış, Roma'yı içine alan egemenlik sahası 'Batı Roma'; Grek kökenli alanları içeren egemenlik sahasına da 'Batı Roma (Bizans)' imparatorluğu denilmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse Greko-Romen uygarlığı farklı toplum ve uygarlıkları ifade etse de, özünde kültürel ve zihinsel şekillenme bir ve ortaktır. Antikçağın önemli bir aşaması için bu söylenebilir. Greko-Romen tanımı da bu içiçe geçen kültür ve uygarlıkları tanımlamak için kullanılmıştır. Sonrasında devlet ve yönetim olarak ayrışmaları bu durumu değiştirmemektedir. Zihniyet ve kültürel şekillenmeleri ortaktır ve insanlığın, özellikle de Batı toplumlarının uygarlaşma süreçlerinde önemli roller oynamışlardır.

Gerek Greklerin, gerekse de Roma'nın uygarlaşma süreçlerinde oynadıkları rol genelde abartılmıştır. Beslendiği bir kaynak yok-

muş ve adeta bir çırpıda ve kendiliğinden ortaya çıkmış bir anlatım tarihsel anlatımın temel yaklaşımı haline gelmiştir. Köleci demokrasi ve cumhuriyet şüphesiz uygarlık gelişmesi açısından önemlidir, ama bu tüm bir süreci yanlış tanımlamanın nedeni olamaz. Bunların doğru bir tanımlanmaya kavuşturulmaları gerekir. Önderliğin belirttikleri Greko-Romen uygarlığının önemini ve konumunu net bir biçimde ortaya koymaktadır:

"Köleci uygarlığın Greko-Romen biçimlenmesinin doğru tanımlanması, tarih biliminin en önemli sorunudur. Bunun doğru ortaya konulamaması, tarihe ve toplumbilimine ilişkin yapılan hataların, yanlışlıklar ve çarpıtmaların temelini teşkil etmektedir. En temel çarpıtma da, oldukça abartarak, uygarlıksal çıkışın temeli olarak öne sürülmesidir. Bu husus daha çok Avrupa merkezli anlayışların ana özelliği olarak karşımıza çıkarılmakta ve dayatılmaktadır."

"...Roma'nın Grek kültüründen en yakından ve şiddetle etkilendiği, hatta onun devamını teşkil ettiği inkâr edilemez bir hakikattir. Bu durumda doğrudan Anadolu, Fenike ve Mısır'dan etkilenmesi ikinci plandadır. Bu kanaldan beslenen Grek uygarlığı vasıtasıyla, dolaylı beslenmesi söz konusudur. Böyle de olsa, Etrüsklerdeki Sümer etkisine baktığımızda, Batıdaki uygarlığın

Ortadoğu kaynağından yayılan son büyük halkasını oluşturduğu da bir o kadar doğrudur...

"... Grek ve İtalya yarımadasındaki gelişmeler, Anadolu'daki Hitit uygarlık gelişmesinin devamıdır. Bunda Mısır ve Doğu Akdeniz'deki Fenikelilerin yoğun katkısını da eklediğimizde, özgün gelişmenin dayanakları daha iyi anlaşılır. Yaklaşık M.Ö 1.000 - M.S 500 dönemini kapsayan Grek-Roma halkasının daha da yayılması Avrupa-Atlas kıyısında durur. Farklı zaman ve coğrafi koşullar üçüncü büyük versiyona koşutluk oluşturur. Uygarlık nehrimiz Batı Avrupa kıyılarına vurduğunda en verimli bir dönemine daha erişecektir. MS 1.500'lerde başlayan üçüncü büyük uygarlık devrimidir. Rönesans'ı dünya uygarlık zincirine bağladığımızda bu yönlü bir akış gerçekçidir."

Bkz. Grek ve Roma uygarlıkları

Gutiler: İlk çağda Mezopotamya'da yaşamış dağ halkı, Kürtlerin atalarını oluşturan topluluklardan biri. Gutiler hakkında MÖ. 3100 yıllarından itibaren sahip olunan bilgiler vardır ve Gutiler Mezopotamya'nın yerli halklarından biridir

Gutilere ilişkin sınırlı kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmekte ve tüm bu bilgiler Gutilerin Kürtlerin ilk atalarından olduğunu göstermektedir.

Zagros dağları ve aşağı Zap nehrinin kıyılarında yaşayan ve bu günkü Kürtlerin atalarından biri olan Gutiler, MÖ. 2700 yıllarında müstakil bir devlet kurar, Mezopotamya ve çevresindeki verimli topraklara yerleşirler. Mezopotamya kuzeyindeki Akad memleketlerini M.Ö. 2649 yıllarında işgal edip tam iki asra yakın Sümer ve Akadları idare eden Gutiler, MÖ. 2400 yıllarında Lolo-larla birleşerek güçlü bir devlet kurar ve büyük bir medeniyeti geliştirirler. Tekrar Akatlara karşı yenik düşen Gutiler, eski vatanları olan Zagros dağlarına çekilmek zorunda kalırlar. MÖ. 2700 yıllarında Asur İmparatoru I. Salmanasar'la kanlı bir savaşa giren Gutiler tarihi bir direniş ve başarı gösterirler.

Ağırlıklı olarak Zagros dağlarının orta kesimlerindeki Hemedan dolaylarında yaşayan Gutiler, M.Ö. 3 ve 2 bin yıllarda önemli bir siyasal güç durumundadırlar. M.Ö. 2230 dolaylarında Güney Mezopotamya'daki Babil'e doğru ilerledikleri ve Maram-Sin'in ya da oğlu Şar-Kali Şarrin'in hükümdarlığı sırasında Akad İmparatorluğunu yıktıkları bilinir. Genel olarak kabul edildiği üzere, bölgenin büyük bölümünü denetim altına alırlar. Yaklaşık bir yüzyıl daha hüküm süren Gutilerin bu dönem boyunca Babil'e tümüyle egemen olamadığı ve Babil'in çeşitli bölgelerindeki bazı bağımsız hükümdarların (Ör: Lagaş'ta, Gudea) or-

taya çıktığı anlaşılmaktadır. Guti egemenliğiyle ilgili pek az bilgi vardır. Bu dönemin genel bir siyasal kargaşa ve kültürel durgunluk dönemi olduğu söylenebilir. Kral Tirigan'ın MÖ. 2130 dolaylarında Uruklu Utu-Hegale yenilmesiyle Guti Hanedanlığı da sona erer.

Gutilere ilişkin tüm bu bilgiler Kürtlerin tarihsel kökeni içinde bütünlüklü ele almanın, Kürt ve Kürdistan tarihinin doğru ve yetkin anlaşılması açısından oldukça büyük önemi vardır. Çünkü Kürt ve Kürdistan tarihi bugüne kadar batı merkezli bir bakış açısıyla, çoğunlukla da Batı kaynaklarıyla ele alınıp yorumlanmış ve tarihin bu büyük çarpıtması, özünde insanlığın ilk ve temel kazanımlarının Batı merkezli ele alınmasının da kaynağı haline getirilmiştir. Batı merkezli bakış açısının 'Aryen' kökene dayanarak Kuzey Avrupa kökenli bir halk olarak ele aldığı Kürt tarih bakış açısına karşın, özellikle son yıllarda yapılan kimi arkeolojik kazılar ile elde edilen etimolojik bilgiler Kürt tarihi açısından doğru ve gerçekçi bir tarih anlayışı ve bakışı olarak otokton tarih anlayışının gelişip yerleşmesine de neden olmuştur. 1990'lı yıllarda başlayan Kürt ve Kürdistan tarihine bakış konusundaki bu farklı yaklaşım tartışmalarına **Önder APO**, başta **AHİM** ve **Bir Halkı Savunmak** olmak üzere Savunmalarında daha sistemli ve bilimsel olan bir bakış açısı kazandırmıştır. Sadece bir

tarih perspektifinden bakıldığında Savunmalar, genel insanlık tarihi açısından olduğu kadar, Kürt ve Kürdistan tarihi açısından da netleşmiş bir bakış olarak ağırlık kazanmıştır. Böylelikle genel insanlık tarihi ile bütünlüklü bir tanıma kavuşan Kürt ve Kürdistan tarihini **Önder APO**, öncelikle "Aryen" kökene ilişkin yanılgılardan başlayarak etnik oluşum dönemini ele aldığı Savunmalarında bağlantılı olarak Gutiler hakkında da şu bilgileri vermektedir:

"Öncelikle bilinmesi gereken, Aryen kavramı bir ırk veya etnik olgudan ziyade, tarım devrimine dayalı, çiftçiliği ve hayvancılığı esas alan kültürü ilk geliştiren etnik gruplara verilen genel bir adlandırma olduğudur. Bu grupların da ilk defa Zağros-Toros sisteminin iç kavislerinde Dicle ile Fırat'ın doğup büyüdüğü eteklerde ortaya çıktığı bilimsel bir hakikattir. Adlandırma Sümer sistemine dayalıdır. Ve sabancı (Ar=saban) grup veya hayvanlı (Gud=öküz) grup, bazen ülke halkı (Ur=tepe) anlamında Horritler, Gutiler, Aryenler demektedir. Öyle ki, hepsinin de özü aşağı yukarı aynı coğrafya ve kültürü ifade etmektedir. Şüphesiz 'ilkin şu veya bu etnik grup gerçekleştirmiştir' denilemez. Bunun bilinmesi de imkânsızdır. Ama bu kültürün tarihi, coğrafyası ve yayılma periyotları belli ekstremeler altında bilinmektedir. Dolayısıyla illa bir yayılmadan

bahsedilecekse, ağırlıklı ihtimal kültür içerikli ve gerçekleştiren merkezden her elverişli yöne doğru olanıdır. Tarihsel kanıtlarla da desteklenen görüş, dolayısıyla doğru olan yöntem de bu yaklaşımda temellenir.

"Verimli Hilal'in iç eteklerinde ve aşağı ovalarında gerçekleşen Sümer uygarlığı ne kadar önemliyse, onunla yakın diyalektik bağ içinde ve daha çok Zağros-Toros sisteminin yüksek platoları ve dış kavislerinde gerçekleşen uygarlık çatallaşması, yani ilk Doğu-Batı ayrımı da o denli önemli bir tarihsel gerçekleştirmedir. Medya-Pers uygarlık çizgisini bu açıdan çözümlemek büyük önem taşır.

"Tarihte kendini Med-Pers gelişimi olarak adlandıran adımların kökeni şüphesiz eskiye uzanır. Fakat açıklamaya çalıştığımız gibi bu gelişim içsel bir olgudur ve Sümer oluşumuyla yakın diyalektik bağ içindedir. Farklı dönemlerdeki adlandırmalar bizi şaşırtmamalıdır. Her iki kesimdeki oluşumlar başlangıçtan beri karşılıklıdır ve ilişki sürekli gelişme halindedir. Günümüzde de hızından bir şey kaybetmemiştir. Şu hususu tarihi doğru çözümlemenin bir yöntemi olarak daima göz önünde bulundurmak gerekir: Bir ilişki tarihsel kökeninde nasıl kurulmuşsa, esas olarak öyle yürür ve güncelleşir. Güncelden tarihe, tarihten güncelliğe bu bakış açısıyla bakıldığında,

doğruya yakın birçok sonuca ulaşmak mümkündür.

"İlk dönemde Sümerlerle ilişki ve çelişkiler, Elam ve Gutı adı altında Zağros'ta yaşayan etnik gruplarla olur ve Sümer siyasetinde sürekli kullanılır: Bazen müttefik, bazen düşman olarak. Sargon'un Elam katliamı vahşicedir, ama Gutilerle Sümerlerin ittifakı Sargon Hanedanını yıka-bilmiştir. Gutiler uzun süre yönetici bir güç olmuşlardır. Kassitlerin benzer bir ilişkisi Babillilerle olmuştur. MÖ 2 binlerde Hurriler üzerinden Hitit uygarlığı gelişme sağlayabilmiştir. Bu uygarlık merkezden çevreye yayılmanın önemli örneğidir. Fakat ara halka olarak Hurriler süzgecinden geçmiş olması kanıtlara dayalıdır. Anadolu'yla Mezopotamya arasında, günümüze kadar süren diyalektik özgülü olan bir ilişki ve çelişki süreci başlamıştır. Batıyı, yani Greko-Roma'yı doğuracak ilk kol, ilk önemli adım böyle atılmıştır. Bu adım daha çok Toros kültürel halkasına dayalı olarak gerçekleşenidir. Zağros hattında ise daha önceki Elam, Gutı ve Kassitlerin uygarlık birikimine dayalı olarak, bugünkü Kuzeybatı İran veya Van Gölü, Urmiye ve Zap bölgelerinde, büyük ihtimalle Asurların verdiği bir adlandırma ile Medya dediğimiz ülkede MÖ 1000'lerin başlangıcında ilk defa güçlü ve merkezileşmeyi başaran Urartu uygarlığı gelişir. Urartu-

lar, daha önce aynı kültür temelinde ve coğrafyada ileri düzeyde aşiret konfederasyonları biçiminde devletleşme taslağı da diyebileceğimiz bir uygarlaşma evresini yaşayan (MÖ 2000-1250) Hurri ve Mitanni kültürlerine dayanmaktadır. Uygarlık, kazanımlarını Kuzeybatı İran'a, yani Medya'ya doğru taşırmaktadır. Büyük ihtimalle bu yörelerden de uygarlık açısından daha zengin bölgelere, Dicle-Fırat arasına Med adlı etnik gruplar gelip yerleşmişlerdir."

(...)

"Bu alandaki etnik yapılar MÖ 6. binden beri bilinmektedir. Tarım devriminin merkezleri, Dicle ve Fırat'ın kollarıyla birlikte çıktığı dağların ova kesimleriyle birleştiği noktalarda ortaya çıkmışlardır. Yüzlerce tümsekte yapılan kazılar bunu kesinlikle doğrulamaktadır. Hint-Avrupa dil grubunun temellerinin de bu tarım devriminin merkezlerinde olduğu hem etimolojik hem de arkeolojik kazılarla doğrulanmaktadır. Gelişim merkezleri olması alanın temel özellikleriyle birleşince, bu durum kabile ve aşiret düzenlerinin çok güçlü yapılar olarak şekillenmelerini beraberinde getirmiştir. Bu etnik yapısal özellikler etraftaki merkezleşmiş uygarlık güçlerinin istila ve işgal hareketleriyle birleştiğinde, bir uygarlık alanı olarak merkezleşmeye kolay kolay fırsat tanımamaktadır.

"Gutiler daha çok da Sümerlerin doğusunda Zağros eteklerinde yaşayan Aryen kökenli bir etnik gruptur. Sümer şehir devletlerinin iki başlı oldukları dönemde bir tarafın müttefiki olarak hareket etmektedirler. Semitik Akad Hanedanlığının yıkılmasında bir kısım Sümer şehir devleti yöneticileriyle yapılan işbirliği sonucunda kurulan bu ittifak temel rol oynamıştır. Burada tarih günümüze kadar bu tip ittifaklara sürekli tanık olacaktır. Guti'nin kelime manası da (Gud=öküz, sığır) bugünkü Kürtçe'de yer alan 'öküz, sığır sahibi halk' anlamına gelmektedir. Sümerlerin sürekli bu tarz bir kavramlaştırma dil yapıları mevcuttur.

"Guti Hanedanı yaklaşık MÖ 2250-2150 yılları arasında yüzyıllık bir hanedanlık kurmuştur. Bu hanedan Sümer toprağında hüküm sürmüştür. Daha sonra yine bu sefer Semitik kökenli Amorit (Sümerce bu kelime, Batılular demektir) gruplarla ittifak kuran bir kısım Sümer şehir yöneticileri bu hanedanlığı yıkmış ve sürmüşlerdir."

S.N: Kramer'in Sümer yazıtlarından çevirdiği aşağıda ki pasajı yukarıda Gutilere ilişkin verdiğimiz bilgileri pekiştirmek açısından yararlı olacağı kanısındayız:

"Sumer'de Tanrı kızmaya görsün, kendi ülkesi bile olsa yakıp yıktırır. Sumer Tanrılarının babası Tanrı Enlil, Akad krallarının yaptıklarına kızarak gözlerini dağla-

ra çeviriyor ve oradan barbar ve vahşi Gutileri çekirge sürüleri gibi getirterek Agade'yi ve hemen bütün Sumer'i kırıp geçiriyor."

Bkz. Aryenler / Hurriler

Güdü: Genellikle canlıların doğasından gelen doğal dürtüleri ve davranışa yön veren kimi özellikleri tanımlamak üzere kullanılan bu terim, esasta ise, biyolojik davranışın içsel doğasına indirgenerek tanımlanan davranışı veya davranışları dile getirir. Bu, örneğin her canlıda yaşandığı gözlemlenen beslenme, üreme ve korunma gibi biyolojik türün sürdürülmesinin doğasından kaynaklanarak gelişen iç dürtülere denilir. Buna göre güdü; sonradan edinilmemiş, sadece belirli şartlardan kaynaklanmamış, daha çok da biyolojik kökenden ötürü canlı türlerde ortaya çıkan, ortaya çıkmak durumunda olan davranış biçimlerinin tümünü ifade eder. Her canlıda içsel olarak vardır ve bir anlamda da biyolojik davranışın gizli gücü, enerji potansiyeli ve aktivitesidir.

Bu tanımlamadan hareketle güdü; genellikle beslenme, korunma ve üreme olmak üzere üç ayrı biyolojik kökene dayandırılır.

Konusu, davranışların kökenini araştırmak olan psikoloji, biyolojik varlıktan ve kökenden kaynaklı gelişen davranışa bir model getirirken, güdüsül davranışı, bu üç ayrı bağlamın içine yerleştirir.

Davranışa enerji katarak yön veren temel güç de diyebileceğimiz güdü istekleri, arzuları, ihtiyaçları, dürtüleri ve ilgileri kapsayan genel bir kavramı da ifade eder.

Açlık ve cinsellik gibi fizyolojik kökenli güdülere dürtü; bilme ve başarma isteği gibi dürtülere ise ihtiyaç denir. Yine bir Organizmanın dürtü ya da ihtiyaçlarının etkisiyle harekete hazır hale gelerek amaca yönelik davranışta bulunmasına ve amacına ulaştıktan sonra rahatlamasına motivasyon (Güdülenme) denir. Organizma amacına ulaşmış olma kavuşunca güdü geçici de olsa amacına ulaşmış olur. Ve organizma dengesini yeniden bulur. Dürtü bir istek veya ihtiyaçla (yemek yeme isteği) başlar, güdünün uyandırdığı davranışla devam eder (yiyecek bulur) ve amaca ulaşmış olma kavuşmakla (yemek yemekle) kısa süreliğine son bulur.

İnsanların ve hayvanların, davranışlarının temelinde yatan, güdü ve güdülenme (doyuma ulaşma ya da tatmin olma) kavramı, psikolojinin keşfetmiş olduğu en önemli kavramlardan sayılır.

Ancak ne var ki, basit bir doyum ve tatmin olayı ile sınırlı tutularak, açıklanmaya çalışılan güdünün öyle çokta basit bir olgu olmadığı gerçeği, günümüzde üzerinde çokça durulması gereken konulardan biridir. Gerek madde ve bilinç olgusuna dönük yapılmış olan son doğa keşifleri, ge-

rekse biyolojik ve toplumsal hayattaki yeri ve oynadığı rol düşünüldüğünde tanımlamadaki bu eksiklik açıkça görülmektedir.

İnsanın diğer duyu ve bilinç biçimlerinden soyutlanarak, basit bir doyum olayı olarak açıklanmaya çalışılan güdü, gerçek anlamını vermekten uzaktır. Son derece sınırlı ve mekanik olan tanımlamalar ile açıklanması yetersiz, dolayısıyla olgunun kendisiyle çelişmektedir.

Toplumsal sonuçlar üzerinden yaklaşıldığında, son derece mekanik ve basit bir tatmin olma olayı olarak ele alınan güdülerin, biyolojik ve toplumsal yaşamın yönlendirmesinde oynadığı rol üzerinde düşünölmeye değerdir. Bu temelde bir yaklaşım sergilendiğinde, aslında hiçte öyle dile getirildiği gibi basit ve sıradan ele alınabilecek bir olgu olmadığı gerçeği görölecektir. Güdüler, bilinç ve duyu gibi diğer insani his ve anlam tarzlarının açığa çıkmasına yol açan en önemli birim-kaynak durumundalar. Temel biyolojik ve duygusal kaynaklar olarak güdüler, duyumsama ve bilme gibi gelişerek, değişime uğrayan olgular açısından önemli bir temel oluşturlar. Organizmalarda en esaslı ve kalıcı kaynaklar olarak varlık bulan güdüler motive edici, itici, dolayısıyla en temel harekete geçirici güç konumundalar. Bu anlamda bilincin oluşmasında veya duygunun gelişmesinde güdülerin rolü yeniden ele almayı gerektirir.

Kuantum düzeyinde gözlenen materyallerin bir tür bilinç ile hareket ediyor olması, yine hücrenin bile kendinde bir tür bilinç barındırıyor olması olayı, bilinç olgusunun sadece en üst düzeyde beynin hiyerarşik tarz üstünlüğü ile oluşmadığı gerçeği açığa çıkmaktadır. Bilinç, insanın ruhsal yapısı ve bedensel bütünlüğü ile açığa çıkan bir olgudur. Duygu, düşünce ve güdü gibi varlığın ruhsal bütünlüğünü oluşturan olguları emir komuta düzeni içerisinde tanımlamak hiyerarşik, dolayısıyla yetersiz bir tanımlamadır. Bu, toplumsal alanda var olan hiyerarşik ilişkii biçiminin insana ruhsal ve biyolojik olarak yedirilmesidir. İnsan benliğini oluşturan bu olguları birbirinden beslenen ve birbirini tamamlayan olgular biçiminde ele alma yerine, birbirine karşıt, birbirini dıştaliyan ve de birbirini esaret altına almak isteyen bir tanımlama söz konusudur. Bundan çelişkinin olmadığı, bu olguların birbiriyle hiç çelişmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Elbette ki çelişme vardır. Ancak bu çelişki, bir uyumu yakalama amaçlılığı üzerinde kurulu bir yapıdadır. Söz konusu çelişki birbirini tamamlama, geliştirme, zaman-zaman geriye çekme, harekete geçirme ve sürekli kılma biçimindedir. Bu çelişki ile uyum, bir aradalığı olan ve birbirini sürekli olarak doğuran diyalektik özelliktedir. Diğer tarz yapılan güdü tanımlamalarında hiyerarşinin, hâkim olma arzusu-

nun, hem biyolojik hem de ruhsal yapı üzerinde yansımaları görülmektedir.

Güdüler en temel yaşam ve bilinç formları olarak görülebilir. Bilinç, ilk yoğunlaşmayı güdüselle düzeyde gerçekleştirir. Bu bir istem veya bir ihtiyaç olarak kendisini hissettirir. Bu yoğunlaşma ve arzulama, insanın varlığı, yani düşüncesi ve bedeni üzerinde oldukça dayatıcı olur. Burada insanın yön kazanması ve belirlenmesi açısından gerekli bütün dayatmaları yapar. Ancak kendisini karşılama veya istediği düzeyde başarılı olup olmaması, insanın içerisinde bulunduğu koşullar ve düşüncenin yaratıcılığı ile bağlantılı gerçekleşir. Burada anlaşılması gereken en önemli nokta, biyolojik ve anlamsal olarak güdünün, duyguların ve bilincin oluşmasında önemli bir yer tuttuğuna ilişkindir. İnsanlar ile hayvanlar arasında en temel fark, insan bilincinin farklı bir nitelikte gelişmesidir. İnsanın sahip olduğu bu nitelik, güdüselle arzuları bilinç ve duygu temelli açığa çıkardığı anlamsallık ile besleyebilmesini sağlamaktadır. İnsanda bu başarılı-dıkça insanlaşma düzeyi artmaktadır. İnsanlaşmayı en basit tanımla anlamsallık olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. İnsan toplumsal niteliği üzerinden duygu ve bilinç olarak geliştikçe güçlenmekte ve anlam kazanmaktadır. Anlamda değişim ve yaşanan derinlik olayı, bu gelişme di-

namığıne paralel gelişmektedir. Dolayısıyla insanı, insan toplumu, toplumsal olgunun bilinç ve ahlakını ilgilendiren hususlarda geliştireceğimiz en temel husus anlam olgusu olmalıdır. Bizleri diğer türlerden ayıran temel özelliğin, insan yaşamına daha farklı bir anlam katan, düşünüş biçimi ve zihniyet yapımız olduğuna göre, insan olarak yöneleceğimiz ve sınırsız bir biçimde geliştireceğimiz bu yönler olmalıdır. Bu güdüleri inkâr veya reddetme olayı değildir.

İnsandaki güdüselle derin anlamlar ile beslenmeyi gerektirir. Bu tarz bir beslenme veya denge yakalanamaz ise, yozlaşma ve anlam yitimi gelişir ki, bu da toplumun sonunu getirir. Çünkü insan toplumunun diğer toplu yaşam biçimlerinden ayıran en temel şey, insanın duygu ve düşünce temelli bir anlamsallık yaratmış olmasıdır. Bu anlamda insanın kendi zihni ve duygusunu güdülerin esaretinden kurtaramaması, toplumsallık açısından en tehlikeli konumu ifade eder. Duygu, düşünce ve güdülerin yerli yerinde anlam bulması kadar, bunları karıştırmamak ve doğru tanımlamak da büyük önem taşır. Kapitalist toplum sisteminde açığa çıkan anlam karmaşası, bu olguları daha doğru bir tanıma kavuşturma gereğini doğurmaktadır. Mekanik tanımlamalar ile sınırlandırılan duygu, düşünce ve davranış biçimleri kadar, yaşanan anlam karma-

şasını da anlamak ve onu aşmak, toplumsallık açısından hayati bir gerekliliktir. Eğer doğru bir ayırıştırma yapılmazsa, insan yaşamını amaç ve idealleriyle anlamlı kılan duygular ile güdüler birbirine karışır. Bu noktada tanımları doğru yapmak kadar, duygular ile güdüler bütünlüğün birer parçası olarak yerli yerine koymak da oldukça önemlidir.

İnsanın, anlam gücünü güdüselliğe mahkûm kılması, güdüselliğin ve bu güdüsellik üzerinden şekillenen "anlam biçiminin" güdüselliği ve bedensel arzuları doyurmak için yapamayacağı kötülük yoktur. Yetersiz ve yanlış bilinç artı güdüselliğin itekleyici gücü, insan olgusunda çok tehlikeli bir durumu ortaya çıkarır. Aslında günümüz insanlığının yaşadığı biraz böylesi bir gerçekliktir. İnsan ile hayvan karışımı olarak da görülebilecek bu tehlikeli halden kurtulmanın biricik yolu, ancak ve ancak insanda anlam sınırlarının genişletilmesi, maneviyatın çok daha fazla önemsenmesi ve güdüselliğin anlamın gücüyle kontrol edilip terbiye edilmesidir. Bu, güdülerin ya da duyguların inkârı değildir; güdüselliğin da derin anlamlar ile beslenmesini ifade eder.

Duygu, tamamen bilinçle bağlantılı, amaç ve ideallerle anlam kazanmış bir tutkuyu ifade ederken, anlamla buluşmayan, dolayısıyla bilinçten kopmuş bir duygu ise, (Güdü) bir dirhem zevk için

insani değerlerinden koparak, tatmine yönelmek için kilitlenmiş bir beyni ifade eder. **"Kilitlenmiş beyin şahlanmış zevktir. Şaha kalkmış zevk onu tatmin etmek için her şeyi göze alır."**

İnsanı hayvandan ayıran temel özelliği anlamsallığıdır. İnsanı ele alırken anlamsallığa daha fazla yönelmek, doğru ve yerinde bir yaklaşım olacaktır. Örneğin inandığı ve üzerinde kendi varlığını oluşturduğu anlamsallıklar uğruna ölene kadar bedenini aç bırakmak, açlığa karşı anlam gücüyle direnmek, yaşamı pahasına bunu yapmak ve başarmak, insan olmanın ayrıcalığını ve en derin anlamını ifade eder. Ya da güdüselliğe sınırsız yer veren ve esasta ise güdülerin kısıtlanması üzerinden insanı bir tüketim nesnesine dönüştüren günümüz kapitalist sistemin sunduğu "yaşam"ı tercih etmeyip bedenini cayır-cayır yakan insanlar anlamsallığın, maneviyatın, büyük nefis savaşının, dolayısıyla insan olmanın en derin ifadesi olmaktadır. Böylesi duygu ve düşüncelere ulaşmaları güdüselliğe karşı anlamsallığı, bencilliğe karşı ise toplumsallığa yönelmeleri bu ikililiğin toplumsal alandaki iki karşıt anlam tarzının yaşanması olarak görmek oldukça öğretici olacaktır.

Günah: Suçun dinsel bağlam içindeki tanımıdır. Din kurallarına aykırı, dinin öngördüğü ölçütler dışında gelişen her tür tavır, dav-

ranış ve fiil bu kapsam dahilinde nitelendirilir. Örneğin tanrının emir ve buyruklarını yerine getirmemek, ihmal etmek, ona şirk koşturmak, karşı çıkmak vb. fiillerin hepsi için kullanılır. Söz gelimi bir hukuk literatüründe kurallara aykırı bir fiil nasıl ki "suç" olarak tanımlanıyorsa, dinde ise buna günah denilir. Dinsel açıdan günah sayılan cürümlerin doğrudan bir yaptırımı yoktur, uhrevi niteliği olan bir yaptırıma sahiptir. Dinin günah saydığı fiillere karşı doğrudan bir cezai müeyyidenin uygulayabilmesi için söz konusu dinin kendisini siyasal, kurumsal ve toplumsal bir erke kavuşturması gerekmektedir.

Güncel: Herhangi bir olayın, haberin vb. bir durumun yaşanı- lan anda, günde veya zamanda sı- caklığını koruyarak gündem oluş- turması. Zamanın aşındırıcı etki- sine uğramadan toplumun günlük yaşamında etkisini koruyarak, gü- nün konusu olan.

Güneş Sistemi: En az bir yıl- dız ve onun çekim alanı içinde dolaşan gök cisimlerinin (geze- genler, uyduları, astroidler, kuy- ruklu yıldızlar) oluşturduğu sis- temlere güneş sistemi ya da geze- gen sistemi denir. Özel ad olarak bu terim, Dünya'nın da içinde bu- lunduğu Güneş merkezli gezegen sistemi için kullanılır. Güneş sis- temi içerisinde dünyanın bir eşi daha yoktur.

Güneş sisteminde her cisim kendi eksenini etrafında döner ve ayrıca güneş dışında her cisim de güneşin etrafında döner. Bu düze- nin benzeri bir düzen, atomik ya- pıda da görülmüştür.

Newton fiziği, güneş sistemi de dâhil bütün göksel düzenleri şu şekilde açıklar:

Newton'a göre sistemin oluş- masına neden olan, düzgün doğ- rusal hareket ve kütle çekim kuv- vetidir. Sistemimiz üzerinden ör- neklendirirsek; Güneş yoğunluğu, hacmi ve kütlesi oranında çevresi üzerinde büyük bir basınç ve çe- kim kuvveti oluşturur. Dünya ve diğer gezegenler gelip geçmek is- terlerken bu çekim kuvvetine ta- kılmışlardır. Bu çekim kuvvetin- den kaçıp kurtulmak istemine kar- şın güneş onları kendine doğru çeker. Bu durumda bir merkezkaç ve merkez çek durumu meydana gelir. Newton buna "çekim kuv- veti" der. Newton, sistemlerin böyle oluştuğunu ortaya koyar- ken, Einstein ise buna daha farklı bir yorum getirmektedir. Einstein, cisimlerin kendi hacim ve kütle- leri oranında uzayda belli çukur- lar oluşturduğunu söyler. Siste- min oluşum sebebinin çekim kuv- veti değil, sistemi oluşturanın, söz konusu çukurlardan kaynaklı oluş- şan çekim alanları olduğunu belir- tir. Büyük kütlelerin oluşturduk- ları çukurlara çekilen küçük kütle- ler de, kendi hacim ve kütleleri oranında çukur içinde çukurlar oluştururlar; küçük kütlelerin bü-

yük kütlenin oluşturmuş olduğu çukurdan çıkma-kurtulma istemi ve çabası sistemin süreklilik kazanmasını sağlar.

Güneş sisteminde üç tür madde vardır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

a) Dünyanın kütlesinin 1.300.-000 katı büyük ve merkezinde hidrojen füzyon reaksiyonu olan ışık ve sıcaklık çıkaran Güneş.

b) Güneş etrafında dönen birer karanlık madde olan gezegenler.

c) Gezegenlerin çevresinde dönen yine birer karanlık madde olan uydular.

Gezegenler gibi güneşin etrafında dönen ufak cisimler olan asteroitler de bulunmaktadır. Ayrıca kuyruklu yıldız denilen, güneşin etrafında milyonlarca yıllık yörüngelerde dönen milyonlarca cisim bulunmaktadır. Bunlar gezegenler arasından geçip güneşe yaklaşıpken buzu buharlaşır, buzun içindeki tozumsu maddeler yüzeyden havalanıp cismin etrafında birer sis bulutu oluşturur. Bu sis bulutu güneş rüzgarlarıyla büyük bir kuyruğa dönüşür. Bu yıldızlar, en uzak gezegenin ötesindeki Oort bulutu bölgesinden gelip güneşin çevresinde döndükten sonra yine o buluta doğru uzaklaşırlar.

Güneş sistemi, güneş dahil etrafında dönen 50 adet uydu, 9 adet gezegen, jüpiter ile mars arasında yer alan milyonlarca asteroit, kuyruklu yıldızlar ve geze-

genler arasında bulunan toz maddesinden oluşmuştur. Güneş bütün bu sistemin kütlece % 99.87'sini oluşturur.

Gezegenler içinde en büyük olanı Jüpiterdir ve kütlesi dünyadan 318'kat fazladır. Sonra 95 kat fazlasıyla Satürn gelir. Dünya iç gezegenler arasında en büyük olanıdır. İç gezegenler silikon, demir ve magnezyum gibi katı maddelerden meydana gelmiş, dış gezegenler ise yumuşak ve düşük yoğunluktaki gazlardan oluşmuştur. Dünya, Venüs ve Marsın atmosferi karbondioksit ve azot gazından oluşmuş olup oksijen bulunmaz. Dış gezegenlerin atmosferleri ise çok küçük yoğunlukta olup, bunlar çok soğukturlar. Bu gezegenlerde bizim bildiğimiz türden canlılar yoktur.

Gezegenler arası boşluklarda bir çok cisim vardır. Bunlardan bir kısmı taş, maden türü, bir kısmı ise buzlu cisimlerdir. Büyüklükleri bir toz zercığınden bir dağ büyüklüğüne kadar değişir. Bunlar bazen önlerine çıkan gezegenlere düşerler.

Güneş sistemi gaz ve tozun yoğunlaşmasından oluşurken, Jüpiter, yıldızlar arası uzaya püskürmeyen ve Güneşi oluşturmak için içe doğru düşmeyen maddenin büyük bir bölümünü kendine doğru çekmiştir. Jüpiterin kütlesi kırk misli olsaydı, içindeki madde nükleer etkileşimler geçireceğinden bir yıldız olacaktı ve kendi ışığını çıkaracaktı. Bir yıldız ol-

Güneş Sistemi

mayı başaramayan jüpiter'in iç ısı, Güneş'ten iki katını verecek kadar yüksektir. Jüpiter bir yıldız olabilseydi, güneşle birlikte bir çiftyıldız oluşturacak ve buda gecelerimizin çok fazla kışalmasına neden olacaktı.

Hacim: Bir cismin uzayda kapladığı boşluğa hacim denir. Evrende her fiziksel nicelik kendi çapında bir yer kaplamaktadır. Şeylerin boyu ile hacmi orantılıdır. Bir şeyin boyu aynı zamanda onun hacmini de belirler.

Haçlı Seferleri: Avrupalıların 11.yy'ın sonları ile 13.yy'ın sonları arasında Müslümanların elinde bulunan ve Hristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs ve dolaylarını geri almak görünür nedenleri için düzenledikleri seferlere Haçlı seferleri denilmiştir.

Bu görünür nedenler dışında Haçlı seferlerinin esas olarak dini, siyasi ve ekonomik nedenleri vardır. Haçlı seferleri dinsel kaynaklı görünmekle birlikte, özünde iktisadi nedenlere dayanan seferlerdir. Bunun temelinde feodallerin

gelişen ticaretle birlikte lüks yaşamın tadını almaları ve varolan koşullarda böylesi bir yaşam kurma olanaklarını bulamamaları yatıyordu. Daha da belirleyici bir diğer neden de miras yüzünden toprakların bölüne-bölüne küçülmesiyle bazı soyluların sefalete düşmüş olmasıydı. Bazı soylular bu yüzden kentler arasında soygun yapmakla yaşamını sürdürmeye çalışıyordu. Bu yüzyıllarda soylular güç kaybederken kiliseler güçlenmişlerdi. Özellikle 11. yüzyıl kilisenin manastırlarıyla ve piskoposlarıyla büyük bir güç kazandığı dönemdir. O dönemde Hristiyan dini tam anlamında siyasal bir ağırlık kazanmıştır. Papalık, Bizans'ın sarsılmasıyla gözlerini doğuya dikmiştir; dinde tek otorite olma düşüncesi papaların tek tutkusudur. Bu bütünleşmeyi görüş-

melerle sağlamayı başaramayan papalık, Bizans'ı askeri baskı altına almayı tasarlamıştır. O dönemde Avrupalılar değerli mallara her gün biraz daha alışırken Bizans'la ticaret yapmaya can atıyorlardı. Doğunun ipeği, baharatı, mücevherleri, cam eşyası bu yolla elde edilecekti. Venedik gibi kentler Bizans'la yoğun bir ticaret ilişkisine girmişlerdi. İtalyan tüccarları, Beyrut ve İskenderiye gibi kentlerde de etkindirler. Avrupa'ya, Bizans'tan ve öbür doğu ülkelerinden bol-bol lüks eşya giriyordu. Avrupalılar bu yüzden büyülmüş bir Doğu düşledikçe Kutsal Topraklar yani Filistin, Kudüs çekicilik kazanıyordu. İsa oralarda yaşamış, oralarda çarmıha gerilmişti. Şimdi Selçuklular bu topraklara giden yolları tutmuşlardı. Kutsal yerleri kurtarmak, bu yolda parasız ve topraksız soyluları işe koşturmak amacıyla Avrupalılar Haçlı seferlerini başlattılar. Sefer fikrinin gelişmesinde 1073'ten sonra Papa olan ve bu görevini ölümüne kadar (1085) sürdüren 7. Gregorius'un büyük payı oldu. Hırslı bir din adamı olan 7. Gregorius, papalara İmparatorları tahattan indirme hakkının verilmesini sağlamak için çalıştı. 1074'te kurulan Roma konsülü, din adamlarının evlenmesini yasaklayan kararını onun baskısıyla çıkardı. Bu din adamı Haçlı seferinin manevi yönünü hazırladı. Feodaller elbette işin dinsel yanını önemsemiyorlardı. Onlar bu girişimi daha

çok bir şeyler elde etme girişimi olarak değerlendirdiler. Yoksul şövalyeler ve yoksul köylüler için Haçlı seferleri bir kurtuluş olacaktı.

Haçlı seferleri daha da detaylandırılabilirken nedenlerle 1095-1270 yılları arasındaki düzenlenen 8 ana sefer ile 1291'den sonra düzenlenen bir dizi küçük seferden oluşuyor.

Papa II. Urbanus'un çağrısı haçlı seferlerinin başlangıcı kabul edilir. Papa II. Urbanus bu konuşmasında şunları belirtir:

"Fransa'nın asilleri Doğudaki Hristiyan kardeşlerine yardım eli uzatmalıdırlar! İmansız Türkler Doğudaki Hristiyanlığın kalbine doğru ilerlemektedirler; Hristiyanlara acı çektiriliyor ve araziler fethediliyor; kiliseler ve kutsal yerler Türkler tarafından kirletiliyor! Hristiyan kardeşlerimiz Sarakan baskısı altında inlemektedir! Kutsal gömü Müslümanların elindedir ve bir camiye dönüştürülmüştür! Hacılar bezdirilmiş ve hatta Kutsal Topraklara girmelerine engel olunmuştur! Batı, Doğuyu korumak amacıyla ilerlemelidir! Herkes gitmeli, zengin ya da fakir gözetmeksizin... Franklar iç savaşlarını ve ağız kavgalarını bırakmalıdırlar! Bırakın da imansızlara karşı dürüst bir savaşta yer alsınlar! Tanrı onların liderliğini yapacaktır, çünkü onlar Tanrının istediği işi yapacaklar! Keşinlik olacak ve İsa için ölenlerin bütün günahları affedilecek. İşte,

bu fakir ve sıkıntılı insanlar, bundan sonra zengin ve mutlu olacaklar! Tereddüt etmelerine izin vermeyin, çünkü gelecek yaz onlar görevlerini yerine getirmek üzere yola çıkacaklar! Tanrı bunu ister!"

Bu çağrıdan sonra Haçlı seferleri başlar ve peş peşe devam eder.

I. Haçlı seferi (1096-1099):

Papa 2. Urbanus ve Piyer Lermi-t'in çabalarıyla Avrupa'da kalabalık bir ordu hazırlanmıştır. Bu ordu Anadolu Selçukluları döneminde 1. Kılıç Arslan tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Ancak bu grubun ardından şövalye, kont ve düklerden oluşan bir ordu daha Anadolu'ya girmiştir. Haçlılara karşı mücadele eden Kılıç Arslan, çok kalabalık olmalarından dolayı Haçlıları durduramamıştır. Haçlılar 1099'da Kudüs'ü Fatimilerden alırlar. Kudüs Haçlıların eline geçer. Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Bizanslılardan alınan İznik ve Batı Anadolu yeniden Bizanslıların eline geçer. İznik'i kaybeden Anadolu Selçuklu Devleti Konya'yı başkent yapar. Haçlılar, ellerine geçirdikleri Antakya, Urfa, Trablus, Şam, Sur, Yafa, Nablus gibi şehirlerde feodalite rejimine dayanan dükalık ve kontluklar kurdular.

II. Haçlı Seferi (1147-1149):

Şiiliğin bir kolu olan İsmaililer, 9.yy'da Hama ve Humus arasındaki küçük Selimiye kasabasını merkez edinip 1144'te bu yerleri Haçlılardan alırlar. Ardından Ha-

lep ve Şam alınınca Kudüs krallığı papadan yardım istemek zorunda kalır. Papa'nın çağrısı ile Alman İmparatoru 3. Konrad ile Fransa kralı 7. Lui aynı yoldan Anadolu üzerine sefere çıkarlar, ancak Anadolu Selçukluları tarafından bozguna uğratılırlar. Ordularının büyük bir kısmını kaybeden iki kral, Şam'a saldırdılar, fakat başarılı olamazlar.

III. Haçlı Seferi (1189-1192):

Mısır, Suriye, Yemen ve Filistin sultanı ve Eyyubi hanedanının ilk hükümdarı Selahaddin Eyyubi, Kudüs'ü Haçlılardan alarak (2 Ekim 1187) kentte 88 yıl süren Frank işgaline son vermiş, Hristiyanların misilleme olarak düzenledikleri 3. Haçlı seferini etkisiz hale getirmiştir.

Kazanılan bu zaferler Avrupa'da duyulunca, her yerde dini propagandalar yapılır. Alman İmparatoru Frederik Barbaros, Fransa Kralı Filip Ogüst ve İngiltere Kralı Aslan yürekli Richard komutası altındaki yeni Haçlı orduları, Kudüs'ü almayı başaramayarak geri dönerler.

IV. Haçlı Seferi (1204):

Eyyubilerin Haçlılarla mücadelesinde Filistin'deki Yafa ve sahil şeridindeki bazı kaleler de Eyyubilerin eline geçince Papa, bütün Hristiyanları sefere çağırır. Haçlılar bu sefer deniz yolunu kullanmak istediler ve Venedik ile anlaştılar. Bu sırada Bizans'ta taht kavgaları sürüyordu. İmparator olmak isteyen Aleksi Angelos, Haçlılardan

çeşitli vaatlerle yardım ister. Papa'nın muhalefetine rağmen İstanbul'a gelen Haçlılar, tahtan indirilen İzak ve oğlu Aleksi'yi İmparator ilan ettiler ve İstanbul'u işgal ederek Latin İmparatorluğunu kurdular.(1204). İstanbul'dan kaçan Bizans soyluları İznik Rum İmparatorluğu (1204-1261) ve Trabzon Rum İmparatorluğunu (1204-1463) kurdular. İznik Rum İmparatorluğu, 1261 yılında Latin İmparatorluğunu yıkarak Bizans'ı tekrar canlandırmıştır.

V. Haçlı Seferi (1217-1221): Papa 3.Honorius'un teşvikiyle Macar kralı 2.Andries, Kuzey Avrupa'dan gelen Haçlılarla, 1217 senesinde Akka'ya gelir. Kral Andrios, Müslümanlar karşısında dayanamayınca geri döner. Geride kalanlar, Dimyat'a saldırıp şehri aldılar. Daha sonra Kahire'ye de yönelince Eyyubiler tarafından bozguna uğratılıp, dağıtıldılar.

VI. Haçlı Seferi (1228-1229): Papa 9. Gregorius'un teşvikiyle Alman İmparatoru 3.Frederich tarafından tertip edildi. Alman İmparatoru Kudüs'e kadar gider. Eyyubi Sultanı Melik Kamil'in dış baskılardan bunaldığı bir devrede Haçlıların Kudüs'e gelmeleri, antlaşma zemininin doğmasına neden olur.Antlaşma ile Kudüs Haçlıların eline geçer. Fakat Türkler tarafından mağlup edilmeleri neticesinde şehir tekrar Eyyubilere teslim edilir.

VII. Haçlı Seferi (1248-1254): Kudüs'ün Müslümanlar tarafın-

dan alınması üzerine Fransa Kralı St. Louis tarafından tertip edildi. Mısır'da yeni kurulan Memluklar, Haçlıları 1250 yılında, Mansüre Meydan Muhaberesinde mağlup edip, Fransa Kralını da esir aldılar. Haçlılar dağıldı. St. Louis, Dimyat'ı Müslümanlara verip ülkesine geri çekilir.

VIII. Haçlı Seferi (1268-1270): Antakya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi ve 7.Haçlı seferinin öcünü almak amacıyla Fransa Kralı St. Louis tarafından tertip edildi. Bu seferin hedefi, Kudüs olmayıp, Akdeniz kıyılarındaki Müslüman denizciler üzerineydi. St. Louis, Tunus'a çıktıysa da, salgın hastalıktan ölür. Bu olay üzerine Fransa ordusu geri döner. Bu sefer de başarısızlıkla sonuçlanır.

Yaklaşık iki yüz yıl devam eden Haçlı Seferleri sonucu pek çok kan dökülür ve milyonlarca insan can verir. Bu seferlerde Müslümanlar, Bizanslılar ve Yahudiler çok zarar görür. İslam ülkeleri harap olur. Yüz binlerce Müslüman Anadolu, Mısır, Suriye ve özellikle de Kudüs'te kılıçtan geçirilip, yerleşim alanları yağmalanarak yakılıp yıkılır. Kadınlar ve çocuklar katledilir. Haçlıların kılıcından sadece Müslümanlar değil, Yahudiler ve özellikle Ortodoks Bizans da nasibini alır. İstanbul'un zenginliğine hayran kalan Latin Katolikler, şehrin sanat eserlerini zengin olmak hevesiyle yağmalarlar.

Haçlı Seferleri dini sonuçları açısından, Avrupa'da kiliseye ve din adamlarına duyulan güvenin sarsılmasına yol açar. Skolâstik düşünce, Kilise ve papanın otoritesi zayıflar.

Haçlı Seferleri siyasi sonuçları açısından, feodalite rejimi zayıflayarak merkezi İmparatorluklar güç kazanmaya başladılar. Feodalitenin zayıflamasıyla köylüler, çeşitli haklar elde ettiler. Seferler sırasında binlerce senyör ve şövalye ölür. Sağ kalanlarının bir kısmı da topraklarını kaybeder. Türklerin batıya doğru ilerleyişi de bir süre durur. Bizans, Batı Anadolu'daki toprakların bir kısmını ele geçirir. Haçlılar ile yapılan mücadeleler, İslam dünyasını, Moğol saldırıları karşısında güçsüz bırakır.

Haçlı Seferleri ekonomik sonuçları açısından, doğu-batı ticareti gelişir. Marsilya, Cenova, Venedik gibi Akdeniz limanları önem kazanır. Avrupalılar dokuma, cam ve deri işleme sanatını öğrendiler. Papaların ve kralların seferlere mali destek sağlamak amacıyla İtalyan bankerlerine başvurmaları, bankacılığı geliştirir. Avrupa'da hayat standartları yükselir. Ticaretle uğraşmaya başlayan şehir halkı, zenginleşerek burjuva sınıfını oluşturdular. Anadolu, Suriye ve Filistin ekonomik bakımdan zarar görür.

Haçlı Seferleri teknik açıdan pusula, barut, kâğıt ve matbaanın Avrupa'ya götürülmesini sağlar.

Bunlar Avrupa'da bilim ve teknik alanında gelişmelere yol açar. Avrupalılar İslam medeniyetini yakından tanıdılar ve faydalandılar. Avrupa'da kültür hayatı canlanır. Bu gelişmeler Rönesans'ın zemininin oluşmasına yol açar.

Yukarıda belirtilen tüm bu sonuçlarının yanında haçlı seferlerinin sonuçlarını özellikle Rönesans'ı yaratan sebeplerden biri olması boyutuyla ele alan **Önder Apo**, söz konusu seferler sonucunda Ortadoğu'dan taşınan bilgi kültürünün Greko- Romen kültürüyle birleşerek Avrupa'daki zayıf devlet kültürü ve henüz canlı olan doğal toplum anılarıyla buluşmasının Rönesans'ın en önemli nedenini oluşturduğunu belirtir.

Haçlı seferlerinin batı açısından belirtilen olumlu- olumsuz sonuçları yanında elbette ki doğu açısından yarattığı sonuçlar da olmuştur. Bu sonuçları özellikle kültürel alanda ele alan **Önder Apo**; *"Bu dönem aynı zamanda köleci sınıflı toplum uygarlığı yerine, feodal sınıflı toplum uygarlığına dönüşün yaşandığı Ortaçağdır. Artık Doğu-Batı ayrımı din düşmanlığıyla kalın bir perde haline bürünmektedir. Kültürel alışveriş yerini gittikçe derinleşen yabancılaşmaya bırakmaktadır. Kâfir, gâvur kavramları anlam bulmakta, komşu halklar arasına feodal duvarlar örülmektedir. İslam'ın Arap Emevi ve Abbasi dönemlerinde Bizans'a saldırılar, en kutsal cihat kav-*

ramlarıyla yeni bir yaşamın aracı haline gelmektedir. Bizans ise Roma'nın mirasını ısrarla korumaya çalışmaktadır.

"Sasanilerin yıkılışıyla tüm İran ve Orta Asya İslam'a açılmış, Doğu-Batı ayrımı kalın bir Hristiyan-İslam ayrımına dönüşmüştür. Ayrışan dünyanın komşu dost halkları, kendilerini din ve mezhep düşmanlığıyla karşı karşıya bulmaktadır. Feodal güçler halkları en anlamsız bir düşmanlık içine iterek, çıkarlarını yeni sultanlık sistemleri altında güçlü bir ideolojik ve siyasi temelde sürdürmeyi başarmışlardır. Bu sürecin iki ucunda yer alan İslamlaşmış Kürtlerle Hristiyanlaşmış Asurî, Ermeni ve Anadolu Helenleri olan Rumlar en çok kaybeden halklar olmuşlardır. Din savaşları bu halkları kültürleriyle birlikte sürekli güçsüzleştirip hâkimlerin potası altında erimeyle yüz yüze bırakmıştır. Buna M.S 11. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferlerinin eklenmesiyle daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Zorlanan Arap egemenler, Kürt ve Türk feodal hanedanlarına birçok askeri komutanlık tanıtarak, onların komutası altında kendilerini güvenceye almaya çalışmışlardır. Kürt Selahaddin Eyyubi hanedanıyla Selçuklu Türk hanedanlığı artık Bizans, Haçlılar ve Moğollara karşı İslamlığı koruyan temel güçler konumundadırlar. Kürtler açısın-

dan Helenler artık hatırlanmaz, yabancılaşmış bir unsur durumundadır. Yüzlerce yıllık iç içe olma durumu yerini dinsel yabancılaşmayla yürütülen bir düşmanlığa bırakmıştır. İslam'ın yayılma ve koruma görevini Anadolu'nun içlerine doğru Türkler devralmıştır. Kürtlerle Rumlar arasına giderek genişleyen kuşaklar halinde Türk boyları girmiştir." biçiminde değerlendirir.

Hadis: Hz. Muhammet'in değişik olay ve sorunlar karşısında Kuran'ın kimi ayetlerini yorumlamak ve daha açık bir dille ifade etmek için söylediği sözlerin bütününe denilir.

Doğrudan tanrı kelamı diye nitelendirilen Kuran'ın ayetlerinden farklı olarak peygamberin sözleri bu kapsam içinde tanımlanır. Bu çerçevede dâhilinde hadis, Hz. Muhammet'in sözleri ile davranışlarını ve eylemlerini aktaran bilgileri derler, bu bilgileri yazılı bir biçimde düzenleyip sınıflandırır. Bu yüzden hadis daha çokta peygamberin sözlerini inceleyip derleyen dala karşılık gelir. Zira Kuran'da Hz. Muhammet'in kişiliği Müslümanlara örnek olarak gösterildiği için, onun yolunu izlemek, Allah'ın sevgi ve bağışını kazanmanın önkoşulu sayılmış ve bu durum Müslümanlar arasında inanç, ahlâk, ibadet gibi konularda Kuran'dan sonra hadisleri ikinci kaynak olarak benimsemeleri-

ne yol açmıştır. Buna göre hadis Hz. Muhammed'in sözlerini toplar, sınıflandırır ve Peygambere atfedildiği halde, gerçekte ona ait olmayan hadisleri belirlemenin yöntemini geliştirir.

Haiti: Amerika'da Karayip Denizi'nde bir ada ülkesidir. Küba'nın doğusunda yer alan Hispaniola adasındaki iki ülkeden batı kısmındaki ülke olup, diğer ülke Dominik Cumhuriyeti'dir. Yüzölçümü 27.750 km2 olan ülkenin nüfusu 2003 yılı sayımına göre 7.9 milyon, başkenti Port-au Prince'dir.

Eski bir Fransız sömürgesi olan Haiti, Kuzey ve Güney Amerika'da, ABD'den sonra bağımsızlığını ilan eden ikinci ülkedir. Buna karşın bugün Batı Yarımküresi'nin en fakir ülkesidir ve yönetiminde bir anarşi durumu halen devam etmektedir.

Haiti'nin asıl yerli halkı Arawak (yâda Taino)'lardı. Cristopher Colombus'un 1492'de Amerika'yı keşfinden sonra adaya Hispaniola adı verilmiştir. Hispaniola adası, Avrupa'dan gelip 'yenidünyayı fethedenlerin' üslerinden biri haline geldi. Amerika'nın birçok yerinde Kızılderili-yerli katliamları yaşandığı gibi, Karayip adalarında da büyük kıyımlar yaşanmıştır.

17. ve 18. yy'da adanın bugünkü Haiti olan üçte birlik Batı kısmı Fransız deniz korsanlarının eline geçti. Fransızlar burayı İs-

panyol ve İngiliz gemilerini taciz etmek için kullandılar. Daha sonra Saint-Domingue adını verdikleri adanın bu kısmında şeker ve kahve üretimine başladılar. Fransız İmparatorluğunun, 18.yy'ın en zengin sömürgelerinden biri haline gelen Saint-Domingue, 1780'lerde Avrupa'da tüketilen şekerin % 40'ını, kahvenin ise % 60 kadarını üretmiştir. Bu dönemde şeker kamışı ve kahve ekim alanlarında çalıştırılmak üzere 790.000 kadar Afrikalı köle getirildiği tahmin edilmektedir.

1789 Fransız İhtilali Saint Domingue'nin kaderini de kökten etkilemiştir. Fakir ve zengin beyazlar, devrim sonrası yasalara göre koloninin nasıl yönetileceği konusunda anlaşmazlığa düştüler. Bu arada, kölelikten kurtulmuş siyahlar ve yerliler, ihtilalin getirdiği Vatandaşlık ve İnsan Hakları Bildirgesine göre, kendilerinin de Fransız vatandaşı olduklarını ileri sürdüler. Bu süreçte Haiti isyanını başlatan köleler, Haitili liderler Toussaint L'Ouverture, Jean-Jacques Dessalines ve Henri Christophe önderliğinde bir silahlı güç haline geldiler. Yerliler ordusu, Fransız güçleri ile Napolen Bonapart'ın 1803'te gönderdiği ve sarıhummadan kırılan orduyu yener. Bunların sonucunda Haiti kendi yerli ismiyle 1804'te bağımsızlığını ilan eder. General Dessalines yönetimi ele geçirir ve 1805'te Anayasa ilanına gider. İlan ettiği bu anayasa'ya göre herkes din

özgürlüğüne sahipti ve bu anayasa-
sada herkes (aralarında bulunan,
Napoleon ordusundan kalan Polon-
yalılar ve Almanlarda dâhil) Hai-
tili 'siyah' olarak tanımlanıyordu.

Haiti, bağımsızlığına rağmen
1826'da Panama'da yapılan ba-
ğımsız Amerika ülkeleri toplantı-
sına dâhil edilmedi ve ABD tara-
fından 1862'ye kadar tanınmamış-
tır. Birinci Dünya Savaşında,
1915 yılından 1934'e kadar ABD,
Haiti'yi işgal ve kontrol altında
tutmuştur. Haiti, 20.yy boyunca
da darbeler, katliamlar ve iç sa-
vaşlardan kurtulamamış olan bir
ülkedir.

Hakkâri Mağ Kùltürü: Altın
Hilal olarak adlandırılan Zagros-
Toros silsilesinin Zagros etek-
lerinde kalan, neolitik çağa ait,
Hakkâri çevresindeki yerleşim
yerlerinde gelişen kùltürdür. Bu
aslında Doğal toplumun Yukarı
Mezopotamya'daki kùltürel yayıl-
masıdır. Bu çevrede yapılan araş-
tırmalarda elde edilen veriler ve
varılan sonuçlar, Yukarı Mezopo-
tamya'nın diğer yerlerindeki yer-
leşim yerleriyle karşılaştırılarak
bu sonuca ulaşılmıştır. Bu konuda
Önder Apo şunları belirtir:

*"...Kadının çocuk doğurma
ve büyütme ihtiyacı ancak yerle-
şik koşullarda daha rahat ger-
çekleşebilir. Uygun bir iklim, bit-
ki ve hayvan varlığı bu ihtiyaçla
birleşince, evcileşmenin temel
koşulları doğmaktadır. Toplayı-
cılık sanatı, birçok bitki ve ağaç*

*meyvesi yiyecek ihtiyacını gide-
rebilmektedir. Dağ koyunu ve ke-
çisinin evcileşmesi yün, süt ve
etleriyle ihtiyaç gidermeyi daha
da zenginleştirmektedir. Verimli
bitki ve ağaçların tarlamsı alan-
da yetiştirilmesinin verimin kat
kat artmasına yol açtığı deneyle
görülmektedir. Hayvanları he-
men öldürmek yerine beslemek,
süt ve yün ürünleriyle kutluklarda
aç kalmamak açısından uygun
düşmektedir. Ana-kadın etrafın-
da büyüttüğü çocuklarıyla evcil
düzeni geliştirmek için her iki
konuda da güçlü deneyimlere sa-
hiptir. Mağaradan çıkıp uygun
ürün yetiştirmek ve hayvan bes-
leme alanlarında ev kurmak bel-
ki basıttır, ama tarihin aya çıkış
gibi bir dev adımı rolünü oyna-
yacaktır. Küçük kulübelerin köy-
leşmesi zor olmayacaktır. M.Ö
11.000'lere kadar gidebilen ta-
rihlerde bugünkü Kürdistan'ın
birçok yöresinde -Diyarbakır Er-
gani Çayönü, Batman Çemê Xa-
lan, Urfa Nevala Çolê ve Göbek-
litepe, Bradostiyan, Hakkâri
Mağ- bu kùltürün güçlü kalıntı-
larına rastlanmaktadır. Dünya-
nın hiçbir yerinde bundan daha
eski bir yerleşim kùltürüne rast-
lanmamaktadır. Buralarda evcil-
ana kùltürünün yoğunluğunu
gösteren kanıtların başında, bu-
lunan tüm heykelciklerin kadın
figürlü olması gelmektedir. Ayrı-
ca yöre dil yapısındaki kadın
önekleri örnek gösterilebilir. Gü-
nümüzde bile aynı kùltürün ka-*

dının tam bir ustalık alanı olması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Sümer kaynakları bu kültürün ilk şehir siteleri kurulduğunda da etkili olduğunu, varlığını güçlü bir biçimde sürdürdüğünü göstermektedir. Tanrıça İnanna - Uruk tanrıçası- etrafındaki mitolojik örüntü hayli öğreticidir. Özellikle erkeğin egemenlik tırmanışı karşısındaki direnişi günümüzde bile en değme feminist hareketlere taş çıkartacak niteliktedir. Kadının hangi uygarlığa sahip olduğunu Tanrı Enki'ye - Sümerlerde yükselen pedersahi erkeği temsil eden figür- karşı güçlü bir biçimde savunmaktadır. Kendisinin 104 'me'ye -dönemin uygarlık icat ve kavramları- sahip olduğunu, Enki'nin bunları hileyle kendisinden çaldığını, geri vermesi gerektiğini şüresel bir dille anlatmaktadır. M.Ö 3.000'lere kadar gidebilen bu mitolojik anlatım, aslında Sümer uygarlığının ardındaki kadının rolünü çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Ayrıca İnanna köken olarak eski dağ tanrıçası Ninhursag'a bağlanmaktadır. Ninhursag etimolojik olarak - Nin=tanrıça, kur=dağ, sag=bölge- dağ bölgesinin tanrıçası anlamına gelmektedir. Aşağı Mezopotamya için dağ deyince Zağroslar ve uzantıları akla geldiğine göre, tanrıça kültürünün dağlık alandan indiğini açıklamaktadır..."

Halaf Kültürü: Suriye'de, bugünkü Resulayın (Ceylanpınar) yakınlarında Habur suyunun doğduğu yerde bulunan Telhalafta ortaya çıkarılan neolitik çağ kültürüne denir. Mezopotamya'da neolitik çağ bulgularına ilk kez burada rastlanmıştır. 1899-1927 yılları arasında Alman arkeologlar tarafından kazılan alanda, M.Ö. 5050-4300 arasına tarihlenen gelişmiş bir uygarlık ortaya çıkarılmıştır. Burasının sürekli bir yerleşim alanı olduğu sanılmakla birlikte, Asur kralı III. Adad-Nirani'nin kenti alıp krallığına kattığı MÖ. 808 tarihinden öncesine ilişkin fazla bilgi yoktur. MÖ. 8. Yüzyılda Asur valilerinin yönetiminde zenginleştiği bilinir. Eski Ahitte, Samiriye'nin (Şamron) işgal edilmesinden (722) sonra İsrail oğullarının kovulduğu yer olarak adı geçen Gaza'nın da Telhalafta aynı yer olduğu sanılır. Kalıntılardan, Telhalaftaki yapıların Hassuna dönemindekilerden daha gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapılarda, çamurdan başka kerpiç de kullanılmıştır. Basit sabun taşından (steatif) yapılmış mühürler, özel mülkiyet anlayışının gelişmeye başladığını gösterir. Geometrik öğeler ve hayvan figürleriyle bezeli, parlak sırlı ince kaplar, Halaf çanak-çömleği olarak adlandırılır. Halaf kültürü yerini, Kuzeye doğru yayılan Obeyt kültürüne bırakmıştır.

Halife: İslam dininde Müslümanların imamlığını yapan ve şe-

riat'ın koruyuculuğu sıfatını alan kimseye halife denilir. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra yerine geçenlerin kullandığı sıfat olarak bilinir. Dini yetkilerin kendisinde somutlaştığı ve aynı zamanda devlet işlerinden sorumlu kimse anlamına da gelmektedir. Halifelik, din ve devlet işlerini birlikte yürütmeyi esas alan, şeriat yasalarının uygunluğuna dikkat eden bir mevki olarak İslam dininde işlev görmesi gerekirken, daha ilk günde üzerinde çekişilen bir unvan durumuna düşmüştür. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra daha cenaze gömülmeden kimin halife olacağı kavgası da başlamış olur. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali halife olarak görev yapmışlardır. Halifelik daha sonra içi boşaltılarak iktidar aracına dönüştürülür ve taht kavgalarının gerekçesi olur.

Abbasi hanedanlığından sonra halifelik, Fatimilere geçer. Daha sonra Mısır'da kurulan Memluk Devletiyle devam eder. Mısır ve Bağdat arasında halifelik sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Yavuz Selim, Doğuda hâkimiyetini kurunca Güneye yönelir. Mısır Memluk devletini yenerek halifeliği de ele geçirir. Yavuz Selim ile Halifelik Kurumu, devleti doğrudan şeriat esaslarına göre gözeten ve yöneten niteliklerinden arındırılır. Çünkü devlet işlerinin İslam kurallarına uygun olup olmadığına karar veren bir kurum olarak Şeyhülislam Kurumu oluşturulur.

Amaçlarından sapan halifelik sıfatı böylece sultanların, padişahların ve yöneticilerin bir unvanı durumuna getirilir. Osmanlı imparatorluğunun çöküşünden sonra halifelik kurumu da tarihe karışmış olur.

Hallac-ı Mansur: 848 yılında İran'ın Tur kentinde doğmuş ve 922 yılında Bağdat'ta derisi yüzülerek idam edilen dünyaca ünlü büyük İslam mutasavvıfçusudur. Hem yaşamı hemde ölümüyle İslam dünyasında tartışmalar yaratan hem dost, hem düşman kazanan birisidir. **En-el Hak** sözüyle tanınır. O'nu idama götüren de bu sözüdür. Ve idamı İslam dünyasında büyük yankılara yol açmış, etkisini göstermiş, ayrılıklar yaratmıştır. Birçok araştırmacı yazar O'nun üzerinde araştırmalar yapmış, kitaplar yazmıştır.

Mansur'un babası pamuk atıcısı olduğundan kendisine hallac denir. Babasının isminden dolayı Mansur'a da Hallac denmiştir. Bunun yanında insanları çok etkilediği, kalplerin derinliklerini hallac pamuğu gibi attığı benzetmesinden hareketle kendisine Hallac-ı Ensar da denmiştir. Hallac-ı Mansur'un kurduğu öğretiyeye de Hallaciye denmiştir.

9. ve 10.yüzyıllar İslam dünyasının en parlak olduğu, Rönesansın yaşandığı, büyük âlimlerin yetiştiği bir dönemdir. Felsefede, siyasette, bilimde ve daha pek çok alanda büyük gelişmeler

mevcuttur. İslam felsefesine damgasını vuran eski Yunan felsefesidir. Bu felsefeyi kendi toplumlarına uyarlamaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda da iki büyük ekol gelişmiştir. Yeni Aristotelesçiliği benimseyen ve onu kendi ortamlarına uyarlayan Mutezilecilik ile yeni Plâtonculuğu temsil eden Vahdet-i vücütçüluktur. (Varlığın birliği) İbni Rüşd, İbni Haldun gibiler Mutezileci geleneği geliştirmelerine karşılık, Beyazıd-ı Bestami, Cüneyd Bağdati, Hallac-ı Mansur, İbni Arap gibiler de Vahdet-i vücütçülüğü geliştirmişlerdir.

İslami düşünüş içinde oluşan tasavvuf, tanrı arayışını işleyen bir disiplin olarak tanımlanabilir. İlk biçimiyle peygamberin yaşam tarzını sürdürmek isteyen, ama bunu içlerine kapalı olarak ruhsal planda uygulamak eğiliminde olan aşırı sofuların hayat tarzı olarak da bilinir. Peygamber ve onun yakınlarını böylece taklit edenlere mutasavvıf "sofu" denilir. Tasavvuf çerçevesi içinde birçok tarikat türer. Tarikat, sözcük anlamıyla yol demektir. Tasavvuf tarikatlarının birçoğu, varlığın birliği (Vahdet-i vücüt) anlayışında birleşirler.

Vahdet-i vücütçülük, tasavvuf felsefesinde varlığın birliğine dayanır. Yaratan ile yaratılanın birliğini ifade eder. Buna göre tevhit inancı, Mutezilecilerin savunduğu gibi akıl yoluyla bulunamaz ve ispat edilemez. Bu ancak Allah

aşkıyla, varlıkla bütünleşmekle olur. Bu, platoculuğun İslamiyet'teki etkisini gösterir. Bu felsefeye göre yaratılmış olan ne varsa tanrıdan çıkmadır. Ve sonunda yine tanrıya dönecektir. Varlıklar sadece tanrının bu dünyadaki görüntüsü değil, aynı zamanda tanrının kendisidirler. Bütün varlıkları önce ayrı -ayrı gören gizemci, (bu aşamaya Vahdet-i Şühud denir) sonradan kendi iradesini tanrı iradesiyle birleştirmiş, (Vahdet-i Küsut) son olarak da kendi varlığını tek varlığa katarak Vahdet-i Vücüt aşamasına ulaşmıştır. Bu, aslında önceki aşamaları kapsayan en üst düzeydir. Aynı zamanda bu, insanın kâmil olmasıdır. Artık tek varlığın insan biçimli belirişi haline gelmiştir. Yani her şey tek şeydir. Tanrı doğalaşmış, çeşitlenmiş, çeşitli varlıklar biçimine bürünmüştür. Bu akım üç temel öğretiye dayanır.

1-Tanrının insanın ruhuna girmesi

2-Hakikatin öncesizliği

3-Dinlerin birlikteliğidir.

Kuran'ın anlatımına göre de Tanrı insanı çamurdan yaratıktan sonra kendi nefesini üflemiş ve kendisinden bir parça yapmış, meleklerle de insana secde etmesini söylemiş, secde etmeyen meleğin de şeytan olduğunu belirtmiştir. Bu felsefeye göre insanın özü tanrısal varlıktır. İslam dünyasında ise bu yeterince anlaşılmamıştır. Egemenler de bu düşünceleri manipüle ederek halka sunmuş-

lardır. Bu düşüncelerin en militan savunucusu olan Hallac-ı Mansur'u idam etmelerine karşın teslim olmuş diğer kesimleri idam etmemişlerdir.

Hallac 876 yılında Bağdat'ta gelir. Burada önce Osman el Malki'den, ardından Cüneyd Bağdati'den tasavvuf derslerini alır. Ve vahdeti vücut düşüncesini benimser. Buna göre insanın amacı kendisini tanrı aşkına vermek, tanrı aşkıyla bir olmak, kendini onun içinde eritmek ve beşeri varlığını bu yola adamaktır. Bu olayların sonucunda insan kendisinden geçer ve olaylara farklı bir gözle bakar.

Hallac, çeşitli şeyhlerden eğitim aldıktan sonra bir süre onlarla hareket eder. Sonra onlardan ayrılır ve halk içine karışır. Fars'ta, Huzistan'da ve Horasan'da vaazlar verir, kitaplar yazar. İnsanları tanrı aşkına çağırır. Çevresine çok sayıda mürit birikir. İslamiyeti yaymak ve Tanrı aşkını geliştirmek için Hindistan'a, Türkmenistan'a gider. İslam dinine kazandırdığı müminlere Mansuriler denir.

10.yüzyılın başında Abbasiler bir kaos yaşarlar. Bu yüzden muhaliflere çok acımasız yönelirler. Hallacın da bu muhaliflerle ilişkileri olduğunu düşünürler. Bu gerekçeyle Sus şehrinde yakalayıp zindana atarlar. İktidardakiler ve onların yordakçıları Hallac için idam isterler. Ancak bu büyük İslam âlimine karşı kadılar idam cezasını veremezler. İktidarın bu

yönlü talep ve istemine direnirler. Hallac'ın ceza evinde kalması etkisini daha da arttırır. Bundan çekinen Abbasi veziri Hamit, bin bir hile, zor ve baskıyla maliki mezhebi kadısı olan Ebu Ömer'den Hallac-ı Mansur'un idam edilmesi için fetva alır. Cellâtlar önce Hallac'ı kırbaçlarlar, ardından kol ve bacaklarını koparırlar. Daha sonra asarak idam eder ve halka teşhir ederler. Kestikleri başını yakarlar, küllerini ise dört bir yana savururlar.

Halacı'ı idama götüren meşhur sözü şudur: **"Eğer tanrıyı tanımiyorsanız, eserini tanıyınız. İşte o eser benim. Ben hakkım, ebediyen hakkım. En-el hak!"**

Hamas (*El-Hareketu'l Mukavemetu'l İslami*): Anlamı, İslami Direniş Hareketi demektir. Filistin'de İslami bir kimlik ile ortaya çıkan HAMAS'ın resmen kuruluşu 14 Aralık 1987'dir. Hareketin kurucu ve manevi lideri, çocukluğunda geçirdiği bir trafik kazası sonucu ömür boyu tekerlekli sandalyeye mahkûm olan ve İsrail'in 2003 yılında düzenlediği bir suikast sonucu öldürülen şeyh Ahmet Yasin'dir.

İslami esaslar temelinde bağımsız bir Filistin devletini kurmak ve İsrail'in işgali altında bulunan tüm Filistin topraklarını geri almak siyasi programının esas amacı olduğunu ortaya koyan HAMAS, bunun için temel yol olarak cihada, temel dayanak

olarak ise İslam'ın ilkelerine ve fıkıhı esaslarına dayandığını açıklamıştır.

HAMAS kuruluşundan yıllar sonra 1991 yılında, İzzettin Kassam Birlikleri ismiyle silahlı kanadını oluşturduğunu ilan etmiştir.

Bazı kaynaklarda hareketin çekirdeğini oluşturanların 1948'de Müslüman Kardeşler Cemiyeti bünyesinde eğitim gören gençler olduğu belirtilir. Bu kaynaklar HAMAS'ı, Mısır'da Hasan EL-BENNA öncülüğünde kurulan Müslüman Kardeşler Örgütü içinde yer almış olan şahıslar tarafından kurulduğu için bu örgütün bir Filistin kanadı olarak gösterir. Yine bu kaynaklar, FKÖ'nün Filistinlileri ve Müslümanları temsil etmekten uzak ve İsrail'e karşı pasif kaldığı gerekçesiyle kurulan HAMAS'ın silahlı mücadeleyi ve cihadı esas alması nedeniyle Müslüman Kardeşler Örgütü'nün ılımlı kanadıyla anlaşmazlığa düştüğünü ortaya koyar. Keza aynı kaynaklar, Filistin'de İslami direniş hareketinin ortaya çıkış koşullarını hazırlayanın FKÖ cephesinde yaşanan 1967 yenilgisi olduğunu belirtir. Bu içerikteki değerlendirmelerin genelde Arap dünyasında özelde ise Filistin'de İslami hareketin tarihsel geçmişinin daha eskilere dayandığını ve köklü olduğunu göstermek gibi bir anlamı vardır. Bundan hareket edilirse tüm Arap camiası gibi Filistin halkı da ezici bir çoğunluk ile Müs-

luman olan bir halktır. Ve bundan ötürü de her an kendi içinde İslami potansiyeller barındırır. Bu yüzden de dinsel açıdan bakılırsa İsrail ile Filistin arasındaki çelişki, çok daha köklü ve çok daha eskilere dayandığı bilinen bir gerçektir. Oysa HAMAS'ın kendisini resmen ilan ettiği süreç 1987'dir. 1987, Filistin halkının İsrail'e karşı güçlü bir intifada'ya kalkıştığı bir süreçtir. HAMAS'ın özellikle bu dönemde ortaya çıkması daha değişik bir değerlendirmeyi de gerekli kılmaktadır.

HAMAS'ın kendisini Müslüman Kardeşler Örgütü tarzında örgütlediği ve ideolojik açıdan İslami motif ve söylemi esas alan bir geleneğe dayandığı doğrudur. Ve yine Filistin'de İslami direniş hareketinin çıkışında ve zemin bulmasında, FKÖ'nün Filistin davasında içine girdiği genel başarısızlığın bunda bir rolü vardır denebilir. Ancak ne var ki, tek başına bu argümanlar, HAMAS'ın ortaya çıkışını ve nedenlerini doğru gösterecek yeterlilikte değildir. HAMAS'ın çıkışı oldukça tartışmalıdır. Filistin davasında yaşanan genel çözümsüzlüğün bir sonucu mu, yoksa bunu derinleştirmenin bir nedeni için mi kurulduğu şeklinde HAMAS'ın kuruluşunun şaibeli olduğunu gösteren değerlendirmeler de vardır.

Haklı olarak bu tür değerlendirmelerin nesnel nedenini oluşturan HAMAS'ın ortaya çıkışında, dolaylı ya da dolaysız İsrail

devletinin bizzat göz yummuş olmasıdır. İsrail devletinin bu örgütün çıkışında ne düzeyde bir rol oynadığını tam bilmezsek bile, bir biçimde desteklediği, en azından ses çıkarmadığı bilinmektedir. İsrail, bu örgütün çıkışına göz yumarken, aslında bununla Filistinlilerin kendi aralarında bölüneceği ve çatışacaklarını öngörmüştür. Filistin'de HAMAS'ın kuruluşu ve sonrasında yaşanan gelişmeler bunu doğrulamaktadır. Bu konuda HAMAS üzerine yapılan ve oldukça gerçekçi olan bir değerlendirmede şunlar belirtilmektedir:

"HAMAS'ın Filistin'de Yaser Arafat liderliğindeki El Fetih'i dize getirmek amacıyla İsrail desteğinde kurulup geliştirildiği biliniyor. Yine ABD'nin de destek verdiği bilinen bir gerçektir.

İsrail ve ABD desteğinde kurulmuş olan HAMAS'ın bu güne kadar El Fetih'i zayıflatan ve Filistin sorununu ağırlaştıran bir güç olduğu açık bir gerçektir. Tarihin bir ironisi olmalı. On yıllardır Siyonizm'e karşı savaşmış olan Filistin Halkı Hamas sayesinde şimdi kendi içinde çatışıyor ve Filistin iki parçaya bölünmüş bulunuyor. Yani Hamas kuruluş amacını yerine getirmiştir. Ancak bununla sınırlı da kalmamıştır. Tıpkı Afganistan'daki Taliban Hareketi gibi rolünü tamamladıktan sonra bu kez de kendi destekçilerine vurur hale gelmiştir. Bu gün HAMAS, İsrail ile ABD'nin başını da epeyce ağrıttıyor."

HAMAS, İsrail için bir tehlike ve tehdit olmaya başladığında İsrail bu örgüte de yönelmeye başlar. Hareketin kurucu lideri olan şeyh Ahmet Yasin başta olmak üzere HAMAS'a yönelik bir tutuklama sürecini başlatır. İsrail mahkemesi 1989 yılında şeyh Ahmet Yasin'i ömür boyu hapse mahkûm eder. 1987 yılında Ürdün'de HAMAS liderlerine bir suikast hazırlığında oldukları gerekçesiyle HAMAS tarafından yakalanan İsrail ajanlarının serbest bırakılması temelinde yapılan pazarlık neticesinde şeyh Ahmet Yasin ve onlarca HAMAS militanı İsrail tarafından serbest bırakılır.

2003 yılından itibaren İsrail, HAMAS'ın lider kadrolarına bir dizi suikast düzenlemiştir. Bu suikastların birinde şeyh Ahmet Yasin öldürülür. Şeyh Ahmet Yasin'in ölümü ardından HAMAS'ın yeni lideri Rantisi de aynı şekilde öldürülür. Bu yönelimler sonrasında HAMAS, liderlerini gizlemek zorunda kalır. Devam eden yıllarda HAMAS ile İsrail arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

Özerk Filistin devletinin ve yönetiminin İsrail tarafından kabul edilmesi sonrasında HAMAS, Filistin halkı içinde daha da etkili olmaya başlamıştır. En son yapılan 2006 seçimlerinde El Fetih'e karşı seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Filistin özerk yönetiminde hükümetin üçte iki çoğunluğunu ele geçirmiş ve şu an Filistin özerk yönetimin etkili bir

gücü durumundadır. Gazza başta olmak üzere Filistin'in önemli bir bölümünü kontrolüne almış bulunuyor. HAMAS'ın tüm bu "başarılarına" karşın gelinen aşamada Filistin halkı ikiye bölünmüş durumda ve zaman-zaman El Fetih'le arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı da bilinen bir gerçek. Yine Filistin sorunun İsrail ile barışçıl bir yöntem ile çözülmesi konusunda HAMAS, ortamı geren bir siyaset izlemekte, tarihi İsrail-Filistin kördüğümünün daha fazla derinleşmesine neden olmaktadır. Elbette bunda, Siyonist İsrail rejiminin var olan rolü de gözden kaçmamalıdır.

Hamidiye Alayları: II. Abdülhamit döneminde Kürt aşiretlerinden 63 alay olarak kurulan silahlı milis örgütlenmesi. II. Abdulhamit tarafından kurulduklarından kendilerine '**Hamidiye Alayları**' denilmiştir. 1891-1908 yılları arasında kurulan bu alaylar, Ermeni ve Kürt İsyanlarının bastırılmasında kullanılmışlardır.

Hamidiye alaylarının kuruluş özelliğini iki açıdan yorumlamak mümkündür ve Hamidiye Alayları Kürtler açısından, daha doğrusu Kürt egemenleri açısından iki şeyi ifade etmiştir.

Birinsisi; dışta toprak kaybeden Osmanlının, içte Kürt egemenleriyle sürekli olarak iç özerkliklerini koruma temelinde sağladığı dengeye yönelmesi, Kürt Mir ve beylerinin iç otorite ve özerklik-

lerinin adım-adım daraltılması ve ortadan kaldırması akabinde gelişen tüm 19. yüzyıl isyanlarının yenilmesi neticesinde kurulmuş olmasıdır.

İkincisi; birinsicisine bağlı olarak yani iç otoritelerini kaybeden Kürt Mir ve beylerin öncülüğünde gelişen 19. yüzyıl isyanlarının yenilmesi ardından Osmanlının, Kürdistan'da doğrudan kendisine bağlı hareket eden işbirlikçi-ihanetçi bir oluşuma gitmesidir. Bu anlamda Hamidiye Alayları, 19. yüzyıl isyanları dönemine kadar Osmanlının himayesi altında içte özerk ve bağımsız hareket eden Kürt Mir, aşiret reisi ve beylerinin bu stasünü yitirdiklerine işaret eder. Hamidiye Alayları dönemine kadar Kürt egemenleri ile Osmanlı arasındaki işbirliği, karşılıklı siyasi çıkar ve güç dengesine dayalı gelişen bir ilişkidir. Hamidiye Alayları ise artık bu dönemin kapandığının somut göstergesi olmuştur. Özellikle Abdulhamit'in isyan artıklarını, yani 19. yüzyıl isyanlarına katılmış olan Kürt egemenlerinin aşiret mekteplerinde devşirdiği çocuklarının da bu alaylarda yer alacak tarzda eğitmesi Hamidiye Alayları'nın kuruluş niteliğini göstermiştir. Böylelikle Hamidiye Alayları, doğrudan Osmanlıya bağımlı, askeri niteliklerinden daha da öte kurumlaşmış işbirlikçi bir yapılanmanın Kürtler içinde oturtulmasıdır. Bu işbirlikçiliğin niteliği eskiden olduğu gibi Kürt aşiret reislerinin

Hammurabi Kanunları

kendi özerkliklerini koruma temelinde karşılıklı siyasi bir çıkara dayanan bir işbirlikçilik değil, günümüz koruculuğu gibi o günün şartlarında tetikçilik rölü oynayan bir işbirlikçiliktir.

Hammurabi (MÖ 1728-MÖ 1786): Babil'in ilk hanedanı Amoritlerin altıncı ve en ünlü hükümdarı. Eskiden insanlık tarihinin ilk yasa belirlemesine sahip olduğuna inanılan Hammurabi, yaşadığı dönemde tabletler üzerine yazdığı yazılı yasalarıyla anımsanır.

Bkz; Hammurabi Kanunları

Hammurabi Kanunları: Tarihte en eski, silindirik bir taş üzerine kazılmış olan yazılı kanunlar olarak bilinir. M. Ö. 1760 civarında aşağı Mezopotamya'da yazıldığı ve günümüze kadar varlığı korunduğu Hammurabi Kanunları, Akatça dilinde çivi yazısı ile yazılmışlardır. Her ne kadar Hammurabi Kanunları en eski yazılı kanunlar olarak bilinse de, bu yasalardan daha eski olduğu tarihlenen, Sümerler döneminden kalma yazılı kanunlara rastlanılmıştır. Bugün, Sümerler döneminden kalma toplanmış olan yasa koleksiyonları arasında Ur kralı Ur-Namu'nun kanun kitabı (M.Ö. 2050), Eşnunna kanun kitabı (MÖ. 1930) ve İştar'ın kanun kitabı (MÖ. 1870) bulunmaktadır.

"Arkeolog Jean Vincent Schi-l'in 1901'de Susa, Elam'da bulduğu (bugünkü Huzistan eyaleti,

İran) ve Fransa'ya taşıdığı Hammurabi Kanunları'nın yazılı olduğu stel, Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Yaklaşık iki metrelik silindirik bir taşın üstüne çivi yazısı ile yazılmış olan kanunlar tam 282 maddedir, ancak bu maddelerin 30'u (madde 66-99) şu an okunamayacak durumdadır. 13 sayısı uğursuz sayıldığı için 13. madde yazılmamıştır." (Vikipedi Özgür Ansiklopedisi)

Hammurabi Kanunları, Babil'in koruyucu tanrısı olan Marduk adına yapılan Esagila Tapınağı'na dikilen bir taş üzerine yazılmıştır. Hammurabi, kendisine bu kanunları yazdıranın Güneş Tanrısı Şamaş olduğunu söylemiştir. Hammurabi'nin kendisi bir tanrı-kral olduğundan, o dönem söylemiş olduğu her söz bir kanun sayılmış olmalı. Kanunlar, birer tanrı sözü sayılırdı. Hammurabi Kanunları'nın en belirgin özelliği, devlete dayalı yazılı hukukun en eski örneklerinden ve kaynaklarından birini teşkil ediyor olmaları yanında, birde '**kısas**' mantığına dayanıyor olmalarıdır. İşlenen suça benzer bir ceza uygulaması olan '**kısas**', ta Hammurabi döneminden kalmaz. Örneğin bu konuda Hammurabi Kanunları'nda bazı maddeler aynen şöyle yazılıdır:

196. Eğer bir adam başka bir adamın gözünü çıkarırsa onun gözü de çıkarılır.

196.Eğer bir kişi başkasının kemiğini kırarsa onun kemiği de kırılır.

200. Bir adam kendisi ile eşit olan birinin dişini kırarsa onun da dişi kırılır.

Hammurabi Kanunları yaşamın çeşitli alanlarına ve sorunlarına dair yazılmış olan kanunlar olsa da esasen de kölelik ilişkilerini ve hukukunu işleyen kanunlardır. Doğuştan özgür, sonradan azad edilmiş ve köle gibi insanlar arasındaki çok belirgin olan ayırım çizgisine dayalı bir takım yükümlülükleri işlemektedir. Örneğin bu konuda da bazı maddeler şöyle yazılmıştır:

203. Doğuştan özgür bir adam başka bir özgür doğan adama ya da eşit derecedeki birine vurursa bir mina (yarım kilo) altın öder.

204. Azad edilmiş bir adam başka bir azad edilmiş adama vurursa on sikel para öder.

205. Azad edilmiş bir adamın kölesi azad edilmiş bir adama vurursa kulağı kesilir.

218. Bir doktor operatör bıçağı ile derin bir yarık açarsa ve hastayı öldürürse ya da bıçak ile bir tümörü açıp gözü keserse doktorun elleri kesilir.

219. Bir doktor operatör bıçağı ile azad edilmiş bir adamın kölesinde derin bir yarık açarsa ve onu öldürürse o köleyi başka bir köle ile ikame etmelidir.

220. eğer operatör bıçağı ile bir tümörü açar ve gözünü çıkarırsa kölenin değerinin yarısını öder.

221. Eğer bir doktor kırık bir kemiği ya da insanların hastalıklı

kısımlarını iyileştirirse hastalar ona nakit olarak beş sikel verirler.

222. Azad edilmiş bir adam ise üç sikel verir.

223. Köle ise sahibi doktora iki sikel verir.

Handan Sultan (1576-1605):

Osmanlı Padişahı 1. Ahmet'in annesi, Valide Sultanıdır. Padişah 3. Mehmet'in eşidir.

Handan Sultan 1576 yılında doğmuştur. Rum asıllı ve doğduğu zamanki ismi Helen'dir. 1603 yılında oğlu 1. Ahmet 13 yaşında tahta çıkarılınca Valide Sultan oldu. İki yıl boyunca oğlu adına bizzat Osmanlı Devletini yönetti. Kendisine 'Devletlû İsmetlu Handan Valide Sultan Aliyyetü's-şan Hazretleri' olarak hitap edilirdi. Handan Sultan, oğlunun çocuk yaşta tahta çıkmış olması bakımından çok güçlü bir konuma sahip olmasına rağmen hiçbir zaman kayınvalidesi Safiye Sultan veya gelini Kösem Sultan kadar güçlü olamamıştır. Bu güçsüzlüğün birkaç nedeni vardı. Handan Sultan'ın eşi olan 3. Mehmet, hiçbir cariyesini haseki (Padişahın gözdesi) düzeyine kadar yükseltmemişti. 3. Mehmet'in Padişahlığı döneminde hep Safiye Sultan'ın sözü geçmişti. Ayrıca 1. Ahmet çocuk yaşta tahta geçmesine rağmen babası gibi annesinin etkisi altında kalmadığını kanıtlamak konusunda çok titizdi. Kuvvetli bir kişiliği vardı. Annesinin sözünü her zaman dinlemezdi.

Handan Sultan, oğlunun saltanatlığı sırasında fazla yaşamadı. İki yıl sonra 1605 yılında genç yaşta öldü(!). O yüzden de gücünü artıracak fazla zamanı olmadı. Aynı yıl Kösem Sultan saraya girdi ve kısa zamanda eşi I. Ahmet'in gönlünde taht kurdu. Yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca (1605-1651) kocası, oğulları ve torununun saltanatı döneminde Osmanlı Devletine damgasını vurdu.

Hareket: Madde'nin en öz niteliği ve var olma tarzıdır. Hareket, doğada ve toplumluda yer alan tüm süreçleri belirtir. Geniş anlamda hareket, genel olarak değişimdir. Maddi nesnelerin etkileşimidir. Dünyada hareket olmadan madde, madde olmadan da hareket olamaz. Maddenin hareket'i mutlak, durağanlık ise görece olup, hareket'in yalnızca bir anıdır. Dünya'ya göre durağan bir cisim, Dünya ile birlikte güneş'in çevresinde, Güneş'le birlikte samanyolunun merkezi çevresinde döner. Dünya sonsuz olduğundan, her cisim hareket'i sonsuz sayıdaki biçimlerin de birine girer. Cisimlerin nitelikçe kalıcılığı da, anlık nesnelerin hareket'inin ve etkileşiminin bir sonucudur. Hareket, maddenin temel özellikleri ve yapısı ile maddenin var oluşunun doğasını da bilirler. Madenin hareketi çok çeşitli biçimlerde kendini gösterir. Ve çok çeşitli biçimler alır. Hareket'in nitelikçe yeni ve daha karmaşık biçimleri,

maddenin gelişim sürecinde ortaya çıkar.

Görecelik kuramı, hareket'in hızında herhangi bir artış, bir cisim kitlesinde bir artışa neden olduğunu, bu arada doğrusal boyutların hareket yönünde azaldığını ve cisimlerde ortaya çıkan süreçlerin ritminin yavaşlamaya başladığını belirtir. Işık hızına yaklaşan hızda, elektronlar ile öbür parçacıklar hareket yönünde elektromanyetik kuantalar yayabilmektedirler. Bu nedenle, tüm hareket, hareket'in değişik biçimlerinin etkileşimini ve birbirine dönüşmelerini içine alır. Hareket de, madde kadar bitimsizdir. Madenin hareket'i, çeşitli değişimlerin içeriğini kuşatan karşıtların etkileşimini ('Mücadele' sini) oluşturduğu kadar, özgül nitel durumların değişime uğramasının nede-nini de oluşturur. Nitekim elektromanyetik, Nükleer yerçekimsel alan kuantalarının anlık nesnelerinin soğurma ve ısıma karşıt sürülerin birliğine dayanır. Kimyasal hareket, başka şeyler yanı sıra, atomların birleşmesini ve çözümünü içerir. Yaşamsal süreçler, cevherlerin birbirini özümleme ve birbirinden farklılaşma süreçlerinin birliğine, hücreleri uyarılmasına ve uyarılmalarının kesilmesi-ne vb. dayanır.

Maddenin evren'de sonsuzca kendinden hareketi de (yıldızların evriminde), maddenin ve enerjinin ayrılmasındaki karşıt süreçlerin birliği ile bunların en sonunda

yıldızların, samanyollarının ve maddenin öbür biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açan tersine yollağalıklarının bir sonucudur.

Maddenin bütün gelişme biçimleri, hareket halinde ortaya çıkar. Gelişme, sistemlerin belirli bir yönde, toptan, geriye çevrilmez, yapısal değişimlerdir. Bu yön, dış koşullarla ve sistemin hareket yasalarınca itilim kazanan değişimin kendi çeşitli iç eğilimlerinin birleşiminden doğan güçtür. Madde, sistemin karmaşıklığına, sistemin hareket biçimine, değişim hızına, değişim yönüne ve karakterine vb. bağlı olarak çeşitli biçimlerde gelişir. Yükselen bir gelişmede, maddi nesnelerin harekât bağıntıları, yapı ve biçimleri, daha alt durumlardan daha üst durumlara bir dönüşümü oluşturarak, çok daha karmaşık durumlar alırlar. Öte yandan, inen bir gelişme, sistemin düzeysizleşmesini ve çözüntüye uğramasını, kendi hareket biçimlerinin basite inmesini gösterir. Hareket, gelişmeden daha genel bir kavramdır, çünkü sistemin gelişmesine ege-men iç yasalara karşılık vermeyen dış ve rastlantısal değişimler de içinde olmak üzere tüm değişimleri verir.

Öte yandan sosyal bilimlerde hareket, toplumsal alanda belli bir amaç ve hedef doğrultusunda değişiklik yapılmasını isteyen insanların bir araya gelerek gerçekleştirdikleri eylem ve mücadele ile belirli bir sonuca varmak isteyen-

lerin örgütlü topluluğuna karşılık gelmektedir.

Harem: Harem sözcüğü Arapça haram (yasaklama) kökünden türetilmiştir ve sözcük anlamı olarak kutsal bir alanı tanımlasa da kullanım olarak; giriş ve çıkışın denetimli olarak yapıldığı, belirli kişilerin veya belli tür davranışların bulunmasının yasak olduğu bir yeri anlatır. Mahrem sözcüğü bundan türer. Müslüman ülkelerde, bir konutun kadınlara ayrılmış bölümü. Sözcük bu bölümdeki kadınların tümünü belirtmek için de kullanılır. Genellikle Müslümanlara özgü bir uygulama olarak düşünülse de İslam öncesi uygarlıklarda da haremelerin var olduğu bilinir.

Yaşamdan kopartılmış kadının doğrudan denetim altına alınarak köleleştirildiği en dar kurumlaşma olarak haremın başlangıcını devletin ortaya çıkışına, dolayısıyla Sümer rahip devletine dayandırmak mümkün. **Önder Apo** bu durumu, *"Sümer rahibi zigurratta kendisine bir harem kurarken, halk için de genelev oluşturulur."* biçiminde dile getirir. Yine haremın daha sonra ki gelişimini özellikle tanrı- kral kurumlaşmasının en önemli ayaklarından biri olarak görür. Harem kurumunun tek tanrılı dinlerdeki gelişimi konusunda şu bilgileri verir; *"M.Ö 1000'lerin sonunda ve öncesinde yükselen İbrani Krallığında Davut ve Süleyman'la*

artık geniş haremlik kültürüne geçildiğini görmekteyiz. Kadınlar hediye edilmektedir. Kadının sesi soluğunun kesildiği yeni bir döneme girilmiştir. Kadın üstündeki tasarruf herhangi bir mal üzerindeki farkıdır." Tek tanrılı dinlerde haremın oluşumu Davut ve Süleyman ile başlasa da, bu kurumun kökleşmesini Muhammed ve İslamiyet ile ele almak en doğrusudur. Kelimenin gerçek anlamıyla zirvesini İslam devletlerinde ve saraylarında bulan haremın, bu olumsuz işlevinin taban yaptığı yer ise, Osmanlı saraylarıdır. Osmanlı sarayındaki harem'i, bu kurumun son örneği olarak ele almak mümkündür.

Harem-i hümayun; Osmanlı devlet teşkilatında hem haremı, hem de Enderun'u içine alır. Enderun ve harem birlikte, yönetici bir sınıf yaratan iki kurum, iki topluluktu. Enderun padişah, saray ve devlet hizmetinde bulunacak erkeklerin, harem ise ikametgâh görevinin yanında kadınların yetiştirilmesi için bir eğitim yeridir. Burada en alt kademe olan cariyelikten ustalığa kadar bir terfi sistemi bulunmaktadır. Genç kadınlar sadece padişaha uygun cariyeler ve annesiyle diğer ileri gelen harem kadınlarına nedimeler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askeri/idari hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirdi. Enderun, saray içinde padişaha kişisel hizmet yoluyla erkek-

leri nasıl saray dışında hanedana hizmet etmeye hazırlıyorsa, harem de kadınları, padişah ve annesine kişisel hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu.

Doğu'da harem, hanede ailenin yaşadığı ve yabancıların alınmadığı bölümü anlatırken, Batı'da sadece kadınların yaşadığı ve erkeklerin sahibi olduğu bir zevk ve sefa mekânı olarak düşünülmektedir. Feodal uygarlık çağında haremde yaşananlar her iki bakış açısının da doğru olduğunu gösterir. Feodal çağ, kadının tamamen kapatıldığı süreç oluyor. Hareme kapatılan kadınlar, devletin kadını istediği gibi biçimlendirmesine yönelik bir eğitim kurumu iken, aynı zamanda hanedan erkeğinin zevk ve sefa mekânı da olur. Feodal çağda, ataerkil kültürle dinsel devlet kültürünün çifte egemenliği altındaki kadının rolünden bahsetmek mümkün değildir. Haremede yaşanan durum aileye de yansır. En iyi kadın, erkeğine, ataerkilliğe en iyi uyum gösteren kadındır. Kadının sesi, soluğunun kesildiği dönemdir.

Hem Osmanlı sarayında, hem de İslam öncesi uygarlıklarda kadının kapatıldığı bu kurumda, ideolojik kimliğin yansıması olan politik iktidar, kendisini bu toplumsal biçimlenişte yansıtır.

Hariciler: Hâkim milliyet olarak bilinen birçok Arap kabileleri içinde, özellikle yoksul kabile ke-

simlerini ve proleter unsurları temsil eden, ideolojik-siyasal nitelik kazanmış bir parti hareketi olarak tanımlanabilir.

Dördüncü halife Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşında (657), hakem kararına başvurulmasını küfür sayanların oluşturdukları bir mezheptir. Başlangıçta Hz. Ali yanlısı olmalarına rağmen, daha sonra Hz. Ali'nin halifelikliğini kabul etmemişlerdir. Hatta Hz. Ali'nin Hariciler tarafından öldürüldüğü kabul edilmektedir.

Hz. Muhammet'in ölümünden sonra, İslam dininde giderek bozulmaların başlaması ve dinin özünden boşalmaya başlaması, tarikat ve mezheplerin oluşmasına yol açmıştır. Emevi hanedanlığı biçiminde gelişen, iktidarlaşan İslam gerçeğinde mezhepleşme, aslında derin bir sınıfsal ayrışmaya tekabül etmektedir. Bu durumu ele alıp değerlendiren **Önder Apo**, "*Dönemin çok yaygın manastır, tasavvuf akımlarına bu çerçevede yaklaşmak ufuk açıcıdır. Etnisite ve dinin üst tabakası feodal devlet gücü haline gelirken, yoksul alt kesimleri çok geniş alanlara yayılmış manastır - İslam'daki karşılığı tarikat ocakları- ve dergâhlarda komünal düzen gücü halinde yaşamaktadır. Bu, sınıfsal anlamı derin olan bir bölünmedir. Bir anlamda ortaçağa özgü savaşçı-iktidar gücüyle -kendine dayalı işbirlikçi kesimlerle birlikte-demokra-*

tik-komünal halk arasındaki ayrışma ve mücadeledir. İslam dünyasındaki Batıni-Sünni ve Hristiyanlıktaki Katolik-Heretik çelişkisi bu gerçeği yansıtmaktadır. Kavimler bünyesinde benzer ayrışmalar görmekteyiz. Selçuklu-Osmanlı-Türkmen; Arap halifeler-hariciler vb. çelişkiler, aynı kavim içindeki sınıfsal çelişki ve kavgayı yansıtmaktadır. Yoksul hareketlerinden bazıları ileri düzeyde siyasallaşmayı becerdiler. Karmatiler, Haşhaşinler, Fatimiler, Aleviler, yoksul halk kesimlerinin sınıfsal ayrışmaya tepki ifadeleridir; ortaçağın ilkel demokrasi örnekleridir. Fakat toplumsal sisteme hâkim saltanat anlayışı bu hareketlerde daha ileri bir demokratik oluşuma imkân veremeyecektir. Dıştan baskılar, içten yozlaşmalarla erkenden tasfiye olup etkinliklerini yitireceklerdir." biçiminde ele alarak bu önemli tarihsel- toplumsal gerçekliği açıklığa kavuşturur. Bu tarihsel- toplumsal gerçeğin bir yansıması olarak Hz. Muhammet sonrasında ortaya çıkan birçok Batıni tarikat ve mezhep, İslam dininin özünü koruyan kesimler olarak ortaya çıkmışlardır. Hz. Muhammet döneminde iktidar dini haline gelen İslamiyet, sonrasında halkların değerlerinden giderek uzaklaşmaya başlamıştır. Bu gerçeklik ezilenlerin ve yoksulların hareketi olarak İslamiyet içinde ilk partileşme hareketlerinden Haricilerin oluşmasına yol açmıştır. Komü-

nal-demokratik değerlere dayalı olarak oluşan bu hareket, demokratik bir içerik taşımasını da beraberinde getirmiştir. Taşınan bu demokratik öz, politikalarında daha esnek bir yapılanmaya sahip olmalarını sağlamıştır.

Önder Apo, Haricilerin de içinde yer aldığı bu mezhepleşme ve tarikatlaşmaları Ortadoğu toplumunda yaşanan partileşme hareketleri kadar, sivil toplum hareketleri olarak da değerlendirir.

Harita: Coğrafya (fiziki, siyasi), tarih, dil, nüfus vb. olgularla ilgili yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilmesidir. Yeryüzünün kuşbakışı görünüşüne göre belli bir oranda küçültülerek iki boyutlu düzlem üzerinde detaylı bir biçimde çizgilerle gösterilme yöntemidir. Bazı haritalar daha geniş alanları gösterip üzerinde çok az ayrıntıya (şehirlerin yerleri, otoyol çizgileri, nehirler vb.) yer verir. Bazı haritalar ise, daha dar alanları; örneğin bir şehir merkezini gösterip çok daha fazla detaya yer verir (sokaklar, binalar vb.). Bu tür detaylı haritalara plan adı verilir.

Haritalar ve planlar: (1)Yersel ölçümlerle, (2) hava fotoğraflarından yararlanılarak fotogrametrik yöntemlerle, (3) uydu görüntülerinden yararlanılarak bilgisayar destekli programlar aracılığıyla üretilir. Her koşulda isimlendirme ve kontrol arazide yapılır.

Haritalar çizilirken arazideki gerçek uzunluklar belli bir matematik sisteme ve seçilen projeksiyona (bakış açısına dayalı) göre belli bir oranda küçültülür. Bu küçültme oranına ölçek denir. Harita üzerindeki uzunluğun yeryüzündeki gerçek uzunluğuna oranı, haritanın ölçeğidir. 1/100.000, 1/250.000 gibi. Burada pay ve paydanın birimleri aynıdır. Örneğin 1/100.000 ölçekte her iki tarafı da cm birimiyle düşünürsek; 1 cm/ 100.000 cm yani 1cm / 1km olur. Yani kâğıt üzerine basılı harita üzerindeki 1cm'lik uzunluk, yeryüzünde 1km'lik uzunluğa karşılık geliyor demektir.

Harran: Urfa ilinin güneyinde, Güllap Deresi kıyısındaki antik yerleşme yerine denir. Günümüzde Akçakale ilçesine bağlı, "Altın Başak" bucağının merkezi olan Harran, ilkçağda Ninive'den Karkamış'a uzanan yol üzerinde stratejik bir noktaydı. Bu nedenle Asur kralları buraya büyük önem verirlerdi. Kitab-ı Mukaddese göre Hz. İbrahim'in ailesi, Kalde kenti Ur'u terk ettikten sonra gelip Harran'a yerleşmiştir. Triumuir Crassus, MÖ. 55'te burada, Partlar önünde ağır bir yenilgiye uğrar. MS. 297'de de imparator Galirius, gene burada, Pers kralı Narsese yenilir. 7. yüzyılın ortalarına doğru Arapların eline geçen Harran, kısa zamanda önemli bir kültür merkezi haline gelir. 12.yy'da Nurettin Zengi'nin, Selahaddin

Eyyubi'nin, 13.yy'da Moğolların, 14. Yüzyılın başında ise Moğolları yenen Memlukların egemenliğine girer. I. Selim'in (Yavuz) Mısır seferi sırasında Osmanlı egemenliğine alınır. Harran'da bugün, daha çok İslam döneminin kalıntıları bulunmaktadır, öteki kalıntılar ise yok edilmiştir

Hasan bin Sabbah: "*Dağın Şeyhi*" olarak da bilinir. 1054 tarihinde Kum kentinde doğduğu söylenir de, doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 11. yüzyılın ortalarında yaşadığı bilinmektedir. Çeşitli ifadelerle göre babası Yemen'den Küfe'ye göç etmiş, buradan Kum ve Rey şehrine geçmiştir. Hasan Sabah'ın kendisi de, Oniki imamcı Şii kenti Kum'da dünyaya geldiği, yerleşmek için de babasıyla birlikte Rey'e geldiği bilinir. Rey 9.yüzyıldan beri İsmaili dailerinin faaliyet merkezi olduğundan, Hasan Sabbah da onların etkisinde kalmakta gecikmez.

İlk eğitimini babasından alan Hasan Sabah, 7 yaşından 17 yaşına kadar Oniki İmam'cı Şii eğitimi alır. Yanısıra kendisini matematik, felsefe ve dilbilim konusunda da yetiştirir. Bu konuda bir Arap biyografi yazarı, Hasan Sabah'ı "*geometri, aritmetik, astronomi, büyü ve diğer bilim dallarında çok derinleşmiş biri adam*" olarak tanımlar. Kendisini bir çok konuda yetiştiren Hasan Sabbah'ınengin bilgisi, matematik ve felsefeye hakimiyeti, politika ve yö-

neticilikteki yetenekleri devrin Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın da ilgisini çekmiş ve saraya kabul edilmiştir.

Çok bilinen bir hikaye de Hasan Sabbah, Nizam-ül mülk ve Ömer Hayyam'ın Imam Mafik Anishapuri'nin öğrencileri olduğu söylenir. Bu öğrencilik sırasında bir antlaşma yaptıkları ve içlerinden birisi servet ve iktidar basamaklarını tırmandığında bunu diğer iki arkadaşıyla paylaşmaya yemin ettikleridir. Bu anlatımın doğruluğu şüphelidir. Çünkü Nizam-ül mülk en geç 1020'de dünyaya gelmiş olup 1092'de öldürülmüştür. Ömer Hayyam'da 1048'de doğmuş ve 1131'de ölmüştür. Hasan Sabbah'ın ise doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1124'te ölmüştür. Bu tarihlerden çıkan sonuca bakılırsa her üçünün de aynı tarihlerde öğrencilik yapmış olma ihtimali oldukça zayıftır.

17 yaşından sonra İsmaililiği benimseyen Hasan Sabah, bölgenin İsmaili önderlerinden de eğitim görmüştür. Hasan Sabbah bu tarikatın eğitimini tamamlayınca, İsmaililerin merkezi olan Fatımi (Mısır) Devleti'nin başkentine uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra 1078'de ulaşır. Hasan Sabah üç yıl Mısır'da kaldıktan sonra, Kahire ve İskenderiye'de dönemin ünlü bilginlerinden dersler alır. 1081 yılında İsfahan'a dönerek, yetkinleşmiş bir şekilde mücadeleye başlar. Yaklaşık 9 yıl çeşitli kentleri gezerek, İsmaililiği

yaymaya çalışır. Bu çalışmaları sonucu var olan İsmaili tabanını daha da genişletir. 1090 yılında Alamut kalesinde eğitim ve örgütlenme mücadelesine yeni bir boyut kazandırarak, Alamut kalesini kendisine merkezi üs olarak seçer. Alamut kalesi, Elbruz sıradağlarının en doruğunda olup, çok korunaklı bir konumdadır. Nitekim yıllarca ordular Alamut'u kuşatmalarına rağmen fethedememişlerdir. Hasan Sabbah burayı bilinçli seçmiştir. Alamut'un bütün eksiklerini tamamlamak için, önce su kanalları açıp, ambarlar kurar. Ardından çevredeki küçük kaleleri alıp onlara kuleler yapar. Yanısıra yürüttüğü örgütlenme çalışmasının bir sonucu olarak da, çevrede bulunan yerleşim alanlarının çoğu İsmaili olur. Bu arada bazı kurallar getirip, sosyal reformlar yaparak, İsmailileri kardeşlik bağlarıyla birleştirir. Böylece her birey kendisini topluluğun sorumlu bir üyesi ve onun ayrılmaz bir parçası olarak hissetmeye başlamıştır.

Alamut kalesinin Hasan Sabbah tarafından ele geçirildiğini öğrenen Selçuklu veziri, Nizamülmülk, dört ay boyunca Alamut'u kuşatmasına rağmen sonuç alamaz. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nde süren taht kavgasını en iyi şekilde değerlendiren Hasan Sabbah, örgütlenme alanını günden güne genişletir. Öyle ki, Selçuklu Devleti'nin üst düzey memurları dahi İsmaili olur.

Hasan Sabbah, bütün yaşamı boyunca İsmaili inancının özgürce yaşanması için çalışır. Bunda başarılı da olur. Bugün dahi insanlar Hasan Sabbah'ın yaptıklarını hayranlık, şaşkınlık ve gıpta ile bakar. Tüm bunların yanısıra, Hasan Sabbah'a olmadık iftiralar, hakaretler ve yakıştırmalar da yapılmıştır. Öyle ki, Hasan Sabbah taraftarlarına afyon içenler anlamında "haşaşiler" denilmiştir. Oysaki onlara "Assasin" deniliyordu. Assasin kavramının türkçe karşılığı ise, "bekçiler, sır bekçileri"dir.

Hasan Sabbah temsil ettiği tarikatı, baskılar olmaksızın geliştirebilmek için kötülöklere, haksızlıklara karşı gelmiş ve öğrencilerini de bu doğrultuda eğitmiştir. Onlara, asla haksızlığa boyun eğmemelerini, bu uğurda gerekirse yaşamlarını ortaya koymalarını öğütlemiştir. Öyle ki, tarikatı izleyenlere yönelik gelişen saldırılar karşısında, Hasan Sabbah'ı izleyen öğrencileri, yer yer fedai eylemler geliştirip, haksızlıkların üzerine gitmişlerdir.

Kendine bağladığı güçlerle, devlet için tehlikeli olmaya başlayan Hasan Sabbah'ın faaliyetleri, Selçuklular tarafından dikkatle izlenir. Hasan Sabbah'ın adamlarıyla mücadele, Melikşah tarafından devlet politikası haline getirilir. Bunun bir sonucu olarak bir taraftan ilmi noktada mücadeleyi sağlamak için, medreseler aracılığıyla sünnilüğün takviye edilmesi-

ne ve batıl inançlarla bu şekilde mücadele yoluna gidilir; diğer taraftan da Alamut Kalesi'nin alınması için girişim başlatılır. Ancak bundan bir netice alınamadığı gibi meşhur Selçuklu veziri Nizam ül Mülk de, Hasan Sabbah'ın bir adamı tarafından öldürülür. Melikşah'ın ölümünden sonra da, Selçuklularda taht kavgalarının çıkması, haçlı seferlerinin başlamasıyla birlikte Müslümanların yaşadığı bazı bölgelerin işgale uğraması, Hasan Sabbah'ın işine yarar. Fırsatı değerlendirerek faaliyetlerine hız verir. Önemli bazı kaleleri ele geçirmek suretiyle konumunu güçlendirir. Bu arada propaganda faaliyetlerine de hız katar. Ardından Selçuklu ordusuna sızmak suretiyle taht kavgalarına fiili olarak kendisi de dahil olur. Tarihin bu döneminde Hasan Sabbah'ın adamlarının korkusundan, (din ve devlet adamlarını herkesin gözü önünde suikastle öldürmelerinden dolayı) devlet ileri gelenleri, elbiselerinin altına zırh giymeden sokağa çıkamaz olurlar. Selçuklular ve Hasan Sabbah arasındaki mücadele uzun süre devam eder. Birkaç kez Alamut Kalesi kuşatıldığı halde alınamaz.

Hasan Sabbah bir süre Fatimilerle ilişkisini de devam ettirir. Fatimiler ikiye bölündükten sonra imam olarak Nizar'ı destekler ve adına hutbe okuttur. Kendi akidesini müridlerine öğretmeye başlar. Kendilerine karşı olanların öldürülmesinin dini bir vazife olduğu

inancını aşılar. Müritlerinin eğitimini kendisi üstlenir. Bunların eğitim ve öğretime tabi tutulmalarından çok, imamın rehberliğini ön plana çıkarır. İmamların masumiyetinden hareketle, her devirde bunların rehberliğine ihtiyacı olduğu, dini meseleler için aklın yeterli olmadığı, Allah'ı iyi tanımak için imamların yardımına gereksinim olduğunu söyler.

Dine davet eden ve "dai" olarak adlandırılan adamları vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürür. İnsanları etkilemek için farklı yöntemlere başvurur. Böylece Batınilik, Hasan Sabbah'ın şahsında yeni bir kimlik kazanır.

Hasan Sabah, 1124 yılına kadar Alamut Kalesini elinde tutmaya ve faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Birçok bilim dalında önemli birikime sahip olması, teşkilatçılığı, kurduğu düzenli örgütü ile önemli bir güç durumuna gelmiştir. 1124'de Alamut Kalesinde ölmüştür.

Bkz. Haşhaşiler / Batınilik.

Haşhaşiler: İsmailiye mezhebinin Hasan bin Sabbah tarafından temsil edilen koluna verilen addır. Hasan bin Sabbah'ın kurduğu tarikata Batınilik de denilmektedir. Esasen de Hasan Sabah'ın savunduğu İslami yorum Batıniliktir, İslamiyet içinde gelişen tasavvuf geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Haşhaşiler deyimini gerçekte bir çarpıtmanın ürünüdür. Hasan bin Sabbah'ın kurduğu

Batını tarikatı dönemin egemen siyasal düzeni için çok ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Tarikat bünyesinde yetiştirdiği fedai insanlar ile başta Selçuklu yöneticileri olmak üzere birçok hasmını öldürtmüştür. Bu durumdan kaynaklı olarak sözde öğrencilerini afyonla uyuşturup onlara her şeyi yaptırdığından kendilerine Haşhaşiler denmeye başlanmıştır.

Mısır'da islamiyetin tasavvuf yorumunda derinleşen ve İran'a döndükten sonra Kunvin bölgesinde, Rudbar vadisi yakınlarındaki sarp kayalıklar üzerine kurulu Alamut kalesini üs edinen Hasan bin Sabah, tarikat çalışmalarını buradan sürdürmüştür. Kurduğu Batını tarikatında fedai militanlar yetiştirmiştir. Fedai tarzda insanları eğitmesinin esas sırası Batınilik felsefesinin kendisinde, Hasan Sabah'ın kişisel maharetlerinde ve dönemin iktidarına karşı insanlarda gelişen arayış ve tepkileri iyi örgütlemesinde yatmaktadır.

Batınilik kavramı dinsel açıdan iki biçimde yorumlanmıştır. Birinci anlamda egemen dinsel yoruma karşı gelişen değişik yorumların gizli kalması, ikinci anlamda ise Hasan Sabah'ın deyimini ile islamiyetin iç anlamlarının açığa çıkarılması olan yoruma dayandırılmıştır. Her iki anlamda da bir doğruluk değeri olsa da, Hasan Sabah'ın islamiyeti yorum tarzı, islamın gerçek anlamının gizli ve açığa çıkmamış olan yorumunu yapabilmektedir.

Bu konuda bir değerlendirilmede şunlar belirtilmektedir.

"Hasan bin Sabah'a göre, dinin bir iç anlamı, bir de dış anlamı vardır. Gerekli olan, bademin kabuğu değil içidir. Kuran'ın dış anlamı değersizdir, iç anlamsa kitaba bakarak anlaşılamaz. Bunu bildirmek için temiz yürekli (mâsum) bir imam'ın varlığı yeter. Temiz yürekli imamın buyrukları kesin olarak yerine getirilmelidir. Kutsal kitapların dış anlamlarını (zahir ilmi) peygamberler, iç anlamlarını (batın ilmi) da imamlar bildirirler. Tenzilatı verilen dış anlamlar kafaları olgunlaşmamış insan sürülerini yönetmek içindir, gerçek tevil adı verilen iç anlamlardadır. Örneğin, dış anlamda evli erkek ve kadınların birbirleriyle cinsel ilişki kurmalarını bildiren zina, iç anlamda tarikat sırlarını açıklamak demektir. Dış anlamda ölümler dünyası olarak anlaşılan ahiret, iç anlamda evrenin dönerek kesintisiz insan oluşunu anlatır. Müstecip ve mezun derecelerini atlayanlar Dai derecesine yükselince dış anlamlardan kurtulurlar. Tasavvufun ünlü ilkesi şudur: Misk derler, bu laftır, miskin anlamı kokusundadır."

Dinin bu içsel yorumuna bağlı olarak birde başvurulmuş Batını davet yöntemi vardır. Batını davet yöntemi birkaç aşamadan oluşmaktadır. Tefessüs (dikkatli inceleme) te'nis (alıştırma) teşkik (kuşkuya düşürme) ta'lik (ileriye bağlama), rabt (bağlama) tedlis

(gizleme), tesis (kurma), hal (çıkarma) ve salh (sayma) gibi aşamalardan oluşan bu yöntem ile insanlar tarikata bağlı kılınmış ve birer etkili eleman haline getirilmiştir.

Görüldüğü üzere Batıni tarikatların bu etkili yöntemi dikkate alındığında Hasan bin Sabah'ın insanları fedailik esasları temelinde örgütlemesinin kendisine yakıştırdığı gibi bu işi salt insanları afyonla uyuşturarak yapmadığıdır. Ciddi bir tarikat örgütlemesi ile işleri organize ettiği gayet anlaşılırdır. Kaldı ki tarikatçılık, Orta Doğu geleneğinde en etkili siyasal mücadele örgütü ve aracı olma işlevindedir. Ortadoğu geleneğinde tarikatçılığın sosyal mücadeledeki yerini ve rolünü bilimsel olarak değerlendiren **Önder APO**, bu konuda **Bir Halkı Savunmak** adlı eserinde şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Tarikatçılık da hanedanlık gibi olup, daha çok dinsel-mezhepsel alanda yaşanır. Dinin genel ilkelerinin somut yerel ve zamansal dönemlerine uygulanmasına dayanırlar. Dinin genel örgütlenmesinin zayıflığı tarikat örgütlenmesi ile giderilir. Dinler daha çok tarikat ve mezheplerle somut örgütsel güç haline gelirler. Dinin olduğu her yerde mezhep ve tarikatların da olması doğaldır. Tarikat, dinin daha yoğun ve örgütlü yaşanması olayıdır. Böyle olunca, tarikat başı ve örgütleyicilerin kişilikleri önemli

rol oynar. Nerede bir boşluk varsa orada bir tarikat türer. Özellikle devletin tatmin etmediği kitleler tarikat tipi örgütlere koşarlar. Ailenin dar, devletin de ulaşılmaz olduğu koşullarda, arada daha güçlü sosyal örgütlenmeler yoksa tarikat örgütlenmesi güçlü bir olasılıktır. Mezhep örgütlenmesi tarikatın daha geniş ve gelenekselleşmiş halidir. Devletten korunmak ve ailelerin dar sınırlarını aşmak için yarı-gizli olma gereğini duyan birçok tarikat vardır. Bazıları devlet güdümlü olurken, bazıları şiddetle karşı çıkarlar. Ortadoğu adeta tarikatlar toplumdur. Etnisitenin özellikle şehirlerde tam yanıt olamadığı, ailelerin dar kaldığı, diğer yandan devletin tek başına kendini her şey sandığı tarihi dönemlerde devreye giren tarikatlar önemli roller oynamışlardır. Ortaçağda Batıniler, gizlenmiş denen tarikatlar aslında yoksulların sınıf partileridir. En meşhurlarından Hasan bin Sabah'ın Batini tarikatı -1100-1250- hâkim hanedan ve mezhep olan Selçuklu sultan ve vezirlerine kan kusturmuştur. Hariciler, Fatımiler, Aleviler benzer geleneği temsil ederler. Tarikatlar ve benzeri cemaatler Ortadoğu toplumunun bir nevi sivil toplum kuruluşlarıdır."

Orta Doğu da egemen sistemlere karşı iki yönden halkçı direniş geliştirilmiştir. Bunlardan biri etnisite ağırlıklı aşiret direnişleri

ve bu sistem dışından sisteme bir saldırıdır, ikinci yön ise sistemin içinden felsefi ve dini biçim altında sürdürülen mücadeledir. Haşhaşiler ya da İsmaililer adıyla tarihte yer alan bu fikir ve tarikat örgütlenmesi kaynağını Zerdüşt-lükten, Maniden, Mazdek ve Hürremilerden ve daha nice toplumsal muhalefet geleneğinin ortaya çıkardığı birikimlerden almaktadır. Esasında Arap Abbasi hanedanlığına karşı oluşturulan bu örgütlenme etkisini orta Doğu ve Asya ile Afrika'ya yaymıştır.

Alamut çevresi başta olmak üzere İran'ın bir bölümünde ve bugünkü Suriye'ye kadar belirli bir coğrafik bölgede etkin olan Haşhaşiler ya da ismaililer, 1256 yılında Moğolların ve Mısır Memluk sultanı Baybars'ın iki yönden gelişen saldırılarına karşısında fazla tutunamayarak siyasal etkinliklerini yitirmişlerdir.

Bkz; Hasan bin Sabbah, Batıniler

Haşmet: Heybetli, görkemli, ihtişamlı anlamlarını kapsayan bir deyim olarak kullanılmaktadır. Ortaçağ ve hatta feodal dönem yöneticileri için kullanılan yüceltmeyi esas alan bir sıfat. Sadece kralların, padişahların, sultanların ve imparatorların isimlerinin bir ön eki olarak yüceltme, saygı belirtisi olarak kullanılsa da, aslında göz dolduran, güç ve kudret simgeleyen, her şeye kadir olabilen anlamında kullanılan bir deyimdir.

Bir kişinin görünüş ve gösterişinin muhteşemini ifade eden bir sözcük olduğu kadar, demirin bulunmasıyla birlikte kurulan düzenli orduların kılıç ve kalkanlarla donatılması, görkem itibarıyla şaşıaali görünüşleri olması anlamında da kullanılmış bir deyimdir.

Hatice (M.S 554-619): İslam dinindeki önemli kadınlardan biri olan Hatice Bin Huveylid'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte milâdi 554 olabileceği tahmin edilmektedir. Babasının adı Hüveylid, annesinin Fâtıma'dır. Kureyş kabilesindendir. Soyu Muhammed ile baba tarafından Kusay, anne tarafından Lüey sülâlesiyle birleşmektedir. Mekke camiasında, 'katıksız, saf insan' anlamına gelen Tâhire lakabıyla bilinir. Hz. Muhammed bin Abdullah'ın ilk eşi olduğundan kendisine Kübra lakabı verilir. Muhammed'le 25 yıllık bir yaşamı paylaşmıştır. Her ikisi de çocukken ölen Kasım ve Abdullah adlı iki oğullarıyla birlikte, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fatma adında dört kızları olmuştur. Yükselmekte olan Müslüman kesime karşı olan başkaldırıların yoğunluğu, Hatice'yi yıpratmış ve ağırlaşan hastalığı sonucunda, 619 yılının Ramazan ayında hayatını kaybeder ve Mekke'de, el-Mala'da toprağa verilir. Hatice, Muhammed ile evliliğinden önce iki kez evlenir. İlk olarak Atik Bin Aziz'le

evlenir, ondan bir kızı olur. Onun ölümünden sonra, Temim oğullarından Ebû Hale ile evlenir. Ondan da bir oğlu ve bir kızı olur.

Hatice kendi işiyle, yani ticaretle uğraşan zengin, asil, dirayetli, iyi huylu, bilgili ve kendine güvenen bir kadındı. Yaptığı işte isabetli kararlar alırdı. Güvenilir bir insan olmasından dolayı Şam'a gönderdiği kervanların başına Muhammed'i tayin eder. Yanına da en güvendiği hizmetkârı, Meyser'e'yi verir. Şam'da yaşanan yoksulluk ve kıtlığa rağmen ellerindeki ticaret mallarının tümü satılır. Bunda, Muhammed'in insanlarda bıraktığı etkinin payı büyüktür. Meyser'e, yol boyunca Muhammed'in insanlarda yarattığı etki karşısında adeta büyülenir. Hatice, Muhammed hakkında Meyser'e'yi de dinleyince, ona olan itimadı ve sevgisi daha da artar ve en yakın arkadaşı Nefise aracılığı ile Muhammed'e evlenme teklif eder. Önceleri Muhammed, kendisinin mali durumunda ve konumunda bir insanla, Hatice'nin uyumlu bir çift olacağı konusunda tereddüt etse de kabul eder. Hatice'tül Kübra, Muhammed ile evlendiğinde 40 yaşlarında, Muhammed ise 25 yaşlarındadır.

Hatice'nin aşkıyla olduğu kadar varlığı ile de desteklenen Muhammed, artık daha serbest bir yaşama sahip olmuştur. Sıklıkla yakınlarında olan bir mağaraya, Hira mağarasına çekilip uzun süreler dua etmektedir. 610 yılının

Ramazan ayında, kendisine Kuran'ın ilk vahyinin geldiği yer bu mağara olduğunu söylemiştir. Aklını kaçırdığı kaygısına kapılan Muhammed, telaşla eve koşar ve Hatice'den kendisini bir battaniyeye sarmasını ister. Hatice ona sarılır ve onun gibi bir insanın bir anda aklını yitiremeyeceğini ve bunun büyük bir manevi deneyim olduğunu söyler. Hatice, bir Hristiyan olan ve Yahudi dili ve Hristiyanlık hakkında fazlasıyla bilgili olan kuzeni Varaka bin Nevfel'e gider. Hatice'nin bilgilendirilmesinde kuzeni Varaka'nın rolü büyüktü. Varaka derin bir bilgiye sahipti ve Hatice, öğrenmek istediklerini, merak etiklerini ve kafasına takılan her şeyi ona sorardı. Kuzeni, Muhammed'in geleceği, Hristiyanlığın ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında müjdelenenmiş olan tanrının bir elçisi olabileceğini teyit eder.

Peygamberliğinin ilk yıllarında, toplumda birçok kişi Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı olmasına rağmen, Hatice, yukarıda İslam kaynaklarına göre kısa anlatımını yaptığımız hikâyeden de anlaşılacağı üzere Muhammed'in yanında cesurca yer almış ve onun peygamberliğine inanan ilk kişi olmuştur. Üstelik bunu kendisi ve ailesinin toplum dışı ve zorluklara maruz bırakılmasına rağmen yapmıştır. Hiçbir zaman Muhammed'i ve vazifesini desteklemekten vazgeçmemiştir. O, her zaman Muhammed'in hayat arkada-

şı ve en güvendiği kişi olmuş ve yeni filizlenen bu inanç yolunda kendilerini destekleyen tüm insanlara kucağını açmış ve onlara dayanak olmuştur. Bu yüzden Muhammed'in peygambersel çıkışında Hatice'nin rolü büyüktür. Ona ilk inanan Hatice olur. Muhammed, Hatice'nin kendisine desteğini şu sözlerle ifade etmektedir. "O, insanlar bana inanmadığı zamanlarda İslamiyet'e kucaklarını açmıştır. Ve bana hiçbir yardım eli uzanmadığı dönemlerde o bana tüm maddi varlığı ve kişiliği ile destek olmuştur."

Hatice, Muhammed için bir eşten daha ötedir. Maddi- manevi desteği, Muhammed'in peygamberliğe doğru yükselişinde belirleyicidir. Muhammed'in gücünün temel direğidir. Erkek egemenlikli zihniyetin, kadının toplumdaki etkinliğini tümenden kırmak istediği süreçte, Hatice'nin güçlü bir kadın kişiliği olarak tarih sahnesine çıkışı oldukça önemlidir. **Önder Apo** bu konuya ilişkin **AHİM savunmasında** şunları belirtir:

"Mekke-Şam arası ticaret yolculukları, Hz. Muhammed'in fikri olgunlaşmasında temel bir öneme sahiptir. Kendisinin Hıristiyan Nesturi rahiplerini çok dinlediği, onlarla tartıştığı bilinmektedir. Hatice'nin kendisine güveni, sevgisi ve evliliği, kadınlar hakkında olumlu düşüncelere ulaşmasında belirleyici öneme sahiptir. Hatice olmadan Muhammed'in peygamberleşmesi

mümkün görünmemektedir. Bu yönüyle Hatice, üstü örtülü de olsa Meryem'in çok üstünde bir etkiye sahip ve tanrıça kadın kültürünü temsil etmek durumundadır. İslam tarihinin Hatice'nin rolünü layıkıyla vermemesi, erkek egemen toplumsal yapının hâkimiyetinden ötürüdür. Muhammed'i Mekke toplumunda ilk destekleyen Hatice olduğu açıktır. Yaşça da Muhammed'den büyük ve ticaret kervanına sahip olacak kadar zengin ve güçlüdür. Kadını hor gören ve kız çocuklarını diri-diri ölüme terk edecek kadar erkek egemenlikli Mekke toplumunda Hatice'nin ciddi bir çelişki teşkil edeceği açıktır. Kendi başına bu azgın toplumla baş edemeyeceğine göre, Muhammed'le ilişkileri ve evliliği çok anlamlı olmaktadır. Sevginin de ötesinde Mekke resmi toplumuna karşı bir ideolojik ve politik çekirdeğin ilk nüvesi gibidir. Hatice ölünceye kadar Muhammed'in başka kadınla evlenmemesi, saygının ötesinde Hatice'nin maddi ve manevi gücüyle bağlantılıdır. Muhammed'in peygamberliğini ilk onaylayan olması, oluşumdaki payını açıkça ortaya koymaktadır."

Havari(ler): Arapça yardımcı anlamındadır. Hz İsa'nın en yakın dostları ve talebelerine verilen addır. 12 kişi oldukları söylenir. Adları: Simon Petrus, Andrew, James Boanerges, Johnar Amaic, Philip,

Bartholomew, Thomas, Matthew, James, Thaddeus, Simon The Zealot, Judas İscariot. Bunlardan Simon Petrus'un, Hz. İsa'nın, "kili-semi bir kayanın üzerinde kura-cağım" sözüne binaen isminin Kifayas, yani "kaya" manasına gel-mesi nedeniyle ilk papa olduğu iddia edilmiştir. Gurubun muhase-besini tutan Yahuda İskaryot (ju-das iscariot)un Hz İsa'ya ihanet ettiğı bilinir.

Hristiyanlık dininin gelişip, güçlenmesinde oldukça belirgin bir rolü bulunan havarilik, özünde Ortadoğu'nun özgünlüğüne denk düşen bir kadrolaşmayı, kadro hareketini ifade eder. Hristiyan-lığın gelişip, güçlenmesinde ha-varilerin rolünü Hristiyanlığın doğuş koşullarıyla birlikte ele a-lan **Önder Apo** şunları belirtir:

"Şu halde ortamın özgün kül-tür yapısı, yoksulların mistik ta-rikatlar dönemi, hepsinin altında Roma köleciliğinin olgunlaştı-rıldığı maddi sosyal gerçekler dün-yası, kendi büyük peygamberini İsa'nın şahsında yaratmış olu-yor. Küçük bir gruptan (zorbela bir araya gelebilen 12 havari, bi-risi hain) büyük bir insanlık ha-reketi doğuyor. Sistemi doğuran ve büyüten tüm ilişkiler, kurum-lar ve bunları temsil eden güçler artık sistemin içine sığmıyor ve dağılmaya zorluyordu. Ne çarmı-ha germeler, ne aslana yedirme-ler, insanlığın vicdan ve zihin gücünün yeni uyanışını durdu-ramıyordu. Uygarlıktan aldığı

derslerle öz akıl ve iradesinin yü-rüyüşünde, insanlık yeni bir sis-tem peşindeydi. Kutsallık bölgesi Ortadoğu yeni kutsallık güçleriyle bir kez daha doğurganlık sü-re-cindeydi. Babil'in ve Roma'nın Kudüs'teki en kirli işbirlikçileri kral ve kâhinlerine karşı büyük vicdan devriminin isyancısı İsa, çoktan Ruh-ül Kudüs olarak gö-ğün ve yerin manevi krallığına oturmuştu. İnançlı bir avuç ha-varisinin vicdan ve ahlâk savaşı, görkemli Roma'yı içten çökert-mişti. Hristiyanlık partisinin 300 yıllık sosyal hareketi, imparator-luğu teslim almak üzereydi.

"İsa'nın Rabbi, dönem ve da-yandığı sosyal kesimler nedeni-yle, politik krallığı değil, öncelikle ruh ve ahlâk krallığını hedefle-mektedir. Politik iktidar için ne gücü, ne de hazırlığı vardır. Ama vicdanın krallığı için ortam çok uygundur ve buna yönelme kaç-ınılmaz olmaktadır. Birçok belir-ti, başlangıçta İsa'nın Kudüs krallığına göz diktiğini göster-mektedir. Ama bunun karşılığını çarmıha gerilmeyle bulunca, ha-reket uzun vadeli bir inanç, ahlâ-ki ve sosyal cemaat olarak yön kazanmak zorunda kalır. Aslında resmi Yahudi kâhinliğine karşı bir isyan söz konusudur. Kâhin-liğin Roma işbirlikçiliği ve yozl-aşma, bu isyana yol açıyor. İsa başlangıçta kitlelerin desteğiyle Kudüs'e sahip çıkacağına inanı-yor. Ama 12 havarisinden Yehu-da İskaryot'un ihaneti, kolay ele

geçmesine yol açıyor. Roma Valisi aslında kendisini serbest bırakmak istiyor. Kâhinler çıkarlarını tehlikede gördüklerinden, kraldan daha kralcı bir tavırla çarmıha gerilmesine muvaffak oluyorlar. Oysa böyle bir cezalandırma olmasaydı, bu eylem sıradan ve çokça görülen bir isyan olmaktan öteye gitmeyecekti. Fakat olgunlaşmış objektif koşullar ve çarmıha gerilmenin yol açtığı infial, tarihin en güçlü dini hareketlerinden başta gelenine yol açıyor. Genellikle ufak kıvılcımların ateşlediği süreçler olarak böylesi durumlar tarihte sıkça karşımıza çıkmaktadır. Çalıların çok biriktiği bir ortamda, ufak bir kıvılcım büyük bir yangına yol açabilir. İsa'nın çarmıha gerilmesi de bu rolü fazlasıyla oynamıştır.

"Hristiyanlıkta ideolojik süreç ve devrim yılları uzun sürmüştür. İsa'nın açıklamaları ve ilk havarileri; temel kişiliği, kadro ve programı oluşturmaktadır. İslamiyet'in resmi din ilan edilinceye kadar ki dönem kitle propagandasına dayalı eylem yıllarıdır ve üç yüz yıla yakın sürmüştür. Korkunç işkencelere rağmen, büyük bir inanç, barış ve kardeşlik anlayışıyla eski toplumsal inançlar ve ilişkileri dağıtmış, yeni inanç ve ilişkiler kurarak ilk büyük başarılarına ulaşmışlardır Roma imparatorlarına karşı en önemli direnme iddiaları, imparatorun tanrı ola-

mayacağı söylemidir. Tanrı baba vardır, Hz. İsa onun oğludur. Bu cümlede Roma imparatorluk zihniyetinin çözdürülmesi esastır. Görünüşteki din savaşı özünde bir siyasi savaştır. İlk başta havariler, daha sonra birçok aziz ve azize, rahip ve rahibenin büyük fedakârlıklarıyla Roma'nın manevi zihniyeti fethedilir. Hristiyanlık diğer halklar arasında önce havariler, daha sonra papaz ve piskoposlarla büyük açılım sağlar."

Havarilerin ilk çalışma sahalarının özellikle Kürdistan olduğunu belirten Önder Apo, bu konuda da şunları dile getirmektedir:

"Hz. İsa sonrası Roma teröründen kaçan Havarilerin ilk durakları yine Kürdistan kapıları olan Antakya, Urfa ve Nusaybin yöreleridir. Denilebilir ki, siyasal ve dinsel terörün yeni yeni boy verdiği bir döneme girilmektedir. Roma imparatorluğu en geç M.S 50 yıllarında tüm Anadolu, Suriye, İsrail ve Lübnan'ı fethetmiş, Fırat kıyılarını da aşmıştır. Yeni ortaya çıkan Hristiyan gruplar İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra dağ kovuklarına, yeraltı yerleşim alanlarına, mağaralara, çöllere çekilmektedir. Yarı-gizli bir dönem yaşanmaktadır. Siyasi terör belki de kütesel olarak ilk defa Hristiyan müminler üzerinde uygulanmaktadır. Kürdistan dağlarının ilk sığınılan merkez olmaları bu yüzdendir. Artık tüm

Helen krallıklarını ele geçirmiş Roma İmparatorluğu Part İmparatorluğunun sınırlarına dayanmıştır. Ünlü Romalı komutan Crasus ölü ele geçtiğinde (M.S 50'ler) Partlar ve Ermeniler bayram edecekler, Crasus'un başı günlerce teşhir edilecektir. Alan Kürdistan'daki Ktesifon kentidir."

Toplumsal mücadelede yol arkadaşlığının tüm 'en'leri buluşturan bir tanımlama içinde ele aldığı havariliği, PKK gerçeğinde de yorumlayan Önder Apo, *"Bütün bu ideolojik ve pratik koşulların yanlışlıklarına ve yetersizliğine rağmen, Kürt olgusu ve sorununun yaşadığı büyük boşluk, sınırlı bazı çabalarla güçlü bir doğuş ve gelişmenin yaşanmasına yol açtı. Doğuşu ve gelişiminin gücü ustalıktan ve gelişkin bir örgütsel yapıdan ileri gelmiyordu. Sorunun sahibi yoktu. Sahip çıkış, sınırlı ve özlü çaba, gerekli patlamayı yapabilmıştır. Bu yönüyle peygamber hareketlerine daha çok benzemektedir. İsa'nın on iki havarisinin zorbela bir araya getirildiği bilinmektedir. Çevrede mucize bekleyen yoksullar bulunmaktadır. Buna rağmen tarihin en büyük inanç ve irade hareketi gerçekleşmiştir. PKK'nin en çok bu havariler hareketine benzemesi, biraz da Ortadoğu'nun genel mistik yapısından ötürüdür. Batının çağdaş örgüt yapıları Ortadoğu için model olamaz. Tarih ve kültürel kimli-*

ğın oldukça farklı olması, örgüt ve eylem yapısına da yansıtacaktır." biçiminde dile getirir. Önder Apo, PKK'yi düşünsel, ruhsal ve kültürel olarak Ortadoğu gerçekliği ile bağlantılı bir havariler hareketi olarak değerlendirirken, bu havari tarzı gelişmeye yol açan pratik gelişme olarak da Haki Karer arkadaşın şahadetini göstermekte ve bunu Hristiyanlığın gelişip, güçlenmesinde İsa'nın çarmıha gerilmesine yol açan komplo ile bağlantılı olarak şöyle değerlendirmektedir:

"İsa'nın çarmıha gerilmesi nasıl havarileri daha inançlı ve her tarafa yayılarak çoğalmaya zorladıysa, Haki Karer'in öldürülmesi de benzer sonuca yol açtı. Daha azimli olmak ve her tarafa yayılarak çoğalmak, şehidin anısına bağlılığın baş ölçütü oldu. Komploların dağıtıcı özelliği bulunmakla birlikte, radikalleşmeye etkisi de küçümsenemez ve çoğunluktadır. PKK olayında ilk komplo; iddia, ciddiyet ve büyüme konusunda tarihsel rol oynamıştır. Bu komplo gerçekleşseydi, grubun ne biçim alacağı çok tartışmalıdır. Program ve PKK adı, Haki Karer'in anısına bağlı kalmanın direkt sonucu olarak kaleme alındı ve ilan edildi."

Tüm bu boyutlarıyla ele alındığında esasında Havariliğin toplumsal mücadele de bir çalışma tarz ve temposuna da işaret ettiğini belirtmek gerekir. Bu anlamı-

la havariliği, inanç ve bilinç buluşmasının çalışma tarz ve temposuna en üst düzeyde yansımaları olarak nitelenebilir.

Bkz. Hz İsa

Havra: Yahudilerin ibadet yeridir. Camii ve kilise durumundadır. İlk havranın MÖ. VI. yy'da Babil'de kurulduğu kabul edilir.

Havva: Tanrı tarafından yaratıldığına inanılan ilk kadın. Yahudi, Müslüman ve Hristiyanlık inancına göre ilk erkek olan Adem'in ege kemiğinden yaratılmıştır ve Adem'in karısıdır. İnsan soyu bunlardan türemiştir. Bilinen kutsal kitapların aktardıklarına göre Adem ile birlikte, tanrı tarafından yasak meyve ağacından yememeleri gerektiği uyarmasına karşın, yasak meyveden yemeyi teşvik eden Havva'dır. Havva'yı, yılan kılığına giren "şeytan" baştan çıkarmıştır. Bundan dolayı ilk günahın sorumluluğunu bütün insanlık taşıyacaktır.

Bkz: Lilit

Hayal: Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen, ancak gerçekte var olmayan, gerçek olmayan ya da düşsel bir durumu veya imge olarak tanımlanabilir. Kişilerde, genellikle maddi dünya içerisinde, özellikle duygu ve düşüncelerinde tatmin olmayan, istek ve arzuların özlemiyle kurulan düş gücü ürünlerinin tümünü ifade eder. Yine kuru-

lan düşün olağan dışılığı, gücü ve heyecanı ile zihinde şekillendirilen kurgular biçiminde kişide kendince anlam kazanır. Kişi daha çok, maddi dünya içerisinde, zihinsel düşünme yeteneği, gücü ve iradesinin gösteremediği dönem ya da anlarda hayal kurar.

Kuşkusuz kişide ya da, özellikle de bastırılmış toplumlarda en büyük hayal cennet hayalidir. Elbette *"Kavram olarak cennet çok yönlü bir çözümlemeyi gerektirmektedir. Ama bunun özce halk için zor ve şiddet olaylarının pek olmadığı, insanın doğanın bir dostu ve parçası olarak yaşadığı, ilişkilerde genel bir eşitliğin hüküm sürdüğü neolitik çağlardaki dönemlerin zihinsel izdüşümü ve özlemiyle bağlantılı geliştirildiği inkâr edilemez. Yeni yükselen efendi sınıf için ise, cennetin zorunlu çalışmadan kurtuldukları, emirlerinde çok sayıda insanı hizmetçi olarak kullandıkları bir dünya, bir toplumsal farklılık anlamına geldiği de çok açıktır. Cennet, Sümer sınıflı toplumu yükselirken, altta kalanın hayal ettiğini, üste çıkanın ise çarpıcı olarak yaşadığını birleştiren bir kavram olarak doğuyor."*

Bunun yanı sıra, farklı bir boyutuyla *"Eflatun gibi bir filozof da esas varlık olarak 'idea'lar dünyasına öncelik tanımaktadır. Maddi dünya basit, hayal meyal hatırlanan bir gölge değerinde anlam bulmaktadır. Şüphesiz bunun en temel nedeni, insanın*

kavrama ve mantık gücünün gelişmesi ve güçlenmesidir. Bu düzeyde bir anlama gücü yeni bir olgudur ve harikulade görülmektedir. Anlam çağı başlamıştır. Beyin ürün vermektedir. Tek tanrılı din tasarımlarıyla felsefi düşünce tarzı anlam gücünü doruğa çıkarmıştır. İnsanlık bununla delikanlılık çağına girmektedir. Hangi kavram toparlayıcı, birleştirici ve izah edicilikte elverişliyse, o kavram tanrısal bir anlama veya bir felsefi ekole zemin olmaktadır. Kavramları üretmek ve pratiğe elverişli hale getirmek, rahipler ve yeni doğan filozofların en temel ve kutsal işidir. En çok işe yarayan, toplumun birleşme ve güçlenmesine yol açan bir kavram, en değerli bir meta, bir değişim aracı olarak işlev görmektedir."

Dolayısıyla gelişen tüm "Uygarlık merkezleri kendilerine cennet hayali gibi bir çekicilik sunmaktadır. Ta Sümer ve Mısır'ın ilk dönemlerinden beri süregelen ticaret ve saldırılarıyla uygarlık nimetlerini iyi tanımaktadırlar. Çöl onlara cehennem azabını ilham ederken, uygarlık yaşamı cennet kavramına esin kaynağı olmaktadır. İslami yükseleşiş onlar için ilk defa cehennemden kurtulma ve cennete kavuşma hayalinin gerçekleşebileceğini inandırıcı kılmaktadır. Yeni ruhun ve hayalin yaratılması, görülmemiş bir inanç ve bu uğurda sınırsız cesaret, fedakârlık

ve eylemliliği beraberinde getirmektedir. Öyle bir hayal ki, şehit olurlarsa inanmış oldukları ahiret dünyasındaki cennete hemen gidecekler, gazi olurlarsa bu sefer yeryüzü cennetine sahip olacaklardır."

Günümüzde kişiler ve halklar için, "Hem dinsel, hem de aşırı milliyetçi yaklaşımların gözleri ne kadar kör ettiği, tek boyutlu ve hayali yaklaşımları ne kadar abarttığı bilince çıkarıldığında Tarih 20. yüzyılın sonlarında bir tarafın mutlaka zaferine değil, her iki tarafın uzlaşmasına uygun bir durumun doğuşuna tanıklık etmektedir. Uygarlık tarihinde ilk defa sınıflı toplum güçleri, eşit koşullarda olmasalar da, barış içinde ve en geniş bir demokratik rejim altında kaderlerini serbestçe tayin etmede uzlaşmış gibidirler. Demokratik uygarlık bir hayal değil, hakikattir."

Hegamon: Kar yasasının temel güdümleyici yasa olduğu kapitalist devletlerin oluşturduğu uluslar arası ilişkilerde askeri, siyasi ve ekonomik ayaklarda hâkimiyeti elinde bulunduran birincil güç için kullanılan ve etkin, hâkim olma anlamında kullanılan hiyerarşik bir tanım. Bu anlamıyla bir üst toplum olan devletin, diğer devletlerle aralarındaki egemenlik mücadelelerinde en etkin olan gücü ifade etmektedir. Bu etkinlik zihniyet yapısıyla olduğu

kadar kültürel, sosyal, ekonomik yapıyla askeri güce, bilim ve tekniğe dayalı olarak gerçekleşir. Hegomonik ilişki, kapitalizmin temel yasası olan kar yasasından kaynaklı, karakteristik yapısının bir sonucu olup, bu karakter kendi içinde eşitlerin değil, birincilerin, ikincilerin, üçüncülerin olduğu hiyerarşik bir ilişkinin zorunlu ve kaçınılmaz sonucudur. Bu zorunlu ve kaçınılmaz ilişkinin sonucudur ki, emperyalistleşen güçler arasında paylaşım savaşlarına varan düzeyde çatışmaya dönüşen çelişkiler yaşanır.

Emperyalistleşen kapitalizmin ilk Hegamon gücü İngiltere'nin, özellikle 1. ve 2. paylaşım savaşları sonucunda her açıdan güçten düşmesi, kamplara bölünen ve 1945'den 1990'lara kadar pekişerek devam eden soğuk savaş döneminde, emperyalist-kapitalizmin Hegamon gücü olarak ABD öne çıkmıştır. ABD, soğuk savaş ikliminde emperyal kamp içinde kabul görmüş hegomonluğunu soğuk savaş sonrasında da sürdürmenin arayışı olarak, 1990'lardan itibaren "YDD" dediği çerçevede bir çaba içine girmiştir. Hegomonya savaşı ve altında yatan esas neden olarak kapitalist üretim ve ilişki biçimi, son noktada tüm uygarlık sisteminin insanlığı derin bir tüketimle karşı karşıya getirerek kaos denen yapısal krize yol açmıştır.

Her alanda ulaşılan böyle bir güçle diğer devletler üzerinde

egemenlik kurarak ve halkların komünal-demokratik değerlerini tersyüz ederek, kendi hegemonyasına dayalı dünyayı şekillendirme amacı yürütülmektedir. Hegemon çıkarlarına hizmet edecek tarzda bir toplum, insanlık yaratılmak amaçlanmaktadır. Hegamon yönetici sınıfın çıkarlarını insanlığın çıkarları gibi sunarak egemenliğini meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Hegel, George Wilhelm Friedrich (1770-1831): Genelde idealist felsefenin, özelde ise Alman idealizminin son ve en büyük temsilcilerinden biridir. Bu anlamda Alman idealist felsefesinde Kant'tan sonra gelen son büyük filozoftur. Felsefe tarihinde Hegel'in büyük önemi ve yeri, diyalektik yöntemi ilk defa bir sistem dâhilinde kuran ve geliştiren kişi olmasıdır.

Memur bir ailenin çocuğu olan Hegel, 1770'te Almanya'nın Stuttgart şehrinde doğmuştur. Tübingen'de ilahiyat öğrenimini bitirdikten sonra Bern ve Frankfurt'ta felsefe öğretmenliğini yapar ve 1805'te Jena üniversitesinde profesör olur. Daha sonra Berlin ve Heidelberg üniversitesinde profesörlük konumunu sürdürür. Bir felsefe profesörü olarak Hegel yaşamı boyunca mantık, felsefe tarihi, din, estetik, metafizik, epistemoloji ve siyasal bilim gibi konularla ilgilenmiştir. Başlıca eserleri Tin'in Fenomenolojisi (görüngü-

bilimi), Mantık Bilimi ve Felsefe Ansiklopedisi'dir. Ayrıca ölümünden sonra verdiği ders notları ayıklanılarak belirli isimler altında kitaplaştırılmıştır. Hegel, ömrünün son yıllarını Berlin'de geçirmiştir. 1831 yılında o dönemde yaygın bir hastalık olan kolera salgınına yakalanmış, yakalandığı bu hastalıktan ötürü de ölmüştür.

Hegel'in felsefe bakımından ortaya koyduğu öğretisi, birçok açıdan tanımlanmış olmakla birlikte, bütün bu tanımlamalar arasında öne çıkan esas yön idealizm tanımlaması olsa da, yine de değişik adlandırmalar ile felsefî öğretisine nesnel idealizm, mutlak düşüncelik ya da diyalektik idealizm denilmektedir.

Hegel felsefesinin en temel özelliği, idealist bir tarzda tasarladığı diyalektik yöntemi kullanarak kendi sistemini kurmasıdır. Bundan hareketle tarihin ve düşüncenin diyalektik bir süreç izlediğini ortaya koymuş, bu sürecin "Mutlak Tin"e varmasıyla son bulacağını savunmuştur. Öncelikle Kant'ın "bilinmezliğini" eleştirmekle işe koyulan Hegel, gerçekliğin "bilinbilir" olduğunu ileri sürmüştür. Esas olarak bunda rol oynayan temel etmen, kendi sisteminin temeline koyduğu, diyalektik yöntemine göre bir süreç izleyecek olan ve insan bilincinden bağımsız olarak geliştiğini öngören "nesnel us"a olan inancıdır. Nitekim Hegel'e göre bu "nesnel us", birinci aşamada kendinde bir ola-

nak olarak her şeyi doğuran "ilk ilkesi" olmakta, ikinci aşamada doğalaşarak kendisine "yabancılaşmakta", en son aşamada ise din, devlet, kültür ve felsefe olarak da insan tininde (ruhunda) kendi kendisine dönerek en yüksek zihin aydınlanmasını yakalamaktadır. İtkisi ve zorunluluğu kendisinde olan bu "nesnel us", "varlık bilgisel" olmakla birlikte, kendi kendine özne ile nesnenin özdeşliğini oluşturmaktadır. Her şeyin temeline "nesnel us"u koymakla Hegel, özne ile nesnenin bir ve aynı şey olduğunu ileri sürmektedir. Diğer anlamıyla bu "mutlak us", her şeye rağmen kendi kendisini gerçekleştirmekte, insana rağmen de kendisini, insan eyleminin tarihsel bir ürünü olarak açığa çıkmış olan devlet, din, sanat ve felsefe gibi alanları kapsayan "mutlak tin"e kavuşturmaktadır.

Buna göre her şeyi üç aşamalı bir zorunluluk içinde açıklamayı öngörmüş olan Hegel, felsefenin araştırma konusu ve inceleme alanları olarak gördüğü "mutlak us"un birinci aşamasına "Mantık bilimi", ikinci aşamasına "doğa felsefesi", üçüncü aşamasına da "ruh felsefesi" demiştir. Hegel'in "kendinde şey olan" (tez), "kendi dışındaki şey" (karşı-tez) ve "kendinde ve kendisi için şey" (sentez) dediği bu üç aşamalı diyalektik süreci somut planda zorunlu bir şematizm dâhilinde olay ve olgulara indirgemesi, çok bariz olan

idealist dünya görüşü dışında yön-teminin en kusurlu yanıdır. Örneğin somut planda tarih felsefesinde, tarihi üç aşamalı bir süreç olarak değerlendirirken kendi mistik "tin"ine bir yetkinlik kazandırmayı amaçlamıştır. Bunun için "tek kişinin kayıtsız koşulsuz egemenliğinin doğal sonucu olarak özgürlüğün bastırılması aşaması olan 'Oryantal Monarşi'; özgürlüğün dengesiz bir demagoji içinde yayılım gösterme aşaması olan 'Eski Yunan Demokrasisi'; özgürlüğün yeniden bütünleşme aşaması olan 'Hristiyan Anayasa Monarşisi'" demiştir. Yine din tarihini ele alırken, "sonsuzluk düşüncesinin alabildiğine abartılı aşaması olan 'Oryantal Din'; sonluya verilen yakışıksız ve yersiz önem aşaması olan 'Eski Yunan Dini'; sonlu ile sonsuzluğun bütünleşme aşaması olan 'Hristiyanlık Dini'" olduğunu belirtmiştir.

Bütün bunlara rağmen yine de Hegel düşüncesinin temelinde yatan, gerçekliğin ancak bir bütünlük içinde kavranabileceği görüşüdür. Somut planda gerçekliğin kavranmasında ileri sürmüş olduğu görüşler önemli yanlışlıklar içermekle birlikte, ilkeler düzeyinde gerçeğin bütünlüklü kavranmasında Hegel'in diyalektik yöntemi önemini halen korumaktadır.

Hegel diyalektiğinde "varlık", "yokluk" ve "oluş" kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Gerçekliğin bir bütünlük içinde kavranmasının diyalektik bir ilişki ile

mümkün olabildiğini ileri süren Hegel, bu ilişkinin felsefi anlatımının öncelikle "varlık" ile "yokluk" arasında yapılabileceğini belirtmekle, gerçekliğin en üst anlamının ise "oluş" ta anlam bulabildiğini söyler. Hegel'e göre her hangi bir nesneyi tanımlayan gerçek niteliklerinden ne kadar soyutlarsak soyutlayalım, o, yine de bir "varlık" olarak kalacaktır. O halde gerçeğin ilk temeli "varlık" tır. Ne var ki, gerçekliğin temeli olarak "varlık", kendi karşıtı olan "yokluğu" da barındırır. Ona göre soyut anlamda bu birbirine karşıt olan iki gerçeklik ancak "oluş" içinde bütünleşebilmektedir. Öyle ise, gerçekliğin felsefi olarak en üst anlatımı veya bütünlüklü kavranması ancak "oluş" la mümkün olabilir. Çünkü her hangi bir olgunun gerçek bilgisine varabilmek için onu sadece o anki görünümüyle değil, geçmişte ne olduğu, gelecekte de ne olacağını bilmeyi gerektirir. Bu, her olguyu kendi tarihsel ilişkileri bağlamında eksiksiz bilmeye götürür. Onun için "oluş", dünden gelip yarına geçmekte olan diyalektik bir süreçtir. Bu nedenle kendi tarihsel akışı içinde ele alınmamış hiç bir olgu, bütünlüklü ve eksiksiz kavranmış sayılamaz.

Diyalektik gibi önemli bir başarıya imzasını atmasına rağmen Hegel, diyalektiği görünürdeki bütün farklılıkları birliğe götüren metafizik bir süreç olarak ele alması, yine her şeyi kendinde top-

layan "Mutlak Tin" ile (Feurbach bu "tin" için, "soyut ve mantıksal bir kılıf içindeki Hıristiyanlık tanrısından başka bir şey değildir" der) sonlandırması, yönteminin en büyük kusuru olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Hegel, diyalektiği, salt fikrin kendisini gerçekleştirmeye aşamaları ve hareketi olarak görmüştür. Nitekim Hegel'in bir öğrencisi olan Marks, "onun diyalektiğinin idealist olması nedeniyle ters durduğunu; kafası yerde, ayakları havada kaldığını, kendisinin yaptığı ise onu ayakları üzerinde oturtmak olduğunu" söylemiştir.

Siyaset ve devlet felsefesinde ise Hegel, özellikle de devleti, "tanrının yeryüzündeki cisimleşmiş hali" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama içinde devlet, insan özgürlüğünün bir zorunluluğudur. Çünkü Hegel'e göre tutkuların, önyargıların, kör itkilerin ve yetkin olmayan zihnin egemenliği altında olan insan, yurttaş olarak tam özgürlüğüne kavuşabilmesi için kendisini özgürlüğün karşıtı olan zorunluluğun boyunduruğu altına sokmaktadır. Bunlar sırasıyla ötekinin hakları, ahlak, aile ve en sonunda devletin kendisi olmaktadır. Devletin anayasal bir hukuka dayanması gerektiğini savunmuş olsa da Hegel, yine de devleti fikrin, yani birçok yorumcuya göre de tanrı olan soyut "tin" in en yetkin gövdelenmesi olarak değerlendirir. Benzer bir şekilde anayasayı da bir ulusun

"ortak tin"i olarak nitelendirmiştir.

Bkz: Nesnel idealizm, Diyalektik idealizm, Diyalektik

Hektor: Yunan mitolojisinde Troya ordusunun en önemli savaşçısı; Troya kralı Priamos ve Kraliçe Hekabe'nin oğlu, Andromakhe'nin kocasıdır. Homeros'un İlyada'sında ideal bir savaşçı, Troya'nın belkemiği, iyi bir oğul, sevecen bir koca ve baba, güvenilir bir dost gibi çok olumlu özelliklerle tasvir edilir. Arkadaşı Patraklos'u öldürdüğü bir diğer büyük savaşçı Akhilleus (Aşil) tarafından öldürülür ve cesedi savaş arabasının arkasında yerlerde sürüklenir.

Hektor, tarihi Troya'nın en önemli kahramanlarından biridir. Homeros, İlyada destanında Hektor'un bu niteliklerine bir hayli dikkat çeker. Homeros'un aktardıklarına göre Troya'nın düşüşü, Hektor'un öldürülmesiyle gerçekleşmiştir. Homeros'un hayıflanarak anlattığı bu olayda dikkat çeken yan, Hektor'un bir komployla yanlış yer ve zamanda bir savaşa çekilerek öldürülmesidir. Homeros'un İlyada destanındaki bu aktarımlarını Yunan egemen sınıf karakteriyle bağdaştırarak yorumlayan **Önder Apo**, Hektor'un öldürülmesi ve tarihi Troya'nın düşüş olayını şöyle değerlendirmektedir.

"...Anadolu üzerinden uygarlık değerlerini Avrupa kıtasına taşımada başrolü oynayan

Troya'nın düşürülüşü yine komploylardır. Kahraman Hektor Troya'yı savunmaktadır. Kent bir türlü düşürülemez. İlyada Destanında Homeros bu anı tüm acılı sahneleri içinde anlatmaktadır. Yeni yükselen Helen üst sınıfının tanrısı baba Zeus ve alnından yarattığı Athena, bu işi ancak komployla halledebileceklerini akıl ederler. Athena Hektor'un kardeşi Deiphobos'un kılığına girerek, Akhileus karşısında savaşı kazanacağına ikna ederek, Hektor'u yanlış yer ve zamanda savaşa tahrik eder. Hektor öldürülür, Troya düşürülür. Anadolu'nun kapısı ardına kadar Helenlere açılır. Üç bin yıllık Helen egemenlik ve kültür dönemi başlar. Batının Doğuya, Avrupa'nın Asya'ya karşı üstünlüğünde, yine temelinde kadın cinselliğinin kullanılmasına dayanan komplolar önemli rol oynar. Mitolojik dil, gerçeği olduğu gibi anlatmaz. Ama yaygınca ve adeta en önemli bir olgu haline gelmiş süreçleri de dile getiren önemli bir tarihsel kaynaktır. Her efsanenin altında bir gerçek vardır sözü bu anlamda çok doğrudur."

Helenler: Grek ya da Yunanlı olan demektir. Kökeni Mezopotamya'da olan Hint-Avrupa kavimlerinin yayılmasının doğru anlaşılması, tarihin de doğru anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. MÖ 1000'li yıllara doğru gelindi-

ğinde halk veya etnik gruplaşmalar temel bazı adlandırmalar kazanırlar. Bugünkü Rusya ve bitişiklerinde Slav, en Kuzey Avrupa'da Norman, Töton, Almanya'ya doğru Germen, Got, daha Güneye doğru Kelt ve Latinler olarak ad kazanmışlardır. İkinci merhalede bu etnik gruplaşmalardan daha dar bir coğrafyada ve özgünleşmiş halk grupları, kavimler veya milliyetler denilen oluşumlar ortaya çıkarıp şekillenirler. Grek yarımadasında **Helen**, İtalya'da ise **Latin** halklaşma süreci bu dönemin bir ürünüdür. Neolitik çağın sonlarında bu genel adlar altında yoğunlaştıkları görülmektedir.

Grek yarım adasında gelişen Helen uygarlığı, birçok bakımdan Batı dünyasının beslendiği ana tarihsel kaynaktır. Özellikle güzel sanatlar ve bilim alanındaki birikimiyle geride zengin bir miras bırakmıştır. Grek uygarlığının kökleri, büyük alt üst oluşlar ve ağır bir gelişme çizgisiyle birleşen oldukça uzun bir sürece dayanır. Grek'te toplu insan yerleşiminin Paleolitik çağda başladığı sanılır. Ancak günümüze ulaşan kapsamlı arkeolojik kalıntılar Neolitik çağdan kalmadır. İlk örneklerine MÖ 7000'lerde rastlanmaktadır. İlkel tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları belirlenen bu toplulukların Akdeniz'e özgü bereket tanrıçalarına tapındıkları ve dış iştila korkusundan uzak bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Es-

ki Yunan efsanelerinde barışçıl ve eşitlikçi ortamdan dolayı "Altın Çağ" olarak geçen bu dönemin maddi gelişmişlik düzeyi açısından Doğu ve Mısır uygarlıklarını çok geriden izlediği söylenebilir.

"...Helen uygarlığı bir gerçektir. Ne küçümsenmeli ve inkâr edilmeli, ne de abartılmalıdır. Özellikle doğuş kaynaklarını doğru değerlendirmeliyiz. Günümüzde halen yaşanan 'Yunan paradoksunu' anlamak için de bu gereklidir. Helen uygarlığı özünde Ortadoğu kaynaklı hem neolitik köy-tarım devriminin, hem de kent devriminin Avrupa kıtasına taşınmasında aracı bir halka rolündedir. MÖ. 7000'lerde Anadolu üzerinden neolitik çağa tanıştır. Henüz Helenler olarak şekillenmeden önce, genelde olduğu gibi bir Akdeniz neolitik süreci bu yarımada da yaşanır. MÖ. 2000'lerde ise meşhur Troya örneğinde gördüğümüz gibi, kent uygarlığı da buraya taşınmaya başlar. Troya, aslında Sümer kaynaklı Mezopotamya uygarlığının Hurriler ve Hititler kanalıyla Avrupa kıtasına taşınmasının boğazdaki kapısı durumundadır. Büyük önemini bu özelliğinden almaktadır. Newyork ABD için ne rol oynamışsa, Floransa Avrupa Rönesans'ı için neyi ifade ediyorsa, MÖ. 2000'lerden itibaren Troya da Yunan Yarımadası ve giderek tüm Avrupa kıtası için o rolü oynamaktadır. Binlerce yıllık uygarlık de-

ğerlerini Batıya taşımaktadır. Bir nevi ışık saçmakta, zenginliği temsil etmektedir. Avrupalı aydınların bu kadar önem vermeleri aslında geçmişlerini doğru tanımayla ilgilidir.

"Günümüzde daha çok sorulan soru, 'Avrupa uygarlığının beşiği gerçekten Anadolu mu, yoksa Yunan Yarımadası mı?' sorunsalına dönüşmüş bulunmaktadır. MÖ. 2000'ler neolitik devrimle beslenen ve Avrupa'da Atlantik kıyılarında doğuda Büyük Okyanus ve Çin kıyılarına kadar harekete geçen 'Kuzey kavimler göçüne' tanık olmaktadır. Bu göçler, güneylerinde Sümer kent uygarlığıyla beslenen Hint'ten Mısır'a kadar uygarlık alanlarının zenginlikleri ve çekim güçlerine kapılmış olarak gelen üst barbarlık aşamasındaki kavim-kabile saldırılarıdır. Sonuçta kent uygarlığı içinde eriyerek Çin, Hint, İran, Hitit ve en batıdaki uç olarak Helen uygarlıkları biçiminde yeni bir tarihsel sürece katkıda bulunmuşlardır. Bir nevi taze 'barbarizm' kanıyla eski kent uygarlığının dev bir sentezidir. Yazılı tarihe geçişin en temel adımlarından biridir.

"Helenlerin önem kazanması, Avrupa kıtasındaki ilk uç noktası olması kadar, hem Anadolu üzerinden Mezopotamya uygarlığından, hem de Girit üzerinden Mısır uygarlığından birleşik olarak yararlanmasından ileri gelmektedir. Buna Lübnan üzerin-

den Fenikelilerin sentezledikleri Sümer-Mısır uygarlığının doğru-
dan taşınmasını da eklemek ge-
reker. Gerçekten eski bir deyişle
söylendiği gibi, 'mal bulmuş
mağribi-batılı' misali, MÖ. 1500'-
lere geldiğimizde, Helen kabile-
leri bu uygarlık alanları tarafın-
dan yoğunca beslenirler. İlk
adım Miken uygarlığıdır. Girit
uygarlığına son verip kendine
katan bu uygarlık, MÖ. 1200'ler-
de yeni kabile saldırıları ve iç ne-
denlerle sona ererken, MÖ. 1000'-
lerden itibaren sel gibi yeni bir
hamleye girişirler. Troya erken-
den düşürüldükten sonra Batı
Anadolu kıyıları Dorlar, İonlar
ve Aiollar adı altında ismen de
şekillenerek, çığır açıcı bir geliş-
me sürecine girerler.

"Bu süreç ünlü Homeros'un
İlyada Destanında en güçlü an-
latım ifadesine kavuşmaktadır.
Batı kültüründe İlyada Destanı-
nın büyük önemi ve temel edebi-
yat kaynağını teşkil etmesi, Tro-
ya'nın tarihi rolünden ileri gel-
mektedir. İlk defa Doğu uygarlı-
ğının büyük bir uç kalesi Batının
yeni yetme çocuğu Helenler ta-
rafından düşürülmekte ve Doğu-
ya yayılma yolu ardına kadar
açılmaktadır. Troya'nın düşüşü
M.Ö. 1200'lerdir. Artık 'deniz ka-
vimleri' olarak da adlandırılan
ve ağırlıklı olarak Helenlerden
oluşan yayılmacılar, Doğu Akde-
niz'de Filistia adında, Karadeniz
kıyılarında Pontus'lulara kadar
çok sayıda topluluk adı altında

yeni bir kültürel kimlikle Orta-
doğu uygarlığıyla etkileşime ve
sentezleşmeye yönelirler. Tarihte-
ki büyük Helen uygarlığı bu tarz
bir oluşma ve gelişme diyalekti-
ğine sahiptir.

"Bu süreçte başta Hititler,
Frigya, Lidya, Likya ve Luwiler
olmak üzere çok sayıda halk ve
kültürden etkilenip, sonunda on-
ları zor ve asimilasyon yoluyla
içlerinde eritmeye muvaffak o-
lurlar. Anadolu'da Helenleşme
çağının özünde bu gerçeklik, ya-
ni zengin bir uygarlığa konma,
sahip olma yatmaktadır. Bunlar,
temelleri MÖ. 8000'lerde atılıp
gelişen uygarlıklardır. Benzer bir
gelişme İspanya'dan Sicilya ve
İtalya'ya kadar olmakla birlikte,
ikinci sırada bir Helenistik özel-
liğe sahiptir. Esas gelişmeler
Ege'nin iki kıyısında gerçek-
leşmektedir.

"Bu dönemde Helenleri Do-
ğuda durduran güçler öncelikle
Asurlular, Urartu, Med ve Pers
imparatorluklarıdır. Hititlerin
yenilmesinden sonra hâkim güç
haline gelen Asurlular, yıkılınca-
ya kadar Helenleri sürekli Ana-
dolu'nun batısına sürme, orada
kalmalarına zorlama rolünü gör-
müşlerdir. Urartular benzer bir
role sahiptir. Asıl durdurma ro-
lünü ise Med hükümdarı Keyak-
sar oynayıp, M.Ö. 585'te savaşla
Kızılırmak kıyılarında bir sınır
hat oluşturur. Filozof Thales bu
savaştan bizzat bahseder. Helen
tarihinde ve mitolojisinde çok il-

günç özellikler taşımaktadır. Medya kavramı başlı başına bir ana madde olarak sürekli işlenir. Herodot Tarihinde en çok Medlerden bahsedilir. Persler silik kalır. Nasıl günümüzün bir ABD işbirlikçiliği varsa, o dönemde de Helenlerde Medcilik, Med işbirlikçiliği en gözde bir kavramdır. Med işbirlikçiliğine özenmek bir modadır. Temel politika Med işbirlikçileri ve karşıtları biçiminde bir ayrım göstermektedir. Med sonrası Pers imparatorluk aşamasında bu ayrım daha da gelişir ve tüm yaşamı etkisi altına alır.

"MÖ. 550'lerden 330'a, İskender istilasına kadar tam bir Med-Pers hâkimiyeti söz konusudur. Bu süreç aynı zamanda Helenlerin Doğu saraylarında iktidar sanatını özümseme dönemidir. Kısmen Mısır uygarlığını da siyasi alanda özümserler. Dolayısıyla ekonomik, sosyal ve siyasal alanda alabildiğine beslenen Helenler, tarihte çok övülen klasik Atina hamlesinde gelişme kaydediler. Atina merkezli sentezleşme gerçekten bir orijin olmayı başarır. Sadece 'karma bir yargılanma yeri' değil, yaratıcı bir sentez oluşturma merkezidir. Filozoflarıyla, sanat ve siyaset adamlarıyla çığır açan bir uygarlık söz konusudur. Altın çağını MÖ. 600-300 arasında yaşayan bu uygarlık, günümüz uygarlığının temel bir bileşenidir.

"İskender'in Helenizm hamlesi, özünde Pers saraylarında

biriken büyük zenginliklerle iki yüz yıllık hâkimiyetlerine karşı büyük bir istila savaşıdır. Adeta Pers İmparatoru Büyük Darius'un (M.Ö. 520-485) Doğu ve Batıdaki hamlesini taklit etme tutkusuna sahip gibidir. O da Tuna kıyılarından Hindistan'da Ganj kıyılarına kadar en büyük istilaları başarıyla gerçekleştirme gücünü göstermiştir. Böylelikle bir kez daha Tuna'dan İndus-Ganj'a kadar Doğu-Batı uygarlık alanlarının ezici büyüklüğü Helen kültürüne açılmış olmaktadır. Bu istila temelinde çok sayıda köleci devlet kurulur. Mısır uygarlığı Ptoleme Hanedanlığında yeni bir aşamada varlığını sürdürür. Başşehir İskenderiye, dönemin başta gelen kültür merkezidir. Anadolu'da uygarlık ağırlıklı olarak Bergama Krallığı altında yaşamını sürdürür. Selekoslar ağırlıklarını Mezopotamya'da merkezileştiren daha da geniş ve derinlikli bir İskender sonrası dönemi de oluştururlar.

"Tarihte Helenizm'in bu dönemi, M.Ö. 30'dan M.S. 250'lere kadar, özellikle kültürel alan başta olmak üzere, Doğu-Batı sentezinin en görkemli çağıdır. Köleci uygarlığın en son yaratıcı gücüdür. Köleci Roma da özünde bu ruhu ve anlam gücünü temsil eder. Latinlerin bu döneme katkısı şekli olmaktan öteye gitmez. Büyük Roma ve Bizans İmparatorluklarının (yaklaşık M.Ö. 500 - M.S. 1450) Helenizm tarihinde-

ki yerleri bir katkıdan ziyade, bu Doğu-Batı sentezini büyük bir iş-tahla yemedir. Doğunun zenginlik alanlarında sınırsız istilalarla insanlık üzerinde en büyük baskı ve sömürü mekanizmalarını geliştirmiş bu dönemin çarpıcı özelliğidir. Hristiyanlık ve Müslümanlık biçimindeki çıkışlar, özünde Doğu uygarlığının ideolojik, politik ve askeri olarak Batıya kayan Roma ve Bizans üstünlüğüne karşı bir başkaldırı, kurtuluş ve barış hareketidir.

"Helen uygarlığının doğuş merkezi Atina şitesidir. Atina bir kent olmanın ötesinde, yeni bir devlet biçimi ve kültürel yaşam tarzıdır. İçte Isparta, dışta Persepolis merkezli devlete karşı kendine özgü bir biçimde mücadele etmiştir. Köleciler sınıfın en gelişkin demokrasi silahını kullanmıştır. Sonuçta bu silah tüm Helen kentlerine karşı olduğu kadar, Doğu kentlerine karşı da üstünlük elde etmiş; köleciler uygarlığın en olgun ve yaratıcı biçimlerinden birisi olmasını sağlamıştır. İnsanlık zihniyetinde binlerce yıl egemen olan mitolojik ve dinsel düşünce tarzından felsefi düşünce tarzına geçilmesine belirleyici bir katkıda bulunmuştur. Sokrates, Platon ve Aristoteles bu tarzın peygamberleri durumundadırlar. Sanat, dinsel törenlerden ilk defa kopup kendi bağımsızlığına kavuşmuştur. Felsefe ve sanat ekolleri çığ gibi büyümüş ve bütün Helen alan-

larında yeni yaşam tarzlarının doğuşunda silinmez izler bırakmışlardır. Tıp, geometri, fizik, aritmetik, astronomi başta olmak üzere, bilim daha gelişkin bir aşamaya ulaşmıştır.

"Bu gelişmelerle Atina demokrasisi arasında bir ilişkinin varlığı yadsınamaz. Fakat bu uygarlığın adeta simgesi olan Sokrates'i de aynı Atina ölümüne mahkûm etmekten çekinmemiştir. Bu çelişkiyi nasıl izah etmeliyiz? Çelişkili bir karakterini hemen yakalamak zor değildir. Atina'da bir yandan insanlığın soylu çıkışlarının sentezini yapanlar varlık bulurken, diğer yandan köleciler sömürü tarzının en kurnaz, en sinsi ve sadece köleciler yönetimi sanatının incelikleriyle uğraşan parazit bir aristokrasi tabakası da güçlü varlık bulmuştur. Öyle bir tabaka ki, yemeğini yerken belini doğrultma gereğini bile duymaz. Bu sınıfın, demokrasinin en demagojik ifade tarzını bulup Atina demosunu -hal-kını- koyun gibi gütmesi de gerçeğin diğer yüzüdür. Demokrasinin beşiği kadar, demagojinin, ince yalanın merkezi ve beşiği olması da karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır. Öyle bir duruma gelinir ki, demokrasiyle demagojinin sınırı ayırt edilemez olur. Atina'nın insanlığa böyle bir hediyesi de vardır. Perikles'in gerçek demokratlığının zıddı olarak, alçakça birçok ihanete gözünü kırpmadan giden sayısız Atinalı

politikacının var olduğuna tarih tanıktır. Sokrates yargılanması bu gerçeğin küçük bir örneğidir. Adeta İlyada Destanında geçen tanrıça Athena'nın, bir türlü yenilmeyen Hektor'u kardeşi Deiphobos'un kılığına girip yenileceği bir savaşa sürmesi gibi, Sokrates'lere de aynı oyunu oynamıştır.

"Aslında bu gerçeklik, Helen kültüründeki aristokratik, despotik öğenin daha baştan beri bir özellik olarak oluştuğunu göstermektedir. Köleci sınıfın, daha da genelleştirsek hâkim sömürücü sınıfın, ancak komploculuğu eksik etmeyen demagojik bir kültürle öze halkı sömürüp yönetebileceğidir. Zeus'un Athena'yı alnından yarattığı söylenir. Zeus'u yükselen Helen despotizminin simgesi olarak görürsek, onun alnından doğan tanrıça Athena ve onun adıyla kurulan kent olan Atina'nın diğer bir yüzünün nasıl oluşabileceğini daha iyi anlayabiliriz. Sokrates gibi bir filozofun bile Atina'nın bu özelliğini çözememesine şaşmamak gerekir. Atina kişi ve sınıf despotizminin demokrasi cılası altındaki en gelişkin örneklerini hep sergilemiştir. Isparta'nın haklı ve büyük öfkesi boşuna değildir. Isparta, Atina'ya karşı sınıf soyluluğunu ve mertliğini krallık tarzında da olsa temsil etmektedir. Herodot'un kitabında şöyle cümleler geçmektedir: Büyük Darius Atina'nın sinsiliklerine çok öfke-

lidir. Kendi aşçısına şöyle dediği aktarılmaktadır. "Her bana yemek getirdiğinde şöyle diyeceksin: Ey Kral, Atinalıları unutma!" Yine der ki, "Ey Zeus, bırak şu Atinalılara haddini bildirelim!" Demek ki, Atina demokrasisinin bir yüzü Sokrates, Platon, Aristo ve Perikles iken, diğer yüzü sayısız demagog ve sinsî yalancılar-dan ibaret oluyor.

"Helen kültüründeki bu çelişkili karakterin bütün Batı kültürünün temelinde de yattığı belirtilebilir. Doğru söylemek Doğu kültürünün temel bir özelliği iken, yalan ve demagoji Batı kültüründe bunun zıddı olarak yansıma bulmaktadır. Diyalektik gelişmenin diğer bir cilvesi! Doğru kendi zıddını yaratarak gelişir. Bu gerçeğin de derininde yatan, Helen kültürünün dayandığı zengin kültür mirasıdır. Eğer bu kültür dört koldan aşırılmışsa (Anadolu, Fenike, Mısır ve Girit), bunu gizlemek için muazzam bir demagojiye ihtiyaç duyacaktır. Helenler yaratıcılık göstermiş, başarılı bir özümsemeyle dönüşüme katkıda bulunmuştur; ama midesinde ve beyinde sindiremediği unsurları da demagojik ifadelerle kendine mal etmekten çekinmemiştir. Helen tanrılar sisteminde Sümer ve Mısır'ın basit bir taklitçiliği var iken, kendi katkıları da daha insan yüzlü bir teolojidir. Hesiodos aslında Sümer ağırlıklı ilahiyatın Helen versiyonunun başta gelen pey-

gamberidir. Homeros'un İlyada ve Odyssea Destanları da özünde Gılgamış Destanının Hurri-Hitit versiyonlarının daha geliştirilmiş bir biçimidir. Sümer mitolojisi ve ilahiyatı orijinal olmasına rağmen, dikkatlice değerlendirildiğinde, bunların yükselen köleci uygarlığın tanrı-kral simgelerini ifade ettikleri açıkça görülmektedir. Daha sonraki tüm ilahiyatlar bu orijinal yapıyı allayıp pullamışlar, kendi yerel koşullarına uyarlayarak insanlarına sunmuşlardır. Başta edebiyat ve sanatın diğer biçimleri, hatta felsefe ve bilim bu geleneğin derin izlerini taşıyarak günümüze kadar gelebilmiştir."

Helezon: Mekanik dilde genellikle vida özelliğinde yivlere sahip mekanik eşyaları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Sarmal, burgusal vb. mekanik bir olguyu ifade ettiği gibi, toplumsal gelişme ve ilerleme tarzını tanımlamak için de kullanılır. Mekanik olgulara en bariz örnekler vida, mantar açacağı, kıyma makinesi, matkap vb. iken, sosyal gelişmede toplumun ya da bir hareketin, yaşamın bütün alanlarında dengeli ve komple bir tarzda gelişmesidir. Daha çok bütünsel bir gelişmeyi ifade eder.

Diyalektikte niteliksel dönüşümler, helezonik ya da sarmal gelişme şeklinde tarif edilir. Olgular dünyası, az-çok kendi iç ve dış koşullarının uygunluğunda birbi-

rinden doğan süreç halkaları biçiminde bir gelişme potansiyelini barındırır. Her yeni süreç bir öncekini içermekle beraber, daha farklı bir düzleme geçme özelliğini de gösterir. Örneğin siyasal ve toplumsal çelişkilerin çok fazla belirginleşmediği toplumsal yapılanmalarda dönüşümlerin çok daha yavaş yaşanmasına karşılık, kendi deneyimlemesinden daha rahat sonuçlar çıkarabilme özelliğinde olan, böylelikle daha fazla bilinç kazanabilme potansiyelini taşıyan toplumsal bir olgu olarak insan, şöyle ya da böyle alt olandan üst olana, basit olandan daha karmaşık olana doğru bir gelişme sürecini izlemektedir. Sarmal gelişme ile de kast edilen budur. Bütün verili insan toplumlarında gözlemlenebilen, bir kader çizgisinde benzer dönüşüm süreçlerini yaşama zorunluluğunu göstermedikleri gibi, kendi koşulları içinde hep oldukları yerde de kalmadıklarıdır. Bunun için hızlı veya yavaş yaşanan bütün olgusal dönüşümler, her bakımdan yeni bir düzleme işaret etmekte, dolayısıyla sarmal bir gelişme özelliğini göstermektedir. Söz konusu olabilecek her hangi bir olgu kendi nitel süreçlerini tamamlayıp bir nitel aşamaya vardığında komple bir dönüşüme uğrar. Bu dönüşümler, daha üst olan farklı bir oluşuma geçmeyi ifade eder. İşte bu komple dönüşüm süreçlerini tarif etmek üzere helezonik benzetmesi yapılmaktadır. Özellikle olgu-

sal gelişmelerin düz, çizgisel ya da aynı kalacak şekilde olmadığına karşılık olarak helezonik (sarmal) gelişme denilmektedir. Olgusal gelişme ve dönüşümlerin nasıl olabildiğine dair **Önder APO**, şunları belirtmektedir:

"Diyalektikteki zıtlık kavramını, ikilemlerden birinin diğerini yok etmesi biçiminde değil, onunla yüklenerek daha üst düzeyde farklı bir oluşuma dönüştüğü biçiminde yorumlarsak, olguları anlayabilme imkânımız daha çok artar. Fakat bu konuda daha da önemli olan düz, çizgisel bir dönüşümün olmadığı gerçektir. Zıtların dönüşümü $axb=ab$ biçiminde değildir. Klasik mantığın bu formülü çok sınırlı bir aralıkta geçerli olabilir. Olgular dünyasında dönüşüm daha çok zikzaklı, helezonvari, saçaklı, bazen hızlı bazen yavaş, öncesizsonsuz olmaktan çok, anlık-sonsuzluk gibi özellikler taşıyabilir. Çizgisellikten küreselliğe kadar kaos aralıklarıyla değişen özellikler ihtiva ettiği varsayılabilir."

Helyum: Periyodik element tablonun 0 grubunda yer alan ve He ile gösterilen kimyasal elementtir. Hidrojenden sonra ikinci en hafif element olan helyum; renksiz, kokusuz, tatsız ve eylemsiz bir gazdır.

Çekirdeğini birer proton ve nötron çiftinin oluşturduğu helyum elementinin atom yapısı bu

çekirdeksel sayılarla orantılı olarak değişik enerji seviyelerine sahip bir çift elektron tarafından korunmaktadır.

Zeplin ve balon gibi hava taşıtlarını şişirmede kullanımıyla bilinen helyum gazı; kaynakçılıkta, germanyum ve silisyum kristallerinin yapımında, titanyum ve zirkonyum eldesinde, süpersonik rüzgâr tünellerinde ve derin dalış tüplerinde de kullanılır. Ayrıca, düşük sıcaklık araştırmalarında ve nükleer enerji santrallerinde "soğutucu" olarak da önemlidir. Tüm elementler arasında, en düşük erime ve kaynama sıcaklıkları helyuma aittir. Makro ölçüde bile atomik özelliklerini göstermesi nedeniyle "kuantum sıvısı" olarak da adlandırılan ve ısı iletkenliği olağanüstü derecede yüksek olan sıvı helyum, manyetik rezonans (tınlaşım) görüntülemeye (MRI) ve kanser teşhisi için MRE' de kullanılır. Yakın zamanda, sıvı roket yakıtı sıkıştırmada da helyumdan faydalanılmaktadır.

Hera: Yunan Mitolojisinin baş tanrısı olan Zeus'un karısı ve kız kardeşi olan tanrıçadır. Babası Titanlardan Kronus, annesi Rheia'dır. Olympos tanrıları arasında kraliçe vasfına sahiptir ve Göklerin Kraliçesi olarak anılır. Fırtınaları, bulut ve şimşekleri kullanabilir. Yunanlılara göre Zeus ile Hera'nın düğünleri yeryüzündeki bolluk ve verimliliğin simgesidir. Bu evliliğe Hieros Gamos (kutsal

evlilik) adı verilir. Zeus ile Hera'nın evliliğinden Ares, Hebe ve Hephaistos adlarında üç oğulları doğmuştur. Zeus ile Olympos'a yerleşen tanrıça Hera, Zeus'la saltanatını paylaşmıştır. Onun gibi hayata, dünya düzenine, fırtına ve yağmurlara, mevsimlerin değişmesine hükmetmiştir. Herşeyden önce kadınları gözetir, onların hayatını düzenler, analığı ve doğumu koruyan bir tanrıça olmuştur. Evliliğin kutsal düzenini bozan herkes, özellikle de Zeus'un sevgilileri ve çocukları en büyük düşmanlarıdır. Simgeleri tavus kuşu, nar ve zambaktır. Hera daima dolgun vücutlu, gür saçlı güzel bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Hera aynı zamanda kıskanç, geçimsiz, hırslı, kindar ve tutkulu bir kadındır. İşlerini çoğunlukla düzen kurarak yürütür. Argos, Hera'nın kutsal ilidir. En ünlü tapınağı Samos adasında bulunur. Üç güzeller yarışmasında birinciliği Aphrodite'ye kaptırması, Paris ve Troya'ya karşı bitmez bir kin duymasına neden olmuştur ve Troya'nın yok edilmesini istemiştir. Savaş boyunca hep Akhaları tutmuş, savaş Troyalıların lehine döndüğünde İda Dağı'nda savaşı izleyen Zeus'un yanına gidip, onunla sevişip, oyalayarak diğer tanrılarla birlikte Akhalara yardım etmiştir.

Hera, Aphrodite'den sonra en güzel tanrıça olduğu halde bunu hiç bir zaman kullanmamış, kendisine âşık olan erkekleri hep reddetmiş ve Zeus'a sadık kalmıştır.

Güzelliğini Zeus'a hep sunmuş, her yıl Kanathos ırmağının kutsal sularında yıkanarak bekâretini geri almıştır. Hera için ev kutsaldır. Hera'ya sunulan adaklar içinde, sığır ve pişmiş topraktan ev modelleri en çok rastlanılanlardandır. Zeus'un eşi olduğu için gökyüzüyle ilgilidir. Urania ek adını da alır. Kutsal hayvanlarından ilki inek, diğeri tavus kuşudur. Kutsal bitkisi nar ve zambaktır. Hera'nın tek efsanesi üç güzeller efsanesidir. Taktığı arkası açık başlığa, Pyleon denir. Evlilikleri ve kadınları koruyucu görevi vardır. Zor anlarda (doğum gibi) onlara yardımcı olur.

Heraklitos: MÖ. 540-480 arasında Küçük Asya'da bir ticaret kenti olan Efes'te yaşamış Yunanlı filozof. Antik çağın en büyük diyalektikçisidir. Ona göre oluş, evrenin temel yasasıdır; savaşım, karşıtların birliği, varlıkla varlık olmayanın birliğidir, dünyanın özü işte budur. Heraklitos, evrenin en genel yasasını, bütün şeylerin bu kalımsızlığında, durulmamışlığında, her varlığın bu sürekli değişmesinde görmüştür. Her şey akar, her şey değişir ve hiçbir şey kalıcı değildir, bu nedenle, değişmeye karşın birliğin korunmasını Heraklitos, yaşam ile ırmak arasındaki O ünlü *"bir ırmakta iki kere yüzülmez"* benzetmesiyle dile getirmiştir. Aynı ırmağa giren kişilerin üzerinden her zaman farklı sular akar.

Evren, savaş ve barıştır, yaz ve kıştır, akış ve durgunluktur vb. Ve çelişki, dünyanın egemen ilkesi, Heraklitos'a göre ayrılmazcasına şeylerin içinde olan bir şeydir; öyle ki, her şey bir karşıtlar birliğidir.

Ateşi, evrendeki düzenin temel maddi ilkesi sayan kozmolojisi ile ünlüdür. Ateşi, her şeyi birleştiren temel madde sayan Heraklitos'a göre dünyanın düzeni, "belirli ölçülere göre tutuşup, belirli ölçülere göre sönen sürekli bir ateştir." Yakıt, alev ve dumanın yanı sıra, atmosferin üst tabakasındaki eseri de ateşin ortaya çıktığı biçimlerden biri olarak ele alır. Ona göre saf ateş olan bu havanın bir bölümü yağmur olarak denizlere, denizlerin bir bölümü de toprağa dönüyordu. Aynı anda dünyanın her yerinde eşit miktarlarda toprak ve deniz kütleleri, sırasıyla denize ve ateşe dönüşüyordu. Bunun sonucunda oluşan dinamik denge, dünyada düzenli, yapısal bir dengenin kurulmasını sağlıyordu.

Herodot: Tarih yazımının babası sayılan en eski Yunanlı tarihçi.

İlk yazılı tarih belgelerinin temel özelliği, yönetici sınıfları, kralları, dinsel hiyerarşinin tepesinde yer alanların yaşamını ve yaptıklarını anlatıyor olmasıdır. Herodot tarihi de, ağırlıklı olarak bu niteliktedir. Arkeolojiyle bugün, Herodot'un verdiği bilgilerin

çok çok ötesinde bilgi ve bulgulara ulaşılmıştır. Ancak Herodot'un, tarih araştırmacılığına ve arkeologlara ciddi bir zemin sunduğu tartışmasızdır. Özellikle Ortadoğu ve Mısır uygarlığı konusunda önemli bilgiler vermiştir. Bu yönüyle yalnız bir Yunanlı tarihçi değildir. Medler konusunda verdiği önemli bilgilerle Kürt tarihinin anlaşılmasına hizmet eden yönü de vardır. Diğer bir özelliği, Yunanlıların Doğuya bakışını ortaya koymaktadır. Herodot, sadece öğrendikleriyle değil, gezip gördükleriyle de tarih ve sosyoloji bilimine katkıda bulunmuştur.

Herodot klasik bir tarihçidir. Bu tarihçilikte veriler ve bilgiler, insanların kökeni ve tanrılarla ilişkilerini anlatan mitolojiye, göklerin ve yeryüzünün oluşumuna dair kozmogonik tasarımlara bağlanan bir içerik, yöneticilere adanmış şiirsel kronikler biçiminde yazılmışlardır. Bu tür tarihçiliğin klasığı olarak kabul edilen 'Herodot Tarihi'nde de mitolojiyle gerçek, şiirle kronik iç içe geçmiştir.

Heretikler: Orta Çağda, Hristiyanlık dünyasında ayrı görüşte olan din adamlarına verilen addır. Bunlara dinden sapanlar da denir. 15.yüzyılda papazlar arasında İncil üzerinde ve diğer dini kitap ve söylemlerde farklılaşmanın olduğu bilinmektedir. Zaten dinde reform da bu ayrılıklar üzerinden gelişmiştir. Kendisini Cismani ve

ruhani bir realite tarzında örgütlemiş olan Hristiyan Dünyası ve Papalık, Hristiyanlık dünyasını bozdukları ve bu âlemi tehdit ettikleri gerekçesiyle "iman düşmanlarına" karşı savaşırlar. Ve Hristiyan Dünyasını silahlandırır; dışarıdaki Müslümanlara karşı haçlı seferlerini düzenlerler. İçeride ise Heretiklere karşı "ceza adaleti" olan engizisyonu örgütlerler.

İncil'e dayanan bu hareketler arasında, 1173 yılına doğru, Valdo (Valdes) tarafından ortaya atılan Lyon yoksulları hareketi, en tanınmış olanların başında gelir. Zengin ve kazançlarının kaynağı hakkında endişeler besleyen bir tüccar olan Valdo, bütün mallarını terk eder ve hemşerilerine yoksulluk hakkında vaazlar vermeye başlar. Erkek ve kadın birçok kimse ona katılır. İbadet ederler, her günkü dille Kutsal Kitabı okurlar ve meydanlarda, "İki efendiye birden, hem Allah'a, hem de Mammon'a hizmet edilemez" diye ilan ederler. Otoriteler endişeye düşerler, çünkü bu kimseler rahip olmadıkları halde vaaz etmekte ve Kilise'nin zenginliğini tartışma konusu etmektedirler. Roma'da danıştıkları Papa (1179), vaaz etme imkânını Lyon başpiskoposunun iznine bağlı kılar. Ve Başpiskopos'ta bunların vaazlarına engel olur ve Valdo takipçilerini heretikler listesine dâhil edip bu listeyi biraz daha uzatırlar. Bunun üzerine Languedoc, Dauphine, Provence ve Kuzey İtalya'ya dağılır-

lar. Valdo, yalnızca, Allah'ın Kelamı'nın gereklerine vicdanların dikkatini çekmek istemişti. Toplumun kenarına itilen Valdo'cular başka gruplarla karşılaşırlar ve bunlarla birleştikleri olur. Kilise'den atılmaları üzerine bu kurumun lüzumunu inkâr ederler. Gerçek hizmetliye yaşama onurunun vücut verdiğini ileri sürerler ve artık sadece evrensel bir kutsal görev (sacerdotium universale) kabul ederler. Zenginliğe doğru bir koşu olması halinde, çalışmayı reddettikleri gibi ant içmeyi ve ölüm cezasını da reddederler.

1170 yılına doğru İspanya'da doğan Dominikus, önce Osma yasal (regulier) şauan'ı olmuştur. Gidip doğu Avrupa'daki halklar arasında İncil'i yaymak ister. Langedoc'ta Heretiklere karşı savaşmakla görevli Cistercien'lerle karşılaşması onun yönünü tayin eder. Keşişlerin neden başarısızlığa uğradıklarını anlar. Papa'nın göndermiş olduğu kimseler olarak, resmi kişilerinin şatafatına sahip olmak zorunda bulunduklarını sanmışlardı. Oysa Katar vaizlerinin başarısını sağlayan şey, onların sadeliği idi. Dominikus bundan, vaizlerin gerçek olarak yoksul olmalarının tek etkili ilaç olduğu sonucunu çıkarmıştır. Toulouse bölgesinde, bir kaç dostla birlikte "yoksul Mesih'in yoksulluğunu taklit ederek" ve onlarla dogmatik tartışmalara girmeyi kabul ederek heretiklerle buluşmaya gider. Toulouse piskoposu, 1215

yılında, küçük vaizler grubunu resmen onaylar: "*Kardeş Dominikus ve arkadaşlarını, herkesi çürümüşlüğüne söküp atmaları, kötülükleri kovmaları, imanın kuralını öğretmeleri ve insanlara sağlıklı örf ve adetler aşılamalarını*" vaaz ederler. Yasal programları, din adamı gibi davranmak, İncil'e uygun yoksulluk içinde, İncil gerçeğinin sözünü vazetmektir. 1216'da Papa da Vaiz Kardeşler Tarihini onaylar; tarikat aziz Augustinus kuralını benimser. Gurubun önderi Dominikus, 1221 de Bolonya'da ölür.

"*Rabbimiz Mesih İsa'nın, bakire olarak kalan Meryem'in karında Cisimleşmesini inkâr ederler ve onun, insan tabiatı gereğince diğer insanlar gibi, gerçek bir bedene ve gerçek bir ete kemiğe bürünmemiş olduğunu, her hangi bir acı çekmemiş olduğunu ve haç üzerinde ölmediğini, ölümler arasından dirilmediğini, bir insan bedeni ve et ve kemiği ile göğe çıkmadığını, bütün bunların simgesel olarak geçmiş olduğunu deri sürerler.*

"*Gerçekte heretiklerin imanına sahip olmakla beraber yaşamlarında onların ayinlerini izlemeyenlere ve uygulamayanlara eksik Heretik denir; heretiklerin yalana dayalı dilinde bu kimselere mümin adı verilir*

"*Aksine, heretiklerin imanına sahip olup, bu imanın gerektirdiği ayinleri yerine getirerek ve bunlara uyarak yaşamını ona uyduran*

heretiklere tam Heretik denir; diğerlerini dogmatizme edenler bunlardır..."

Ermenistan'da ve Bizans imparatorluğunda devlet dini haline gelerek dönüşüme uğrayan resmi Hristiyanlığa karşı ilk/erken Hristiyanlığın ilkelerine dönüşü savunan Pavlakiler, Tevrat'ın tümünü, kilisenin yazılı ve sözlü geleneklerini, kilise yaşlılarını ve Hac'ı reddettiler. Bu nedenle de Bizans ve Ermeni Ortodoksları tarafından büyük bir tehdit olarak görülüp acımasızca cezalandırıldılar. Kilise, Pavlaki Sektini Manikyan (Manesçi) olarak tanımlıyordu. Haçlılar, hemen her yerde (Suriye, Filistin vb) karşılaştıkları Pavlakiler'in adını Publicani şeklinde bozdular ve sonraki çağlarda Avrupa'da onların bu ad altında bilinmesine neden oldular. Gibbon, Manasçı heretikler olarak tanımlanan Pavlakiler'in iki prensibi savunduklarını, Zerdüş ve İsa'nın doktrinlerini uzlaştırmaya çalıştıklarını yazmaktadır. "Tarihin Terörü" adlı kitabında Kaliforniya Üniversitesi tarih profesörü Teofilo F. Ruiz, akılcılık ve bilimselliğiyle öne çıkan batının geçmişi ni inceler... "*Geçtiğimiz yüzyıla bir bakın, başından sonuna soykırımlar ile dolu bir yüzyıl göreceksiniz. Peki, neden?*" diye sorar. Ve MS. 1000-1100lerden başlayarak, Hristiyanlık ve Yahudiliğin Batı toplumundaki yerini, değişimini inceler. Profesör, ilk konuyu anlatırken "*tasavvuf ile dinden çıkma*

arasındaki çizgi çok incedir" der ve heretikleri (kendi dininin inançlarına karşı çıkan kişiler) anlatır. Kitabının 2. bölümde. *"Dogma"-nın, dinde yerleşen inanışlar olduğunu, bunların dışına çıkılmasının ve bu davranışta ısrar edilmesinin sonucunun "Heretik" olarak ilan edilmek olduğunu* anlatır. (Örnek: Pazarları kiliseye gidenlere ayın sonunda bir parça ekmek ve şarap verilirken, "İsa'nın kanı ve eti" deniliyor. Dönemin Katolik inancına göre bunlar temsili değil. Yani ciddi ciddi yediğinizin İsa'nın eti, içtiğinizin de onun kanı olduğuna inanmanız gerekiyor. Aksi takdirde Heretik tanımına giriyorsunuz. Aynı şekilde, dünyanın düz olduğuna inanıyorken hayır demeniz sizi Heretik sınıfına sokuyor).

Hristiyan İmparatorluk zamanında heretiklere karşı bir mevzuat hazırlanır. Augustinus veya Yuhanna Krisostomos gibi piskoposlar bu yasaları kabul etmekle beraber, heretikler için ölüm cezasını uygulamayı reddederler. Bu ceza yasalarının mevcudiyetine rağmen, Kilise, XI. yüzyıla kadar heretiklere karşı şiddet kullanılması konusunda, genellikle çekingenlik göstermiştir. Orta Çağın ilk ve orta dönemlerinde heretiklik sebebiyle ölüm cezasına mahkûmiyete rastlanmaz. Sadece bazı hapis cezalarından söz edilir. Ancak dönemin sonlarına doğru heretiklere karşı ölüm cezası da uygulamaya konulur. Ve Bruno bir sap-

kın olarak, bir Heretik olarak kilisenin aforozuna uğrar ve İtalya'da Roma meydanında yakılarak öldürülür. Tüm yönelim baskı ve tutuklamalara rağmen yollarından dönmeyen heretikler, Orta çağın karanlık zihniyetinin kırılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu konuda **Önder Apo** şunları belirtir.

"...İslam dininin zihniyet yapısında, MS 12. yüzyılın sonlarına geldiğimizde, bilim ve felsefe dini dogmatizme yenik düşecekti. İctihat kapıları resmen kapanıp, dogmaların kalıpları cehalet ağları gibi Ortadoğu toplumunun zihniyetini çepeçevre saracaktı. Avrupa'da ise MS 12. yüzyıldan itibaren devşirdikleri Doğu ve Grek mirasıyla tarihsel bir zihniyet devriminin temellerini atmaya başlayacaktı. Hristiyanlık tüm bastırma yönlerine rağmen, bir yönden de bilme merakını körüklemeden geri kalmayacaktı. Doğal toplumun halen canlı olan anı ve kalıntılarıyla Hristiyanlığın yoruma çok açık dogmalarını aşmak İslam ümmetinininki kadar zor olmayacaktır. Doğal toplumun taze anıları nasıl bir dönem Roma İmparatorluğu'na yenik düşmediyse, Hristiyan dogmatikliğine de yenik düşmeyecek ve doğa anlayışındaki ölü madde anlayışına karşı canlı, umut veren doğa bakışına erişecektir. Kapitalizmin Batı Avrupa'da neden başarıya ulaştığına dair çok sayıda teori vardır.

Benim kanımca en temel neden, dogmatizmin Ortadoğu'daki kadar kök salmaması, buna fırsat bulmamasıdır. Engizisyon üç kesimi cezalandırdı: Bunlar hereetikler (mezhep sapkınları), simyacılar (bilimin öncüleri) ve cadılardı (bilge kadın artıkları). Üçünün varlığı dogmatizmin panzehiriydi. Binlercesi yakılan küllerinden Rönesans zihniyeti doğacaktır.

Hristiyanlığın ortaçağa katkısı sınırlıdır. Engizisyonuyla daha çok yeni doğuşu engellemek istemiştir. Geçmişten gelen olumlu kanalları -Heretikler (mezhep), cadılar (özgür kadın kalıntıları), simyacılar (bilim öncüleri)- ateşle yakarak kurutmaya çalışırken, etnisitenin taze anılarına dayanan doğal yaşama yatkınlık eğilimi ve Protestanlıkla kendi iradesi kırılacak ve yeni uygarlığın zihniyet ve iradesi daha açık ve güçlü hale gelecektir. Protestanlıkla dinde çoktan kemikleşmiş tutuculuk aşılırken, etnisitenin kültürüne dayalı olarak da uluslaşmanın önü açılacaktır..."

Hicret: İslamiyet'in doğuş sürecinde Hz. Muhammed'e yönelik öldürme planı ve baskıların yoğunlaşması Mekke'den Medine'ye göç etmesine yol açmıştır. Yaşanan bu göç olayına dini geleneğe göre 'huruç, hicret' adı verilmiştir. Bu göç olayının yaşandığı 622 tarihi İslam âleminde Hicri

takvimin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Daha çok Hz. Muhammed'in bu eylemi için dile gelen ve bu anlamıyla özelleşmiş tarihsel bir anlam kazanan hicret, sosyal- siyasal bir eylem biçimi olmak kadar, düşünsel bir eylem biçimi olarak da farklı tarihsel örnekleriyle ele alınabilir

Kavram da dile gelen eylemi salt pratik bir olgu olarak ele almayan **Önder Apo**, peygamberlik geleneğinin kendisini bile zihniyet düzeyinde yaşanan bir hicret olarak ele alarak şöyle tarif eder: *"Peygamberlik geleneğinin varlık nedeni tanrı-kralların reddi, peygamberlerin tanrı elçisi olarak kabulüdür. Tanrı-krallık ideolojisinden köklü bir kopuş sağlanıyor. İlk ve orta çağlardaki toplumsal zihniyete hâkim olan tanrısal dünya görüşünü göz önüne getirdiğimizde, toplumsal bir zihniyet devrimi gerçekleştirilmektedir. Somutta bu olgu Firavun ve Nemrut kültüründen, dolayısıyla devletinden kaçıştır. Diğer deyişle hicrettir. Başta Hz. İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed'de olmak üzere peygamberlik pratiğinde aynı eğilimi görmekteyiz. Sosyal yönü kadar siyasi yanı da açık olan bu eylemler, dönemlerinde ciddi devrimler olarak görülmelidir"*

Tarihsel önderlikler kendi zamansallığı içerisinde halklara, toplumlara öncülük yapan kişiliktir. Toplumsal sorunların ağırlaştığı, baskı ve zulmün yoğunlaş-

tığı süreçlerde o dönemin felsefi-ideolojik diliyle yaşam bulmuşlardır. Diyalektik bir olgu olarak tarihin bir yanı egemen kesimleri temsil ederken, diğer yanı halkların direniş kültürünü temsil etmektedir. Söz konusu hicret eylemlerini sebep-sonuç ilişkisi bağlamında ele alan **Önder Apo**, *"Hicrete zorlanma olmasaydı ve kendisine karşı şiddetli bir taassup gösterilmeseydi, İslam bir gnostik topluluk olarak kalabilirdi. Ama koşullar ve etki-tepki yasası bir harekete geçti mi, en basit grupların bile en büyük tarihsel hamlelere yol açtığı çokça bilinen gerçeklerdendir."* biçiminde dile getirir.

Hiz. Muhammed'in hicreti İslam tarihinin en temel kilometre taşı olmuştur. Direniş kültürünü temsil ederek tarihe mal olmuş birçok halk önderi böyle bir göç olayını yaşamıştır. Yine Tevrat'ın ana konusunu, Musa'nın kavmiyle birlikte yaptığı ve kırk yıl sürdüğü iddia edilen böylesi bir hicret oluşturmaktadır. Yaşanan bu hicret olaylarıyla varlıklarını koruyan önderlikler, tarihin seyrini de değiştirmişlerdir.

Tarihte bu tip göç olayları yaşanmıştır. Hiz. İbrahim'in kuzeyden güneye (Kudüs) hicreti yaşanmıştır. Musa, Firavunların zulmünden dolayı Mısır'dan Kenan ülkesine doğru halkıyla beraber yürüyüşe geçmiştir. İsrail, Lübnan, Suriye üçgeni Mezopotamya'lılardan geleneksel hicret alanları ol-

muştur. **Önder Apo**, 70'li yılların sonuna doğru Türkiye'nin sosyo-ekonomik gerçeğinin doğru tahlillerine dayalı olarak siyasal durumunu da aynı doğruluk derecesinde değerlendirerek yaklaşan askeri-faşist darbeyi öngörerek geliştirdiği büyük tedbir hareketi sonucunda 1 Temmuz 1979 tarihinde Lübnan'a hicret etmiştir. **Önder Apo** bu durumu, *"27 Kasım'da Fis köyünde 22 kişilik amatör grubumuzla partileşme sözü verdik. Partileşme unvanı altında kentlerde fazla yaşanılmayacağı anlaşılıp, hem dağ hem de Ortadoğu seçeneklerinin kullanılması gereği doğduğunda, adeta ikinci bir Hz. İbrahim Hicreti halinde 1979 1 Temmuz'u'ndan itibaren Urfa'dan Suriye'ye, oradan eski Kenan ellerinde özgürlük aramaya doğru yola çıkıldı."* biçiminde dile getirir. *Bu yola çıkışını "Ortadoğu'ya yol aldığımda, İbrahim'in putlarını kırması gibi, aslında ben de beş bin yıllık geleneklerin önemli bir kısmını kırmışım. Tabii artık kalacak durumda olunamaz. Ya dağlara çekiliş, ya hicret, ya da kahramanlık eylemi beni bekleyen akıbetler. İki bin yıl gecikmeyle İbrahimlik bir işin yapıldığı sonradan daha iyi anlaşılacaktır. Çocukluktan itibaren, kendine özgü koşullar altında, başlarda pek farkında olmasam da, aslında beş bin yıllık bir uygarlık sistemine isyan ettiğim giderek netlik kazanıyor. Bu gerçeklik aynı*

zamanda kendine özgü bir devrimcilik oluyor" biçiminde dile getirir. **Önder Apo**, Önderlik gerçeği açısından yeni bir durak olarak ele aldığı bu eylemi (hicret), benzer tarihi örnekleri kadar önemli olduğunu belirtir.

Hidrojen: Periyodik element tablosunda (H) ile gösterilen en basit kimyasal elementtir. Renksiz, kokusuz, tatsız ve yanıcı bir gazdır. Atom çekirdeğinde nötron bulunmayan tek kimyasal element olduğundan tek proton ve elektrondan oluşur.

Ticari gübrelerin azot bağlanmasında, katı ve sıvı yağların do-yurulma işleminde (hidrojenasyon), metanol, amonyak ve hidro-klorik asit gibi bileşiklerin elde edilmesinde kullanılır. Kaynak yapımında, hidrojen balonlarını şişirmede ve petrolün işlenmesinde kullanılmasının yanında, şimdilik daha çok roketlerde olmak üzere yakıt olarak da kullanılır. "Hidrojen Yakıt Gözeleri", hidrojen gazından elektrik enerjisi elde etmesi için geliştirilmekte olan bir teknolojidir. Çevre dostu hidrojen, doğal gaz ve benzine alternatif olarak kabul edilmesinin yanında, kimyasal işlemlerde, metalürjide ve rafinerilerde de kullanılabilen niteliktedir. Döteryum ve trit-yum izotopları da, nükleer fisyon (çarpıştırma) ve füzyon (kaynaştırma) işlemlerinde kullanılmaktadır.

Hidrosfer: Dünyanın çevresini saran tabakalardan birisidir. Dünyanın çevresini sırasıyla atmosfer, hidrosfer ve litosfer tabakaları sarar. Dünyanın çevresindeki hava tabakasına atmosfer, dünyanın çevresindeki su tabakasına hidrosfer, katı cisimleri oluşturan tabakaya da litosfer adı verilir. Bunların dışında birde toprağın üstünde ve altında yaşayan her çeşit canlıyı, deniz yüzeyi ve dibindeki canlıları, hava içindeki mikroorganizmaları da içine alan tabakaya ise 'biyosfer' denir.

Hidrosfer tabakasına su küre de denir. Hidrosfer kütlesi atmosfer kütlesinden 275 kat fazladır. Tüm gezegenin %70'ini kaplayan okyanuslar, 360 milyon kilometrekarelik bir alan kaplar. Okyanusların ortalama derinliği 3,7 km olduğundan okyanusların toplam hacmi, 1.330.000.000 km³tür (küptür). Yeryüzündeki toplam tatlı su miktarı ise 37 milyon km³tür (küptür).

Hiksoslar: MÖ 1730 ile 1575 yılları arasında Mısır'da hâkim hale gelmiş, Sami kökenli oldukları bilinen, ancak, esas olarak karma kültür diyebileceğimiz şekillenme içinde ortaya çıkmış etnik bir yapıdır.

Önder Apo, karma kültür içinde değerlendirebileceğimiz Hiksosların şekillenişini şu şekilde değerlendirir:

" Sümer toplumu belki de kuruluşundan itibaren -zaten ku-

ranlar da aynı yoldan gelmişlerdi- kuzeyden ve doğudan, dağlardan Aryen kökenli kabilelerle, güney ve batıdan ise çölden Semitik kökenli Amorit -sonra Arap- kabilelerle karşı karşıya kaldı. Şehirlerin etrafında surlar ve kalelerin örülmesi bu dönemde başlar. Hiç dinmeyen bir saldırı-karşı saldırı dalgası yüzyıllarca sürdü. Tarihin bu ilk ve en büyük diyalektik ikileminden gelişmiş uygarlıklarla güçlenmiş etnisitenin gücü ortaya çıktı. Halen doğduğu Irak somutunda devam eden bu müthiş ikilemin, Ortadoğu kültüründe yaklaşık MÖ 10.000'lerde gelişim gösteren tarım devrimi ve toplumunda ilk dil ve etnik gruplaşmalarında şekillendiğini gözlemliyoruz. MÖ 4.000'lere doğru etnisitenin iyice kabuk bağladığına, kendini özgün kültüründe, dilinde yansıttığına rastlamaktayız. Etnik hareketin şehir devriminden önce daha elverişli toprak, maden ve taş kaynakları için kavga halinde bulunduğunu tahmin edebiliriz. Zağros-Toros dağ sisteminde öne çıkan 'Aryen' kültür grubu iken, Arabistan'da -o dönem daha elverişli- Semitik kültür grubu öne çıkar. Bu iki kültür grubunun çöl ve dağ sınırındaki teması karma sistemler ortaya çıkarır. Sümerler, İbraniler, Hiksoslar bu karma kültüre örnek olarak gösterebilir. Araplar ve Kürtler ise Semitik ve Aryen kültürün köklü halk grupları olarak günümüze

kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir."

MÖ.2000'lerde Mısır uygarlığının orta hanedanlık dönemlerinde gelişmelerini sürdürürken, MÖ.1800'lerden itibaren kuzeyden gelen Hiksoslar, (Ön İbraniler, kısmen Aryen) Mısırı işgal etme girişimini başlatırlar. MÖ.-1730-1575 yılları arasında Mısır krallığını ele geçiren Hiksoslar, çoban krallar olarak da bilinmektedir. Ayrıca Hiksoslar, Mısırlıların, "Shasu" adını verdikleri bir toplumun tamamı ya da bir parçası sayılırlar. Bir eski Mısır hiyeroglifinde(ya da simgelerinde),-"Shasu diyarında Yehova" ya işaret edilmektedir.

Tüm bunlardan da anlaşıldığı üzere Hiksoslar, Mısır'ın yerlisi olmayan topluluklardır. Mısır'ı işgal ettiklerinde, yerlilere ait tüm tapınakları yerle bir ederler. "Amon Rahipleri" topluluğunu da dağıtırlar. Ancak, değişik Asyalı topluluklardan oluştukları için belirli bir dinleri yoktur. Söz konusu dönem, aynı zamanda Hazret-i Yusuf'un da Mısır'da yöneticilik yaptığı ve insanları tek tanrılı dine çağırdığı dönemdir.

Hiksoslar Mısır'dan çıkarıldıklarında, çöle gidip yerleşmelerinin ardından Amon rahipleri de eski statülerine kavuşurlar. Tapınaklarını elden geçirilip yeniden inşa ederler ve eskisinden de kuvvetli bir şekilde devlet yönetiminde söz sahibi olurlar. Bu durumun, Mısır'daki yönetici tabakayı

rahatsız etmesi kaçınılmazdır. Firavun Akhenaton döneminde yönetici tabaka ile Amon rahipleri arasındaki bağlar kopar. Firavun, Amon tapınağının gücünü kırmak için Hiksoslar dönemindeki inanç sisteminin bir benzerini getirmek ister. Bu sistemin kendi kontrolünde olması için bütün kaideleri Hazret-i Yusuf'un şeriatından adapte ederek yeni bir din kurar. Amon rahipleri de, Mısırlılarca pasifize edilirler.

MÖ.1575'lerde Hiksosların Mısırdan sürülmesinin ardından, Mısır uygarlığı **"MÖ 1500'lerde başlayan yeni hanedanlar döneminde Asurluların, Perslerin, Grek-lilerin ve en son MÖ 30 yıllarında Roma'nın egemenliğine girmeleriyle orijinalitesini kaybetmişlerdir. Kleopetra dönemi bu öykünün tarihin en son hüznü yüzünü yansıtır. Kleopetra hem direnişin, hem teslim oluşun, dolayısıyla intiharın kadınca ifadesi iken, bu uygarlığın kolayca unutulamayacağının ve görkeminin de son büyük ifadesidir."**

Hilvan-Siverek: Kürdistan özgürlük mücadelesinde Hilvan ve Siverek'in çok önemli bir yeri vardır. Henüz partileşmediği, grup halinde örgütlendiği bir aşamada gelişen Hilvan mücadelesi PKK'nin partileşme öncesi en önemli pratiklerinden biridir. Feodalizmin ağır etkilerinin yaşandığı, aşiret ve ağalık düzeninin egemen olduğu Urfa'da bu mücadelenin başlatıl-

ması, PKK'nin henüz bir grup da olsa, bu geri yapılar karşısındaki duruşunun ne olduğu kadar, mücadeleyi hangi kararlılıkla yürüteceğini göstermesi açısından da önemlidir.

PKK bir grup olarak Türkiye metropollerinde örgütlenmeye başlamış, kısa denebilecek bir zaman sonrasında da özgürlük mücadelesini yürütmek üzere ülke topraklarına dönmüştü. Mücadeleyi ülke topraklarında yürütme kararlılığına vardığında önüne iki temel hedef çıkıyordu. Birincisi; Kürdistan'ı işgali altında bulunduran sömürgecilik, ikincisi; sömürgecilikle işbirliği içinde olan ve Kürdistan'da hakim sınıfını temsil eden feodalizm ya da diğer adıyla aşiretçi ağalık düzeni. Bu, Kürdistan Devrimi'nin milli ve demokratik olmak üzere iki yönünü oluşturur ve Kürdistan Devriminin Yolu'nda programatik olarak da ifadelendirilir.

Kendilerini Kürdistan Devrimcileri olarak tanıtan grubun Ankara'dan Kürdistan topraklarına taşınması örgütlenme ve mücadele faaliyetlerinin başlatılacağı anlamındaydı. Türk sömürgeciliğinin Kürtlük adına herhangi bir gelişmeye izin vermediği dikkate alındığında, Kürdistan Devrimcileri'nin büyük saldırılarla karşılaşması şaşırtıcı olmaz. Zaten başta Önderlik olmak üzere ülke topraklarına faaliyet yürütmek üzere dönen PKK'nin ilk dönem kadroları da bunun bilincindeydi-

ler. Kürdistan Devrimi'nin hedefi halinde olan güçler, Kürdistan Devrimcileri'nin Kürdistan'a girmelerini engelleme yaklaşımı içerisinde gireceklerdi. Grup Ankara'da denetimden çıkmıştı, Kürdistan'da denetime alınması çok daha güçlü. Bu ancak imha saldırısıyla olabilirdi. Türk sömürgecilerindeki bu yaklaşım gruba yönelik komplo ve saldırıları da gündeme getirmişti.

Başta Önder APO olmak üzere grup 1976 baharında devrimi geliştirmek üzere Kürdistan'a dönme kararına varıyordu. Çeşitli illerde gerçekleştirilen yoğun toplantılarla Kürdistan'ın bağımsızlık ve özgürlük ideolojisi aydın-gençlik başta olmak üzere Kürdistan halkına taşırılıyordu. Gerçekleştirilen birkaç toplantı Kürdistan özgürlük ideolojisinin halkta ciddi bir etki yaratacağını göstermiş, ilgi uyandırmış, bu da saldırıları hızlandırmıştı. Beş Parçacılar denen ajan örgüt grup içinden bir-iki kişinin de desteğini alarak, grubun önder düzeyinde faaliyet yürüten üyesi Haki KARER'i bir komployla katledeceklerdi. Önderlik, Haki arkadaşın katledilmesine en iyi karşılık olarak parti programını hazırlayarak yanıt vermişti. Programın hazırlanması partileşme doğrultusunda atılan büyük bir adım, büyük bir hamledir.

Daha baştan sömürgecilikle birlikte ilkel milliyetçi, feodal komprador ve sosyal şovenistler Kürdistan Devrimcileri'nin küçük

grubunu ülkeye sokmama kararlılıklarını açıklamış ve bu kararlılıkları doğrultusunda da ilk saldırılarını gerçekleştirmişlerdi. Ülkenin çeşitli alanlarında çeşitli güçler tarafından gruba yönelik saldırılar devreye sokulmuştu. Korunmak da politik ve askeri örgütlülüğü geliştirmekle mümkün olacaktı. Kürdistan Devrimcileri artık ideolojik mücadele yürütmekle yetinemezlerdi. Siyasal, örgütsel ve askeri faaliyetler de devreye girmek zorundaydı. Hilvan mücadelesine de bu ortam ve koşullar altında gidildi.

Hilvan feodal-aşiretçiliğin oldukça örgütlü olduğu bir alandı. Süleymanlar ilçenin ve çevrenin tek hakimiydiler. Devletle yakın ilişki içindelerdi ve faşist MHP'nin de yerelde temsilciliğini üstlenmişlerdi. Bu güçleri ve örgütsel yapıları arkasına alan Süleymanlar, sadece yerel bir otorite olmanın ötesinde, yerel devlet gibi bir pozisyondaydılar ve onların dışında burada herhangi bir şey yapmak mümkün değildi. Halk tam anlamıyla baskı altına alınmış, devrimci hareketlerin bu alanda gelişmeleri de pek mümkün olmamıştı. Kürdistan Devrimcileri'nin bu alana girmelerine ve faaliyet yürütmelerine de "izin" vermemeye kararlılıklarındaydılar. Kürdistan Devrimcileri de halk üzerinde baskı kuran bu ilkel ve geri yapıyı tasfiye etmeyi program olarak hedefleri arasına koymuştu. Dolayısıyla bunlarla bir çatış-

manın yaşanması ya da bunlara karşı bir mücadelenin geliştirilmesi kaçınılmazdı. Bir tek bunun zamanlaması belli değildi.

Haki KARER 18 Mayıs 1977'de katledilmişti. Haki'nin anısına bağlı kalınarak mücadeleyi yükseltme kararlılığına ulaşılmıştı. Şehide bağlılık bu hareketin, bu grubun temel yaklaşımıydı. Şehidin anısına bağlılık şehit olmayı gerektirse bile mücadeleyi geliştirmekten geri kalınmayacaktı. Hareketin düsturu bu temeldeydi. Katledilmesinin yıldönümünde anıya bağlılığın bir gereği olarak ülkenin hemen her alanında eylemler geliştirilmiş, Haki'nin posterleri hemen her yere asılmışlardı. Hilvan'da da aynı şey yapılmış, Haki arkadaşın posterleri asılmaya çalışılmıştı. Süleymanlar buna izin vermek istememiş, posterleri asmaya çalışan Halil ÇAVGUN'u katletmişlerdi. Süleymanların bu saldırısı beklenen mücadeleyi öne almış, zamanlamasını belirlemişti. Halil ÇAVGUN'a yönelen saldırı sadece Halil'e yönelen bir saldırı değildi. Bu saldırı çağdışı kurumların temsili olan feodal aşiretçi düzenin Kürt halkının özgürlük mücadelesine yönelen saldırısıydı ve karşılıksız kalması mücadelenin başlamadan bitmesi anlamına da gelecekti.

PKK henüz bir gruptu ve ülkenin sınırlı alanlarında örgütlenmiş durumdaydı. Belki böylesi geniş, köklü ve örgütlü kurumlara karşı silahlı bir mücadeleye gir-

meye hazır değildi, program olarak böyle bir çatışmayı öngörmüş olsa da, bu savaş yine de erkene gelen bir savaştı, ama aynı zamanda da kaçınılmaz bir savaştı. Dolayısıyla bu saldırı yanıtsız kalmayacak, yukarıda belirtilen çerçevede şehide bağlılığın bir gereği olarak bir yandan bu aşiretçi çeteciliğe karşı savaşım içerisine girilecek, diğer yandan da Kürdistan Devrimi'nin stratejisini çizen Manifesto hazırlanarak partileşme doğrultusunda büyük bir adım atılarak saldırıya yanıt olunacak ve mücadele geri dönülmez bir yola sokulacaktı.

Halil ÇAVGUN'a saldırı Süleymanlara karşı mücadelenin fitilini ateşler. Süleymanlar binlerce yıllık geçmişi olan feodal aşiretçi sisteme dayanarak çok gözü kara ve saldırgan bir yaklaşım içerisine girerler. Küçük grubun hakkından geleceklerinden kuşkuyla bile yoktur. Ama yanılmışlardı. Kürdistan Devrimcileri çok kısa sürede bu gerici kuruma ve aşiretin önemli adamlarına yönelmiş, ciddi darbeler vurarak şaşkına çevirmiştir. Son derece küçük gruplar ve örgütlü, gizli eylem timleriyle hareket eden Kürdistan Devrimcileri kısa sürede Süleymanları etkisiz duruma getirerek teslim almıştır.

Süleymanların teslim alınması Kürdistan Devrimcileri açısından büyük bir başarıydı. Bu başta gençlik olmak üzere Kürdistan halkında büyük bir ilgi ve desteğe

yol açmıştır. Aşiretçi ağalık sisteminden çok çeken ve bunlara karşı örgütsüzlüğünden dolayı ses çıkaramayan Kürdistan halkı, bu sistemin darbelenebileceğini, etkisiz duruma getirilip alt edilebileceğini görünce mücadeleyi sahiplenmiş, mücadele saflarına güçlü katılımlar gerçekleştirmiştir. Hilvan'da gelişen bu mücadele bir yandan Kürdistan Devrim stratejisinin doğruluğunu, hem de mücadeleye edilirse halkın tüm güç ve olanaklarıyla mücadele saflarında yer alacağını göstermiştir. Stratejinin doğruluğunun kanıtlanması programatik olarak hedeflenen bu gerici sınıf ve kuruma yönelmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Siverek mücadelesine de bu yaklaşım çerçevesinde gidilmiştir.

Siverek mücadelesi Hilvan'da yürütülen mücadeleden daha farklı bir temelde yürütülmüştür. Hilvan'da mücadele geliştirilirken PKK henüz kuruluş hazırlıkları olan bir aşamadaydı. Siverek mücadelesi ise; PKK'nin kurulduğu, ancak resmi ilanının henüz gerçekleşmediği bir dönemde başladı. Partileşmek Kürdistan'da ciddi bir olaydı, hele de unutulmuş, unutturulan, yok sayılan, varlığı bile kabul edilmeyen Kürt-Kürdistan sorununu çözme temelinde partileşmek gerçekten de çok ciddi bir olaydı. Halkın inancını, güvenini sağlamak çok önemliydi. PKK'nin başta Hilvan olmak üzere geliştirdiği mücadele Kürt halkında ciddi bir yankı bulmuş, mücadele

saflarına büyük katılımların gerçekleşmesini sağlamıştır. İdeolojik, politik olarak yeterli olsa da, örgüt ve kadro yetersizliği büyüme sorunları olarak ortaya çıkmış, bu da örgütsel sorunların gelişmesine zemin hazırlamıştır. PKK ideolojik anlamda her sorunu değerlendirebilecek bir kapasitede olmasına rağmen, kadro ve yönetim bu gelişmeye ayak uydurabilecek durumda değildir. Örgütsel krize yol açan da esasında budur. Ve bu Siverek'te yürütülen mücadelede yansımasını bulmuş, mücadele bir anlamda inisiyatiften çıkarak "köylü" savaşına dönmüştür.

Siverek'te mücadele Bucak Aşireti ağası M. Celal Bucak'a karşı geliştirilmiştir. Bu, bu döneme kadar feodal aşiretçi ağalık sistemine karşı geliştirilen en kapsamlı mücadeledir. Bucaklar yüzlerce silahlı eşkıyayı besleyen, bölge üzerinde tam bir hakimiyet sağlayan, yüzlerce köyün sahibi astığı astık, kestiği kestik, tam anlamıyla bir yerel devlet görünümündeydi. Kendilerinden daha güçlü bir güç yoktu veya sömürgeci devletten sonraki en örgütlü ve etkili güçtü. Bucakların tasfiye edilmesi PKK açısından mücadelenin önündeki büyük bir engeli ortadan kaldırmak anlamına geliyordu. Çünkü feodal aşiretçi sistem ve bunun silahlı çete tarzındaki örgütlü yapısı sömürgeciliğin en büyük dayanağı ve yerel temsilcisi durumundaydı. Zaten Bucaklar da

eğer erken davranmazlarsa Süleymanlardan sonra sıranın kendilerine geleceğini biliyor, bu temelde hazırlanıyorlardı.

PKK'nin kuruluşu Bucaklara karşı gerçekleştirilecek eylemle ilan diledi. Bu amaçla önceden hazırlıklar yapılmış, çeşitli alanlara eylem birimleri yerleştirilmişti. Hedef alınan aşiretin başı durumunda olan zattı. Başarılı eylemlerle Süleymanlar gibi Bucakların da teslim alınabilecekleri düşünülüyordu. Kısa sürede ve fazla çatışmaya, kan dökmeye yol açmadan sonuç alınması büyük bir gelişme yaratacak. İlk eylemin planlandığı gibi tam bir başarıyla gerçekleşmemesi, zamana yayılan ve kayıplara neden olan bir çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. PKK'nin "Köylü savaşı" diye daha sonra eleştirisini yaptığı tarz bu zamana yayılan ve kayıplara neden olan tarzın adlandırması olmuştur. Oysa hedeflenen küçük birimlerle sonuca gidecek gerilla savaş tarzıydı.

Eylem hedefin imhasına yönelik temelde planlanıp yürütülmüş olsaydı, tam bir başarının elde edilmesi mümkün olacaktı. Ancak eylem grubu hedefi imhaya yönelmek yerine, o kadar çok korkulan kişiyi yakalamayı ve halkın karşısına çıkarıp işlediği suçlar temelinde yargılamayı düşünerek hareket etmiştir. Bu gerçekleşmiş olsaydı belki kan dökülmeyecek, sonraki kayıplı çatışma ortamı yaratılmayacaktı. Ama halkta yara-

tacağı etki ve yol açacağı gelişmeler çok daha büyük olacaktı. Bu planın tam başarılamaması yukarıda değerlendirmesini yaptığımız çatışmalı ortamın, "köylü savaş" tarzının gelişmesine neden olmuştur.

Tüm eksiklik ve yetersizliklerine rağmen Hilvan ve Siverek mücadeleleri, PKK öncülüğünde gelişen Kürdistan özgürlük mücadelesinde son derece önemli yeri olan ve büyük gelişme ve kazanım yaratan mücadelelerdir. Bu mücadeleler Kürdistan halkını mücadeleyle tanıştırmış, karşısında durulamaz, mücadele edilemez, dahası karşı çıkılamaz ve baş edilmez diye düşünülen ağalara ve ağalık düzenine karşı durulabileceğini, dahası bunların etkisiz hale getirilebileceğini göstermiştir. Buradan hareketle sömürgecilğe karşı da mücadele edilebileceği sonucuna varmış, PKK etrafında kenetlenerek kurtuluş mücadelesini sahiplenmiş ve yürütmüştür. Bugünkü mücadele esas olarak da bu gelişmeler ve mücadeleler üzerinde yaratılmıştır.

Hindistan: Tarihte, ikinci elden uygarlıkları özümseyerek kendi özgünlüğünde yaptığı katkılarla kadim bir tarihe, günümüzde birçok dilin konuşulduğu, birçok dinin bir arada yaşandığı zengin ve çok kültürlü bir mozaiğe, zengin bitki örtüsüyle geniş bir coğrafya ve kalabalık bir nü-

fus yapısına sahip bir Güney Asya ülkesidir.

Tarihte Hindistan'ın MÖ. 5000'lerde İran üzerinden neolitik tarım kültürü ile tanıştığı, MÖ. 2500'lere gelindiğinde Hint okyanusu kıyıları boyunca taşırılan Sümer uygarlığı üzerinden İndus ve Pencab boylarında Harapa ve Mahajendero uygarlığını kurduğu, Hint uygarlığının esasen gelişme ve süreklileşme döneminin ise, MÖ. 1000'li yıllarda Aryen boylarının süreklileşen göçleri ve yerleşikliği sonrasında yaşandığı bilinmektedir.

Doğal zenginlik kaynakları ve geniş tarım arazisiyle Hindistan, tarihte gelişen birçok dış işgalin de uğrak yeridir. Makedonyalı Büyük İskender MÖ 330'larda başlattığı Büyük Asya seferini Hindistan'a vardığında sonlandırır. İslam fatihleri başta Pakistan olmak üzere -ki o dönem Pakistan Hindistan'ın bir parçasıdır- Hindistan'ın içlerine kadar İslam uygarlığını taşıdılar. Hindistan ülkesi yaşadığı Brahmanizm, Budacılık ve küçük çaplı birçok din yanı sıra İslam dini ile de tanışır. Yaygın olan kast sistemi yanında feodal uygarlığın değer sistemini de özümledir. 16. Yüzyılın başında bu sefer Moğolların istilasına uğrar. Merkezi Moğol sistemi yanında Güney bölgelerinde bağımsız krallıklar varlığını korur. 16. yüzyılın başlarından 1750'lere kadar ülke Moğolların egemenliğinde kalır. 1757'lerden başlayarak Hin-

distan'da ticaret kolonilerini kurma temelinde etkinliğini artıran İngilizler 1857'lere kadar geçen yüzyıllık dönem içinde Hindistan'ı Büyük Britanya'nın ekonomik bir sömürgesi konumuna getirirler. Hindistan artık İngilizlerin büyük bir sömürgesi konumundadır. 1947 yılına kadar geçen yüzyıllık dönemde ise İngilizler, ekonomik sömürgeciliği kalıcılaştırma temelinde siyasal ve hukuksal egemenliklerini tesis etmeye çalıştılar. İngilizler yoluyla Hindistan, böylece Batı kapitalizminin değerleriyle de tanışmıştır. 1914'lerden başlayarak gelişen ulusal hareket, İngilizlere karşı uzun ve çalkantılı bir mücadele sonrasında Mahatma Gandhi önderliğinde nihayet 1947'de bağımsızlığına kavuşur. 1947'de kazanılan ulusal bağımsızlık, aynı zamanda ülkenin ikiye bölünmesini de getirir. Müslümanlar Birliği temelinde Hindistan'ın ulusal bağımsızlık mücadelesine katılmış ve nüfusun yüzde 85'i Müslümanlardan oluşan Pakistan bölgesi, aynı yılda ayrı bir ülke olarak Hindistan'dan ayrılır.

Kısaca tarihini özetlemeye çalıştığımız Hindistan Hint Okyanusu, Arap Denizi ve Bengal Körfezi kıyısında; Pakistan, Çin, Nepal, Butan, Bangladeş ve Burma (Myanmar) ile komşu olan bir ülkedir.

Resmi olarak rejimi cumhuriyet olan Hindistan'ın bugünkü yönetim biçimi, parlamenter federal

cumhuriyettir. Ülke, 7 birleşik bölge ve 28 eyalet halinde idari bölgelerden oluşur. Başkenti Yeni Delhi'dir.

Hindistan'ın coğrafik yüzölçümü 3, 287, 590 km karedir. Güney'de tropikal mosundan Kuzey'deki ılıman iklime kadar çeşitlilik gösteren bir iklime; Güney'de yüksek ovalar (Deccan Yaylası), Gang arazisinde düzlükler, Batı'da çöller Kuzey'de ise Himalyalar'ın yer aldığı bir arazi yapısına; zengin bitki örtüsü yanı sıra kömür, demir, manganez, mika, boksit, titanyum, krom, doğalgaz, elmas, petrol, kireçtaşı ve işlenebilir geniş tarım arazisinden oluşan doğal kaynaklara sahiptir.

Hindistan'ın ekonomik yapısı geleneksel köy çiftçiliği, modern tarım, el sanatları, geniş çaplı modern endüstriler ve çok sayıda hizmet endüstrilerden oluşur.

2001 verilerine göre ülkenin toplam nüfusu, 1, 029, 991, 145'tir. Çok etnikli, dilli ve dinli bir nüfus yapısına sahip olan Hindistan'da, 2000 verilerine göre nüfusun etnik dağılımı; %72 Hint-Aryan, %25'i Dravidiyan, %3'nün ise Moğol ve diğerlerden oluştuğudur. Yüzlerce dilin konuşulduğu Hindistan'da toplam 17 dil, ülkenin resmi dili olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde ülkede birçok din bulunur. Hindu, Brahmançılık, Budacılık, İslam, Hristiyanlık, Jainizm, Sihizm ve diğer sayısız dini geleneğe ev sahipliği yapan Hindistan'da dinin nerde-

se en temel bir hayat tarzı olduğu belirtilmektedir. Hindu en yaygın olan dindir ve nüfusun %80'ni oluşturur. İkinci büyük din olan Müslümanlık nüfusun %12'ni, Hristiyanlık %2,3'nü, diğer dinler ise %4,4'nü teşkil etmektedir. Hindistan'da her dinin kabul ettiği ortak etkinlikler de vardır. Her yıl müzikli ve danslı düzenlenen festivaller tüm topluluklarca kutlanmaktadır.

Asya'da diğer ülkelere oranla Hindistan çok daha özgün bir ülke konumundadır. Çok çeşitli toplumsal örgüyü kaynaştıran ve bir arada tutabilen liberal demokratik bir siyaset izleyebilmektedir. Çok kültürlü toplumsal gelenekleri ile Batı'nın liberal demokratik geleneğini iyi kaynaştırması onu Asya'da özgün bir ülke yapmıştır.

Günümüzde Hindistan'ın nasıl bir gelişim çizgisinde olacağı, Asya'daki yeri ve rolünün nasıl olabileceği, mevcut çizgisiyle yeni bir uygarlıksal çıkışa öncülük edip edemeyeceği konusunda **Önder APO, AHİM Savunmasında** şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Hindistan'daki durum, özgünlüklerinden çok, tarih boyunca yaşadığı kültürlerin işgal derinliğini sürdüreceğe benzetilmektedir. Hindistan bir dönemler Aryen kültürün muhteşem sesleriyle çınlayıp gelişti, Brahmanizm'e kadar ulaştı. Budha'yı yarattı. İslami kültürü yaşadı. Feodalizmi derinliğine kendine

mal etti. Tanımadığı ve özümsemediği işgal kalmadı. Daha çok her işgalciyle yatan, ama kendine mal eden kadını andırmaktadır. İngiliz kocasıyla kapitalist evliliği kendisine yaramışa benzemektedir. Liberal demokrasiyi uygulayabilmektedir. Bilim ve teknikte ABD'ye bile ulaşabilir. Barışçı yanı ağır basan bir halk mozağına sahiptir. En renkli bir kültür olarak Asya'nın geleneğindeki yerini koruyacaktır. Ama yeni bir uygarlıksal adımdan çok uzaktır. İngiliz çizgisinde sadıkane gelişmesini sürdürecektir. Bu çerçeve altında tarihsel kimliğini koruyarak gelişecek ve varlığını sürdürebilecektir."

Hint Felsefesi: Hint felsefesinin tarihi yazılı olmayan tarihe, İndus Vadisindeki Dravadiyen (MÖ.3500) dönemine kadar dayandırılmaktadır. Dravadiyen sözcüğünün anlattığı şey pek açık olmasa da bir dil öbeğini, bir öbek insanı anlatmaktadır. Bundan sonra Aryen etkisinden söz edilir (MÖ. 2000). Vedalar öncesi süreci ifade eden bu dönemlerin Veda düşüncesine etkileri olmuştur.

Hint felsefesi gizemli, kurgusal öğretilerdir. MÖ. başlayarak günümüze kadar dört döneme ayrılarak değerlendirilmiştir. Kendi içinde dört ayrı döneme ayrılrsa da, en önemli olanları Brahman-Budacı dönem ve Hinducu dönemdir. Hint felsefesi özünde dinsel inançlar felsefesidir. Çok sayı-

da dinsel inanç, mezhep ve tarihten oluşan Hint toplum yapısı, bu anlamıyla tam bir inançlar mozağını oluşturmaktadır. Hindistan'ın en eski ulusal inancı VEDİZM'dir. Bütün çok tanrılı dinlerin kaynağı olarak vedacılık gösterilir. Kısaca "Vedi" de denilen bu ilk dönem dinsel felsefede tanrılar bireye kadar indirgenebiliyor. Çok tanrılı dinler döneminde yani vedizm de birey, grup ya da topluluk inandığı, taptığı figürleri tanrının değişik biçimdeki yansımaları olarak değerlendirilir.

Vedizm'den tek tanrılı dine geçişten ziyade, çok sayıdaki figür kendi varlığını koruyarak, tek tanrıda somutlaştırması olarak bilinen Brahmanlık, tek tanrılık anlamına gelmektedir ya da tüm tanrı figürlerin toplamı olarak kabul edilmektedir.

Hinduizm de, Brahmanlığın daha gelişkin bir din anlayışı olarak kabul edilmektedir. İnançların farklılığı ve farklı ibadet yöntemleri olmasına rağmen, hepsi de kendisini Brahman'da ve Hinduculukta ifade edebilmektedirler. Tek tanrılı din öğretisi olan Brahman ve Hinduculuk dinleri, kendilerinin türediği vedizmin çok tanrılı din öğretilerini yadsımaz. Çünkü bu dinler birbirlerinden üretilmişlerdir. Vedizm inancı bütün dinlerin kaynağı olarak kabul edildiği gibi, aynı zamanda Hint mitolojisinin kaynağı olarak da gösterilmektedir. Bu konuda Hint

mitolojisi oldukça zengindir. Aslında Hintliler kendi ülkelerine Baharat demektirler. Baharat'ı, sadece yemeklerde kullanılan baharat olarak anlamamak gerekir. Baharat, mitolojide Hinduların atası sayılmaktadır. Mitolojik anlatımda tüm doğa bir tek tanrı olan Brahman adı altında birleşmiştir. Hindistan'ın baharat konusundaki zenginliğinin buradan esinlendiğini vurgulayan anlatımlar da mevcuttur.

Hint felsefesinin özünde doğa vardır. Tüm doğa tek bir tanrıdır, yani Brahman'da somutluk kazanır. Tanrıların kendilerini çokluk ve teklik şeklinde gösterdiklerine inanılmaktadır. Tek tanrı olarak kabul edilen Brahman tanrısı, insanlara kendisini üç şekilde göstermektedir. Brahma, Dişnu ve Şiva tek gücün 3 ayrı görüntüsüdür. Bu üç ayrı tanrı görünümünün, kendi aralarında çok sayıda görüntülerinin olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Örneğin Şiva tanrısının 8 ayrı görüntüsü vardır. Bunlardan bazıları sonsuz ışık, dertlere deva, lanetlere acıma vb. adlar altında sıralanabilir. Diğer tanrısal görüntülerin de bu şekilde çok sayıda görüldüğüne inanılmaktadır.

Hint felsefesinde bu kadar tanrısal inanç olması, halkın toplumsal şekillenmesiyle yakından bağlantılıdır. 850 yerel dillin konuşulduğu toplumda, çok tanrılı evrensel din anlayışın benimsendiği, Rig-Veda dedikleri ilk kutsal

kitap, "varlığı varlaştıran eylemdir" ilkesi üzerine şekillenmiştir. Hindistan'da geçerli olan kast sisteminin ve birçok tabaka farklılığı, dinsel fazlalıkların oluşmasında önemli bir rolü vardır.

Hint felsefenin temel iç çelişkisi, düşüncelilik ve öznelilik arasındaki çekişmedir. En basit inançlar da bir felsefe değeri taşır. Bu felsefeye göre dinsel görünüşün altındaki öz, gizemlidir. Bu gizeme göre var olan öz, öğrenilemez ve öğretilemez. Kişi ancak kendi derin düşüncesiyle bu özü yakalamalı. Bireysel düşünce gücüyle inandığı gerçeklere ulaşma çabası, aynı zamanda bireysel düşünce kaynağı olarak algılanabilen bir felsefe akımıdır.

Yeni dönem Hint felsefesi, Gandhi felsefesi denilen gizemden arınmış, Ulusal, tinsel öğelerin batı değerleriyle uzlaştıran, burjuva çıkarlarıyla bütünleşen bir felsefe olmaktadır.

Budacılık ve benzeri akımlar kadar, tanrı tanımazcılığı savunan akımların varlığı da mevcuttur. Tüm bu genel bilgiler ışığında Hint felsefesini daha yakından incelemek gerekirse;

Felsefe; evrene, doğaya, topluma bakış açısı olarak tanımlanmaktadır. Hint felsefesinde evren, doğa, toplum bütünselliği, toplumsal yaşam ve bunun oluşturduğu ilişkiler, çelişkiler ve çatışmalar üzerinden toplumsal yaşamın düzenlenmesi biçiminde açığa çıkmaktadır. Toplumsal yaşam

diyalektiğiyle, doğa ve evrene ilişkin çıkarsamalara ulaşmaktadır. Dolayısıyla Hint felsefesinin temel özelliği, toplumsal sorunları çözümleme, giderme yaklaşımı üzerine kuruludur. Hint felsefesi, yaşamın temel sorunlarını çözme-yi, yaşamı daha yaşanılır kılmayı amaçlamıştır. Fiziksel, zihinsel, ruhsal acılara karşı koyup bunların nedenlerini anlamak için uğraşmıştır. Acının nedenlerini bulmak, olanaklı en iyi yaşama ulaşmak için 'zorunlu' diye görmüştür.

Kişinin 'olduğu', 'olmak istediği' ile 'sahip olduğu', 'sahip olmak istediği' arasındaki boşluk acıya neden olmaktadır. Kişi yoksuldur; eksikliğini duyduğu zenginliği ister. Bu onda 'acı' ya neden olur. Kişi, ölümün kaçınılmaz olduğunu bile-bile ölümsüzlüğü ister; bu kaçınılmaz durumdan korkmaktadır. Bu ondaki 'acı'nın kaynağıdır. Sorunun çözümü açıktır: 'Olan' ile 'olması istenen' bir kılınmalıdır. Bu kez şu soru gündeme gelmektedir: Bu 'bir olma' nasıl başarılacaktır?

Bütün Hint felsefesinin insanın duyduğu bu acıyı konu edindiğini; acı çeken 'ben' in her zaman özne olduğunu; bu öznenin, öznenin deneyimini edindiği nesnelerden çok daha önemli olduğunu söylemek pek yanlış olmasa gerektir.

Vedalar öncesi dönemin ya da Dravidyen döneminin sonraki dönemlere yaptıkları katkılar şöyle sıralanabilir: İnsanların yaşamın-

da ormanların etkisinin vurgulanması; en somut biçimiyle tanrısaların tefekkürü, bununla birlikte tapınak tapımı; evren dizgisinde hayvanlarla bitkilerin daha yüksek bir yere çıkarılması; tanrısaların dişi yanının ululanması; Tanrı'nın yaratıcılığının vurgulanması.

Vedalar Dönemi: Vedalar, Hint felsefesinin ilk izlerinin bulunduğu kutsal metinlerdir. Dört tanedirler: Rig Veda, Yajur Veda, Sama Veda, Atharna Veda. Her Veda (Veda Sanskritçe 'kutsal bilgi' demeye gelir) dört bölümden oluşur.

1-Samhitalar: Bu bölümde çeşitli tanrılar için yazılmış ilahiler vardır.

2-Brahmanalar: Bu bölümde kurbanlar ile kurbanların değerleri hakkında yazılan parçalar vardır.

3-Aranyakalar: Bu bölümde simgeler ile meditasyon yöntemlerini saptayan 'orman antlaşmaları' vardır.

4-Upanişadlar: Bu bölümde bilgi aracılığıyla kurtuluşa ulaşmadan (moksa) söz edilir; Vedalarda felsefe adına en fazla şey bulunan bölümler Upanişadlardır.

Vedalaradaki felsefe ile din dizgesinde, Hint felsefesinin iki dayanağı söz konusu edilir: Atman ile Brahman. Atman, Hint dininde, canlıdaki, özellikle de insan-daki ruh ya da 'ben'dir; Brahman'ın benliğidir. Brahman'sa 'cinsiyetsiz' demeye gelir. Sonul

gerçekliği dile getirmek için kullanılır. Evrenin temeli ya da var olan her şeyin kaynağı demektir. Bunlar, Upanişadlar'ı anlamak için bilinmesi zorunlu olan iki kavramdır.

Atman tek bir varlıktır ama biçimi yoktur; biçimi olmadığı için de sınırı yoktur; sınırı olmadığı için de her yerdedir; her yerde varolan, ebedi olan Tanrı'dır. Simgesi kutsal OM hecesi olan Atman Brahman'dır. Atman, Brahman'la aynı varlık olduğunu anladığında ölümsüzlüğün sırrına erer. Böylelikle de Tanrı'ya ulaşır. Bu bağlamda iki kavram birbiri yerine kullanılır.

Kişi, kötülüklerden arınmadığı, duygularını denetleyemediği, zihnini huzura kavuşturamadığı, tefekkürle düşüncenin derinliklerine dalamadığı sürece Atman'a erişemez. Atman'a ulaşmak için yalnızca öğrenim yetmez.

Destanlar Dönemi: Vedalar-daki bilgelik gizli, kıskançlıkla korunan bir geleneğin parçasıydı. Dolayısıyla bu metinlere pek çok insan ulaşamıyor, ulaşanlar da genellikle bir şey anlamıyorlardı. Bu açlığı gidermek, kutsal geleneğin düşüncelerini aktarmak için öykülerden, şiirlerden oluşan yeni bir gelenek yaratıldı. Bu öykülerle şiirlerin toplandığı iki derleme özellikle önemlidir: Mahabharata ile Ramayana.

Mahabharata'da Hint ülkesinin ele geçirilmesi anlatılır. Bu yapılırken de her yönüyle bir

yaşam kılavuzu; dine, felsefeye, topluma, siyasete hatta hekimliğe dair bir kılavuz verilir. Bu destanın özellikle Bahavagad Gita (Kutlu Ezgi) adlı bölümü önemlidir. Gita, insan ile evrenin yapısını açıklar. Ramayana'daysa, Sita ile Rama'nın kişiliğinde, kadın olmakla erkek olmanın örneği sunulur.

Bu dönemde bir de sastralar vardır. Bunlar sustraları açıklamak için yazılmış kitaplardır. Hint felsefesinde temel olarak yaşamın dört amacı olduğu savunulur. Bunların üçü birer sastrada anlatılmıştır.

Yaşamın ilk amacı arthadır. Bu sözcük 'şey', 'nesne' demeye gelir. Sevi, sanat yapıtları, çiçekler, mücevherler, güzel giysiler gibi dokunulur, sahip olunabilir, hoş'a gider, yitirilir tüm nesneler böyledir. İnsanın gündelik yaşamında bir evi çekip çevirmesi, bir aile meydana getirmesi, dinsel ödevleri yerine getirmesi gibi şeyler için gerekli olanları dile getirir. Aynı zamanda insanın elde etmek için gerekli olanları dile getirir. Kısacası insanın elde etmek için peşinden koştuğu nesneler; bu nesneleri elde etme yolları; peşinden koşulan bu nesneler için olduğu varsayılan gerekler, istekler demeye gelir. İktisat, siyaset, teknik bu amaca hizmet ederler. Bütün bunların anlatıldığı kitap Arthasastra'dır.

Yaşamın dört amacından ikincisi Kama'dır. Sözcük Sanskritçe'

de 'zevk', 'aşk' demeye gelir. Hint söylenbiliminde Kama, Cupid'in tamamlayıcı parçasıdır; aşk tanrısıdır. Yeniden bedenleniş isteğine karşılık gelen Kama öğretisinin anlatıldığı kitapsa Kamasatra'dır (Kamasutra diye de bilinir).

Yaşamın üçüncü amacı dharma'dır. Dharma, 'evrenin yasası'dır; karşıtıysa 'kaos'tur (adharma). Adharma, acıya neden olur; bu acının sebebiyse istemedir. Buna karşılık dharma dinsel, ahlaksal ödevler bütünüdür. Ahlaksal eylemin yasasıdır. Bu öğretinin anlatıldığı kitap Dharmasatra'dır.

Trivarga (üçlü öbek) denen dharma, kama, artha dünya nimetlerini imler.

Yaşamın dördüncü amacı ise moksadır (apavarga, nirvrtti, nirvrtti de denir). Moksa, Sanskritçe 'kurtuluşa erme' demeye gelir; sonul amaç, sonul iyidir. İlk üçünün hem üzerinde hem karşısındadır. Hint dilinde insanın dinsel çabayla varmak istediği ruh durumunu; gerçeğin asıl doğasına bakışla ulaşılan durumu anlatır. Bu durumda kişi her türlü istekten kurtulur.

Sutratat Dönemi: Destanlar döneminin sonlarına doğru gerek dünyanın gerek insanın felsefece yapılmış dizgeli açıklamalarına rastlanır. Bu dizgeler bütünüyle felsefece olan çabalar. Bu dönemdeki felsefe okullarının bir kısmı Vedaların yetkisi ile yanılmazlığını kabul eden Ortodoks (astika) okullar, bir kısmı da bunu kabul etmeyen Ortodoks olmayan

(nastika) okullarıdır. Nyaya, Vaishesika, Samkhya, Yoga, Mimamsa, Vedanta okulları felsefece çözümlmelerini Vedalara dayanarak yapan Ortodoks okullardır. Nyaya Okulu, temel olarak bilmenin araçlarının mantıksal çözümlemesiyle, Vaishesika Okulu da bilinen şeylerin türlerini çözümlemekle ilgilidir; Samkhya Okulu, kişinin dış dünyayla ilişkisini araştırır; Yoga Okulu 'ben'in yapıyla, bir de Saf Ben'e nasıl ulaşılacağıyla ilgilidir. Mimamsa Okulu, bilginin öznel geçerliliğinin ölçütlerini soruşturur; Vedanta Okulu ise, Vedaların sonuç bölümleri olan Upanişadlar'a dayanarak gerçeklik ile bilginin akılsal çözümlemesini verir.

Budhacılığın, Caynacılığın, ayrıca Carvaka Okulu'nun sutraları, Ortodoks olmayan (nastika) sutralardır. Çünkü bunlar Vedaların ne yanılmaz olduklarını kabul ederler, ne de Vedaları yetke olarak kabul ederler. Bunlardan Carvaka Okulu bütünüyle maddeci olan, ruhsallığa izin vermeyen bir felsefe okuludur.

Büyük Yorumcular Dönemi: Yukarıda anılan felsefe okullarının ele aldığı sutralara yorumlar yazan bir felsefeciler kuşağı oluşur. Guadapada (MS. 6. yy), Sankara (MS. 8.yy), Baskara (MS. 9.yy), Yamuna (MS. 10.yy), Ramana (MS. 11.yy), Nimbarka (MS. 12.yy), Madhva (MS. 13.yy), Vallabha (MS. 15.yy) bunların en önemlilerindendir.

Rönesans Dönemi: Dış etkiler, özellikle de Batı etkisi sonucu Hint felsefecileri kendi felsefe geleneklerini sorgular oldular. Batı'daki felsefe metinlerinden yapılan çeviriler, bunlar hakkında yazılan incelemeler, 19.yy'da da Ram Mohun Roy'un yorumlarıyla başlayan süreç, Radhakrishnam ile Sri Aurobindo'nun çalışmalarıyla oldukça önemli etkiler yaratır.

Bkz. Budizm

Hristiyanlığın Reformasyonu: 16.yy'da Martin Luther öncülüğünde gelişen ve Protestanlığı doğuran dinsel devrimdir. 16.yy reformcularını ortaya çıkaran Katolik Kilisesi'nin yapısı oldukça karmaşıktır. Yüzyıllar boyunca kilise, özellikle de Papalık makamı Batı Avrupa'nın siyasal yaşamıyla iç içe geçmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan siyasal entrika ve manevralar, kilisenin durmadan artan gücü ve zenginliğiyle birleşince, kilise ruhani bir güç kaynağı olarak yozlaşmaya başlamıştır. Endüljans (Katolik Kilisesinde günah çıkarma ayiniyle ebedi cezaları bağışlanan günahkarların dünyevi cezalarının da belirli bir sevap işlemesi karşılığında bağışlanması) uygulamaları ve kutsal emanetlerin satışa çıkarılmasıyla din adamları arasındaki yolsuzluklar, dindarların sömürülmesine ve kilisenin manevi etkisinin zayıflamasına neden olur.

16.yy'dan önce de Francesco, Valdo, Hus ve Wicliffe gibi refor-

mcu din adamları kilise içindeki yozlaşmayı dile getirmişlerdi. 16.yy başlarında büyük hümanist bilgin Desiderius Erasmus da ahlaki yozlaşmaya ve boş inançlara karşı Katolik kilisesinde liberal bir reformun gerekliliğini savunmuştu. Bütün bunlar reformun başlangıç günü sayılan 31 Ekim 1517'de Luther'in Wittenberk'de Kale Kilisesi kapısına 95 Tez'i asmasından önceki reform kıpırtılarıdır.

Luther'e göre kendisiyle önceki reformcular arasındaki fark, öncekilerin kilise yaşamındaki yozlaşmaya karşı çıkmakla yetinmesine karşılık, onun sorunun kökenini, yani kilisenin kurtuluş ve Kayra (Tanrının insanlara sunduğu karşılıksız lütuf, kutlulaşmayı sağlayan tanrısal etkilenim) öğretisindeki sapmayı hedef almasıydı. Kilisenin politikasını eleştiriyordu. Luther'in kilisesinin etik ve ilahiyat bakımından yenilenmesiyle ilgili görüşlerinin ipuçları bu tezdeydi. Katolik kilisesiyle bağları koparma yanlısı değildi ama Papa ile çatışması kaçınılmaz olmuştu.

Martin Luther İmparatorluk meclisi önünde yargılanır ve aforoz edilir. Kilise içinde reformu amaçlayan hareket, Batı Hristiyanlığının bölünmesine yol açar. Kısa sürede Almanya'da gelişen reform hareketleri, değişik adlar altında bütün Avrupa'ya yayılır. İspanya ve İtalya dışında bütün Kuzey Avrupa'da Protestanlık, etkili duruma gelir. İngiltere'de

ise Papa VII. Clmensteo'den, boşanma izni alamayan VIII. Henry, Papalık yetkisini rededer ve Katolik Kilisesini yasaklar. Bu reformlar, aynı zamanda Hristiyanlığın gelişen kapitalizmin ve burjuva sınıfının ihtiyaçlarına cevap verecek, ona hizmet edecek bir yapıya kavuşturulması anlamına da geliyordu.

Hristiyanlık: Nasıralı İsa'nın getirdiği din.

Hristiyanlık, Yahudiliğin bir reformu ve bir mezhebi olarak doğmuştur. Bütün dinler gibi Yehova dini de ilk kurduğu düzeni sürdürüyor, zamanla ortaya çıkan kişisel çıkar kavgaları, din adamlarını tedirgin ediyordu. Bu yüzden çeşitli Yahudi peygamberleri belirliyor ve örgütlerle toplumu din yoluna çekmeye çalışıyordu. Nasıralı İsa da bu dincilerden biridir. Kendi deyişiyle *"Dünya kötülüklerle dolmuştu. Krallar peygamberleri öldürüyor, din adamları başkalarına buyurduklarını kendileri yapmıyorlardı. Doğrular eziliyor, iyilere ağlamak düşüyordu."*

Bütün bu tedirginliğin gerçek nedenleri bilimsel olarak açıklanamadığından toplumsal bozukluklar, iyilik-kötülük kavramlarıyla dile getiriliyor. İsa da zorunlu olarak bu yolu tutmuş ve kendi deyişiyle "iyiliğin egemen olması" için söylemler ve öğütler vermiştir. Ondan önceki Yahudi peygamberleri, bir mesihin geleceği-

ni söylemişlerdi. İsa, Mesih olduğunu ileri sürer. Antakyalı Yunanlılar, ona İbranice Mesih deyimini Yunanca karşılığı olan Khristianos(Hristiyan) adını taktılar. Daha sonra onun getirdiği yeni anlayışa bu deyimden türetilerek Hristiyanlık adı verildi. İsa'nın Yahudiliğe katkısı şu iki ögede özetlenebilir: Yoksullukta eşitlik ve sevgi.

Bilimsel nedenleri bilinmemekle beraber toplumsal düzensizliğin aşırı zenginlik tutkusundan doğduğu görülüyordu. İsa, bu tutkuyla savaşmak için zenginleri kınadı, yoksulları övdü. *"Kutsal yasayı yıkmaya geldiğimi sanmayın. Ben yıkmaya değil, tamamlamaya geldim. Öldürmeyeceksin dendiğini işittiniz. Ben bunu kardeşlerine kızmıyacaksınızla tamamliyorum. Komşularını sev dendiğini işittiniz. Ben bunu düşmanlarını da sev ile tamamliyorum. Sağ yanağınıza kim vurursa ona sol yanağınızı da uzatınız. İnsanların suçlarını bağışlarsanız, babanız da sizi bağışlar, Yargılamayın ki, yargılanmayasınız. Çünkü nasıl yargıalarsanız, öyle yargılanacaksınız."* Görüldüğü gibi İsa, yasayla yürütülemeyenin öğütlerle yürütülmesini istemiştir. Hristiyanlık bu açıdan pratik Yahudiliğin yapamadığını metafizikle gerçekleştirmeye denemesidir. Kitabı, İncil'dir. Katoliklik, Ortodoksluk, ve Protestanlık olmak üzere üç büyük, onlarca da küçük mezhebi vardır.

Bkz: İsa, Hristiyanlık Felsefesi

Hiroşima: Japonya'da Honşu adasının güneybatısında bir kenttir. 16.yy'da kurulan bir kalenin etrafında gelişen kentin özelliği, ilk atom bombasının atıldığı kent olmasıdır. ABD hava kuvvetleri tarafından 6 Ağustos 1945'te atılan bu bomba sonucunda kentin büyük bölümü yıkıldı ve iki yüz binden fazla kişi öldü. Radyasyonun etkisi yıllarca sürdü. Sonraki yıllarda da binlerce kişi bu nedenle öldü ya da sakat kaldı. Hiroşima bugün nükleer silahların yasaklamasını amaçlayan Barış Hareketinin merkezi durumundadır.

Hititler: Anadolu, tarihin ilk dönemlerinden itibaren Doğu ile Batı arasında bir köprü rolünü oynamıştır. Mezopotamya kaynaklı Sümer kültürünün Batıya, Grek yarım adası ve Avrupa'ya yayılmasında temel bir rol oynar. Anadolu'nun bu rolüne ilişkin **Önder APO** şunları belirtir:

"...Anadolu tarihte sistemlerin dönüşüm ve geçiş hattıdır. Tarih boyunca 15 bin yıl süren Ortadoğu uygarlık değerlerini Kafkasya ve Balkanlar üzerinden hep Avrupa'ya taşıdı. Son iki yüzyıldır da Avrupa değerlerini Ortadoğu'ya taşımaktadır. MÖ 2 binlerde baş aktör halk, Aryen asıllı Hititlerdir. Daha doğrusu Hitit adı altında birleşmiş gözükken bir sürü halktır. Neolitikle birlikte yeni yeni köleci uygarlığa geçiş yapmaktadırlar..."

Anadolu'da Hititlerden önce kurulan Kaniş, Zalpa, Pruşhanda, Hattuşas krallıkları Sümerlerin şehir devletlerinin bir versiyonudurlar. Anadolu'da merkezi bir devletin kurulması ise Hititler ile başlar. Hititliler Anadolu'nun ortasında, sonradan Kapadokya diye adlandırdıkları bugünkü Kızılırmak çevresinde kurulup gelişmişlerdir. Hitit arazisi, Mezopotamya ve Mısır kadar verimli değildir. Kızılırmak, Fırat ve Dicle ile Nil kadar güçlü değildir. Bu yüzden daha başta Hititliler tarımdan çok, hayvancılık ve madencilğe yönelmişlerdir. Kapadokya güzel atlar ülkesi olarak bilinir. İsmi de bu özelliğinden gelir. Hayvancılık kadar madencilik ve orman ürünleri de gelişkindir. Önemli bir ticaret merkezi olmak kadar, alandaki bol maden yatakları da büyük avantajlar sağlar.

Hititlilerden önce alanda Hattuşas şehir devletinin denetimi mevcuttur. MÖ. 2000 yıllarında Hint Ari kültür grubuna mensup Nesitler ve Luvilerin ittifakı sonucunda Hattuşas'ı yıkarak yerine, kendi egemenliklerini, devletlerini, yani Hititleri kurarlar.

Hititlilerin kuruluşu ve ilk dönemlerine ilişkin fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak son dönemlerde yapılan arkeolojik kazılarda, Hititlerin orta ve son dönemlerine ait oldukça önemli kalıntılar bulunmuştur. Bunların başında da kral yazıcılarının tuttukları günlükler, diplomatik ilişkileri

lerdeki belgeler ile çanak ve çömlekler gelmektedir. Bu kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hammurabi kanunlarına benzer kanunlarının olduğu. Yine köleciliğin derinleştiği, buna karşı isyanların geliştiğidir. Hatta MÖ XVII. Yüzyılın ikinci yarısına ait bir belgede halkın köleciliğe isyan ettiği, efendilerinin evlerini yıktıkları ve kan döktükleri yazılmaktadır.

Hititliler, iç birliğini sağladuktan sonra dışa yönelirler. Özellikle MÖ. XVII-XVI. yüzyıllarda yoğun bir fetih hareketine giriştikleri görülür. Suriye, Halep ve günümüzde Lübnan'a kadar birçok yeri denetimlerine alırlar. Güney komşuları olan Mittani'lerle sürekli bir ilişki içindedirler. Zayıfladıkları zaman Mittanilerden destek görmüş, Mittaniler zayıfladığında ise onlara destek vermişlerdir. Geliştirdikleri evliliklerle de bu ilişki ve ittifaklarını daha da güçlendirmişlerdir. Son dönemlerde bulunan bir belgede şunlar belirtilmektedir. *"...M.Ö 1600'lerdeki yazılı belgelerde bir Kürt beyliği (muhtemelen bugünkü Elbistan'da kurulmuş olsa gerek), Hititlerin ilk kurucu prensi 'Anita'ya şöyle seslenmektedir: "Bre alçak, seni yetiştirdik, oraya bey yaptık, derlediğin savaş sürülerinle sınırlarımıza gelip bizi sürekli rahatsız edesin diye değil. Verdiğin sözlere layık olmaya çalış." Bu anlama gelen yazıtlar, aslında Hurrilerden derinliğine etkilenmiş Hitit Kral-*

lığının yavaş yavaş büyüdüğünü ve yanlarında yetiştikleri Hurri-Mitanni boylarını tehdit etmeye başladıklarını göstermektedir. Yine ünlü Hitit Kralı 'Şupiluliumma' Mitanni Kralı 'Matiwa-za'ya şöyle demektedir (M.Ö 1300'ler civarı): "Sana kızımı veriyorum, artık evladım sayılursın. Bir daha isyan etme. Rahatsızlık yaratma. İyi ülkende rahat yaşamaya çalış. Arkanda ben varım." Aralarındaki çatışmalara rağmen siyasi evlilikler yoluyla nasıl barış ve akrabalıklar oluşturmaya çalıştıklarını da görmekteyiz..."

Hititliler güçlendikçe hem Babil'e, hem de Mısırlılara kafa tutarlar ve MÖ 1595'te Babil'i işgal ederler. Daha sonra Mısırlılara savaş açarlar. Uzun süren bu savaşın sonucunda 1243'te Mısırlılarla Kadeş Antlaşmasını imzalarlar. Bölgede yeni bir güç olarak gelişen Asur'lulara karşı Mittanilerle ittifaklarını daha da geliştirirler.

Hitit devleti, başlangıçta aşiret konfederasyonu ve eyaletler biçiminde örgütlenir. İşgal ettiği yerlere kral ailesinden birisi vali olarak atanır. Bu yönüyle aristokratik, ancak fazla merkezi olmayan bir devlettir. Merkezileşmeyi gerektirecek sebepler olmadığından, örneğin ne büyük arazileri nede sulama kanalları vardı. Bundan dolayı kimi bölgeler özerk eyaletlerdirler. Yine eyalet valileri ile kral arasında özel antlaşmalar mevcuttur. Ancak kral giderek

otoritesini arttırır ve devleti askeri bir devlete çevirir, böylece giderek köleci merkezi bir yapıya kavuşur.

Bölgede giderek güçlenen Asur imparatorluğu büyük bir hızla gelişir. Mittani topraklarını aldıktan sonra Hititler için ciddi bir tehdit olur. Hititlerin içlerinde yaşayanlar, eyaletlerin başkaldırısı, Kuzey Batıdan gelen Frig kabilelerinin saldırısı ve Mısır yönelimleri karşısında fazla tutunamaz ve MÖ. 1200 yıllarında dağılır.

Anadolu'nun uygarlaşması büyük oranda Hitit düzeninin eseridir. Bağrında topladığı etnik gruplar Kuzeydoğuda Haldiler (Ermenilerin ataları), Güneydoğuda Huriler (Kürtlerin ataları), Güney ve Batı Anadolu'da ise Luwilerdir. Üç etnik grup da Aryen kültürüne ve dil yapısına sahiptirler. Maden yatakları üzerinde tekelleşme, Hitit gücünün özünü teşkil etmektedir. Savunma anlayışları, maden yataklarını korumayı ön plana almaktadır. Maden cevherine şiddetle ihtiyaç duyan Babil, Mısır ve hatta yeni gelişen Helen, İyon ve Mitanni konfederasyonlarıyla sürekli çatışma halindedirler. Özellikle Ermeni kökenini teşkil eden etnik grupların denetiminde gelişen bakır ve demir madeninin işlenmesindeki gelişmeler, uygarlığa yapılan en önemli katkılardır. Sümer mitolojisiyle Aryen etnik grupların mitolojilerine dayanan, esasta gök, yer ve toprak güçlerini temsil eden üçlü bir tanrı yapısı

esastır. Daha önceleri çok sayıda tanrıya dayanan mitolojik yapı, merkezi krallık geliştikçe azalmakta ve Sümer örneğindeki gibi bir uzlaşmayı da ifade eden üçlü yapıya kadar inmektedir. Tek tanrı anlayışına henüz ulaşamamıştır. Tanrılar savaşı daha uzun süre devam edecektir. Uzlaşmada tanrıça konumu halen güçlüdür. Ama birinciliği çoktan yitirmiştir ve giderek önemini kaybetmektedir. Buna Tanrıça Kibele (Kupapa) kültürü de denilmektedir.

Nasıl Sümer uygarlığı Anadolu Hitit uygarlığını belirlemişse, Hitit uygarlığı da bir adım ötesini, Batı Ege'de İonya, esas olarak da Çanakkale boğazına hâkim Troya kentleri aracılığıyla Grek uygarlığını etkileyecektir. Bu anlamda öncelikle Troya'ya dayanan bir 'kahramanlık çağı' büyük rol oynayacaktır. Aslında MÖ 1000 yıllarına kadar Hititlerin bir ileri karakolu, genelde de Ortadoğu uygarlığının en önemli yayılma kapısı ve merkezi durumunda olan Troya'nın önemi bu tarihi rolünden ileri gelmektedir. Nasıl Kaneş Mezopotamya uygarlığını Anadolu'ya taşımanın kapısıysa, Troya da Balkanlara ve Grek yarımadasına, giderek Avrupa'ya taşımanın en önemli kapısı ve merkezini temsil etmektedir. Homeros'un 'İlyada'sının bu kadar ün yapmasının nedeni, merkezine Troya savaşlarının bir bölümünü yerleştirip işlemesinden, Avrupa'ya uygarlık ve tarih taşıran konumun-

dan ileri gelmektedir. Troya'nın düşüşü yeni bir tarihi başlangıç teşkil edecektir.

Önder APO, Hititlilerin ve o dönemde Anadolu'da yaşayan halkların uygarlıkta oynadıkları rollerine ilişkin şunları belirtir:

"...Sümer ve Mısır İmparatorluklarının ilk kuruluş dönemleriyle doruğa ulaşan Greko-Romen imparatorluklar arasında Hititler, Hurri-Mitanniler, Fenikeliler ve Frigyalılar tipik geçiş sürecinin her alanda ekonomik, sosyal, siyasal, mitolojik, teknik ve bilimsel taşıyıcıları rolünü oynamaktadırlar. Doğunun büyük uygarlık kazanımlarını Batıya ve kendi yerel alanlarına taşıma aracıdır. Daha çok da bu yönüyle geçiş aşaması karakterindedirler.

"Helenizm'in Kürtlerle ilişkilerini Hititlerle bağlantılı kılmak mümkündür. Hititlerin, Sümer uygarlığının yukarı Mezopotamya'ya yayılma sürecinde, komşu dağlı halklardan olan ve en yakın proto-Kürt halk olarak Hurrilerin Anadolu içlerine yansımış bir kolu olarak şekillendikleri anlaşılmaktadır. Kuzeyden gelen barbar kabilelerle yerel uygarlık öğelerinin karışımından bu şekillenmenin oluştuğu doğruya yakın bir bilimsel ifadedir. Dil ve kültür olarak Aryenler ve Hurrilerle akrabalıkları kanıtlanmış durumdadır. MÖ. 1700-1200'lere kadar Hattuşaş merkezli Hitit İmparatorluğu Ege kıyılarına

kadar dayanmış olup, uç noktasını da daha özerk bir konumda olan Troya kent devleti teşkil etmektedir. Ege kıyılarını ilkin uygarlaştıran güç Hititlerdir. M.Ö. 1200'lerde 'su kavimleri' olarak da adlandırılan başta Helen kabile güçleri olmak üzere, Boğazlardan gelenlerle güneyden Sümer uygarlığının son temsilcisi Asurların saldırıları altında merkezi yapıları dağılan Hititlerin yerlerinde yeniden beylikleşme sürecine girilmiştir. Batıda Frigya, Lidya, Karya ve Likya adlarında daha merkezileşmiş siyasi yapılar oluşurken, Hurrilerin orta Mezopotamya'daki yerleşim alanlarında diğer bir proto-Kürt kol olan Mitanniler tarih sahnesine çıkmışlardır..."

Hitler: Almanya'da kurduğu Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'yle iktidara gelerek, aşırı ırkçı, milliyetçi eğilimleriyle, üstün Alman ırkı yaratma girişimleri sonucu ülkesinde bulunan Çingene ve Yahudi toplumuna karşı giriştiği soykırım uygulamalarıyla tanınan faşist bir diktatördür.

20 Nisan 1889'da Avusturya Linz'e bağlı Braunau kasabasında doğan Adolf Hitler, ortaokul'dan mezun olduktan sona okulu bırakmıştır. 1. Dünya savaşı yıllarında Almanya'daki Baviera ordu güçlerine katılmış ve savaş sonrası Almanya işçi partisi adlı gizli bir örgüte katılan yedi kişiden biri olmuştur. Dar bir guruptan kitle par-

tisine geçişi yaparak örgütün ismini değiştirmiş, onun yerine, Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi ismini almıştır. 1924 yılında hükümete karşı giriştiği başarısız bir darbe sonucu 10 ay hapis-te kalmıştır. Tutukluluk sürecinde ilk ve tek kitabı olan, Kavgam adlı bir kitap yazarak düşünce sistemini oluşturmuştur. Girdiği seçimde Partisi başarısız olur. 1930 seçimlerinde ikinci parti durumuna yükselir. Seçimle işbaşına gelen Hitler, bulunduğu vaatlerle yükselme trendini yakalamış olur. İktidara gelir gelmez anayasayı değiştirerek diğer partileri kapatır.

Kitle tabanı taraftarlarına Nazi ve kendisine, "Rehber" anlamına gelen Führer denilmiştir. Alman dili konuşan halkın iki ayrı devlete bölünmüşlüğü gidermek, tek bir ulus yaratmak hayallerinden biridir. Parti programının en önemli maddelerinden biri, "Alman vatandaşlığı sadece Alman kanı taşıyanlara mahsustur" belirlemesiyle ülkesinde bulunan yaklaşık 5,5 milyon Yahudi ve yarım milyon çingeneyi gaz odalarında katletmiştir. Yayılma eğiliminde olan Hitler, önce Polonya ardından Çekoslovakya işgali ile 2. Dünya savaşının başlatıcısı olmuştur. Batı Avrupa ülkelerini ve Rusya'yı karşısına alarak çok geniş bir cephede savaşa girmesi Alman yenilgisini beraberinde getirir. 2.Dünya savaşında Almanya'nın yenilgisini anlayan Hitler, bulunduğu sığınakta eşi Eva Braun-

la birlikte, önce siyanür hapı içerek, daha sonra da silahıyla intihar etmiştir.

Hiyerarşi: Etimolojik olarak bu sözcük, rahiplerin örgütlenme biçimini belirten eski Yunan teriminden türemiştir. Kutsalın yönetimi anlamına gelmektedir. Kurumsal düzenlemelerin genellikle, bireyler arasındaki farklara, tahakküm ve boyun eğme sistemine dayanan, yapılanma bütünlüğünü ifade eder. Toplumsal bir terim olan Hiyerarşi, salt ikinci doğanın (toplumun) ürünüdür. Karmaşık, çok -düzenli sistemlerde, düzenlilik ve düzeyler arasında örgütlü bir dikey etkileşim biçiminde görülen bir yapısal ilişki tipidir. Çoğunlukla kurumsallaşmış ve son derece ideolojik komuta ve itaat sistemlerine de işaret eder.

Belirtilenin yanında, hiyerarşi ile üstten asta, örgütlü komuta ve asttan üste örgütlü itaat sistemleri de kastedilir.

Hiyerarşi sözcüğüyle yalnızca devlet ve sınıf terimlerinin uygun bir şekilde ifade ettiği ekonomik ve politik sistemleri değil, kültürel, geleneksel ve psikolojik itaat ve komuta sistemleri kastediliyor. Buna göre hiyerarşi ve tahakküm, sınıfsız ya da devletsiz bir toplumda da kolayca varlığını sürdürebilir. Yaşlıların gençler, erkeklerin kadınlar, bir etnik grubun başka bir etnik grup, yüksek çıkarlar adına konuştuklarını iddia eden bürokratların kitleler, kentin kır

ve çok daha ince bir psikolojik anlamda, aklın beden, sığ bir araçsal akılcılığın ruh, toplum ile tek-nolojinin doğa üzerindeki tahakkümüne işaret ediliyor.

Önder Apo, toplumsallığın ilk ve temel formu doğal toplumu gösterirken, *"İmtiyazsız, sınıfsız, hiyerarşisi olmayan, sömürü tanımayan toplum biçimidir. Milyonlarca yıl sürmüştür. Bundan şu sonuç çıkar: İnsan türünün toplum olarak gelişimi uzun süre hâkimiyet ilişkilerine değil, dayanışma ilkesine dayanır. Doğayı bağrında büyüttüğü bir 'ana' olarak hafızasına yerleştirir. Kendi aralarında ve doğayla bütünlük esastır."* tespitinden yola çıkarak geliştirdiği tarih anlayışını ve dayandırdığı tarihsel toplumun diyalektiğini, *"Bu tanımlama çerçevesinde doğal toplumu insan varlığının başlangıç tezi olarak değerlendirmek gerçekçidir. İnsanlık var olmayı bu teze dayanarak başlatmıştır. Ondan öncesi hayvansı yaşamdır. Sonrası ise ona karşıtlık temelinde gelişen hiyerarşik ve devletçi toplum biçimindeki gelişimdir. Zaten bu dönemin antitez karakteri doğal toplumu sürekli bastırması ve geriletmesinden kaynaklanmaktadır. Tez olarak doğal toplum, insan yerleşiminin tüm alanlarında geçerli olduğu gibi, süre olarak da başat olarak neolitik dönemin sonlarına (yaklaşık M.Ö 4.000) kadar etkin bir toplumsal sistemdir. Bastırılmış ola-*

rak da günümüze kadar tüm toplumsal gözeneklerde varlığını sürdürmektedir. Temel toplumsal kavramlarda da bu süreklilik açıktır. Aile, kabile, ana, kardeşlik, özgürlük, eşitlik, arkadaşlık, cömertlik, dayanışma, bayramlar, yiğitlik, kutsallık vb. birçok olgu ve kavramlar bu toplumsal sistemden kalmadır. Buna karşıt hiyerarşik ve devletçi toplum bu sistemi en çok gerileyen, bastıran özelliğini en çok sürdüren özelliktedir. Antitez konumunu bu özelliğinden almaktadır. İki toplumsal sistemin iç içeliği de diyalektiğin temel yasalarına son derece uygundur." biçimde oluşur. Tarihsel toplum diyalektiğinin anti- tezi olarak aldığı hiyerarşik toplumun oluşum ve gelişimini de şu şekilde ele alır:

"Avin gelişmesi erkeğin savas gücünü ortaya çıkarırken bilgisini de artırır. Dışlanan yaşlılar bu temelde erkek egemen bir ideolojiye doğru gelişim gösterirler. Özellikle 'Şamanizm' di-ni bu olguyu çarpıcı olarak karışımıza çıkarmaktadır. Şamanlar daha çok erkek rahiplerin prototipini temsil etmektedir. Kadınlara karşı çok sistemli olarak karşı bir hareket, ev düzeni geliştirmek istiyorlar. Daha önce ana-kadının gelişmiş evcil düzeni karşısında basit kulübeler, yarı-vahşi gibi barınan erkek Şamanizm ile karşı bir ev düzeni oluşturabiliyor. Şamanlarla yaşlı ve tecrübeli erkeklerin ittifakı önemli bir

gelişmedir. Aralarına aldıkları bazı genç erkekler üzerinde kurdukları ideolojik güç ile topluluk içindeki konumları giderek güçleniyor. Erkeğin güç kazanmasının niteliği daha çok önem kazanmaktadır. Hem avcılık hem de dışa karşı klanı savunma askeri nitelikte ve öldürmeye, yaralamaya dayalıdır. Bu, savaş kültürünün başlangıcıdır. Ölüm-kalım söz konusu olduğunda, otorite ve hiyerarşiye bağlı olmayı gerektirmektedir. En yetenekli kişi, sözü, otoritesi en yüksek kişi konumuna geliyor. Ana-kadın kültürü karşısında üstünlüğünü geliştiren farklı kültürün başlangıcı söz konusudur. Sınıflı toplumdan önceki bu otorite ve hiyerarşi gelişimi tarihin en önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Ana-kadın kültürü ile nitelikçe farklıdır. Bu kültürde ağırlıklı olan toplayıcılık ve daha sonraki bitki üretimi, savaş gerektirmeyen barışçıl bir faaliyetlerdir. Erkek ağırlıklı av ise savaş kültürüne, sert otoriteye dayanan bir faaliyetlerdir. Sonuç ataerki otoritenin kök salmasıdır.

"Ataerki toplumun hiyerarşik ve otoriter yapısı esastır. Hiyerarşik kavramı, şamanın kutusal otoritesi ile birleşen otoritenin yönetim anlayışının ilk örneğini anlamlandırmaktadır. Giderek toplumun üstünde yükselcek bu otorite kurumu, sınıfsallaşma yönlü gelişmeler yoğunlaştıkça devlet otoritesine dönü-

şecektir. Hiyerarşik otorite daha çok kişiseldir, kurumlaşmamıştır. Dolayısıyla devlet kurumlaşması kadar toplumda hâkimiyeti yoktur. Uyum yarı yarıya gönüllüdür. Bağlılık toplumun menfaatleri ile belirlenmektedir. Fakat başlayan süreç devleti doğurmayaya açıktır."

Ana- kadın etrafında ki doğal toplumdan farklılaşan üretim biçimiyle bireysel otoriteye dayalı hiyerarşinin geçerli olduğu ara aşamaya geçişi Önder Apo, "Hiyerarşik toplum, doğal toplumla sınıf temeline dayalı devletçi toplum arasında ara halkayı oluşturmaktadır. Otoritenin şahsi niteliği, askeri maiyetin kişiyle sınırlı olması dönemin tipik özelliğidir. Otoritenin kurumlaşması niteliksel bir dönüşümü ifade eder. Devlet esas olarak kurumlaşarak süreklilik kazanan otoritedir. Tarihte belki de en tehlikeli araç devlet kurumu iken, hala en az anlaşılan olgu özelliğini de korumaktadır." biçiminde değerlendirebilir.

Bu anlamıyla her hiyerarşiyi devlet olarak değerlendiremeyeceğimiz gibi, bir sonuç üzerinden her devletin hiyerarşik bir karakter taşıdığını bilerek, yararlı ve olumlu denebilecek ve devlet olmayan hiyerarşiye, toplumun yararlılığı, bir şeyler kazandırması gibi olumluluk düzeyinde izin verdiğini belirtmek gerekir. Toplumun gönüllü olarak izin verdiği yararlı ve olumlu hiyerarşinin ge-

liştiği ana- kadın etrafında ki bu yönlü şekillenışı de **Önder Apo**, *"Ana-kadına dayalı hiyerarşinin bu niteliği halen tüm toplumlar- da büyük bir saygı ve otorite ola- rak kabul gören 'ana' kavramı- nın da tarihsel temelidir. Çünkü ana en zor şartlarda hem doğu- ran hem besleyen başat öğedir. Bu temelde oluşan kültür ve hi- yerarşi, otorite elbette büyük bağlılık görecektir. Toplumsal varlığın temelini oluşturması gü- nümüze kadar 'ana' kavramının gücünün gerçek izahıdır"* biçi- minde dile getirir.

Doğal toplumun bir özelliği olarak tamamlayıcılık olumlu hi- yerarşide belirgin olan yöndür. **Önder Apo** bu esas üzerinden hi- yerarşiyi, *"kavram olarak, kutsal- ın yönetimidir; bilge yaşlının otorite kazanmasıdır. Doğuş aş- masında işlevi olumludur. Genç- lere yol göstermek, komün-kları sevk ve idare etmek gelişmenin ileri bir aşamasıdır. Bilgenin bu işten yararı ise, yaşlılığın sıkıntı- larını kolay aşmaktır. Çevresine toplanan gençlerden yetenekli olanlar tecrübesinden yararlanarak daha da başarılı olabile-ceklerini kavramaktadırlar."* şek- linde tanımlar.

Bir ucu kurumsallaşmaya açık olan hiyerarşinin devlet dediği- miz kurumsallaşmış hiyerarşiye dönüşmesinin kabul edile geldiği üzere hiç de zorunlu olmadığını belirten **Önder Apo**, kabul edil- diği ve metafizik unvanı olarak

kader ile taçlandırıldığı şekliyle hiyerarşinin hiç de zorunlu bir ge- lecek olmadığını belirterek, *"De- mokrasinin prototipini doğal toplumdaki yararlı hiyerarşide görmek mümkündür. Birikime ve mülkiyete dayanmayan toplu- luğun ortak güvenliğini, yöneti- mini sağlayan gerek ana-kadın gerek yaşlı-tecrübeli erkek son derece gerekli ve yararlı temel öğelerdir. Topluluğun bu öğelere gönüllü saygınlığı yüksektir. Fa- kat bu durum istismar edilip gönüllü bağımlılık otoriteye, ya- rarlılık çıkara dönüşünce, top- lum üzerinde her zaman gereksiz zor aygıtı ortaya çıkmaktadır. Zor aygıtının kendini ortak gü- venlik ve kolektif üretim yöntem- leriyle gizlemesi, tüm sömürücü ve baskıcı sistemlerin özünü teş- kil etmektedir. İcat edilen en uğursuz oluşum budur. Bu öyle- sine bir icattır ki, daha sonra ge- liştirilecek tüm kölelik biçimleri, korkutucu mitolojik ve dinsel fo- rmları, sistemli imhaları ve ta- lanları, yakıp yok etmeleri bera- berinde getirecektir.*

"Marksizm bu sürecin doğu- şunu izah ederken, eski geri top- lumun bağrından ileri bir top- lumun doğuşu biçiminde 'zor'a ebelik rolü vermektedir. Hepimi- zin paylaştığı bu yaklaşım tüm devlet-devrim, demokrasi anlayı- şımızı ve örgüt-eylem uygulama- larımızı kökünden sakatlamakta- dır. Bir özeleştirici cümlesi olarak bu yaklaşımı aşmak, sanırım

şimdiye kadar bu kapsamda hiç bir özgürlük ve eşitlik akımına nasip olmamıştır. Halklar, ezilenler adına kurgulanan her ekol, tarikat, kurulan devletler, siyasal hareketler bu sakat anlayış nedeniyle tam tersi sonuçlara yol açmaktan kurtulamamışlardır.

"Bu temel varsayımlarla şu hususu kanıtlamak istiyorum: Doğal toplumdan zorunlu olarak hiyerarşik ve devletçi toplumun gelişmesi diye bir kanun yoktur. Belki bu yönlü bir eğilim olabilir. Eğilimin zorunlu, kesintisiz ve sonuna kadar olması tamamen yanlış bir varsayımdır. İlerideki bölümde zaman-zaman açıklayacağım gibi, sınıflı toplumun ilerlemeler için zorunlu olduğu biçimindeki Marksist tespit (ezilen ve sömürülenler adına) yapılan en büyük yanlışlıklardan biridir. Bu, sosyalizmi peşinen sınıf hâkimiyetine terk etmektedir. Bu yanlış, Marksizm'in yaklaşık 150 yıllık tarihinde bir kapitalizm yedeği haline getirilmiş olmasının en temel nedenidir. Devleti, sınıfları ve zoru toplumsal gelişmenin, ilerlemenin kaçınılmaz evreleri olarak görmek, organik, doğal toplumun günümüze kadar muazzam direnmesini küçümsemek, hatta yok saymaktadır. Tarihi kendiliğinden tahakküm güçlerine hediye etmektedir. Sınıfların varlığını kader olarak görmek, belki de farkında olmadan hâkim sınıfların ideolojilerine alet olmaktır. Bu yönüyle

ezilen ve sömürülenler adına en tehlikeli bir rolü oynamaktır. Tarih bu tür ideolojik ve politik akımların adeta istilasını altında bırakılmıştır.

Hiyerarşi ve sınıfsallık gelişim gösterebilmiştir. Ama bu gelişim bir zorunluluk değil, hiyerarşiyi, ona dayalı devletleşmeyi büyük zorbalık ve aldatmalarla yürüten güçlerle sağlanmıştır. Bunlar karşısında esas doğal toplum güçleri bitmez tükenmez bir direnme göstermiş ve sürekli sınırlandırılmış, en dar alan ve aralıklara sıkıştırmışlardır. Bazı alan ve aralıklara hiç sokulmamışlardır. Tüm toplumu sınıf ve devlet hiyerarşilerinden ibaret görmek, hâkim sistemin en temel politikası ve propagandası ile sağlanmıştır. Kader denilen oyun bu pratiğin metafizik unvanı oluyor. Bu oyuna bulaşmamış din, mezhep, felsefi ve bilimsel ekol neredeyse kalmamış gibidir. Bu da kökeni binlerce yıl önceye giden rahip ideolojisinin ve tanrı-krallar devletinin muazzam fiziki ve zihni baskı, politika ve propagandalarının sonucudur. İsteyen bu oyuna mitoloji, isteyen felsefe, o da olmazsa bilimsel ekol demiştir. Varılan nokta devletleşmiş ideolojiler ve bilimlerin dört dörtlük güncel durumudur. Marksizm'in bu yöndeki payı üzerinde ne kadar durulsa yeridir." dile getirir.

Bir zorunluluk olmadan gelişen hiyerarşik toplumun ilk kurbanı olarak kadın'ı ele alan Önder

Hiyerarşik Devletçi Toplum

Apo, gelişen bu ilk ve en temel karşı- devrimle kadının içine çekildiği statünün çözümlenmeden günümüz insanlığını adeta dinozorlaşma temelinde bir yok oluşla karşı karşıya getiren ve kendisini güncelde kaos olarak dışa vuran devletçi toplum ve onun ağır tahribatlarından da kurtulunamaya- çağını belirtir.

Yıkılan doğal toplum üzerinde, yalana ve güce dayalı gelişen hiyerarşik toplumun diğer bir kurbanı olarak da doğa ile insan arasında ki statüleşmenin olduğunu belirten **Önder Apo**, *"insanlığın toplam sorunlarının çözümü olarak demokrasinin, insanın insana yabancılaşması, onun da, özünde hiyerarşinin yol açtığı erkek insanın kadın insan ve genel olarak insanın doğaya yabancılaşmasının bir sonucu"* olduğunu işaret ederek çözüm perspektifi oluşturur.

Devletçi toplum ve onun son temsilcisi olarak kapitalist devletçi toplum, statüleşmeye dayalı ilişki ve etkileşim ile yani hiyerarşik yaklaşımıyla insanı insan yapan sosyal akışını ve yaratıcılığını yok ederek insansal gücün kaynağı durumundaki bu her iki özelliği bitirici bir güçsüzlüğe dönüştürür. Yani hiyerarşi ve ondan türeyen iktidar olgusuyla insani güç kendini tüketen korkunç bir güçsüzlüğe neden olur.

Hiyerarşik Devletçi Toplum:
İlkel komünal toplum sonrası top-

lum şekillenmesine ve ideolojilerin devletleştiği sürece hiyerarşik devletçi toplum denilmektedir. Başlangıç itibarıyla köleci toplum ilk hiyerarşik toplum şekillenmesi olarak gösterilse de kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Doğal toplumsal işbölümünde kadının toplumdaki üstün konumunu belirleyen üretim biçimine dayalı ana erkil dönemin, ata erkil egemenliğine geçmesiyle birlikte ilk hiyerarşik toplumsal zeminin temelleri de atılmış olur. Zora dayalı bir hiyerarşi olmasa da erkek egemenliğinin toplumdaki etkisi, toplumsal gelişmeye bağlı olarak artması, sınıflı toplumla birlikte tek otoriter gücü durumuna gelmesinin temellerini oluşturmaktadır. Tanrı kralda somutlaşan yönetim erki, devlet kurumlaşmasına kadar vardırıarak meşrulaştırılır. Toplumdaki üretim artışı üzerine kurulan denetim sonucu, farklı bir sosyal tabakanın ortaya çıkması ile başlayan ve giderek topluma hâkim olan erkek egemenlikli sistemin vardıdığı nokta sınıflı toplumun doğuşudur.

Sınıfsal ayrışmanın giderek derinleşmesi ile köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum ve sonrası süreç bölünmeleri hiyerarşik devletçi toplumun evreleri olarak sıralanır. Özünde, üretim tarzından kaynaklı sınıf ayrışmalarının yaşandığı toplumsal farklılıklar, sınıflı toplumların doğmasına ve bunun yönetim biçimi olan hiyerarşik devlet'in oluşması-

na yol açar. Üretim artışı sonucu oluşan fazla ürüne el konulmasıyla başlayan erkek egemenlikli sistem, yeni bir üretim ilişkisi ağı olarak ortaya çıkar. Böylelikle üretim araçlarında gelişim ve üretim güçlerindeki yoğunluk, toplumsal iş bölümünde giderek artan sınıflaşma ve ara tabakaların ortaya çıkması, doğal olarak toplumun hiyerarşik devletçi topluma evrilmesini kaçınılmaz kıldı.

Bkz: Sınıflı toplum uygarlığı, Köleci sistem

Hobbes, Thomas: 1588-1679 yılları döneminde yaşamış, başta felsefe, matematik, devlet ve siyaset felsefesi olmak üzere, insan doğası ve bilgilenim kaynakları gibi alanlarda çeşitli görüşler ileri sürmüş bir İngiliz maddeci filozoftur.

Babası bir köy papazı olan Hobbes, Malmesbury'de doğmuştur. Oxford'a bağlı Magdalen Hall'da öğrenimini tamamlamıştır. Geçimini sağlamak üzere soylu ailelerin çocuklarına özel dersler vermiş, bu ara onların zengin kütüphanelerinden yararlanmıştır. İngiliz burjuva devrimi sırasında Paris'e geçmiş, orada De Cive ile birlikte 1642'de Leviathan'ı kaleme almış, İngiltere'ye 1652'de yeniden geri dönmüştür. Leviathan'da daha çok ele aldığı görüşler, Hristiyan teolojisinin, kilisenin etkisinden çıkarılması gereken siyaset ve devlet felsefesidir. Leviathan "**Hristiyan tanrıtanıma-**

lığın manifestosu" ilan edilmiş, bu yüzden de eserleri, Roma Katolik Kilisesi ve Oxford üniversitesi tarafından yasaklanmıştır.

Hobbes'un temel öğretisi mekanik maddecilik ve nedenselliktir. Felsefesinde maddeci yan olmakla birlikte felsefeyi, matematiğin ve mantığın soyut kurallarına indirgemıştır. Marks, onun maddeciliğinin **tek yanlı** olduğunu ve devamla "*duyumlara dayalı bilgi şiirsel rengini yitirmekte, geometricinin soyut deneyimiyle dönmektedir. Fiziksel hareket mantık ya da matematik harekete kurban edilmekte; geometri, bilimlerin ecesi ilan edilmektedir*" der. Örneğin Hobbes, felsefeyi "**doğru düşünmek**" olarak tanımlarken, bunu bir ayırma, bölme, çıkarma ve toplama işi olarak tarif eder. Ona göre doğru düşünmenin yolu çıkarılması gerekeni çıkarmak, birleştirilmesi gerekeni birleştirmektir. Felsefenin temel konusu cisimlerdir. Tanrı, ruh ve irade gibi şeyler felsefenin konusu olamazlar. Bunlar madde olmayan, doğrusu insanın boş ve temelsiz önyargılarından öte bir şey değildirler. Böylelikle maddi olanla manevi olanı bir ve aynı şey sayar. Bunun için evrende olup biten her şey maddesel nedenlere dayandırılarak açıklanmalı, dünyaya dair yapılan her tasarım matematikte olduğu gibi birbirinden doğan zorunlu nedenlere ve şemalara bağlanmalıdır.

Hobbes, insanın bilgilenim süreçlerinin duyumlardan geldiğini, duyumlar sonucu oluştuğunu da belirtir. Onun için gerçek bilgi, gözlem bilimine dayanan bilgidir. Gözleme ve deneyime dayanmayan hiçbir bilgi yoktur. Bu konuda özellikle Descartes'in "**doğuş-tan gelen düşüncelilik**" öğretisine şiddetle karşı çıkar.

Genelde evreni ve dünyayı "*mekanik hareketin yasalarının yönetilen cisimlerin toplamı*" olarak nitelendirdiği için İnsan doğasını ve davranışlarını da bu mekanik harekete indirgeyerek açıklamıştır. Nitekim ona göre "*biz insanların davranışları dayanılmaz içgüdülerin elindedir. Tutkusuz akıl, çekiciliği olmayan töresel ilkeler insanlar üstünde hiçbir etki yapamaz. Bir istekten sonra gelen davranışımızı yönetmek bizim elimizdedir ama isteğimizi yönetmek elimizde değildir. Her davranışın yeter bir nedeni vardır. Yeter neden, zorunluluktur. Evrendeki her cisim gibi insan da bu zorunluluğa bağlıdır.*" Her şeyin zorunlu bir nedeni olduğuna göre insan davranışlarına da yön veren, kontrol edilmesi zor olan, doğrusu insan iradesinden bağımsız olan bir neden olmalıdır. Yalnız "**doğa durumu**" dediği bu zorunlu nedensellik içinde insan tanımını "**içgüdülerin tutsağı**" olandır. Örneğin doğada tek geçerli neden güç olma isteğidir. Kaçınılmaz olarak insan böylesi bir güç eğilimindedir. Bu, içgüdüsel bir olaydır.

İnsan bu eğilimini asla yok edemez veya kontrol edemez. İnsanlar arası hâkimiyet ilişkileri de bu engellenemez istekten doğmaktadır. Öncelikle insanlar "doğa durumu"nda yaşamaktadırlar. Doğası gereği kendi çıkarını düşünen, bencil olan insanlar doğal durumda hiçbir kural ve yasa tanımaksızın güvenliğini sağlamak için kendi yasasını kendisi koymaktadır. İnsanlar, insanı öldürmeyi dâhil, kendinde bir hak görmektedir. Güçleri ve yetenekleri bir olan bu eşitlik durumunda insanlar birbirileri için sürekli bir tehdit oluştururlar. Bundan ötürü "**insan insanın kurdudur**" tanımlamasını yapar. Bu tanımlamadan hareketle Hobbes, insanların kendi güvenliklerinden dolayı herkesin hukukunu gözetken "mutlak" bir güce gereksinim duyacaklarını belirtir. Devlet, hukuk ve toplum sözleşmesi denilen olay bu gereksinimin bir sonucudur.

İnsanın insana karşı beslediği bu tehlikeli eğilimi sürekli kontrol eden bir güç olmalıdır. Bu güç devletin kendisidir. Burada Hobbes, devlete bir hakemlik rolünü atfetmektedir. Çünkü ona göre devlet ya da devleti yöneten kişi olarak mutlak bir monark, (onun deyimiyle "Leviathan" dev adam) gücün gerçek işlevcisi olarak hakkı meydana getirmektedir. Kendi döneminde bir iktidar şekli olarak mutlak monarşiyi savunmuş, ama esasta savunduğu şey devletin kaçınılmazlığı olmuştur. Doğada

geçerli bir ilke olarak güç, devlet-
te de hakkı oluşturan gerçek ne-
dendir. Bu nedenle devlet, herkesi
herkese karşı koruyan bir toplum-
sal sözleşme ve ortak irade olma
gereksiniminden doğmaktadır.
Aslında Hobbes, kendi dönemin-
de henüz yeni doğmakta olan ka-
pitalist sistemin iktidar gereksini-
minin mantıksal temellerini oluş-
turmaya çalışmıştır. Bu konuda
Önder APO şunları belirtmekte-
dir:

*"Hobbes, kapitalist toplumun
doğuş koşullarında iktidar (dev-
let) ihtiyacını tanımlarken, 'insa-
nın birbirinin kurdu olmasını
önlemek' olarak değerlendirir.
Bu tersinden doğru bir saptama-
dır. Kapitalizm, insanı insanın
kurdu yapmak için iktidarını
kurar. Modern gerçeklikte insan
sadece birbirinin değil, tüm do-
ğanın kurdu kesilmiştir. Azami
kâr ve birikim peşinde koşan, az-
gınlılaştıran güç olan iktidara
konduktan sonra, bu sınıf istis-
mar için toplum ve doğa içinde
geriye ne bırakabilir?"*

Ayrıca bir değerlendirmede
Hobbes için şunlar da belirtilmek-
tedir:

*"...Hobbes, yaşadığı süre için-
de, biri entelektüel, diğeri siyasi
olan iki devrime tanıklık etmiştir.
Bu devrimlerden siyasi olanı, yani
mutlak monarşinin parlamenter
demokrasinin temsili kurumlarıyla
sınırlanması söz konusu oldu-
ğunda, Hobbes tam bir karşı dev-
rimcidir. Buna karşın entelektüel*

*devrim yani Ortaçağın tanrı mer-
kezli ve Aristotelesçi dünya görü-
şünün bırakılarak, yeni doğa bi-
limleriyle, mekanik açıklamanın
ve deneysel yöntemin benimsen-
mesi söz konusu olduğunda, o tam
bir devrimcidir."*

Homerros: MÖ. 10. yüzyılda
yaşadığı sanılmaktadır. Yunan e-
debiyatının en eski ozanlarından-
dır. Eski Yunan'ın en büyük des-
tanları olan İlyada ve Odiesseia'-
nın yaratıcısı kabul edilir. Kimi
değerlendirmecilere göre ise Ho-
meros bir kişi değil, bir ozanlar
gurubunun adıdır. Homerros gez-
ginci bir ozandır. İlyada ve Odies-
seia'yı bizzat kendisinin yazmadı-
ğı, kendi anlatımlarının yaşadığı
dönemden çok sonraları kaleme
alındığı söylenir. İlyada MÖ. 750
ve Odiesseia'nın MÖ. 700 yıllar-
ında yazıldığı tahmin edilmekte-
dir.

Homerros'un yaşadığı dönem
Grek mitolojisi ve teolojisinin ya-
ratıldığı dönemdir. İlyada ve Odi-
esseia bu dönem Yunan kahra-
manlık çağını ve teolojisini des-
tansı bir dille anlatmaktadır. Ho-
meros'un yaşadığı döneme ve ya-
rattığı destanlara ilişkin olarak ise
Önder APO şu değerlendirmeyi
yapmaktadır.

*"Homerros ve Hesiodos'la
başladığı kabul edilen ilk süreç,
Grek mitolojisi ve teolojisinin
anlatım dönemidir. Homerros,
klasik çağın büyük ozanıdır. Bir
anlamda MÖ 1000 yıllarındaki*

şiiir dönemini temsil ediyor, görkemli şiiiri yansıttıyor..."

"Homeros'un anlattıkları, kendinden çok önceleri Ortadoğu coğrafyasında gelenekleştirilen bir anlatımın Grek kahramanlık aşamasının parlak bir uygulamasıdır; MÖ 1800'lerden 1200'lere kadar süren ve tarihi Troya şehrinin düşmesiyle sonuçlanıp Anadolu'nun kapısını bu sefer tersine Akhalara ve Dorlara açan barbar akınların destansı bir dille anlatılmasıdır..."

Homojen: Katışksız, saf, bir birine bağdaşık, dolayısıyla bir birine uyumluluk gösteren olgular için kullanılır. Maddesi saf olarak kendisinde bulunan, başkaca da katkıları içermeyen bütünlük anlamında da kullanılır. Heterojen olanın karşıtıdır.

Homo sapiens: Latince de akıllı ya da düşünen insan demektir. Bugünkü insanın ait olduğu tür olmakla homo cinsi içinde varlığını halen sürdüren tek türdür.

Antropologlar, insanın köküne ilişkin olarak biyolojik evrim kuramından ve buldukları kimi fosillerden (kafataslarından) hareketle homo sapiens formuna kadar birkaç "homo" türünün yaşamış olup yerini bir sonraki türe bıraktığını ortaya koymaktadırlar. Dünyanın değişik bölgelerinde bulunan ve farklı dönemlere ait olduğu saptanan kimi kafatası

fosilleri üzerinde yapılan incelemelerden kimi değişik sonuçlar elde edilmiş olsa da, genelde birbirine ve insan türüne daha yakın özellikler gösterdikleri nedeniyle "homo" türü içinde nitelendirilen adlandırmalar yapmışlardır. Buna göre insan türünün biyolojik kökenini ve evrimsel aşamalarını tanımlamak üzere "homo habilis", "homo erektus" ve en son olarakta "homo sapiens" denilmiştir.

Teknik açıdan bakıldığında kafatasının şekli, beyin oylumunun büyüklüğü, çene, diş yapısı vb. üzerinde yapılan ölçümlerle bu sonuçlara gidilmektedir.

Örneğin Afrika'da fosili bulunan ve antropologların "Africanus" dedikleri tür, "homo habilis" ten daha eski bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Biyolojik açıdan insana ait bazı özellikler taşımasına karşın "Africanus", beyin büyüklüğü (440 cm.3) bakımından maymuna daha yakın bir tür olduğu ve bu nedenle de "Homo" kapsamı içinde nitelendirilemeyeceği ileri sürülmüştür. "Africanus"tan daha ileri bir aşamaya ait olduğu saptanan fosile antropologlar "homo habilis" demiştir. "Homo habilis"i "Africanus" tan ayıran başlıca özellik, beyin oylumunun (600 cm.3) büyüklüğü, diş yapısının insana daha yakın ve yine yontarak kullandığı taş aletlerin daha ileri düzeyde olduğu belirtilmektedir.

1890'larda bulunan ve "Java adamı" olarak isimlendirilen fosil, habilis'ten daha ileri bir aşamaya

ait olduğu saptanmıştır. "Homo erectus" olarak adlandırılan bu tür, beyin büyüklüğü (900 cm.3) ile diğer birçok özelliği nedeniyle insana çok daha yakın olduğu görülmüştür. Çin'de bulunan ve aynı forma ait olduğu saptanan fosil (800.000 yıl öncesine ait olduğu hesaplanıyor) ile Afrika'da bulunan ve yaklaşık olarak zamanımızdan 1,5 milyon yıl öncesine ait olduğu söylenen fosilin (Afrika Homo erectus'u da deniliyor) beyin oylumunun ve kullandığı yontma taş araçların daha ileri düzeyde olduğu görülmüştür. Daha sonraki araştırmalarda "Homo erectus"un beyin oylumunun büyüdüğüne (1.300 cm.3) ve ateş kullandığına dair önemli kanıtlara ulaşılmıştır.

Antropologlarca zamanımızdan 200.000 yıl öncesinden itibaren "Homo sapiens" in giderek belirginlik kazandığı, yaklaşık 60.000 yıl öncesinden itibaren de bugünkü insanın beyin oylumuna eriştiği tahmin edilmektedir. Böylelikle "Homo sapiens"in bugünkü insanın ait olduğu tür olduğu anlaşılmaktadır. 12.000'lerden sonra tarım devriminin gerçekleşmesiyle insanın evriminde yeni bir dönemin açıldığı, 10.000'lerden bu yana da biyolojik yapısında çok ciddi bir değişikliğin yaşanmadığı düşünülmektedir.

Hristiyanlık Felsefesi: Hristiyan dinini temellendirmek için ileri sürülen felsefe. Sadece Hris-

tiyanlığa özgü bulunmakla, genel bir anlam taşıyan din felsefesinden ayrılır. Gerçekte Hristiyan düşünürlerince ileri sürülmüş bütün düşünceli (idealist) öğretiler, özellikle nesnel düşüncelilik bütünüyle bir Hristiyan felsefesidir. Hristiyan tanrıçılığını pekiştirmek ve temellendirmek için ileri sürülmüşlerdir. Hristiyan felsefesi deyiminden genellikle Hristiyan kilisesi açısından ileri sürülmüş dinsel kurgular anlaşılır.

Antik çağ yunan felsefesi temeline dayanan Batı felsefesinin Ortaçağ dönemi, bütünüyle Hristiyan felsefesidir. Bu felsefe, kendi içinde PATRİSTİK ve SKOLÂSTİK diye ikiye ayrılır. Kilise babalarının felsefesi olan Patristik felsefe, Ortaçağ Skolâstikinin ilk hazırlığıdır. Anlamca, aynı kökten türediği Petroloji deyimine ilişkilidir. Patristik deyim, kilise babaları, düşünce-yaşam öyküsü ve yapıtlarının tümünü dile getirir. Kilise babası anlamında yunanca Petrus deyiminden türemedir.

Bu felsefenin MS. 5. yy.a kadar süren ilk dönemini kapsar. Bu tarihten sonra, Orta çağın sonuna kadar süren ikinci dönem ise, Skolâstik felsefe deyimine nitelendirilir. Birincisine Paloton'cu Hristiyan tanrı bilimi evresi; ikincisine Aristotelesçi Hristiyan tanrı bilimi evresi denir. Platon etkisi, XIII. Yüzyıla kadar ilk düşünürlerde de devam etmiş, bu yüzyıldan sonra Aquino'lu Thomas ile yerini Aristoteles egemenliğine

bırakmıştır. Patristik felsefe, Hristiyanlık karşıtı saldırılara karşı koymaya çalışan bir savunma felsefesidir.

Skolâstik, bütün Ortaçağı kapsar. Skolâstikğin ayırt edici nitelliği dogmatik oluşudur. Beli bir konuyu incelemek demek, o konuda Aristoteles'in ne yazdığını okumak demektir. Bilimsel bir incelemeysen, Aristoteles'in ve Akino'lu Thomas'ın bu yazılarını tekrarlayan üçüncü bir kitabı okumak demektir. Hiç bir kişisel görüş, tartışma, kuşku ve kurcalamaya izin vermez. En küçük bir kişisel düşünceye cesaret eden, ölüm ya da bir tür diri diri ölüm demek olan aforoz ile cezalandırılır. Bu sıkı disipline rağmen skolâstik, önemli düşünürler de yetiştirmiştir. Bunların başında kurucusu, Seat-tus Eriguena (833-880) gelir. Yine Anselmus (1033- 1109), Petros Abaelardos (1079 11042), Aquino'lu Thomas (1224-1274), Dus Scotus (1270-1308) gibi düşünürler de onu izlerler. Skolâstik dönem yaklaşık olarak 9.yy dan 16.yy kadar sürer. Tanrısal düzen içinde insanı küçümseyen ve tümüyle baskı altına alan skolâstik, diyalektik gereği karşıtına dönüşerek, çöküşünü de kendisi hazırlamıştır. Onun karşısında kendisini güçsüz gören insanlar, zorunlu olarak gizemciliğe (misticizm) yönelip, içlerine kapanmışlardır. Buda onları kiliseden koparmıştır. Rönesans'ın tohumları skolâstik dönemde atılmıştır. Platon ve Aristoteles,

sonunda Ortaçağ Hristiyanlığını, Yunan düşüncesinin sağlam yapılarına sürüklemişlerdir.

Her iki dönemin ayırıcı niteliği, felsefesal sorunları bir takım tartışılmaz doğmalara bağlamış olmalarıdır. Hristiyan düşünürleri yüz yılarca bu doğmalardaki açık çelişmeleri anlaşılır kılmaya çalışmışlardır. Bir Yahudi mezhebi olarak ortaya çıkan Hristiyanlığın dogmaları, gerçekte Yahudiliğin dogmalarıdır. Hristiyanlık felsefesi bu dogmaları desteklemek amacından doğmuştur. Bu çağın hemen bütün düşünürleri din adamlarıdır. Bu demektir ki, Hristiyanlık felsefesi kutsal Roma kilisesi ve onun buyruklarına göre biçimlenen bir felsefedir. Buysa, felsefenin gerçek anlamıyla çelişiktir. Denilebilir ki, bu felsefe, Antik çağ Yunan idealizminin din ölçüleri içinde bir devamından ibarettir. Hristiyanlığın Tanrısı; Sokrates, Platonun İYİ ideası, Aristoteles'in İLK NEDEN düşüncelerinin karma bir ürünüdür.

Önder Apo, Uygarlıksal gelişmede dinin rolü kadar, dinin düşünsel- felsefi dayanaklarını, filozofların düşünsel dünyalarını derinlemesine inceleyerek dinsel düşüncenin kaynaklarına inmiştir. Bu açıdan özellikle bu felsefeye içerilmesi bakımından antik çağ Yunan filozoflarının tarih içindeki rollerine ağırlık vermiştir. Bu konuda **Önder Apo** şunları belirtmektedir:

"Eflatun ve Aristoteles ile klasik çağ 'felsefe çağı' olarak doruk noktasına varır. Eflatun'un dünyasın da İDEA esastır. Maddi dünya, idealar dünyasının zayıf, hatırlanan anılarından ibarettir. Önce öz ya da idea vardır. Sonra yoğunlaşarak maddi türlerin varlığına yol açarlar. Kendi başına madde düşünülemez. Bu, Parmenides in us anlayışının daha geliştirilmiş bir biçimidir. İdealizmin en büyük filozofu sayılmaktadır. Peygamberliğe yakın bir konumu vardır. Bu haliyle birazda Zerdüşt'e benzemektedir. Aristo'yu Sokrates'le Eflatunun toplamı Zerdüşt öğretisine yakın bir cevap olarak ta düşünmek mümkündür.

"Aristo, kendi dönemine kadar olan tüm dini ve felsefi düşünceleri bir ansiklopedik kafa gibi incelemiş, öğrenmiştir. Doğa üzerinde derin bir gözlemcidir. Hem usa hem duygulara eşit yer verir. Usla duygu ve algılar arasındaki bağı sağlam kurmaya çalışır. Dönemin tüm bilgilerini öğrenmeye meraklı olduğundan doğa ve toplun ayrımını yapmaksızın toplamaya çalışır. Bu çaba, onu genellemeci tüm dengelim metoduna götürür. Aristo mantığı denilende budur. Aristo aslında o döneme kadar biriken bilgi ve düşüncelerden genel mantık esaslarının inşa etmek çabasındadır. Aristo bu anlamda, o dönem için insan zihniyetinin bir toplamı, genel gücü olarak ta

tanımlanabilir. Sistematik bilgi ve düşüncenin hep doruktaki sembolü olarak adlandırılması bu özelliğinin bir sonucudur.

"Aristo, Tanrıyı yadsımaz İLK NEDEN olarak düşünüp daha sonraki süreçleri doğanın kendi kendine gelişimi olarak inisiyatifli sayar. Her şeyi sonuçla, ilk nedenler yani Tanrıyla bileşeceğinin söylemekle "amaçlı evren" anlayışını ortaya koyar. "her şeyin bir nedeni ve bir amacı vardır." düsturu Aristosal bir formüldür. Dolayısıyla tanrısaldır. Bu yönüyle, tek tanrılı dinle üzerinde büyük etkisi olduğu gibi İslam ve Hristiyanlık felsefesi üzerinde etkisi de büyüktür. Daha doğrusu, İslam ve Hristiyanlık felsefesi Eflatun ve Aristo düşüncesi kullanarak geliştirilmiştir.

"Rönesans'ın en doğru tanımını zihniyet devrimi olarak yapılıdır. Devrim birkaç alanda köklüdür. Birincisi, dinsel düşüncenin tanrısallık adına adeta hiçleştirildiği birey yeniden doğmuştur. Hristiyanlık teolojisi M.S 1.250'lerde Aristo sentezi ile skolâstik dönemin zirvesine ulaşmıştır. Metafizikğin en gelişkin hali de denilebilir. İnsan adeta unutulmuştur. Tanrının kuklası bile olamayacak kadar yaşamdan silinmiştir. Dine dayalı toplumsallığın en aşırı bir biçimine varılmıştır. Pratik-somut yaşamla hiç bağdaşmayan bu biçime insan doğallığının uzun süre dayanması zordur. Heretizm -

sapkın mezhepçilik-, cadılık -Hıristiyanlaşmamış doğal toplum kadını- ve simyacılık -doğa elementlerinden altın oluşturmak; bilimsel arayış- çabaları, Hıristiyan dogmatizmine karşı özgün zihniyet direnişini temsil etmektedir. Engizisyonun önlemek istediği, özgür bireye yol açabilecek gelişmelerdir. Hıristiyan dogmatizminden kopup özgür doğa düşüncesine sıçrama yapan en çarpıcı örnek Giordano Bruno'dur. Tam bir doğa tutkunu olan Bruno tanrı-doğa ayrımı yapmaz. Canlı bir doğa -evren- anlayışı ile sarhoş gibidir. Doğanın kendi başına işleyişine o denli hayrandır ki, sonuçta coşkun Rönesans öncüsü Roma'da M.S 1.600'de cayır cayır yakılmıştır. Spartaküs ve Saint Paul'un anılarına yaraşırasına.

"Hareketin yaklaşık 300 yıllık gizli direniş öyküsü, aynı zamanda Roma uygarlık çınarının da çözümlüş öyküsüdür. Bu direnişte sayısız aziz ve azizeyi kurban vermiş, ama köleci sistemin en büyük temsilini çözmeyi de başarmıştır. İnsan acılarına sahip çıkması, barışçıl çalışma tarzı, kolektif manastır yaşam düzeni, insanlığın en güçlü ve köklü bir ahlâki yapıya kavuşmasında pay sahibidir. Hıristiyanlık teolojisi, başlangıçta ikinci plandaydı. Sonradan ve skolâstik dönemde siyasal ve maddi bir güç haline geldikten sonra, papalık dünyası tarafından ön

plana çıkarılmıştır. İsa'da esas olan inanç değil ahlâki tutumdur, maddi değil manevi güçtür."

Stoacılık, yeni filizlenen Hıristiyanlıkla da savaşmak zorunda kaldığından yeni değerlere yönelmiştir. Buna karşı Hıristiyanlık da putçulukla yaptığı bu savaşı kazanabilmek için stoacılıktan birçok ilkeler benimsemek zorunda kalmıştır.

Hukuk: Hukuk, uzun vadeli kural ve kurumlara bağlanmış siyasettir.

Hukuk kendi başına bir gerçeklik değildir. Bir devletin, toplumun temel tarihi, siyasi ve ahlaki düzeyini yansıtır.

Hukuk, yazılı veya sözlü olarak toplumda uyulması güçle sağlanan kurallar demektir.

Hukuk deyimi Arapça'dır, hak deyiminin çoğuludur. Tüze deymiyle özdeşleşmiştir. Adaletin gerektirdiği kuralları dile getirir. Ad olarak insan davranışlarını düzenlemek için devletçe konulan kurallar dizgesini dile getirir ve devletçe konulan yasaların tümü anlamındadır.

Marks'a göre; hukuk sistemi burjuva devletin hukuku olduğu için, sınıf baskısının araçlarından birisidir. Bir dönemin egemen düşünceleri, egemen sınıfın düşünceleri olduğuna göre, en temel hukuki kavramları bile (bunlar içinde en önemli olanı "haklar" kavramıdır.) burjuva tahakküm sisteminin bir aracıdır.

Durkheim'a göre; Organik dayanışmacı toplumların hukuk sistemleri "onarıcı" iken, mekanik dayanışmacı toplumların hukuk sistemleri "cezalandırıcı"dır.

Toplumun klan ve kabilelerden oluştuğu dönemlerde hukuktan pek bahsedilmez. Ahlak dediğimiz ve bir bakıma doğal yasa olarak tanımlayabileceğimiz kurallara kendiliğinden uyulmaktadır. Ahlakla hukuk arasındaki fark, hukukun güçle yürütülmesi ve önceden bilinen bir müeyyideye tabi tutulması iken, ahlakın ise kendiliğinden herhangi bir yaptırım gücü olmadan yürümesidir.

Yazılı hukukun, Hamurabi ve Levhalardan sonraki gelişimi, Roma toplumunun MÖ. 750'lerde kent devletine dönüşmesiyle başlamaktadır. Hukuk baştan itibaren kral iradesinden ziyade, toplum temsilcisi olarak seçilen konsüller tarafından oluşturulmaktadır. Kralın iradesi de hukuk doğurmaktadır; ama baştan itibaren bir gereklilik olarak Roma yurttaşlarının kendi işlerini bizzat temsilcileri vasıtasıyla belirli ve müeyyidesi olan kurallarla yönetmeleri temelidir. Doğu Roma İmparatoru Justinien dönemine (MS. 565) kadar çağa damgasını vuran Roma hukukudur ve birçok evreden geçip çağdaş hukukun temeli olarak da işlev görmüştür.

Ortaçağ'da hukuk, Doğu toplumlarında ilahi kaynaklı konumunu sürdürürken, Batı toplumlarında yeni sınıflar iradelerini

krallık otoritelerine dayatmada ve kabul ettirmede yeni başlangıçlar gerçekleştiriyordu. 13. yüzyıldan itibaren Magna Carta ile toplumun yeni gelişen burjuva sınıfının iradesine öncülük ediyordu.

Kapitalist üretim biçiminin hâkim hale gelmesi, son derece karmaşık bir toplum yapısını doğurdu. Öncü sınıf olan burjuvazinin feodal, Monarşik hukukla bağdaşması mümkün olamazdı. Burjuvazi kendi hukukunu yaratmak için Roma hukukunu yeniden canlandırdı. Özellikle medeni hukuku yeniledi; bütün yasal sistemin temeli olarak anayasal hareket sürecini başlattı. Her ulusal devlet için ayrı bir anayasa temel hedef haline geldi. Anayasalar yeni toplumsal dönüşümlerin simgesi rolünü oynamaktaydılar.

"Daha doğuşunda hukukun iki alanı düzenlediği görülmektedir: Devletin iç düzenini belirleyen ve vatandaşlarla ilişkilerini tahlil eden kısma kamu hukuku denirken, vatandaşlar arası temel davranış kurallarını belirleyen hukuka ise şahıslar hukuku denmektedir.

"Hukukta en önemli husus, herhangi bir toplumsal gücün veya hareketin mevcut statükoyu ve yasal sistemi zorlayarak kendine yer yapmasıdır. İradesini yasalara yansıtmayan güçler, fiili var olsalar da, resmen hakların sahibi olmaktan yoksun kalırlar. Hakların, yani bireyler ve toplulukların özgür irade beyan-

larının yasalaştırılması, bütün hukuk sistemlerinde en temel sorunların başında gelmektedir. Toplumsal rahatsızlıkları ve eylemleri çözümleyebilmenin temel yolu, bunların yasal ifadeye kavuşturulmalarını sağlamaktır. Bu yol, hukukun demokratikleştirilmesidir.

"Hukukun esas rolü, devleti vatandaşa karşı korumak ve güçlendirmek değil, tersine vatandaş devleti gücüne karşı çok güçlü temel haklarla donatarak korumaya almaktır. Korumaya ihtiyacı olan devlet değil, bireydir, yurttaşdır

"Ahlaklı bir toplum olunmadan hiçbir iş başarılamaz. Özgür bir ahlak edinmek toplumun bilinçlenmesine bağlıdır. Dolayısıyla toplumun yaygın bilinçlenmesine engel konulmamalıdır. Özgür toplum, ahlaklı toplumdur. Hukuk yerine ahlakın esasta rol oynadığı, yaratıcı bir eğitimle yaşam tutkusu gelişkin olan, kendi içinde savaşı tanımayan, kardeşçe ve dostça ilişkilerin egemen olduğu bir toplum, eşitlikle yüklü sosyalizme geçişin en doğru yoludur"

Tam da bu noktada hukuk ile ahlakın ilişkisini doğru koymak gerekir. Hareketimiz içinde özellikle son yıllarda çoğunlukla günlük yaşam ilişkilerimiz ve genel anlamıyla toplumsal ilişkilerimiz bağlamında toplumsal yasaların esasını oluşturan ahlaki yasa ve ilkelerin yerine, özellikle sistemin

toplumu yönetme, bir arada tutma biçimi olan hukukun fazla ön plana çıkarılması noktalarındaki dayatmalar, ahlaki yaklaşımın belirlenen özünü kavramamakla doğrudan bağlantılıdır. Bundan hukuk kurallarına ve hukuka en azından konjoktürel düzeyde de olsa karşı olmak gibi yorum çıkarılamaz. Toplumsallık elbette hukuk ve yasalarla da güçlendirilebilir, yürütülebilir; bu anlamda topluma biçim de verilebilir. Ama toplumun var oluşunda belirleyici yasalar onun ahlak yasalarıdır. Bu ahlak yasalarını ortadan kaldırdıktan sonra pozitif hukuk ve onun yasalarıyla toplumu yürütmeye çalışmak, toplumsallığı ve toplumsal ilişkileri özünden uzak ele alarak, ona yabancılaşmayı dayatmak anlamına gelir. Geliştirmek istediğimiz sosyalitenin, toplumsallığın özü olan ahlaki ilkeye dayanması ve buna dayalı daha gelişkin bir düzeyin yaratılması hedefi doğru ve gerçekçi bir hedeftir. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken, buna dayalı bir hukukun yaratılması, yaratılan bu hukuk kuralları ile yaşamın düzenlenmesi ve bunun gerekliliklerine uyulması da elbette ki gerekli bir yaklaşımdır. Bu, örgütselliğin gereğidir. Dağıtılmış, kendi iradesine ve özgürlük bilincine yabancılaşmış bir toplumsal gerçekliğin, yeniden, kendi ahlaki ilkeleri üzerine oturtulabilmesinin mücadelesini yürüten bir topluluğun, kendisini bu anlamda hukuk kuralları ile bir biçime kavuştur-

ması, ilişkilerini bunun üzerinde geliştirmeye çalışması da bir gerekliliktir. Ama eğer gerçekten yaratmak istediğimiz toplumun doğal demokratik- komünal bir toplum karakterinde olmasını istiyorsak, hukukun geçiciliği, ahlakın kalıcılığı, hukukun etkileyciliği, ahlakın belirleyiciliği noktalarını çok önemli ideolojik bir ilke olarak benimseyip, yaşama geçirmemiz gerekiyor. Bu noktada ahlaki-lik adı altında hukuksuzluğu, kuralsızlığı ve giderek örgütsüzlüğü dayatan yaklaşımların bütünüyle doğal toplumun dayatmaları, ya da doğal toplumun gerekliliklerine uyum olarak algılamamak kadar kabul etmemek de gerekiyor. Zira **Önder Apo**, kapitalizm koşullarında yaşıyoruz diyor. Kapitalizm koşullarında yaşayan bir toplumsal gerçeklik içerisinde ahlaki örgünün ne kadar parçalandığı, toplumun ve bireyin ne kadar ahlaksızlaştırıldığı ve bizim de bu toplumsallığın içerisinde gelmemizden kaynaklı olarak ahlaki duruşta parçalı bir gerçekliği yaşadığımızı unutmadan, dayattığımız ve ahlaki olarak adlandırdığımız kimi yaklaşımların da özünde toplumsal ahlaka aykırı olduğunu görmemiz gerekiyor. Ahlakilik sadece feodal toplumun ya da kapitalist sistem içerisinde yetişmiş bireyin benimsediği doğruları uygulaması ve bu doğrular çerçevesinde yaşamı kurmaya çalışması değildir. **Ahlakiliğin doğal toplumla bağını tespit eden,**

ya da doğal toplum karakteri olup-olmadığını belirleyen ölçü, onun demokratik -komünal karakteridir. Bu açıdan ele alındığında ölçü olarak neyi esas alacağımızın perspektifi, **Önder Apo**'nun hem Kürt toplumu olarak tanımlayıp kendisini ona dayandırdığı toplumsal mirasın karakterine, hem de amaç ve hedef olarak yaratmak istediği toplumsallığın temel karakteristik özelliklerine uygun anlayış, yaklaşım ve davranışları kendi ahlakımız olarak benimsememiz gerektiğini belirtebiliriz.

Bu ahlakın toplumsal bir sisteme kavuşturulabilmesinin yol, yöntem ve araçlarından birisi de hukuktur. Bu anlamda ele alındığında yaratmak istediğimiz demokratik- konfederal sistemin hukuk anlayışı ahlakı yadsıyan, ahlak dışında bir hukuk olmayacaktır. Sorun, hukuk ve ahlak arasındaki ilişkiyi doğru kurabilmektir. Ahlakı parçalanmış, ahlaki değer yargıları dejenere edilmiş bir toplumsal gerçeklik, kendi ideolojik ölçülerine uygun bir ahlaki ilişki ve buna dayalı toplumsal bir sistem yaratabilmek için, elbette ki bu ilkeleri belli hukuksal kurumlara ve kurallara bağlayarak ve giderek bunu topluma yedirerek ahlaklı bir toplum yaratabilir. Kimi zaman hukuk adı altında toplumsal ilişkileri tamamen mekanikleştiren, hatta görevler yığınınından ibaret gören yaklaşımlar, ilişkilerde bir yapaylığa yol açarken, kimi

zaman da doğal ahlak adı altında her türlü keyfi dayatmanın ve kendine göre ölçülerin esas alınmasını istemenin ve dayatmanın geleneksellik olduğunu hiçbir zaman unutmamak gerekiyor. Geleneksel olan ile ahlaki olanın mutlak anlamda bir ve aynı olduğu yaklaşımı da yanlış bir yaklaşımdır. Ahlak'ın gelenek ile bağlantılı olduğu doğrudur. Ancak gelenek olarak bellediğimiz, algıladığımız ve pratikte esas alınmasını istediğimiz kimi yaklaşımlarımızın hem toplumsallıktan kaynaklı, hem de geçmiş mücadele pratiğimizin yaratmış olduğu tahribatlardan kaynaklı eksik ve yanlış yönleri vardır. Sorun şudur; ideolojik olarak ahlak ve hukuk arasında bir ilişki kurmaya çalışırken, bu hukukun doğal toplumun demokratik-komünal ahlaki değer yargılarıyla ne kadar uyduğu, ne kadar çeliştiği noktasında sorunları ele alıp tartışabilmektir.

Önder Apo, demokratik -komünal toplumun ölçülerini savunmalarda en ince ayrıntısına kadar ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu noktada doğal toplumun ahlaki nedir? Doğal topluma en yakın ahlaki ilkeler ve yasalar nelerdir? Bunların gelenek içerisinde anı ve kalıntı biçiminde temsil edilen yönleri nelerdir? Bu sorulara doğru cevaplar vermek, doğru bir ahlaki anlayışın geliştirilmesi için temel alınması gereken yaklaşımdır. Bunun hukuku ise, yaratmak istediğimiz ahlakın temel ilkeleri-

nin yasallaştırılması ve kendi kurumları ile topluma mal edilmeye çalışılması biçiminde olabilir. Bu bağlamda ele alındığında en ahlaki yaklaşım, ideolojik olarak önümüze koyduğumuz toplumsal perspektifin amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine dönük gerekliliklere sonuna kadar bağlılıktır. Bu gerekliliklere göre yaşamını düzenlemektir. Bu gerekliliklerle çelişen hiçbir yaklaşımın ahlaki olmadığını bilmektir. Ahlakı tamamen bu ideolojik perspektifle yorumlamak ve pratiğimizi ona göre şekillendirmek, devrimciliğin, militan olmanın esası ve özüdür. İdeolojik perspektifle uyumlu olan yasalar giderek ahlaka dönüşeceğinden, bunlar karşısındaki keyfi yaklaşımlar da çok fazla ahlaki olmayacaktır.

Toplum -birey ilişkisi ele alınırken, bu ilişkilerde ne bireyin keyfi yaklaşımlarını toplumsal ihtiyaçların önüne koymasını, ne de toplumun kendi ihtiyaçlarını giderme adına bireyi boğmasını benimsemek gerekir. En ahlaki yaklaşım, toplum birey ilişkisinde **Önder Apo**'nun optimal denge dediği dengeyi yakalamaktır. Yine ideoloji, ahlak ve hukuku da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu konuda yürütülen tartışmalarda ya da geliştirilen kanun ve yasalarda sürekli çelişki yaratın, karşı karşıya koyan yaklaşımlar, toplumsal ahlakın esas alındığı, ön plana çıkarıldığı anlamına gelmez. Ya da hukuku dayatarak

böylece bir ahlak yaratılabileceğini sanmak da tersinden yanlış bir yaklaşımdır. Bu noktada günlük yaşam ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hukuk yaratma isteğimizi, ahlak ilkeleri üzerine oturtulmuş bir toplumun yol, yöntem ve araçları olarak algılamalıyız. Bu, hukukun, tarihsel- toplumsal birikimin ve geleneklerin yasalarından kopuk, onların temel ölçülerine dayanmadan köksüz bir tarzda geliştirilmesinin tehlikesini de sürekli göz önünde bulundurmalıyız.

Hukuk Devleti: Devletin hukuk kurallarına bağlı olması ve bu kurallar içerisinde yürütülmesidir.

Kavram olarak ilk kez 19.yüzyılda Almanya'da kullanılmış olsa da, düşünsel kökeni antikçağa kadar uzanmaktadır. Özgürlük düşüncesi kadar egemenin hukuka boyun eğmesi gerektiği, antikçağdan beri siyasal düşüncenin temel öğelerinden sayılması, buna kanıt olarak gösterilmektedir

Antikçağı hukuk devletinin düşünsel temelleri açısından önemli kılan, o çağlarda doğmuş olan doğal hukuk öğretisidir. Bu öğreti, esas olarak, doğuştan kazanılan haklar varsayımına dayanmış ve bu haklara adalet kavramı içinde yer vererek, onları eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkeleri üzerine temellendirmiştir. Antikçağda özellikle Stoa Okulu tarafından sistematize edilen doğal hukuk anlayışı, Ortaçağ boyunca Hristiyanlığın ilkeleri çerçevesin-

de kavranmış ve daha önemlisi kilisenin baskısı altında kalmıştır.

Doğal hukuk doktrini Ortaçağ'da kilisenin baskısı altında kaldıktan sonra, laikliğe ancak 17. yüzyılın koşulları içinde Grotius'la başlayıp, esas itibarıyla Locke, Rousseau ve Kant'tan geçen bir çizgi içinde kavuşabilmiştir.

16.yüzyılda Rönesans'ın etkisiyle toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ölçüleri değişikliğe uğramış, kapalı ekonomik düzenden, kentler dışına taşan açık ekonomi düzenine geçilmiştir. 17.yüzyıla gelince, ticaretin daha da gelişmesi sanayinin kurulması sonucunu doğurmuş ve böylece toplumdaki üretim güçleri, yürürlükteki feodal mülkiyet biçimi ile çelişkiye düşmüştür. Yüzyıla damgasını vuran burjuvazi, bu çelişkiyi ortadan kaldırmak ve kendi düzenini kurmak istemiştir.

Sosyo-ekonomik yapıdaki bu değişiklikler ve pozitif bilimlerdeki gelişmeler, daha önce kilisenin baskısı altında kalan doğal hukuk öğretisinin laikleşmesi sonucunu doğurmuş, Alman Puffendorf ile Hollandalı Grotius, doğal hukuku ilahi hukuktan ayırarak, bu alandaki laikleşmenin öncülü yapmışlardır.

Bu aşamadan sonra Locke, Rousseau ve Kant'ın doğal yaşama ve sosyal sözleşme varsayımları ortaya çıkmış ve böylece doğal hukukla ilahi hukuk arasındaki ayrılık daha bir keskinlik kazanmıştır. Kişisel haklar ve öz-

gürlükler teorisini doğuran anlayışın, daha çok bu laik ve rasyo- nelleşmiş doğal hukuk anlayışı olduğu kabul edilmektedir.

Doğal toplumda, toplumlar tüm hak ve özgürlüklerine sahiptirler. Bazılarına göre ideal, bazılarına göre ise ideal olmayan bir yaşamın sürdüğü bu dönemde mutlak bir özgürlüğe sahip olan insanlar, sonunda haklarından bir kısmını, yapmış oldukları bir sözleşme ile toplum üstü bir iradeye devrederek (devlet), düzenli bir yaşama kavuşmak istemişlerdir. Amaç, doğal yaşam dönemindeki hakları güvence altına almaktır.

İnsan hakları bildirgesine göre insan, doğuştan bir takım haklara sahiptir. Devletin görevi ise bu hakları tanımak ve garanti altına almaktır. Bu aynı zamanda hukuk devleti olgusu ile de karşı karşıya geldiğinin bir göstergesidir. Çünkü hukuk devleti, insan hakları devletidir. Hukuk devleti bir kavram olarak henüz kullanılmamıştır; fakat dönem iyice incelendiğinde, özellikle Kant'ta hukuk devleti anlayışının somutlaştığı söylenebilir.

Düşünsel gelişimini bu şekilde sürdürmüş olan hukuk devleti anlayışı, 18.yüzyılın sonlarından itibaren siyasal belgelere damgasını vurmuştur. Bunun ilk ve en yetkin örnekleri Amerikan Bildirgesi ile 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesidir.

Söz konusu bildirgelerle devletin sınırsız yetkileri sınırlanmış,

devletin dışındaki kesimlerin de siyasal yaşamda belirli düzeyde yer almalarının önü açılmıştır. Güçler ayrılığı ilkesini benimsemişler, insanın doğuştan bir takım haklara sahip olduğunu ve topluma katılmakla bu haklardan yoksun bırakılamayacaklarını kabul etmişler, iktidarı bu haklarla sınırlamışlardır.

Bu bildirilere damgasını vuran özgürlük anlayışı, çok önemli olmakla birlikte, soyut bir özgürlük anlayışıdır. Özgürlüğü insanın doğuştan sahip olduğu bir veri olarak kabul eden ve devleti sadece insanda var olan bu özgürlüğü tanımak ve güvence altına almakla yükümlü kılan bu anlayış, insanı da çevresinin etkilerinden uzak, ihtiyaçlarının zorlamasına aldırmayan, soyut bir varlık olarak ele almıştır. Böyle bir özgürlük anlayışı çağa damgasını vuran burjuvazi açısından anlamlı olsa da, yoksul insanlar için pek tatminkâr bulunmayacaktır.

1789'dan sonra Avrupa'da hızlı bir "anayasacılık" hareketi başlamıştır. Bu hareket çeşitli açılardan, türlü sınıflamalara tabi tutulmuş olsa da, bu dönemde yapılmış olan tüm anayasaların temelindeki felsefenin, kuvvetler ayrılığı yolu ile siyasal özgürlüklerin korunması olduğu kabul edilmektedir.

Hukukun her halükarda ege- men karakterini göz önünde bulunduran **Önder Apo**, hukuk devleti konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"Hukuka ilişkin diğer temel bir husus, adaletle bağına ilişkindir. Adaletle bağı olmayan devlet kurallarına hukuk denilemez. Adalet ise, özünde yurttaşların kendi iradelerini özgürce belirlemeleridir. O halde hukuk yurttaşların özgür iradesine dayandığında, kanun devletinden farkını ortaya koyar ve gerçek bir hukuk rejiminden bahsedilebilir. Kendi yurttaşlarının genel ve temel çıkarlarının ifadesi olarak özgür iradelerini yok sayan bir devlete hukuk devleti denilemez. Tarihte birçok devlet bu durumdadır. Yurttaşlarının her tür

Yine ve esas olarak demokrasi ile devlet hukuku arasındaki ilişkiden yola çıkarak hukuk devleti ile devlet hukuku arasında ki ayrım ilişkin şu tespiti yapmaktadır:

"Bununla ayrılmaz bir bütünlük taşıyan diğer bir olgu da evrensel hukuk sisteminin geçerli olmasıdır. Demokrasi ve hukuk, çağdaş anlamda bir diğeri olmaksızın olmaz. Bunlar birbirini besleyen ve her tür toplum problemini çözen iki temel kurum durumundadır. Demokrasi, siyasal alanın hukuku olmaktadır. Buna temel insan haklarını eklemekle, çağdaş demokratik hukuk devletinin normları ortaya çıkmaktadır. Hukukun devletin temeline oturmasıyla devletin hukukunun olması arasında temel bir fark vardır. Eğer devlet hukuku esas alırsa, hukuk devleti olur. Tersine hukuku devlet kendi başına yaratırsa, bu devletin hukuku olur. Hukukun sadece devletten gelmemesi, içinde bulunduğu halkın kültürünü ve töresini esas alması, yine evrensel

hukuk ölçülerine dayanması ve geçmişin temel hukuk normlarına da saygılı olması, gerçek bir hukuk devletine yol açacaktır. Demokratik rejimle birlikte böylesine hukuka bağlı bir devlet içinde her tür toplumsal sorunu ve talepleri barış içinde ve adilce çözümlmek temel kural olacaktır. Demokratik hukuk çözümü, herkese ve her kesime güvence vererek, toplumun gelişmesine en temel katkıyı yapacaktır."

Hunlar: MÖ. 3. yüzyılın sonunda, Orta Asya'nın büyük bölümüne 500 yıldan uzun bir süre egemen olacak büyük bir kabile birliği oluşturan ve MS. 370'te Avrupa'yı istila ederek büyük bir İmparatorluk kuran göçebe halk. Şimdiki Macarların atalarıdır.

Hunlar hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte kabileler birliği şeklinde Orta Asya'da Çin hanedanlarının denetiminin olmadığı veya zayıf olduğu Balkaş gölü hafzasında hüküm sürmüşlerdir. Kabilelerin birliği dağılınca siyasal birlikleri de dağılır ve üçe bölünürler. Bunlardan Çungurya ve Barköl dolaylarında kalanlara kuzey Hunları denir. Çin hanedanlarının denetimine giren Çin'in kuzey batı sahalarında kalanlara da güney Hunları denir. MS. 155 yıllarında moğol akınları sonucunda kuzey Hunları, ya topraklarını terk ederek bayıya göç etmiş yada moğolların denetimine girmişler-

dir. Güney hunları ise kendi içlerindeki çatışmalar sonucunda ikiye ayrılmış ve topraklarının tümü, baskıları gittikçe artan Çinliler tarafından 220'ye doğru işgal edilmiştir. Bu olayların sonucunda Çin sahasındaki hun siyasi hayatı tarihe karışmıştır. Bir kısım Hunlar da batıya göç ederek Aral gölü çevresine yerleşmişlerdir. Avrupa Hunlarını oluşturan Hunların bunlar olduğu belirtilir. Atilla önderliğinde örgütlenen bu Hunlar bugünkü Macaristan'da etkin olmuşlardır.

Balamir komutasındaki Hunlar, 375 yılında Tuna nehrini geçerek oradaki kavimleri yerlerinden etmişlerdir. Hunların bu ilerleyişi kavimler göçüne yol açmıştır.

Hurriler: MÖ. 2000-1500 yılları arasında yaşamış, Kuzey ve Güney batı Kürdistan'da önemli bir siyasi güç haline gelen Kürtlerin atalarıdır. Güney Batı Kürdistan'ın Amude kentini merkez alarak gelişmişlerdir. Son dönemlerde yapılan kazılarda, özellikle Sümer belgelerinde Hurrilerden yoğunca bahsedilmektedir. Hurrilere ilişkin **Önder APO** şunları belirtir:

" Tarihin yazılı olarak başladığı dönemde, tarih sahnesinde başta gelen bir rolü Kürt asıllı toplulukların oynadığı, Sümer yazılı belgelerinde güçlü bir biçimde anlatılmaktadır. Bu belgelerin genel bir tarih bilinciyle in-

celenmesi bile, Sümerlerin en çok adlandırdıkları komşuları olan Kürt asıllı gruplardan bahsettiklerini anlamaya yetecektir. Sümerler bu gruplara Horrit, Guti, Kassit gibi adlar takmışlardır. Etimolojik olarak incelendiğinde, bugünkü Kürtlerin atalarından bahsedildiği çok açıktır. Horrit 'yüksek memleketliler', 'dağlular' anlamına gelmektedir.

"Sümer dil ve kültür yapısına bakıldığında, bütün teknik donanımını Yukarı Dicle, Zap ve Fırat havzasındaki neolitik çağın yaratıcı Horritlerinden aldıkları rahatlıkla görülecektir. Temel bilgi ve mitolojik kavramları da daha fazla bu kültürden almışlardır. Sümer dil yapısındaki birçok ön ek ve dişil öge de bu kültürden alınmadır. Birçok Sümer destan ve şiiri, içerik ve biçim olarak, bugün bile Kürt aşiret kültüründe varlığını sürdürmektedir. Bir Dervişê Avdê destan uyarlaması, kaynağını MÖ 2000'lerde yazılan Sümer tabletlerinde bulmaktadır. Aynı şiir Sincar bölgesinde, meçhul bir kız tarafından Giro olarak adlandırılan anonim bir halk kahramanı adına seslendirilmektedir. MÖ 2000'lerde yazılan Giro şiiriyle, bugünkü Dervişê Avdê destanı, söz ve biçim olarak çarpıcı bir benzerlik arz etmektedir. Buna benzer çok sayıda belgeye rastlanmaktadır.

"İnanna-İştâr tanrıça kültürünün Sterk'le bağı tanımlanmaya

çalışıldı. Gilgames ve Nuh Tufanı Destanları benzer özellikler taşımaktadır. Aslında daha derinliğine bakıldığında, bugünkü Irak'ın konumundan da anlaşılacağı gibi, Sümer tarihi yüksek dağlı Aryen Horritlerle Semitik Amoritlerin ('Batıdan Gelenler' anlamındadır) çeşitli ittifak ve çatışmalarıyla vücut bulmaktadır. Her ne kadar ilk Sümer toplulukları kendilerine göre farklı bir dil yapısını geliştirmiş olsalar da, bu dilin en büyük kaynağı Aryen ve Semitik kökenli kelimelerle doludur. Zaten daha sonra tasfiye olması, etrafında Amorit ve Horrit kökenli uygarlıkların yükselmesi yüzündendir. Daha doğrusu Sümerler, varlığını borçlu oldukları bu iki kültürel grubun sınıflı topluma dayalı uygarlık sürecine girmeleriyle ayrışmakta; bu toplulukların hâkim hanedanlıklarına dönüşerek varlıklarını sürdürmektedirler. Yok olmuyorlar; genç ve farklı kültür yapıları hanedanlıklar altında varlıklarını sürdürmek durumunda kalıyorlar.

"Bu kısa tanımlama bile, Sümer tarihinin önemli oranda, komşuları olan ve Kürtlerle bağı güçlü bir biçimde kanıtlanan Horritlerle iç içe olduğunu göstermektedir. Ortak bir tarih söz konusudur. Böylelikle Kürt tarihinin en önemli bir kaynağı, yazılı tarihi başlatan Sümer tarihiyle de bu temelde iç içe olmaktadır. Bu tarihin dağla ilgili, dağ-

dan gelen tüm kültürel öğeleri, somut ilişki ve çatışmaları, etkilme ve etkilenmeleri aynı zamanda Kürt asıllıların da tarihidir.

"Sümer tarihiyle bağlantılı gelişmeler MÖ 2000'lerde daha da gelişme sağlar. Sümerlerin dışı açılma ve koloniler geliştirme dönemi bu tarihlerde hızlanır. Zengin maden ve orman kaynakları, buralarda erkenden koloni oluşturma ve seferler yapma gereğini ortaya koyar. En önemli Sümer kolonileri Dicle ve Fırat kıyılarında, ticaret yollarında, maden ve kerestenin bol olduğu alanlarda kurulur. Urfa, Harran, Kargamış, Samsat, Kaniş, Urkiş, Nuzi başta olmak üzere, kurulan koloni şehirleri giderek bölgenin uygarlığa açılmasını beraberinde getirir. Şehirleşme yeni bir dönem başlatır. Tarım toplumunun bağrındaki sınıflaşmayla birlikte, kentleşme ve devletleşme at başı gider. Uygarlığın Aşağı Mezopotamya'dan sonra tüm Mezopotamya'ya yayılması öncelik taşır. MÖ 2000'lerden sonra yerel uygarlıklar dönemi başlar. Koloni kentlerinin kendileri birer kent devletçiliği haline gelirler. Sümerlerden sonra tarihte en çok bilinen topluluk olarak Hurriler, Sümer modelinde uygarlığı içselleştirirler. Geniş aşiret konfederasyonlarıyla birlikte, yavaş yavaş kent merkezlerine dayalı merkezi devlet kuruluşuna geçerler. Nuzi ve Urkiş ilk merkez-

leri oluşturmaktadır. Urfa yine önemli bir merkez olarak tarih sahnesine çıkar. Urkiş, bugünkü Suriye-Türkiye hududundaki Amude kenti olmaktadır. Hurrilerin ilk başkentleri bu kentler olmaktadır. MÖ 2000-1500 arasında önemli bir siyasal güç haline geldikleri, komşuları olan Sümer ve Hitit belgelerinden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

"Gerek Sümerler ve Babillilerin, gerek Hititlerin buralara yaptıkları saldırılar güçlü direnişlerle karşılanmakta ve püs-kürtülmektedir. Siyasal ve askeri güç olmadan, bu durumları sağlamak zor görünmektedir. Son dönemlerde Hurice yazılmış birçok belgeye de rastlanmıştır. Nuzi, Urkiş ve Hitit şehirlerinde bulunan belgeler, Hurriler hakkında geniş bilgiler vermektedir.

"Hurrilerin MÖ 6 binlerde neolitik kurumlaştıran ve Tel Halaf Kültürünü şekillendiren toplulukların devamı oldukları gözlemlenmektedir. Hurrilerin ilk defa MÖ 3000'lerde Sümerler tarafından 'dağlılar' anlamında Horrit olarak adlandırıldıklarını belirtmiştik. Daha sonra adlandırılan Gutiler, Subariler ve Kasitlerin değişik dönemler ve mekânlarda benzer topluluklar olarak ortak bir dil ve kültürü paylaştıkları tahmin edilmekte ve bu giderek kanıtlanmaktadır. Bugün de birçok aşiret birliğine değişik adlar verilmesi, aynı halk grubundan olmadıkları anlamına

gelmez. Yüzlerce değişik adlandırma verilmesi, bu toplulukların ortak karakterlerini değiştirmektedir.

"Huri dil yapısı Aryendir. Bu kökenden birçok kelimenin Sümerceye aktarıldığı kanıtlanmaktadır. Özellikle tahıl ve hayvan adları Hurilerden Sümerlere geçmiştir. Bunun yanında çöl gemisi olan deve adları Semitik kökenlidir. Birçok tarım tekniği ad ve varlık olarak Hurilerden Sümerlere aktarılmıştır. İdeolojik olarak da Hurilerin Sümerleri etkilediği, ilk mitolojik kavramların bu alandan Sümerlere geçtiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Göğe dayalı mitoloji ve din anlayışı kaynağını Huri kültüründen almakta; fakat toplumsal olarak henüz sınıflaşmayı tanımadığından, eşitlikçi ve özgür bir ifadeyi yansıtmaktadır. Ana tanrıça özelliği hâkimdir. Sümer rahipleri 'ur' denilen tepe kentçiklerinde bu maddi ve manevi malzemeyi birleştirip sentezleyerek, sınıflı toplum yapısının temeli haline getirmeyi başarmışlardır. Denilebilir ki, Sümer rahiplerinin 'ur' tapınakları, ilk sınıflı toplum ve devletin doğduğu ana rahim görevini görmüşlerdir. Tapınaklar devletin yaratıldığı gerçek imalathanedir. Onun için devletler hiçbir zaman tamamen laikleşmezler. Çünkü mayalarında, genlerinde din vardır. Dini ayırıp bir yana bırakırsanız, ortada devlet diye bir şey kalmaz. Tabii din

denilince, tüm dogmatik ve idealist ütopyaları birlikte düşünmek gerekir. Devletleşme Sümerlere büyük üstünlük sağlar ve Huri bölgelerinin kolonileşme dönemi başlar.

"Demek ki, klasik sömürgecilik anlamında kolonicilik, yaklaşık MÖ 2000'lerden günümüze kadar gelen bir lanetli tarihe sahip olmaktadır. Baskı, yabancılaşma ve sömürü iç içe kolonilerde yaşanmaktadır. Sümerlerden sonra başa geçen Amorit kökenli Babil hanedanlık dönemlerinde, Huri memleketlerinde ve özellikle Urfa yöresinde kolonileştirme hız kazanır. Buna tepki olarak, tarihte peygamberlik adı altında bir muhalefet gelişir. Bu bir nevi günümüzün emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı aydınların yaptıkları mücadeleye benzetilmektedir. Urfa bu yönüyle tarihte ilk defa peygamberler önderliğinde, özellikle Hz. İbrahim'de sembolleşen gelenek doğrultusunda kolonyalizme karşı bir merkez rolünü oynamaktadır. Bu dönemin koloni temsilcisine Nemrut adı verilmektedir. İbrahim'in Nemrut'a karşı mücadelesi, özünde yerel halk gruplarının köleci emperyalist Sümer ve Babil temsilcilerine karşı direniş ve özgürlük mücadeleleri anlamına gelmektedir.

"Sümerlerin sınıflı toplumun alt ve üstyapısını sağlamlaştırdıktan sonra, bu yönlü etkilemeleri ve hakim olmaları, mitolojik

yapılardan da iyi izlenmektedir. Hurriler Sümer mitolojisini ilk ve en yakından yerleştiren halk ve kültür konumundadır. En büyük Sümer tanrıları olarak kimlik kazanan Gök tanrısı En, yer tanrısı Enki ve tanrıça İnanna, Hurrilerde Anu, Kumarbi, Teşup ve Hepat adları altında dönüştürülmüşlerdir. Bu seriyi Hititler olduğu gibi Hurrilerden devralmışlardır. Bunlar Greklerde Zeus, Apollon ve Afrodite biçiminde bir yerleştirmeye dönüştürülürken, Romalılar Jüpiter ve Venüs adları başta olma üzere kendi koşullarına uyarlamışlardır. Özcesi, tarih bir zincirin halkaları gibi mitolojik alanda da dönüşerek devam etmektedir.

"Sümer kültürü açısından Hurriler Anadolu'ya, Kafkasya'ya ve Kuzeybatı İran üzerinden Asya'ya açılmanın ilk temel halkasıdır. Hurrilerin dayandığı kültür binlerce yıl neolitik kültürü yaydığı gibi, Sümer kültürünü de kendi somut koşulları altında özümseyip yerleştirerek kendi dışına yaymanın güçlü merkezi konumundadır. Daha sonra MÖ 1700'lerde bu özelliğine İbrahim geleneğini eklerken, MÖ 1500'lerde Doğuda Mazda inancını geliştirecek; ondan sonra tıpkı Hz. İbrahim'in yaptığı gibi Zerdüşt'ün de bu Mazda inancında reforma gitmesiyle peygamberlik ekollerinden birini daha temellendirecektir. Bölge kültürünün temelindeki neolitik özellikler, bu

peygamberler reformculuğunun maddi zeminini teşkil etmektedir. Ayrıca Sümerler ve Babillilerin zalim ve cezalandıran tanrılarına karşı, neolitiğin insana dost ve yardımcı tanrı ve tanrıça kültürü de yeni ilahi anlayışın üzerinde büyük etki bırakmaktadır. İbrahim ve Zerdüşt geleneği veya dini, esas olarak Sümer ve Mısır'ın köleleştiren tanrı düzenlerine karşı, neolitik düzenin tanrı anlayışıyla bir reform denemesinden doğmaktadır. Daha çok insandan, yerel kültürden ve emekten yana özellikler taşımaları, rahman ve rahim olmaları ve bağışlayıcılıkları dayandıkları tanrıça kültürünün izlerini taşımaktadır. Tanrıça kültürü Sümer aşamasında MÖ 4000-2000 yılları arasında İnanna-Enki çatışmasında bir geçiş aşamasından sonra, Babil mitolojisiyle birlikte MÖ 2000'den sonra ölümcül darbe yer ve günümüze kadar bir daha bir türlü kendine gelemes. Bu yansıma, aslında kadının toplumdaki rolünün giderek daraltılması ve köleliğin en derin bir kurumuna dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır.

"Son bir konu olarak, Hurrilerin bugünkü Kürtlerin ataları olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt sayılabilmektedir. Başta dil yapılarındaki benzerlik gelmektedir. Birçok kelime halen aynı kökenden türemiş olarak kullanılmaktadır. Bıraktıkları arkeolojik belgeler, bu alanda iki kültürün MÖ

11 binlerden beri süreklilik taşıdığını göstermektedir. Dıştan gelen fiziki bir dalgayla yok edildiklerine dair hiçbir kayıt yoktur. Tersine komşularıyla ya çatışarak, ya uzlaşarak varlıklarını günümüze kadar taşıdıkları genel bir gözlem olarak konunun tüm uzmanlarınca kabul edilen temel görüştür. Her toplumda olduğu gibi, tarihin tüm dönüştürme aşamalarında değişimi yaşamaları beklenen bir husustur. Bu, yok oldukları veya tümüyle değiştikleri anlamına gelmez. Aralarındaki lehçe farkları ve değişik adlandırmalar her kültür grubu için geçerlidir. Belki de bu açıdan Huri toplulukları günümüze kadar en safça kalmayı başarmış kültür durumundadır. Hurriler yoğun bir biçimde aşiretler halinde varlıklarını sürdürmekteydiler. Dıştan gelen işgal ve neolitik toplumun özellikleri bunda etkili olmuştur. Birçok aşiret konfederasyonları halinde yarı devletleştikleri de bilinen bir husustur. Sümer kolonilerinde bir müddet sonra merkezi kent devletlerine sahip oldukları Urkiş, Nuzi, Urfa ve Samsat örneklerinden anlaşılmaktadır. Fakat Sümer, Mısır ve Hititler ayarında merkezi bir imparatorluk gücü haline gelemedikleri de gözlemlenen bir husustur.

"Hititlerin üstünlüğü karşısında zorlanmakla birlikte, çokça uzlaşmalı bir birliktelikleri de olmuştur. Bu birlikle MÖ 1595'te

Babil'i ele geçirebilmişlerdir. Tarihte bu dönemden sonra MÖ 1500'lerde Hurrilerin yerine başka bir akraba grubu veya hanedanı olarak Mitanniler boy göstermektedir."

Huvava (Humbaba): Gılgamesh Destanı'nda, tanrıların buyruğuyla bir sedir ormanını korumakla görevlendirilmiş olan, Gılgamesh ve yoldaşı Enkidu'yla dövüşen karakter.

Bir mitolojik karakter olarak Gılgamesh Destanı'nda adı geçen Huvava, Gılgamesh Destanı'nın, Sümer uygarlığının ilk gelişim sürecini ve artan dış ihtiyaçlarını işleyen bir sürece tekabül ettiğinden ona karşı direnen yerlilerin muhtemelen bir aşiret şefini, karakterini temsil ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu destanda adı geçen Enkidu karakteri, dağdan gelen bir yarı vahşi ve yarı insan olarak geçmektedir. Destanda anlatıldığı biçimiyle kadına biçilen uğursuz bir rol ile vahşi Enkidu dağdan indirilmekte, uygarlığın devşirmesinden geçilerek onun aracılığı ile "vahşi" yerlilerin üzerine gidilmekte, o dönem kral tah-tının yapımında ve imarda bir hayli değerli bulunan kerestenin elde edilmesinde bir yol gösteren karakter olarak konu edilmektedir. Mitolojik destanların, yaşamın tanrısal, kişileştirilmiş ve abartılı anlatımı olan anlamı ile düşünüldüğünde, Gılgamesh Destanı'nda adı geçen her karakter, o dönem

Sümer uygarlığının ilişkili olduğu sorun, çevre, topluluk, olay ve olguları anlatır. Mitolojik anlatımın özü, olay ve olguları tanrısal ve kişileştirerek anlatmaktır. Bu anlamı ile bakıldığında Huvava, Aşağı Mezopotamya'daki Sümerlerin imar yapımında kullandıkları kereste ihtiyacını karşılamak üzere dağa, yani Yukarı Mezopotamya'ya doğru yaptıkları açılıma ve seferlere, kişileştirilmiş bir karakter olarak yerlilerin karşı direnişini ve ilişkisini dile getirmektedir.

Hücre: Tüm canlılarda -insan, bitki ve hayvalarda- en küçük anatomik birimdir. Canlı varlıkların dokularını meydana getiren öğelerden her birine hücre denir. Hücreler dokuları, dokular da organları meydana getirirler.

Canlı hücrenin keşfi, bilimsel ilerlemenin en büyük adlarından biridir. M. j. Schleiden ve T. Schwann, bitki ve hayvan hücrelerinin özdeşliğini tanıtlayarak, organik dünyanın birliği gibi çok önemli bir maddeci savın doğruluğunu göstermişlerdir. Bu buluşun Darvencilikle birleşmesi, çağdaş yaşam-bilimine (Biyolojiye) geniş ufuklar açmıştır. 1833 yılından 1859 yılına kadar Berlin üniversitesinde yaşambilimin tek yetkisi sayılan Matthias Johannes Müller, öğrencilerinden Matthias Schleiden'in bitki dokularında hücre'yi bulduğunu görünce (1838), bir başka öğrencisini,

Schwann'ı aynı şeyi hayvan dokularında aramakla görevlendirmişti. T.Schwann'ın hayvan dokularında da hücreyi bulması üzerine (1839), Müller'in bir başka öğrencisi Rudolf Virchow, hücreyi hastalık durumunda inceledi ve şaşırtıcı sonuçlar ileri sürdü.

Hümanizm: İnsana ve insan değerlerine en büyük ağırlığı veren düşünsel, felsefi akım. Esasen de Rönesans'la başlayan temel kültürel bir akımdır.

İlk kez 19.Yüzyıl Alman araştırmacıların kullandığı Hümanizm terimi, İtalya'da 15.Yüzyıl gramer, tarih, retorik, şiir ve ahlak felsefesi gibi klasik bilgi dallarını belirten "studra hūmanitatis" (beşeri araştırmalar) teriminden ve ilkçağ yazımı üzerinde uzmanlaşmış araştırmacılarla, öğrenciler için kullanılan "Umanisti" adından kaynaklanır. Bu eğitim anlayışının ölçüsünü belirten Latince "hūmanitas" (insan doğası kültür) terimi, erdemin bütün biçimleriyle sonuna kadar geliştirilmesini belirtir. Bu eğitimin amacı insanın yalnızca kuramsal bilgiler edinmekle kalmaması, aynı zamanda yaşamın içinde de etkin olmasıdır. Bu anlamda hümanizm, hūmanitas ölçüsünü temel alan kültür hareketi olarak tanımlanabilir. Bu tarihsel anlamının dışında hümanizm teriminin başlıca üç anlamı daha vardır. Klasik değerlere bağlılık, çağdaş beşeri bilimlerin vurgulanması, genel olarak insanı

temel alan dünya görüşü. Günlük dilde insancıl olma, temel insan hak ve özgürlüklerini savunma ve onun mücadelesini verme; yada genel olarak akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören, bireyin yaratıcı ve ahlâki gelişiminin, rasyonel ve anlamlı bir biçimde, doğaüstü alana hiç başvurmada, doğal yoldan gerçekleştirilebileceğini belirten ve bu çerçeveye içinde insanın doğallığını, özgürlüğünü ve etkinliğini ön plana çıkartan felsefi akım.

Bir Rönesans kültür akımı olarak gelişen hümanizm, felsefi düşünce tarzının gelişimi ile çok yakından bağlantılıdır. Hatta hümanizm, bizzat felsefi düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Felsefi düşünce tarzı ile hümanizm arasındaki bu çarpıcı ilişkiyi **Önder Apo**, şöyle ortaya koymaktadır:

"Felsefede ne zorunlu inanç esastır, ne de söylence tarzı söz konusudur. Felsefe insanın zihniyet yapısına ve mantığına duygusallığın ötesinde inandırıcı, hatta kanıtlanabilir bazı özellikler taşıyan ve gönüllü olarak, bizzat düşünerek kabul gören bir düşünce tarzıdır. İnsanın zihniyet yapısına güvenmeyi, dolayısıyla insanı önemsemeyi öne çıkarmaktadır. Hümanizmin ve bireyselliğin ilk tohum halindeki yeşermesi de böylelikle felsefi düşünce tarzıyla bağlantılı olmaktadır."

Hümanizm akımının doğuşuna kaynaklık eden aslında insanın insan olarak uğradığı anlam yitimidir. Hümanizm akımı öncesinde insan, insan olmanın vasıflarına ve anlamına sahip çıkamayacak kadar hakim-dinsel dogmaların gölgesindedir. İnsan, soyut ve kutsal dogmalara her bakımdan tutsak edilmiş ve bağımlı kılınmıştır. Ve bu dogmaların tutsaklığında en temelde yitirilen şey insanın anlamı, yaratıcılığı ve değeridir. Bu açıdan hümanizm akımı, esasta insanın kendi anlamına dönüşünü ve kurtuluşunu ifade eder. Hümanizm düşüncesinin doğuşu ve insana yaklaşımı bakımından, günlük dilde tanımlandığı anlamda sadece bir insancılık, insan hakları ve insan sevgisinden daha öte bir anlamının olduğunu ortaya koyan **Önder Apo**, bu konuda ise şunları belirtmektedir:

"İnsan hümanizm düşüncesinde ayağa kalkma, özgürleşme, bilime ve böylelikle onura kavuşma imkânı görecektir. Hümanizmin yeni ideolojik kimliğin en temel kavramlarından biri olması boşuna değildir."

"Yeni hümanizm insanı tüm bu gölge hakimiyetlerinden kurtarmaktadır. En iyi insanı yaratma, temel ideolojik işlevdir. Eskiğin tüm ideolojik işlevleri heptanrı, totem, kahraman, cin, şeytan, melek gibi insan dışı varlıkların yaratılmasına ilişkindir. Bu varlıkların da en temel işlevi insanı etkisizleştirmektir. Bunlar

aslında ideolojik egemenlik araçları olarak, insan zihninde köleci etkiyi yaratan ilişkilerin başında gelmektedir. Hümanizmin insan bayrağında tüm bu yapay varlıklar yadsınmakta ve en yüce değer olarak insan ve onun temel özellikleri konmaktadır. İlk defa kapsamlı ve yeni toplumu etkisi altına olan özgür insan merkezli bir bakış açısı egemen olmaya başlamaktadır. İnsan artık hazır dogmalara ve tanrılara tutsak ve kul edilmek yerine onlardan koparılmakta ve öz iradesiyle kendini eğiten ve yaratan bir kimliğe sahip kılınmaktadır. Zihninde bağımsız ve yeni düşüncelere açık bir düşünce tarzı hakim olmaktadır. Duygularıyla istediği renkleri, sesleri, tatları, sıcaklığı seçmekte; günden güne çorak olmaktan kurtulan ve büyüleyici bir anlama yol açan dünya imgesine yol açılmaktadır.

"Egemenlerin insana kapatıldığı dünya tüm haşmetiyle yeniden doğmaktadır. Doğanın her tarafı esrarlı görünmekte ve keşfedilmeyi beklemektedir. Yaratıcılığı tanrı işi olmaktan çıkarıp bir insan özelliği haline getiren özgüven duygusu yerleşmektedir. İnsan artık kendi kaderini kendisi tayin edebilecek bir döneme girmektedir. Binlerce yıl hep dışarıdan başka güçlerin çıkarı için yönlendirilen insan, artık kendini bizzat yönetmek isteyen bir yetkinliğe ulaşmaktadır.

İnsana yönelik bütün maskeler yırtılmakta, oyunlar bozulmakta ve kendi kendisinin efendisi olabilecek dönem açılmaktadır. Daha da sıralayabileceğimiz bu özellikler kapsamlı bir hümanist devrimi ifade etmektedir. Bu döneme kadar devrimler hep insanı bir egemenlik ve bağımlılık düzeninden alıp başka bir egemen ve bağımlı düzene taşıırken, yeni devrim insanı tüm bağımlılıklarından kurtulma ve kendisine bağlanma sürecine sokmaktadır

"Hümanizm, bireysellik ve reformasyon insanı yaşamın merkezine çekmekle toplumsal varoluş tarzındaki sapmaya ciddi bir karşı koyuşu gerçekleştirmiştir"

Rönesans'ın temel kültürel akımı olan hümanizm ile insan adına yapılan bu karşı koyuşa karşın, kapitalist dönem ile bu süreç yine ters yüz edilir. Geçmiş egemen dönemlerin kutsal dogmaları yerine, adeta geçmiş dönemleri aratır türden daha katı dogmalar getirilir. En kutsal değer "maddi çıkar" olduğu kapitalist dönemde, insan değeri namına ortada hiçbir şey bırakılmaz. Hiçbir dogma kapitalizmle gelişen "kar" dogması kadar insanı bağımlılığa ve bir hiçliğe konu yapmamıştır. Daha tehlikeli bir sürece ve çıkarlara konu edilen insan, bu sefer bütün insani ve toplumsal değerlerinden kopararak, içi kof kutsallıklara bağımlı hale getirilerek tam bir araç konumuna getirilir. Röne-

sansla kendisine yön vermeye başlayan insan, daha geçmişin sersemletici etkilerini henüz üzerinden yeni yeni atmaya başlamışken, bu defa kendisini kapitalizmin yeni "kutsallıkları" ile karşı karşıya bulur. Kapitalist süreç, geçmişin insanı tahaküm altına alan ve bağımlı kılan biçimlerinden daha derinlikli ve incelikli biçimler getirir.

Hem kapitalist dönemin bu yaklaşımlarından kaynaklı olarak insanın içine düşürüldüğü durumu, hem buna karşın olarak gümmümüz gerçekliğinde, genelde nasıl bir hümanizm, özelde ise Ortadoğu gerçekliğinde bu hümanizmin nasıl yeşertilebileceğini ortaya koyan **Önder Apo**, bu konuda da şunları belirtir:

"Ulusal devlet ve küreselcilik sürecine baktığımızda durum daha somuttur. Ulusal olguyu aşırılaştırıp devleti tümüyle ele geçirdikten sonra, önce güç kazanmış olan birey adeta 'karıncalaşma' dönemine girer. Rönesans'la büyümüş insanlık -hümanizm- ve birey tersine bir sürece konu olur. Adeta saldırı hedefi haline gelirler. Bu gerçeklik bile tek başına kapitalizmle Rönesans değerleri arasındaki aykırılığı göstermeye yeterlidir. Kapitalist büyürken birey küçülür. Hümanizm içi boş bir kavrama veya küreselcilik adı altında büyük şirketlerin azgın fetih savaşları karşısında utanılacak bir kavrama dönüştürülür. Ulusal devlet

dışındaki tüm diğer kurumlar eritilmesi, sömürgeleştirilmesi gereken olgular haline gelir. "Hiçbir değer ulus-devletten daha yüce olamaz" ilkesi bu hale getirilmekle, hiçbir çağ devletinin ulaşamayacağı bir kutsallık zırhına bürünür. Her şey milli devlet için! Aslında milli devlet kisvesi veya kurnazlığı altında her şey kapitalist içindir. Devlet, özellikle ulusal devlet, o kadar kestirmeden kâr, aşırı kâr getirme sihrine sahiptir ki, ulus-devlet ideolojisi olarak milliyetçilik, hiçbir mitolojik, felsefi ve dini kavrayış ve inancın erişemeyeceği boyutlarda bir inanç ve iman akımı haline getirilir. Tüm ilgili gözleri ve yürekleri adeta kör eder. Milli gerçekliğin abartılmış figürleri dışında hiçbir değer anlamlı gelmez. Kutsallık yalnız milli değerlerin abartılmış unsurlarında gizlidir. Buna karşılık yurttaş olarak birey adeta ortaçağ tarikatlarına üye yapılır gibi, 'devlet tarikatına' bağlanmaya çalışılır.

"...Eskinin uluslararası dayanışmasını değil, ulus üstü bir yaklaşımı esas almalıdır. International değil, suprenational (ulus üstü, ulus ötesi) olmalıdır. İnsanlar din, ulus, sınıf kimliğini aşmış bir dayanışmayı yakalayabilmelidir. Hem emeğin hem hümanizmin dayanışması bu temelde daha anlamlı olabilir. Hümanizmde dıştan almaya gerek yoktur. Bu toprakların en büyük

zenginliği insanîyetçiliğidir. Onu ayağa kaldırmalıyız. Tekrar büyük aşkların yolunu açmalıyız. Onun ilahî teorisini ve kutsal pratiğini bin defa tövbe ederek ve büyük sadakatın ne olduğunu, uygarlık değerine, toprağına, insan kıymetine ne kadar bağlı olduğunu bilerek yaşamsallaştırmaya çalışmalıyız. Leylalar, Mecnunlar, Keremler, Aslılar, Ferhatlar ve Şirinlerin başlarını mezarlardan kaldırmalı ve onların bir daha ölmek üzere aşklarını bıraktıkları yerden yaşama gücüne eriştiklerini görmeliyiz."

Hürremilik: Toplumcu ve ortaklaşacı bir yaşam anlayışına dayalı İran'da ortaya çıkan dinsel-siyasal bir tarikat. Hürremiler, Mazdekçiliğin bir devamı olarak başkaldırmışlardır. Hürremiye ya da Hürrem Diniye adıyla da anılırlar.

Bu tarikat ismini, Mazdek'in ölümünden sonra ideolojisini yaymaya çalışan Mazdek'in eşi Hürrem Bin Kate'den almıştır.

Mazdek'in savunduğu görüşe mazdeizm ya da mazdekçilik denilir. Mazdeizm, aslında Zerdüştlüğe kadar uzanan bir inanç geleneğine dayanır. Mazdek her türlü bireysel servet, mülk ve sahiplenmeye karşı çıkarak toplumcu, ortaklaşacı bir hareket başlatır. Mazdek'e göre insanlar arası eşitsizliğin ve savaşların kaynağında servetlerin ve kadınların mülk edinmesi yatıyordu. Bunun için özel mülkiyet ve evlilik yasaklanma-

lıydı. İnsanlar, mallarını ve kadınlarını tıpkı su, ateş ve otlaklar gibi paylaşmalıydılar.

MS. 5. yüzyılın sonları ile 6. yüzyılın başlarında etkin olan Mazdek hareketi, Sasani imparatoru kral Kübat döneminde büyük bir katliamla bastırılır ve hareketin önderi olan Mazdek yakalanarak idam edilir. Bunun üzerine Mazdek'in eşi Hürrem, Rey şehrine giderek kocasının inancını ve örgütlemesini sürdürür. Mazdek'in öldürülmesinden sonra hareketin önderliğini karısı Hürrem yapar. Yeni ideolojiye Hürrem din bu dönemden sonra denilmiştir. Hürrem'in ölümünden sonra da Hürremizm de bir hareket olarak devam eder. İleriki yüzyıllarda da devam etmesine rağmen iktidarlaşmamıştır. Bu hareket içerisinde kadın kendisini tamamen dine adanarak ideolojiyi temsil etmekte ve saygınlık kazanmaktadır.

Hürremilik daha sonra gelişen Arap İslam istilacılarına karşı da halkların eski inançlarını ve eşitlikçi yaşamlarını koruma hareketi olmayı sürdürmüştür.

Hürremiler, yeni Mazdekiler veya İslamdan sonraki Mazdekiler olarak tanımlanmaktadır. Buna göre Bebek, Hürremi mezhebini yaymaya çalışan büyük şahsiyetlerden biridir.

Tarihte Hürremlerden ilk kez 778-779 yılında bahsedilmektedir. Başkaldırılarında genellikle Batınilerle birleşmişlerdir. Bebek

isyarı da bu dönemde dokuz yıl sonra Azerbaycan'da başlar. Hürremlerin isyanı 838'e kadar aralıklarla devam eder. Bu tarihte ise 20 yıl süren son isyanlarını yaşamışlardır. Hürremler hareketinin sonu tam olarak bilinmemektedir. Babek öldükten sonra Azerbaycan'daki teşkilatları zayıflar. Ancak tamamen yok olmamışlardır. Bir kısım tarihçiler, Hürrem dini ve Hürrem dinler sözünü yalnız Babek'in izinde gidenler olarak gösterir.

Bazı metinlerde İsmaililer Batınilerden sayıldığı gibi, Hürrem dinlere de Batıniler ya da Batıniye adı verilmiştir. Batını sözü anlamından da anlaşıldığı gibi, kendi teorisini perde arkasında gizlemek zorunda kalan ve onu düşmandan korktuğu için açıkça tebliğ edemeyen her topluluğa verilen genel bir deyimdir.

Babek 827-838 esir düşürülerek öldürülmüştür. Bu dönemde Bağdat komutanlarının her biri Hürremlilerle savaşmış ama sonuç alamamışlardır. Hürremler Babek'in yenilgisinden 138 yıl sonra 970-971 yılına kadar Fars güneyinde Fars körfezinin sahillerinde yaşamışlar.

İrkçilik: Belli genetik özelliklerin toplum gruplarında yoğunlaşması ırkları meydana getirir. Irklar arasında farklılıklar vardır. Fizik ve genetik farklılıkların kabul etmek ırkçılık değildir ve farklı ırk gruplarının üstünlüğü veya geriliği anlamına da gelmez. Irklar aynı türün (insan türünün) alt gruplarıdır. Görünüş bakımından farklı olan ırklar, genetik bakımından akrabadırlar. Kültürel farkları ırk farklarıyla açıklamak mümkün olmadığı gibi, ırk yoğunlaşmalarını da yalnız kültür farklarıyla izah etme olanağı yoktur. İnsanlığın evrim zincirinde ırk etkenleriyle kültürel etkenlerin ve doğal faktörlerin karşılıklı etkileşimi ve dinamik dengesi, değişimlerin (benzeşme ve farklılaşma) yönünü ve derecesini belirliyor gibi görünmektedir.

İnsan toplumlarını sahip olduğu biyolojik çeşitlilikten ötürü ırklara ayırarak tanımlamak ayrı, dış görünüm farklılıklarını istismar ederek "aşağı ırk, üstün ırk" gibi bilimsel hiçbir geçerliliği bulunmayan gruplara ayırmak ayrıdır. İnsan topluluklarının ırk kategorilerine ayrılmasında biyolojik ölçüler gözardı edilerek sosyo-ekonomik ve ideolojik yaklaşımlara itibar edilirse, ırk kavramı ırkçı bir boyut kazanmış olur. İrkçilik yüzyıllar boyu toplumlar arasında kin, nefret ve düşmanlık duygularını körüklemiştir. Üstün ırk aşağı ırdan olanları yok eder düşüncesi, doğanın bir kuralı olarak gösterilmek istenmiştir. Bu düşünce ve yaklaşım çağlar boyu egemen bir düşünce olarak varlığını sürdürmüştür. Irklar arası üstünlük toplumlar arasında çok ciddi so-

runlara ve savaşlara neden olmuş, toplumlar birbirine dūřman hale getirilmişlerdir. İrkçı yaklaşımlar bir ırk grubuna mensup toplum ve toplulukların tūmūnū sadece renklerine bakarak bile aşağılamakta, dūřman ilan edebilmektedir. İrkçılığın en ileri savunı yaklaşımları bir uç ۆrnek olarak Hitler Almanya'sında gelişmiştir. Saf Alman ırkı esas alınmış, insanların kafatasları ۆlçūlmūř, burun ve alın yapılarından, gۆz ve ten renklerinden hareketle kimlerin "Ari" ırktan olduğu ve kimlerin olmadığı "tespitine" gidilmiştir. Bu ۆlçūlere uymayanlar ırkı bozanlar olarak değerlendirilmiş ve ırk saf tutulmak adına bu insanlar yok edilmişlerdir. Ve Hitler Yahudileri, beslenebileceği uygun bir ortam bulduğunda her yere kolaylıkla sızabilen zararlı bir mikroba benzetir. İkinci Dūnya Savaşı'nda milyonlarca Yahudi bu yaklaşımdan hareketle soykırıma uğratılmıştır. Aynı yaklaşımı Çingenele-re karşı da uygular. Çūnkū Hitler'e gۆre Çingeneler de Ari ırkının saflığını bozmaktadırlar ve dolayısıyla yok edilmelidirler. Bu yaklaşım 250 bin Çingenenin toplama kamplarında katledilmelerine neden olmuştur.

İrkçılık dūřūnsel zeminler ۆzerinde yūkselmiřtir. Tek tanrılı dinlerin ilki olan Yahudilikte Tanrı Yehova'nın Yahudi toplumuna hitaben "Sizi kendimle evlendirdim" demesi ve diđer tūm toplum ve topluluklardan ۆstūn kılması

bir anlamda kavmiyetçiliğın-ırkçılığın gelişmesinde temel olmuştur. Ayrıcalıklı ve ۆstūn kavim olma anlayışı yaşanan onca soykırım ve diasporaya rağmen halen de Siyonizm'de egemen bir anlayış olarak varlığını korumaktadır. Yahudi toplumuna karşı gelişen tutumların bu yaklaşımla da bağlantılı olduğu sۆylenebilir. Bu, Yahudilere yۆnelik gerçekteştirilen soykırımları asla haklı çıkar-maz. Bu bir gerçegi açığa çıkarır. O da; İrkçı Yahudi dūřūncesi Siyonizmin de insanlığa karşıt olduğu gerçegi açığa çıkarır.

Dinsel yaklařımlardan ayrı olarak kimi ۆnlū dūřūnūr ve filozoflar da ırkçı dūřūnceleri savunmuřlardır. Bu dūřūnūr ve filozoflar yaptıkları deđerlendirmelerle ırkçı yaklařımların geliřmesine neden olmuřlardır. Birkaç dūřūnūr ve sۆylemlerini ۆrnek olarak verecek olursak:

Antik Yunanlılar Atina dıřında yařayan dahası Yunan olmayan tūm toplumları geri, ilkel ve barbar ilan etmiř, kendilerini de tūm bu toplumlardan ۆstūn gۆrmūř, deđerlendirmiřlerdir. Bir Atinalıya gۆre uygar olan tek insan Atinalıdır, bunun dıřındaki tūm insanlar barbardır. Bu yaklařım filozofların dūřūncelerinde de yer edinmiřtir. Aristoteles Atinalıların diđer toplumlardan ۆstūn olduđunu savlayabilmiřtir. Bunu da; Kuzey insanının sođuk havadan dolayı zekasının geliřmediđi, ilkel ve barbar olduđunu; Dođu insa-

nının da sıcak ikliminden dolayı tembel olduğunu; Atina gibi ılıman iklimde yaşayan insanların da zeka düzeyinin gelişkin ve çalışkan olduklarını söyleyerek diğer toplumlara üstünlüğünü ileri sürmüştür. Montesquieu da Aris-toteles'in bu düşüncelerini benimseyip savunmuş ve bunu daha geniş bir çerçevede yorumlamıştır. Montesquieu'ya göre ılıman iklim, Akdeniz'e kıyısı olan ülke insanların kapsar. Tabii bunu söylerken kastedilen Avrupa'nın Akdeniz kıyılarında yaşayan insanlardır. Akdeniz'in Afrika kıyısında yaşayanlar aynı yaklaşım geçerli görülmez. Ve Montesquieu yaptığı başka değerlendirmelerinde de ırkçılığı savunan şu düşünceleri ileri sürmüştür: "Erdemli bir varlık olan Tanrı'nın iyi bir ruhu simsiyah bir bedene yerleştirebileceğini sanmıyorum." Montesquieu dışında ırkçılığı savunan veya düşünceleri buna kaynaklık eden diğer Avrupalı kimi düşünür ve filozoflar ve düşüncelerini de özetle sunacak olursak:

Kant Afrikalı siyahların doğuştan zeka eksikliğine sahip olduklarını savunmuş ve "Hiç kimse tanımıyorum ki çıkıp da zencilerin yeteneğinden söz etsin" biçiminde iddialarda bulunmuştur.

Voltaire Tarih Felsefesi adlı eserinde zencileri yassı burunları, yuvarlak gözleri, kalın dudakları, yapağı saçları ve düşük zeka dereceleriyle apayrı bir topluluk olarak tanımlamıştır.

İrkçi düşüncelerin kökeni görüldüğü gibi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu, günümüzde bu anlayış ve yaklaşımların olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine günümüzde de ırkçılık en yaygın ve tehlikeli anlayışlardan biri ve başında gelmektedir. Halen Afrikalı insan derisi siyah olduğundan dolayı küçümsenmekte, aşağılanmakta; yüzlerce yıldır Amerika'nın (zorla da olsa, köleleştirme temelinde de olsa) yerleşenleri olmalarına rağmen halen de küçümsenmekte, aşağılanmakta ve ırkçılığın konusu olmaktadırlar. Amerika'nın yerli halkları da aynı yaklaşımın hedefi olmaktadırlar. Amerika'daki beyazların üstünlüğünü savunan ırkçı Ku Klux Klan türü örgütlenmeler varlığını korumakta, hukuken suç olsa da faaliyetlerine göz yumulmaktadır. Benzer örgütlenmeler Avrupa'da da oldukça yaygın durumdadırlar. Ve son yıllarda Avrupa'da yabancı karşıtlığı temelinde ırkçılık gelişmeye başlamış ve seçimlerde de oldukça etkili hale gelmiş, yer yer de iktidara yaklaşmış, iktidar olmuşlardır.

Türkiye'de devletin Kürtlere yaklaşımlarının da aynı temelde olduğu söylenebilir. Faşist ve ırkçı partilerin Kürt karşıtlıkları devletten destek bulmaktadır. Bu hareket ve partilerin cinayete, katliamlara varan saldırgan tutumları devlet tarafından onaylanmaktadır. Kürtleri aşağılamak, yok saymak Türk devleti'nin ve bu hare-

ket ve partilerin temel yaklaşımıdır.

Günümüzde demode olan düşünce sistemi gibi görülmesine rağmen, gerçeğin hiç de böyle olmadığı, gerici-ırkçı eğilimlerin oldukça etkili oldukları kesindir. İrkçilik bir paranoyadır ve aşırı şiddet, kin, nefret duygularıyla beslenerek ayakta durur. İrkleri ve toplumları küçümseyen düşünce ve anlayışların ortadan kalkmasıyla ırkçılık ortadan kalkabilecektir.

Islahat Fermanı: Batılı Devletlerin etkisiyle Sadrazam Ali Paşa tarafından hazırlanan ve gayrı müslümlere daha fazla hak tanıyan, İmparatorluk sınırları içinde serbest dolaşım ve ticaret yapma, ayrı mahkemelerde yargılanmalarına olanak tanıyan, İngiliz ve Fransız devletlerine kapütülasyonlar tanıyarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürgeleşme sürecini netleştiren 1856'da yayınlanan devlet belgesi. Bu süreç, M. Reşit Paşa'nın 1839'da Gülhane Parkı'nda okuduğu Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile başlamıştı. Tanzimat Fermanı İmparatorluğun sömürgeleşme sürecinin başlangıcını ifade eder ve İngiliz-Fransız devletlerinin baskı ve yönlendirmeleriyle hazırlanır. Bu Fermanla İmparatorluk sınırları içinde yaşayan gayrı müslüm halkların ticaret ve serbest dolaşımda Müslümanlarla aynı haklara sahip olmasını, ama bir suç durumunda oluşacak yar-

gılamada özel mahkemelerde ya da İngiliz ve Fransız yasalarına göre ve o da bu ülke elçiliklerinin onayıyla gerçekleştirilebileceğini kararlaştırıyordu. Bu ülke içinde egemenlik ve yetki paylaşımı anlamına geliyordu. Tanzimat Fermanı bu anlamda İmparatorlukta yapılması kararlaştırılan yeni düzenin programıydı ve ilkelerini açıklıyordu. Islahat Fermanı da Tanzimat Fermanı'nın içerdiği bu düzenlemeyi bir kez daha yeniler ve kısmen genişleterek açıklar.

Ali Paşa hükümeti tarafından ilan edilen bu fermanın hazırlanmasında, İngiliz ve Fransız elçileri önemli etki ve yönlendirmede bulunmuşlardır. İngiliz ve Fransız etkisiyle hazırlanan ferman, Paris Konferansından önce, 28 Şubat 1856'da Babıâli'de Islahat Hatt-ı Hümayunu adıyla, devlet erkanı, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve cemaatlerin ileri gelenleri önünde okunarak ilan edilmiştir. Islahat Fermanı'nın Paris Antlaşması içinde bir madde olarak ele alınması, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine daha fazla müdahale etmelerine imkan tanımış, yol açmıştır. Otuz beş maddeden meydana gelen fermanın önemli bazı maddeleri şunlardır:

1- Tanzimat fermanı ile, değişik din ve mezheplerdeki bütün tebaaya verilen teminat, bu fermanla yenilendiğinden, bunların uygulaması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Islahat Fermanı

~~2. Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar kanun önünde eşit olacaklardır.~~

3. Patrikhanelerde yeni meclisler kurulacak ve bu meclislerin verecekleri kararlar, Bâbîâlî tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir.

4. Patrikler, kayd-ı hayat şartıyla bu makama seçileceklerdir.

5. Cemaatlerin, ruhanî reislerine verdikleri cevâiz (bahşişler, hediyeler) ve aidatlar, tamamıyla kaldırılarak hepsi maaşa bağlanacaktır.

6. Şehir ve kasabalarda azınlıklara ait kilise, manastır, mezarlık, okul ve hastane gibi yerlerin tamir ve yeniden yapılmasına izin verilecektir.

7. Hiç kimse, din değiştirmeye zorlanmayacaktır.

8. Devlet hizmetlerine, askerlik görevine ve okullara, bütün tebaa, eşit olarak kabul edilecektir.

9. Irk, din, dil farkı gözetilmeyecek ve hiçbir mezhep, diğerine üstün sayılmayacaktır.

10. Bütün toplumlar, okul açabilecektir.

11. Hangi uyruktan olursa olsun her vatandaşın eşit ve serbest şekilde ticarî ve ekonomik girişimlerde bulunması sağlanacaktır.

12. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki davaları görmek üzere, karışık mahkemeler kurulacaktır.

13. Yabancı devlet ile yapılacak antlaşmalar gereğince, yabancılar da Osmanlı Devleti sınırları

~~içerisinde mülk sahibi olabileceklerdir.~~

14. Her cemaatin ruhanî reisiyle, devlet tarafından bir sene müddetle tayin edilecek birer memuru, bütün tebaayı ilgilendiren meselelerde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye müzakerelerine iştirak ettirilecektir.

Islahat Fermanı maddelerinden de anlaşılacağı üzere, Tanzimat Fermanı gibi, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki gayrimüslimleri, özellikle Hristiyanları, Müslümanlarla aynı haklara kavuşturmayı esas almıştır. Bu ferman sayesinde çeşitli mezheplere bağlı Hristiyan tebaaya, Rusların harp öncesi teklif ettiği haklardan daha fazlası verilmiştir. Osmanlı devletinin iç ve dış siyasetine her zaman açık kapı bırakan bu Ferman Osmanlı toplumunu ve ekonomisini Avrupa ekonomisinin nüfuz sahası içine sokarak bağımlı hale getirmiştir.

İbn-i Haldun: 27 Mayıs 1322 yılında Tunus'ta doğmuş Olup 17 Mart 1406 yılında Kahire'de yaşamını yitirmiştir. Felsefeci, tarihçi ve toplum bilimcidir. Sosyoloji biliminin temellerini atmıştır. İbn-i Haldun'un bu özelliği Batı tarafından da kabul edilmekte, giderek üzerinde daha fazla araştırmalar yapılmaktadır. Afrika halklarının tarihini de yazdığı büyük yapıtının Mukaddime'de İslam sosyolojisini önemli oranda aşmış, giderek din dışı bir felsefe ve sosyolojik anlayışın gelişip yerleşmesine öncülük etmiştir. Hemen hemen her konuda yazılar yazmış, çözümlemeler geliştirmiştir. Bunları da Mukaddime adlı yapıtında toplamıştır.

İbn-i Haldun'u anlamak için yaşadığı döneme kısaca da olsa bakmak ve bu bağlamda değer-

lendirmek daha doğru olacaktır. İbn-i Haldun'un yaşadığı dönem, Mutezile mezhebinin yasaklanmasıyla düşünsel dünyanın dumura uğradığı, bilimsel ve düşünsel üstünlüğün Batı'ya geçtiği bir dönemdir. İmam Gazali düşüncesi bilimsel düşünüşün önüne bir set çekmiş, içtihat kapısını kapatmıştır. Ancak böyle de olsa hala Doğu'da önemli bir bilimsel ve düşünsel potansiyel mevcuttur. İşte İbn-i Haldun'da bu potansiyeli harekete geçiren biridir. Mutezile mezhebinden ve onların düşüncelerinden derinden etkilenmiştir. Arapçaya çevrilen Yunan filozoflarından çoğunu okumuştur. Bunların içinde de en fazla Aristoteles'ten etkilenmiştir. Doğruya, varlığa, tanrıya ancak akıl yoluyla varılabileceğini benimsemiştir. Bu durum onun düşünsel geliş-

mine de etki bulunmuştur. Bu çerçevede gelişen düşüncelerini Mukaddime'nin ciltlerinde dile getirir. Bunlar;

1.cilt toplum bilimi ve sosyoloji,

2. ve 3. Cilt sosyoloji ve siyaset bilimi,

4.cilt kent yaşamı, şehirleşme ve sosyoloji,

5.cilt iktisat ve sosyoloji ilişkisi,

6.cilt bilgi toplumunun sosyolojik gelişimi konularını içerir. Bunların dışında insanın gelişimi üzerinde etkili olan hemen her şey üzerine yazmıştır. Sosyolojik açıdan psikolojiyi ve çevrenin etkilerini yeniden sorgulayarak incelemiştir. Toplumu oluşturan birey ve toplum ilişkileri üzerinde durmuş, bunların ilişki ve çelişkilerini incelemiş ve yeni bir toplum oluşturmada nasıl bir rol oynadıklarını, oynayabilecekleri üzerinde durmuş, bunları çözümlemeye çalışmıştır.

İbn-i Haldun tarihe felsefi bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Tarih yazılırken tarihteki olayları anlatma, yazma yerine bunların tarihsel nedenlerini, oynadıkları rolleri ve sonuçları üzerinde durmak, yazmak gerektiğini ve bunun felsefesini oluşturmak gerektiğini belirtir. Hatta tarihi felsefeyle birleştirenin İbn-i Haldun olduğunu söylemek abartı olmaz. Bunu yaparken tarihle uğraşanların düştüğü hatalara ısrarla parmak basar. O'na göre; "*Tarih*

bilimiyle uğraşanları yanıltan, ulusların halve durumlarının günlerin ve yüzyılların geçmesiyle değişmekte olduklarını unutmaktır." Buna da sezgiyle varır. Daha sonra olay ve olgular arasında var olan evrensel bağlantıyı yakalar. "*...Biz varlıkları bir birine bağlı görüyor ve varlıkların birinden ötekine geçişini yetkin bir düzen içinde izliyoruz. Maddelerden her biri aşağıdan yukarıya doğru yükseldiği, ya da yukarıdan aşağıya doğru alçaldığı zaman kendisine yakın olan maddenin biçimine ve kalıbına girmektedir. Yukarıya doğru yükselen madde aşağıda kalana oranla daha hafiftir. Bu durum yıldızlara kadar böyledir"* der ve bu evrensel bağlantıyı da götürüp tanrıya bağlar; "*Yüce Allah'ın bütün varlıklar için koyduğu bir yasadır."*

Bu çerçevede geliştirdiği tarih felsefesini 4 temel noktaya dayandırır. Bunlar;

1- Olaylar neden-sonuç bağlamında birbirleriyle bağlantılıdır. Bu yönüyle diyalektik bir bağ yakalar. Bu yaklaşım daha sonra Marksizm'in tarih anlayışında önemli bir yer tutar.

2- Geçmişle günümüz arasında büyük benzerlikler, paralellikler vardır. Tarih yazılırken mutlaka buna dikkat edilmesi gerekir. Burada da Önderliğin "*Biz tarihin başlangıcında, tarih günümüzde gizli"* düşüncesine oldukça yakın tespitler yapar.

3- Tarihsel olaylar yazılırken mutlaka zaman ve mekana dikkat edilmelidir. Zaman ve mekândan koparılmış, çevrenin etkisini küçümseyerek görmezden gelen yaklaşıma karşı çıkar. Bununla tek tek olay ve olguları birbirinden kopararak ele alma yerine her olayı kendi özgünlüğünde ama çevresiyle ilişkilerini de dikkate alarak yapar.

4- Tarih yazılırken ekonomi önemli bir veri olarak ele alınmalıdır. Bundan kopulmamalıdır. Bunun yanında insanlardaki genetik kalıtsallığa da mutlaka dikkat edilmesi gerektiğini belirtir.

İbn-i Haldun, uygarlıksal gelişimini çeşitli yönleriyle ele alıp incelemiştir. Başta uygarlığın gelişimine, şimdiki durumuna ve onu yıkıma götürecek geleneğine yönelik birçok değerlendirme yapmıştır. Bunları yaparken de kendine göre ölçü ve kurallar koymuş, disiplinler geliştirmiştir. Bunun sonucunda kültür bilimi diye bilinen bilimi kurmuştur. Kendine göre bir mantık oluşturmuş, bu mantığa göre doğruyu yanlıştan ayırmanın ölçüsünü, bir şeyin olanaklı olup olmasına bağlamıştır. Toplumsal olaylarda ölçüt; topluma ait olanla olmayandır. Bu yapıldığında neyin doğru neyin yanlış olduğunun kendiliğinden ortaya çıkacağını belirtir.

İbn-i Haldun, çalışmalarında topluma çok ağırlık verir. Toplumu incelerken de geliştirdiği yöntem sayesinde sosyolojinin ilk ku-

rucusu kabul edilir. Bunu yaparken başta sosyolojiyi geliştirme yerine tarihin felsefesini yaratmak istemiştir. Ona göre hem toplumsal, hem de tarihsel olayların mutlaka bilimselliğin süzgecinden geçirilmesi gerekir. Bu da O'nu düz ve maddeci bir anlayışa götürür. Tarihsel gelişmelerin evrensel yasalara bağlı geliştiğini belirtir. Ona göre olaylar hiç de rastlantısal değildirler. Olaylar düzenli olarak sıralanmış ve sınıflandırılarak şemalaştırılmış yasalara bağlı gelişir. Bu yasalar nesnel olduğundan toplumda bunlara boyun eğer. Tarih ve uygarlık da bu yasalara boyun eğer. İnsan da doğrudan gözlem ve deneyle bu yasaları keşfedebilir. Bununla toplumun durumunu ve gidişatını anlayabilir. Fakat bu yasalar sadece biyolojik ve fiziki yaklaşımlarla öğrenilemez, ancak toplum bilimi, sosyolojinin yardımıyla öğrenilebilir.

İbn-i Haldun'a göre uygarlıksal gelişmeler incelendiğinde veya tarih yazıldığında kimi konulara dikkat edilmediğinden çok büyük yanlışlıklara düşülebilir, sıkıntılara yol açabilir. Bunları da şöyle belirtir.

- Bu incelemeler yapılırken, uygarlığın ve halkların doğasının göz ardı edilmesi,

- Başkalarının verdiği bilginin eleştiri süzgecinden geçirmeden körü körüne kabul edilmesi,

- Olay ve olguları gerçek bağlamına oturtmama, olay ve olguları abartma ve küçültme,

- Değişim ve dönüşümü sağlayan yasalara dikkat etmeme yanlış sonuçlara götürür. Tarihin doğru anlaşılabilmesi için, tarihçinin doğru yaklaşması gerekir. Bunun içinde;

- Tarihçinin hiçbir düşünceye karşı olumlu, olumsuz bir önyargısının olmaması gerekir.

- Ulaştığı bilgileri eleştiri süzgecinden geçirmesi gerekir. Halk tabiriyle ince eleyip sık dokuması gerekir.

-Tarih yazılırken sadece devletlerin, sınıfların, askerlerin, yöneticilerin yaptıklarını anlatmak, onlara methiyeler düzmek olmamalıdır. Dinsel, ekonomik, kültürel, toplumsal bir bütün tarzında ele alınmalıdır.

İbn-i Haldun, sosyolojik çözümlerini yaparken, ilkim ve beslenme gibi durumları dikkate alsa da, bireylerin ve toplumların refah düzeyleri ve mesleki durumlarına daha ağırlık verir.

Geliştirdiği düşünce sistemiyle günümüzde hem batılı, hem doğulu onlarca araştırmacı ve felsefeciyi etkilemiştir. Kitapları birçok dile çevrilmiştir. Ömrünün son döneminde kendi biyografisini ve mutasavvuf üzerine düşüncelerini içeren iki kitap daha yazmıştır.

İbn-i Haldun yeni Aristotelesçi düşünce ile toplumsal olay ve olgulara yaklaşmış, deney, gözlem ve akılla doğruya ulaşabileceğini belirtmiş, neden-sonuç çizgisi çerçevesinde düz ve evrensel bir

yaklaşım göstermiş, bu yönüyle de materyalist düşünceye yaklaşmıştır. Ancak tüm akılların üzerinde mutlak bir aklın olduğunu, evreni ve toplumu yönetenin bu akıl olduğunu, bunun da Tanrı'nın kendisi olduğunu söyleyerek idealizme düşmüştür.

İbn-i Rüşd (1126- 1198): Batı'nın Yunan felsefesini ve özellikle de Aristoculuğu ondan öğrendiği kesindir. Aristoteles'in daha çok maddeci yanını işlemiştir. Kendi öğretisi 12. yüzyılda Hristiyanlığa aykırı bulunup yasaklanmıştır. Batı'da daha çok Roger Bacon'ı etkilemiştir. Ona göre ruhun kendisi ölümlüdür. Nedeni olan her şey zorunludur ve bundan ötürü tanrı da bir zorunluluğa bağlıdır.

Biçimler maddenin içinde gizlidirler. Ve tanrılık yetkeyi gerektirmeksizin birbirlerinin içinden çıkarak var olurlar. Bundan ötürü yoktan var etme söz konusu olamaz. Söz konusu olan, gizliden açığa, ilksiz-sonsuz zorunlu evrimdir. Devim ilksiz ve sonsuz bir süreçtir. Bunların tümü kökleri Aristoteles'te bulunan maddeci varsayımlardır. İbn-i Rüşdçülük birçok bakımdan Hristiyan kilisesiyle çatışmaktadır. Bu çatışma nedenlerini;

- Evren; ilksiz-sonsuzdur. (Hristiyanlığa göre, evrenin başı ve sonu vardır, yaratılmıştır ve yok olacaktır.)

- Yokluk diye bir şey olamaz.

- Tanrının bağışı, insanı ölümsüz kılamaz (Hıristiyanlığa göre, tanrının bağışı insanı kurtarır ve ölümsüz kılar.), biçiminde özetlemek mümkündür.

İslam dünyası, İbn-i Rüşde ilgi göstermemiştir. Bunun için asıl etkisi Batı'da ortaya çıkmıştır. Avoroizm adı altında başta Fransa ve İtalya olmak üzere tüm Avrupa'da etkili bir akım olmuştur. Batı'da ortaya çıkan ve kilisenin din tekeline karşı İslam'daki gibi bireysel, doğrudan akıl yoluyla Allah'a ulaşmayı amaçlayan din anlayışı onun sayesinde gelişmiştir. Batı'da Rönesans öncesi ortaya çıkan ilk akılcı akım İbn-i Rüşdçülüktür.

İbn-i Sina: 980 Buhara'da doğmuş, 1037 Hemedan İran'da ölmüştür. İslam düşünce dünyasında Aristotelesçi felsefe geleneğinin en güçlü temsilcilerindendir. Eserleriyle ün yapmıştır. Kitabü's şifa, El- Kanun Fi Tıp adlı eserleri temel erler olup, tıp biliminin gelişmesinde önemli etkilerde bulunmuştur. Bilimlere bakışı sınıflandırmacı olan İbn-i Sina, sınıflandırmayı şöyle yapmaktadır:

1- Maddesine bağlı biçimlerin bilimi (doğa bilimleri ya da aşağı bilimler),

2- Maddesinden tümüyle ayrılmış biçimlerin bilimi (metafizik- mantık- yüksek bilimler),

3- Maddesinden ancak zihinde ayrılan bilimler (matematiksel bilimler- orta bilimler).

İbn-i Sina, bütün bilgilerin sezgi ile elde edilen açık ilkelerden çıkarsama yoluyla sağlandığına inanmıştır. Bilgi sürecinin duyum ve algıyla başladığını ancak gerçek bilginin ussal (aklî) olduğunu savunmuştur. Kendi çağını aşan bir bakış açısıyla, cisimlerin kendi içgüdüleriyle devindikleri sonucuna varabilmiştir. İslam dinini kendi sisteminin terimleriyle anlatması onun en büyük başarısıdır.

İbrahim Hz.: MÖ. 1700 yıllarında yaşadığı tahmin edilen, Müslümanların da peygamberliğini kabul ettiği, tek tanrılı dinlerin temelini atan büyük peygamberdir. Peygamberler şehri olarak bilinen Urfa'da doğar. Yaşamının her anına ilişkin değişik söylenceler vardır. Bu söylencelerin bazıları diğer peygamberler hakkında söylenenlerle benzerlik oluşturur. Benzer şeyler topluma öncülük eden kesimler içinde söylenmektedir. Bu durum yaşanan despotluğa karşı halk muhalefeti örgütlemenin zorluğu ve hakim kesimlerin yaklaşımlarının benzerliğini gösterir.

Hız. İbrahim'in doğuşuna ilişkin hem Yahudilerin hem de Müslümanların kabul ettiği söylence ortaktır: Alanın hakim otoritesi olan Nemrut'un münecimleri (yıldız falıyla uğraşanlar) kendisine "Bu yıl İbrahim adında bir çocuk doğacak ve büyüyünce senin kurduğun sistemi yıkacak" derler.

Bunun üzerine Nemrut, tüm hamile kadınların öldürülmesi, doğum yapmış kadınların da erkek çocuklarının öldürülmesini emreder. Nemrut'un adamları her yerde hamile veya doğum yapmış kadın ararlar. Böylece İbrahim'in annesini de muayene ederler. Ancak hamile olduğunu anlayamazlar. Kitaplar, bunu Allah'ın bir mucizesi olarak gösterir. Doğum zamanı yaklaştığında İbrahim'in annesi yakınlarında bulunan bir mağaraya gider ve İbrahim'i bu mağarada doğurur. Öldürülme konusuyla İbrahim'i eve getiremez. Fırsat buldukça mağaraya giderek İbrahim'e bakar, büyütür.

İbrahim'in üvey babası Azer, Nemrut'un hizmetinde çalışan bir memurdur. Tanrı heykellerinin bulunduğu panteonunun idarecisidir. Zaman zaman İbrahim de çalışmalarında babasına yardım eder. Bu sürece ilişkin anlatılan bir rivayet de şöyledir: Bir gün, kavmin bayram yerinde eğlendiği bir sırada, kimsenin olmadığı bir anı kollayıp babasının yönettiği tapınağa girer. Bütün heykelleri kırar ve elindeki baltayı da en büyük heykelin yanına bırakarak tapınağı terkeder. İnsanlar bayram yerinden döndüklerinde yıkıntıları görünce feryad-figan ederler. (İbrahim'in hicret etmeden önce Harran'da oturduğundan bahsedilmektedir. Buna göre İbrahim'in heykelleri parçaladığı tapınak, Harran'daki Sin tapınağıydı.) Kısa sürede bu işin Hz. İbrahim tara-

findan yapıldığı anlaşılarak yakalanır. Sorgulaması esnasında aralarında şu konuşma geçer: *"Belki bunu, onların büyüğü yapmıştır. Sorun, konuşabiliyorlarsa cevap versinler"* der. Heykellerin konuşmadıklarını söyleyen ahaliye de *"Konuşamayan bir şeye niye inanıyor, tapıyorsunuz"* diyerek, verili inancı reddeder. Bunun üzerine tutuklanır. Rejim için kendisinin de, fikirlerinin de tehlikeli olduğuna inanılır ve ateşte yakılmakla cezalandırılır. Mancınıkla ateşin içine atılacaktır. Halkın gözü önünde işlenecek bu cinayetle İbrahim'in tehlikeli olan fikirleri de yakılmış olacaktır. Bütün hazırlıklar bittikten sonra Hz. İbrahim ateşe atılır. Ama ateş, yakma özelliğini kaybeder. Yakılan odunlar balık olurlar. Urfa'daki balıklı göl efsanesi de bu söylenceyle birlikte oluşur. Bugün bile Müslümanlar arasında bu balıkların tutulması günah, yenmesi haram kabul edilir. Urfa'da daha fazla kalmasının anlamlı olmayacağını farkına varan İbrahim; *"Ben kavmimin arasından Rabbimin emrettiği yere hicret edeceğim"* diyerek, eşi Sara'yı, kardeşinin oğlu Lût'u ve kendisine inanan küçük bir topluluğu da yanına alarak hicret eder. Bir süre Ortadoğu'da dolaşır, daha sonra Filistin'e, oradan Mısır'a ve en sonda da Arabistan'a gidip yerleşir. Mekke'de bulunan ve Müslümanlarca kutsal sayılan Kabeyi de İbrahim'in yaptığı söylenir.

İbrahim'in daha sonraki dönemlerine ilişkin anlatılan söylenceler de vardır. Mısır hükümdarı ile İbrahim arasında sorunlar çıkar. Söylenceye göre bu sorunlar İbrahim'in eşi Sara'dan dolayı yaşanır. Oysa sorunların özü Mısır Firavunlarının çölün tozlu insanları dedikleri Yahudilerle yaşanan sorunlardır. Daha da genelleştirsek egemen sınıfların devlet dışı kalmış etnisteyle olan sorunlarıdır. İbrahim bunun üzerine eşi Sara'yı ve hizmetçi olarak yanlarına verilen Hacer ile birlikte Mısır'dan ayrılır ve Filistin'e yerleşir.

İbrahim'in yaşı ilerlemesine rağmen çocuğu olmaz. Bunun üzerine cariyeye olarak yanına aldığı Hacer ile evlenir. Söylenceye göre İbrahim, Allah'a kendisine bir evlat vermesi için dua eder. Eğer oğlu olursa onu Allah'ına kurban edeceğini söyler. Hacer'den İsmail adında bir çocuğu olur. Ve İsmail'i Allah'a verdiği sözden dolayı kurban etmek ister. Ancak Allah bir melek ile birlikte bir koyun gönderir. Ondan sonra insanların kurban edilmesi yasaklanır. İbrahim'im oğlu İsmail'i kurban etme karar ve bu kararın değişmesi hakkında değerlendirmelerde bulunan **Önder Apo** şunları belirtir:

"Hz. İbrahim geleneğinde görülen oğlu İsmail'i kurban etmekten vazgeçmesi de devrimci nitelikte bir uygulamadır. Fenike inançlarında kendi çocuklarını Tanrı Baal'e kurban etmek ol-

dukça yaygın bir dinsel ibadettir. Büyük kötülükler ve olumsuzlukların önüne ancak böyle geçilmektedir. Hem çok vahşi hem de zorunlu ve yaygın olan bu adete karşı çıkmak, o dönemin koşullarında bir dinsel devrim niteliğindedir. Çocuk kurbanlığını önlemek, sıradan tekil bir olay olmayıp köklü ve yaygın, ama ilkel dinsel fanatizmin en uç örneğine karşı insan vicdanının uyanması eylemi olarak büyük değer ifade etmektedir. Bu, ilkelliğe karşı çok büyük anlamı olan bir eylem niteliğindedir. Öyle anlaşıyor ki, Hz. İbrahim sadece bu iki önemli devrimi geliştirmekle, yani dönemin iyice tutuculaşan ilkel puta tapıcılık ve çocuk kurban etme törenlerine karşı çıkmakla yetinmez. Kenan'ın El'ini (bu El ve İl kelimeleri de kaynağını İlah El'den alsalar gerek), Gök Tanrısı El'i kabul eder. Ama bunu kendi kabile önderliği gerçekliğiyle uyumlu hale getirerek yapar..."

Hacer'den sonra yaşı oldukça ilerlemiş olan Sara'da hamile kalır ve İshak adında bir çocuk doğurur. Bundan sonra aile içinde huzur kalmaz. Bunun sonucunda İbrahim, Hacer ve İsmail'i olarak Mekke'ye gider, onları oaraya yerleştirir. Tekrar Filistin'e Sara ve İshak'ın yanına döner. Sara-Hacer arasında gözüken bu çelişkinin günümüzde Filistin İsrail çatışmasına kadar devam ettiği söylenir.

Kur'an'da Allah'ın Hz. İbrahim'e "Halilim/dostum" diye hitab ettiği yazılır. Kendisine Halil İbrahim denmesi de bundandır. Soyundan pek çok peygamber geldiği için Ebu'l Enbiya / peygamberlerin babası olarak isimlendirilmiştir. Kur'an'da; çok içli, yumuşak huylu, kendisini Allah'a vermiş, vefakar, görevini tam yapmış olarak övülmüştür. Bir başka özelliği de misafirperverliğidir. Kurduğu sofralarda hiçbir şeyi eksik etmez, kimseyi boş çevirmez. Halil İbrahim Sofrası deyimi bu sebeple ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Ebu'l Edyaf/Misafirler babası olarak ta tanımlanır. **Önder Apo** Hz. İbrahim'in kökeni kadar insanlığın zihniyet oluşumunda oynadığı rol hakkında kapsamlı değerlendirmelerde bulunur:

"Hz. İbrahim'in tanrı esinindeki öykü ilginçtir. Bilindiği üzere, Hz. İbrahim; Nemrut-Babil, Asur tanrı-krallar panteonuna -tanrısız grup- başkaldırmak ve put kırmakla tarihin en etkileyici zihniyet devrimlerinden birine önderlik eder. Fakat önderi konumunda olduğu İbrani -İbran kelimesi daha sonra Mısır sürecinde 'tozlu insanlar' anlamında takılan bir lakabın kalıntısıdır-kabilesi bir gün bile tanrısız olamaz. Bu tanrı daha ilkel dönemin totemi de olamaz. Çünkü putçuluğa devrimsel bir başkaldırı yapılmıştır. Yeni imgeyi yaratma ise güçtür. Yeni bir anlam zenginliğini gerektirmektedir.

Özcesi radikal bir din değişikliğini gerektirmektedir. Mutlaka dönemin dinsel, tanrısız sisteminde etkilenecektir. Ama yeniliğe de zorunluluk ve kendisiyle taşıdığı özgürlüğe şiddetle ihtiyaç vardır. Peygamber sisteminde geleneksel bir duruş olan inziva süreci, anlam yoğunluğuna erişmeyi amaçlar. Zihinde uyanan yeni düşüncelere, onun kavram ve şekillerine ilham, esin, vahiy denilmektedir. Vahiy daha çok soyut tanrı sesidir. Soyutluk, put düzenindeki geri anlam düzeninden daha ileri bir anlam düzenine sıçrama yapıldığını gösterir. Bu süreci yaşayan İbrahim, kendi dininin temellerini atacaktır. Muhtemelen yaşam sorunlarının çok sıkıştırdığı bir süreçte inzivayı yaşarken, geleneksel sese karşılık verir. İbrahim der ki, "Sen kimsin!" Sesin sahibi, "Ben Yahweh" der. Anlamı "Odur", sesin sahibi anlamına gelmektedir. İşin daha da ilginç yanı, "va hev" kelimesi Kürtçe'de de "odur" anlamına gelmektedir. İbranice'nin dil kökenine ilişkin yapılan incelemeler, Kürtçe'nin temelindeki Aryence'den çok etkilendiğini göstermektedir. İbrahim kültürünün Urfa yöresinde çok güçlü olan, hatta doğuş alanı da diyebileceğimiz peygamberlik geleneğinden geldiğini göz önünde bulundurursak, bu gelişmenin kökeni daha da aydınlanabilir. Yöre, Aryen ve Sami kültürünün en çok karıştığı alandır. Dolayısıyla

İbranice'deki Sami-Aryen karmaşıklığı, yeni doğan dinsel kül-türe de yansımış olmaktadır. Bilindiği üzere Yah-weh, sonra Yahova olur, Yahova'dan da Yahu-di'ye geçiş sağlanır. İsrail ve Allah ise, bu gelişmenin Semitik kültüründeki yansımanın sonucudur."

İbrahim-Sara ikilemi: İbrahim'le Sara'nın ilişkisi hem Müslümanların, hem de Yahudilerin kutsal kitaplarında genişçe işlenmiştir. Bunun böyle geniş işlenmesi salt peygamberin eşi oluşuyla açıklanamaz. Yeterli ve doğru bir sonuca ulaşabilmek için sosyolojik tahlillere ihtiyaç vardır. Bunlar yapıldığında görülecektir ki, efsane tarzında söylenen birçok şey, toplumsal yaşamdaki yansımalarıdır.

Dini anlatımlara göre İbrahim eşiyle birlikte Nemrut'un zulmünden kaçarak Mısır'a sığınır. Ancak Mısır Firavunu tüm güzel kadınları kendisine alır. Evli olan kadınların kocalarını da öldürür. Aynı cezayı Firavunu kabul etmeyen kadınlara da uygular. İbrahim'in eşi Sara'da güzelliğiyle çevresine nam salmıştır. Bunu duyan Firavun Sara'nın getirilmesini ister. Hz. İbrahim'de fazla direnmez ve Sara'ya Firavuna "kardeşim olduğunu" söylemesini ister. Aslında İbrahim'in böyle demesi giderek yükselen erkek iktidarının kadına kabul ettirilmek istenmesidir.

Sara, saraya götürülür. Ancak firavun hastalanır. Bunu uğursuz-

luk sayar ve yanlarına Hacer adında bir cariye vererek geri gönderir. Böylece Mısır'dan çıkan İbrahim, ailesi ve Hacer ile birlikte Filistin'e yerleşir.

Tek tanrılı dinin kurucusu olan Hz. İbrahim'de kadın henüz tam alçaltılmamıştır. Hz. İbrahim-Sara ilişkisi eşit güce yakındır. Sara, gücünü halen koruyan kadın figürüdür. İbrahim'le birlikte ataerkil toplumun değerlerini yansıtan dinsel olguda soyut ve tek tanrı kavramına doğru bir gelişme yaşanırken, doğal toplumun anaerkil otoritesi ise çok tanrıçalı anlayışla direnir. Ancak tüm bunlara rağmen giderek yenilgiyle yüz yüzedir. Zaten mitolojik Marduk-Tiamat kavgasında kadın aleyhine birinci büyük cinsel kırılmanın gerçekleşmesiyle mitolojik anlatımla da olsa kadın düşürülür. Bu düşüş, İbrahim'le biraz daha gelişir. Ancak Musa'yla çok daha somutlaşır. Ve Musa'nın Hz. İbrahim geleneğine katkısı, kadını zapturapt altına almasıdır. Böylece Kadının düşürülüşü, kötülenmesi bir tanrı emri haline getirilir. Tüm bunlar yapılırken de erkeğin üstünlüğü kabul ettirilmeye çalışılır. Çok evliliğin ve cariyeliğin meşrulaştırılması bunun ifadesidir. Bir başka deyişle bu konuda mitolojik, dinsel dil, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin acımasızlığını gösterir. Bu konuda **Önder Apo** şunları belirtir.

"...Hz. İbrahim'de kadın henüz tam alçaltılmamıştır. Hz. İb-

İbrani Kabilesi:

*rahim-Sara ikilemi eşit güce ya-
kındır. Tek tanrılı dinler tarihin-
de kadın etrafında ikinci büyük
cinsel kırılma kültürü gelişme
kaydeder. Mitolojik dönem kırıl-
masındaki kültür bu sefer tanrı
emri olarak kanun haline gelir.
Kadına yönelik uygulamalar
tanrının kutsal emrine bağlanır.
Hz. İbrahim'le Sara ve Hacer
arasındaki ilişki figürü yeni di-
nin erkek üstünlüğünü onayladı-
ğını göstermektedir. Ataerkillik
iyice oturmuştur. Cariyelik kuru-
mu oluşmuştur. Çok kadınla ev-
lilik onay görmektedir. Hz. Mu-
sa'nın bacası Mariam'la arasın-
daki sert ilişki, kadının mirastaki
payının da kaldırıldığını göster-
mektedir. Hz. Musa'nın toplumu
tam bir erkek toplumdur. Ka-
dınlara hiçbir görev verilmemek-
tedir. Zaten Mariam'la kavga da
bu nedenledir. "Kadın hamurlu
elleriyle erkek işine karışmama-
lıdır" deyimini o günden kalmış-
tır."*

Bkz: Hz.İbrahim

İbrani Kabilesi: İbrani keli-
mesi nehri aşan anlamına gelmek-
tedir. Ve İbranice de İvrim olarak
geçer. Kitab-ı Mukaddese göre
İbraniler, İsrailoğullarının ataları-
nı oluşturan Kuzey Sami kavimle-
rinden biridirler. Önderleri Hz. İb-
rahim'in o dönemde Mitanilerin
egemenliği altındaki Harran'dan
Kenan ülkesine göç ettiği kabul
edilir. Kıtık nedeniyle Mısır'a göç
eden İbraniler, bir süre orada köle

olarak yaşamış, MÖ.13. yy.da ise,
Hz. Musa öncülüğünde Mısır'da
yaşadıkları bu köle konumların-
dan kurtulup Hz. İbrahim'e "vaat
edilen" kutsal topraklara dönmüş-
lerdir. İbranî sözcüğü, Milattan
önce 2. yüzyılda, günümüz Suriye
ve Mısır'dan Kuveyt'e kadar olan
topraklarda yaşamış olan göçebe
bir halkın adıdır. İbranî asıllı halk
olarak genellikle **İsrailoğulları**,
Edomitler, **Midianitler**, **Arami-
ler** ve **Yoktanitler** diye anılır. Ya-
hudi ve Hristiyanların ortak kut-
sal kitapları olan **Kitab-ı Mukad-
des'te** İbranilerden bahsedildiği
zaman, **Beni İsrail** denilmektedir.

Yahudilerin anlatımlarına gö-
re, ilk İbraniler Hz. İbrahim'in doğ-
duğu şehir olan tarihî Ur şehrin-
den geliyorlarmış. Ur şehrinde Hz.
İbrahim döneminde de Arabistan
yarım adasından buraya göçmüş
olan Sami halklar çoğunluktaydı.
Araplar gibi, İbraniler ve Kenan-
lılar da Sami halklardandır. Her
iki tanımlamanın, yani Arap ve
İbrani adlarının her iki dilde göç
etmek ya da geçmek anlamına ge-
len 'abara kelimesinden geldiği
sanılıyor.

Kutsal kitaplarda hikâyesi an-
latılan Sami asıllı Ortadoğu halk-
larından biri olan İbranilerin kö-
keni Mezopotamya'dır; göçebe
olarak yaşayan bu kavim, arala-
rındaki en bilgin ve en saygın ki-
şilerce (eski peygamberler) yöne-
tiliyordu. Eski Ahit'e bakılacak
olursa, MÖ. 2000 yıl kadar önce,
onlardan biri, yani İbrahim Pey-

gamber gidip Ken'an Ülkesi'ne (şimdiki Filistin) yerleşti; bunlara "nehri aşan" anlamına gelen İbranî dendi.

Sonra, Ken'an'da kıtlık başladı. Açlık yüzünden halkın bir kısmı Mısır'a göç etti, orada köle olarak yaşadı, İbrahim'den sonra İbranilerin başına yine onun oğulları geçti: Yakup ve İshak bunların en ünlüleridir. Yakup bir gece rüyasında tanrı Yahova ile güreşmiş ve bundan hareketle de "el ile güreşen" anlamında İsrail adını almıştır. Kavmine de İsrailoğulları denmiştir.

MÖ. XIII. yy.da İbranîler, Musa'nın firavunla olan mücadelesi yüzünden, onun yönetiminde Mısır'dan ayrıldılar. Uzun süre çölde yaşadıkları sonra "vaad edilen" topraklar olarak adlandırdıkları Filistin'in fethine girişirler. İbranîler Davut ve Süleyman zamanında (MÖ. X. yy.) zenginliğin ve kudretin doruğuna ulaşmışlardı. Ama Süleyman ölünce, gerileme dönemi başladı ve krallık iki rakip devlete bölündü: İsrail ve Yahudi Devleti (Yuda). Bu devletler, sırayla Asurluların, Babillerin, Perslerin ve Romalıların egemenliğine girdi.

Bkz: İbrahim, Musa, Davut, Kitab-ı Mukaddes, Yahudilik

İçtihat: Görüş, özel görüş, anlayış, kavrayış. Yasada örf ve adet hukukunda uygulanacak kuralın açıkça ve tereddütsüz olarak bulunmadığı konularda yargıcın ve

ya hukukçunun düşüncelerinden doğan sonuç.

Ağırlıklı İslam hukukuna ait olan kavram, yukarıdaki tanımından başka ya da tamamlayıcı olarak, kıyas yöntemi ile anlam bulur. Hukuki konularda otoriteler kendilerinden önceki hukukçuların benzer konularındaki yaklaşımını esas alır. İslami açıdan kuran ve Hz. Muhammed'in tutum ve yaklaşımları esastır. Buna karşılık Kur'an ve Hz. Muhammed'in her hangi bir konuya ilişkin bıraktıkları boşluğu doldurma yöntemi olarak da bilinir. Doğa, toplum, yaratılış, Allah, kader vb. konularda tartışma, netleşme veya farklı görüşleri güçlendirme amaçlı olarak başvurulan yöntemsel bir yaklaşımdır. 12.yüzyıla kadar İslam düşünce dünyasında tartışma özgürlüğü açısından damgasını vurmuş bu yaklaşım daha sonra yasaklanmıştır.

Esasta Ortadoğu ve İslam uygarlığının 12.yy'da başlayan gerileme ve çöküşünün nedenlerini, dışardan Moğol saldırıları, içeride ise tartışmayla sonuca gitme, hüküm çıkarma olarak adlandırdığı içtihat kapısının kapanmasıyla değerlendiren **Önder APO**; *"İslam dininin zihniyet yapısında, M.S 12. yüzyılın sonlarına geldiğimizde, bilim ve felsefe dini dogmatizme yenik düşecekti. İçtihat kapıları resmen kapanıp, dogmaların kalıpları cehalet ağları gibi Ortadoğu toplumunun zihniyetini çepeçevre saracaktı."*

derken, geliştirdiği savunmalarda içtihat üzerinde kapsamlıca durur. İçtihat öncesi Ortadoğu dünyasını maddi ve manevi açıdan Avrupa ile kıyaslayarak ele alan **Önder APO** sonraki süreç ve gelişmeleri içtihatla bağlantılandırarak şöyle ortaya koyar:

"İslamiyet adına içine girilen büyük tutuculuk ve gerileme döneminin öncelikle ideolojik alanda başladığını açığa çıkarmak bizi doğru yönetime götürecektir. Bu yüzyıllarda Ortadoğu, maddi zenginlik, sosyal gelişkinlik ve kentler bakımından Avrupa'dan üstündür. Gerileme bu sahada değildir. Avrupalıların gözünde Ortadoğu göz kamaştırıcıdır. Zenginliği ve ihtişamı, yaşam kalitesinin üstünlüğünü temsil eder. Haçlı seferlerinin en önemli nedeni bu alandaki üstünlükten ileri gelmektedir. O halde tutuculuğun ve gerilemenin nedenini ideolojik alanda aramak kaçınılmazdır. Avrupa 13. yüzyılda bilim yolunda önemli adımlar atmakta; 14. yüzyılda din alanında reformasyon süreci başlamaktadır. 15. yüzyıl ise Rönesans'ın başladığı çağdır. İslam toplumlarında tam aksi bir gelişme baş göstermektedir. Felsefe okulları zındıklıkla itham edilmekte, içtihadın (tartışmayla sonuca gitme, hüküm çıkarma) kapısı kapanmakta, farklı düşünceleri ileri sürenlere farklı işkenceler uygulanmaktadır. Sühreverdi gibi, özgür düşünce ve felsefe yapmanın

peşinde olanların derisi yüzülmemektedir. (MS 1190) Bilimlere ve akla güvensizlik, imanın sağlam gereklerinden sayılmaktadır. İbni Sina, Farabi gibi filozoflar ve bilginler kâfirlikle mahkûm edilmektedir. Çok sığ ve sadece nakli bilgiler ve rivayetlere dayanan, Kur'an ve sünnet ezberlemeyi bilim sayan, aklın bağımsız düşünmesini şeytanın işi sayan, bilimsel bilgilere tümüyle kapıyı kapatan, belki de Ortadoğu tarihinde ilk defa korkunç bir zihniyet tutuculuğunu en değerli meziyet sayan bir softacılık dönemi açılmaktadır. Ortadoğu'nun talihsizliği olan hiç de layık olmadığı bu yeni softalık dönemi, tüm görkemli tarihi yitirmenin ve hafıza kaybının temel nedeni olduğu gibi, daha sonraki tarihsizleşmenin, sürekli yitirme ve gerilemenin de başlangıcıdır.

Bu dönemi Ortadoğu ve İslam toplumları için en büyük felaket olarak değerlendirmek yerindedir. Bu öyle bir dönemdir ki, yaklaşık 15 bin yıl tüm insanlığa öncülük düzeyinde değer kazandıran, çağlar açan, uygarlık başlatan alan kültürü en büyük ihanete uğramakta, büyük-lüğünü inkâr etmekte, adeta mezara gömülmektedir. Sadece Sümer ve Mısır'ın görkemli mezarları önemli değildir; Ortadoğu'nun daha acı ve kalıcı görkemli kültür mezarlıkları da bu dönemde açılmaktadır. Daha bugüne kadar içinde neyin gö-

müldüğünün bilinmediği mezarlıklar!"

İçtihatın İmam Gazali ile daraltılmasını Avrupa ile kıyaslayarak ele alan **Önder APO** derinleştirdiği bu kıyaslamada devamla; **"Ortaçağdan çıkışta düşünsel tartışmanın temelinde teoloji vardır. Ortada bilim ve felsefe adına varolan düşünceler de teolojiyle sıkıca bağlantılıdır. Önemli olan, bu tartışmadan rasyonel felsefe ve bilim için gerekli bazı sonuçları çıkarmış olmalarıdır. İslam teologları ise tartışmadan sonuç çıkarma yerine, dogmayı kutsallaştırarak düşüncüyü dondurmuşlardır. İmam Gazali daha 12. yüzyılın başlarında felsefeyi mahkûm ederek, içtihat kapısını da iyice daraltmaya yol açarak, ortaçağın karanlıklarında kaybolmasına yol açmıştır. Bugün bile bu yönlü bir tartışmaya cesaret edilmemektedir. Daha doğrusu bu yetenek gösterilememektedir."** şeklinde ortaya koyar. Devamla derinleştirdiği görüşlerini özellikle İmam Gazali ile anılan içtihat kapısının kapanmasının ne anlama geldiği konusunda da; **"İmam Gazali ve Eşari ile felsefi düşünce dönemi kapanır. MS 12. yüzyıl, bu anlamda İslamiyet için katı dogmacılığın egemen olmaya başladığı, akla güvenin kalmadığı, Kuran ve sünnete sözle bağlılığın tek bilim yolu olarak bırakıldığı tutucu dönemin başlangıcıdır. Hristiyanlıkta da buna benzer tutucu**

ve engizisyona kadar giden bir kanat gelişmekle birlikte, reformculuk ve akılcılığın bağımsız gelişme yolları da daha fazla açılmaktadır. İslamiyet kendi reformcu ve dinden bağımsız akıl yolunu geliştirmemekle tarihinin en karanlık sürecine girer. Tarihi gelişme içinde değerlendirdiğimizde, neolitik toplumun doğusundan (MÖ 10 bin) MS bin 200 yıllarına kadar insanlığın varoluşuna önderlik eden Ortadoğu kültürü, bu tarihlerden itibaren bu rolünü Avrupa'nın kapitalist uygarlık yükselişine terk edecektir. Aslında en önemli tarihsel görev, bu rol değişikliğinin nedenlerini çok yönlü çözümlemelere tabi tutmaktır. Bu görev hiç yapılmamıştır. Ancak Batılı bazı tarihçilerin (Gordon Childe, S. N. Kramer vb) özgün çabalarıyla tarihi gelişim açısı doğrultulmaya çalışılmaktadır. Kuru din savunmaları hiç başarılı olmamaktadır. Eski üstünlükleri savunmak da fazla anlamlı değildir. Mühim olan, tarihi gerileme nedenleridir, bu süreci tüm boyutlarıyla ortaya çıkarmaktır." demektedir.

Bkz: İmam Gazali

İd: Freud'un psikanalizinde (ruh sağaltım yöntemi) ilkel benlik olarak tanımlanır. İnsanda içsel bir dayatma olarak acil tatmin arayan dürtülerin kaynağıdır. İd, ana-baba ve toplumsal otoritenin içselleşme biçimi olan süper ego

İdealizm

ile çatışma içindedir. Bu çatışmanın aracısı ego'dur. Çatışmayı dengeler.

Bkz. Freud, psikanaliz

İdeal: Ülkü, düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendisinde toplayan, eksiksiz, kusursuz, tam olan. Felsefi olarak yalnızca düşünce ile kavranabilen soyut durum.

İdealize Etmek: İdeal, en uygun olandır. İdealize etmek ise her hangi bir olgunun, bir şeyin bu en uygunluk ve mükemmeliyetlik içinde sunulması demektir. Son tahlilde bir olguyu, amacı veya ya kişiliği aşırı abartma, üstün nitelikler biçme, mükemmel veya kusursuz gösterme tutumu anlamına gelir.

Bkz. ideal

İdealizm: Evrende olup biten her şeyin temeline düşüncüyü koyan, bu anlamda ilk ögenin düşünce olduğunu ve her şeyin düşünce tarafından belirlendiğini ileri süren felsefi görüş, düşüncelilik.

Felsefi idealizmin kökeni daha temelli olmakla birlikte, felsefi bir öğreti olarak ilk çağ Yunan felsefesine dayanır. Sözcük itibarıyla idealizm teriminin kökeni, eski Yunancada anlamı düşünce olan "idea"dan gelir. Bir ilk çağ Yunan düşünürü olan Platon, kendi felsefi sistemini, evrenin ilk ögesi ve temel yapı taşı olarak gördüğü

"idealara" dayandırarak kurması ile felsefi idealizm sürecini de başlatmış olur.

Felsefe tarihi boyunca felsefi düşüncenin bir ana kolunu oluşturan idealizm, en genel anlamda, fiziksel süreçlerin ruhsal güçler tarafından belirlendiğini savunan tüm felsefi öğretileri kapsamak ve tanımlamak üzere kullanılagelen bir deyimdir. Felsefe tarihinde bu görüşün birçok versiyonu olsa da gerçekliğin, doğanın ve dünyanın fikirler, idealar ve bir tür "mutlak fikir", "mutlak akıl" tarafından yaratıldığı sonucuna varmaları bakımından hepsini idealizmde birleştirir.

Felsefi bir dünya görüşü olarak idealizm, tüm bir varlığı düşünceye bağlar, düşünceye indirgeyerek açıklar. Var olan tüm maddi gerçekliklerin düşüncenin bir sonucu ve onun bir ürünü olduğunu savunur. Bu bağlam içinde idealizm, düşünceye rağmen ve düşünceden bağımsız maddi bir gerçekliğin var olamayacağı görüşüdür. Maddi dünyayı düşünceye indirgeyerek izah etmesi bakımından bu görüş, gerçekliğin maddi güçlerin bir sonucu ve düşünceden bağımsız olarak var olduğunu savunan "maddecilik" karşısı bir kutupta yer alır.

Varlık olan her şeyi düşünceye indirgeyerek açıklayan bu öğreti, öznel ve nesnel idealizm olmak üzere iki bölümde incelenir.

Öznel idealizm; özne (birey) ile nesne (cisimler), bilen ile bili-

nen ilişkisinde bireyi merkez alarak varlığı bireyin düşüncesine bağlar, ondan türediğini ileri sürer. Öznenin alabildiğine ve gerçek dışı abartılması olan bu görüş, en kaba biçimiyle *"Her şey benle vardır, ben ne isem ya da ben nasıl görüyor isem gerçeklik odur"* iddiasıdır. Bu görüşe göre nesnelerin niteliklerini bize tanıtan ve bizim onlar hakkında bir fikir edinmemizi sağlayan duyular da fevkalade aldatıcıdır. Çünkü herkes her şeyi aynı biçimde algılamaz. Öyle ise dış dünya, madde gerçeklik denilen şeyler birer yanılsamadan ibarettir ve bu nedenle de birer varlık olamazlar. Gerçekte onların birer varlıkmiş gibi algılamamızı sağlayan şey bizim zihnimizdir, düşüncemizdir. O halde gerçekte varlık demek, "ben" ve "onunla ben olduğumu anladığım fikir" demektir. Tüm bir varlığı soyut fikirler dünyasına indirgeyerek ve yalnızca onlarla var olduklarını açıklamaya çalışan öznel idealizm, idealizmin en aşırısı ve en spekülâtif olanıdır.

Nesnel idealizm ise, her şeyin varlık nedenini ve varlık olma koşulunu doğaüstü metafizik bir iddiaya dayandırarak açıklar. Bu idealizm türünün nesnel olarak tanımlanması, varlık olan gerçekliği kabul etmesi ama bu gerçekliği insandan ve fizikten bağımsız nesnel olduğunu ileri sürdüğü bir "mutlak fikir"e, bir "mutlak akıl"a dayandırmasından ötürüdür. Nerden bakılırsa bakılsın tanrısal bir

nitelik olarak tanımlanmakta olan bu "akıl", bu "fikir" her şeyin "ilk neden"i ve "ilk ilkesi" olabilmektedir. Aslında nesnel idealizm, "varlığın varlık olma niteliği" olarak tanımladığı soyut kavramlardan, fikirlerden, genellerden ve biçimlerden yola çıkarak doğa ötesi bir "ilke"ye varır, oradan da bilincin ve tüm bir fiziğin hem kaynağı, hem sebebi ve hem "üstün bir ilkesi" olarak tekrardan fiziğe geri gelir. Bunun için nesnel idealizm denilen olay, fiziğin tıkanıdığı yerde fizik ötesi soyut bir ilkeye sığınmaktan öte bir şey değildir. Bu idealizm türünün metafiziği yegâne bir yöntem olarak kullanması bundandır. Bilinç, akıl, düşünce ve psikoloji gibi birebir fiziksel süreçlere indirgenerek açıklanamaz olmaları, bütün fiziksel varlıklar düşünce ve akıl yoluyla tanımlanıp açıklandıklarına göre, öyle ise gerçekliği yaratan ve var eden bir tür "akıl" olmalıydı.

İdeoloji: Yunanca *İdea* kökünden gelmektedir. İdea ve logos sözcüklerinin birleştirilmesinden meydana gelen *"düşünceyi inceleyen bilim"* anlamında kullanılmaktadır. Eski Osmanlıcada, *fikiriyat, ilmi tasavvur, ilmi suveri akliye* biçiminde kullanılmıştır. Fransızcada, Almancada, İngilizcede birbirine benzer ifadelerle *ideology*, İtalyancada *ideologia* sözcükleriyle ifade edilmektedir. İdeoloji kavramını ilk defa kul-

İnanan Fransız sosyolog Destutt De Tracy'dir.

Aydınlanma düşünürlerinin geleneği, "ideoloji" kavramını ilk kullanan yazar Antoine-Louis Claude Destutt de Tracy için elverişli bir arka plan oldu. Yeni bir bilimin sistematize edilmesiyle ilgilenen Tracy, buna "*düşünceler bilimi*" anlamına gelmek üzere "ideoloji" dedi. O'na göre bu bilimin nesnesi, düşüncelerin kökeniydi ve bilimsel ilerleme ancak yanlış düşüncelerden kurtularak mümkün olabilirdi. Bir bilim olarak ideoloji, dinlerin ve metafizik önyargıların üstesinden gelmek üzere halk eğitime yeni bir temel teşkil edebilirdi.

Daha sonraki süreçlerde farklı anlamlar yüklense de, sözcük kökenine bağlı kalma tarzındaki izahat en doğru izahat olacaktır. İdea kavramı bilindiği gibi Eflatun'da, *gerçekler dünyası ve idealar dünyası* tarzında, gerçekliğin iki yönüne vurgu yapılmasına dönük düşünce yapısının temelidir. İdea kavramı, bir yerde idealizmin de kökenidir. Gerçek dünyanın idealar dünyası olduğu tezini ileri süren Eflatun, görünen ve içinde yaşadığımız dünyanın bir gölgeler ve yalanlar dünyası olduğu tezin-den hareketle, maddi gerçekliği izah etmeye çalışmıştır.

Bu anlamda idea kavramından türetilen ideolojinin de, ilk kullanılış dönemlerinde, düşüncenin maddi yaşam üzerindeki etkilerini küçümseme anlamında kullanılan

bir anlamı vardır. Özellikle Fransa'da ideoloji kavramı, o dönem ideolojiyle uğraşan sosyal bilimcileri küçümsemek amacıyla kullanılmıştır. Bu küçümsemenin ifadesi olarak onlara ideolog denmiştir. Bu dönemin temel düşünce biçimi olan *realizm*, maddi yaşamın esas alınmasını temel yaklaşım olarak benimsemiştir. Bu yüzden de düşünce ile ilgili çalışmaların küçümsendiği bir terim olarak ideoloji ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımın kelimenin kökeniyle bağlantısını iyi kurmak gerekiyor.

İdeolojiyle ilgili çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Özellikle günümüzde kapitalizmin yüklediği anlamdan hareketle, ideolojinin rolüne ilişkin yaklaşımların üzerinde durmak gerekir. İdeoloji kavramına en çok anlam yükleyen, özellikle düşünce ve maddi gerçek arasındaki ilişkiyi diyalektik bir tarzda kurma yönünde doğruya en yakın tespitleri yapmış olan Marks ve Engels'tir. Bu konudaki çözümlemeleri özellikle önemlidir. Zaten günümüzde kapitalist ideologların geliştirmiş olduğu ideolojik argümanların, tartışmaların temelinde de, Marks ve Engels'in düşüncelerini çürütme çaba ve istemleri yatar.

Marx'ın düşüncesinde merkezi bir yer tutan ideoloji kavramının açıklanmasından önce, kavramın ortaya çıktığı dönemdeki anlamına ilişkin sonuçları özetlemek yararlı olacaktır:

1- İdeoloji; Aydınlanma çağının kültürel ve felsefi ortamı içinde üretildiği haliyle doğru düşünme bilimi anlamındadır.

2- İnsanın düşüncesini kalkış noktası olarak seçen bu yaklaşım, insanın zihinsel mekanizmasının denetlenmesinin mümkün olduğunu öne sürüyor ve düşüncelerin değiştirilmesinin toplumsal değişimin önkoşulu olduğuna inanıyordu.

3- Bu inanç, yanlış düşüncelere karşı doğru fikirlerle verilecek mücadeleyi toplumsal gelişimin ana eksenini kavriyordu.

Marx'ın ideoloji anlayışı, entelektüel gelişiminin belirli bir evresine kadar, insan bilincindeki tersyüz olma halinin gerçek çelişkilerden kaynaklandığını, bu nedenle zihinsel başaşağılığın ancak gerçek çelişkileri çözmeye yönelik pratik bir etkinlikle ortadan kaldırılabileceğini savunuyordu. Bu ideoloji kuramı toplumsal yanılsamalara karşı mücadelenin fikirler aleminde değil, gerçek yaşam süreçlerinde olabileceğine ilişkin vurgusuyla çığır açıcı bir nitelik taşıyordu. İnsan düşüncesinin, insan tarafından yapılan maddi gerçekliğin bir ürünü olduğunu ve gerçekliğin devrimci pratik tarafından değiştirilebileceğini söyleyen ideoloji, Marx'ta, bütün bu bakımlardan devrimci politikadan ayrı düşünülemez bir nitelik taşır.

Marx, iktisat çalışmaları sırasında ideoloji kavramsallaştırma-

sına yeni bir boyut ekler: İnsan bilincindeki tersyüzlüğün, gerçekliğin kendisindeki tersyüzlükten kaynaklandığına ilişkin argümanını, bu iki tür tersyüzlük arasındaki ilişkinin kapitalist üretimin görünüş biçimleri aracılığıyla dolaymlandığı teziyle sonuca ulaştırdı. Bu sonuç, Marx'a kapitalist üretimin görünüş kertesinin maskeleyiği üretim alanındaki sömürü ilişkilerini açıklama imkânını verdi.

Marx ideolojiyi, gerçekliyi doğru kavrayabilme yeteneğinden yoksun olduğu varsayılan insan zihninden kalkarak ya da emek gücünün alınıp satıldığı özgürlük ve eşitlik alanı olan dolaşım sürecine hapsolarak değil, emek gücünün tüketilip metaların ve artıdeğerin üretildiği üretim alanında, bu eşitsizlik ve tutsaklık alanında eleştirdi. Çünkü onun düşüncesi-ne göre ideoloji; insan zihninin kusurlarından değil, maddi yaşam sürecinin çelişkilerinden doğuyordu. Dolayısıyla ideolojik baş aşağılığın yok edilmesi de, insanların bilincindeki zayıf yanların düzeltilmesiyle, eksik algılama biçimlerinin tadilatıyla gerçekleştirilecek bir mücadele ile değil, ideolojik formların oluşum imkânlarına karşı yürütülecek devrimci ve pratik bir eleştiriyle mümkündür olabirdi.

Engelsin 1893'te yazdığı bir mektupta ideolojinin gücü ve toplumsal gelişmede oynadığı role ilişkin düşüncelerinin bir özetini

yapmıştır Engels mektubunda ideoloji ve maddi gerçeklik arasında var olan diyalektik bağı nasıl algıladıklarını ortaya koymakta ve şöyle demektedir: "İdeoloji sözde düşünürün herhalde bilinçli olarak ama yanlış bir bilinçle gerçekleştirdiği bir süreçtir. Onu harekete getiren gerçek güçler kendisi için meçhuldür. Öyle olmasaydı zaten ideolojik bir süreç olmazdı. Bu yüzden sözde düşünür yanlış ya da görünüşte kalan itici güçler; tasarımlar düşünsel bir süreç olmasına bakarak ister kendisinin, ister kendisinden öncekilerin düşüncesi olsun ondan saf düşüncesinin içeriğini ve biçimini çıkarır ve sadece düşünce gereçleri ile uğraşır. İşin temeline bakmadan, bu gereçleri düşünmeden çıkmış sayar ve daha uzaklarda düşünceden bağımsız kökenlerin olup olmadığı zahmetine katlanmaz. Onun gözünde bu doğaldır. Çünkü düşüncenin aracılığıyla gerçekleşen her insan eylemi ona son çözümlemede temelin düşünceye dayanmış olarak görünür. Sanki tarihsel ideoloji her özel alanda daha önceki kuşakların zihninde bağımsız olarak meydana gelmiş ve birbirini izleyen bu kuşakların beyninde kendine özgü bir dizi gelişmeye girişmiştir. İşte her özel alandaki ideolojik görünüşte bağımsız tarihleridir ki insanların çoğunu aldatmaktadır... Buna ideologların şu aptalca düşüncesi de ekleniyor. Tarihte bir rol oynayan çeşitli ideolojik alan-

lara bağımsız bir tarihsel gelişme tanımadığınıza göre onlara hiçbir tarihsel etkinlikte tanınmaması. Bu iddia diyalektiğe aykırı, basit bir görüşe karşılıklı etki üstünde kesin bir bilgisizliğe dayanmaktadır. Bu baylar ekonomik olgular tarafından yaratılır yaratılmaz her tarihsel etkenin kendisinin de bir etki yarattığı ve kendi nedenlerine etken olabileceği olgusunu çoğu zaman maksatlı olarak unutuyorlar."

Bu çözümlemede de görüldüğü gibi, Marksizm'in ideolojiyi algılayışında düşüncenin maddi yaşamın, maddi gerçeğin bir yansıması olduğu inkâr edilmemektedir. Belirleyenin maddi yaşamın kendisi olduğu noktasına dikkat çekilmektedir, ancak hemen ardından ortaya çıkan her düşüncenin de içinden çıktığı maddi yaşamı belirleyecek bir güç haline gelebileceğine vurgu yapmaktadır.

Daha sonraki çözümlemelerde, özellikle Lenin'in geliştirmiş olduğu düşüncelerde ideolojinin toplumsal yaşamdaki rolüne çok yoğunca vurgu yapılmıştır. Özellikle toplumsal bunalım dönemlerinde toplumun maddi yaşamına cevap veremeyen düşünce biçimleriyle yönetilmesi aşamasında ortaya çıkan yeni düşünce biçimlerinin yeni, toplumların yaratılmasında belirleyici olduğu noktasına dikkat çekmiştir. Bu konulardaki vurgular çok yoğunudur. Nitekim daha sonra gelişen Marksist hareketlerde de, eğer dikkat edi-

lirise ideolojik yön devamlı maddi yaşamın önünde tutulmuştur. Marksist hareketler içerisinde yer alan insanların ideolojiye inanç düzeyinde, bağlılık düzeyinde, başka idealist hareketlerle kıyaslanmayacak düzeyde ilgilendikleri, ilişkilendikleri ve bütün yaşamlarını ona göre şekillendirdikleri rahatlıkla görülebilir. Bu bir geleneğin devamıdır.

Marksist ideolojideki yetersizlik ve eksiklikler nedir noktasını değerlendirirken, Marksizm'in içerisinde çıktığı düşünce ve teori geleneğinin de doğru çözümlenmesi gerekiyor. Marksizm, Rönesansın aydınlanma dönemi ile başlayan modernist paradigmanın zirvesi olarak da değerlendirilebilir. Marksizm iyi değerlendirildiğinde çok iyi bir kapitalizm çözümlemesi yaptığı rahatlıkla görülecektir. Ama bu kapitalizm çözümlemesi, kapitalizmi aşan, ufkunun ötesine geçen bir çözümleme olmayı başaramamıştır.

Bunun nedeni; esas aldıkları paradigmanın özellikleri ile bağlantılıdır. O dönemin bilimsel gelişme düzeyi ve bilme ufkunun sınırlarının ötesine geçememişlerdir. Bu kendi gerçeklikleri ile bağlantılıdır. Modernist paradigmanın özellikle realist bakış açısına dayalı kaba materyalist yorumu, siyasal alana yansımada bu paradigmadan kaynaklı temel ideolojik yanlışlara yol açmıştır. Örneğin Marksizm burjuva kapitalist sistemin çıkışını "devrimci

bir çıkış" olarak ele almıştır. Bu bile Marksizm'in gelişiminde, burjuvaziye karşı geliştirmiş olduğu savaşmada büyük bir handikaba yol açmıştır.

Tüm bunları bir araya getirdiğimizde, Marksizm'i bir yerde Rönesansın yaratmış olduğu aydınlanmanın bir zirvesi olarak değerlendirebiliriz. Ama bu, özellikle modernizmin bir burjuva egemenlik sistemi olarak kendisini örgütlediği bir sürecin sonucunda ortaya çıkmış bir düzeydir. Dolayısıyla Rönesansın kendi dinamikleri içerisinde geliştirmiş olduğu daha demokratik ve komünal düşüncelerin bir devamı, ama onun bir egemenlik sistemi haline geldikten sonraki sürecin bir zirvesi olarak ele almak daha doğrudur. Bu anlamda Marksizm aslında modernist paradigmanın bir zirvesidir. Ve modernist paradigma da esas olarak kapitalizmin kendisini ürettiği, var ettiği paradigma ve düşünce biçimidir. Bütün kapitalist sistem bu paradigmanın üzerine oturtulmuştur. Aynı paradigma ile düşünen, aynı düşünce ufkunun içerisinde kendisini üretmeye çalışan bir ideolojik yapılanmanın kapitalizmi aşamamış olması, bir yerde doğal olarak da karşılanmak durumundadır. Farklı düşünce biçimleri ancak mevcut uygarlık sisteminin dışında ve karşısında yeni bir yaşam yaratabildiği oranda sistemi aşabilirler. Aksi durumda belli bir süreden sonra sistemi besleyen taze

kan olarak sistemin hizmetine girmekten kendini kurtaramamaktadırlar. **Önder APO** özellikle **Bir Halkı Savunmak** adlı eserinde bunu **mezhepleşme** kavramıyla ifade etmektedir. Görünürde sistem dışı olan, aslında niyet olarak da sisteme karşı bir mücadele yürüten birçok hareketin, belli bir süreden sonra sistemin yedeğine düştüklerini ve sistemi besleyen temel düşünce ve yaşam biçimleri haline geldiklerini **mezhepleşme** kavramıyla ortaya konulmaktadır.

Nitekim Marksizm kapitalizme yönelik ciddi eleştirileri ve bu eleştirilere dayalı aşma çabalarıyla birlikte niyet ve de somut program düzeyinde eşitlikçi, özgürlükçü bir toplumu hedeflemesine rağmen, tarihteki diğer örneklerinde görüldüğü gibi, aslında savastıkları egemenlikli sistemin düşünce ufkunu aşamamaktan kaynaklı, bir noktadan sonra onun mezhebi veya yedeği durumuna düşmekten de kendisini kurtaramamıştır. Bu toplumsal hareketler açısından paradigmal sorundan kaynaklı stratejik bir çıkmazdır; ancak bu çıkmazı dile getirirken de, Marksizm'in diğer yönünü, ezilenler cephesinde, özellikle sistem karşıtı ve sistem dışı toplumsal hareketlerin bir devamı olduğunu da sürekli göz önünde bulundurmamız gerekiyor.

Eleştiriler bu anlamda felsefi ve paradigmal olarak Marksizm'in yanlışlarını ortaya koymak, ama tarihin başlangıcından günü-

müze kadar bir partner olarak egemenlikli sistem karşısında sürekli kendisini var eden, onunla mücadele içerisinde olan demokratik-komünal değerlerin, özellikle ezilen toplum kesimlerinin, devlet dışı toplumun devlete karşı direniş geleneğinin bir devamı olarak da görmek gerekir.

Marksizm zamanı geçmiş ya da doğmalar gibi artık üzerine eklenecek bir şey kalmamış bir ideoloji ve teoriler bütünü değildir. Bu tespiti doğrulayan bir değerlendirmesinde Engels, Marks'ın teorisinin bilimsel ve teknik her gelişmeyle daha da doğrulanıp derinleşecek bir teori olduğundan söz eder. Marksizm'i kuru dogmatik bir ideoloji gibi ele alıp yorumlamayı ineğin geviş getirmesine benzeterek reddeden Engels, bununla Marksist teoriye doğru yaklaşımın yolunu da göstermektedir. Marksizm'i bu tarzda ele alıp değerlendirmek en sağlıklı yaklaşımdır. Bu konuda ortaya çıkan yaklaşım ve değerlendirmeler, görünürde basit bir Marksizm eleştirisi gibi ortaya çıksa da, özünde Marksizm'i ezilenler cephesinden değil, egemenler cephesinden mahkûm etme yaklaşımlarının bir devamıdır. Zaten Marks'ın kendisi de öğretisini "*bir ey-lem kılavuzu*" olarak değerlendirmiş ve geliştirilmesi gereken bir ideoloji olarak yorumlayıp sunmuştur.

Marksizm'in ideolojik yaklaşımı, içindeki tüm yetersizliklere

rağmen bir sistem reddidir. Ret çok önemlidir. İdeolojik duruş bir yerde karşı sistemin reddi anlamına gelmektedir. Bu reddin kendisini bir toplumsal sistem haline getirmesi, iyi formüle edebilmesi ve güçlü donatabilmesi ile gerçekleşebilir. Marksizm ret olarak doğrudur, ama sistemi aşabilecek bir donanımına sahip olma anlamında ise yetersizdir. Eleştiriler bu bağlamda yapılmak durumundadır.

İdeolojiye ilişkin üzerinde durulması gereken esas konu kapitalizmin ideolojiye yüklediği anlam, günümüz dünyasında ideolojiye nasıl yaklaştığına ilişkin teori ve tezlerini ele alıp incelenmesidir. Hem liberalizmi hem de burjuvazinin çeşitli düşünce akımları bir ideoloji olarak idealizmi çok yoğun olarak sahiplenip savundu. Bu ideolojilerin toplumsal gelişmeye, özellikle gelişen bilimsel-teknik devrim ardından ortaya çıkan maddi gerçekliğe cevap olmamasından kaynaklı olarak, 1980'lerin sonlarından itibaren yeni bir tez geliştirilmeye başlandı. Reel sosyalizmin çözülüşü ile beraber aslında bir yerde aşamadıkları ideolojik gerçekliği yok sayma, onu bitirme tarzında bir ideolojik argüman geliştirdiler. Bunun öncülüğünü Francis Fukuyama yaptı. Fukuyama'nın geliştirmiş olduğu *'Tarihin sonu, son insan'* teorisi bu dönemlerde burjuva kapitalist egemenlikli sistemin neredeyse amentüsü haline gelmiştir.

Bu teori; toplumsal hareketlerin artık ideolojik argümanlarla ve ölçülerle yürütülmesinin zamanının geçtiği, ideolojilerin sonunun geldiği, toplumun bundan sonraki süreçte doğal seyri içerisinde bir yerde doğa bilimlerinin paralelinde geliştirilmesi gerektiği, sosyolojinin ve toplumsal çözümlemenin gereksizleştiği, bunun sonucu olarak ideolojilerin gereksizleştiği biçiminde bir tez ileri sürdü. Bu tez, görünürde toplumsal mücadelelerin sona erdiği, devam eden mevcut toplumsal mücadelelerin ise bu mücadelelerin son kalıntıları olduğu, egemen olanın ise mücadelesizlik olması gerektiği tezi üzerine oturtulmaktadır. Bu çok pervasızca savunulan bir teoridir.

Fukuyama'nın geliştirmiş olduğu bu tezler iyi incelendiğinde, aslında tarihin Amerika'da başlatılıp Amerika ile bitirilmesinin istendiği çok rahat görülecektir. Neredeyse demokrasi tarihi, insanlık tarihi, mevcut dünyanın en köksüz uygarlığı olan Amerika uygarlığında başlatılmakta ve orada bitirilmektedir. Teori, bu uygarlık dışında başka bir uygarlığın yaratılamayacağı tezi üzerine oturtulmaktadır. Aslında kendi ideolojisizliğini, ideolojik çıkmazlılık ve yeteneksizliğini bu biçimde örtbas etmeye çalışmaktadır. Oysa geliştirilen bu tezlerin kendileri zaten birer ideolojidir. Kendi ideolojisini, ideolojisizlik üzerine oturtan bu yaklaşım, sistemin ide-

olojik zayıflığını göstermektedir. Bilimsel bir gözle ve ciddi bir incelemeğe tabi tutulduğunda bu tezlerin elle tutulur hiçbir yanının olmadığı rahatlıkla görülebilir.

Fukuyama'nın geliştirmiş olduğu teori, *tarihin sonunun kapitalizmin zaferi olduğu, kapitalist sistemin ise burjuva demokratik liberal sistem olduğu* tezine dayandırılmaktadır. Burjuva liberal demokrasinin kıblesi ise bu tezler göre ABD'dir. Onun öncesinde ne demokrasi vardır, ne özgürlük, ne de toplumsal kurtuluş mücadeleleri.

Bu, günümüzdeki egemenlikli sistemin meşrulaştırılması anlamına geliyor. Her ne kadar bu teoriler çok yeni gibi görünsün de, aslında Sosyal Darwinizm'in kendisini farklı bir dilde ifadeye kavuşturmasından başka bir şey değildir. Bu teoriye göre, *güçlü olan yaşar; egemen olur; zayıf olan ezilir; mahkûm olur; yok olur; bu doğanın bir kanunudur; hiç kimse bu kanunun dışında kalamaz, karşısında duramaz!* Bu, aynı zamanda geliştirilen burjuva liberal teorinin de en iyi ifadesidir.

Burjuvazi Fukuyama ile birlikte kendi ruhunun dilini bulmuştur diyebiliriz. Bu dille kendisini her yerde, çok pervasız bir biçimde konuşturmaktadır. Fukuyama'nın doğru çözümlenmesi kendi içimizde yürütmüş olduğumuz ideolojik mücadelenin doğru anlaşılması açısından çok büyük

öneme sahiptir. İçimizde ideolojik çalışmaya katılımda yaşanan yetersizlikler -farkında olalım ya da olmayalım- kapitalizmin geliştirmiş olduğu *"ideolojilerin sonu teorisinin"* topluma çok yoğunca propaganda ve empoze edilmesi nin yansımaları olarak değerlendirilmek durumundadır. Böylesi bir değerlendirme başlı başına bir ideolojik değerlendirme, duruş ve çözümleme niteliği taşıyacaktır. Bu açıdan Fukuyama'nın yapmış olduğu bazı tespitlere dikkat çekmek gerekiyor. Örneğin; *"Tarihin Sonu- Son İnsan"* kitabının 213'üncü sayfasında kendi dışındaki sistemleri, özellikle reel sosyalizmin çözülüşünün ardından yaptığı değerlendirmede; *"Tarihin sonunda artık liberal demokrasinin ciddi ideolojik rakipleri kalmamıştır; geçmişte birçok insan, monarşi, aristokrasi, teokrasi, faşizm, komünizm, totalitarizm, ya da kendisinin inandığı şu ya da bu ideolojiden daha aşağı olduğunu düşündükleri için liberal demokrasiyi reddediyorlardı. Ama bugün en azından İslam dünyası dışında liberal demokrasinin en mantıklı hükümet biçimi, yani rasyonel arzusunun, ya da rasyonel kabul görmenin en iyi gerçekleştiği devlet biçimi olduğu konusunda genel bir mutabakat vardır"* demektedir. Yani Fukuyama'ya göre tarih kendi rotasına girmiştir. Egemen ideoloji burjuva demokrasisidir. Bunun karşısındaki bütün sistemler iflas etmiştir. İflas eden bu sis-

temlerden herhangi birisini savunmak aslında çağ dışılıktır.

Bu bir zafer ilanıdır. Oysa pratik gerçekliğe baktığımızda, sistemin yaşadığı ve kabul ettiği kaos, kendi ideolojik iflasının ifadesidir. Bu ideolojik iflastan dolayıdır ki günümüzün en temel sorunu olarak ideolojik kimlik arayışları dünyanın her yerinde, çeşitli biçimlerde ve renklerde gelişen yoğun bir teorik ve pratik süreç olmaktadır.

İdeolojinin kendisini tanımsızlaştırmaya dönük çok yoğun bir ideolojik mücadele vardır. Ve eğer ideolojik mücadele yok edilmek, anlamsızlaştırılmak isteniyorsa, öncelikle ideoloji kavramının kendisini anlamsızlaştırmak gerekiyor.

Nitekim ideolojilerin sonu, tarihin sonu-son insan, uygarlıklar çatışması teorilerinin hepsi, bizzat ideolojinin kendisini mahkûm etmeye, anlamsızlaştırmaya, muğlaklaştırmaya ve eğer mutlaka kendisini dayatıyorsa, düşmanlaştırmaya dönük teorilerdir. Bunun karşısında geliştirilecek olan bir ideolojik mücadelede de öncelikle yapılması gereken şey; ideolojinin doğru tanımlanması, ideolojik mücadelenin hayati önemi, yol, yöntem ve araçlarının doğru tespit edilmesi ve bunun çok güçlü örgütlendirilip bilince çıkarılması noktasında olacaktır.

Önder APO ideoloji ile ilgili çözümlemelerini; *"ideoloji ve iktidarın tarihlerinin mutlaka ya-*

*zılması gerektiği"*ne dikkat çekerek geliştirmektedir. Bu çözümlemeler üzerinde çalışıldığında da görülecektir ki, mevcut egemenlikli uygarlık sisteminin ideolojik gerçeği, tarihsel bir diyalektiğin sonul aşamasında büründüğü biçimin ifadesinden başka bir şey değildir. Bunun bir tarihsel arka planı vardır. İdeolojinin tanımını derinleştirdiğimizde, bu tarihsel arka plan çok rahatlıkla önümüze çıkacaktır.

İdeoloji nedir? Hangi anlamda kullanılmaktadır? Yaşam içerisinde etkisi, rolü nedir? Sorularına doğru cevap verebilmek için de ideolojinin tarihsel gelişimini iyi incelememiz gerekir. İnsanın daha önceki düşünce yapılarıyla sınıflı toplum gerçekliği içinde ortaya çıkan düşünce yapıları arasındaki farklar nelerdir? Yine insanın düşünsel sapması nerde başlamıştır? Bu sapmanın yapmış olduğu etkiler, tahribatlar nelerdir? Günümüzde bir sapma olarak gelişen uygarlık sisteminin yaratmış olduğu en son düşünce yapısı olarak post modern düşünce tarzı nedir? Yine bu düşünce tarzının iktidarla bağlantısı nedir? İktidarın Bio-iktidar tarzında kendisini toplumun en küçük hücrelerine kadar nüfuz ettirmesinin yol, yöntem ve araçları nelerdir? Bu yol yöntem ve araçlar hangi zihniyet kalıplarıyla kendisini var etmektedir, üretmektedir? Bunların üzerinde yoğunca durmak gerekmektedir.

İdeoloji ile ilgili bugüne kadar yürütülen tartışmalarda, temel sorun ideolojinin toplumsal mücadeledeki rolü noktasında gelişmiştir. Bu ise beraberinde felsefi bir tartışmayı getirmiştir. Gerek idealist, gerekse materyalist felsefedeki yaklaşımlar ideolojinin toplumsal mücadeledeki rolüne ilişkin kimi vurgular yapmış olsalar da, ideolojinin rolü netleştirilmiş olmaktan uzaktır. Bu bağlamda ele alındığında **Önder APO'**nun savunmaları, ulaşılan bilimsel-felsefi derinliğe bağlantılı olarak bu sorunun çözümüne ilişkin köklü cevaplar geliştirmektedir. Savunmalar, toplumsal mücadelenin gelişimi, bu gelişim içerisinde hangi etkenlerin belirleyici ve etkileyici olduğu ve rollerini nasıl oynadıkları noktalarını da büyük oranda netleştirmektedir. Bunlar farklı boyutları ile ele alınıp değerlendirilebilir. Ancak konumuz açısından esas dikkat çekilmesi gereken konu ideoloji olduğundan dolayı, ideolojinin toplumsal mücadeledeki rolünü netleştirme ve bu konuda sağlıklı bir bakış açısına ulaşmanın toplumsal mücadelede büyük gelişmelere yol açacağını görerek ele almak olacaktır.

Toplumsal gelişmede düşüncenin mi, yoksa maddi yaşam gerçeğinin mi belirleyici olduğu tartışması, felsefenin temel sorunlarından birisi olarak binlerce yıldır tartışılan bir konudur. Yani insan düşüncesi maddi yaşamın ba-

sit bir yansıması ve ona mahkûm bir varoluş mudur, yoksa madde sadece insanın zihninin bir yansıması, zihninin bir ürünü müdür? soruları, üzerinde en çok tartışma yürütülen temel konu ve sorular olmuştur.

Materyalizmin ulaştığı en ileri düzey olan diyalektik materyalist yorumda, bunların karşılıklı birbirlerini etkiledikleri, kimi zaman birinin diğerini aştığı, birinin diğerini belirlediği biçiminde doğru diyalektik bir yaklaşım görülse de, bunun ideolojiye dönüştürülmesi, programatik ifadeye kavuşturulması aşamasında, yani toplumsal alana uyarlanmasıdaki yorumlar genelde kaba materyalist bir tarzda olmuştur. Ve toplumsal gelişme daha çok maddi yaşamın gelişimi ile izah edilmeye çalışılmıştır. İdealist yorum zaman zaman maddi yaşamın önemine vurgu yapsa da, yaşamın bütünüyle düşüncenin ürünü olduğu, tanrısal güçlerle ya da düşünce gücüyle değişime uğratıldığı tarzında yorumlar geliştirir. Düşünce gücü ise, çoğunlukla en üst ifadesini tanrıda bulur. Dolayısıyla idealist düşünce toplumsal gelişimi, değişim ve dönüşümü, maddi yaşamdan kopararak bütünüyle doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışır. Bu iki felsefi bakış arasındaki çelişki ve çatışma, toplumsal sahaya indiğinde ideolojik çatışma biçiminde kendisini dışa vurur.

Önder APO, her iki yaklaşımın da yetersizliklerini çözümle-

mekte ve ikisinin sentezinden doğru bir sonuca gitmektedir. Bu çok kapsamlıca yapılan çözümlemeler içerisinde farklı vurgularla, farklı yönleriyle ele alınıp ortaya konulmaktadır.

Ancak temel vurguları kısa başlıklar biçiminde özetlemek sorunun anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. **Önder APO** toplumsal gelişmeyi bir yerde şöyle formüle etmektedir: *"Süreci derinliğine belirleyen bilimsel-teknik devrimler olduğu doğru bir yaklaşımdır. Tüm toplumsal sistemlerin dönüşümünü belirleyen gelişmelerin maddi temeli, varılan teknik düzeydir. Fakat bu kendi başına tekniğin dönüştüreceği anlamına gelmez. Burada devreye girmesi gereken şey, ideolojik kimlik sürecidir. Eski düzenin aşılması ve yeninin uç göstermesi ideolojik doğuş olmadan asla gerçekleşemez. Bunu şuna benzetebiliriz: Tarla olmadan tohum yeşermez. Açılan yeni tarlayı tekniğe benzetirsek, tohum da ideolojik kimliği çağrıştırmaktadır."* Yine başka bir yerde toplumsal gelişimin yasalarını ortaya koyarken, bilinen klasik yasalıcı yaklaşımın, özellikle de kaba materyalist yorumun geçersiz olduğunu ortaya koyarak şu şekilde formüle etmektedir: *"Tarihsel toplum sistemlerini zorunlu yasaların sonucundan ziyade, dönemlerin ideolojik, politik ve ahlaki duruşlarının mücadele tarzıyla bağlantılandırmak daha*

çözümleyici bir yaklaşımdır. İnsan bireyi ve toplumu olgularında yasallık hem çok esnek, hem de hızlı dönüşüm sergileyebilme özelliklerine sahiptir. Fizik, kimya ve biyoloji olgularında gözlemlenen katı yasallık ancak fizik, kimya ve biyolojinin sınırlarında geçerlidir. Gerisini insanın beyin yapısı ve toplum olgusu belirler. Bu nedenlerle insanı ve toplumu kaderci anlayışlara bağlamak, özgürleşme şansı ve olanakları açısından büyük önem taşımaktadır. Gerek peşin önyargılar, gerekse kaderci sonulcu yargılar özgür yaratım dinamiklerine ket vurmaktadır. Sosyal bilim söz konusu olduğunda, söylenenlerin büyük kısmının hâkim toplumsal sistemlerin bin yıllardan beri süzülüp gelmiş ve her dönemde farklı kılıflara bürünmüş olduğunu, günümüzde de bilimcilik maskesi altında tarafrolünü oynadığını her zaman ve her yerde göz önüne getirmek gerekir." Yine aynı konuya ilişkin bir başka yerde ise; *"İdeolojik yaratım ve kurumlaşmalar insan-oğlunun zihniyet yapısının değişiminde ve gelişiminde en önemli yere sahiptir. Sümerlerin mitolojik yaratımları ve ibadet biçimleri, toplumun alt ve üstyapı kurumlarının işleyişinde benzin ve yağlama rolünü oynamaktadırlar. Sümer yönetici eliti, özellikle rahipler sınıfı, döneminin çarklarını döndürecek ideolojik tasarımları ve topluma benimsetme*

biçimlerini yaratmadan, oluşturulan sınıflı toplumu ve devleti yönetip sürekliliğini sağlayamayacağını tam bilincindedir."

Bu tespitlere ilişkin örneklen-dirmeler daha da arttırılabilir. Ancak hepsinin ortak vurgusu, toplumun normal gelişim seyrinde maddi yaşamın gelişmesiyle, düşüncenin bununla bağlantılı geliştiği, birbirini tamamlayan, birbirini karşılıklı etkileyen olgular olarak varlıklarını sürdürdükleri, birisinin diğerinin önüne geçmesinin toplumsal bunalımlara neden olduğu ve bu toplumsal bunalımdan çıkışta belirleyici olanın genelde ideolojik gerçeklik olduğu bilimsel gerçeğidir. Kaldı ki, neolitik öncesi süreçten neolitiğe kadar yüz binlerce yıllık insanlık tarihi, aslında bu karşılıklı birbirini tamamlama ve besleme üzerinde gelişmiştir. Sümer örneği insanlığın zihniyet yapılarının maddi yaşam üzerinde hâkimiyet kurma aracı olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. Bu ilk defa gelişmektedir. Yani düşünce-madde ya da toplum-zihniyet ilişkisi, toplumsal üretimin maddi yönünü gerçekleştirenler ile zihinsel üretimi gerçekleştirenlerin birbirinden ayrışması, birisinin diğerleri üzerinde egemenlik kurması gerçeği burada ilk defa gerçekleşmektedir. Bu tarz bir gelişim, insanın daha önce bir bütünlük olan düşünce-maddi yaşam ilişkisindeki öncelik yaklaşımlarında bir kırılmaya neden olmakta ve sorgu-

lanmasını beraberinde getirmektedir. Toplum doğal üretim ilişkileri içerisindeki doğal hiyerarşi ile yaşamını sürdürür ve bu konuda istikrarlı ve sürekli bir gelişim seyri izlerken, ilk ideolojik hegemonyanın kurulması, düşüncenin maddi yaşam üzerinde bir ağırlık teşkil etmeye başlaması ve toplumun belli bir kesiminin buna dayanarak toplum karşıtı haline gelmesi sonucunda bu diyalektik bozulur. Daha sonraki bütün tarihsel-toplumsal gelişmeler, bozulan bu diyalektiğin kendini derinleştirmesi, karşıtlığın körüklenmesi ve bir tarafın diğer taraf üzerinde sürekli hâkimiyetini kurması tarzında devam eder. Bu açıdan ele alındığında toplumsal gelişmede ideolojinin rolünü örneklerle ele almak yerine, onu kaynağında incelemek ve ortaya koymak, bugünün anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. **Önder APO**, ideolojinin ilk üretildiği yerlerin Sümer rahip sınıfının merkezi olan Zigguratlar olduğunu ortaya koymakla ve buradan hareketle yapmış olduğu çözümlemelerle tarihsel gelişim diyalektiğinin özünü ortaya koymaktadır. Bunun daha sonraki gelişimi, esasta aynı diyalektiğin farklı versiyon ve biçimlerinin gelişiminden başka bir şey değildir.

Önder APO, toplumsal gelişmede hangi düşünce tarzının nasıl bir rol oynadığını ortaya koyarken, sorunu Sümerlerden ele alıyor. Bu konuda ideolojinin çıkışı

ve toplumsal gelişmede nasıl bir rol oynadığını AİHM savunmalarında şöyle ifade ediyor: "Önce ekonomi mi, ideoloji mi tartışması Sümer örneğinde önemli bir sorgulamayı gerektirmektedir. Ama tüm göstergeler rahibin karargâhı olarak tapınakların hem maddi üretimin, hem de manevi yaratımın merkezi olduğunu kanıtlamaktadır. Uygarlık, devlet ve kent bu temelde oluşmuştur. Üretimin kendi başına, rahibin tapınak merkezi olmadan gerçekleştiğine dair bir örneğe rastlanmamaktadır. Bununla şu kanıtlanıyor: Toplumun ideolojik kimlik gücü, tanrısallığı, dini üretimin asla vazgeçemeyeceği kurumlar niteliğindedir. En azından doğuş aşamasında bunun böyle olduğu kesindir. Daha sonradan, ilk biçimlerin gereksizleşmesi de, rollerinin sona erdiği anlamına gelmez. Sadece yerini yeni biçimlere bıraktığı anlamına gelir." Yine bunu tamamlama anlamında başka bir yerde ise; "Tarihi Sümer ilk örneği -arketip- şu açıdan büyük önem taşımaktadır: Toplum ilişkilerindeki özgürlük düzeyi bilgi, teknik ve felsefi yaratıcılığa daha elverişli iken, baskı ve ideolojik yanıltma geliştikçe, bilim ve felsefede, yani doğa hakkında doğru bilgilenme ve genel yorumlama düzeyinde ciddi düşüş meydana gelmektedir. Sınıflı toplumda bir kesimin üretimden tümüyle kopması, diğer geniş kesimin insandan öteye sanki bir

makine parçasıymış gibi köleleştirilmesi, tüm ideolojik dogmaların kaynağını oluşturmaktadır. Rahip sınıfın tüm uygarlık tarihi boyunca hâkim rolü budur. Acı içine sokulan insana sahte bir cennet ve cehennem aracını ve cezalandıran tanrı anlayışını sunup yetkinleştirir ve sürekli kırlarken, kendileri ve bağlantıları olan yönetimin maddi çıkar güçlerini bu dünyada görülmemiş biçimde çalışmadan döneme göre her tür bolluğa kavuşturmayı sağlamaktadır. Bunun için en çok başvurulan araç, egemen düzen lehine sürekli hegemonik zihni araçları, tasarımları, yani mitolojiyi ve dini geliştirmektir. Üretim merkezleri başlangıçta tapınaklar iken, daha sonra bu rol aydın-yazar kesimiyle birlikte gelişen akademilere düşmektedir. Özellikle Greko-Romen uygarlığında filozofların Akademi düzeni öne çıkar. Sümer'de ilk defa kültür merkezi Nippur'da, Edduba -edebiyat akademisinin prototip olarak doğuşunu görmekteyiz. Bu gelişme aynı zamanda insanlık tarihinde ilk üniversite olarak yer etme şansına sahiptir."

Önder APO ideolojinin gerekliliğine dikkat çekerek şöyle bir tanım yapıyor: "Şüphesiz ideolojisiz insan düşünülemez, her kesimin dünya ve tüm varlıklara bir ideolojik yaklaşımının olması kaçınılmazdır. İdeolojik yaklaşım deyince, mitolojik bakış açısı

sından dini, felsefi ve bilimsel yaklaşımlara kadar, dört temel bakış açısı kastedilmektedir. Bireyler önündeki olguları az veya çok bu bakış açılarının karma biçimiyle değerlendirmektedir. Bir ilkçağ bireyi için izahın temeli mitolojiye dayanacaktır. Mitolojiyi en iyi bilenler izahatı en iyi yapacak olan kişiler, otoriteler konumundadır. Bunun bir adım ötesi ve daha çok iç içe yapıları teolojik yaklaşımdır. Burada her şey dini bakış ve tanrı bilimine göre izah edilmeye çalışacaktır. Tabii bu iki yaklaşım gerçekten uzak bir sonucu verecektir. Ama bu yine de başlangıçtaki insan zihnietisi açısından kaçınılmaz bir yorumlama tarzıdır. Zihniyet darlığı yaşandığı, bilim ve felsefenin henüz gelişmediği uygarlık alanlarında mitoloji ve din uzun süre açıklama tarzı olmayı sürdürecektir. Günümüzde bile bu izah tarzının etkileri tümüyle aşılamamaktadır." Burada ideolojisizlik mahkûm edilirken, ideolojik bakışı olmayan bir insanın olmayacağına vurgu düzeyinde dikkat çekmektedir.

İdeolojik yapıda çözümsüzlük, çıkışsızlık ve dağılma demektir. Bu nedenledir ki düşünceye hâkim olan dogmatik yapı, toplumlar için en çözümsüz engeller durumundadır. İlkçağ köleliğinin o kadar uzun sürmesi, esasta toplumun ideolojik yapısı üzerinde kurmuş olduğu dogmatik düşünce hâkimiyeti ile doğrudan bağlantı-

lıdır. Önder APO bağlantılı olarak ideolojiye ilişkin geliştirdiği bir tanımı: "Hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken bir olgu, toplum sistemlerinin öncelikle zihne ve iradeye dayalı olarak doğup yürütüldükleridir. Kendi kendine üretim koşulları ne kadar elverişli de olsa toplum yürütmülemeyebilir. İdeolojik kimlik belirlemeden ve iradeye hükmetmeden, üretim koşulları cansız maddelerden başka bir şey olamazlar. Sistemlerin, hatta en küçük toplulukların doğuşunu, zihnen ve onun kumanda ettiği irade ve edimden farkını veya önemini sürekli hesaba katmadan başka nedenlerle izah etmek, bugünkü sosyolojinin rolünü oynamamasının en temel nedenidir. Sosyolojinin temel hastalığı, ideolojik kimliklerin rolünü doğru ortaya koyamamasından kaynaklanmaktadır. En az dindarların taşıdığı sorumluluk kadar, sosyolojiyle uğraşanların da kutsal bir sorumluluk duymaları gerekir." biçiminde tanımlamakta ve devamla da; "İdeoloji ve iktidarın öyküleri yazılsa, herhalde toplumsal gerçekliğin modern teorisinde en önemli adım atılmış olurdu. Sosyolojide ideoloji ve iktidar olgularının çözümlenmediğini iyi bilmek gerekir. Ortak düşünme ve hâkimiyet tarzı olarak ideoloji ve iktidarın yürütülüşü, diğer toplumsal dokuların şekillenmesindeki rolleri tam konulmadıkça ekonomik, sosyal

ve siyasal tahliller son tahlilde toplumsal cehaletin en tehlikeli biçimine yol açar. Bilimsel yöntemin toplumla toplum dışı dünyaya uygulanması arasındaki farkı görmeden, bilme ve yapma sorunu daha da karmaşıklaşır. Toplumun kendini bir tür tanıması da o gerçeklikten sayılır. Kendini tanımlamak belki de toplumların en temel niteliğidir. Kendini tanımlayamayan toplumun varlığından bahsetmek güçtür. Buna toplumun cesetleşmesi demek de mümkündür. Kendini tanımlamanın diğer adı toplumsal ideolojidir. İdeoloji irade haline gelmiş ortak fikirler paketi olarak da tanımlanabilir. Bunun da diğer bir adı toplumsal ahlakıdır. Toplumsal ahlakın temel işlevi toplumsal var oluşu kesinleştirmektir. Toplumsal varoluş ancak kendine sahiplenme, yani ideolojik güç haline gelmeyle gerçekleşebilir. Halka böylece tanımlanır."

Önder APO, ideolojinin gelişim tarihini ele alırken, totemden başlayarak günümüze kadar bilimin kullanılma ya da algılama tarzındaki bütün bakış açılarını; ideolojik bakış açıları, ideolojik var oluşlar ya da ideolojik kimlikler olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda ideoloji kavramını çok yönlü ve çok boyutlu kullanmaktadır. İdeoloji ile ilgili birçok noktada vurgular yapmaktadır. **Bir Halkı Savunmak** adlı eserinde; *"İdeolojiden kastım devrimci*

zihniyet gerçekliğidir, yeni bir dünya, evren paradigmasıdır. Büyüyük inanç ve düşünce boğuşmaları sonucunda evrenin işleyiş yasalarının özüne varılmıştır. Son savunmamda sınırlı da olsa bu anlayışı yansıtmaya çalıştım." demektir. İdeolojiyi devrimci zihniyet gerçekliği ya da paradigma ile hemen hemen özdeş bir tanımlama içerisinde ele almaktadır: *"İdeoloji irade haline gelmiş ortak fikirler paketi olarak tanımlanabilir. Bunun da diğer adı toplumsal ahlakıdır. Toplumsal ahlakın temel işlevi toplumsal var oluşu kesinleştirmektir. Toplumsal var oluş ancak kendine sahiplenme yani ideolojik güç haline gelme ile gerçekleşebilir"* demektir. Burada da dikkat edilirse ideoloji ahlakla hemen hemen özdeşleştiriliyor, bütünleştiriliyor. Ahlak sorunu, günlük yaşamda kullandığımız basit 'ahlak' veya 'ahlaksızlık' kavramıyla ifade edilmeyecek düzeyde toplumsal var oluş açısından büyük bir öneme sahiptir. Toplum, ahlakıyla vardır. Hatta Önderlik çoğu yerde ideoloji ile ahlak kavramını özdeş kavramlar olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla ahlak devrimi bir nevi ideolojik devrimdir. Yine paradigma kavramı ile neredeyse özdeşleştirdiği yerler vardır. Nihayetinde sistemin paradigmasıyla düşünen birisinin sistemi aşan bir ideolojik mücadele yaklaşımına ve bakış açısına sahip olması mümkün değildir. Böyle biri, bir nokta-

dan sonra onun ufku içerisinde erimekten kendini kurtaramaz. Eğer biz de bugün sistemi aşan bir ideolojik duruştan bahsediyorsak ve bu ideolojik duruşumuzun iddiası, sistemi bütün tarihsel-toplumsal temelleriyle aşma düzeyinde ise, bunun nedeni sistemin tarihsel gelişimini doğru çözümlenebilmiş olmamız ve onu bugüne kadar getiren dinamikleri ve karşı dinamikleri doğru ortaya koyabilmiş olmamızla bağlantılıdır. Sistemin ideolojik olarak çözümlenmesi basit bir ekonomik çözümleme, hatta giderek zor ve devlet çözümlemesini çok çok aşan bir çözümleme olmak durumundadır. Çözümlemenin *"sistemin bilme ufkunun ötesine geçebilmesi"* için sistemin paradigması dışında; evreni, doğayı, toplumu anlama ve bilme tarzının dışında bir bilme tarzına ulaşması gerekir. Bu da, paradigmalar olarak sistemin aşılması anlamına gelir. Bu anlamıyla **Önder APO**, ideolojik bilinci, *"sistemin bütün bilmelerini kendi bilmesinin ufkuna sığdırma"* tarzında formüle etmektedir. **Önder APO**'nun yarattığı Paradigmal değişim perspektifi esas aldığımızda, hem günlük olarak yaşadığımız pratiklere daha güçlü anlam verebiliriz, hem de dün-yarın denkleminde doğru diyalektik bağlantıları kurabiliriz. Sistemin yarattığı post-modern düşünce biçiminin temel savı; dünyanın anlamsız olduğu, geleceğin ise belirsiz olduğu savıdır. **Önder**

APO ise, dünün ve yarının bugünde anlam bulduğu tarzında bir düşünce diyalektiğine sahiptir. Yarını yaratma iddiasında olanlar, bugünlerini dünden kopuk ele almayacaklarını bilmeden, yarına yürüyemez. Bu, doğru bir tarih bilincine sahip olmayla mümkündür. *"Doğru bir tarih anlayışını bilmenin en üst sınırlarıyla bütünleştiremezsek, geleceğe ilişkin anlama gücümüzü ve yapılanma tarzımızı yetkince belirleyemeyiz."* Bilme gücü ve sınırları ise, özünde yaşamın algılanması, yaratılması ve günlük olarak yenden üretilmesinde güç alınan düşünce biçimi olarak ideolojidir. Bu anlamıyla ideoloji, bilme, anlama ve yapmanın gücüdür. Ama esas olarak ideoloji ile ilgili yaptığı bu tanımlamaların en önemlisi sistemin değiştirilip dönüştürülmesindeki rolüne yönelik vurgulardır. İdeolojik kimliği tanımlarken de; *"toplumun temel var oluş, kendini ifade ve anlamlandırma"* tarzı olarak dile getirmektedir.

Sosyal bilimin bu konudaki yetersizliklerini ortaya koyarken, ideolojik kimliğin rolünün çözümlenmemiş olmasının tehlikelerinden bahsetmektedir. *"En sınırlı toplumdaki en gelişkinine kadar, toplumun zihinsel düzeyi ve tasarımlarının bir ifadesi olan ideolojik kimlik vazgeçilmez bir olgudur. Ekonomik ağırlıklı toplum tanımlamaları bu anlamda büyük yetersizlikler içermektedir."*

Toplumbilimde ideolojik kimliğin rolü çözümlenmiş olmaktan uzaktır. Tarihin kapsamlı gözlemlenmesi, toplumsal birimlerin kuruluş ve çözülüş süreçlerinde yeni ideolojik kimlik oluşturmalarının ve eski kimliğin dağılmasının belirleyici role sahip olduğunu göstermektedir. Hem toplumsal geçmişin hafızası, hem de gelecek ütopyasının tasarımları olarak ideolojik kimlikler, toplumun beyni olarak rol oynamaktadır. Kaba bir benzetmeyle el ve ayak nasıl ekonomiyle yakından bağlantılı ise, beynin esas işlevi de zihni tasarımıdır. Her canlı varlıkta beyin yaşamın yönetim gücü iken, organlar daha çok yaşamın işçi gücüdürler. Değişik bir biçimde de olsa toplumsallık bir varlık olarak şekillenince, beyin sorunu ortaya çıkar. Bunun adına ideolojik varlık kazanma demek doğru bir tanımlamadır. Toplumsal oluşumda beynin oluşumunu bir üstyapı kurumlaşması olarak değerlendirirken, üretim araçlarının temel rol oynadığı ekonomik kurumlaşma, altyapı, el ve ayak olarak değerlendirilmektedir. Başat olan ve öncelik taşıyanın ideolojik üstyapı olması bu nedenledir. Bu değerlendirme şüphesiz genel doğa düzenin toplumlar için de geçerli olduğuna dayanan felsefi anlayıştan kaynaklanmaktadır. Toplumbilimin gelişen çözümleme düzeyi, bu anlayışın doğruluğuna ilişkin güçlü kanıtlar ver-

mektedir" Bu anlamda ideolojik kimlik, ideolojik var oluş, kendini ideolojik tanımlama toplumun bütün yaşamını belirleyen yönüdür. Marksist gelenekte ya da aslında kaba materyalizmin bir diğer yorumu olan pozitivizm ve kaynaklandığı modernist paradigma da esas alınan maddi gerçeklik yerine toplumun zihniyet yapısının, zihinsel olarak kendini var ediş tarzının, kendisini ve doğayı anlama biçiminin bütün toplumsal yaşama damgasını vurduğu noktasına dikkat çekmektedir. Burada da aslında bir yerde ideoloji, sosyal bilim kavramı ile iç içe ele alınmaktadır. Nitekim daha sonraki bölümlerde de göreceğiz ki, PKK'nin ideolojik kimliği bir yerde sosyal bilim olarak tanımlanıyor. Bütün bu tanımlamalardan şu gerçeği görürüz:

1- İdeoloji eskiden olduğu gibi, *"bir sınıfın ya da toplumun bir kesiminin çıkarlarının uzun vadeli formülasyonudur"* deyip geçilmiyor. İdeoloji ile politika ilişkisi ayrı konuyor. İdeoloji, bilim ve tarih ilişkisini toplumsal gelişim dialektiğindeki rolüyle bağlantılı olarak ele alınıyor. Her ne kadar *"ortak düşünce paketleridir"* tarzında bir tanımlama ya da toplumsal gelişimde zihniyet kavramı ile bütünleştirilse ve politika ile bağlantıları kurulsa da, toplumsal gelişmenin her aşamasında, toplumsal çözümlemenin her boyutunda neredeyse birbirini tamamlayan farklı yaklaşımlar görülmektedir.

2- Önder APO bu tanımlamaları yaptıktan sonra, PKK'nin ideolojik kimliğine ilişkin yapmış olduğu tanımlamayı ortaya koymakta ve somutlaştırmaktadır. Örneğin ideolojik olarak bir düzey kazanmamış, kendisini yetkinleştirmemiş birisine toplum kaderinin teslim edilmemesi gerektiğine önemle dikkat çekmektedir. PKK'nin kadro tipini tanımlarken, derviş, evliya, aziz-azize, bilge tanımlamalarını yapar ve onun yaşam tarzını çözümlerken, hepsini ideolojik bakış açısıyla birlikte ele almakta ve ideolojiyi çok somut, yaşam gerçeğinin kendisi, yaşamın pratikleşmesi olarak formüle etmektedir. İdeoloji salt soyut, felsefi, sosyolojik bir kavram olarak ele alınmıyor. Bu yönüyle tarihsel bir olgu olarak çözümlenmesi yapıldıktan sonra, sorun gelip programatik bir ifadeye kavuşturulduğunda daha net ve somut çözümlemelere gidilmektedir. PKK'nin ideolojisi somut bir biçimde bilimsel, demokratik sosyalizm ve daha çok da sosyal bilim olarak ifade edilmektedir. PKK kadrosunun dünyaya bakış açısının nasıl olması gerektiğine ilişkin tanımlamalar yapılırken, nasıl yaşayacağından tutalım, toplumla ilişkileneceğine, savaşacağına, seveceğine, hatta nasıl öleceğine kadar günlük pratiğe indirgenerek somutlaştırılmaktadır.

PKK'de ulaşılan son ideolojik düzey, insanlık tarihi boyunca gelişen toplumsal kurtuluş mücade-

leleri açısından hayati denebilecek bir çözüm düzeyini ifade eder. Zira yürütülen özgürlük mücadeleleri eğer sonuç itibari ile egemenlikli sistemleri aşamamışlarsa, bunun temelinde kendilerini ideolojik olarak doğru ve bütünlüklü tanımlayamamaları büyük bir rol oynar. **Önder APO**, PKK'nin ideolojik formülasyonunu geliştirirken sadece bir sonuç olarak ulaşılan düzeyi ortaya koymakta, ulaşılan düzeyin dayandığı tarihsel arka planı da oldukça derin teorik bir izahata da kavuşturmaktadır. Bu anlamda **Önder APO**'nun savunmaları aslında bir yerde toplumsal kurtuluş mücadelelerinin temel çıkmazlarının aşılması yönünde büyük bir iddia taşıyan güçlü çözümlemelerdir. Bu çözümlemelerde esas olarak ideolojinin doğru tanımlanması temelinde toplumsal kurtuluş mücadelelerini ve mücadele yürüten dinamikleri sistemin tuzaklarından ve binlerce yıl süren handikaplarından kurtararak doğru bir özgürlük anlayışı oluşturmak amaçlanmaktadır.

Önder APO'da ideolojik bakış, her şeyin bilimsel bir tarzda kendi gerçekliği içerisinde, kendi zamanı ve mekânında değerlendirilip yerli yerine oturtulması şeklindedir. Zaten bilim ve ideoloji arasında kurmuş olduğu diyaletik de bunun üzerine oturtulmaktadır. İdeolojik yaklaşımlar içerisinde bilimin yerine ilişkin şöyle bir tespit yapıyor: "*İdeolo-*

jik yaklaşımlar içinde bilimselliğin payı ne kadar artarsa, ele alınan olguya ilişkin bilgilenme düzeyi de o oranda artacaktır. Sadece dini veya mitolojik izahlarla yetinen birisi, gerçekliğe ilişkin ancak dar bilimsel türünden yorumlarla konunun altından çıkarmaya çalışacaktır. Felsefi ve teorik varsayımlar ise, somutu tam yakalayamadığından, dogmatizme kaymaktan tutun da bazı kavramlara takılmaya kadar bir soyutluğa düşmekten kurtulamazlar. Dolayısıyla en bilimsel temele dayalı ideolojik perspektifler, bilimsel gözlem ve deneyim, olgu hakkında bilgi için önem taşımaktadır. Genel kabul görececek bir tanımlama ancak gözlem ve deneyimin sonuçları teorik yaklaşımla da desteklenince gerçekleşir. Bunun dışındaki yaklaşım ve yorumlar ya söylence ve dini kanaatler olacak, ya da soyut teorik mülahazalardan öteye fazla anlam ifade etmeyecektir." Burada da ifade edildiği gibi, ideolojik yaklaşım sadece sorunların çözümünde düşüncenin mi maddi yaşam üzerinde, yoksa tersinin mi belirleyici olduğu noktasındaki bir tartışma ile sınırlı değildir. İdeoloji, aynı zamanda içinde yaşanılan toplumsal ve tarihsel gerçekliğin, çağın doğru ve objektif çözümlenmesi ve bunun yol ve yöntemlerini de kendi içerisinde barındırmak durumundadır. **Önder APO** ideolojinin tarihsel-toplumsal sorunların çözümündeki

rolünü değerlendirirken, ideolojinin tek boyutlu bir düşünce biçimi olmadığı, sadece ulaşılan düşünce düzeyinin sorunları ele alış tarzı ile ifade edilmemesi gerektiğine de dikkat çekmektedir. Bu anlamda ele alındığında ideoloji, sadece toplumsal sorunların ulaşılan bilimsel düşünce gücüyle ele alınıp değerlendirilmesi anlamına gelmemektedir. Tarihsel olarak topluma dayatılan bütün düşünce formlarını, özellikle ideolojik formların hepsinin bir arada, bir bütünlük içerisinde sürekli çözümlenmesi, algılanması ve tarihsel-toplumsal sorunların bu kategoriler içerisinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Tarihsel-toplumsal gelişmede toplumun tabiri yerindeyse kaderini, ya da gelişim seyrini belirleyen temel düşünce biçimlerinin günümüzde ulaşılan ideolojik formasyon içerisinde yerini alması gerektiğine ilişkin **Önder APO** savunmalarda şöyle bir tespit yapmaktadır: *"Dört kategorik düşünce biçiminin diyalektik gelişmesini esas almak ve anlamak, öncelikle gerekli olanıdır. Bilimsel zihniyete ulaşmak; enerji-madde dönüşümünden en küçük parçacık-evren ilişkisine, doğadan canlılığa, bitki, hayvan ve insan türünden toplumsal olguya kadar değişime damgasını vuran yasaları özümleyerek bakış açısını kazanmak, tüm olup-bitenlere bu açıdan bakma ve yorumlamayı esas almak anlamına gelmektedir. Diyalektik ve tarih-*

sel materyalizm, bu bakış açısının formülasyonu olmaktadır. Bunun doğru özümsemesi, sağlam ideolojik biçimlenme açısından kaçınılmazdır. Bu bakış açısına sahip olamayanların toplumsal dönüşümlere önderlik etmeleri büyük sakıncalar taşıyacaktır. Dolayısıyla toplumu dönüştürme iddiası olan ve bilimi esas alan örgütler ve partilerin teorik çerçevesini bu ideolojik biçimlenme teşkil etmek durumundadır. Dönüşümü yaşayan PKK'nin ideolojik biçimlenmesini bu düzeyde kazanması, öncelikli bir koşul ve gereksinimdir. Bu çerçevede kadro yapısına ve yaşam tarzına hâkim olan tüm zihniyet durumlarının eleştiri ve özeleştirisini yaparak yetkin ideolojik biçimlenmeyi ve duru teorik bakış açısını özümsemeyi başarmak, bu öncelikli yaklaşımın temel görevi olarak görülmelidir. İdeolojik biçimlenme ne kadar yetkinse, program ve pratiğin de o denli doğru ve başarılı gelişim sağlayacağı açıktır." Bu kapsamlı tanımlama aslında Önder APO'nun bugünkü ideolojik tanımlamasının bütünlüklü bir ifadesidir.

Yaşam içindeki bütün gerçekleşme biçimlerimiz ideolojilerin çeşitli boyutlardaki yansımalarıdır. Sistemle yürüttüğümüz her düzeydeki mücadelenin kaynağı da, biçimleri de ideolojinin farklı gerçekleşme biçimleridir. Sistemin en büyük saptırması ve ideolojik saldırısının ideolojilerin so-

nu olması, ideolojinin hayati önemiyle bağlantılıdır. Toplumlar her şeyden daha fazla, ortak zihniyet yapıları oluşturabildiği oranda toplum olabilirler. Bu, toplumsallaşmanın başlangıcından günümüze kadar böyle olageldiği gibi, bugün de böyledir. Eğer toplum olarak insan türü varlığını devam ettirecekse bundan sonra da böyle olacaktır. Bunun bilincinde olan egemen sistemin son temsilcisi toplumsallığı dağıtırken, önce ahlakı ve ideolojiyi parçalayıp anlamsızlaştırmaktadır.

Özü sistemle mücadele halinde olan eşitlikçi, özgürlükçü ideoloji, nasıl beş bin yıldır sistemin çeperinde etnisite-aşiret, mezhep tarikat biçiminde çok zengin tarzlarda ve yine sistemin en düşürülmüş kimliği olan kadında, bin bir renkte kendini sürdürebilmişse; bu düşünce biçiminin temsilcisi olma iddiasını taşıyan her insan da direnişin çeşitli biçim, yol, yöntem ve araçlarını kendisinde yaratabilir. Ama bunun için eşitlikçi ve özgürlükçü düşünce biçimine inanmak ve onu bir var oluş tarzı olarak tercih etmiş olmak gerekir. Bu tercih yapıldıktan sonra, geriye günlük olarak bu tercihe uygun araç ve yöntemlerle yaşamı üretmek kalır.

Bu anlamıyla ideoloji demek yaşamın ölçüye kavuşturulması demektir. Politikadan örgüte, günlük yaşam ilişkilerinden en basit bir davranışa kadar, her şeyin ideolojinin bir yansıması olduğu ve

bunların ölçüye kavuşturulamasının, yaşamın ideolojiden koparılması anlamına geldiğinin çok net bir biçimde ifade edilmesi gerekiyor.

İdeolojik mücadelenin bu farklı boyutlarının hepsinin gelip dayandığı nokta; yaşam içerisinde ideolojinin somutlaşması olan emek değerlerinin -ki Önderlik bunları soy değerleri olarak niteler- sahiplenilmesi ve onlara göre yaşama güç kazandırılmasıdır.

Soy değerleri olarak ifade edilen değerler sadece geçmişimizi değil, günümüzü de belirleyen, geleceğe dönük umutlarımızın ve mücadelemizin kaynağı ve ölçüleridir. Bu soy değerlerinden kopmak, basit bir kendini inkâr değil, aslında ideolojinin özünü oluşturan doğru bir tarih bilincinden yoksun olmak anlamına da gelir.

Sonuç olarak ideolojiyi yaşamın bizzat kendisinde görmek, yaşamın yaratılmasında, üretilmesinde, devam ettirilmesinde, ölçüye kavuşturulmasında görmek, **APOCULUĞUN** ideolojiye yaklaşımını diğer ideolojik yaklaşımlardan ayıran temel bir özelliktir.

İdris Hz. (Terzi Hermes): Mısır papirüslerinde Hermes Tut adını taşıyor. Yunanlılar ona Ermis ya da üç kez bilgin anlamında Trismegiste diyorlar. Yahudilere göre adı Hanok'tur. Araplar Hermes-ül Heramise adıyla anmaktadırlar. Kuran'a göre O, Âdem ve

oğlu Şit'ten sonra gelen üçüncü peygamber İdris'tir.

Kimi İslami kaynaklarda idris hakkında şu bilgiler verilir: *"Hz. Şit'ten sonra peygamberlik İdris aleyhisselama geldi. Ve ona dahi otuz sahife nazil oldu. Kalemle yazı yazan ve elbise diken ilk insan odur. Ondan önce insanlar, hayvan derisi giyerlerdi. İdris aleyhisselama göklerin esrarı açılmıştı. Sonunda Tanrı, Onu diriye ken göğe kaldırdı. Hz. İdris göğe çekildikten sonra insanlar doğru yoldan ayrıldılar, putlara tapar oldular."*

Oysa Yunan kaynakları onun kırk iki yapıtı bulunduğunu yazmaktadırlar. Hermes'in bu değerli papirüsleri kaybolmuştur. Bugün onun düşüncelerini öğrencilerinden gelen Mısır ve Yunan kaynaklarından öğreniyoruz.

Tevrat ise onu şöyle anlatmaktadır: *"Ve Yared yüz altmış iki yaşında Hanok'un babası oldu. Hanok, üç yüz yıl Tanrı'yla yürüdü ve Hanok'un bütün günleri üç yüz altmış beş yıl oldu ve gözden kayboldu. Çünkü onu Tanrı aldı."* (Tevrat, Tekvin kitabı, 5. Bap, 18-24). Tevrat'ın hesabına göre terzi Hermes ilk insanlardan biri olup altıncı kuşaktandır. Baba-oğul dizisi şöyle sıralanmaktadır: Adem (930 yıl yaşamış), Şit (912 yıl yaşamış), Enoş (905 yıl yaşamış), Kenan (910 yıl yaşamış), Mahalel (895 yıl yaşamış), Yared (962 yıl yaşamış), Hanok-Hermes(365 yıl yaşamış)...

Tevrat, Hermes'in MÖ. 3.000 yılında yaşadığı bilindiğine göre, insan soyunun günümüzden on bin yıl önce başladığını bildirmektedir.

Terzi Hermes'in kendisinden sonraki bütün düşünsel akımlara ışık tutan düşüncesi şudur: *"İnsanlar ölümlü tanrılar, tanrılar ölümsüz insanlardır."* Terzi Hermes evrensel düşünüyü şöyle kuruyor: Kocaman boşluğun en altında ölümlülük yeri dünya var, en üstünde de ölümsüzlük yeri Zuhâl yıldızı... Zuhâl yıldızı, evrensel aklın bütün esrarını taşımaktadır, yedinci ve son kattır, ölümsüzlüğe orada erişilir. Zuhâl parlak bir ışık içindedir. Ruhlar oradan koparak dünyaya doğru düşmeye başlarlar. Bu düşüş bir sınavdır. Düşüş, büyük ışıktan inildikçe yavaş yavaş koyulaşan karanlığa doğrudur. Işık ruh, karanlık maddedir. Ruh kısa bir sinama için yeryüzüne inip maddeyle birleşecek, ama maddeye boyun eğmeyecektir. Ruhun maddeye boyun eğmesi, ona yenilmesi demek, sonsuz olarak yok olması demektir. İnsan ruhu tümel ruhun (Tanrı'nın) çocuğudur. Sınavı kazanamazsa o ruhta bulunan tümel ışık (Tanrısal nur) sönecek, ışık yalnız başına çıktığı yere dönerek ruhu karanlıkta bırakacaktır. Ruh da ışıksız kalınca karanlığın içinde eriyip tükenecektir. Büyük boşluk inen-çıkan ve arada eriyip tükenen sayısız ruhların kasırgasıyla kavrulmaktadır. Sınavı kazanan ruhlar

yedi kat göğe başarıyla yükselir, ölümsüzlüğe kavuşur ve salt gerçeği (mutlak hakikat) öğrenirler. Maddeye boyun eğmeyen başarılı ruh, yeryüzündeki kısa sınavını verdikten sonra, ilk basamak olarak Ay'a yükselir. Ay düşünce dehasıdır, elinde gümüş bir orak tutar, doğumları ve ölümleri düzenler. Ruhları cesetlerden kurtararak büyük ışığa doğru çeker (cezbeder). Göğün ikinci katını yöneten Utarit yıldızıdır. Utarit soyluluk dehasıdır, sınavını başarıyla vermiş ve birinci katta cesetlerinden ayrılmış ruhlara çıkacakları yolu gösterir. Bu kata çıkan ruhlar, soyluluklarını (asaletlerini) tanıtlamış ruhlardır. Üçüncü katı Zühre yıldızı yönetmektedir. Zühre aşk dehasıdır, elinde aşk aynasını tutar, birbirlerini unutan ruhlar aşk aynasında birbirlerini bulurlar. Dördüncü kat gök, Güneşin egemenliği altındadır. Güneş güzellik dehasıdır, başarı ışıkları, saçmaktadır, pırıl pırıldır. Başarılı ruhlar, ölümsüzlüğe yüксеlebil-mek için böyle bir tüm güzellikten geçerler. Güneş onları tatlı ışıklarıyla okşayarak ölümsüzlüğe hazırlar. Beşinci katı Merih yıldızı yönetir. Merih tüzenin (adaletin) dehasıdır, elinde tüzennin keskin kılıcını tutmaktadır. Altıncı katı yöneten müşteri yıldızıdır. Müşteri bilimin dehasıdır, elinde büyük gücün esasını tutmaktadır. Yedinci ve son kat ise, ölümsüzlüğe kavuşulan büyük aydınlık, tümel aklın tüm sırrını

saklayan Zuhal yıldızının katıdır. Ruhları ölümsüzlüğe götüren, dünya sınavında, iradelerini kullanarak, güçlerine dayanarak, acı çekerek elde ettikleri aydınlık bilinçtir. Bu bilince (şuura) kavuşabilmek için yükselmeyi istemek yeter. Yükselen ruh, aydınlık bilincine dayanarak tüm güzellik, tüm güç, tüm akıl olacaktır. Bu ise ölümsüzlüktür.

Terzi Hermes'in bu öğretisi, eski Mısır'ın Teb ve Memphis tapınaklarının büyük ve kutsal sırrıdır. Bu yüzden de hiçbir papirüste yazılmamıştır. Sadece yeraltında gizlenmiş bir mağaranın duvarlarına sembolik işaretlerle kazılmıştır. Yüzyıllar boyunca tapınak başkanları birbirlerine ağızdan anlatmaktadırlar. Böylelikle sır, Ona layık olandan başka kimsenin eline geçmez. Teb ve Memphis tapınaklarına bağlanarak yıllarca sınav geçirip çile çektikten sonra bu sırta kavuşanlar, onu en dayanılmaz işkenceler altında bile açıklamazlar.

Dinlerin hemen hepsi kendilerine en büyük kıvılcımı yollayan üçüncü peygamber İdris'i birkaç satırla geçiştirmişlerdir. Bunun nedeni de kolaylıkla anlaşılabilir. Hermes'in öğrencilerinden Asklepios, büyük ustasının şu sözlerini de açıklamaktadır: *"İnsanlar ölümlü tanrılardır, tanrılar da ölümsüz insanlar... Eşyanın dışı, içi gibidir. İçle dış arasında hiçbir ayrılık yoktur. Küçük büyük gibidir. Küçükle büyük arasında*

hiçbir ayrılık yoktur. Evrende hiçbir şey ne iç ne dış, ne küçük ne büyüktür. Bir tek yasa ve o yasanın gördüğü bir tek iş vardır. Bu sözlerin anlamını anlayan, gerçeği görür. Kimi insanlar, bu anlayışları olağanüstü çabaları ve etkinlikleriyle, öteki insanların görmediklerini görebilirler. Oysa nedenler nedeni daima gizlidir. Çünkü sonsuzluk pek kısa bir son olan zaman ve gene pek kısa bir son olan mekan içinde anlaşılabilir ve anlatılamaz. Bizler ancak öldükten sonra onu anlayabilir ve anlatabiliriz. Çünkü yaşarken zaman ve mekanla sınırlıyız. Sınırsızlık, sınırlılık içinde kavranamaz." Dinleri ve felsefelerin yüzyıllardır tartıştıkları ve halen de tartışılmaya devam edilen ışıkkaranlık diyalektiği Hermes'in bu düşünsel yaklaşımından beslenmekte, kaynağını buralardan almaktadır.

Hermes'in büyük sırrını öğrenmek için geçirilecek sınavlar pek güçlüdür. Aklı ve iradesi güçlü olan istekliler ya yolun dönülebiyecek aşamasında tersyüz edip geriye döner, ya korkudan çıldırır ya da bin bir ürkütücü görünüş içinde yürekleri durur, bir uçurma yuvarlanıp ölürler. Sınavı başarıyla geçiren pek az kişi vardır. İstekliyi önce İsis tapınağına götürürler. Tapınak, yer altı mezarlarına giden deliklerle doludur. Tapınağın kapısında İsis heykeli vardır. İsis oturmuştur, dizlerinde kapalı bir kitap vardır ve yüzü

örtülüdür. Heykelin altında şu söz yazılıdır: "Yüzümdeki örtüyü hiçbir ölümlü kaldıramadı."

Şu halde bu yolda yürüyebilmek için ölümsüzlüğe hazırlanmak gerekmektedir. Bu ise uzun yıllar ve meşakkat isteyen, katlanılması pek zor bir çabadır. İstekli buna katlanmayı göze alırsa, tapınak hizmetçilerinin yanında kalmak, ortalığı süpürmek, bulaşık yıkamak, ayakyollarını temizlemek zorundadır (kendilerini hor gören ve hor gördüren Kyniklerle, Melamileri hatırlayınız). Bütün bu işleri yaparken tek söz söylemek, konuşmak yasaktır. Bu sınavdan geçen istekli, isteğinde direniyorsa, küçük bir deliğin içinden karanlık bir labirente bırakılır. Kapı üstüne gürültüyle kapatılır. İstekli dizleri ve dirsekleri üstünde sürüne sürüne, çamurlu ve yılanlı dehlizlerde uzun uzun dolaşacaktır. Ara sıra küçük odalara yolu düşerek ayağa kalkabilecek, bu küçük odalarda, çeşitli iskeletlere, hayvanlara ve yılanlara rastlayacaktır. Sonra, yine küçük deliklerden karanlık yollara girerek, sürüne sürüne ilerleyecektir. Bu küçük odalarda kimi zaman sessiz bir rahibe rastlayacak, rahip ona, geriye dönmek isteyip istemediğini soracaktır. Sırrı öğrenmek için direniyorsa yine kade riyle baş başa kalarak, karanlık yollarda sürünmeye devam edecektir. Derinlerden kulağına şöyle seslenen çığlıklar gelecektir; "Bilim ve güç isteyen deliler burada

gebermişlerdir..." Artık geriye dönülmez yollara girmiş bulunmadır, kimse karşısına çıkıp geriye dönmek isteyip istemediğini sormayacaktır. Buradan kurtulmak için ölmekten başka bir şey yapılamaz. Soğuk, karanlık, yılanlar, akrepler, korkunç çığlıklar, açlık, susuzluk, sürünmekten paralanmış dizler, kanayan avuçlar... İstekli ya da artık çaresiz, dizlerinin gittikçe gömülerek ayaklarının yükseldiğini, çok dik bir yokuştan aşağıya doğru sürüklenmekte olduğunu hissetmektedir. Güçlkle sürüklendiği bu yolun sonunda da korkunç bir uçurumla karşılaşacaktır. Tutunabilir de düşmekten kurtulursa, çıldırması işten bile değildir. Çıldırmayacak kadar güçlüyse çevresine bakınabilir ve sürüldüğü dehlizin sol ucunda küçük bir kurtuluş kapısı bulunduğunu görebilir. Uçuruma yuvarlanmadan o kurtuluş kapısına sıçrayabilirse uzun bir merdiveni tırmanarak masallardaki gibi renk renk döşenmiş bir odaya varacaktır. Oda nın duvarlarında yirmi iki sırrı belirten nakış semboller, harfler ve sayılar vardır. (Hermes'in öğrencisi olan Pythagoras'ın sayı mistikliği, İslam hurufiliği ve noktaviliğinin esas kaynağının bu sır odası olduğu iddia edilmektedir). Burası Osiris'in ışıklı tapınağıdır. Burada insan gerçeği belirtmek ve tüzeyi gerçekleştirmek için tanrısal güçle birleşir.

İsteklinin çilesi henüz başlamıştır ve daha pek uzun yıllar sü-

recektir. Geçireceği sayısız sınavlar arasında ateş sınavı, su sınavı, şehvet sınavı vardır. Bunların her biri yukarıda anlattıklarımızdan da ürkütücü ve yorucu sınavlardır. Ateş sınavı, cehennem ateşi gibi yanan kızgın bir fırından cesaretle geçmeyi gerektirmektedir. Gerçekte bu fırın isteklinin cesaretini denemek için hazırlanmış yapma bir fırındır. Şehvet sınavı, kimileri için belki de çok daha güç bir sınavdır. İstekli günlerce aç ve susuz, karanlık dehlizlerde dolaştıktan sonra çeşitli renklerle döşenmiş bir yatak odasına varacak, orada bir şehvet müziği dinleyerek kendisine içki ve yiyecek sunan çıplak ve genç bir güzelle karşılaşacaktır. Güzeli kız ona bugüne kadar çektiklerinin karşılığı olarak kendisini ve elindekileri sunacaktır. Eğer bu genç kıza kanar da açlığın, susuzluğun ve şehvetin gücüne boyun eğerse, o güne kadar çektiği bütün çileler boşuna harcanmış olacaktır. O zaman artık ömrü boyunca tapınakta tutsak olarak hizmetçilik etmek zorundadır. Kaçmaya çalışırsa hemen öldürülür. İstekli bu sınavların her birinin sonunda tek başına taş bir odaya kapatılarak, aylarca kendi kendine düşünmeye bırakılmaktadır. Böylelikle hamur gibi yoğrulmuş insan yapısı gittikçe tanrılık yapıya yaklaşmaktadır. Eski Mısır rahiplerinin o büyüleyici ve etkileyici güçleri böylesine bir yoğrulma sonunda elde edilmiştir. Son sınav mezar sınavıdır. İstekli

diri diri ve özel bir törenle bir mezara gömülür. Oysa artık dünyalılığından hemen hiçbir şey kalmamış, mezara pek yaraşan bir yapıdır. Mezarda tam bir letarjiye düşerek kendi ruhuyla karşılaşır. Uzun yıllar sonunda elde ettiği bu sonuç onu büyük sır gereği gibi hazırlamıştır. Mezardan çıktıktan sonra kendine gelince büyük rahiple birlikte, Mısır'ın sıcak, sessiz ve derin bir gecesinde, tapınağın rasathanesine çıkacak ve orada yedi kat göğün yedi yıldızını seyrederek, büyük rahibin ağzından Hermes'in sırrını öğrenecektir. İsteklinin geçirdiği sınav tek ruhtan kopan sayısız ruhların yüzünde geçirmekte oldukları sınavın küçük bir örneğidir.

Hermes'e göre insanca ölümlü olmak da, tanrıca ölümsüz olmak da elimizde... Ancak, Hiyerofan denilen başrahibin yeni ermişine söylediği gibi, her akıl bu gerçeği kavrayamaz. Büyük sırrı gönlümüzde saklayarak eylemlerimizle söyleyelim. Bilim gücümüz, inan kılıcımız, sükût kalkanımız olsun. Ufaklıklar ki büyük çoğunluktur, ya aptal ya da kötüdürler. Aptalsalar bu gerçek karşısında akıllarını büsbütün yitirirler. Kötüyse, bu gerçeği kötüye kullanarak büsbütün kötülük ederler. Gerçeği gizlemekten başka çıkar bir yol yoktur. Bilmek, bulmak, susmak gerek.

İkinci Viyana Kuşatması:
Osmanlı İmparatorluğu gelişim

yıllarında geniş topraklar üzerinde egemenlik sağlar. Osmanlı İmparatorluğunun egemenlik altına aldığı toprakların genişliği kıtalarla ifade edilmiştir. Asya'daki Doğu sınırları İran topraklarına dayansa da, Arabistan Yarımadasını tümünden ve Kuzey Afrika'nın bir kesimi ile Kafkasların önemli bir kısmını egemenlik altına almıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu bununla yetinmemiş, daha geniş topraklar ele geçirmeye ve hükümrانlık alanlarını daha geniş alanlara yaymaya çalışmıştır. Doğu'da daha fazla gelişemeyeceğini anlayan Osmanlı İmparatorluğu yönünü Avrupa'ya dönmüş, bu alanın önemli bir kısmını da egemenlik altına almıştır. Balkanların tümünü egemenlik altına alan Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan gibi Orta Avrupa'nın önemli topraklarına da ulaşmıştır. Viyana kuşatması da bu egemenlik alanlarını genişletme yaklaşımlarının sonucu olarak gelişmiştir. Birinci Viyana kuşatmasının yenilgisi ardından ikinci kuşatma gelişmiştir. Bu kuşatma Avusturya ile Macar halkları arasındaki çelişkiden yararlanarak da sonuca ulaştırılmak istenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kuşatması Avrupa'ya açılımının son durağı olarak değerlendirilebilir. O döneme kadar gelişim halinde olan Osmanlı İmparatorluğu aslında artık durağanlık sürecine girmiş durumdadır. Bu kuşatmadaki yenilgi gerileme sürecinin

de başlangıcı olmuş, bir daha ileri hamleler yapamamış, parça parça Avrupa'nın tüm sahalarından koparılıp atılmıştır. Bu zamana kadar Avrupa'ya açılma hep bir amaç olarak görülmüştür. Önderlik Sofu Beyazıt zamanına kadar Osmanlı'nın temel yönünün Avrupa olduğunu, bu tarihten sonra Anadolu'da yerleşip kalındığını ve bunda da din faktörünün önemli bir rol oynadığını belirtir. 1683'deki 2. kuşatmanın yenilgisi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yı fethetme yaklaşımlarının sonu, gerileme yıllarının başlangıcı olmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak bilinen Hausburg Hanedanlığı zamanında ortak bir yönetim altında birleştirilen ve yönetilen bu iki halk, tek bir yönetime de sahip olsalar, toplumsal köken kaynaklı çelişkiler yaşamakta ve bu çelişkiler eskiye dayanmaktadır. Avusturya egemenliğindeki Macarların yönetime karşı mücadelelerini de fırsat bilen Osmanlı imparatorluğu, Macarları desteklemek amacıyla Viyana kapılarına dayanarak kenti kuşatmaya başlar. Uzun süren kuşatma sırasında kenti düşüremez. Roma'dan gönderilen kiliseye bağlı askeri kuvvetlerin takviyesiyle direnen Avusturya ordusu Osmanlıları nihai yenilgiye uğratır.

Sultan 1V. Murat zamanında gerçekleşen kuşatma, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasında

yürütülür. 2 ay gibi uzun süre devam eden kuşatmadan yenilgiyle ayrılan Osmanlıların gerileme sürecini başlamış olur. Kuşatmaya öncülük eden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bu yenilgiyi hayatıyla öder. Belgrat'ta yargılanan Kara Mustafa Paşa başı kesilerek idam edilir. Kesik baş daha sonra Edirne'ye getirilerek ibret anıtında toprağa gömülür. (İbret anıtı yenilgiye uğrayan üst düzey yöneticilerin kafası kesilerek teşhir amacıyla gömüldükleri yere dikilen anıt anlamındadır.)

2. Viyana Kuşatmasının asıl amacı Osmanlıyı tehdit eden Avrupa'daki gelişmeleri frenlemek ve topraklarını ve egemenlik alanlarını genişletmek dürtüsünden kaynaklanmıştır.

İkiz Kuleler: ABD'nin New-york kentinde bulunan, Dünya Ticaret Merkezi'nin yan yana inşa edilmiş gökdelenlerinin adı. 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide tarafından kaçırılan yolcu uçaklarıyla düzenlenen saldırılarda isabet alarak çöken ve içindeki binlerce insanın öldüğü binalar.

11 Eylül saldırıları sadece İkiz Kuleleri hedef almamış, Pentagon dahil birçok önemli merkezi de hedef almıştır. Beyaz Saray'ın da bu hedefler arasında olduğu iddia edilmiş, ancak bu merkeze yönelik gerçekleşmemiştir. Bu saldırılar El Kaide tarafından üstlenmiş olsalar da, tüm yönleriyle netleşmemiş, açığa kavuşmamış, ka-

ranlık bir "sır perdesinin" arkasına itilmiştir. Ancak bazı yönleriyle kimi sonuçlar da açığa çıkmıştır. O da, bu saldırıların ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilmesinde bir gerekçe, basamak yapıldığıdır. Bu sonuç karanlık sır perdesinin arkasını da netleştirmektedir. Bu saldırıların kime yarar getirdiği sorusuna verilecek doğru karşılık aslında bu sır perdesini de ortadan kaldıracaktır veya ortada bir sır perdesinin olmadığını da gösterecektir. Bu saldırılar gerekçe yapılarak önce Afganistan'a, ardından da Irak'a saldırılmış, bu ülkelerin yönetimleri alaşağı edilmiş; ABD'nin çıkarlarını savunacak yönetimler iktidara getirilmiş ve bundan önemlisi de, sistemin projelerini daha rahat hayata geçirebileceği bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. İkiz Kulelerin anlamı da, önemi de burada yatmaktadır.

İktidar: Güç anlamındaki iktidar, kudret sözcüğünden türetilmiştir. Toplumsal tabakalaşmanın merkezindeki temel kavram iktidardır. Dolayısıyla iktidarın anlamı üzerine çok sayıda tartışma çıkması da şaşırtıcı değildir. Genel olarak:

1- Eylemde bulunma, bir şeyler yapabilme gücüne sahip olma, ya da o yetenekte bulunma.

2- Etkide ya da eylemde bulunma imkanı veren hukuki, siyasi ya da ahlâki güç. Formel olarak, A'nın B'yi, B'nin yapmayı ter-

cih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti.

3- Devlet yönetimini elinde bulunduranların, bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü.

4- Yönetenlerin, yönetme yetisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet. Tüm bunların ötesinde iktidar, savaş kültürüne dayanarak toplumu her düzeyde biçimlendirmek ve statükoda tutmak demektir. Birikmiş zenginliklere, onları daha da artırmanın kurum ve kurallarına, gücüne ve yöntemlerine sahip olmayı ifade ediyor. İktidarla değer gasp edilir, bölüşülür. İktidar değer üretmenin yeri değil, tüketmenin yeridir.

Sosyolojide iktidar olgusunun çözümlenmediğini belirten Önder APO, toplumsal gerçekliğin modern teorisinde atılacak en önemli adımın, iktidar'ın öyküsünün yazılmasıyla gerçekleşebileceğini belirterek şöyle devam eder:

"Ortak düşünme ve hakimiyet tarzı olarak ideoloji ve iktidarın yürütülüşü, diğer toplumsal dokuların şekillenmesindeki rolleri tam konulmadıkça ekonomik, sosyal ve siyasal tahliller son tahlilde toplumsal cehaletin en tehlikeli biçimine yol açar. Bilimsel yöntemin toplumla toplum dışı dünyaya uygulanması arasındaki farkı görmeden, bilme ve yapma sorunu daha da karmaşıklıkla-şır.

"İktidar ideolojiyle çok sıkı bağlantı içinde olmakla birlikte,

farklı bir olgu olarak özellikle tahakküm toplumlarında asıl belirleyendir. İktidarın kendisi ise şiddetin toplumdaki kurumlaşmasıdır, şiddetin kamuflaj aracıdır. Dolayısıyla iktidarın kendi başına tanımlanması belki de gerçekleşemez. Bir maskeyi tanımlamak ancak neyin kamuflaj aracı olduğunu bilmekle mümkündür. Maskeler kendi başına tanımlanamaz. Şiddet ancak patladığında anlaşılır. O zaman maske düşer, kendi başına bir şey olmadığı anlaşılmış olur. Olsa bile şiddetin bir tamamlayıcı, aldatıcı bir yüzü olduğu daha net görülür. Şiddetin belirlediği bir toplumun olağan hali olamaz, patlama hali olabilir. Sürekli patlama hali doğada olduğu kadar toplumlarda da nadirdir.

"İktidar devlet kurumunun icraya geçmiş halidir. Dönemsel devlettir. Devletin dönem sınıf ve tabakalarıyla, etnisite, din, kavim üst tabakalarıyla içinin doldurulmasıdır. Kurumlarına yeni sınıf, etnisite, hanedan, mezhep, ulus gibi kategorilerden örgütlü grupların hakim olmasıdır. Bu kategorilerin ilişkisi, örgüt ve eylemlerinin tahakküm ve sömürücü güç olarak belirmesi devlet anlamına gelir. Öyle devletçi ideolojilerin iddia ettiği gibi devlet ne tanrının kendisi ne de gölgesidir, ne kutsal ana ne kutsal babadır, ne tanrı-kral ne de aklın en yüce somutluğudur. Artı-değer ve ürünler başta olmak üze-

re, toplumların bin bir emekle biriktirdiklerine zorba ve yalancı bazı grupların tarihin ilk hiyerarşik ve sınıflı toplumundan beri el koyma faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin gerçekleştiği kurum ve kurallardır. İktidar işte bu kurum ve kuralları istedikleri gibi dolduran, işleten grupların eylemi olarak işlev kazanmaktır. İktidar tanımı, öz olarak o kadar çekici olmasını toplumsal değerler birikimine en çok sahip olma avantajını vermesine borçludur. İktidarın, doğası kölelik ister. İktidar olmak birikmiş zenginlikle, onları daha da artırmanın kurum ve kurallarına, gücüne ve yöntemlerine sahip olmayı ifade ediyor. Süslü laflarla onunla özgürlük, eşitlik, kalkınma getireceğim demek, bilerek veya bilmeyerek kendisini, çevresini ve dayandığı toplumu aldatmak ve oyalamak demektir. İktidarlara ne devrim yapılır, ne değişim sağlanır. İktidarla değer gasp edilir, bölüşülür. Ayrıca iktidar değer üretmenin yeri değil tüketmenin yeridir. İster vergi biçiminde ister zorla, toplumdan alıp mensupları arasında dağıtır. Yatırım ve üretime geçmesi de, yani devlet ekonomisi de talanın, değer elde etmenin değişik bir yolu olmasından öteye fazla bir anlam taşımaz. Denilebilir ki, Lenin gibi bir emekçi sınıf politikacısı neden bu gerçeği göremedi? Kapsamlı izahlar gerekir. Ama çok kısaca belirtelim ki, bütün sosya-

lizmin yüz elli yıllık tarihi iktidara gelme paradigması üzerine kurulmuştu. Lenin'in yaptığı en kestirmeden bu paradigmayı uygulamaya geçirmek, onun yol ve yöntemlerini doğru kestirmektir. Her ne kadar "Sosyalizme en gelişmiş demokrasiden gidilir" demişse de, kendi ve partisi en kısa proletarya diktatörlüğü yoluyla sosyalizme gitmeyi temel bir taktik hat olarak görmüşlerdi. Emperyalizm koşullarında parti-iktidar olmadan ayakta durulamayacağını bir temel anlayış olarak bellemişlerdi. Fakat tarih bu görüşün doğru olmadığını aradan yetmiş yıl geçse de en sonunda göstermiştir.

"Bu gerçeklik Leninizm'in, Marksizm'in her şeyiyle yanlış olduğunu göstermez. Sadece parti-iktidar tezlerinin yanlışlığını, sosyalizme götürmeyeceğini kanıtlar. Marks'ın, Engels'in konumu şüphesiz teorisyenlik ile sınırlı olduğu için devlet ve iktidar için konumları tam kestirilemez. Ama devleti kısa süreli bir tahakküm aracı olarak burjuvaziye karşı kullanmak gereğinden bahsetmişlerdir. Devletçi olmayan anarşistler de vardır. Birçok ütopyacı da vardır. Devletçi olmayan demokrasiler de birçok alanda ve dönemde uygulanmıştır. Birçok sosyalist devleti eleştirmiş, hızla sönmesi gereğinden bahsetmiştir. Sovyet Rusya bunun da tarihi örnekleriyle doludur. Sonuç olarak devlet ve dev-

let iktidarını kurtuluş, özgürlük ve eşitlik için hedeflemek, kullanmak amaca ulaştırmıyor, uzaklaştırıyor. "İktidarla bağlantılı sorulması gereken soru şudur: İktidar gücünü nereden alır; bu kadar nimete konma, değerlere hükmetme nasıl gerçekleşmektedir? Bu sorular bizi iktidarın kaynağının güç olduğu, gücün de savaşta belirlendiği hususuna götürür. Devletin, dolayısıyla iktidarın kaynağında toplumsal aklın değil gücün, savaşın yattığını iyi görmek gerekir. Devlet ve iktidar toplumsal sorunların çözüm araçları olarak oluşmazlar. Sorun çözme kaynağı olarak kamusallıkla, tahakküm ve istismar gücü olarak devlet ve iktidarını ayırt etmeden her tür karışıklığa düşeriz. Günümüzde iktidarın karışmadığı hiçbir toplumsal etkinlik yok gibidir. Aileye dek devlet sızmıştır. Küresel kapitalizmin geldiği aşama, devleti hem en yoğun uygulanan hem en gereksiz duruma düşen araç konumuna düşürmüştür. Devletin en gereksiz konuma düşmesi zayıfladığı anlamına gelmez. Tersine dişini tırnağına takarak ve gerektiğinde en tavizkar politikaları kullanarak etkinliğini sürdürmeye çalışır. Devlet iktidarının bu durumu totalitarizm olarak adlandırılır. Belki eskisi gibi bir faşist totalitarizm veya reel sosyalist versiyonu aşılmıştır. Fakat yine de devlet totaliterdir. Günümüzde totaliter olmayan devlet yoktur.

Bu durum kapitalizmin gerekleri, içinden geçtiği kriz ve alternatiflerinin devreye girişiyle bağlantılıdır.

"Özcesi devletin kurulduğundan beri dayandığı güç, savaş olgusu halen devam etmektedir. Savaş iktidarın temelidir. İktidar olmak, savaş kültürüne dayanarak toplumu her düzeyde biçimlendirmek ve statükoda tutmak demektir. Başlıca belirleyen olarak devlet iktidarı kendini yadsıma anlamına gelebilecek özgürlük ve eşitlik idealleriyle örtüşmez. Uygulamalarıyla o ideallere hizmet etmez. Tersini yaparak işlevini sürdürmek ister. Dolayısıyla bu aracı hedefleyen partilerin özgürlük ve eşitlik idealleri, iyi niyetli de olsalar, devlete ulaşıldığında ancak boşa çıkar."

Önder APO'nun yaptığı tüm bu tanımlamalardan ortaya çıkan en önemli tespit; iktidar'ın toplumsallık karşıtı bir olgu olarak geliştiği gerçeğidir. Yani iktidar eşittir anti-toplumsallık. Yaşama yeteneği açısından doğadaki en zayıf biyolojik varlık olan insan, toplumsallığıyla bu zayıflığı en önemli güç ve bu anlamda yaşama yeteneğine çevirir. Toplumsallık özünde insan emeğinin bir karakteri olarak gelişir. İnsan emeği bu anlamıyla toplumsallık dediğimiz insanlar arası ilişkinin mayasıdır. Bu ilişki ilk, basit ilişkiden başlayarak günümüze kadarki en karmaşık ilişki biçimlerine kadar varır. Bu ilk ve en basit ilişkiden

başlamak üzere güç oluşturma özelliğine sahip emek, iktidar dediğimiz olgu ile birlikte özelleştirilir ve kaynağından kopartılır. Kaynağından, toplumsallıktan kopartılmış güç, insanın toplumsallığının, yani ilişkilerinin bütünselliğinin parçalanması ile ortaya çıkar. Toplumsallıkla yaratılan insansal gücün (emek ve emeğe dayalı her türlü değer), parçalanmasıyla iktidar lehine güç, insan adına güçsüzlüğün kaynağı haline getirilir. Bu Marksizm'deki yabancılaşma teorisinin de özünü oluşturur. Böylelikle insanın sosyal akışkanlığının dumura uğratılmasıyla oluşan iktidar yabancılaşmanın ta kendisidir. İktidar bu yönüyle tüm devletçi toplumların temel karakteridir. En son ve zirvesi olarak kapitalizmde ulaştığı düzey üretilen değerın metalaşmasıyla, metanın kullanım değerinin sembolik ifadesi olarak paranın her şeye hakimiyetiyle tüm insani ilişkilerin belirleyeni haline gelir. Böylelikle iktidar insanlar arası ilişkileri, özneler arası ilişkilerden nesneler arası ilişkiler indirgeyerek yabancılaşmayı zirveleştirir. Bununla diyebiliriz ki iktidar; nesnelleşmiş insan ilişkilerinin tümünü ifade eder. Nesnelleşmeden kasıt ya da nesnelleşmenin en somut ifadesi belirttiğimiz gibi paradır. Bu yüzdendir ki Mark'ın çok güzel ifade ettiği gibi; "Kapitalist toplumda insan, toplumsal ilişkilerin değerini cebinde taşır." Yine Marks'ın çok güzel ifade ettiği; "güç güç-

süzlük olur" tespiti tüm bunların sonucunda anlam bularak iktidarın günümüzde vardığı derinleşmiş ve yaygınlaşmış haliyle günümüz insanının yaşadığı her türlü tükenişte kendini dışa vurur.

İlahi Komedya: İlahi Komedya, Dante'nin öteki dünyaya yaptığı bir haftalık bir düşsel yolculuğun şiirsel anlatımıdır. 14233 dizeden oluşan bu destan, İtalyan şiirinin en seçkin örneklerindendir. Sadece İtalyan edebiyatının değil, edebiyat klasikleri içinde de en seçkin eserlerden birisidir. Destan, üç bölümden oluşur. Her bölüm, 33 kantodur. Kitabın girişindeki cehennem bölümüne eklenen bir kanto ile toplam 100 kantodur. Destan üçlü mısralar halinde yazılmıştır. Yazıldığı dönemde matbaa henüz icat edilmediğinden ilk basımı elle yapılmıştır. Eser, dönemin halktan kopuk ve yoğunlukla kilisenin kullandığı ağır Latin dili yerine, halk arasında kullanılan İtalyancanın Toskana şivesiyle yazılmıştır.

Kitabın sonunun mutlulukla bitmesinden dolayı Dante kitabına komedya adını verir. Daha sonra Boccacica, kitabın adına DİVİNA yani İLAHİ sıfatını ekler. Böylece kitabın adı İlahi Komedya olur. 1555 yılında Venedik'te Ludavico Dolce tarafından yapılan basımda bu ad kullanılır. Daha sonraki tüm basımlarda da bu ad kullanılır.

Kitaba konu olan öteki dünyaya düşsel yolculuğa Dante, 7 Ni-

san 1300'de başlar. 14 Nisan 1300'de bitirir. Bu gezisinde Cehennem ve Arafta Latin şiirinin büyük ustalardan Vergilius eşlik eder. Vergilius, cennette yerini Beatrice'ye bırakır.

Dante bu eserinde bir anlamda yaşamını, dünyaya bakış açısını, felsefesini, gelecekte beklentisini yazar. Ancak dönemin baskılarından dolayı bunu açık açık yapamaz. Böyle dolaylı bir tarz seçer. Zaten Dante siyasal görüşlerinden dolayı doğduğu ve çok sevdiği şehri olan Floransa'dan uzakta sürgünde ölür. Dante'ye göre evrenin merkezi dünyadır. Dünya yerinde durur ve diğer gezegenler dünyanın etrafında dönerler. O zaman bilinen gezegenler yedi tane olduğundan evreni yedi kat sayar. Her kat bir gezegeni tanımlar. 8 katta ise yerinde duran ve dönmeyen yıldızlar yer alır. 9.katta ise ilk devinimi sağlayan güç vardır. Ve 10. katta ise tanrı ve onun kutsal güleri olan kişiler yer alır.

Dante'ye göre dünya kuzey ve güney olmak üzere iki bölümden oluşur. Güney kutup dünyanın doğuğu, kuzey kutupta tabanıdır. Gökten düşen şeytan kuzey yarım kürede büyük bir çukur açar. Açılan bu çukurdan savrulan toprakta güney yarım kürede, denizlerin ortasında bir dağ oluşturur. Bu dağ, cennet'le cehennem arasındaki Araftır.

Kitap, cehennem, Araf ve cennet olmak üzere üç bölümden oluşur.

Cehennem; Kitabın ilk bölümüdür. Dante bu bölümü 1308 yılında tamamlamıştır. 34 kanto ve 4920 mısradan oluşmuştur. Bu bölümde Dante, 112 ünlü kişiyle karşılaşır. Birçoğuyla konuşur. Bunların arasında filozoflar, şairler, politikacılar, din adamları, kraliçeler, ünlü kadınlar, papalar, kardinaler, imparatorlar vardır. Bunlar, bu dünyada işledikleri günahları oranında ceza çekerler.

Cehennem, giderek derinleşen ve her katta cezaların ağırlaştığı 9 kattan oluşur. Cehennemin girişinde bu dünyada "ne iyilik, nede kötülük yapanlar" bulunur. 1. Katta Hristiyanlıktan önce yaşadıklarından günah işlememelerine rağmen vaftiz olmayanlar bulunur. 2.katta şehvet düşkünleri, 3. katta oburlar, 4. katta cimrilere ve savurganlar, 5. katta öfkeli, 6. katta sapkınlar, 7. katta kadın tüccarları, pezevenkler, din sömürücüleri, rüşvet yiyiciler, hileciler, hırsızlar, ikiyüzlüler, bölücüler, simyacılar, kalpazanlar, 9. katta akrabalarına, vatanlarına ve kendilerine ihanet edenler yer alırlar.

Araf: Kitabın ikinci bölümüdür. Bu bölümü 1313 yılında tamamlamıştır. 33 kanto ve 4755 mısradan oluşur.

Araf, cehennem çukurundan çıkan toprakla denizlerin ortasında oluşan bir tepedir. Oldukça dik ve sarpıtır. Toplam 7 kattan oluşur. Tepenin zirvesinde yeryüzü cenneti vardır. Bu bölümde toplam 62 ünlü kişiyle karşılaşır.

Araf, ölümlülerin bekleme yerinden çok, bu dünyada işledikleri günahlardan dolayı pişmanlık duyma ve bunu giderme yeridir. Tövbe edip işledikleri günahlar bitene dek ruhlar bu Araf tepesini tımanırlar. Ancak pişmanlık duyup tövbe edenler ve tövbeleri kabul edilenler tepenin zirvesine varabilirler.

Cennet: Kitabın üçüncü ve son bölümüdür. Dante, bu bölümü ölümden kısa bir süre önce ancak bitirebilmiştir. Ve ölümden sonra yayınlanmıştır. Bölüm, 33 kanto, 4758 mısradan oluşur. Dante, bölümde de tanrının kutsal ruhları olan ve arşı ala katında yer alan yaklaşık 60 ruh görür. Bunlardan 15 tanesi, katlar boyunca zaman zaman Dante'ye eşlik edip onunla konuşurlar.

Dante evren anlayışında olduğu gibi cenneti de 10 kat olarak tarif eder. Cennetin birinci katında ay vardır. İkinci katta Merkür, üçüncü katta Venüs, dördüncü katta Güneş, beşinci katta Mars, altıncı katta Jüpiter, yedinci katta Satürn gezegenleri yer alır. Sekizinci katta ise sabit olan ve dönmeyen yıldızlar yer alır. Dokuzuncu katta, ilk oluşumu sağlayan, ilk devinimi yapan güçler yer alır. Onuncu kat, göğün en yüce katıdır. Yani arşı aladır. Bu katta ise, maddeden arınmış, saf ışıktan oluşan tanrı ve onun kutlu ruhları yeralır. Meryem, Beatrice bunlardandır.

Dante'nin tasvir ettiği cennet anlayışıyla kutsal kitaplarda yer

alan ve başkaları tarafından da tasvir edilen cennet arasında oldukça fark vardır. Dante'ye göre, cennet cehennemin karşıtı olan, edilgen ve dingin bir yer değildir. Burada sessizlik, boyun eğmişlik ve teslimiyet yoktur. Aksine cennette kıpır kıpır ve hareketlidir. Her şey ışıık hızındadır. Tanrı en saf ışııktır. Burada sevgi, inanç ve umut sınavları yapılır. Bu değerlere dönüş sağlanır.

Dante kitabında cehennem olarak ifadelendirdiği şey yaşanan gerçekliktir. Cehennemin karanık olması ve cezaların çekiliyor olması bunun edebi anlatımıdır. Araf, yaşanan bu olumsuz gerçeklikten çıkma arayışı olurken, cennette geleceği temsil eder. Zaten sorguladığı kavramlarda bunu görmek mümkündür. Yine cehennem kilise denetiminde doğmalara dönüşen dinsel karanlığı ifade ederken, cennette bilimsel aydınlığı ifade eder.

Dante, batıda rönessansın öncüsü kabul edilir. Dante bu kitabında feodal ideolojinin tartışılmaz temel kalıplarını tartışmaya açması, egemen sistem için bir kırılma noktasını beraberinde getirmiştir. Fakat bu bir kırılmaya yol açmışsa da, başlangıç döneminin uzlaşmacı düşünce karakterinden dolayı merkezi rahatsız etmeyen bir tarzda dile getirilmiştir.

Dante'nin İlahi Komedya'sı, Hristiyanlığın kutsama ve lanetleme ikileminde konumlandığı ve sabitlediği temel değer yargı-

larını, tanrı adına, yani ideolojinin kendisine dayanarak yeniden konumlandırmaktadır. Örneğin, Hıristiyanlığın çok keskin bir biçimde mahkûm ettiği birçok filozof, cehennemde 'yanan lanetliler' olarak dile getirilmiştir. Dante, bu eserinde cehenneme yapmış olduğu yolculukta, bunların bir kısmının hiç de cehennemlik olmadığını ve cehennemde yanmadıklarını dile getirmiştir. Yine büyük filozoflar yeniden konumlandırılmakta; Aristo'lar, Sokrates'ler ve Eflatun'ların cennetlik ve cehennemlik konumları yeniden tartışma gündemine getirilmektedir. Örneğin toplumsallığı çürüten, sistemi ve toplumsallığı zorlayan ve yeni bir toplumsallığın gelişmesini engelleyen dedikoduculuk, fuhuş, rüşvetçilik gibi davranışlar cehennemde en keskin biçimde cezalandırılan olgular olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bencillik, zulüm ve baskı gibi topluma acı çektiren uygulamalar lanetlenmekte, günah olarak kabul edilmekte ve cehennemde konumlandırılmaktadır. Hoşgörü, kendi dışındaki insanlarla dayanışma, kapsayıcılık ve cömertlik cennetlik davranışlar olarak kutsanmakta ve onaylanmakta; toplumun bütün zihniyet ve davranış kalıpları bu anlamda yeniden tartışmaya açılmaktadır. Bu anlamda ele alındığında, Rönesans'ın başlangıcı aşırı toplumsallığın getirmiş olduğu yoğun bunalım ve acıların aşılması ile yeni bir çıkışa dönüşmektedir.

Toplumsal gelişme dinamikleri, bütün toplumsal bunalım süreçlerinde olduğu gibi iki temel üzerinden gelişmekte ve kendilerinde akışkanlığı yaratmaktadır. Bunlar zihinsel ve düşünsel değişim ve gelişim, yani ideolojik kimlik boyutundaki akış ve buna bağlı olarak maddi yaşam koşullarının değişmesi ya da insan tarafından onu değiştirebilecek teknik gelişmelerin ortaya çıkması olmaktadır. Rönesans'ın ortaya çıkışını koşullandıran temel etkenler de aynı biçimde iki yönlüdür: İdeolojik kimlik ve bunun kendisiyle yarattığı maddi yaşamdaki yenilikler, yeni mekânlarda ve yaşam alanlarında maddi teknik imkânlar ve yeni buluşlar yaratmaktadır.

Rönesans'ı koşullandıran nedenler, daha öncede belirttiğimiz gibi, Batının içinde bulunduğu coğrafi ve sistemsel kuşatmadır. Yani İslam Batının o güne kadar açılım kapısı olan Doğunun kapılarını kapatarak, onun kendi zenginliklerini paylaşabilecek ya da başka toplumların zenginliklerini kendi topraklarına akıtacak temel kanallarını tıkatmakta; böylece Batıyı Baharat ve İpek Yollarına alternatif yollar ile açılım alanlarına yöneltmektedir.

Diğer yandan Hıristiyanlığın dogmatik toplumsallığı içerisinde yaşanmaz düzeyde sıkışan birey, bu zihniyet karşısında yeni topluma ve yeni ufuklara yönelmektedir. Başlangıçta çelişki ve çatış-

malar genel toplumsal sahada birebir sonuçlarını vermemektedir. Sonuçlar daha çok bireylerde açığa çıkan yeni insan tipi ve yeni düşünce tarzları olarak kendini ifade etmektedir. Yani bu çelişki ve çatışma içerisinde sıkışmış olan birey, bu toplumsallığın dışında kendisine yeni yaşam alanları aramaya başlamıştır. Rönesans'taki gelişmeleri toplumsal sıkışmışlık içerisindeki bireyin arayışları sonucunda ulaşmış olduğu düzey olarak görmek en doğru yaklaşım olacaktır.

Feodalizmin aşılması onun yerine kapitalist sistemin oluşması, Rönesans'ın yol açtığı yaklaşık 700 yıllık bir değişim ve dönüşümden sonra meydana gelmiş bir süreçtir. Bunun ipuçları Rönesans'ın başlangıcındaki bireylerde görülmektedir. Ortaya çıkan bu bireylerin karakterleri ve yönetimleri daha sonraki sistemin temel rengini ve karakterini etkileyeceğinden, bu dönem bireyinin güçlü ve zayıf yanları nedir noktası değerlendirilmek durumundadır. Toplumsallık içerisinde iradesi yok edilmiş, gölgesine dahi sahip çıkamaz hale getirilmiş birey, toplum içerisinde yaratılan baskı mekanizmalarını parçalayıp bunun yerine yeni toplumsallığı yaratırken neyi esas almaktadır? Neye dayanmakta, hangi dinamikleri tetikleyip harekete geçirecek bu toplumsallığı aşmaya çalışmaktadır? Buradaki sorular bu büyük toplumsal değişim ve dö-

nüşümün anlaşılması açısından temel sorulardır. Belirttiğimiz Dante örneği, toplumsallıktaki sıkışmışlığı aşmanın bir zihniyet arayışıdır. Binlerce yıllık toplumsal kalıplar, ölçüler ve sınırlar birdenbire yıkılamamaktadır. Başlangıçta bireyin toplumu birdenbire değiştiren ve yıkan, onun yerine yeni bir toplum yaratan bir gücü de yoktur. Ancak topluma etkide bulunan, ondan sıyrılmanın yol ve yöntem arayışları içinde yeni kanallar açan bir gücü vardır. Dante'nin de özellikle zihniyet alanında yaptığı budur ve bunu da belirttiğimiz gibi içinde yaşadığı toplumu köklü değişime götürecek bir tarzda yapamamaktadır. Zira her insan aynı zamanda içinden çıktığı toplumun bir ürünüdür. Toplumla çok sıkı bağlar içerisinde olan, onun kurumları ve zihniyet kalıpları ile şekillenen bireyin toplum dışına çıkmak için yapabileceği tek şey, kendisine küçük nefes boruları açma tarzındaki yönelimleri olmuştur.

Dante kendi döneminde var olan toplumsal kalıpların yerinden oynatılması ve bu kalıpların değiştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Daha doğrusu, birey ve toplumda köreltilmiş hayal dünyasını yeniden canlandırmak istemektedir. Nitekim Dante'nin İlahi Komedya'sı bir rüyadır. Ne bir ideolojik kimlik yaratma, ne de somut yeni toplumsal bir proje arayışıdır. Feodal toplumun yaşam sınırlarına hapsedilmiş, kilisenin lan-

etiyle cezalandırılmış insanın bazı güzel yönlerinin kurtulabileceğinin hayalini kurmakta ve bunun yolculuğuna çıkmaktadır. Ancak tüm yetersizliklerine rağmen, bu, yeni toplumsal mekânlara götüren bir yolculuk olacaktır.

Tıpkı uygarlığın ilk gelişim süreçlerindeki gibi, Batıda da devletçi toplumun en çok baskı altına aldığı, bir insan mıdır değil midir noktasına kadar düşürdüğü kesim hiç kuşkusuz kadındır. Yine gerici sistem karşısında direnen demokratik komünal değerlerin en güçlü temsilcisi de kadın olmuştur. Dolayısıyla bu tür toplumsal bunalım dönemlerinde kadının durumu, oradaki toplumsallığın karakterinin bir özeti biçiminde kendisini dışı vurmaktadır. Kadının özgürlüğe ve paylaşım dayalı karakteri temsil etmesinden dolayı bastırılıp denetim altına alınması, aslında toplumun bastırılıp denetim altına alınması anlamına gelmektedir. Özgürlük, bir yönüyle kadının temsil ettiği öz değerlere yönelmesiyle ve kendi öncülüğünü topluma yansıtmaya çalışarak gerçekleştireceği yaşam durumu olmaktadır. Dante'de bu da rahatlıkla görülebilmektedir. Nitekim Dante'nin rüyalarında kendisine yol gösteren, onu cennet olarak adlandırdığı güzellikler ve iyilikler dünyasına çeken, Beatrice adındaki bir kadındır. Kadına doğru gitmekte, kadına ulaşmaya çalışmaktadır. Kadının kendisine tayin ettiği yol gösterici olan

Verjilius ile bütün güzelliklerin ve bilginin toplamı olan tanrıya doğru gitmektedir; ama onu bu yola çeken Beatrice'tir. Bu anlamda iyiliğe ve güzelliğe doğru yürüyen dönem insanın ilham kaynağı kadın olarak tasarlanmıştır.

Doğal toplumun demokratik komünal dinamiklerini temsil eden topluluklarda da direnişler ağırlıkla kadın zihniyeti ve kadın karakteriyle gerçekleşmektedir. Nitekim bu dönemde yeni zihniyet kalıplarının yaratılmasında cadı olarak adlandırılan kadınlar çok büyük bir role sahiptir. Yani hem sağaltıcı, iyileştirici bilgilerin hepsini kendisinde barındırmakta, hem de kendisine dayatılan feodal dini zihniyet kalıplarını en keskin bir biçimde reddeden bir karaktere sahip bir kadın kişiliği ya da gerçeği yaşanmaktadır. Örneğin Dante'nin Beatrice'e yönelimi, rüyalarında Beatrice'in peşinden gitmesi, doğal toplumun eşitlikçi, paylaşımcı ve özgürlükçü karakterini temsil eden kadın gerçekliğinden bağımsız değildir. Daha sonraki gelişmelerde de görülecektir ki, özgürlüğe ve güzele yönelen boğdurulmuş bireyin yeni bir zihniyet kazanması için kullanılacak semboller ve simgeler kadınla ifade edilecektir. Yine erkek merkezli sistem kendi içerisindeki sıkışmışlığını aşabilmek ya da kendi egemenliğini devam ettirmek ve bu istemi karşısında direnen dinamikleri kırmak istediğinde, önce kadına yönelmekte-

dir. Avrupa'da bu dönemlerde doğal toplum geleneğini yaşayan yüz binlerce kadının cadı olarak adlandırılıp yakılmış olması gerçeğini, toplumsal gelişim diyalektiğinin bu karakterinde aramak gerekmektedir.

Bkz. Dante Alighieri

İlahiyat: Tanrıbilim veya teoloji (Teos :Tanrı-Logos:bilim) olarak ta bilinir.Dinsel inançların davranış ve deneyimleri, özellikle tanrıyı ve onun dünyayla ilişkisini akıl aracılığıyla kavrayıp temellendirmeyi amaçlayan kurgusal düşünce dalı.

İlahiyatın dışlanan değil, geliştirilmesi gereken bir dal olması, tarih çağları, bu çağların şekillenmesi kadar bizzat dinin ezilen ve egemenler kadar, çağların biçimlenmesindeki rol ve işlevini açığa çıkaracağı bir gerçektir. Bilim ve felsefeyle buluşacak bir ilahiyat araştırmasının toplumsal gelişmeyi hızlandırması, dinin egemenlerin elindeki bir silah olmaktan çıkarılması ile toplumsal bilincin sıçrama yapması kaçınılmaz olacaktır. Sosyolojinin bu konudaki yetersiz yaklaşımları kadar, bilimsellik iddiasındaki kimi ideolojik anlayışların bilinen yaklaşımlarının aksine bunun tam da sosyolojinin konusu olduğu kesindir.

Önder APO, ideolojinin bir biçimi olarak ele aldığı ilahiyatın doğru tanım ve analizi yapılmadan ne günümüz zihniyetinin, ne de uygarlığın doğru bir şekilde

çözümlememeyeceğini belirtir ve ilahiyat çözümlemesinin önemini şöyle ortaya koyar: *"Sümer uygarlığını incelediğimizde, bir olgu daha çözümlemesini vazgeçilmez kılıyor. Mitoloji ve ondan kaynaklanan tanrıbilim -Grekçe teoloji, Arapça ilahiyat- tahlili, en az Karl Marks'ın devlet ve para tahlilleri kadar önemlidir. Marks'ın teorisi bilimselliğe değerli katkılarda bulunmuştur. Ama bana öyle geliyor ki, Marks'ın devletin kökenindeki ideolojik gücü basit bir yansıma olarak değerlendirmesi, teorisinin en ciddi eksik ve o denli de tehlikeli yanıdır. Çok sıradan ve basitmiş gibi dine "toplumun afyonudur" deyip geçmesi, bir türlü başarıya gidememesinin de temel nedenlerinden biridir. Bana göre en az 'Para' ve 'Devlet' tahlili kadar, bir 'İlahiyat' tahliline ihtiyaç vardır. Sümer gerçeği bunu çok çarpıcı göstermektedir. Sümer uygarlığını çözmek için mutlaka onun ilahiyatını çözümleyeceksiniz. Tanrıbilim, Sümerlerin sınıf mücadelelerinin bilimidir. Kavram ve kuramlarıyla tanrıbilimin toplumsal izdüşümlerini tahlil etmeden, Sümer ideolojisini, dolayısıyla ona dayanan tüm antik dünyayı çözemezsiniz. Tek tanrılı dinleri çözemezseniz, klasik ve Ortaçağların, hatta günümüz toplumlarının zihniyet ve edebiyat yapılarını çözemezsiniz. Tüm toplumların zihniyetlerinde ilahiyatın imzası vardır. Bu imzayı*

deşifre edip kazımadan, bilimsel temellerde pozitif toplumu kuramazsınız. Daha sonra kapsamlı incelemeyi düşündüğüm 'reel sosyalizmin' en büyük eksikliği ve hatası, toplumun tarihsel ve ideolojik alanının yanından bile geçmemesi ve devlet tahlillerindeki tek yanlılıktır. Sadece para ve sermaye çözümlemesiyle toplumsal gerçeklik tam izah edilemeyeceği gibi, tersine bu çokça eleştirdiği idealizmin değişik bir biçiminin kucağına düşmesine yol açar. Tıpkı 'reel sosyalizmin' sermayenin kucağına kendiliğinden teslim olması gibi. Eksikli Marksist düşüncenin buraya götürmesinin, izah etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı kaçınılmaz olduğu görülüyor.

"İdeolojinin ilahiyat biçiminin gücü paradan daha az olmadığı gibi, devlet gücünden de az değildir. Kaldı ki, üçü de iç içedir, birbirinin içine sızmıştır. Belki de tarihte hiçbir üçlü bu kadar iç içe sızıp en büyük gücü teşkil etme imkânına sahip değildir. Bu biraz da "baba, kutsal ruh ve oğul" ilişkisine benziyor. Benziyor değil, oluşum tarzları aynıdır. Birisi giderek maddileşirken, diğeri manevileşiyor. İşte bu üçlü Sümer'de birbirine yapışmıştır. Bir üçlünden birinden dünya gücü, diğerinden ahret gücü doğuyor. Çok ilkel dedikimiz Sümerler bu safsataya inanmıyorlar; onları yarattıklarını çok iyi biliyor ve nasıl işe ya-

radıklarını da çok iyi anlıyorlar. Tuhaftır ama en yobazı ve softası günümüzün bilimi ve bilim adamları oluyor. Nasıl Sümer insanı günümüz biliminden uzaksa, günümüzün bilimli insanı da Sümer ilahiyatından o kadar uzaktır. Burada softalık izafidir. Gerçeklik her iki taraftadır. Arayıp bulmaktan ve yerli yerine oturtmaktan başka çıkış yolu gözüküyor. Oğul nasıl anasız tanımlanamazsa, bilim de ilahiyatsız tanımlanamaz.

"Burada ilahiyata bir çağrı yoktur. Dogmatik düzenlerin milyonlarca kurbanlarını önleyememekten sorumlu olan bilim, ilahiyat çözümlemesini, dolayısıyla devlet ve uygarlık çözümlemesini birlikte yapmadığı için, kendi büyüü kurbanı olan büyücünün durumuna düşmüştür. Bilime dayalı olduğunu iddia eden çağdaş toplum ideologları, ancak ilahiyat-devlet-para üçlünün iç içe geçmiş tüm etkileyici yanlarını dengeli ve özünde yattığı gibi tahlil edip buna göre toplum projelerini oluştururlarsa, belki amaçlarına ulaşır ve kendilerini büyülerinin yıkıcı etkilerinden kurtarırlar."

Feodal dönemle bağlantılı olarak yaptığı ilahiyat çağrı değerlendirilmesinde ise; "Peygamberlik ve filozofik çıkışlar şüphesiz köleciliğin aşılmasında ya da yumuşatılmasında tarihi bir insanlık rolü oynamışlardır. Ama niyetleri ne olursa olsun, onların mirası

üzerinde görkemli tapınak binalarına (cami, kilise, havra, manastır vb) kavuşturulan dinler feodal çağıın temel örtüsü olarak hizmet etmektedir. İnsanlık zihni ve ruhu tanrıların işgali altında olmaya devam etmektedir. Anlamsızlığın derinleştirilmesinin, felsefi olarak teoloji ve şiirin özünden kopartılmasının ifadesi olarak ilahiyat çağı, özellikle çöküş döneminde karanlık çağ olmayı hak edercesine bir kâbûsa dönüşebilecektir. En az mitolojya çağı kadar ilahiyat olarak doğru çözümlendiğinde tarih aydınlatılacak, dolayısıyla toplum daha da anlaşılır kılınacaktır. Neolitiğin şiirselliğini, köleliğin mitologyasını, feodalitenin ilahiyatını dilleri ve mantuklarıyla bilimsel olarak çözümlediğimizde, toplumu, halkları ve insanlığı daha gerçek anlamıyla başarıya ulaştırmış olacağız.

"Özgün olabilmek, kendi üçlü zihniyet devrimini gerçekleştirmekle mümkündür. Bunun başka bir yolunun olmadığı da görülerek, Ortadoğu somutunda belki çok gecikmiş olan bu devrimi gerçekleştirmekten başka çarenin kalmadığı anlaşılabacaktır. Ortadoğu'da zihniyet ve ahlâk devrimi için darbenin öncelikle dinsel alana vurulması gerekir. Hemen belirtelim ki, bu yaklaşımın ucuz laikçilikle alakası yoktur. Darbe vurulması gereken bir anlayış da bu sahte laikçiliktir. Yine bunun sade dindar ke-

simle de bir alakası yoktur. Tersine, onlar Ortadoğu kültürünün en değerli çözülmemiş varlıklarıdır. Yine bunun din, tanrı inkârcılığı ve camiye sövüğüyle de alakası yoktur. Tersine, bu kimliklerin tarihsel oluşumunu tam bir bilimsel çözümlemeyle gerçekleştirmeyi öngörür. Yapılması gereken şey, kökenleri Sümer rahiplerinin kimlik tasarımları olan mitolojik varlıkların çözümlemesini doğru yapmaktır; ilkel sınıflaşma döneminin ürünü olan, önce mitolojik sonra dinsel karakter kazanmış ilahiyatı, kutsallığı kesinlikle bir tarihsel edebiyat malzemesi olarak düşünmektir."

Yine Avrupa'nın ortaçağdan çıkışını bağladığı bir başka ilahiyat değerlendirmesinde ise; "Avrupa'nın üstünlüğü, ortaçağdan çıkarken bu teolojik -ilahiyat- çözümlemeyi çok yoğun yapmış olmasıdır. Şüphesiz düşünsel gelişme yalnız başına teoloji, theodice tartışmasına bağlanamaz. Ama bu olmadan da çağdaş düşünceye kapı aralanamaz. 12. 13. ve 14. yüzyıllardaki Dominiken, Franciscan mezhep tartışmaları olmadan Rönesans herhalde kolay gelişmezdi" derken, 15. yy'da ayrılmaya başlayan Doğu-Batı yol ayrımını ilahiyatın oluşturduğunu belirterek "teolojik yaklaşım farkına" dikkat çeker. Bu değerlendirmeye dayalı olarak bir ilahiyat çözümlemesinin Ortadoğu açısından önemini yine ilahi-

yat tanımı ile birlikte şöyle değerlendirebiliriz:

"Ortadoğu toplumlarında zihinsel derinlik mitolojik çağa uzanmaktadır. Mitolojinin en usta yaratıcıları olan Sümer rahip ve edebiyatçıların yapıtlarını üç tek tanrılı dinde geliştirilmiş versiyonlar olarak kullanmıştır. Hz. İbrahim'i tek tanrılı dinin -tevhid- kurucusu olarak biliriz. Halbuki kendisi Babil hanedan krallıklarının -Nemrut- içinde yetişmiştir. Halen anısı diri olan Urfa'da Nemrut'un yanında bir memur olan babasının bekçilik yaptığı Pantheon'da -tanrı heykelleri topluluğu- etki-tepki sonucunu bir zihniyet dönüşümü yaşadığı bilinmektedir. O halde Nemrut Pantheon'u bilmeden İbrahim'in dinini nasıl anlayabiliriz? En değme ilahiyat profesörlerinin bu konudaki söylemi, "İbrahim baltayla putları kırmış. Nemrut kırmış, kim kırdı demiş; o da büyük put kırdı demiş. Nemrut, cansız put nasıl kırar demiş. O da, put tanrı değil mi demiş" biçimindedir. Böylece sürüp gider. Masalımsı bir anlatımdan öte değeri yoktur bu söylemin. Nemrut Pantheon'larının dayanakları olan Sümer mitolojisinin sosyolojik çözümlemesi yapılmadan, Hz. İbrahim'in dinsel devrimciliğini tanımlayamayız. Onu tanımlayamadıkça, Hz. Musa'yı, Hz. İsa ve Hz. Muhammed dinsel devrimlerini de anlayamayız. Ortadoğu'da o kadar üniver-

site ve ilahiyat fakültesi, imam-hatip okulları, tarikat ve diyanet kurumları olduğu halde, hiçbiri sosyolojik bir ilahiyatçılık yapmaz. Yapsa sihir bozulur. Şapka düşer, kel görünür. Görülecektir ki, tek tanrı düşüncesinin temelinde iki olgu yatar: Doğadaki kuvvet birliğinin ifadesi olarak ve toplumda yükselen hiyerarşik şef ve kral olarak. Yani hakim toplum anlayışı ve buna bağlı hakim doğa anlayışının en yüce ifadesi geliştirilebilir, 99 sıfatlı Allah'a kadar ulaşılmıştır. Bu yönlü tartışma hiç yapılmadığı gibi, günümüzde Hizbullah -tanrı partisi- adıyla tanrı düpedüz siyasileştiği, hatta askerileştiği halde, halen gökte aranan bir varlık aldatmacası sürüp gider.

"Peygamberlik kurumu da ilahiyatta dogmatik tarzda ele alınır. Toplumsal gelişmeyle bağı yokmuşçasına soyut bir anlatıma bürünür. Halbuki bir yandan şaman-şeyh geleneği, diğer yandan yükselen krallık otoritesine bağlı baş yürütmesi olarak vezirlik kurumu bu oluşumda etkilidir. Devletle hiyerarşi gelişmesi arasında yaşanan sorunlarda peygamberlik bir çözüm olarak neşet eder. Bu, siyasetle ilgili bir gelişmedir. Hem kitlesel, hem eylemsel bir temeli vardır. Bilgelikle siyasal önderlik arası gelişmelerde de rol sahibidir. Önemli olan, kutsiyeti olsa bile, toplumsal gerçeklikteki yerini araştırmaktır.

"Böyle yapılırsa, gerçekten bazıların tarihi kişilikleri daha iyi anlaşılabilir. Tarihin kendisi de aydınlanır. Dogmatik anlatım her iki yönü de karanlıkta bırakır. Benzer birçok teolojik kavram kutsiyet anlamında aynı karanlık hizmeti görür."

İlkçağ: Kimi olayları baz alarak tarihin gelişimini açıklamaya çalışan klasik burjuva tarihçilerinin dönemlere ayırdıkları tarihin ilk evresidir. Tarih yazıcıları çoğunlukla tarihi yazılı tarihle başlatırlar. Dolayısıyla yazılı tarih öncesi yaşanan binlerce yıllık zaman dilimi ve bu süreç içinde yaşananlar yazılı olarak bilinmediğinden fazlaca tarih konusu olmamıştır. Yazının bulunuşu ve yazılı olan kronoloji esas alındığından tarih de bununla başlatılmıştır. Yine de ilkçağ tanımlaması bir yerde yazı öncesi insanlığın evrim sürecini de kapsamakta ve Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasıyla son bulan zaman dilimini ifade etmektedir. Aynı tarihsel bakış açısı sonraki tarihsel dönemleri de; Ortaçağ, Yeniçağ, Yakınçağ olarak ayırıştırır kategorize etmektedirler. Marksistler de bu tarihsel zamanlamayı toplumsal ilişkilerden hareketle; ilkel komünal, kölecî, feodalizm, kapitalizm vb. biçiminde değerlendirmekte, tanımlamaktadırlar. Marksist bakış açısı da temelde tarihi sınıflar, sınıf mücadeleleriyle ve bir yerde de yazının tarihsel belgelerine dayanır. İkel

komünal toplum dönemi bu anlamda hem yazı hem de sınıflaşma öncesidir, dolayısıyla evrim sürecindeki yeri belirgin olsa da tarihteki yeri çok belirgin değildir. Burjuva tarihçilerin ilkçağ tanımlaması eğer bir kıyaslama yapılacak olursa kölecî devlet/toplum ilişkilerine denk gelir. **Önder APO** bu evreyi, insanlığın uygarlıksal gelişmesinde ilk dönem, yani tezin olduğu dönem olarak değerlendirir ve bunu **"İlkel zaman sosyolojisi"** olarak adlandırır.

Bu çağ, içindeki gelişmelere bağlı olarak değişik evrelere ayrılır. İlk evreye kullanılan araçlardan dolayı "taş devri" denmektedir. Taş devri de kendi içerisinde paleolitik (eskitaş devri), mezolitik (ortataş devri-yontma taş devri) ve neolitik (yenitaş devri-cıralı taş devri) olmak üzere üçe ayrılır. Daha sonraki evresinde kullanılan araçlar genelde maden olduklarından, bundan sonraki dönemler maden devri olarak da bilinir, tanımlanır. Maden devri de; bakır, tunç ve demir devirleri olmak üzere üçe ayrılır. Kölecî devlet/toplum ilişkileri dönemi neolitik dönemin son aşamalarına denk gelse de temelde madenin işlenmesine geçişle birlikte etkinlik kazanır, yaygınlaşır. Şayet ilkçağı ilkel komünal toplum dönemini kapsayan tarzda değerlendirecek olursak, bunun da kendi içinde ikiye ayrılması gerektiğini belirtelim. Bunlar; ilkel komünaliteyi ifade eden arkaik dönem ile klasik

kölecilik dönemleridir. İnsanlığın en uzun çağı eskitaş çağıdır. Bu dönemde henüz insanın kullanabileceği araçlar keşfedilmediğinden doğada bulunan araçlar kullanılır. Bunların başında da yontulmamış taş ve sopa gelir. Giderek taşı yontmayı. Biçim vermeyi öğrenir. Ateşi bulur. Bu insanı doğa güçleri karşısında bir adım öne çıkartarak avantajlı kılar. İlk toplumsal örgütlenme de bu süreçte gelişir. Klan bu dönemin temel Örgütlenme tarzı olarak öne çıkar ve giderek klan içinde de bir iş bölümü gelişir. Bu da giderek ilkçağın kölecilik toplun evresinin gelişmesinin zeminini oluşturur.

M.Ö.10.000 yıllarında Orta-doğu ve Mezopotamya'da başlayan, giderek etkisini Avrupa ve Kuzey Afrika'da hissettiren ve 17.yüzyıl sanayi devrimine kadar etkisini sürdüren ve neolitik devrim olarak da adlandırılan ve insanlığın en büyük gelişmeleri yaşadığı dönem gerçekleşir. Bu devrimin en belirgin özelliği aletlerde ve onların yapımında yaşanan değişiklikler ve toplumsal yapıya yansımalarıdır. Artık taş ve ağaç nesneler sadece yontulmuyor, daha etkili, işlevli ve kullanır hale getiriliyor. Balta, keser, çapa vb. aletler bu dönemin ürünleridir. Bunların yanında ok ve yay da bulunmuştur. Ok ve yayın bulunması avcılığı önemli bir uğraş olarak öne çıkarır. Ayrıca kendini savunmada da insana büyük kolaylıklar sağlar.

Bu dönemin diğer bir özelliği de; yerleşik tarıma geçilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesidir. Bu gelişmeler göçebe yaşamı sona erdirmiş. Yeni bir ev düzeni gelişir. İlk evcilleştirilen hayvanlar olarak inek, öküz, koyun, at ve köpek insanlığın yanında ve onunla birlikte önemli bir yer edinirler. Bitkilerden de yabani buğday, arpa, yulaf vb. evcilleştirilir. Artık birkaç klan bir araya gelerek hareket etmekte, köyler kurulmaya başlanmaktadır. Aşiretçilik temel toplumsal forumlardan biri olur.

Dönemin diğer bir özelliği de zanaatçılığın gelişmesidir. Bunların başında da çanak-çömlekçilik ile dokumacılık gelir. Yün eğirme, elbise yapma kışın dondurucu soğuğuna karşı insanda kendisini koruma bilincini geliştirir. Ağaç sepetlerinin dışında su geçirmez ve fırında pişirilerek sertleştirilen kilden çanak-çömlek yapılması yaşamı derinden sarsar. Bununla seramik yapılır. Seramik erzakların daha uzun süreli korunmalarını ve daha uzak yerlere taşınmasında kolaylık sağlar. Ticaretin temelleri de böylece atılmış olur.

Madenleri işletmek bu dönemin diğer bir özelliğidir. Bakır ilk üretilen madenlerden biridir. Alayım yaratma ve sert maden elde etme sonraki gelişmedir. Bakırın kalayla karıştırılarak tuncun elde edilmesi teknik gelişme anlamında büyük bir hamledir ve üretime olduğu kadar savaşlar ve fetihlere de büyük bir hız ve atılım kazan-

dırır. Tunç hem araç-gereç yapımında hem de süslemecilikte kullanılır. Yine birçok savaş aleti bu madenden yapılır. MÖ. 13-12. yüzyılda demirin bulunmasıyla bu gelişmeler daha da hızlanır.

Bu gelişmelere paralel insanın ruhsal yapısı ve zihniyeti de önemli gelişme ve değişiklikler görülür. Soyutlamalar, insan zihninin ilk hallerini oluşturur. Toplumsallık bu zihniyeti geliştiren temel güç olur. Yine kendisini doğanın bir parçası olarak görür. Doğadan elde ettiği ürünleri kendisine sunulan bir ihsan olarak kabul eder. Bundan dolayı doğaya şükran ve minnetle yaklaşır. Ürününün faydalandığı bitki veya hayvanı klanının devamını sağlayan olarak görür ve onu sembolleştirir. Totemcilik bu yaklaşımın ifadelendirilmesidir. Doğada gördüğü her şeyi kendisi gibi canlı görmesini ifade eden animizm bu dönemin temel yaklaşımlarından biridir. Bu aynı zamanda toplumsallığın da gelişmesidir. Giderek bu toplumsallığı sağlayan ana kadın etrafında bir örgütlenme ve inanç gelişir. Ana tanrıça mitolojisi denen inanç da bu dönemde gelişir. Toplumsal örgütlemeye kadın başat olduğundan anaerkillik hala hakimdir. Ancak toplumdaki yaşlılardan oluşan rahip ve Şamanlarda da belli bir gelişme vardır.

Önderliğin insanlığa karşı gelişen karşı devrim olarak nitelendirildiği sınıflı, devletçi topluma

geçiş de bu dönemle birlikte gelişmeye başlar. Bu gelişme insanlığın o zamana kadar geliştirdiği tüm gelişmelerin tersine çevrilmesini ifade eder. Toplum sınıflara ayrılır. Egemen ve ezilen sınıflar yine bu ilk toplumsal süreçte oluşur. Anaerkillik yerini ataerkilliğe terk eder ve miras hukukunda değişiklikler gelişir. Soy kütüğü anadan babaya geçer ve bu da kadın aleyhine ilk cinsel kırım olarak tarihe geçer. Kadının baş aşağıya giden tarihi de bu gelişmeyle başlar. Ana tanrıçaya dayalı mitoloji yerini zorbalığı ve gücü temsil eden erkeğe dayalı mitolojiye; kolektif mülkiyet de yerini özel mülkiyete bırakır. Bu gelişmeler ilkçağın sonlarında devlete dayalı sınıflı uygarlığa dönüşür. M.S. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla ilkçağın da sonu olur. Kölecilik yerini yeni bir üretim tarzı olarak feodalizme bırakır. Bu da ortaçağ tanımlanıp ifadelendirilecektir.

İlet: Bir olgunun kabul edilemeyecek, kaldırılamayacak duruma gelmesidir. Bu biçimiyle varolmasının, sürdürülmesinin giderek sorunların ağırlaşmasını ve çözümsüzlüğün derinleşmesini anlatmaktadır. Herhangi bir olgunun hastalık derecesinde kendisini toplumsal gerçekliğe dayatmasıdır. Bu anlamda toplumun başına bela olmuş kişi, olgu veya toplumsal sorunları ifade etmek için

kullanılmaktadır. Kapitalizm "illet"e verilebilecek en iyi örneği teşkil eder.

İllüzyon: Yanılsama olarak da bilinir. Var olan nesne ya da uyarıların hatalı algılanması. Basit bir algı hatası değil, hatalı algılama biçiminde ortaya çıkan bir olgudur. Olmamış olan şeyleri olmuş gibi gösterme durumu için de kullanılır.

İlmiye Sınıfı: İslam toplumlarındaki eğitim, öğretim kurumlarına verilen addır. Devletin önemli noktalarında yöneticilik yapanların yetiştirdiği okul olarak ta belirtilebilir. Bu okulları bitirenler kadılık, müftülük, nişancılık defterdarlık cami hizmetleri gibi görevlere atanırlar. 12. yüzyıla kadar bu sınıf önemli oranda rolünü oynamıştır. İslam aydınlanması önemli oranda bu okullarda okuyanların arasından çıkmıştır. İmam Gazali ile birlikte bu okul sistemi önemini yitirmiş, tartışma ortamı ortadan kalkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda İslam aydınlanması sekteye uğramış, giderek karanlık bir dönem hakim hale gelmiştir. Bunun sonucunda uygarlıksal gelişmede öncülük Batı'ya geçmiştir. Bu konuda **Önder APO** şunları belirtir: *"Ortadoğu ilmiye sınıfı kendini tam da bu 12. 13. ve 14. yüzyıllarda tartışmaya kapattı. Tartışmayı dinden çıkarmayla suçlayarak katı dogmatizmi topluma dayattı. Zaten iktidar*

geleniğinin de çok beslediği bu eğilim, sonuçta Ortadoğu uygarlığının tarihte ilk defa öncülüğü Batıya kaptırmasına yol açtı."

Müslüman toplumlar Selçuklulardan kalma bu eğitim sistemi ni bazı değişiklikler yaparak kullanmışlardır. Osmanlılar genel eğitimlerini medreseler üzerinde kurmuşlardır. İlmiye mekteplerini de medreselere hazırlık yapan yerler biçiminde sürdürmüşlerdir.

İlmiye okulları diğer okullardan birçok yönüyle farklılık gösterirler. Bu farkların başında da beş yaşına gelen çocukların bu okullara alınması gelir. Bu çocuklar camilerin yanında kurulan sübyan okulları (küçük yaştaki çocukların eğitildiği yerler) denilen okullarda eğitime alınırlar. Bu okullarda öğretilen temel dersler alfabe ve dini eğitimidir. Bu okulların diğer bir özelliği de sınıf geçme gibi bir durumun olmamasıdır. Bu sübyan okullarında istenildiği kadar kalınır, verilen dersler tam kavrandıktan sonra okul bitirilmiş sayılır. Bu okulların diğer bir özelliği ise; buralarda eğitim veren öğretmenlerin uzman olmamalarıdır. Okuma yazması olan herkes bu okullarda eğitim verebilir. Oldukça kalitesiz ve düzensiz bir eğitim sistemi olan sübyan okullarında yetişen bu çocuklar bir üst düzey dedikleri, medreselerde yeniden dinsel eğitime tabi tutulurlar.

Alt tabakalardan gelen bu öğrenciler yerleştirildikleri medre-

selerde tam bir devlet bendesi olarak yetiştirilir ve dini hizmet veren kurumlara görevli olarak yerleştirilerek devletin kapı kulları durumuna getirilirler. Medreselerde verilen eğitimin programı tamamen dinsel içerikli olup dört bölüme ayrılmaktadır. Bunlar;

A- KUR'AN: İslâm dininin kutsal kitabı olan Kur'an'ın anlamı ve açıklamasını konu edinir.

B- HADİS: Hz. Muhammed'in sözlerini konu edinir.

C- FIKİH: İslâm hukuku ve uygulamasını konu edinir.

D-KELAM: Tanrının varlığını ve İslâm dininin doğruluğunu konu edinir.

Bu medreselerin yetiştirdiği öğrencilere ilmiye sınıfı denilmektedir. İlmiye sınıfının öğrencileri padişaha itaat etmenin dışında, dini vecibelerini yerine getiren, düzenin sadık hizmetkârlarıdır. Ortaçağ karanlığının eğitimli kadroları olarak yetişen bu insanların küçük yaşlardan başlanarak eğitilmesi ve bu temelde Osmanlıya hizmet etmeleri amaçlanmıştır. Bu konuda **Önder APO** şunları belirtir: *"Kralın yeni unvanı sultanlık, iktidarın şahısla temsilidir. Sultanı tanrıdan başka bağlayan bir irade yoktur. Tanrı emirlerini yorumlayan ilmiye sınıfı, kapıkulunun bir kategorisidir. Kendileri sultanın iradesinden başka bir şeyi temsil etmemektedir. Devlet üst toplumu kendini anlayış ve ahlak olarak topluma ezici bir biçimde egemen kılmıştır..."*

İlyada ve Odyssea: Eski Yunan edebiyatının iki büyük destanı. Sözlü edebiyat geleneğinin ürünü olan bu yapıtların M.Ö. 9 veya 8. yüzyılda yaşamış Homeros adlı bir şaire ait olduğu kabul edilir. İlyada, Akhalarla Troyalılar arasındaki savaşı, yıllarca süren Troya kuşatmasını konu alan 16 bin dizelik bir destandır ve Yunanlıların en büyük savaşçısı Akhilleus veya Aşil etrafında döner. Odyssea ise, Akhaların en zeki ve kurnaz savaşçısı Kral Odysseus'un Troya savaşı sonrası ülkesine, İthaka kentine dönerken 10 yıl boyunca yaşadığı serüvenleri, üstesinden geldiği güçlükleri anlatır. Batı edebiyatının temel kaynaklarından olan bu iki destanın zenginliğine pek az destan ulaşabilmiştir.

Yunan mitolojisi eski mitolojiler arasında apayrı bir yer tutar. Önceki mitolojilerin derin izlerini taşıyan bu mitoloji ussal düşünceye geçiş yeri özelliği gösterir. Yunan mitolojisi denilince aklımıza en önce Homeros gelir. Homeros da, dönemin öbür şairleri de yapıtlarını yazıya geçirmediler. Bu yapıtlar ve bu arada Boiotia'lı köylü şair Hesiodos'un yapıtları daha sonra toplandı. Yunan yazısının MÖ. 750 dolaylarında ortaya çıktığı sanılır. Böylece yazımı oldukça güç olan ve kullanımı günden güne azalan Miken alfabesinin yerini, yazımı çok güç olmayan yeni alfabe almıştır. Bu yeni

alfabe Fenike kaynaklıdır, ancak onun oldukça geliştirilmiş bir biçimidir. Fenikeliler yalnızca sesiz harf kullanıyorlardı. Yunanlılar seslileri de belirlediler. Böylece yirmi dört harften oluşan ve oldukça kolay bir alfabe geliştirdiler. Bu yenilik Yunan kültürünün gelişiminde büyük kolaylıklar sağladı. Homeros'un İlyada ve Odysseia adlı yapıtlarının yazıldığı 9. ve 8. yüzyıllar gerçekte Dorların Yunan uygarlığına ağırlık koyduğu dönemlerdir. Dorlar bu dönemde Doğu'nun fethine girişmişlerdir. İlyada'da konu edilen Troya savaşı da bu fetih savaşlarından olmalıdır. Öte yandan, İlyada'daki savaşçılar Aka insanları olarak belirlenmiş olsalar da, Dorlardan bir şeyler taşımaktadırlar.

Yunan kültürünü bize taşıyan en eski kaynak Homerosun İlyada ve Odysseia adlı şiirleridir. Bu şiirleri bize Homeros'un MÖ. 9. yy. dolaylarında bırakmış olduğu sanılır. Bu tarihi saptarken Herodotos'un şu sözüne önem veriyoruz: "*Homeros benden 400 yıl önce yaşadı.*" Kültür tarihiyle uğraşanlar bu tarihin doğru olması gerektiğinde birleşiyorlar. Onların birleştiği bir başka nokta, söz konusu şiirlerin Anadolu'da yazılmış olduğudur. Ama hangi kentte? Bu konuda görüşler çelişiyor. İlyada'nın Fransızca baskısını düzenleyen Eugene Lasserre, önsözünde Homerosun şiirlerine yedi kentin sahip çıkacağını bildiriyor, bu ko-

nuda çatışmalı görüşlerden Victor Berard'ın görüşüne öncelik veriyor. Buna göre, Homerosun yapıtları 1040 dolaylarında kurulmuş olan Miletos kentinde yazılmış olmalıdır. Bu şiirleri bir kişiye değil de bir çağa, bir topluma bağlamak isteyenler de vardır. Ancak belirtilen eserlerde belli bir sezgi ve anlatım bütünlüğü olduğundan, bu görüşleri geçerli saymak ve buna göre 'Homeros yoktu, Homeroslar vardı' demek biraz güç. Bu görüşleri Lasserre şöyle özetliyor: "1970'te rahip d'Aubignac İlyada üzerine akademik sanılar ve incelemeler adlı kitabında İlyada ve Odysseia'nın bağımsız şarkılardan, 'ezgi'lerden oluştuğu görüşündedir.

Daha teknik düzeyde ise;

İlyada: İlias Destanı adıyla da anılır. İlios'un kurduğu İlion, öbür adıyla Troya Savaşı'nı anlatan destandır. Yirmi dört bölüm ve on altı bin dizeden kurulmuştur. Destan, Troya ovasında Akhilleus'la Agememnon'un çekişmelerini anlatarak başlar ve Hektor'un öldürülüp cesedinin babası Kral Piliamos'a verilmesiyle biter. Bu ova da tanrılar da ikiye ayrılıp bir bölümü Akhalardan, öbür bölümü Troyalılarından yana savaşa katılır. Ne var ki, önemli olan tanrılardan çok insanlardır. Ares, Apollon gibi güçlü tanrıların yardımı bile Troyalıların yenilgisini önleyemez.

Odysseia: İlyada bir olayın, Odysseia bir kişinin destanıdır.

Konusuyla romanı, kuruluşuyla filmi andırır Odysseia.

Troya destanında olaylar düz akışlı bir anlatımla ortaya serimlenmiştir. Odysseia'da tam tersine olaylar zaman içinde geliştikleri gibi anlatılmaz, geriye dönmeler, anılar, atlamalar, sahne değiştirmelerle canlandırılır. Destan beş ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar birbirinden ayrı, bağımsız öykülerdir.

1-Telemakhia (I-IV)

2-kalyps'u'nun adasında (V)

3-Phaiakların ülkesinde (VI-IX)

4-Odyseus'un serüvenleri-kendi azından- (IX-XII)

5-İthake'de (XIII-XXIV)

Belirtilen içerikleriyle Grek teolojisini oluşturan bu mitolojik eserleri bütünlüklü tarih bakışı içinde ele alan **Önder APO**, düşüncenin gelişim tarihi içindeki yerlerini şu şekilde değerlendirir:

"Grek teolojisi, Sümer mitolojisinin bozulmuş bir türevi olarak gelişir. Mısır ve Fenike'yle Girit versiyonundan da sürekli etkilendiği için, tam bir eklektizmi yaşamaktan kurtulamaz. Fakat içselleştirmek için yoğun bir asimilasyondan geçirir. Zeus adeta Babil'in tanrısı Marduk'un kopyası iken, Kronos Enki'yi taklit eder. Zaten temel noktadan aktarma başlayınca, gerisi çorap söküğü gibi gelir. Bütün neolitik ve köleci sınıflı toplumun mitolojik ve dini kavramları, gerekli ad ve kavram değişikliğiyle birlikte

yerelleştirilir. MÖ 1500 yıllarına kadar tek bir adı bile anılmayan Grek mitolojisinde, bundan en zengin bir mitoloji geliştirilir. Maddi değerlerden daha önemli olan manevi değerlerin zaptı çok önemlidir ve bu başarılı. Neredeyse dünyada en görkemli ve yaratıcı mitoloji olarak kabul edilmeye çalışılan Grek mitolojisi, her geçen gün daha iyi anlaşılıyor ki, Sümer mitolojisinin ikinci, üçüncü elden bir kopyası durumundadır. Son yıllarda kanıtlanması için yapılan araştırmaların vardıkları sonuç budur. Zaten tarih eğer bir nehir akıyorsa, bu yıllarda bir kolunu buraya uzatmış; bu toprakları coşkun akışıyla beslediği gibi, oradaki küçük ırmak ve gölleri de ana akışına bağlamıştı. Grek mitolojisi gibi ondan yola çıkan felsefi gelişmesi de, bu uygarlık nehrinin taşıdığı bilim birikiminden de yararlanarak kendi çağını başlatacaktı.

"Grek filozofları felsefe çağını başlattığında, en azından Mezopotamya'da MÖ 10 bin yıldan beri derinleşen ve dalga dalga yayılan neolitik çağ kültürüyle sınıflı toplumun büyük birikiminin kaynaklarına dayanıyorlardı. Batı düşünce sistemi bu gerçeği son derece basit ve özensiz gösterir. Batı uygarlığının emperyalist yüzü, kendisine sarsılmaz bir meşru temel yaratmak için, her şeyde ileri sürdüğü 'benmerkezciliği' esas almakta-

dır. Diğer halk kültürlerinin ve uygarlık değerlerinin büyüklüğü ortaya çıkarıldığında, iddialarının geçersizliği kadar, kendilerinin büyük uygarlık nehrinin son beş yüz yıllık bir öncü katılım gücü olduğunu da kabul etmek zorunda kalacaktır.

"Grekler bu şoven anlayışı daha klasik çağın başlarında gösteriyorlardı. Yarımada'daki uygarlık alanı dışındaki tüm halklar ancak barbarlığı temsil edebilirlerdi. Halbuki kendileri tarihin açıkça gösterdiği gibi, o dönemin yeni yetme 'açgözlü çocuğu' durumundaydı. Mısır'dan mimariyi ve tapınak kültürünü, Fenike'den alfabeyi ve gemiciliği, Frigyalılardan demirciliği, Altın Hilal'den tarım devriminin tüm teknik araçlarını, Sümerlerden mitoloji ve teolojiyi aldığına, ilkel, yarı-göçebe, daha taştan kulübeler bile kuramamış bir dönemde yaşıyorlardı. Avrupa tümüyle vahşet toplumu aşamasındaydı. Tarihin çarpıtılması, bütün yanlış görüş ve tutumların altındaki temel nedendir ve büyük haksızlıklara yol açar.

"Bu uygarlık gerçekliğine rağmen, Greklerde bir özgünlüğün ve yaratıcılığın geliştiği de kesindir. Grek yarımadası ve yakın komşuları, Batı Anadolu ve Güney İtalya ile Kuzeyde Makedonya, tarihin Mezopotamya'dan sonraki en büyük uygarlık denemesine girerken, daha önceki biçimlerden esinlendikleri mitolo-

jik, teolojik ve ideolojik yaklaşımlarla yetinemezlerdi. Bunda coğrafya ve iklim farklılığından daha önemli rol oynayan bir olgu olarak, Sümer ideolojisi, hem Medya'da Zerdüşt geleneği hem de Hint Budha geleneğiyle aşılarak felsefeye yakın biçimler kazanmıştı.

"O dönemin düşünce diyalogları böyle bir yayılma özelliğine sahiptir. Bu düşünce sıfırdan başlatılması şurada kalsın, bu bilgiler oldukça olgun bir aşamada ve reformlardan geçmiş olarak taşınıp özgünleştiriliyor; moda deyimle ülkenin somut koşullarına aktarılıp yaratıcı bir biçimde uyarlanmaya ve uygulanmaya çalışılıyordu."

Bu anlamda "Nasıl Sümer uygarlığı Anadolu Hitit uygarlığını belirlemişse, Hitit uygarlığı da bir adım ötesini, Batı Ege'de İonya, esas olarak da Çanakkale boğazına hakim Troya kentleri aracılığıyla Grek uygarlığını etkileyecektir. Bu anlamda öncelikle Troya'ya dayanan bir 'kahramanlık çağı' büyük rol oynayacaktır. Aslında MÖ 1000 yıllarına kadar Hititlerin bir ileri karakolu, genelde de Ortadoğu uygarlığının en önemli yayılma kapısı ve merkezi durumunda olan Troya'nın önemi bu tarihi rolünden ileri gelmektedir. Nasıl Kaneş Mezopotamya uygarlığını Anadolu'ya taşımanın kapısıysa, Troya da Balkanlara ve Grek yarımadasına, giderek Avrupa'ya

taşımanın en önemli kapısı ve merkezini temsil etmektedir. Homeros'un 'İlyada'sının bu kadar ün yapmasının nedeni, merkezine Troya savaşlarının bir bölümünü yerleştirip işlemesinden, Avrupa'ya uygarlık ve tarih taşıran konumundan ileri gelmektedir. Troya'nın düşüşü yeni bir tarihi başlangıç teşkil edecektir."

Grek aydınlanması diye bilinen düşünce aşamaları içinde Grek mitolojisini oluşturan İlyada ve Odyssea'nın rolünü ise Önder APO şöyle dile getirmektedir:

"Homeros ve Hesiodos'la başladığı kabul edilen ilk süreç, Grek mitolojisi ve teolojisinin anlatım dönemidir. Homeros, klasik çağın büyük ozanıdır. Bir anlamda MÖ 1000 yıllarındaki şiir dönemini temsil ediyor, görkemli şiiri yansıtıyor. Bu tarihi dönemde Hindistan'da 'Vedalar', İran'da 'Avesta', Mezopotamya'da Babil Yaratılış Destanı 'Enuma Eliş', Kenan'da 'Yehova, Elohim', diğer deyişle 'Tevrat' anlatımlarının yazılı ve sözlü damgasını vurduğu yıllardır. Hepsindeki dil şiir dilidir. Bunlar kabile ve aşiret konfederasyonlarıyla hanedanların kuruluş destanlarını teşkil etmektedirler. Bunlara kahramanlık destanları demek de mümkündür. Kendini yarı-tanrı gibi gösteren, yükselen sınıf ve kişilerin arzu ve iradelerini yansıtmaktadırlar.

"Homeros'un anlattıkları, kendinden çok önceleri Ortado-

ğu coğrafyasında gelenekleştirilen bir anlatımın Grek kahramanlık aşamasının parlak bir uygulamasıdır; MÖ 1800'lerden 1200'lere kadar süren ve tarihi Troya şehrinin düşmesiyle sonuçlanıp Anadolu'nun kapısını bu sefer tersine Akalara ve Doralara açan barbar akınların destansı bir dille anlatılmasıdır. Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Troya şehrinin tarihi önemi büyüktür. En azından MÖ 4 bin yıllarından beri Mezopotamya ve Anadolu kültür ve uygarlık değerlerinin burası üzerinden Grek yarımadasına ve Balkanlara taşınmasında temel bir kapı rolünü oynamaktadır. Grek ve Balkanları beslemekte ve hakim olmakta, bununla Troya'nın göz kamaştırıcı altın çağı yaşanmaktadır. Troya'nın düşmesi bu nedenle büyük ve uzun süreli bir tarihin tersine çevrilmesidir. Gılgamış Destanından sonra ikinci derecede önem kazanan Homeros'un İlyada'sı, bu büyük tarihin on yıllık dönemini, MÖ 1200'lerin bitişinden sonraki bir savaşını destanlaştırmaktadır. Savaş o dönemde benzer birçok halk direnişinde ve saldırısında gerçekleşen biçimiyle destanlaştırıldığından, İlyada bu nedenle evrensel bir anlatım değerine sahip olmuştur. Barbarlık aşamasında, diğer bir deyişle henüz devletleşemeyen, etnik soy birimlerinin geçici ve zorlukla yürütülen federasyon tarzı bir-

liklerinde, kabile şeflerinin olağanüstü rolleri abartılarak anlatılmaktadır. Buna ihtiyaç vardır. Çünkü bu güç yoğunlaşması olmadan, bir sonraki aşamadaki sınıflı toplum ve devletleşme gerçekleştirilemeyecektir. Halen her halkın zihninde güçlü olarak yaşıatılan bu destansı anlatımlar uygar bir güce kavuşmanın önem ve zorluklarını yansıtmakta, tarihin çağ dönüşümünü ifade etmektedir.

"İlyada'nın yazılı bir halde günümüze ulaşmasının böylesine büyük bir tarihi değeri vardır. Homeros Greklerin ilk 'Helen' birlik rüyasını dillendirirken, gerçekleştirilenin büyük değerinin farkındadır. Bilindiği üzere Troya'nın düşüşünden sonra, Batı Anadolu'dan başlamak üzere MÖ 1200'lerden itibaren 'deniz kavimleri' denilen bir karşı yayılma dönemi başlar. Batı Anadolu 'İonlaşırken', bu dalga Mezopotamya, Doğu Akdeniz, Güney Akdeniz, Güney İtalya, bugünkü Makedonya ve Karadeniz boylarına kadar dalga dalga yayılacaktır.

"Homeros'un ikinci büyük destanı 'Odysseia', bu yayılışların deniz yoluyla gerçekleştirilene diğer parlak bir anlatımdır; deniz maceracılığının, fethinin destanlaştırılmasıdır. Tarihte ilk defa deniz yoluyla bir yayılmayı yazılı olarak günümüze kadar taşıdığı için, hem belgesel niteliği, hem de dönemin mitolojik edebi

dilini yansıtmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Burada Gilgames'in 'ölümsüzlük otu'nu aramak için yeraltı sularında yaptığı geziye benzer bir anlatıma sahip olduğu için, gelenekle ilişkisi açısından da değerli bulunmaktadır."

Sonuç olarak; Batı uygarlığının tarihini dayandırdığı Grek tarihinin bütünlüklü başlangıcını (gerek düşünsel gerek yaşamsal-maddi) anlatan, bu anlatımın ifadesi olan İlyada ve Odysseia'yı değerlendiren Önder APO şunları belirtir:

"Helenlerin önem kazanması, Avrupa kıtasındaki ilk uç noktası olması kadar, hem Anadolu üzerinden Mezopotamya uygarlığından, hem de Girit üzerinden Mısır uygarlığından birleşik olarak yararlanmasından ileri gelmektedir. Buna Lübnan üzerinden Fenikelilerin sentezledikleri Sümer-Mısır uygarlığının doğrudan taşınmasını da eklemek gerekir. Gerçekten eski bir deyişle söylendiği gibi, 'mal bulmuş mağribi -batılı' misâli, MÖ. 1500'lere geldiğimizde, Helen kabileleri bu uygarlık alanları tarafından yoğunca beslenirler. İlk adım Miken uygarlığıdır. Girit uygarlığına son verip kendine katan bu uygarlık, MÖ. 1200'lerde yeni kabile saldırıları ve iç nedenlerle sona ererken, MÖ. 1000'lerden itibaren sel gibi yeni bir hamleye girişirler. Troya erkenden düşürüldükten sonra

Batı Anadolu kıyıları Dorlar, İonlar ve Aiollar adı altında ismen de şekillenerek, çığır açıcı bir gelişme sürecine girerler.

"Bu süreç ünlü Homeros'un İlyada Destanında en güçlü anlatım ifadesine kavuşmaktadır. Batı kültüründe İlyada Destanının büyük önemi ve temel edebiyat kaynağını teşkil etmesi, Troya'nın tarihi rolünden ileri gelmektedir. İlk defa Doğu uygarlığının büyük bir uç kalesi Batının yeni yetme çocuğu Helenler tarafından düşürülmekte ve Doğuya yayılma yolu ardına kadar açılmaktadır. Troya'nın düşüşü MÖ. 1200'lerdir. Artık 'deniz kavimleri' olarak da adlandırılan ve ağırlıklı olarak Helenlerden oluşan yayılmacılar, Doğu Akdeniz'de Filistia adında, Karadeniz kıyılarında Pontuslulara kadar çok sayıda topluluk adı altında yeni bir kültürel kimlikle Ortadoğu uygarlığıyla etkileşime ve sentezleşmeye yönelirler. Tarihteki büyük Helen uygarlığı bu tarz bir oluşma ve gelişme diyalektikğine sahiptir."

Önder APO, bu oluşumun gelişme diyalektikliğinin ikiyüzlülüğünü de şöyle değerlendirir; "Atina demokrasisinin bir yüzü Sokrates, Platon, Aristo ve Perikles iken, diğer yüzü sayısız demagog ve sinsî yalancılardan ibaret oluyor.

"Helen kültüründeki bu ilişkili karakterin bütün Batı kültürünün temelinde de yattığı be-

lirtilebilir. Doğru söylemek Doğu kültürünün temel bir özelliği iken, yalan ve demagoji Batı kültüründe bunun zıddı olarak yansımaya bulmaktadır. Diyalektik gelişmenin diğer bir cilvesi! Doğru kendi zıddını yaratarak gelişir. Bu gerçeğin de derininde yatan, Helen kültürünün dayandığı zengin kültür mirasıdır. Eğer bu kültür dört koldan aşırılmışsa (Anadolu, Fenike, Mısır ve Girit), bunu gizlemek için muazzam bir demagojiye ihtiyaç duyacaktır. Helenler yaratıcılık göstermiş, başarılı bir özümsemeye dönüşüme katkıda bulunmuştur; ama midesinde ve beyinde sindiremediği unsurları da demagogik ifadelerle kendine mal etmekten çekinmemiştir. Helen tanrıları sisteminde Sümer ve Mısır'ın basit bir taklitçiliği var iken, kendi katkıları da daha insan yüzlü bir teolojidir. Hesiodos aslında Sümer ağırlıklı ilahiyatın Helen versiyonunun başta gelen peygamberidir. Homeros'un İlyada ve Odyssea Destanları da özünde Gilgamiş Destanının Hurri-Hitit versiyonlarının daha geliştirilmiş bir biçimidir."

İmam Gazzali (1058- 1111): Hocet-ül İslam (İslam'ın kanıtı) da denir. Horasan'ın Tûs şehrinde doğan Gazzali, şafii mezhebindir. Tasavvufun Sunni gelenekle bütünleşmesini sağlayan kelam (söz) ve fıkıh (hukuk) bilginidir. Yunan kökenli felsefe

geleneğine yönelttiği ağır eleştirilerle İslam'da felsefi ve usçu düşüncenin yüzyıllarca duraksamasına yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Gazzali, Aristotelesçi geleneği izleyen filozofların evrenin yoktan var edildiğini ve ruhun ölümden sonra yeniden bedenle birleşeceğini yadsıyan düşüncelerine, Tanrı'nın yalnız tümelleri bilip tikelleri bilmediği yönündeki savlarına şiddetle karşı çıkar. Gazzali'ye göre inançla usu uzlaştırmaya çalışmak boşunadır. Us ile inancın karşıtlığını kabul etmeyen, ikisini bağdaştırmaya çalışan düşünürler, kaçınılmaz olarak hakikatten uzaklaşacaklardır. Gazzali bu görüşleriyle imanla ilgili sorunlarda usu başlıca ölçüt sayan Mutezile Okuluna karşı Eşariye'nin tutumunu savunur. O'na göre Tanrıyı usla açıklamaya çalışmanın sonucu, Tanrıyı yadsımadır. Neden-sonuç araştırması da Tanrı'nın iradesini yadsıma sonucunu verebilir. Tanrı iradesi dışında doğa yasalarından söz edilemez.

Felsefesi: Zamanının büyük kelimacılarından olan Gazzali kesin bilgiyi bulmayı hedefler. Kesin bilgiye asıl hakikat olan Tanrı inancı ve sevgisiyle ulaşılabileneceğini savunur. Dönemin akılcı filozoflarını (meşşai felsefesi) eleştirir ve onların akıl yoluyla gerçek bilgiye ulaşma iddialarını reddeder.

Bilgi felsefesini, kesin bilgiye ulaşma amacı üzerine kurar. Kesin bilgi var mıdır? Şüphe edilme-

yen kesin bilgi var mıdır? Bu soruların cevabını şüphe yöntemini kullanarak bulmak ister. O'na göre duyu ve akıl tarafından elde edilen bilgiler kesinlikten uzaktır. O halde doğru bilgiye nasıl varılabilir? Gazzali bunun cevabını şöyle vermektedir: *"Tanrının insan kalbine bağışlayacağı doğal bir ışık ile varılır."* Doğal ışık veya NUR Tanrı'nın insan kalbine doğurduğu bir ışıktır. Bu ışıkla insan hakikatin bilgisine ulaşır. Akıl şeylerin dıştan görünüşünü görür, oysa kalp şeylerin iç tarafını görür. Akıl sonlu olanı kavrar, oysa kalp içindeki nurdan dolayı sonsuz olanı kavrar.

İslam dünyasında bilimsel düşünüşün ve içtihat (yorum) kapısının önünü alarak, felsefenin ve aklın düşünce yaşamından dışlanmasının baş sorumlusu olarak İmam Gazzali, 1000 yıldır Ortadoğu'nun başında bir bela olan dogmatizmin ortaçağ temsilcisi olarak tarihte yer edinmiştir. Nice filozof ve bilim adamı yetiştiren bir coğrafyanın kaderi bu olmamalıydı.

Önder APO geliştirdiği savunmalarda İmam Gazzali'yi özellikle Ortadoğu tarihi açısından şöyle değerlendirmektedir:

"İmam Gazzali ve Eşari ile felsefi düşünce dönemi kapanır. MS 12. yüzyıl, bu anlamda İslamiyet için katı dogmacılığın egemen olmaya başladığı, akla güvenin kalmadığı, Kur'an ve sünnete sözle bağlılığın tek bilim yo-

lu olarak bırakıldığı tutucu dönemin başlangıcıdır. Hristiyanlıkta da buna benzer tutucu ve engizisyona kadar giden bir kanat gelişmekle birlikte, reformculuk ve akılcılığın bağımsız gelişme yolları da daha fazla açılmaktadır. İslamiyet kendi reformcu ve dinden bağımsız akıl yolunu geliştirmemekle tarihinin en karanlık sürecine girer. Tarihi gelişme içinde değerlendirdiğimizde, neolitik toplumun doğusundan (MÖ 10 bin) MS 1200 yıllarına kadar insanlığın varoluşuna önderlik eden Ortadoğu kültürü, bu tarihlerden itibaren bu rolünü Avrupa'nın kapitalist uygarlık yükselişine terk edecektir. Aslında en önemli tarihsel görev, bu rol değişikliğinin nedenlerini çok yönlü çözümlemelere tabi tutmaktır. Bu görev hiç yapılmamıştır. Ancak Batılı bazı tarihçilerin (Gordon Childe, S. N. Kramer vb) özgün çabalarıyla tarihi gelişim açısı doğrultulmaya çalışılmaktadır. Kuru din savunmaları hiç başarılı olmamaktadır. Eski üstünlükleri savunmak da fazla anlamlı değildir. Mühim olan, tarihi gerileme nedenlerini anlamaktır. Bu süreci tüm boyutlarıyla ortaya çıkarmaktır.

"İslamiyet adına içine girilen büyük tutuculuk ve gerileme döneminin öncelikle ideolojik alanda başladığını açığa çıkarmak bizi doğru yönetime götürecektir. Bu yüzyıllarda Ortadoğu, maddi

zenginlik, sosyal gelişkinlik ve kentler bakımından Avrupa'dan üstündür. Gerileme busahada değildir. Avrupalıların gözünde Ortadoğu göz kamaştırıcıdır. Zenginliği ve ihtişamı, yaşam kalitesinin üstünlüğünü temsil eder. Haçlı seferlerinin en önemli nedeni bu alandaki üstünlükten ileri gelmektedir. O halde tutuculuğun ve gerilemenin nedenini ideolojik alanda aramak kaçınılmazdır. Avrupa 13. yüzyılda bilim yolunda önemli adımlar atmaktadır; 14. yüzyıl ise Rönesans'ın başladığı çağdır. 15. yüzyılda din alanında reformasyon süreci başlamaktadır. İslam toplumlarında tam aksi bir gelişme baş göstermektedir. Felsefe okulları zındıklıkla itham edilmekte, içti-hadın (tartışmayla sonuca gitme, hüküm çıkarma) kapısı kapanmakta, farklı düşünceleri ileri sürenlere farklı işkenceler uygulanmaktadır. Sühreverdi gibi, özgür düşünce ve felsefe yapmanın peşinde olanların derisi yüzülmemektedir. (MS 1190) Bilimlere ve akla güvensizlik, imanın sağlam gereklerinden sayılmaktadır. İbni Sina, Farabi gibi filozoflar ve bilginler kâfirlikle mahkûm edilmektedir. Çok sık ve sadece nakli bilgiler ve rivayetlere dayanan, Kuran ve sünnet ezberlemeyi bilim sayan, aklın bağımsız düşünmesini şeytanın işi sayan, bilimsel bilgilere tümüyle kapıyı kapatan, belki de Ortadoğu tarihinde ilk defa korkunç bir zihniyet

tutuculuğunu en değerli meziyet sayan bir softacılık dönemi açılmaktadır. Ortadoğu'nun talihsizliği olan hiç de layık olmadığı bu yeni softalık dönemi, tüm görkemli tarihi yitirmenin ve hafıza kaybının temel nedeni olduğu gibi, daha sonraki tarihsizleşmenin, sürekli yitirme ve gerilemenin de başlangıcıdır."

Bkz: İctihat

İmmanuel Kant(1724-1804):

1724 yılında Doğu Prusya'nın Koninsberg kasabasında doğan Kant, 80 yaşına kadar bu kasabada yaşamış ve 1804 yılında yine bu kasabada ölmüştür. Kant'ın doğduğu bu kentin dışına hiç çıkmadığı söylenir. Gündelik yaşamında oldukça dakik ve titiz olan Kant yaşadığı kasabada birçok fıkraya da konu olmuştur. Doğduğu şehrin üniversitesinde yaklaşık 30 yıl profesörlük yapmıştır. Modern çağda üniversitede felsefe hocalığı yapan neredeyse tek filozoftur. Tek istisna Hegel'dir.

Yazılarının önemli bölümünü ömrünün son yıllarında yazmıştır. Başyapıtı olarak kabul edilen Saf Aklın Eleştirisini 1781 yılında yayınlamıştır. Ancak başlangıçta yeterince anlaşılmadığından iki yıl sonra bu kitabını daha anlaşılır kılmak için değişik çözümler yapmış ve bunları 1778'de Pratik Aklın Eleştirisi adlı kitapta toplamıştır. 1790 yılında 3. kitabı olan Yargı Gücünün Eleştirisi adlı kitabını yayınlamıştır. Bunların dışında

broşür niteliğinde kimi çalışmalar da yayınlamıştır.

Immanuel Kant'ın öğretisi, eleştircilik adıyla anılır. Yeniçağ düşüncesinin kurucusu sayılan Kant, aklın ne olduğunu anlayabilmek için akli eleştirmiştir. Yapıtları bu düşünceden doğmuştur: Eleştiri düşüncesini İngiliz düşünürü David Hume'dan alan Kant'a göre eleştiri, her türlü felsefe çalışmasının çıkış noktası olmalıdır. Akıl nedir ve aklın gücü ya da güçsüzlüğü nerede başlayıp nerede bitmektedir? Kant, bu eleştirisiyle düşünsel, spekülatif felsefenin Tanrılaştırdığı akli gerçek yerine oturtmak ister. Yaptığı iş, pratik alanda bir eylemcilik işidir. Gerçekte doğrudan bir felsefe kurmaya girişmemekte, ancak aklın felsefe yapıp yapamayacağını ve akılsal bir felsefenin mümkün olup olmadığını araştırmaktadır. Vardığı sonuç kesindir: "*Akl felsefe yapamaz*". Bu açıdan Kant, bir başka noktadan idealizme vardığı halde, aklın güçsüzlüğünü ve salt akılla gerçeğe erişemeyeceğini belirtmekle idealizmi kökünden çökertmektedir. Pratik akıl adını verdiği irade ve eyleme, böylelikle de eylemsel töreye, ahlak ve duyumculuğa önem vermekle maddeciliği tutmakta ve üstün görmektedir. Tanrıya akıl yoluyla varılamayacağını ileri sürerek, bir materyalist anlayışla metafiziği yadsımıştır. Ne var ki duyuların getirdiği nesnel (dışımızdaki) algıları biçimlendirebil-

mek için, akla önsel, deney dışı veriler yakıştırmakla başka bir noktadan yine idealizmle birleşir. Kant'ı daha iyi tanımak için kitaplarına ve felsefesine bakmakta fayda vardır.

Kant felsefesine göre doğanın karşısında insanın aklı vardır. Bütün doğa nesnelerinin bu akılla kurulduğunu ileri sürer. Bu aklın tanrılaşması gerektiği fikri aslında kendisinin izleyicileri tarafından sonradan bu hale sokulmuştur. Kant'ın kendisi, doğasal nesnelerin kurucusu olduğunu savunduğu insan aklına sınırlar çizmekte, güçsüzlüğünü göstermekte ve aklın sınırları dışında asla bilinmeyecek olan bir metafizik (idealist) gerçekler dünyası olduğuna inanmaktadır. İnsan aklının güç ve güçsüzlük çelişmesini böyle ortaya koyuş, diyalektik yönleme götüren adımların büyüğüdür.

Salt aklın eleştirisi adlı yapıtında Kant, akılla felsefenin yapıp yapılamayacağı sorununun yanıtını araştırır. Salt akıl, duyarlılığı verilerden alınmamış olan bir bilgiyi gerçekleştirdiği iddiasındadır. Bu, nesneler düzenini aşır, düşünce düzenine yükselmek demektir. Giderek bilgi, aşkın bilgi, bilginin yargı olduğu sonucuna ulaşır. Sonuçta ise, duyuların getirdiği nesnel algıları biçimlendirebilmek için akla deney dışı veriler yakıştırmakla idealizmle birleşmiştir. Aklın mutlak gerçeği veya kendiliğinden şeyi bilemeyeceğini ileri sürmekle bilinemezlik

(agnostisizm) ile nitelendirilmiştir.

Metafiziğin dayanağı olan akıl ne türlü bir akıldır? Neyi bilebilir, neyi bilemez? Nesnel gerçeklikten koparılıp soyutlanmış olan bu aklın sınırları nedir? Kant bu sorulara yanıt arar.

Kant; *"Bilgimiz, dışımızdaki nesnelerden gelenlerle düzenleniyor inancına dayanarak metafizik olayları çözemiyorum. Bir de tersini deneyeceğim. Dışımızdaki nesneler, bilimizden gidenlerle düzenleniyor inancına dayanarak bakacağım metafizik olaylara"* diyerek doğanın karşısına insan aklını çıkarır ve bütün doğasal nesnelerin bu akılla kurulduğunu, inşa edildiğini ileri sürer. Ve giderek aklı tanrılaştırır. Bu konuda ardılları daha ileri giderler. Ve asıl onlarla bilgi tanrılaştırılır. Kant ardıllarının yaptığı gibi bilgiyi tanrılaştırmaz, tersine, bütün doğasal nesnelerin kurucusu olduğunu savunduğu insan aklına sınır çizer, onun güçsüzlüğünü gösterir ve aklın sınırları dışında asla bilinmeyecek olan bir metafizik gerçekler alemi bulunduğuna inanır. İnsan aklının gücüyle güçsüzlüğü çelişmesini böylesine ortaya koymak, diyalektik yönleme götüren adımlardan en büyüğünü atmak demektir.

Kant'a göre felsefe araştırması, bir değerlendirme, eleştiri olmalıdır. Felsefe akılla yapılır. Öyleyse akıllı değerlendirmek, onun ne olduğunu ve ne olmadığını iyi-

ce bilmek gerekir. Felsefe nasıl bir akılla yapılır?.. Deneyden yararlanmayan salt bir akılla ancak olabilir. Öyleyse salt akıl nedir? Kant, üç büyük yapıtından ilki olan Salt Aklın Eleştirisi kitabında bu sorunun karşılığını araştırır. Salt Aklın duyarlılığını verilerinden alınmamış bir bilgiyi gerçekleştirdiğini iddia eder. Buysa nesneler düzenini aşarak düşünce düzenine yükselmek demektir. Öyleyse salt akılla gerçek bir bilgi edinebilir mi? Öyleyse bilgi nedir, önce onu tanımlamak gerekir. Kant'a göre her bilgi, bir yargıdır. Ne var ki her yargı, bir bilgi değildir. Örneğin, her cisim yer kaplar yargısı bize yeni bir bilgi vermez, çünkü cisim kavramı esasen yer kaplamayı içerir; bu yargıda sadece bir çözümleme yapıyor ve cisim kavramı çözümlenerek kendisinde esasen bulunan bir bilgi hiçbir gereği yokken yeniden ortaya konuyor. Oysa "bu yük ağırdır" yargısı bize yeni bir bilgi verir, çünkü yük kavramı kendiliğinden ağır ya da hafif olduğunu bildirmez; burada, ötekinin tersine, bir çözümleme değil, bir bilgi elde ediyoruz. Demek ki bize bilgi veren yargılar, çözümsel yargılar değil, bireşimsel yargılardır. Salt akıl bu bireşimsel yargıyı aşkınlık yöntemiyle, deneyi aşarak gerçekleştirebilir mi? Kant bu soruya kesin olarak şu karşılığı verir: "Gerçekleştiremez." Eğer akıl aşılarak ulaşılan sonuçlar yanıt olmuyorsa, metafizik kesin olarak

yıkılmış olur: Salt Akıl deneyden yararlanmadan hiçbir bilgi gerçekleştiremez. Öyleyse metafizik tasarımlar, insanların romantik düşlerinden başka bir şey değildirler (Bu yargı, Kant'ın maddeci yanını belirtir ve Engels bundan dolayı kendisine utangaç materialist der.). Kant öncesi felsefenin Tanrılaştırdığı akıl, böylelikle tahtından indirilmiş olur; artık aşkınlık yöntemiyle çalışan salt akla güvenilmeyecektir. Kant araştırmalarının yanında eleştirilerine de devam eder. Salt akıl, bireşimsel yargı olan bilgiyi niçin gerçekleştiremez? Çünkü akıl, sadece bir birleştirme işini gerçekleştirmektedir ve bu iş için gerekli gereçleri nesneler düzeninden almaktadır. Elimizle tuttuğumuz taşı yere bırakınca düştüğünü görüyoruz ve ancak ondan sonradır ki "bırakılan taş düşer" bilgisini edinebiliyoruz. Bu deneyi yapmadan önce bu konuda hiçbir bilgimiz yoktur. Bize bu gereçleri veren duyarlıktır. Duyarlık, bu gereçleri nasıl verir? Zaman ve mekan içinde verir. Oysa nesneler düzeninde zaman ve mekan diye bir şey yoktur.

Demek ki bunlar duyarlığın dışarıdan almadığı, kendinden çıkardığı bir şeylerdir ve duyarlık bunları katmadan, dışarıdan aldığı hiçbir şeyi bize gönderemez. Bunlar, deneyden elde edilemeyeceklerine göre, aklın verileri olmaz. Çünkü küçük çocuklar, zaman ve uzayı düşünmeksizin

bilirler, hiçbir akılsal işlemi gerçekleştiremedikleri halde sevdikleri şeylere yaklaşır ve sevmedikleri şeylerden uzaklaşırlar. Öyleyse duyarlık, ne nesneler düzeninden ne de düşünce düzeninden aldığı bu şeyleri nasıl elde etmiştir? Kant bu soruya, kendine özgü bir karşılık verir: "Sezgiyle". Zaman, iç duyarlığın biçimidir, içimizden gelen her duygu zamanla birliktedir; mekan, dış duyarlığın biçimidir, dışımızdan gelen her duygu mekanla birliktedir. Katılmadıkları hiçbir duyumun gerçekleşmeyeceği bu biçimler, aklın verileri olmadıkları halde Deneyüstüdürler. Deneyden çıkarılmamışlardır ama bunlarsızda deney yapılamaz. Görüldüğü gibi Kant, artık Aşkın kavramından Deneyüstü kavramına geçmektedir; ona göre aşkın bilgi olamaz ama, deneyüstü bilgi olabilir.

Deneyden gelen verilere duyarlığın sezgiyle elde ettiği biçimlerin katılması, bilimsel bir bilgiyi gerçekleştirmeye yeter mi? Yetmeyeceğini söyleyen Kant, sonunda akla deneyüstü bir görev bulur: Bireştirme. Kant'a göre akıl bu görevi gerçekleştirmeseydi ne duyuların verileri, ne de duyarlığın katkıları bilimsel bilgiyi gerçekleştirebilirdi. Öyleyse akıl bu bireştirme işini nasıl yapıyor? Duyarlığın katkısıyla birlikte gelen bilgi gereçlerini düzenleyici kalıplara sokarak. Kant'a göre akıl bu kalıpları ne deneyden, ne de duyarlılığın sezgisinden almıştır; bu

kalıplar onda temel olarak vardır ve kendisiyle birliktedirler. Demek ki Kant'a göre bilgi, nesneler düzeninde değil, aklın düşünme düzeninde gerçekleşmektedir. Kant böylelikle kendi düşünme yöntemini de bulmuş oluyor: Deneyüstü yöntem. Kendi kurduğu bu terimle, eleştirici bakışını dile getirerek, bilgi'nin duyuların ürünü olduğunu savunan Duyumculukla, anlığın ürünü olduğunu savunan Anlıkçılığı aşar ve gerçeğin, her ikisinin birleşik bir üstünde'liğinde olduğunu ileri sürer. Önemli olan şudur ki; Kant, deneyüstü'ne deney'le bağıntı'sını kesmeden çıkmaktadır. Akıl birleştirme görevini gerçekleştiren deneyle bağlantısını koparırsa -ki fiziğin üstüne yükselme anlamında metafizik budur- aşkın'ın alanına girer ve köksüz düşler kurmaya başlar. Kant'ın deneyüstücülüğü; bağıntılı deneyüstücülüktür.

Bu düzeyde ancak deneyden gelen veriler birleştirilir, salt aklın kurguları birleştirilemez. Aklın birleştirici kalıpları, deneyle hiçbir ilgileri olmayan ve deneyden çıkarılmamış önsel kalıplardır, ancak deneyin verilerini birleştirmekte işe yarayabilirler. Kavramlarla nesneler arasında asla kopmaksızın bağıntı olmalıdır. Metafizik bu bağlantıyı gerçekleştiremediği içindir ki, metafizik bilgi olamaz. Yoksa Kant'a göre kesin, tümel, her zaman ve her yerde geçerli bilgi elbette deneyüstü ve

önceki bilgidir. Çözümsel yargıların tümü sondaki bilgidir ve deneyden sonra gerçekleşmişlerdir. Bu yüzden bilimsel ve kesin bir bilgi vermezler. Birleşimsel yargıların da önsel olanları vardır ama, sonal olanları da vardır. İşte asıl kesin ve bilimsel bilgi bu önsel birleşimsel yargılardadır. Örneğin, matematik yargıların tümü bu niteliktedir, iki kere ikinin dört ettiği yargısı hiçbir deneyden çıkarılmamıştır. Çünkü deney sınırlıdır, bin deney yaparız ama, bin birinci deneyde ne elde edeceğimizi bilemeyiz. Matematik yargıları, deneyden çıkmamış önsel birleşimsel yargılardır ama, bir bakıma bu karakterde olan metafizik yargılara benzemezler, çünkü her zaman deneye uzanabilirler. İki kere ikinin dört ettiği her zaman denenebilir, Tanrının varlığı hiçbir zaman denenemez (Kant, bu düşüncelerden ötürü, 1794'te II. Gillaumme hükümetinden bir ihtar alır, uyarılır ve din konusunda yazı yazması yasaklanır.)

Kant bu önsel, deneyden alınmamış, aklın kendi malı olan kavlıpların, ilkelerin ve yasaların uygun alanını sınırlarken sadece metafizik yolunu kapamakla kalmaz; fizik yolunu da kapayarak Bilinemezci, üçüncü felsefenin kapılarını açar. Kant'a göre akıl deneyin verileriyle bağını koparıp metafizik yapamayacağı gibi, deneyin verilerinin arkasına geçerek fizik de yapamaz. Çünkü deney bize sadece görünenleri vermektedir.

Bizse bu görünenlerin ardında bir de kendilik hayal ediyoruz ve yuvarı sınırı aşmaya çalıştığımız gibi bu aşağı sınırı da aşmaya çalışıyoruz. Kant, bu her iki aşmayı da aynı saymakta ve aklın kalıplarının sadece şeyin görünenine uygulanıp, kendisine uygulanamayacağını söylemektedir. Kant böylelikle, aklın sınırını kesinlikle çizmiş oluyor: Bu sınır, şeyin kendiliğidir ve hiçbir zaman aşılmamalıdır, çünkü bilinemez.

Kant'ın olduğu ortam, bir matematik-fizik-akılcılık ortamıdır. Nitekim Kant, üniversiteyi fizik doktora teziyle bitirmiştir. Matematik ve fiziğin ilkeleri aklın ürünü sayılmakta, gerçeğe akıl yoluyla varılabileceğini savunan ântikçağ düşüncesinin en yüksek aşamasına ulaşır. Böyle bir ortamda Kant, zorunlu olarak yapması gerekeni yapmış ve şu sonuca varmıştır:

"Bizler, gizlerle dolu bir evrende bir düş'ün düşün'ü görmekteyiz. Gerçekte bildiğimiz hiçbir şey yoktur. Sezgilerimizin, kavramlarımızın, deney dışı idelerimizin içine gömülmüşüz; bir şeyler kuruyoruz. Ne var ki, bildiğimizi sandığımız şey sadece olay'lardır. O olaylar ki, bilmediğimiz nesneyle asla bilemeyeceğimiz bir öznenin birbirlerine olan ilişkisi'nden doğmuştur. Nesne'yi bilmiyoruz, özne'yi de asla bilemeyeceğiz, akla zorunlu olarak bu iki bilinemez'in ortasındaki ilişki alanı kalıyor. Oysa akıl özgür ol-

ma dileğindedir; aşma çabaları bu yüzdendir. Salt aklın eleştirisi'nde bu özgürlük dileğinin işe yaramadığı anlaşılmıştır; salt akıl deneyle olan bağı koparak kuram yapamıyor, ama eylem de yapamaz mı?"

Kant ikinci büyük yapıtı olan Uygulayıcı Aklın Eleştirisi adlı eserinde bu sorunun karşılığını arar ve şöyle der: *"Zorunlukla olan'ın karşısında bir de özgürlükle olan var. Öteki bilim, buyusa töre-bilim alanıdır. Akıl salt olamıyor ama, uygulayıcı olabilir. Ne var ki bu durumda adı değişerek İrade olur. Doğru'nun duyusu nasıl nesneler düzeninden düşünce düzene yükselip biçimlenmek zorundaydı, iyi'nin duyusu da öylece düşünce düzeninde biçimlenip nesneler, düzenine inmek zorundadır."*

"Özgürlükle olmayan iyiliğin hiçbir anlamı olamaz. Ceza korkusu, armağan umudu, beğenilme isteği, geleneğe uyma zorunluluğu vb. gibi etkenlerle gerçekleştirilen iyilik, gerçek iyilik değildir. Demek ki aklın uygulayıcı olarak çok önemli bir görevi vardır: İyiliği, özgürlükle, salt iyilik için gerçekleştirmek. Bu özgürlük, duyarlığın bütün etkilerinden kurtulmuş bir özgürlük olmalıdır. Özgürlük zorlamaz, sadece yükümlü kılar. Ahlak yasası, fizik yasası gibi zorunlu olamaz. O, serbest bir seçim işidir. O, kendi yasasını kendisi koyar. Önceden konmuş ve verilmiş bir yasaya uymaz."

Demek ki tanrısal ve dinsel bir ahlak, gerçek bir gerçek değildir. Yasayla özgürlüğün çelişkisi, ancak kendi yasasını kendisi koymakla aşılabılır. Ve bu yasa insanlığı bir araç olarak değil, bir amaç olarak belirtecek bir biçimde olmalıdır.

Kant üçüncü büyük yapıtı olan Yargı Gücünün Eleştirisi'nde bu sorunların karşılığını arayacaktır. Kant, duyulardan gelenle -salt akıl-, düşünceden gelen -uygulayıcı akıl- arasındaki köprüyü Yargı gücü adını verdiği yargılayıcı akılla kurmak ister. Deneylerden gelenle düşüncede gerçekleşir, düşünceden gelen de deneyde gerçekleşir. Oysa bu gerçekleşmenin aklın buyruğuna uygun olup olmadığını Yargı gücü denetleyecektir. Bu aslında diyalektik materyalizmin "teori, pratikle doğrulanır" önermesinin Kantçı sezsidir. Burada bile utangaç materyalistliği görmek mümkündür.

*"Doğru, bir düşünceyle gerçekleştirilen bir iyiliğe güzel bir davranış diyoruz. Öyleyse güzel, bu iki ideyi birbirine bağlayan bir köprüdür ki bunu da Yargı gücü gerçekleştirir."*Kant, güzeli yüce'den ayırıyor. Bir fırtınada denizin kudurmuş dalgalarına bakarak: Ne güzel diyebiliriz ama, gerçekte duyduğumuz güzellik değil; büyüklük, güçlülük ve ürkütücülükten doğan yüceliktir. Yücelik, böylesine güzel olabildiği gibi yıldızlı bir gecenin ihtişamı gibi matematiksel de olabilir. Böylece

yüce'den ayrılan güzel; iyi'den, hoş'tan, yarar'dan da ayrılmaktadır. Güzel'in niteliği, hiçbir karşılık gözetmeksizin yargılanır oluşudur. Kantçılara göre iyi de bu niteliği taşır, oysa iyi, eylemsel bir irade işidir; güzelin ise ne eylem, ne de iradeyle ilgisi vardır. Hoş; duyuusal bir beğeni, güzel'se, yargısal bir beğenidir. Bir tabak meyve tablosu, onları yemek isteğini duyurursa hoş ve ancak bu isteği duyurmadıkça güzel'dir. *"Yararlı elde edilmek istenir; güzel'se sadece seyredilir."*

Güzellik, amacı düşünülmeyen bir amaçsallıktır. Bir müzik parçasında bize zevk veren onun besteleme nedeni değildir, oysa o yine de bir amaca uygun olduğu için güzel'dir. Kant böylece, estetik yargı'yı amaçsal yargı'dan ayırır. Sanatçı güzeli yaratırken onu belli bir amaca göre biçimlendirir, biz ise o güzelliğin amacını düşünmeden kavrarız. Güzelin bizler için anlamı, kendi amacına uygunluğu değil, bizim amacımıza uygunluğu'dur. Kant yapıtının ikinci bölümünde, Amaç kavramı'nı inceler. Kant'a göre amaçsallık Aristoteles'in dediği gibi; kendi nedenine uygunluk'tur. *"İki türlü uygunluk vardır: Biri güzeli doğuran özel uygunluk, ikincisi yararlı'yı doğuran nesnel uygunluk."* Bunun içindir ki bir çiçek, yağlıboya bir tabloda estetik yargının konusu olurken, bir ilaç kutusunun içinde amaçsal yargının konusu olur. Cansız doğa, sürekli bir

nedensellik içinde Descartesçi bir mekanizma ile düzenlenmektedir. Canlı doğaysa kendi amacıyla düzenlenir. Kömür bir neden-sonuç zincirinin ürünüdür, ama göz pek bellidir ki, görmek için yapılmıştır. Bu yüzden, doğanın açıklanışında amaçsallık kavramından vazgeçemiyoruz. Kant burada, aklın metafizik yapamayacağını söylediği halde, metafiziğin alanına yeniden ve iyice girmekte olduğunu görerek sakıntılı bir dil kullanır. *"Ne nedensellik ne de amaçsallık doğanın kendiliğini açıklayamaz"* der. Cansız ve canlı, tümüyle doğa, Kant'a göre bilinemez olmakta devam etmektedir.

Kant tarih görüşünü düzensizlikler üzerine kurduğunu söylese de, düzene göre hareket eder. O'na göre düzensizlikler düzen içindir. Uyuşmazlık, bütün istidatların gelişmesi için doğanın koyduğu bir araçtır. *"İnsan birlik ister ama, doğa ikilik istemiştir."* Bunda da doğanın bir amacı vardır. Her davranışın bir karşı davranışı vardır. Bu karşı davranışlar insan gücünü uyarıp, istidadını geliştirirler. İnsan tümünden iyi olsaydı gelişemezdi. Kötülükler insanı iyilikler için geliştirmektedir ki bu da sonunda bir toplum düzenine varacaktır. *"Doğa, insanın hem çalışmasını, hem de çalışmaktan kaçmaya uğraşmasını istemiştir."* Çalışmaktan kaçmaya uğraşmak çalışmayı gerektirir çünkü. İnsan, bir gün çalışmadan yaşayabilmek amacına ulaşmak için çalışmak

zorundadır. İnsanın kötü bencilliği onu geliştirmekte, büyük düzene yaratacak çabaya katılmasını sağlamaktadır. Doğanın bu inceliğini gereği gibi anlamamız gerekir. Tutkular olmasaydı insan sünepeleşir, gelişemezdi. İnsanlık tarihi yetkin bir toplum yasası meydana getirmek için, doğanın gizli bir planının gerçekleştirilmesinden ibarettir. Uyuşmazlıklar çatışa çatışa o yetkin toplumu hazırlamaktadırlar. Erdemsizliklerden rahatsızlık duyulmamalıdır. Çünkü insanı büyük amacı olan erdeme götürecek olan bu erdemsizliklerdir. Doğanın insan cinsini çözmeye zorladığı en güç sorun adaleti gerçekleştirecek olan uygar bir topluma erişmek sorunudur.

Kant'a göre tarihsel gidiş son derece düzenlidir. Kişilerin ayrı ayrı gidişleri düzensiz olabilir ve kişiler bu tarihsel düzenin farkında olmayabilirler. Ama insan türünün genel gidişi, bu düzenli gidişe uygundur. Bu tarihsel gelişimi de şu tezlerle sıralar:

1- Bir varlığın doğal güçleri, tam ve amaca uygun olarak gelişmek için belirlenmişlerdir.

2- İnsan akıllı tam olarak, insan türü çerçevesi içinde gelişebilir (Başka deyişle gelişen akıl, kişilerin ayrı ayrı akılları değil, ortak akıldır)

3- Doğa, kendi mekanik düzeninin üstünde kalan her şeyi, insanın kendi özgür aklıyla elde etmesini istemiştir (Başka deyişle akıl,

mekanik düzenden yararlanmayı gerektirmeyen bir güçtür).

4- Doğanın gelişmeyi sağlayan mekanizması uyuşmazlıktır (antagonizma). (Başka deyişle, uygunluğu sağlayan uyuşmazlıktır). (Başka bir deyişle insanın toplumsal olmayan toplumsallığı, özgür bulunmayan özgürlüğü... İnsan, hem toplumu kurmaya, hem de ve aynı zamanda toplumu dağıtmaya çalışan bir didişme içindedir. Toplumu toplum eden, bu çelişik didişmedir).

5- Doğanın insan türünü varmaya zorladığı en güç amaç, adaleti sağlayan uygar bir toplum yaratma amacıdır.

6- Bu adaletli bir toplum yaratma amacı hem en güç, hem de insan türünün en geç varabileceği bir amaçtır.

7- Gerçekten uygar bir yasa kurabilmek, uluslar arasındaki ilişkilerin uluslararası yasalara uygunluğuna bağlıdır. (Başka deyişle, nasıl gelişme ayrı ayrı kişilerden çok insan türünün gelişmesiye, insan türünün gelişmesi de ayrı ayrı ulusların değil, ancak uluslararası bir gelişmenin sonucu olabilir. Bunu sağlamak için de, önce devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde hiçbirinin tek başına bozamayacağı güçlü yasaların bulunması gerekir.)

8- İnsan türünün tarihi, yetkin bir toplum düzeninin oluşması için doğanın gizli bir planının yavaş yavaş gerçekleşmesidir. Çünkü doğa, insanın bütün yetenekle-

rini ancak böyle bir yetkin düzen-
de meydana çıkarabilir. (Başka
deyişle, insanın bütün yetenekle-
rinin gerçekleşebileceği tek ve bi-
ricik durum, böylesine yetkin bir
toplum düzenidir. İnsan, ancak bu
yetkin düzen içinde gerçek ve
güçlü insan olacaktır.)

9- İnsan türünün tam ve uygar
bir topluma erişmesini amaç edi-
nen bir doğa planını düşünmek,
doğanın bu büyük maksadını des-
teklemeektir.

Kant'a göre insan, böylelikle,
doğadan büsbütün koparak kendi-
sinin kurduğu dünyaya yerleş-
mektedir.

İMF: (International Monetary
Fund-İMF) Uluslararası Para Fo-
nu. Dünyanın en büyük finans ku-
ruluşudur.

1944'de Bretton Woods Kon-
feransları'nda kararlaştırılan, ulus-
lararası para sisteminin işleyişini
sağlamak üzere kurulan bir örgüt-
tür. Bu konferanslarda kurulması-
na karar verilen Uluslararası Para
Fonu ile Dünya Bankası ikiz kar-
deş durumundadır. Ancak IMF, u-
luslararası mali düzeni sağlamak,
Dünya Bankası ise uluslararası
kalkınma konularına yönelik faa-
liyetlerde bulunmak üzere kurul-
muşlardır. IMF, Bretton Woods
Sistemi'nin merkezi kuruluşu ola-
rak ortaya çıkmıştı. 1973 Mart'ın-
da bu sistemin yıkılmasından son-
ra faaliyeti sona ermemiş, aksine
bir ölçüde değişerek artmıştır.
İMF'nin başlıca fonksiyonu, dış

ödeme açığı olan ülkelere kısa va-
deli kredi açmaktır. O bakımdan
uzun vadeli kalkınma kredileri
veren Dünya Bankası'ndan farklı-
dır. Bugün IMF'ye üye ülkelerin
sayısı 150'nin üzerindedir. IMF'ye
üye olanlar aynı zamanda Dünya
Bankası'na da üyedirler. Sosyalist
Blok ülkeleri Bretton Woods kon-
feranslarına katılmakla birlikte,
bu kuruluşlara üye olmamışlardır.
Ancak zamanla bu ülkeler de
Fon'a üye olmaya başlamışlardır.
Gerek IMF'nin gerekse Dünya
Bankası'nın merkezleri ABD.'nin
başkenti Washington'dadır. IMF'-
nin en yetkili karar alma organı
üye ülkelerin Maliye Bakanları ve
merkez bankaları başkanlarından
oluşan Guvernörler Kurulu'dur.
(Board of Governors). İkinci or-
gan fonun güncel işlerini yürüt-
mekle görevli Yürütme Kurulu
(Executive Board)'dur. Üye ülke-
ler fona girişte varolan kotaların
%25'ini altınla, geri kalanı ise
kendi ulusal paraları ile ödüyor-
lardı. Bu kuruluşu fon denmesinin
sebebi bu şekilde çeşitli ülkelerin
paralarını bünyesinde toplamasın-
dandır. O nedenle de ülkelerin ko-
talarının bu kısmına "altın tranşı"
olarak değişmiştir. Ülke kotaları-
nın %25'ine eşit olan bu kısmın
çekilmesi otomatiktir. O bakım-
dan bu miktarlar, ülkelerin ulusal
dış rezervlerin bir parçası olarak
kabul edilirler. Kotalar aynı za-
manda üye ülkelerin alabilecekle-
ri kredi miktarlarını belirler. Fo-
n'un vereceği krediler yukarıda

değiniildiği gibi ödemeler bilançosu amaçlıdır. (Kısa vadeli) Fondan sağlanacak normal kredi hakları beş dilime ayrılmıştır (tranche). Birinci dilim rezerv transıdır. Ve kullanılışı otomatiktir. Ondan sonraki dilimler kredi translarıdır.

Birinciden dördüncüye doğru Fon'un öne süreceği şartlar ağırlaşır. Esasen IMF'nin kredi şartlılık ilkesi geçerlidir. Fon'dan borç almak isteyen ülke, ödemeler bilançosu açığını kapatmaya yönelik iç ve dış istikrar programı hazırlamak, sunmak ve Fon ile anlaşmak zorundadır.

Bu programların onayı Fon'u "yeşil ışık" yakması anlamına gelir ki bu diğer uluslararası mali çevrelerin alacakları bakımından da önem taşır. Fon'u yöneten Gubernörler Kurulu'ndan her üye ülkenin kotası ile orantılı oy hakkı vardır. En büyük oy hakkı ABD'nindir. Fon'dan borçlanma mekanizması farklıdır. Şöyle ki, borçlanmak isteyen ülke, Fon'a kendi ulusal parasını yatırarak, karşılığında istediği parayı fondan çeker. Bunun geri ödenmesi durumunda da, sağlam bir para ödenecek Fon'a yatırılan ulusal para geri alınır.

Fon kredi transları çerçevesinde verdiği normal kredilerden ayrı olarak başka kredi olanakları da sağlar. Bunlardan birisi destekleme kredileridir. (Stand-by Credits) Bu kanaldan da şartlılık ilkesi uyarınca kredi verilir. Bretton Woods sisteminin yıkılmasından

sonra da Fon'un kredi fonksiyonu sürmektedir. Ancak bugün bir de üye ülkelere uygulanan kur politikalarını "gözetme" görevini (surveillance) üstlenmiştir. Buradaki amaç, üyeler hangi sistemi benimsemiş olurlarsa olsunlar birbirlerine zarar vermemeleri, dolaşısıyla kur politikaları arasında uyum ve düzen sağlayarak, uluslararası ticari ve mali akımların gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bundan başka, Fon, üye ülkelerin özel ya da resmi borçlarını ödeyememeleri durumunda borç erteleme antlaşmalarının yapılmasına ve borcu geri ödeyecek planların hazırlanmasına da yardımcı olur.

İmparatorluk: Birçok ülkeyi ve bölgeyi içine alan büyük devlet. Tarihin ilk imparatorluğunu Akad hükümdarı Sargon kurmuştur. İmparatorluk dışa yayılma anlamına gelen emperyal sözcüğünden türemiştir. İmparator Roma döneminde hükümdarların resmi unvanı haline gelmiştir. Giderek büyük devlet ve krallıklar da bu unvanı kullanmaya başlamışlardır. Napolyon da kendisini imparator ilan etmiş, iktidardan düşene kadar da bu unvanı kullanmıştır. İmparatorluklar tek bir kavme dayanmaz, farklı kavimleri de bünyelerinde barındırırlar. Yine imparatorluk bünyesinde yer alan yerel iktidarlar da, boyun eğdikleri müddetçe iktidarlarını koruyup kendilerini var edebilirler. Bundan dolayısıdır ki tüm imparator-

luklar çok dilli, çok kültürlü ve yerel otoritelerin varlığını kabul eden bir özelliğe sahiptirler.

Tarihte bilinen en büyük imparatorluk Roma İmparatorluğu'dur. Asurlular ve Persler de büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtadaki hakimiyetinden söz edilir ki bu bir gerçeği dile getirir. Rus Çarlığı ve Çinliler de büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Kapitalizmin gelişmesinden sonra en büyük güç olan İngiltere ya da Britanya Krallığı'na "Güneş batmayan imparatorluk" tanımlaması yapılmıştır. Günümüzde ise; "süper gücü" olarak tanımlanan ABD için aynı değerlendirme yapılmaktadır. Çağla bağlantısı değerlendirildiğinde ABD'nin imparatorluk gelişiminde son halka olduğu söylenebilir ve bu konuda **Önder APO** şunları belirtmektedir:

"Kapitalist iktidarın emperyalizm ve ulusal-sınıfsal baskı sistemi dünyanın tümünü katlayacak büyüklüğe tarihte ilk defa ulaşır. İşgal edilmedik yer kalmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında bu gerçeklik yaşanır. Ulusal, sınıfsal, etnik, dini, cinsi temelde tahakküm, eritme ve hatta jenosit tarihte en yaygın aşamaya ulaşır. İnsanların en çok birbirlerinin kurdu olduğu çağdır. İmparatorluk pratiği açısından bakıldığında da ABD ile sonul bir aşamaya gelinmiştir. Son imparatorluk çağındayız. Teorik açıdan bu yönetim, devlet iktidarı-

nın bir şehir, bir ülke, bir ulus sınırını aşma, tek kişide yoğunlaşma ve sürekli yayılma, durdurulma ve gerileme, yıkılış aşamaları biçiminde cereyan eder. Toplum sistemine yerleşmesi zincirleme etki yaratır. Her yeni iktidar daha öncekinin izleri üzerinde imparatorluk olmaya zorlanır. MÖ 2350'lerde -yazılı tarihte bilebil-di-ğimiz- Sümerlerde Akad sülalesinden (Sargon'dan) başlayan bu tarihsel süreklilik, günümüzde ABD devletinde Bush'un sülalesi ile devam etmektedir. İşin ilginç, ilk imparatorluğun doğduğu alanda son imparatorluk çatışma halindedir. Demek ki burada bitkilerin kendi kökleri üzerinde kuruma ilkesini düşünebiliriz.

"İmparatorluk gerçeğinde tam bağımsız devlet, ulus, toplum anlayışına yer yoktur. Daha doğrusu tam bağımsızlık idealize edilebilir. Ama çok ender uygulamaya özelliğine sahiptir. Egemen realite, hâkim imparatorluk çerçevesinde bağımlılıktır. Düzeyler farklı olabilir, ama gerçeğin hâkim biçimini değiştirmez. Yaklaşık 4350 yıldır toplumsal yapılar üzerinde etkili olan imparatorlukta, hegemon devletle dolaylı veya dolaysız bağımlı olan en yakın müttefikinden en önemsiz uydu devletine kadar irili ufaklı birçok iktidar grubu mevcut sınırları içinde bağımlılık halindedir. En bağımsız geçinen ulus-devlet -esasinda ulusta azınlık-

çağında bu gerçeklik daha da geçerlidir. Hegemon güçten tam bağımsızlık, milliyetçiliğin bir toplumu etkileme, politik iddiası ve oyunudur. Hegemon demek en güçlü zihniyet, iktidar, sosyal ve ekonomik yapıyla askeri güce, bilim ve tekniğe sahip olmak demektir. ABD'nin varlığı bu tanıma denk düştüğü için günümüzün birincil hegemon gücüdür. Ama sistemin tüm krizinin, onun yönetiliş tarzının ve sonuçlanışının da en sorunlu taraflarından başta gelenidir."

İnanna: Uruk şehrinin koruyucu tanrıçasıdır. Sümer mitolojisiinde savaş ve aşk tanrıçası; evliliğin yol göstericisi, bolluğun ve bereketin simgesidir. Akad'lar İnanna'ya İştar; Kuzey Mezopotamya dağlık alanlarında yaşayan Kürtler Star veya Sterk demişlerdir. Başka halklar da kendi mitolojilerinde farklı adlarla adlandırmışlardır. Ayrıca İnanna Dağ Tanrıçası olan Ninhursak'ın devamıdır veya onun şehirdeki yansımasıdır. Ninhursak etimolojik olarak Nin=tanrıça, kur=dağ, Sağ=bölge anlamına gelir. Yani dağlık bölgenin tanrıçasıdır.

İnanna'nın kuruyucu Tanrıçası olduğu ünlü Uruk şehri MÖ 3200'lerde kurulmuştur. Bir ana tanrıça armağanı olan bu site devletinin kuruluşu ve gelişimi Sümer edebiyatının da ilk yazılı ürünü olan Gılgamış Destanı'nda oldukça çarpıcı bir tarzda anlatılmıştır.

İnanna'yı konu alan çeşitli mitoslar da vardır. Bunlardan biri 104 Me'nin Enki'den yeniden alınmasına ilişkindir.

Bu mitos kadın ile erkek arasındaki cinse dayalı egemenlik ilişkilerinin Enki ile İnanna şahsında anlatımıdır. 104 Me, uygarlığı geliştiren kutsal araçlardır. Kimin elinde bulunursa toplumu o yönlendirecektir. Me'lerin gerçek yaratıcısı ve sahibi ana tanrıçadır, yani İnanna'dır. Ancak bilgelik, kurnazlık ve hile ile Enki, bu kutsal Me'leri ele geçirmiştir. Mitos, bunların İnanna tarafından yeniden ele geçirilmesi üzerine kuruludur.

Neolitik toplum M.Ö. 10.000-4.000 yılları arasında ana tanrıça öncülüğünde en gelişmiş seviyesine ulaşmıştır. Ancak avcılıkla güçlenen ve çevresinde yeni bir toplumsal örgütlenme yaratarak gücünün farkına varan erkek, ana kadının evcil düzenini denetimine almak ister. Buna karşı ana tanrıça da geliştirdiği toplumsallığını bırakmaz ve yeni güçlenen erkeğe karşı mücadele eder. Bu mücadele site devletlerinin kuruluşuna kadar devam eder. Sümer şehir devleti olan Uruk'u kurup geliştiren Tanrıça İnanna Destanı bu mücadeleyi oldukça çarpıcı anlatır. Bu destan halen anatanrıça kültü ile ataerkil kültürün dengede olduğunu gösterir. Bu süreçte her sitenin bir tanrısı vardır ve bu tanrılar, tanrılar divanında, panteonda temsil edilir. İnanna'nın da tanrılar diva-

nındaki yeri -panteondaki yeri- çok önemlidir. Statüsü erkekten aşağı değildir. Uygarlığın temel buluşlarını ifade eden 104 Me'nin sahibi olması da toplumsal statüsünü veya panteondaki yerini güçlendirir. Bu panteonda gücünün farkına vararak hızla yükselen erkeği de, Eridu tanrısı Enki temsil eder. İnanna ile Enki arasında geçen mücadelenin işlendiği bu destan anaerkillikten ataerkilliğe geçişin mitolojik anlatımıdır. Mısır uygarlığında İsis-Osiris; Yunanlılarda Zeus-Hera bu tarihsel gerçeğin farklı anlatımlarıdır.

İnanna erkek cinsiyle çatışma halindedir. Enki uygarlığın temsilisi olan 104 Me'yi ele geçirmiştir. Dönemin sonunda bu kavgadan zararlı çıkar, eşitliğini yitirir. Çatışma, kavga Sümer tanrılar sisteminde kanlı olmaz. Yaşananlar söz ve sembol düzeyindedir. İnanna'nın şahsında dile gelenler, dönemin Sümer toplumunda kadının yaşadıklarıyla yakından bağlantılıdır veya kadının yaşadıkları İnanna'nın şahsında dile gelmektedir. Sümer toplumunda yaratıcılığından ötürü kadın büyük saygı görür. Ancak cinsiyete dayalı iş bölümü geliştiğinde, yani cinsiyet çatallaşması geliştiğinde konumunda sarsıntılar yaşar. İnanna'nın yitirdiği Me'leri yeniden ele geçirmesi, belki de Sümer kadının toplumsal statüsünü büyük bir gayretle bir kez daha düzeltme çabasıdır. Ama çatallaşan yol

ayrımında kaybetmeye de yakındır.

Bir diğer mitosda Dumuzi ile olan evliliğidir. İnanna, güzelliği tartışılmaz bir kadındır. Bir kadın olarak çekicidir ve taliplileri de vardır. Bir tarafta Dumuzi, bir tarafta çoban Enkumdi; her ikisi de İnanna'yı kendilerine eş olarak istemektedirler. Senenin ilk ürünleriyle İnanna'nın huzuruna gelip aşklarını dile getirirler. İnana çiftçi Enkumdi'nin getirdiği buğday, arpa vb. tarımsal ürünlerden ziyade; çoban Dumuzi'nin getirdiği süt, yağ, bal vb. ürünlerle ilgilenir. Dolayısıyla aşk ve evlilik kararını da buna göre, Dumuzi'den yana kullanır. İnanna'nın bu yaklaşımı dönemsel anlamda da olsa kadının öncelliğini ve seçiciliğini göstermektedir. Kadının özgür seçiminin dile gelişi, dönemsel olarak oldukça önemlidir. **Önder APO** bu konuda şunları belirtmektedir: *"İnanna mitolojik örgüsünde hem çoban-erkek, hem çiftçi-erkek bir yardımcı olarak yansımaktadır. Çoban Dumuzi - bu terim tüm erkek yükselişinin ilk orijini- ve çiftçi Enkumdi, İnanna karşısında saygı ve bağlılıkta yarış halindeler. Başarımları olmak için yapmadıkları iş yoktur. İnanna hala bariz bir öncülük konumundadır. Erkek, çiftçi ve çoban olarak ege-men olmaktan çok uzaktır."*

Ayrıca bu tercih, bir anlamda Sümer toplumunun tarıma geçişini veya tarımın öncelenmesinin

ifadesi olarak da değerlendirilir. Yine Dumuzi ile çoban arasındaki çekişme göçebe- çoban toplulukları ile yerleşik tarımcı topluluklar arasındaki çelişki ve çatışmayı da anlatır. Çoban topluluklarının, yerleşik tarımcı topluluklarına talancı baskınları olsa da, sonunda etkin olacak olanlar, bu anlatımdan da anlaşıldığı gibi, tarımcı topluluklardır. **Önder APO** bu konuda da; *"Sümer mitolojisindeki İnanna-Enki, Marduk-Tiamat ikilemi bu tarih öncesi çağı simgelemektedir. Sıradan bir mitolojik yorumlama bu gerçeği aydınlatmaktadır. İnanna, tarih öncesinin güçlü ana simgesidir; ısrarla 104 uygarlık aracı, kavramı ve yasası anlamındaki 'Me'lerinden bahsediyor. Tanrı Enki (ilk ataerkil soyutlama)'nin kendi öz yaratım değerlerini çaldığını belirtiyor. Destanın en heyecanlı bölümü olarak Uruk'tan Eridu'ya, kendi kentinden Enki'nin kentine gidişi, binbir çabayla 'Me'leri ele geçirip kaçırışı, bu büyük mücadelenin yansımasıdır."* demektedir.

MÖ. 3000 yıllarında söylendiği tahmin edilen bu destanın kahramanı olan İnana, tarih öncesinin güçlü ana simgesidir. Bu destanda hala ana kadının gücü dengededir. Bu tarihten sonra adım adım gerileyen anaerkil toplumunun ataerkil topluma karşı görkemli direnişi ifade eder. Ancak kadın giderek güç kaybeder ve musakaddim denilen geneleve düşer. Sümer ede-

biyatında en fazla işlenen konu, Sümer rahibi şahsında güçlenmiş, toplumsal öncülüğü ele geçirmiş ve iktidar olmuş erkeğin konumudur. Bu destanların temel özelliği de, ana tanrıça düzeninin yıkılması ve erkek tanrının egemen kılınmasıdır. Sonuçta rahip kendisine ziguratta harem, halk için de genelev yaratır. O zamana kadar toplumsal gelişmeyi olumlu yönde etkileyen kadın bedeni ve cinselliği, Gılgamış Destanı'nda anlatılan Enkidu'nun düşürülmesinde olduğu gibi düşürücü bir konuma getirilir. Kadın bedeni ve cinselliğinin kötülenmesi kadın aleyhine birinci cinsel kırımdayı da ifade eder.

İncil: Hristiyanlığın kutsal kitabıdır. Türkçeye Arapçadan geçen kelimenin eski Yunan'ca aslı (Evangelion) şeklindedir."iyi haber-müjde " anlamına gelir.

MS.50-60 yılları arasında Roma'da yaşayan Havari Petrus'un anlatımlarından, yine bir Havari olan Markos tarafından derlenen ve İsa'nın yaşamını anlatan en eski İncil yazılmıştır. Diğer İncil yazarları, İsa'nın öğrencisi Matta Levi ve Paulus'un yakın çalışma arkadaşı Doktor Luka, Markos'un yazdığı metni geliştirip, İsa'nın yaşamından kesitler sunmuştur. MS.85 yılında Yuhanna kendi İncil'ini yazmıştır. İncile yeni Ahit (Ahd-i Cedid)-antlaşma -denir. Bunun nedeni; Tevrat'tan,(Ahd-i Atik) izler taşınmasıdır. Tevrat

İngiliz Sanayi Devrimi

Ahd-i Atik olarak tanımlanmakta ve İncil de Tevrat'tan sonra yazıldığından ve de ondan esinlendiğinden Yeni antlaima anlamında Ahd-i Cedid olarak tanımlanmıştır.

İncil, Batı uygarlığının zihniyet yapısında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Roma imparatorlarının kendilerini Tanrı-kral yaklaşımlarını yerle bir etmiş, tanrılığı insanın bir sıfatı olmasından kurtarmıştır. Roma imparatorları da bu gelişmeyle birlikte artık tüm insanlar gibi birer insan haline gelmişlerdir. Bu çok önemli bir gelişmedir ve yüzyılları etkilemiştir. İncil'in oynamış olduğu role ilişkin **Önder APO** şunları belirtir:

"İkinci büyük manifesto olarak incili alabiliriz. Hz. İsa'ya dayalı bu gelenek, köleci Roma'ya karşı özünde baskı altında tuttuğu tüm yoksullar, işsizler adına yayınlanmış-geliştirilmiş bir bilirdir. Ezilen sınıflar adına belki de bir ilktir. Hristiyanlık genel adı altında yol açtığı sonuçlar günümüzde de en az tarihte olduğu kadar etkilidir."

Bkz. Hristiyanlık, İsa

İngiliz Sanayi Devrimi : 1640

- 1653 yılları arasında Cromwell liderliğinde başlayan ve 1649 yılında Kralın idam edilerek cumhuriyetin ilan edildiği Devrimdir.

Devrim (1640-53) patlak verdiğinde kral I. Charles "Uzun Parlamento" adı verilen zaman zaman toplanan parlamentoyu top-

lantıya çağırdı. Kralın oluşturduğu ve gereğinde dağıtabildiği bu parlamento, devriminin kurucu organına dönüştü.

İlk olarak 1640'ta toplanan bu parlamento kralın kişisel yönetimine karşı çıkarak kendi varlığını garanti edecek yetkiler talep etmiş, bunun üzerine kral ile karşı karşıya gelmişti. Tüccar sınıfı parlamentoyu desteklerken, soylular kralı izlemişlerdi.

Böylece ülke parlamento ile kralcılar arasında bölünmüş oldu. Londra, Bristol ve Norwich gibi kentler parlamentonun ordusu tarafından kontrol edilirken, kuzeydeki bazı İngiliz kentleri ile Wales kralcılarının kontrolü altındaydı.

İngiliz Devrimi'nin üssü asıl İngiltere coğrafyasıydı, kralcılarının üssü ise Wales toprakları oldu. Scotland ve İrlanda o tarihte henüz birliğe dâhil değillerdi.

1642'de iki taraf arasında iç-savaş patlak verdi. Bu iç savaş 1648'e dek sürdü. İç savaşın ilk evresini (1642-45/46) halkın desteğinin alan Cromwellciler kazandı. İskoçya'ya sığınmak zorunda kalan kral daha sonra parlamentoya teslim edildi. 1649'da parlamento kral I. Charles'ın ölüm kararını onayladı ve İngiltere'de Cumhuriyet ilan etti.

1653'te halkın taleplerini ve beklentilerini dikkate almayan Uzun Parlamento Cromwell tarafından dağıtıldı.

1689'da kansız bir devrimle özel mülkiyeti güvenceye alan

yasaların yanısıra, söz özgürlüğü vb. gibi kişisel özgürlükler ve haklar ilan edildi. Mutlakîyetin yerini bir Anayasal Monarşi aldı ve Kuvvetler Ayrılığı ilkesi benimsendi.

Burjuvazi ve orta sınıf aristokrasinin belli kesimleriyle de uzlaşarak esas olarak kendi çıkarlarını güvenceye alan ve halk devrimlerinin özlemlerini reform ederek kendi sistemi içinde eriten bir demokrasi ve hukuk devleti yaklaşımını benimsemişlerdir.

"Avrupa devrimlerinin en genel özellikleri olan 'özgürlük, kardeşlik, eşitlik' gibi talepler, tahakküme ve sömürgeciliğe karşı hiyerarşinin kuruluşundan beri ileri sürülen taleplerle aynı özdedir. Devlet iktidarı nasıl zincirin halkaları gibi gelişim göstermişse, halkların buna karşı hareketleri de kendi özgün gelişim tarihine sahiptir. İki diyalektik olgu ilişki ve çelişkileri ile sürekli etkileşim içerisinde. Toplumsal diyalektiğin bu ikilemini tarihi gelişim sürecinde özgünlükleri ve genelilikleri içerisinde görmeden, soyut genellemelerle başta devrim süreçleri olmak üzere temel toplumsal dönüşümleri kavramak çok zordur."

İnkalar: And Dağları'nın yüksek kesimlerindeki vadilerde yaşamış Kızılderililerin ataları olup, 12.-16. yüzyıllarda büyük bir imparatorluk kurmuş olan Güney Amerika'nın yerli halkıdır. 16.

yüzyıldaki İspanyol istilasından önce, ortalama 5-10 milyon nüfuslu, çok iyi örgütlü bu imparatorluk, 14. ve 15. yüzyıllarda güçlenerek bugünkü Bolivya, Peru, Ekvador ile Arjantin ve Şili'nin bazı bölümlerini içine alacak kadar geniş bir coğrafya üzerinde hakimiyet kurar.

İnkalar'dan önce Güney Amerika'da başka uygarlıklar da yaşamışlardır. Bunlar Bolivya'nın yüksek dağlık bölgelerinde, Titicaca Gölü yakınında yaşayan Tiahuanacolar; And Dağları'nın Ekvador'dan Bolivya'ya kadar uzanan yüksek yaylarında yaşayan Keçuvalar; Peru'nun Kuzey'indeki dağlarda yaşayan Çavinler; Güney kıyısındaki Nazkalar ve Kuzey kıyısında yaşayan Çimulardır. Bu eski uygarlıkların doğuşu yaklaşık MÖ 200 tarihlerine kadar uzanır. Bu insanların nereden geldikleri bilinmemektedir, ama ağır kayaları biçimlendirmedeki başarıları ve yapı tekniklerindeki ustalıkları düşünülürse, ne kadar yetenekli oldukları anlaşılır. Tiahuanaco'da birbirine kenetlenecek biçimde dikkatle oyulmuş dev bloklardan yapılma büyük taş yapılar vardır. Çimu ve Nazka halkının ise yapı ve piramitlerinde kayadan çok kerpici yeğledikleri görülmektedir.

Varlığı Roma İmparatorluğu ile aynı döneme rastlayan bu eski uygarlıklar Roma İmparatorluğu gibi, MS 200-400 yılları arasında çökmeye başladı ve MS. 800'de

çoğunun yerinde yalnızca yıkıntılar kaldı. Bundan ortalama 300 yıl sonra İnk Peru'nun ortalarındaki Cuzco vadisinden indi ve kendilerinden önce başka halkların yaşamış olduğu bu bölgeye yerleşti. İnkalar dağlardan kıyılara doğru yayıldılar. 15.yüzyılda çevrelerindeki güçlü kabilelere boyun eğdirdiler. Ele geçirdikleri topraklardaki insanların bir bölümünü başka bölgelere sürerek başkaldırmalarının önüne geçerken, bir bölümünü de tarım ve bayındırlık işlerinde zorla çalıştırdılar.

Cuzco vadisinde yer alan ve İnk İmparatorluğu'nun başkenti olan Cuzco "Güneşin Kutsal Kenti" olarak bilinirdi. İmparatora Tanrı gözüyle bakılır ve Güneş'in soyundan geldiğine inanılırdı. İmparatorun, yaşam ve ölüm konusunda tartışılmaz bir otoritesi vardı.

İnkalar 10 ailelik gruplar halinde örgütlenir ve kendilerine bir önder seçerlerdi. Önderler bir şefin sorumluluğunda olurlardı. Her şefin buyruğunda 5 önder vardı ve bu düzen hepsinin önderi ve yöneticisi olan İmparatora kadar uzanırdı. Toplumsal örgütlenmeleri bu şekilde olup, en alttan imparatora kadar uzanırdı.

Halk belirli bir yaşama ve çalışma düzenine uymak zorundaydı. Her şey devletindi. Çocuklar ve yaşlılar dışında herkesten çalışması beklenirdi. Tembellik ve insan onuruna aykırı davranışlar ağır biçimde cezalandırılırdı.

Halk yoksul değildi; ama malı mülkü de yoktu, özgürlükleriye sınırlıydı. Ürettiklerinin belirli bir kısmını İmparatora ve rahiplere vermek zorundalardı.

İnkalar, çatıları tahta kirişler üzerine saman örtülü, altın süslemeli büyük taş kaleler ve tapınaklar inşa ettiler. Cuzco Kalesi'nin duvarları tonlarca ağırlıkta taşlardan yapılmıştı ve yüksekliği 6 metreyi buluyordu. İspanyollar Cuzco'daki büyük güneş tapınağını bastıklarında olağanüstü güzellikte altın ve değerli taşlarla süslü eşyaların yanı sıra, üzerinde Güneş Tanrısı'nın resminin bulunduğu kocaman bir altın tabak bulurlar. Ay tapınağında ise her şey som gümüşlendi. Başkentte yapılan büyük şenliklerde Yağmur Tanrısı'na lamalar ve insanlar kurban edilirdi.

İnkaların evleri kendilerinden önceki uygarlıklara oranla daha küçüktü. Köylülerin evleri kerpiçten ve saman damlıydı. Eski Mısırlılar gibi, İnkalar da ölülerini ya mumyalar, ya da başka yöntemlerle korurlardı.

İnk İmparatorluğu'nun kıyı halkı bakırı döverek kaplar yapar ya da eritilmiş metali, kalıplara dökerek biçimlendirirdi. Kıyının Kuzey kesiminde yaşayan halk, değişik anlatımlı insan başı biçiminde çanak çömlek yaparlardı. İnkalar basit tezgâhlarda çok güzel duvar halıları ve yaygılar da dokurlardı. Oldukça ince olan pamuklu dokumalarını İspanyollar

ipek sanmışlardır. Kemik ve bambudan flüt, toprak ve deniz kabuklarından borazan ve tunçtan çanlar yapmışlardır.

İnkalar düzgün ve geniş yollarını taşlarla döşemişlerdir. Kayaları oyarak kısa tüneller, tahtadan köprüler yapmışlardır. Gelişkin bir haberleşme sistemleri vardı. Belli aralıklarda kurulu posta istasyonlarına ulaklar haber taşırdı. Yollarda ayrıca dinlenme evleri de yapılmıştır. Tekerlek bilinmediğinden yükleri lama sürüleri taşırdı.

Taş yontuculuğundaki üstün becerilerine karşın İnkalar'ın Mayalar gibi gelişkin araç gereçleri yoktu. Ne bir yazı sistemleri, ne de paraları vardı. İplere düğüm atarak hesap yaparlardı.

Dünyadaki ilk patates üreticilerinin İnkalar çiftçileri olduğu söylenir. Öbür ürünleri mısır, tatlı patates ve manyoktu. Domuz, ördek, köpek ve lama yetiştirirler, lama tüyünden dokumalar yaparlardı.

16.yüzyılda iki kardeş arasında çıkan taht kavgası imparatorluğu zayıflatır. Tahtın varisi Huascar'ı üvey kardeşi Atahualpa hapse attırır. Francisco Pizarro yönetimindeki İspanyollar altın aramak için Peru'ya ayak bastıklarında tahtta Atahualpa oturmaktadır.

İspanyol komutan Francisco Pizarro, Atahualpa'yı tuzağa düşürerek tutsak alır. Atahualpa hapisteyken Huascar'ın öldürülmesi için emir verir. Emir yerine getirilir; ne var ki, bunu gerekçe yapan

Pizarro, Atahualpa'yı idam ettirir. Başsız kalan ülkeye İspanyollar egemen olurlar ve İnka İmparatorluğu'nun topraklarının tümünü ele geçirirler.

Günümüzde yaşayan İnka nüfusu 3 milyondan daha azdır. Bugün And Dağları'nın Keçuva dili konuşan köylüleri İnkalar'ın soyundan gelir. Bunlar Peru nüfusunun yüzde 45'ini oluşturmaktadırlar.

İran İslam Devrimi: Uzun bir süreden beri İran'da hüküm sürmekte olan Monarşi rejimine karşı verilen mücadele sonrasında, Şubat 1979'da İran İslam rejiminin kurulmasıyla tamamlanan sürecin adıdır. Tarih boyunca örgütlü olan Şia din adamları, 1950'li yıllarla birlikte gelişen toplumsal muhalefeti de arkasına alarak ve çeşitli muhalif örgüt ve hareketlerle de ilişki geliştirerek Şahlık rejimini alaşağı edebilmişlerdir. Devrime giden yıllar, Şah karşıtı muhalefetin hız kazandığı yıllardır ve toplumun hemen her kesimi bu sürecin gelişmesinde yerini almıştır. İşçi sınıfı bu sürecin gelişmesinde çok daha belirleyici bir rol oynamıştır.

Mollaların devrimde etikli ve başarılı olmaları, Şia din adamlarının tarih boyunca örgütlü önemli bir neden olsa da, devrime katılan diğer güçlerin etkili bir yapısı olsa da, örgütlenmelerinin zayıf olması ve ideolojilerini topluma benimsetememiş olmalarının

dan kaynağını almaktadır. Dinsel inançları güçlü olan bu toplumda bu seçeneğin öne çıkması şaşırtıcı olmaz. Devrimde İslam seçeneğinin öne çıkması hem toplumun bu özelliğiyle ve hem de diğer gurupların çok önemli öncülük sorunlarından kaynağını alır. Mollaların başından beri orta kesimler üzerinde çok ciddi etkileri olmakla birlikte, temel örgütlenme alanları olarak camileri seçmeleri, kendi aralarında çok örgütlü olmaları ve kitlelere öncülük etmedeki boşluğu çok iyi değerlendirmeleri devrimin karakterini belirlemiştir. Dinsel eğilimin kitle tabanındaki etkisi İslam seçeneği dışında ideolojik kökenli ciddi alternatiflerin olmayışı, İslam Cumhuriyetine giden yolu sonuna kadar açmıştır.

Birleşik İşçi Sendikası devrimin en aktif eylem gücü olmasına, sol eğilimli parti ve örgütler toplum içinde örgütlü olmalarına ve uzun bir mücadele geçmişleri olmasına rağmen devrime öncülük etmede ciddi bir varlık gösteremezler. Aslında devrim İran halklarının ortak eseridir. Halkın hemen kesiminden insanlar devrime katılmışlardır. Despot Şahlık rejimine karşı kabaran öfke patlamış, yerine ne konulacağı konusunda en hazırlıklı olanlar dinsel örgütlenmeler ve Ayetullahlar olduklarından, devrime de onlar damgalarını vurmuşlardır. Halk ise önüne gelen İslam seçeneğini fazla sorgulanmadan kabul eder.

Şahın son kalesi sayılan ordu da halkın yanında yer alınca devrimin gerçekleşmemesi için bir neden kalmaz.

Asıl sorun Devrimden sonra baş gösterir. Herkesimin desteğiyle gerçekleşen devrim, konseyi oluşturan Ayetullahlar tarafından ele geçirilir. Zamanla muhalifleri olabilecek tüm kesimler bir bir etkisiz duruma getirilerek devre dışı bırakılır ve iktidarın tek sahibi haline gelirler. Sol, sosyalist, komünist, Kürt parti ve muhalefetleri sert yönelimlerle etkisiz hale getirilerek siyaset arenasının dışına atılırlar. Bu dönemle birlikte bir karşı ses ve muhalefet kalmaz, muhalefet yapmak isteyenler de en sert şekilde cezalandırılırlar. İslam Devrimi'ne karşı muhalefet yapmak, en ağır suçu işlemek kapsamında değerlendirilir hale gelir ve toplum da bu temelde suskun hale getirilir.

İran Monarşisi: Şahlık idaresi altındaki İran Devlet sistemi için yapılan tanımlama. İran'daki Şahlık yönetimi yaklaşık 2500 yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Resmîyette ve fiiliyatta Şahın tek söz, karar ve yetki sahibi olduğu uzun bir mutlak monarşiden sonra, bir parlamento yapısına da sahip olan İran meşruti monarşinin hakim hale geldiği bir yönetim modeline geçmiştir. Burada söz, karar ve yetki resmîyette yasa yapıcı olarak parlamentoya aittir ve Şahlık bir onay merci ya da yet-

kileri sınırlı bir kurumdur. Ama fiiliyatta Şahın çok daha etkili olduğu ve yetkiyi geniş çerçevede kullandığı belirtilebilir. Dolayısıyla İran monarşisini tarihi kökenleriyle birlikte ele alacak olursak iki döneme ayırmak gerekir. Bunlar; Şahın tek egemen olduğu mutlak monarşi ve Şah ile parlamentonun yetkileri paylaştığı meşruti monarşi.

İran'daki mutlak monarşinin egemenliği uzunca bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Belki de tarihte en uzun ömürlü devlet geleneğine sahip bir monarşidir. Dünyadaki sistem değişikliklerinden ve savaşlardan etkilense ve değişiklikler yaşasa da, varlığını ve geleneklerini koruyan bir devlet yapılanmasına sahiptir. 1900'lü yılların başında gelişmekte olan burjuvazi, ulema (dindar) ve bir kesim ara tabakaların desteğini de alarak Şahlık üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaları sonucu gerçekleştirilen yasal ve anayasal değişikliklerle mutlak monarşiye son verilir. Bununla Şahın yetkileri sınırlandırılır, en azından yasal anlamda gerçekleşen bu temelde olur. Yasal ve anayasal çerçeve Şahlık idaresinin yanı sıra, oluşturulan parlamentoyla ikili bir yönetim oluşturulur. Parlamentonun işlevi; yasa yapmaktır ve burjuva sistemdeki güç paylaşımı bu temelde gerçekleşmiş olur. Yani "kuvvetler ayrılığı" Şahlığı dengelemenin ve yönetimi paylaşmanın aracıdır. Burjuvazi mutlak iradeyi bununla

dengelemek ve de engellemek ister. Yasal düzenleme buna yöneliktir. Hukuken böyle olsa da parlamento yine de Şahın denetiminden tam anlamıyla kurtulamaz. 1900'lü yılların başından itibaren meşruti monarşiyle yönetilen İran, 1979 yılında gerçekleşen ve Şia din adamlarının önderlik ettikleri bir devrimle rejim değişikliğe uğramış, Şahlığa dayalı monarşi rejimi son bulmuş, yerini din temelli bir yönetim almıştır. İran'ın Devleti'nin adı da değişmiş, İran İslam Cumhuriyeti adını almıştır.

İran Monarşisi ağırlıklı olarak büyük toprak sahiplerine dayanmıştır. % 80'ı kırsal kesimde ve köylerde yaşayan İran halkı, monarşinin en önemli dayanağını olmuştur. Sanayinin gelişmediği ve enerji kaynağı olarak petrolün henüz bulunmadığı İran'da sınıfsal ayrışma geç yaşanmıştır. Şehirlerde cılız denilebilecek burjuvazinin, özellikle de ticaret burjuvazisinin etkinliği söz konusudur. Bu süreçler aynı zamanda yabancı sermayenin ülkeye girmesine fırsat tanıdığı, altyapının (demiryolları, karayolları, iletişim ve enerji hatların) kurulmaya çalışıldığı bir süreçtir.

Petrol'ün İran ekonomisinde temel rol oynadığı süreçten sonra, İran işçi sınıfında da hızlı bir artış ve sendikalaşma faaliyetlerinde önemli oranda gelişme sağlanır. 1940'lı yıllarla birlikte gelişen kapitalizmle ülkenin birçok alanın-

da değişimler yaşanır. Kırsal nüfus azalırken, kent nüfusu hızla yoğunluk kazanır. Zayıf da olsa sanayi hamle yapar ve ekonomide önemli değişiklikler yaşanır. Yerli mallarında bir artış ve buna uygun artışı, bazı reformların gerçekleştiği bir süreç yaşanır.

1950'li yıllar Musaddık hükümetinin (ULUSAL CEPHE) seçimiyle iktidara geldiği bir dönemdir. Bu dönem Birleşik İşçi Sendikası'nın ciddi bir örgütlülüğe sahip olduğu yıllardır. Yabancı sermayenin İran petrolü üzerindeki hakimiyetine son verme, cumhuriyet dahil bir dizi reform istemleriyle monarşiyeye karşı ciddi kitlesel grev dalgasının başladığı yıllar olur. ABD destekli bir darbeyeyle Musaddık iktidarı devrilir. Şah bundan sonra daha dengeli bir politika izlemeyi tercih ederek, halka reform sözü verir. Ordunun modernizasyonu da dahil petrol gelirleriyle İran'ın yeniden yapılanması girişimlerine hız verilir.

Yabancı sermayenin İran burjuvazisi üzerindeki olumsuz etkilerine sınırlamalar getirilir. Ancak İslami değerlerle çeliştiği gerekçeleriyle kadınlara oy hakkı verilmemesi, mollaların elinde bulunan toprakların dağılımını esas alan reformların yapılmaması Şah karşıtı tepkileri artırır. Ulema etkili olduğu şehir merkezlerindeki ticaret burjuvazisi ve bazı büyük toprak sahiplerinden aldığı destekle monarşiyeye ve dolayısıyla re-

formlara karşı tepkilerin dozajını giderek artırır. Şahlık monarşisi halkın gelişen bu istemlerini bastırma yoluna gider ve bu amaçla istihbarat örgütü Savak'ı etkili bir tarzda işletir. Bu ise baskı, işkence ve şiddetle toplumu yönetmek ve taleplerini dikkate almamaya yol açar. Şiddete dayalı yönetim tarzının halkta daha büyük bir tepki ve karşıtlık yaratması kaçınılmazdır. Bu ise sonun başlangıcı anlamına gelecektir. Örgütlü işçi kesimlerinin geliştirdiği grevlere mollaların, öğrenci ve aydın kesimlerin de destek vermesiyle eylemsellikler İran geneline yayılır. Şahlığa dayalı İran monarşisi bu gelişme üzerine son bulur.

İroni: Alaysama. Kibirli karakter Alazonu sürekli alt eden Antik Yunan'ın komik, zeki ve ezik kahramanı Eiron'dan türemiştir. Platon'un diyaloglarında Sokrates'in yarattığı ironinin kökeni de budur. Cahil ve alçakgönüllü biri gibi davranan Sokrates, herkeşe her konuda aptalca ve yanıtı bilinen sorular sorar. Amaç onların kendisinden daha cahil olduklarını göstermektir. Ironinin edebiyat dışı kullanımı istihza ya da ince alay diye adlandırılır.

İsa: Hristiyanlığın kurucusu olan Yahudi asıllı bir peygamberdir. Meryem'in oğludur. Hristiyanlar ve Müslümanlar onun basız doğduğuna inanırlar. Kuran bu durumu Allah'ın bir mucizesi

olarak niteler. Hristiyanlar, onun tanrının oğlu ve tanrının bir parçası olduğuna inanırlar. Tanrı, onun vücudunda cisimleşmiştir. Mesih adıyla da bilinir. Yine kuran'da kelimetullah (tanrının sözü) lakabıyla birleştirilir. Kutsal kitabı olan İncil, onun havarileri tarafından yazılmıştır. Miladın başlangıcı sayılan dönemde Nasıra'da doğmuş ve yine burada 30 yaşında iken, bir eyalet valisi olan Yahudi asıllı Pilatus tarafından çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Müslüman inancına göre Hz. İsa ölmemiş, tanrı tarafından göğe çekilmiştir. Hz Muhammed miraca giderken Hz. İsa'ya göğün ikinci katında rastladığını anlatır. Bugün Hristiyanların elinde bulunan 4 incilinde, zeytin dağında İsa'ya gönderilen İncil değildir. Birçok mucize gösterdiğine inanılır. Yemekleri çoğaltmış, çamurdan baş yapıp diriltmiş, körlerin gözlerini açmıştır. 41 mucizesi vardır. İslama göre kıyametten önce yeniden yeryüzüne inecek ve 40 yıl yeryüzünde kalacaktır. Bu sürede bütün kiliseleri yıkıp Müslümanlığı egemen kılacaktır.

Uygarlıksal gelişmelerde şehirlerde belli oranda rol oynamışlardır. Bazı şehirler devletlerle, iktidarlarla özdeşleşmiş, bunun karşısında da kimi şehirler etnisitenin dayandığı, devlet dışı toplulukların konumlandığı muhalif şehirler olmuşlardır. Sümer Mısır şehirleri devlet odaklı uygarlıksal gelişme yaşanırken, Urfa ve Ku-

düs gibi şehirlerde etnisiteye dayalı uygarlıksal gelişmeleri temsil edilmektedirler. Urfa daha çok Sümer emperyalizmine karşı, Kudüs'te Mısır kölecî emperyalizmine karşı rol oynamıştır. Her iki yerin de peygamber yatağı olması bu özelliklerinden dolayıdır. Buralar bir nevi muhalefet merkezleridir. MÖ 2 binli yıllardan itibaren bu kent ve yörelerin tarih sahnesinde tek tanrılı dinlerin merkezi olarak öne çıkmaları da bu konumlarından ileri gelmektedir. Hz. İbrahim'in kabilesi tarihte bilinebildiği kadarıyla hem Babil, Asur Nemrutlarına, hem de Mısırlı Firavunlara karşı yoksul kabilelerin ilk ciddi özgürlükçü halk partisini temsil eder.

Ortadoğu, İskender'in ölümünden sonra Grek hakimiyetine girer. **Antioklar dönemi** denilen bu dönemde, bu sefer Grek hakimiyeti gelişir. Daha sonra Roma'nın hakimiyet dönemi başlar. Roma İmparatorluğu savaşçı-iktidar kültürünün belki de en güçlü ve güçlendiren temsilcisidir. En azgın imparatorları çıkarmıştır. İnsanlığa karşı öldürmenin en dehşetli biçimlerini -çarmıhı, aslanlara parçalatmayı- sistemleştirmiştir. Roma yanlısı ve daha çok aristokrat nitelikte olan **Sadukiler** adlı yeni bir işbirlikçi partimezhep şekillenir. Bu, dini inançları Roma sistemine bağlı olan kesimlerdir. **Önder Apo** bu kesim hakkında şunları belirtir. "... *ikinci bir Kitab-ı Mukaddes (Septua-*

ganint) dönemi başlatılıyor. 72 kabileden seçilen bir kesim, İskenderiye'deki Grek krallığının yanına yerleşip orada güç ediniyorlar. Orada Makabiler denilen bir kesim, MÖ 200'lerde bir direniş dönemi başlatıyor. Çok şiddetli geçen bu dönemde bir milli kimlik kazanma ve bağımsızlaşma sağlanıyor. Daha sonraki Roma'nın (MÖ 63) üstünlük döneminde, Roma yanlısı bir Yahudi Krallığı halinde işbirlikçi bir Roma eyaleti olarak düzenleniyorlar..." Ancak bu baskılara karşı yoğun bir tepki ve isyan havası gelişir. Birçok muhalif odak oluşur. Yoksulları temsil eden **Esseniler** adlı bir tarikat gelişir. Bu hareket Yahudi'ye işbirliğini şiddetle karşı çıkar. Bu hareketin öncülüğünü vaizci ve vaftizci olan Yahya adında bir kahin yapmaktadır. Ki kutsal inançlara göre Yahya'da peygamberdir. Ancak Yahudiye'lerle işbirliği içinde olan Rebeca'lı entrikacılar tarafından başı kesilerek öldürülür. İşte Hz. İsa bu tarikat içinde yetişir. Hz. Yahya öldürülmeden önce Hz. İsa bir nevi Hz. Yahya'nın halifesi olarak sıvrılmıştır. Hz. İsa'nın bu durumuna ilişkin **Önder Apoşunları** belirtir. *"...Sosyal rahatsızlığın başını çekmek artık ona düşmüştür. Özünde bir sınıf savasını yürütmektedir. Ama somutlaşması yoksulların bir dini tarikatı biçimindedir. Aslında o dönemde yaygın peygamberlik geleneğinin önemli bir halkası*

olarak da şekillenmektedir. Farkı ilk defa Yahudi topluluğundan kopup, tüm halkların sözcüsü olarak ortaya çıkmasıdır. Bir nevi Yahudi milliyetçiliğine karşı enternasyonalizmi temsil etmektedir. Zaten Roma'nın kozmopolitliği gerekli objektif zemini yaratmıştır. Ortadoğu halkları Roma egemenliği altında yeniden harmanlanmaktadır. Zenginler ve yoksullar partisi olarak iki parti doğmaktadır. Helenizm döneminde de Yahudiye'de benzer bir bölünme yaşanmaktaydı: Sadukiler ve Ferisiler olarak. Bu gelenek ilk defa Hz. İsa ile Yahudi kavminin sınırlarını aşarak her kavmin yoksullarına seslenecektir. Bundan paniğe kapılan önde gelen Yahuda kâhinleri Roma Valisi Pilatus'tan Hz. İsa'nın cezalandırılmasını isterler. Pilatus kişi olarak önce kabul etmek istememesine rağmen, Yahudi işbirlikçilerin ağır baskısı, ortak çıkarları gereği çarmıha germeyi sonunda kabul edilir..."

İsa, Yehuda geleneğinde ortaya çıkmasına rağmen, karşıt kutbu temsil eder. Nasıl ki İbrahim Babilli Nemrutların geleneğinde yetişip onlara karşıtlık temelinde farklı bir dine yönelmişse, İsa da kölecilerle Roma'yla bütünleşmiş ve yoksullar dünyasından ayrılmış resmi kâhin Yahudiliğinden kopuşu ifade eder. Bu konumu aynı zamanda onu kavim çemberini de yıkmaya götürür. Bunda Roma dünyasının evrensel bir düzen

kurması maddi bir zemin teşkil etmiş ve objektif bir rol oynamıştır. Aslında İsa'nın Roma valisi **Platus**'a karşı özel bir tavrı olmamıştır. Hatta dünyevi iktidarın 'Sezar'ın hakkı' olduğundan bahsetmiştir. Şiddetle karşı olduğu şey resmi Yahudilik ve kâhinlik kurumudur. İsa, kâhinliğin olumlu özünü çoktan yitirdiğinden emindir. Maddi çıkar bağları ve yoksullar dünyasıyla çelişkisini iyi görüp tavrı koymuştur. Daha da önemlisi, tek tanrılı inancı katı bir şovenizmle yalnız Yahudilere özgü sayması, etrafta kaynayan yeni insanlık dünyasıyla açık bir çelişkiye işaret etmiştir. Kabile ve kavim olarak üstünlük anlayışı, yeni sosyal gelişmelerin etnik kökeni dışına taşmasını engellemiştir. Daha çok öne çıkan aynı etnik kökene mensup olma değil, aynı maddi koşulların ortaya çıkardığı sosyal gruplara mensup olma olgusudur. Yahudi toplumunun sınıf temelinde daha derin bir şekilde parçalanmasıyla, Yahudi ideolojisi de parçalanmıştır. Kabileler ve kavimlerin üst kesimleri Roma'ya özenip işbirliğine yönelirken, yoksul kesim başının çaresine bakmaya zorlanmıştır. Bir nevi enternasyonal bir zemin söz konusudur. İsa'nın çıkışı, Roma'nın kölelik dünyasının vicdanı olarak yükselmektedir.

Dönemin zihniyet yapısı içinde doğan Hz. İsa, özünde bu yapıda bir reform denemesine girişir. Dolayısıyla hem Roma'nın hem

de Yahudilerin din kültüründe farklılaşmaya yol açar. *"...Hem Yahuda Krallığı, hem de Roma Valisinin işbirliği halinde Hz. İsa'yı çarmıha germeleri yeni çıkışın devrimci özelliğinden ileri gelmektedir. O dönemin büyümüş yoksul ve işsiz insan kütleleriyle alt düzeyde din adamları ve devlet memurları İsa'ya ilgi duymaktadırlar. Zaten Hz. İsa, bir günde ortaya çıkmıyor. Dönemin çok önemli 'Esseniler' tarikatı ile ilişkilidir. Yine bir peygamber olarak anılan Hz. Yahya'nın elinden halifelığı almıştır. Yahya'nın, İsa'nın çarmıha gerilmemesinden önce başı kesilecektir. Bu dönemde yoğun olarak işsiz ve yoksul kitleleri sürekli büyümektedir. Kısacası köleci sistemin önemli bir kriz süreci yaşanmaktadır. Hristiyanlık biçimindeki zihniyet devrimi birkaç yüzyıllık evrimin sonucudur. Bir nevi yakın çağın Marksist, sosyal demokrat ve sosyalist hareketine benzemektedir. Hristiyanlık Roma'nın izinde yürüyen, adeta onun gölgesi gibi hareket eden bir yayılım göstermiştir. Tarihin en kapsamlı ilk yoksullar partisi olarak da düşünülebilir. Etnisiteyi değil, hümanizmi esas almıştır. Bu yönüyle de Roma kozmopolitizmini takip etmiştir. Roma imparatorlarına karşı en önemli direnme iddiaları, imparatorun tanrı olamayacağı söylemidir. Tanrı baba vardır, Hz. İsa onun oğludur. Bu cümlede Roma*

İmparatorluk zihniyetinin çözdürülmesi esastır. Görünüşteki din savaşı özünde bir siyasi savaştır. İlk başta havariler, daha sonra birçok aziz ve azize, rahip ve rahibenin büyük fedakârlıklarıyla Roma'nın manevi zihniyeti fetih edilir. Büyük Konstantin'le siyasi fetih tamamlanır. Hristiyanlık artık yeni devletin, Bizans'ın resmi ideolojisidir. Baştan sona çok şiddetli bir mezhep-leşme kavgası yaşamıştır. Bu günümüzde de hala devam eden bir rekabettir. Özünde ise farklı sınıflar ve etnik yapıların çıkar savaşları söz konusudur..."

İsa'nın çok planlı ve örgütçü olduğu söylenemez; daha çok inançlı ve sağlam bir ahlâka sahip bir insandır. İnançlarında samimi- dir ve pratik yaşamını tümüyle buna adanmış bir kişidir. İnsanlığı saran lanete karşı sonuna kadar kendini adanması, tanrının 'sözü' olmasındandır. Siyaseti ve taktiği düşüncecek, yapacak konumda değildir. Aslında en zayıf gözüken bu yönü, tarihe en güçlü bir biçimde gelişmesine yol açar. Bundan dolayı İsa'yı o dönemin koşulları yaratır. Bu nedenle de İsa kendini yetiştirmiş bir önderlik- ten, bir peygamberden ziyade, oluşturulmuş ve yakıştırılmış bir önder- bir peygamberdir. Bütün acı ve yoksulluk çekenlerin öz- lemleriyle, lanetlilerin öfkelerini sırtlayarak bir kurtarıcı haline ge- lir. Böylece beklenen Mesih -Kurtarıcı- olur. Çarmıha gerilme,

gerçek İsa'yı yaratır. Çarmıha ger- me olmasa muhtemelen İsevilikte o dönemin çok yaygın olan mistik tarikatlarından birisi olup sönebi- lirdi.

Hız. İsa'nın çarmıha gerilme- sinden sonra, yoksul ve çilekeş ar- dıllarının payına ise büyük azap- lar, takipler, öldürülmeler düşer. Hız. İsa sonrası Roma teröründen kaçan Havarilerin ilk durakları, Kürdistan kapıları olan Antakya, Urfa ve Nusaybin yöreleri olur. O zamana kadar oldukça sık kulla- nılan siyasal teröre dinsel terörde eklenir.

Bkz: Hristiyanlık, İncil

İsis-Osiris: Mısır dinleri, Me- zopotamya/Sümer dinlerinin yet- kince özümsemiş ve yerel değer- lerle birleştirilmiş versiyonudur- lar. Sümer dinlerindeki ikililik bu- rada da dikkat çeker. Bu ikililiğin bir yanı rahiplerin kölecisi sistemi sağlamlaştırmak amacı ile bir yı- ğın soyut düşüncelerle donattık- ları "büyük tanrılar kültü" ve ona uygun bir mitoloji iken, diğer ya- nı, bir noktaya kadar resmi dine bağlı olsa da komünal, etnisite ve ana tanrıçaya ait tarımcı dinlerdir. Bu ikilemi uygarlıksal gelişmenin dine yansımaları olarak formüle et- mek mümkündür.

Mısır mitolojisi, Mezopotam- ya mitolojisinden etkilense de önemli bir mitoloji olarak yer edi- nir ve diğer mitolojilerden önemli bir farkı da barındırır. Hemen tüm mitolojilerde Gök eril, Yer dişil

bir motif iken, Mısır mitolojisinde bu tersine çevrilmiş, Yer eril, Gök dişil tasarımlanmıştır. Bu yaklaşım yaratım süreciyle olduğu kadar firavunların egemenlerinin sonsuzluk tanımıyla da bağlantılıdır. Yine Mısır mitolojisinin önemli bir yönünü İsis-Osiris kültü temsil eder. Bu kült Mezopotamya mitolojisindeki Dumuzi/İnana-Tammuz/İştar mitoslarıyla büyük benzerlikler gösterir. Mısır'ın geçmiş tarihi bu konuları önemli oranda aydınlatır.

Mısırdaki dinsel yaşam MÖ. 4000'li yıllara kadar geriye gider. Teolojisi bu yıllarda oluşmuştur. Tarım ve hayvancılık etrafında gelişen bir yaşam, etnisite totemlerini de büyük çoğunlukla etkilemiş ve totemler hayvanlarla resmedilmişlerdir. O dönemlerde Sümerlerdeki gibi kozmoloji (gökbilim) henüz gelişmediğinden, gökyüzünü temsil eden tanrılar da yoktur. Kozmoloji geliştikçe gök-sel tanrılar da gelişir. Ancak bunlar bile yerel özellikler alır ve hayvanlarla temsil edilir.

Mısır inancında evrenin oluşumu bile hayvanlarla izah edilmiştir. Buna göre ilkin gök boşluğunda dört yılan vardır. Bu yılanlardan biri uçurumu, biri karanlığı, biri görünmezliği ve diğeri de suyu temsil eder. Bunların yanında evrenin çevresini saran ama yaratılmamış olan Apofis adlı yılan vardır.

Mısır mitolojisi ağırlıkta öte dünyaya dönüktür. Yaşam her za-

man ölüm tehdidi altındadır. Ölümlü ne kadar mücadele edilse de alt edilemez. Mısır inançları bu anlamda Anadolu inançlarıyla terstir. Basit bir kıyaslama bu durumu çok net gösterir. Mısır denince akla piramitler, mumyalar, ehamlar vb. ölümü çağrıştıran mezarlıklar gelir. Oysa Anadolu ve Grek uygarlıklarında sahne, stadyum, eğlence yerleri gibi yaşamı çağrıştıran özellikler ön plandadır.

Mısır mitolojisinin hayvana dayalı çok tanrıcılığı, doğal ve neolitik toplumun totem inancını yansıtır. Mısır'da merkezi otorite geliştikçe giderek daha güçlü ve merkezi tanrılar oluşur. Her yerde geçerli "üçlü tanrılar" sistemine geçilir. Bu tanrılar başlıcaları Ra (güneş), Nut (gök), Geb (yer)'dirler. Bu Tanrılar da Mısır'da bölgelere göre özelleşmişlerdir. Örneğin Menfis'te Pıtah, Sekhmet ve İmutep üçlüsü hakim iken; Abidos'ta Osiris-İsis ve Horos üçlüsü egemendir.

Mısır mitolojisinde evrenin oluşumu ve tanrılarının doğumu şöyle anlatılır: Güneş Tanrı Ra, sıvı olarak tasarlanan gök boşluğunda kendi kendine oluşur. Oluştuktan sonra kendi özünden Şu ile Tefnot'u yaratır. Diğer tanrılar da bu tanrı çiftinden meydana gelirler.

İsis, Mısır'ın ana tanrıçasıdır. Eski Mısır dilinde; Esi olarak anılır. Mısır'da doğmuş olmasına rağmen bütün dünyaya yayılmış

olan bir tanrıçadır. Kendisine Yunan ve Roma'da bile tapılmış ve adına Avrupa'nın birçok yerinde tapınaklar yapılmıştır. Erkek tanrı Osiris'in hem yaratıcısı, hem kız-kardeşi hem de eşidir. Analığın ve aile kurumunun simgesi ve koruyucusudur. Babasının tahtına oturan Horos'un da annesidir. Doğa güçlerine egemen olduğu ve onları yönettiğine inanıldığından büyücülükte de ondan yararlanılmıştır. Hala adına muskaları yapılmaktadır. Kendisine mal edilen öyküler çok fazladır. Bunların en önemlisi; kardeşi Seth tarafından 14 parçaya bölünüp ülkelin dört bir yanına dağılan kocası Osiris'in parçalarını toplayıp yeniden canlandırmasıdır. Yine eski mısır inancında gökyüzünü simgelediği kabul edilmektedir. İnsan biçiminde tasarlanan ilk Mısır tanrıçasıdır.

Osiris; Mısır'ın yüce kralı, tanrısıdır. Eski Mısır dilinde kendisine Osire denir. İsis'in yarattığı anlamına gelir. Osiris Mısır inancının en yüksek tanrısıdır. Geb ile Nut'un oğlu, Seth'in kardeşi, İsis'in hem kardeşi hem de kocasıdır. Doğanın her yıl sonbaharda ölümü ve ilkbaharda canlanmasını simgeleyen bir efsanesi vardır. Efsaneye göre; Tanrı Geb evreni yönetme yetkisini, oğlu Osiris'e bırakır. Ancak kardeşi Seth O'nu kıskanır ve O'na komplo kurar ve O'nu bir sandığa koyup Nil nehrine bırakır. Kocasını arayan İsis, O'nu Fenike'nin Biblos kıyıların-

da bulur, kurtarır. Seth bu sefer osirisi ondört parçaya böler ve her parçasını Mısır'ın ayrı bir köşesine gönderir. İsis kocasının parçalarını arar, erkeklik organı dışındaki tüm parçaları bulur, birleştirir ve kocasını yeniden diriltir. Dirilen Osiris yeryüzünde yaşamak istemez; ölümler ülkesine, yeraltına çekilir ve oranın kralı olur.

İsis, oğlu Horos'u babasının intikamını almak için yetiştirir. Bu sefer de amca-yeğen kavgası başlar. Seth, Horos'un bir gözünü çıkarır, Horos da Seth'i yaralar. Hekim tanrılar her ikisini de iyileştirir.

Bütün bu efsaneler Fenikeliler aracılığıyla Anadolu'ya, oradan da Yunanistan ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Seth-Osiris çatışmasını Mısır'da Kuzey-Güney çatışması olarak değerlendiren kimi yorumcular vardır. Merkezi imparatorluk güçlendikçe rahipler Osiris'i ölümler ülkesinin yargıcı ve hükümdarı yaparlar. Böylece etnisite ve doğal toplumun kültü olan Osiris, ruhban sınıfının ve köle sahiplerinin elinde güçlü bir baskı aracına dönüşür. Mısır mitolojisinde Güneş Tanrı önemli bir yer tutar. Firavun, Güneş Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Özü devleti kutsallaştırmaya, hükümdarı da tanrılaştırmaya dayanır. Tanrılaşan firavun ölünce Osiris'le özdeşleşir. Piramitlerde yapılan kazılarda, piramitlerin iç duvarlarında firavunların Osiris'le özdeşleşmeleriyle karşılaşmıştır.

İsis-Osiris inancı, birçok ulusu tek bir inanç etrafında toplamak isteyen Ptolamaus'un (İskender'den sonra parçalanan Helen imparatorluğunun mısır'daki beyliğidir) din politikasına da uygundur. Bu kült Kral Agustinos tarafından Avrupa'ya taşınır. Uzun bir süre Avrupa'da hüküm sürer. MS 391 yılında Roma Kralı Antonyus Mısır inançlarını yasaklar, tapınaklarını yıkar ve böylece İsis-Osiris kültürüne de son verir.

Bu kült, daha sonra gelişen tek tanrılı dinler üzerinde de etkili olur. Örneğin; bu dünyada erdemli yaşam, bu kültün temelidir. Daha sonra gelişen tüm dinlerde buna dayanır. Yine kucağında emzirdiği çocuğu Horos'la birlikte tasarımlanan İsis'in, Meryem-İsa motifine örnek teşkil ettiği söylenebilir. Hristiyanlıktaki Üçlü (baba-oğul-kutsal ruh)'nün de bu kültten etkilendiği belirtilebilir.

İskariot: Yahuda İskariyot İsa Peygamber'i ele veren 12 havariden biridir. İskariot 'katil' anlamına gelen Latince Sicario kökeninden gelir. İsa'yı ele verdiği için Yahuda İskariot olarak anılır. Geleneksel Hristiyan görüşüne göre otuz gümüş dinara İsa'yı ihbar etmiş, yakalatmış ve Çarmıh'a gerilmesine neden olmuştur.

İsa havarileriyle yaptığı bir sohbette İskariot'un ileride yapacağı ihaneti sezip konuşma sırasında hissettirmektedir. Fısıh yemeğinde havarilerine: "*Size doğ-*

rusunu söyleyeyim, sizden biri bana ihanet edecek" dediğinde, havarilerden her biri bunun kendisi olduğunu düşünüp kederlenirken "*beni demek istemedin ya*" diyerek sorarlar. İsa da: "*Bana ihanet edecek olan elindeki ekmeği benimle birlikte sahana batırandır.*" diye cevap verecektir. O sırada elindeki ekmeği sahana bandıran Yahuda İskariot; "*Rabbî, yoksa beni mi demek istedin*" diye soracak, İsa da; "*Söylediğin gibidir*" diyerek, kendisini ele verecek olan Yahuda İskariot'u gösterecektir.

İsa Gestemani Bahçesi'nde ibadet edip yakalanmaya hazırlanırken, Yahuda İskariot da İsa'yı yakalatmak üzere Yahudi Başkahinin yanına gitmiş, İsa'nın bulunduğu yeri göstermiştir. Yapılan sözleşme gereği İskariot Başkahin ve yanındakilerle birlikte İsa'nın yanına gidecek, tanıtmak amacıyla İsa'yı öpecek, gelenler de İsa'ı tutuklayacaklardır. Mizansen aynen uygulanır; İskariot İsa'yı öper, Başkahinle birlikte gelen eli sopalı ve silahlı insanlar da İsa'yı tutuklarlar. Yahuda İskariot bu tutuklama karşılığı olarak Başkahinden otuz gümüş dinar alır. İsa'nın Çarmıha gerilip öldürülmesinden sonra vicdan azabı çeken İskariot aldığı paraları geri götürüp Başkahine vermek ister. Ancak Başkahin O'nu ele veren sensin diyerek geri verilen parayı almaz. Vicdan azabı da Yahuda İskariot'un yakasını bırakmaz ve

bunun sonucu olarak da intihar eder. İskariot'un üzerinde bulunan ve İsa'nın ele verilmesinin karşılığı olan para ile alınan toprağa gömülür. Bu toprağa da; "kan bedeli" adı verilir.

İskender: 'Büyük' ya da 'Makedonyalı' İskender olarak da bilinir (MÖ. 356-13 Haziran 323 Babil). Makedonya'nın en büyük Kralı olmasının yanı sıra, tarihin tanıdığı en büyük komutanlarından biri olarak da bilinir. Pers İmparatorluğunu yıkarak Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuş, eski Yunan uygarlığının doğu'ya yayılmasında, daha çok da Ortadoğu uygarlık ve zenginliğinin Greklere taşınmasında etkili olmuş, efsanevi bir kahramana dönüşmüştür.

İskender, Makedonya Kralı II. Filip (Filipos)'in oğlu olarak doğar. Babadan kral olan İskender, sadece kendi döneminin değil, tüm zamanların en büyük zekalarından biri olan ve Latinlerin Magister Priamus, Arapların Üstadı Evvel dedikleri Aristoteles'in öğretilerini öğrenerek yetişmiştir. Babasının öldürülmesi üzerine krallık koltuğuna erken yaşlarda oturmuştur. Edindiği geniş bilgi ve kültürü, kral soyundan gelmenin verdiği yönetme bilgi ve deneyleriyle de bütünleştiren İskender, kral olur olmaz hocasından öğrendiği büyük amaçlarını gerçekleştirenin çabası içerisinde olmuştur. Bu amaçla ilk elden Yunanistan'ı Makedonya topraklarına katmaya ve ardından da cihan imparatoru olmak amacıyla Doğu seferine girişmeye başlamıştır. Bu amaçla Makedon ve Yunanlılardan kurduğu 40 bin kişilik orduyla Doğu seferine başlamıştır. İskender hocasından, büyük eylemlerin büyük düşüncelerden beslenerek geliştiğini öğrenerek hareket etmiştir. Kendi büyük amacı da büyük eylemine yol açmıştır. Doğu-Batı kaynaşmasını sağlamak, Yunan felsefe ve düşünce yapısını Doğu'nun dinsel ve mitolojik özellikleriyle birleştirmek ve bu temelde bir kültürel sentez yaratmak temel yaklaşımı olmuştur. Bu sentez Helenizm olarak ifadeendirilecektir. Ve Doğu'nun zenginlik ve ihtişamının Makedonya'ya taşınmasını da bu "büyük" amaçlara eklemek gerekmektedir.

İskender hazırladığı 40 bin kişilik ordusuyla Trakya sınırlarından Küçük Asya'ya giriş yapmış, küçük çaplı çatışmalar yaşasa da, duraksamadan Pers sınırlarına kadar ilerlemiştir. Denilebilir ki Doğu'ya yönelik bu seferinin ilk ciddi karşılaşmasını III. Darius komutasındaki Pers ordusuyla savaşında yaşar. Büyük bir güç denge-sizliğine rağmen Büyük Darius komutasındaki Pers ordusunu yenilgiye uğratır. Bu çatışma sonrasında Pers kralının barış çabalarını karşılıksız bırakarak Doğu seferini sürdüren İskender, Babil'i

İskender hazırladığı 40 bin kişilik ordusuyla Trakya sınırlarından Küçük Asya'ya giriş yapmış, küçük çaplı çatışmalar yaşasa da, duraksamadan Pers sınırlarına kadar ilerlemiştir. Denilebilir ki Doğu'ya yönelik bu seferinin ilk ciddi karşılaşmasını III. Darius komutasındaki Pers ordusuyla savaşında yaşar. Büyük bir güç denge-sizliğine rağmen Büyük Darius komutasındaki Pers ordusunu yenilgiye uğratır. Bu çatışma sonrasında Pers kralının barış çabalarını karşılıksız bırakarak Doğu seferini sürdüren İskender, Babil'i

ve Persepolis'i de denetimine alır. Ardından MÖ.333 yılında Mısır'ı işgal ettiği topraklara katar. Ve orada kendi ismiyle tarihi İskenderiye şehrini kurar. Duraksamadan işgal seferine devam eder ve bugünkü Türkistan topraklarına ilerleyerek Hindistan'a kadar gider. Bu alanları da denetimine aldıktan sonra yeniden Babil'e dönen İskender MÖ. 323 yılında burada ölür.

İskender'in kısa yaşam öyküsü bu şekildedir. İskender yaşamı kısasa ama o kısa yaşama sığdırdıkları oldukça fazla olan bir insandır. Denilebilir ki o yaş ve iktidar döneminde o kadar büyük gelişmeye yol açan başka bir kral yok gibidir. Bu büyük gelişmeler Helenizm gibi yüzyıllara damgasını vurmuş bir gelişmedir ki bu da hem Doğu, hem de Batı uygarlıklarını ciddi düzeylerde etkilemiş ve değişmelerine yol açmıştır. On binlerce Makedonyalı askerin Doğulu kadınlarla evlenmelerini sağlayarak sentez bir kültür yaratmaya çalışmıştır. Denilebilir ki İskender'in büyük başarısı da burada yatmaktadır. Yoksa iddia edildiği gibi başarısının nedeni askeri değil, yarattığı bu kültürel sonuçtur. Şüphesiz bu İskender'in asker olarak dehasını ve başarısını küçümsemek anlamına gelmez. **Önder APO** İskender'in başarısını ve yol açtığı sonuçları şöyle değerlendirmektedir:

"Her ne kadar abartılı olarak anlatılsa da, Büyük İskender'in

yürüyüşünde hakim olan askeri ve siyasal olmaktan ziyade kültürelidir. Askeri ve siyasal araçlar basit köprü rolündedirler. Ön koşuldurlar; ama belirleyici ve kalıcı etkiye sahip olan ve daha çok yön veren öge kültürdür. Helen kültürü, felsefi düşünce tarzıyla çok ileri bir konumdadır. Mısır ve Sümer'den kalma kurumların bu gelişmeye yanıt şansı yok denecek kadar azdır. Sınırlı Med-Pers reformculuğu da bu gelişmeyi karşılamaktan uzaktır. MÖ 300'lerden MS 300'lere kadar, Grek ve Roma dönemlerinde, Ortadoğu'da İskender'le başlayan Helen kültür çağı yeni bir aşamadır. İlk büyük Doğu-Batı sentezidir.

"Grekler Batı uygarlığı için özgün beşik olma rollerini iyi oynamışlardır. Bebeği sağlıklı büyütmüşlerdir. Nereden bakılırsa bakılsın, Doğuyla yapılan evlilik hayli verimli olmuş ve bu evlilikten doğan çocuk İskender haline geldiğinde, kendini boşuna Babil'de Semiramis'le bir evlilikle tekrar karşı karşıya bulmamıştır. Hem sembolik, hem gerçek olarak İskender-Semiramis evliliği, bir uygarlık evliliğidir ve doğan çocuğa 'Helenizm' adı verilmiştir. Bu ilk Doğu-Batı karışımıdır. İskender'in 20 bin askerini Mezopotamya boylarında yerli kadınlarla evlendirdiği söylenir. Kültürler böyle karışıyor ve kendi sentezini doğuruyor."

Böylesi bir sentezin sebebi ve sonucu olarak şekillenen İskender ve Helenizm'i, insan zihniyetinin gelişimi açısından değerlendiren ve bunu İskender'in hocası Aristo ile yorumlayan Önder APO; "Aristo aslında o döneme kadar biriken bilgi ve düşüncelerden genel mantık esaslarını inşa etme çabasıdır. Aristo bu anlamda o dönem için insan zihniyetinin bir toplamı, genel gücü olarak da tanımlanabilir. Sistematik bilgi ve düşüncenin hep doruktaki sembolü olarak adlandırılması onun bu özelliğinin bir sonucudur. Somut ifade ve uygulaması, Büyük İskender'in en büyük cihan imparatorluğunu gerçekleştirmesidir. Bu büyük düşüncenin büyük uygulanması, evrensel düşüncenin evrensel iktidarı anlamına da gelmektedir." demektedir.

Uygarlık tarihinin akışı içinde ve yine düşünsel gelişim tarihi açısından ele aldığı İskender ve Helenizmi maddi gerekçeleri açısından da ele alan Önder APO; "İskender'in Helenizm hamlesi, özünde Pers saraylarında biriken büyük zenginliklerle iki yüz yıllık hakimiyetlerine karşı büyük bir istila savaşıdır. Adeta Pers İmparatoru Büyük Darius'un (M.Ö. 520-485) Doğu ve Batıdaki hamlesini taklit etme tutkusuna sahip gibidir. O da Tuna kıyılarından Hindistan'da Ganj kıyılarına kadar en büyük istilaları başarıyla gerçekleştiren

me gücünü göstermiştir. Böylelikle bir kez daha Tuna'dan Indus-Ganj'a kadar Doğu-Batı uygarlık alanlarının ezici büyüklüğü Helen kültürüne açılmış olmaktadır. Bu istila temelinde çok sayıda kölecî devlet kurulur. Mısır uygarlığı Ptoleme Hanedanlığında yeni bir aşamada varlığını sürdürür. Başşehir İskenderiye, dönemin başta gelen kültür merkezidir. Anadolu'da uygarlık ağırlıklı olarak Bergama Krallığı altında yaşamını sürdürür. Selekoslar ağırlıklarını Mezopotamya'da merkezileştiren daha da geniş ve derinlikli bir İskender sonrası dönemi de oluştururlar.

"Tarihte Helenizm'in bu dönemi, MÖ. 30'dan MS. 250'lere kadar, özellikle kültürel alan başta olmak üzere, Doğu-Batı sentezinin en görkemli çağıdır. Kölecî uygarlığın en son yaratıcı gücüdür. Kölecî Roma da özünde bu ruhu ve anlam gücünü temsil eder. Latinlerin bu döneme katkısı şekli olmaktan öteye gitmez. Büyük Roma ve Bizans İmparatorluklarının (yaklaşık MÖ. 500 - MS. 1450) Helenizm tarihindeki yerleri bir katkıdan ziyade, bu Doğu-Batı sentezini büyük bir iş-tahla yemidir. Doğunun zenginlik alanlarında sınırsız istilalarla insanlık üzerinde en büyük baskı ve sömürü mekanizmalarını geliştirme bu dönemin çarpıcı özelliğidir. Hristiyanlık ve Müslümanlık biçimindeki çıkışlar, özünde Doğu uygarlığının ideolo-

jik, politik ve askeri olarak Batıya kayan Roma ve Bizans üstünlüğüne karşı bir başkaldırı, kurtuluş ve barış hareketidir." şeklinde yorumlayarak, böylelikle kısa gelişim tarihini de vermektedir. Yine benzer bir değerlendirmesinde ise bu gelişmenin Kürdistan gerçeğine ve yansımalarına dikkat çekmektedir:

"Tarih Helen ve Makedon aristokrasisinde, Anadolu'yu tamamen fethetme ve böylelikle hem büyük Med-Pers tehlikesini ortadan kaldırma hem de hiç görmedikleri kadar zenginliklerine el koymanın bir tutku haline geldiğini kaydetmektedir. Gece gündüz bunun hayalini kurmakta ve siyasi tartışmasını yapmaktadır. Bunu başarmanın en büyük tanrısallık iş olduğu müşterek inanç olmaktadır. Büyük düşünür Aristo (MÖ 385-320) bu inancı ve bilinci, öğrencisi olan Makedon kralı Filipos'un oğlu Büyük İskender'e sürekli aşılamaktadır. Doğu insanlarını hayvan gibi görme ve karınca gibi ezme fikri büyük ihtimalle Aristo tarafından İskender'e aşılanmıştır. İskender bu atmosfer içinde ve hocasının sıkı eğitimi altında yetiştiğinden sonra, çok genç yaşta babasının öldürülmesinden sonra önce, Helen birliğini ve sonra Makedonya etrafındaki boyları birleştirdikten sonra, tarihin seyrini değiştiren Doğu seferine açılır. Adeta Büyük Darius'a Büyük İskender olarak yanıt vermektedir.

dir. Bilindiği üzere döneminde yıldırım seferleri diyebileceğimiz savaşlarla insanları adeta karınca gibi ayağı altında ezip ta Hindistan Ganj nehrine kadar gider. Zaptetmedik yer bırakmaz. En ünlü savaşı Gavgemala (MÖ 331) bugünkü Erbil civarında olan Arbela'da geçer. Pers İmparatorluğu büyük savaş içinde düşer. O dönemin kültürel başkenti olan Babil'e tekrar döndüğünde, şanına yaraşır işler yapmaya devam eder. Doğu-Batı sentezinin sembolü olarak on bin Balkanlı savaşçı erkekle on bin Med ve Pers asilzade kızlarını bir seferinde evlendirir. Yendiği son kral olan III. Darius'un kızı kendisine düşer. Bu sefer batıda yeni doğmakta olan Roma Cumhuriyeti üzerine yürüme hazırlığı yaparken, bataklık sivrisineklerinden kapıldığı mikroppla çok genç yaşta ölür."

Bkz. Makedonlar / Helenizm

İskitler: Sakalar olarak da bilinir. MÖ. 1000 yıllarında Kuzey Kafkasyadan gelip Hazar Denizi çevresine yerleşmiş, kafkas halklarından birisidir. Bugünkü Kırım ve çevresinde yaklaşık 500 yıl kabile ve aşiret organizasyonu şeklinde güçlü bir yapı oluşturmuşlardır. Çok savaşçı bir halk olduğu söylenir. Hititlerle savaşlarında Hititleri yenerek tarihten silmişlerdir. Daha sonra güneye doğru akınlarını sürdürmüş, zaman zamanda Medlerle çatışmış-

lardır. Daha sonra bu alana gelen Somatlarla çatışmış, MÖ. 2. yy'da yenilerek onların denetimine girmişlerdir.

İsmail: İbrahim Peygamber'in oğlu olup kendisi de Yahudi peygamberidir. İslam inançlarında "Tanrı'nın kurbanı" anlamında, "zabihatullah" adıyla anılır. İslam inançlarına göre İbrahim'in tanrıya kurban etmek üzere olduğu oğlu, Hristiyan kaynaklarında da İsmail'dir. Zemzem koyusu onun Mekke'de ayaklarının bastığı yerde açılmıştır.

Bu, işin mitolojik ve dini yorumu iken gerçekte olan ise; İsmail ile gerçekleşen, insanın kurban edilmesi geleneğine son verilmesidir. İbrahim'in yaşadığı kabile döneminde insanların tanrılara kurban edilmesi köklü bir gelenektir. Mevsim dönülerinde, ürün toplama süreçlerinde ya da doğadan kaynaklanan ve hakim olunamayan olaylar karşısında tanrılara insanlar kurban edilerek şükran sunulmuş veya felaketi uzaklaştırmaları istenmiştir. Bu tarihsel olarak gerçek olduğu gibi, mitolojik olarak da işlenmiştir.

Fenike inanç ve mitolojisinde insanların tanrılara adak olarak kurban edilmelerine sıkça rastlanmaktadır. En büyük tanrı Baal'e, geleneksel olarak insanlar kurban edilmektedir. Kurbanlar da genelde küçük çocuklardır. İsmail de babası Hz. İbrahim tarafından kurban adayı olarak sunulmuştur.

Ancak son anda oğlunu kurban etme adağından vazgeçen Hz. İbrahim, bu geleneği ortadan kaldırmıştır. Tanrıların egemen olduğu bir çağda bu tavır son derece önemlidir ve tarih yapıcı niteliktedir. Bir geleneği ortadan kaldıran bu devrimci çıkışı **Önder APO** şöyle değerlendirmektedir:

"Hz. İbrahim geleneğinde görülen oğlu İsmail'i kurban etmekten vazgeçmesi de devrimci nitelikte bir uygulamadır. Fenike inançlarında kendi çocuklarını Tanrı Baal'e kurban etmek oldukça yaygın bir dinsel ibadettir. Büyük kötülükler ve olumsuzlukların önüne ancak böyle geçilmektedir. Hem çok vahşi hem de zorunlu ve yaygın olan bu adete karşı çıkmak, o dönemin koşullarında bir dinsel devrim niteliğindedir. Çocuk kurbanlığını önlemek, sıradan tekil bir olay olmayıp köklü ve yaygın, ama ilkel dinsel fanatizmin en uç örneğine karşı insan vicdanının uyanması eylemi olarak büyük değer ifade etmektedir. Bu, ilkelliğe karşı çok büyük anlamı olan bir eylem niteliğindedir. Öyle anlaşıyor ki, Hz. İbrahim sadece bu iki önemli devrimi geliştirmekle, yani dönemin iyice tutuculaşan ilkel puta tapıcılık ve çocuk kurban etme törenlerine karşı çıkmakla yetinmez. Kenan'ın El'ini (bu El ve İl kelimeleri de kaynağını İlah El'den alsalar gerek), Gök Tanrısı El'i kabul eder. Ama bunu kendi kabile önderliği ger-

çekliyle uyumlu hale getirerek yapar."

İspanya Demokrasisi: Yüz-yıllar boyu değişik din, kültür ve halklara ev sahipliği yapmış olan İspanya, günümüzde çok kültürlü demokrasinin örneklerinden biridir.

Batı Avrupa'daki kimi köklü demokrasilerde olduğu gibi İspanya da parlamenter monarşiyle yönetiliyor. 1975 yılında faşist diktatörlüğün sona ermesiyle tah-ta çıkan Kral 1. Juan Carlos, ülkenin devlet başkanı konumundadır. Her dört yılda bir yapılan seçimlerle oluşturulan mecliste 350 milletvekili; senatoda ise 259 senatör bulunmaktadır. Senatörlerin 208'si halkoyuyla seçilirken, 51'i otonom bölge yetkilileri tarafından atanmaktadır.

İspanya'da 17 otonom bölge ve iki otonom şehir bulunmaktadır. Bunlar; Andalusia, Aragon, Asturias, Baleares (Balair Adaları), Ceuta, Canarias (Kanarya Adaları), Cantabria, Castilla-La Mancha, Castilla y Leon, Cataluna (Katalonya), Comunidad Valenciana, Extremadura, Galicia, La Rioja, Madrid, Melilla, Murcia, Navarra, Pais Vasco (Bask Ülkesi) bölgeleridir. Bunların dışında Ceuta ve Melilla şehirleri de otonomdurlar. Bunların dışında bu otonom şehirlerin yakınlarındaki "Islas Chafarinas", "Penon de Alhucemas", "Penon de Velez de la Gomera" isimli üç adacık Fas

sınırları içinde olmakla birlikte İspanyol merkezi hükümeti tarafından yönetilir. En son hali 1979'da yürürlüğe giren anayasaya göre, her otonom bölgenin temel kurumsal normları kendi yasalarını oluşturur. Devlet bunları tanımının yanı sıra kendi düzeninin bir parçası olarak da korur. Bask ve Katalonya başta olmak üzere kimi otonom bölgelerin kendi parlamentoları, başbakanları, bakanları vardır. Söz konusu otonom bölgeler, Madrid'deki merkezi hükümete sadece dış politika ve savunma gibi konularda bağımlıdırlar. Bask ve Navarro bölgeleri, kendi bölgelerinde vergi toplama hakkına da sahiptirler. Katalonya da kendi bölgesinde vergi toplama hakkı için mücadele etmektedir. Ülkenin resmi dili İspanyolca'nın yanı sıra Katalan, Galiçya ve Bask dilleri de konuşulur. Söz konusu diller kendi bölgelerinde resmi dil olarak kabul edilmektedirler. Halkın yüzde 74'ü Kastilya İspanyolcası konuşurken; yüzde 17'si Katalanca, yüzde 7'si Galiçyaca ve yüzde 2'si de Bask dilini konuşur.

Katalonya otonom yönetimi, İspanya Anayasası'nın yürürlüğe girdiği 1979'dan itibaren, Katalanca'nın resmi dil olarak kullanımı ve eğitim dili olması yönünde bir dizi karar aldı. 1983'te yürürlüğe giren "Katalonya'da dilin normalleşmesi kanunu" ve bunu izleyen otuzdan fazla kararname sonucunda İspanyolca (Kastilyanca) karşısında yerel dilin sürekli

gerilemesine son veren yönetim, 1998'de yürürlüğe koyduğu "dil politikası kanunu" ile bu kez Katalanca'nın özendirilmesi girişimlerini devreye soktu. Bunun sonucu olarak Katalanca günümüzde Baskça veya Galiçyaca'dan çok daha yaygın biçimde kullanılmaktadır. Katalonya'da resmi dil olan Katalanca, günlük kullanım açısından da birinci dil konumundadır.

2004 ilkbaharındaki milletvekili seçimleri öncesinde, kazanma ihtimali zayıf olan Sosyalist İşçi Partisi'nin yeni lideri Zapatero, 1979 Anayasası ile oluşan, farklı özerklik derecesindeki 17 otonom bölge İspanya idari yapısının reformu için çalışacağı vaadinde bulunmuştu. 1979'da yürürlüğe giren Katalonya Özerk Yönetimi temel yasasını değiştiren bir yasa Katalonya Parlamentosu'nda üçte iki çoğunluğu elde ederse, İspanya Parlamentosu'nda bunun görüşülmesini kabul etme sözü vermişti. Zapatero, İspanya'yı oluşturan halkların kendi kendilerini yönetmelerinin sağlanmasının ve bunların kimliklerinin tanınmasının, bölgeleri daha da hareketlendirip İspanya'ya yeni bir dinamizm kazandıracak yararlı bir girişim olduğunu savunuyordu. Katalonya'nın bir "ulusal kimliği" olduğunu ve bunun tanınmasının, İspanya'yı "herkesin ulusu" olarak tanımlayan Anayasaya aykırı olmadığını belirtiyordu. İspanya'da 1979 Anayasası'nın öngördüğü

özerk bölge yönetimleri sisteminin daha da güçlü bir ademi merkeziyet yönünde değiştirilmesi tartışmaları Katalonya ile başlamadı. Merkezi yönetim, Bask Özerk Yönetimi'nin İspanya Devleti ile "özgür ortaklık" tesis eden, dolayısıyla Bask bölgesinin egemenlik haklarına haiz olmasını öngören bir yasa girişimini 2005 Şubat ayında görüşmeye açmayı reddetmişti. Buna karşılık Valenciana bölgesinin özerklik statüsünde değişiklik yapılması girişimini görüşmeyi kabul etti. Valenciana'ya kıyasla, Katalonya'nın girişiminin boyutları çok daha kapsamlı ve olası sonuçları İspanyol birliği açısından çok daha önemlidir. Katalonya sürecinin tamamlanmasıyla geline aşamayı federal bir İspanya'dan konfederal bir İspanya'ya geçiş olarak değerlendirenler çıkabilecektir.

İspanya parlamentosu, 30 Mart 2006 günü Katalonya Bölgesel Hükümeti'ne daha fazla özerklik tanıyan yasa tasarısı hakkındaki nihai kararını verdi. İspanya'da son dönemlerde büyük tartışmalara yol açan, Katalanların ulus olarak tanındığı ve özerklik haklarının artırıldığı yeni statü, İspanyol Meclisi'nde yapılan oylamayla kabul edildi. Katalan Meclisi, 2005 yılı Eylül ayında, söz konusu planı yüzde 90'lık bir çoğunlukla kabul etmiş ve kararın İspanya'nın merkezi hükümeti tarafından da onaylanmasını istemişti.

Katalonya'nın yeni statüsü, 154 ret oyuna karşılık iktidardaki Sosyalist İşçi Partisi ve diğer 5 partinin toplam 189 oyuyla meclisten geçerken, 2 üye de çekimser kaldı. Katalanların "ulus" olarak tanınmasını içeren yeni statüde, bölgesel yönetime daha fazla vergi toplama hakkı, Katalonya bölgesinde toplanan vergilerin Katalonya içinde kullanılmasının oranının yüzde 33'ten yüzde 50'lere çıkarılması, Katalonya içinde çalışan göçmenlerin haklarıyla ilgili sorumlulukların otonom yönetime bırakılması, daha fazla adli yetki verilmesi gibi maddeler bulunuyor. Meclis'in ardından Senato'da da kabul edilen yeni statü, Katalonya'da Haziran ayı başlarında yapılması planlanan referandumda kabul edilmesi halinde yürürlüğe girecek.

Özerklik planı onaylandığı andan itibaren, bölgenin bütçesi ve yargı organları üzerinde Katalonya bölgesel parlamentosuna daha fazla yetki tanıyan önlemler, teknik olarak İspanya'nın diğer bölgeleri için de geçerli olmaktadır. Bask bölgesinde daha fazla özerklik ya da bağımsızlık talepli çatışma ortamına rağmen sorun çözülmezken, Katalonya'ya daha fazla özerklik tanıyan tasarı, merkezi hükümetle kurulan diyalog sayesinde hayata geçme aşamasına gelmiş durumdadır.

Madrid'teki merkezi hükümetin müzakereler yoluyla Katalonya'ya daha fazla özerklik tanıma-

ya olumlu yaklaşmasının, Bask örgütü ETA'nın süresiz ateşkes ilan etmesinin nedenlerinden biri olarak görülüyor. ETA'nın ateşkes ilanının zamanlamasının bile, Katalan tasarısının parlamentodaki oylamasından etkilenmiş olabileceğine işaret ediliyor. Süresiz ateşkes ilanı, İspanya Anayasa Komisyonu'nun, Katalonya'nın özerkliğine ilişkin tasarının girişinde 'ulus' kelimesinin kullanılmasını onaylamasının hemen ertesine rastlar. Çünkü İspanya'nın her bölgesinde, daha fazla özerklik, hatta ayrılma talep edenler açısından bölgelerini "ulus" olarak tanımlamak büyük önem taşıyor.

Çok dilli ve çok kültürlü yapısıyla İspanya, geliştirdiği demokrasiyle kimi sorunlarını halen çözememiş olsa da farklı toplumları bir arada tutma ve yaşatmada önemli bir örnektir. Bu örnek tüm sorunların demokratik sistem içinde çözülebileceğini göstermektedir.

İsrail Devleti: Ellerindeki sermayeyi dönemin en büyük gücü olan Büyük Britanya ile birleştiren Yahudiler, Arz-ı mev'ut (vaat edilmiş topraklar) üzerine devlet kurma çalışmalarına 19. yüzyıl sonlarında İngiltere'de başladılar. 1848'de İngiliz hükümeti bir genelgeyle Filistin'deki konsoloslarını, Yahudilerin himayesine verir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya yeni ve büyük bir güç olarak

gelişince Yahudi faaliyetlerinin merkezi İngiltere'den Rusya'ya geçer. Siyonist hareketlerin başına geçen Theodor Herzl, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için birçok çalışmalarda bulunur. Bunun gayesi bir Yahudi şirketi kurup, vaat edilmiş topraklar üzerine müstakil ve üç dört milyon Yahudi'ye yetecek genişlikte toprak satın almaktır. Herzl, İngiltere ve Rusya gibi güçlü iki devleti arkasına alarak, gayesine ulaşma çabasıdadır. Herzl, Yahudi devletinin ancak, kutsal topraklar üzerinde kurulmasını istediğinden, 1870 yılından itibaren Yahudiler, Filistin toprakları üzerinde tarımsal yerleşme merkezleri teşkil etmeye başlarlar ve çok kısa bir sürede 1870-1896 yılları arasında Filistin'de on yedi tarım kolonisi kururlar.

Herzl, bu planını gerçekleştirmek için bölgeyi denetiminde tutan Osmanlı imparatorluğuna başvurur. Dönemin Osmanlı Sultanı İkinci Abdülhamid ile görüşerek, ondan Filistin'de bir Aristokratik Cumhuriyet kurmak için izin ister ve bazı tekliflerde bulunur.

Birinci Dünya Savaşının yarattığı yıkım sonunda, bölgede savaşın başsorumlusu olarak örülen İngiltere'ye dost bir devlet kalmaz. İngiliz menfaatleri, bu bölgede bir dost devletin bulunmasını gerektirir. Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti bu boşluğu doldurabilecektir. Bundan dolayı 2 Kasım 1917'de İngiltere dışiş-

leri bakanı Arthur Balfour'un girişimiyle bir deglerasyon yayınlanır. Böylece Balfour Deklarasyonu ile yeni bir süreç, 1917 süreci başlatılmış olur. Birleşmiş Milletler Cemiyeti de 1920 yılında, Filistin'i bir İngiliz mandasını olarak tanır. Bundan sonra kurulan bir Yahudi bürosu İngiltere nezdinde Yahudi haklarını temsil etmeye başlar. Bundan sonra Yahudilerin devlet kurma çalışmaları daha da yoğunlaşır. 1925'te Skopos dağı yakınlarında Yahudi üniversitesi kurulur.

Kapitalist-emperyalist sistemin yaşadığı buhran, finans kapitalin birleşmesine ve faşizme dönüşmesine yol açar. Bu dönemde başta Avrupa olmak üzere birçok yerde faşist iktidarlar kurulur. Bu iktidarların oluşumunda Yahudi sermayesinin önemli bir payı vardır. Bunda iki yönlü bir çıkar elde etmektedirler. Bir yönüyle Finans kapitalin birleşmesiyle servetlerine servet katarken, diğer yandan vaad edilen topraklar olarak adlandırdıkları yerlerde bu amaçlarına uygun devletlerini kuracaklardır. Bunun içinde faşist iktidarları besledikleri bilinen bir gerçektir. Hatta **Önder APO**, Hitler'i bile bunların yaratıklarını söylemektedir. Hitler döneminde iktidarı tümünden ele geçiren Naziler, Almanya'da yaşanan sorunların baş sorumlusu olarak gördükleri Yahudilere karşı soykırımına girişmeye başlamalarıyla Filistin'e büyük bir Yahudi göçü başlar. Bu

göç dalgası Filistin'de yaşayan halkların, özellikle Arapların yaşamını darmadağın ettiğinden bu göçe karşı çıkarlar. Bunun üzerine İngiltere, Filistin'e olan Yahudi göçlerinin durdurulmasına karar verir. İngiltere'nin bu kararı Yahudilerin tepkisine yol açar. O zamana kadar belli bir örgütlülüğe ulaşan Yahudiler bu kararı tanımazlar. Hatta illegal olarak örgütlenen Sion'a bağlı Askeri Yahudi Teşkilatı Hagana, Filistin'e göç konusunda İngiltere'nin aldığı bu kısıtlayıcı kararı protesto amacıyla silahlı şiddet eylemlerine girişti.

Birleşmiş Milletler, Paylaşım Planı çerçevesinde (1947) Filistin'e de gizli Yahudi göçleri düzenlemeye başladı. İkinci Dünya savaşının müttefiklerin galibiyetiyle bitmesinden sonra, Filistin meselesi son safhasına ulaşmıştı. İngiltere daha sonra Amerika'nın yardımını sağladıktan sonra, Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere götürüp, meselenin çözülmesini istedi. Birleşmiş Milletler 1947 Kasımında biri Yahudi öteki Arap olmak üzere Filistin topraklarının iki devlet arasında paylaşılmasına karar verildi. Kudüs şehrine ise Birleşmiş Milletler denetiminde milletlerarası bir bölge statüsü tanıdı. Bu çözüm Arapları tatmin etmedi. Filistin iç savaşı başladı.

14 Mayıs 1948'de BM paylaşım planı uyarınca David Ben-Gurion tarafından İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilir. 24 saat

sonra, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları saldırıya geçerek İsrail topraklarına girerler. Yeni kurulmuş, donanımı yetersiz İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF), İsraillilerin "İsrail'in Bağımsızlık Savaşı" olarak adlandırdıkları ve yaklaşık 15 ay süren ve 6000'in üzerinde İsrailli'nin yaşamına mal olan (ülkenin o dönemki Musevi nüfusunun takriben yüzde biri) savaşta Arap ordularını yener.

1949 yılının ilk aylarında BM nezdinde İsrail ile onunla savaşan Arap ülkelerinin her biri (o dönemden beri İsrail'le müzakere masasına oturmayı reddeden Irak hariç) arasında doğrudan müzakereler düzenlenmiş ve bunların sonucunda bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ateşkes anlaşması uyarınca sahil şeridi, Celile ve tüm Necef İsrail'e, Yehuda ve Samiriye (Batı Şeria) Ürdün'e, Gazze Mısır yönetimine ve Kudüs'ün ise Eski Şehrin de dahil olduğu doğu kısmı Ürdün'e, batısı da İsrail'e bırakılmıştır. İsrail'in Filistinliler ile olan gerginliği ise sürmekte, bu gerginlik Orta Doğu'da istikrarsızlık nedeni olmaya devam etmektedir.

İsrail'in en verimli ve değerli maden yatakları, Lut Gölü bölgesinde bulunan potasyum, sodyum, magnezyum ve tuz kaynaklarıdır. Bakır, kaya fosfatları, manganez, cam toprağı, kaolin, demir cevheri, petrol ve tabii gaz Necef'te bulunur. Petrol en çok bulunan maddedir.

Siyasi sistemi: Devlet Başkanı - Cumhurbaşkanı (İsrail Cumhurbaşkanı (İbr. Nasi) yedi yılda bir Knesset (Meclis)'in çoğunluğunun oyu ile seçilir. Devlet Başkanı genellikle törensel ve resmi görevleri yerine getirir; ancak af yetkisi gibi yürütme yetkilerine de sahiptir. Başbakanlığa Cumhurbaşkanı tarafından çoğunluğu kazanan partinin lideri seçilir. Hükümete parlamento dışından bakan tayin edilebilmektedir.

Meclis - Tek Meclis (Parlamento) Knesset: 120 üye

Seçim Sistemi - Nispi Temsil

En düşük oy verme yaşı - 18 yaş

En uzun hükümet dönemi - 4 yıl

İsrail ekonomisi, tarım, sanayi ve turizme dayalıdır. Başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin ve ABD'nin yardımı, ekonomisinin gelişmesine çok büyük katkıda bulunmuştur. Kişi başına düşen milli gelir, dünyanın en zengin ülkelerinden biri olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca başka ülkelerdeki Yahudilerin sahip olduğu büyük firmalarda düzenli olarak İsrail'e para aktarmaktadır. Çeşitli ülkelerdeki Yahudi Lobileri tarafından desteklenmektedir.

İsrail'de sanayi giderek gelişmektedir. Sanayi devrimi 1958-1965 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde ülke sanayisi % 142 oranında artış göstermiştir. Potasyum ve bakır sanayi bunların başlıcalarıdır. Toplam işgücü-

nün % 33,4'ü sanayi alanında çalışmaktadır. Sanayi bölgeleri Tel Aviv ve Hayfa'da toplanmıştır. Gelişen sanayi sektörlerinin başlıcaları; ilaç, optik, elektrik malzemesi, elmas işletmeciliği ve silah sanayisidir.

Dış satımının üçte birinden fazlasını elmas sanayi sağlamaktadır. İhraç ettiği malların başında turuncu giller gelmektedir. Bunlar, portakal, muz, narenciye ve üzumdür. Bugün dışarıya uçak ve silah satmakta, fakat ticaret dengesi devamlı açık vermektedir. İthalat özellikle mamul eşya ve sanayide kullanılan hammaddeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ticaretinin büyük bir kısmını ABD, İngiltere ve Almanya ile yapar.

İstismar: İşletme, yararlanma birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme.

İstismar'ı toplumsal gelişmelerin açığa çıkardığı birikimleri, bir başka sınıfın, eğilimin ve dar bir gurubun toplumsal gelişmelerini ret etmeden kendi lehine çevirme durumu olarak ta değerlendirilebilir. Bun anlamıyla istismara en çok uğrayan gelişmeler toplumsal devrimlerdir ki; istismar, Devrimlerin yetersizliğinden ve iyi niyetinden faydalanmadır.

Tarihten günümüze kadar egemenler tarafından istismar edilen halklar gerçeği açık ve nettir. Doğal toplumda birikime ve mülkiyete dayanmayan topluluğun ortak güvenliğini, yönetimini sağla-

yan gerek ana-kadın gerek yaşlı-tecrübeli erkek son derece gerekli ve yararlı temel öğelerdir. Topluluğun bu öğelere gönüllü saygınlığı yüksektir. Fakat bu durum istismar edilip gönüllü bağımlılık otoriteye, yararlılık çıkara dönüşünce, toplum üzerinde her zaman gereksiz zor aygıtı ortaya çıkmaktadır. Zor aygıtının kendini ortak güvenlik ve kolektif üretim yöntemleriyle gizlemesi, tüm sömürücü ve baskıcı sistemlerin özünü teşkil etmektedir. İcat edilen en uğursuz oluşum budur. Bu öylesine bir icattır ki, daha sonra geliştirilecek tüm kölelik biçimleri, korkutucu mitolojik ve dinsel formları, sistemli imhaları ve talanları, yakıp yok etmeleri beraberinde getirecektir.

Tüm hiyerarşik ve devletçi güçlerin 'politika' denilen sanatın gereklerine dayanarak binlerce kez iktidara gelip düştüğünü, ama bu gaspın ve sömürü için çok elverişli aracın kesintisiz varlığını sürdürdüğünü, en son yükselen benzer gücün de başka türlü davranmayacağını iyi bilmek gerekir. Devrimlerin tümü halkların eseridir. Zaman zaman halkların eylemine eski veya hiyerarşik-devletçi güçler de katılır. Özellikle devrimin zafer günlerinde çok akıllı ve girişkendirler. Ezilenlerin taleplerini istismar etmede usadırlar. Bütün devrimlerde, ister başarılı olsun ister olmasın, benzer çabalar hiç eksik olmaz. Örneğin Hz. İsa eylemini düşünürken,

Bizans İmparatorluğu kurulsun diye düşünmüyordu. Özde de imparatorluk kültürüne karşıydı. Ama yol açtığı hareket en entrikacı imparatorlara sahne olan bu devlet formuna alet olmaktan kurtulamadı. Hz. Muhammed düşünce ve eylemi ile devirdiği Mekke aristokrasinin hem de Ehlibeyt'ini imha ederek imparatorluk kurmasına -Emevilere- alet olmaktan kurtulamadı. Hiç kimse Hz. Muhammed'in feodal bir imparatorluk planladığını iddia edemez. Benzer yüzlerce örnek Burjuvazinin elinde iktidar ve sömürü gücü, toplumun bağrına sızmış bir kanser hastalığıdır. Yaygınlaşan bireysel kanser ve AIDS vb. hastalıkların bu toplumsal kanserle bağıni tespit etmek için bilim adamı olmak gerekmiyor. Hobbes, kapitalist toplumun doğuş koşullarında iktidar (devlet) ihtiyacını tanımlarken, 'insanın birbirinin kurdu olmasını önlemek' olarak değerlendirir. Bu tersinden doğru bir saptamadır. Kapitalizm, insanı insanın kurdu yapmak için iktidarını kurar. Modern gerçeklikte insan sadece birbirinin değil, tüm doğanın kurdu kesilmiştir. Azami kâr ve birikim peşinde koşan, azgınlıştıran güç olan iktidara konduktan sonra, bu sınıf istismar için toplum ve doğa içinde geriye ne bırakabilir?

Kapitalizmin ekonomisi demeye pek gerek yoktur. Kapitalin kendisi ekonominin özüdür. O esasta en istismarcı, vahşi reka-

betli, kâr için her şeyi göze alabilen sistemdir. Toplumun metalaştırılmayan hiçbir olgusu yoktur. Metalaştırılan toplum, elden çıkarılmak istenen toplumdur. Böylesi bir toplum yaşam ömrünü dolduran, dolayısıyla bitirilmesi gereken bir düzendir. Bu anlamda kadının adeta tüm sistemin bir özeti olarak görülmeli ve öyle çözümlenmelidir. Kapitalist toplum nasıl tüm eski istismarcı toplumların devamı ve zirvesi ise, kadın da tüm bu sistemlerin köleleştirici etkisinin zirvesini yaşar. En eski ve en yoğunlaşmış hiyerarşik ve devletçi toplumun baskı ve sömürü cenderesinde biçimlenen kadını anlamadan, toplumu doğru tanımlayamayız. Etnik, ulus ve sınıf köleliğinin doğru anlaşılmasının yolu kadın tanımından geçer. Sosyal bilimin adeta mızrak çuvala sığmazken azıcık bilim konusu yapmaya çalıştığı kadın konusundaki incelemeler 20. yüzyılın son çeyreğine mahsustur. Feminist hareket, çevre, savaş ve iktidarların korkunç yıkımı tarih ve egemenliğin cinsiyetçi karakterini düşündürdürtmeye başlamıştır. Bu husus bile, en objektif olması gereken sosyal bilimlerde dahil, tüm bilimsel yapının cinsiyetçi karakterini gösterir. Bilim cinsiyetçidir.

Günümüz açısından, devrimci eğilimlerin mezhepleşmelerinin, karşı-devrimin iktidarlaşması kadar gericileşmelere yol açtığına tanıklık edilmektedir. Mezhepleşme, kaçınılmaz olarak yozlaşmayı

beraberinde getirir. Zaten devrimci eğilimler başarılı olamadıklarında, bunun nedenleri mezhepleşmeye yol açar. Mezhepleşme, başarılı olamamış devrimlerin başarısızlık birikimi, devrimdeki hata ve yanlışlıkların kemikleşmesidir. Bu eğilimler devrimci anıya bağlı olduklarını söyleseler de, bunu istismar konusu etmekten kurtulamazlar. Tarihte karşı-devrim iktidarlarını besleyen temel bir kaynak da, devrimci muhalefetin bu gerici mezhepleşmesidir. Çağdaş koşullarda sosyalist ve ulusal demokratik devrimlerin karşı-devrimci iktidarlar karşısında yaşadıkları mezhepleşme durumları, bu gerçekliğin tüm zamanlarda yaygın bir olgu olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin birçok devrimci eğiliminin başına gelenler de bu olgunun kapsamlı niteliğine ilişkin diğer çarpıcı bir örnektir.

İsyan: Tüm toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ana tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylardır.

İsyanlar ve devrimler konusundaki araştırmaların çoğu, zorunlu olarak tarihsel metinler olmuş ve bu nedenle ile süreçler üzerine odaklanmışlardır.

Tarihte ilk isyan olarak bilinen ve zihniyet devriminde çığır açan

Hız. İbrahim geleneğini **Önder Apo** şöyle değerlendirmektedir. *"MÖ.1700'lerde yaşadığı tahmin edilen Hz. İbrahim'in çıkışı öyküsü daha da aydınlatıcıdır. Nemrut -Asur-Babil tanrı kralları-panteonundaki putları kırması, bir zihniyet devrimine kalkıştığını göstermektedir. Ateşe atılmak gibi ağır bir cezayla karşılaşması, isyancı konumunu tarihi bir gelenek olarak yansıtmaktadır. Bu hareketiyle ikinci büyük göç hareketi olarak Kenan -bugünkü İsrail, Lübnan diyarı- diyarına yönelmek zorunda kalıyor. Kenan ellerinde zor geçen bir yaşam sürecinde peygamber geleneğine önemli katkıda bulunuyor. Soyut tek tanrılı din anlayışının temellerini atma cesaretinde ve idrakinde bulunuyor. Hz. İbrahim'den önceki Hz. Eyüp de direniş kültüründe tarihi bir figürdür. İlk defa Nemrut'a karşı açıkça "insanları acıtiyorsunuz" anlamına gelebilecek tarihi bir itirazda bulunuyor. Tanrı-krallara karşı böylesi davranış ilktir ve büyük cesaret ister. Bulduğu karşılık zindanda çürümedir. Vücudu kurtlanır. Buna rağmen sabrın timsali olarak dayanır. Bu pratiği peygamberliğine yol açıyor."*

Geleneğin diğer çığır açan figürü Hz. Musa'dır. MÖ 1300'lerde yaşayan İbrahim'e kadar seçmesi çıkarılan Hz. Musa, Mısır'da benzer bir isyana önderlik ederek çıkışını gerçekleştirir. Mısır kül-

türünü tanımakla birlikte, firavuna kölece bağlı İbrani kabilesini kullanarak isyana cesaret etmesi, sosyal ve özgürlükçü temelde önder bir kişilik olduğunu göstermektedir.

İlk çağların bir nevi sınıf mücadelesi olarak tanımladığımız dinsel-peygamberlik hareketleri uygarlıkların olgunlaşma dönemlerinde kaynağını bulur. Kent kökenlidir. Orta sınıf damgasını taşır. İlk köleci sistemin akla aykırılığını öne sürme cesaretini göstermişlerdir. İlk eleştirmenlerdir, ilk sosyal isyancılarıdır. Yine bir nevi krallık kurumlarında etkili olmayan eski Şamanizm ve şeyhlik geleneğinden etkilenmişlerdir.

19. ve 20.yy itibarıyla bakıldığında halklar üzerinde inkâr, imha, geliştikçe isyanlar farklı farklı biçimlerde kendini gösterir. Tarih-te toplum ve devlet alanları oldukça tanınmıştır. Halkların isyan gücü toplumun sesi ve talebi olarak rol oynarken, devletin en eski otorite olarak varlığını hissettirmesi bir nevi kader gibidir; etkisinden kaçınılmaz sanılır. Özellikle kapitalist uygarlık merkezlerinin dışındaki klasik toplum ve devletlerin en olumsuz biçimde içe büzülmeleri ve dışa yansımaları, tutuculuğu daha da körükleyici niteliktedir. Bir nevi yeni bir tutucu denge kurulmaktadır. Devrimle bu dengenin kırılacağına inanılmıştı. Bazı başarılı örnekleri, devrimin yaygınlaştırılabileceği sonucuna götürmüştür. Ama

kapitalist-emperyalist statükonun aldığı tedbirler bu yönetimin etkisini oldukça sınırladı. Tutucu dönemin devleti de kendi kendine demokratikleşmeyeceğine göre, yeni bir alanın harekete geçirilmesi zorunluluk haline geldi. Kaldı ki, bunalım döneminin kapitalizm merkezlerinde bile tutuculaşan ve özellikle çevreyi tahrip eden devlet anlayışı, buralarda da üçüncü alanın hareketini kaçınılmaz kılıyordu.

Meşru savunma hakkını her zaman gündemde tutan kapsamlı bir sivil toplum projesi kaçınılmaz olmaktadır. Milliyetçilikle Kudüs sorunu hiç çözümlenemez. Kürt sorununun çözümü bu yöntemle yüzyıl daha alır. Mezhepler savaşı da hiç bitmez, aşiretçilik tükenmez. Şiddeti içselleştirmiş toplum sürekli isyan halinde olur. Devlet sopayı eksik etmez. Ama tüm bu yöntemler sadece çıkmazı derinleştirir. Çağla buluşturmaz, çağdan daha da uzak düşürür.

İşaya: Yahudi peygamberidir. Kitabı Mukaddes'in son bölümlerinden biri olan ve kendi adıyla anılan İşaya bölümü (kitap)nün yazarıdır. Kitabının 2. Bap'ının başında kendisini Amotsun oğlu olarak tanıtmaktadır. MÖ. VII-VI. yüzyıllarda yaşadığı sanılmaktadır. Ki bu dönem Yahudi krallıklarının Asur ve Babil İmparatorlukları tarafından yıkıldığı ve Yahudilerin sürgüne götürüldüğü yıllardır. Bir anlamda Mısır sonrası

yaşanan ilk diaspora yıllarıdır ve İşaya da diaspora çocuğu olarak Asur ve Babil İmparatorlukları denetimindeki Mezopotamya'da doğmuş, yaşamış ve kitabını da burada yazmıştır. Kimi araştırmacılar İşaya'nın yaşadığı Mezopotamya'nın dinsel yapılanmalardan çok etkilendiğini, bu etkilenmenin kitabına da yansıdığını iddia etmektedirler. Yine bu dönemlerde yazılan Neşideler Neşidesi'nin de aynı etkilenme temelinde yazıldığını, bu iki kitabın da Mezopotamya dinsel etkilerini taşıdığını, dilinin kullanımının da Mezopotamya etkilenmeli olduğunu söylemektedirler.

İşaya'nın kitabının diğer bir özelliği ise; Hristiyanlıkla yakınlık düzeyidir veya savunmuş olduğu evrensel yaklaşımlarıyla Hristiyanlığa bir zemin yaratış olmasıdır. Yahudi dininin kavmi özellikleri dikkate alındığında, evrensel düşüncelerin kaynağının farklı yerlerde aranması gerektiği görülür. Araştırmacıların Mezopotamya'dan etkilenmiş dedikleri yön de burasıdır. İşaya yazdığı kitapta artık halkların birbirleriyle cenk etmeyeceklerini, bütünleşeceklerini savunmuştur. Bu yaklaşımını yorumlayan kimi teologlar İşaya'yı, İsa'yı en erkenden haber veren peygamber/kişî olarak değerlendirmişlerdir.

İşaya'nın anlatım, yaklaşım ve üslubu, Kitabı Mukaddes'in diğer yazarlarının anlatım, yaklaşım ve üslubundan çok farklıdır. Bu fark-

lılık O'nu öne çıkarır. İsa'nın İncil'deki atıflarının önemli bir kısmının İşaya'ya ilişkin olması da bu önemini ortaya koymaktadır.

İşçi Sınıfı: Marksist teoride, İşçi sınıfı üretim araçlarına sahip olmayan, hayatta kalmak için emek gücünü satmak zorunda olan sınıfın adıdır. İşçi sınıfı, feodalizmin çözülmesiyle mülksüzleşen insanların, emek gücünün belli ücret karşılığında satmaktan başka yaşam seçeneği kalmamasıyla ortaya çıkan, üretimdeki konumları itibariyle belirli bir grup oluşturan kesimin sınıfsal olarak tanımlanmasıdır.

Marksizm, proletarya ve burjuvayı, birbirinin zıt iki pozisyona koyar, örnek olarak fabrika işçisi ücretini olabildiğince fazla almak isterken patron sayılan üretim araçlarına sahip insanlar da olabildiğince az vermeye çalışır. Bunun da ötesinde, her iki sınıf, üretimdeki yerleri ve toplumsal yaşamdaki konumlarıyla tamamen çatışma halindedirler. Bu çatışma geçici ve aşılabılır değildir, ancak sınıfsız topluma geçildiğinde bitecek bir çatışmadır. Proletaryanın sınıfsal çıkarları, Marksist teoriye göre, mevcut toplumsal sistemin tamamen aşılmasını ve bir sınıf olarak kendisinin de ortadan kalkmasını gerektirmektedir.

Marks'a göre kapitalizm, işçi sınıfının; burjuvalar tarafından sömürülmesine dayanır. Bu sömürü şöyle gerçekleşir: işçiler, kendi

başlarına üretim araçlarına sahip olmayanlar, hayatlarını sürdürmek için bir iş bulmak zorundadırlar. Bir kapitalist tarafından işe alınırlar ve onun adına çalışmaya başlayarak ortaya çeşitli ürünler koyarlar. Daha sonra bu mal, kapitalistin kendi malı olur ve kapitalist bunları pazarlayarak, gelen paranın hepsine el koyar. Kazanılan paranın bir bölümü işçinin ücretine ayrılırken, diğer kısım (artı değer) giderler çıktıktan sonra kapitaliste kar olarak kalır ve döngü böyle devam eder. Bu yüzden işçiler ortaya konan ürünün karşılığını tam olarak alamamaktadır. 20.yy. sonunda ki gelişmiş toplumlar açısından, bunların artık tatmin edici bir tanım olmadığını söyleyebiliriz toplumun diğer kesimlerinden ayrı bir işçi sınıfı varsa, bu taktirde işçi sınıfının çalışmasının ve pazardaki konumunun da ayırt edici özellikleri olmalıdır. Nitekim bunların hepsi vardır.

Birincisi, pazardaki konum açısından bakıldığında, işçi sınıfını tanımlayan öge emek gücünü ayrı zaman miktarlarıyla (saat başı ücretle) ya da bir ücret karşılığında (parça başı) üretim yapmak üzere satmasıdır. İsteki konum açısından bakıldığında ise, işçi sınıfı tamamen tali rol oynayan kişilerden oluşur ve bu durum çalışma sözleşmelerinin anahtar yönünden birisidir. Dolayısıyla, işçi sınıfı temelde kol gücüyle ya da mavi yakalı mesleklerde çalışan insanlardan oluşmaktadır. Fakat tüm bun-

lardan amorf bir işçi sınıfı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü burada kast edilen, sadece sınıfın ayrı gruplara bölünmesinin çok çeşitli yolları olduğudur.

Bu yollardan birisi, vasfa göre ayırım yapmaktır. Nitekim vasıflı işçilerden meydana gelen ve çıkarılıktan yetismeyi ya da bir sanat öğrenmiş olmayı gerektiren bir üst işçi sınıfı, yani işçi aristokrasisinin (tesisatçılar ve elektrik teknisyenleri gibi mesleklerde toplanan) varlığından söz edilmektedir. Bu kesim işçi sınıfının yaklaşık üçte birini oluşturur. Geri kalanlar yarı - vasıflı ya da vasıfsız işleri yapan kesimlerdir.

İkinci ayırım noktası, asli emek piyasalarında çalışan işçiler ile ikincil emek piyasalarında çalışan işçiler arasında görülür. İşçi sınıfının bazı üyeleri, diğerlerinin yaptıkları işlere göre, ücreti daha iyi ve daha güvenceli işlerde (birincil emek piyasasında) çalışırlar. Vasıflı işçilerin çoğu bu birincil emek piyasasındadır. Pek çoğu kadınlardan ve etnik azınlıklardan olan bazı işçiler de düşük ücretli, güvencesi fazla olmayan ikincil emek piyasasında, standart iş sözleşmelerinden, emeklilik ve hastalık yardımlarında, ücretli tatil haklarından, vb. yoksun biçimde çalışırlar. Gerek işsizlere, gerekse eksik istihdam ordusunu meydana getiren (yani, bir süre çalıştıktan sonra sık sık ve düzensiz aralıklarla işsiz kalan) insanlara en sık bu gurup içinde rastlarız. Geliş-

miş kapitalist toplumlardaki işçi sınıfının başka çarpıcı bir özelliği, büyük ölçüde teknolojik değişim (özellikle, *otomasyon) ile birincil ve imalat sektörlerinin gelişmesinin etkisinden dolayı giderek küçülen bir kesimi oluşturulmasıdır. Artık, ekonomik bakımdan aktif nüfusun yaklaşık olarak sadece üçte birlik kesimi burada verilen tanımla işçi olarak nitelenebilmektedir.

İşgal: Sözcük anlamıyla bir yeri ele geçirme, ilhak etme gibi fiilleri dile getirir. Her hangi bir olgunun kendisini bir alanda hâkim kılması veya o alanı kaplaması anlamına da gelir. Bunun için işgal terimi genellikle yabancı bir gücün kendisine ait olmayan bir yeri ele geçirmeye karşılık kullanıldığı gibi, egemen dışsal bir görüşün kendisini zihinsel planda hâkim kılması ya da zihni-leri ele geçirmesi için de kullanılır.

Her hangi bir dış gücün askeri bir yolla kendisine ait olmayan bir yeri, bir toprak parçasını ya da bir ülkeyi ele geçirip, maddi ve manevi kaynaklarına el koyması ve bunu sürekli bir uygulama düzeyinde tutmasına işgalcilik denilir. Daha farklı yöntemler ile kendi ideolojik ve siyasal görüşlerini egemen kılması ise zihinsel işgalciliktir.

En genel anlamda işgal ve işgalcilik gibi uygulamalar, askerliğin ve devletin sürekli bir kurum

halinde ortaya çıkıp gelişmesiyle, dış ganimetin ve talanın bir kültür haline dönüşmesiyle başlar. Bu anlamda talan ve ganimet amacıyla dış kaynakların ele geçirilmesi, sömürülmesi işgal ve işgalciliği doğuran en temel bir sonuçtur. Tarihte oluşa gelen şekliyle işgal ve işgalciliğin sayısız örnekleri vardır. Askerliğin ve devletin doğuşuna paralel, siyasal tarihin başlangıç aşaması olarak da tanımlanan iç ve dış sömürünün süreklilik kazandığı bir ilk çağ köleci imparatorlukların doğuşundan, yine bir orta çağ tarihi boyunca mümkün olan genişlikte topraklarını genişletmeyi temel bir amaç güden feodal imparatorlukların doğup gelişmesinden yakın tarihin 1. ve 2. Dünya paylaşım savaşlarına kadar işgalcilik, sürekli bir dış politik uygulama niteliğini taşımıştır. Bu yüzden denilebilir ki, egemen siyasal tarihte dış sömürünün dili, talan ve ganimet üzerine kurulu işgal ve işgalciliktir.

Günümüzde ise dünyanın her ne kadar oluşan teknik, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal dengeleri nedeniyle askeri yolla işgal ve işgalcilik gibi uygulamalar miadını doldurmuşsa da, tarihten kalma bir statü olarak fiili işgal altında bulunan sınırlı sayıda kimi ülke ve halklar halen vardır. Ne var ki oluşmuş haliyle dünya siyaset dengesinde bu gibi ülke ve halkların siyasal statüsü de pek tanınmamaktadır. Yine günümüzde za-

man-zaman da olsa kendi çıkarlarını sağlama almayı amaçlayan ve bunu başardığı oranda geçici bir durum özelliğini taşıyan askeri işgallere de tanık olmak mümkündür. Son yıllarda ABD'nin gerçekleştirdiği fiili bir askeri müdahale niteliğinde olan Afganistan ve Irak işgali buna örnek verilebilir. Bu tür örnekler dışında gerek 20. yüzyılda klasik sömürgecilığe karşı halkların kurtuluş savaşları gerekse de sömürü çarkının alabildiğince nitelik değiştirmesiyle doğrudan askeri işgal ve işgalcilik gibi durumlar, tarihte olduğu biçimiyle olağan bir uygulama olma özelliğini yitirdiği, tümüyle gereksiz hale geldiği rahatlıkla söylenebilir. Ama öte taraftan günümüzde egemen sistem, işgal ve işgalciliği çok daha derinleşmiş şekliyle zihinleri ele geçirerek, ideolojik ve siyasal hâkimiyetini sağlayarak sürdürdüğü bir o kadar da gerçektir. İşgal, en fazla da zihinsel planda yürütülmektedir. Bunun için denilebilir ki, yaşanan çağda coğrafi işgaller yerini daha fazla zihinsel işgallere bırakmıştır.

Tüm bunlarla birlikte işgal olgusunun Kürt ve Kürdistan'ın tarihsel ve toplumsal gerçekliğinde oldukça önemli bir yeri vardır. Bu durumu, *"Sürekli dağ kovuklarında varlıklarını korumaya çalışan etnisiteyle, istila ve işgal karar-gâhları olan şehirlerin yapısı di-yalektik bir ilişkiyi yakalayacak bir durumda değildir. Her bölün-*

tü kendi geriliğinde ve izole edilmişliğinde adeta boğulur." diyerek dile getiren **Önder Apo**, dondurulmuş bu diyalektiği sebep ve sonuç bağlamında şöyle değerlendirmektedir: *"Kürtlerin köy ve kom toplumu olarak kalmasında keyfilik değil, acımasız istila, işgal ve yabancı kentleşme belirleyici rol oynamıştır. Kent yabancılaşma köleleşme ve işbirlikçilik anlamına gelmektedir."* İşgal amaçlı uyarlık saldırıları Kürt toplumsal yapısının günümüze kadar ki şekillenmesinde de belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla işgal olgusunun Kürt toplumsal tarihinde ki yeri başlı başına sosyolojik ve siyasal bir inceleme konusudur. Kürt olgusunda kır ve kent temelli sosyal ayrışmanın süreklileşmiş işgal olgusuyla bağlantısı, **Önder Apo**'nun **"Bir Halkı Savunmak"** adlı toplumbilim çözümlemesinde genişçe ortaya koyduğu ve kısaca alıntıladığımız yukarıda ki bölümlerden de anlaşılacağı üzere doğrudan ve de iç içedir.

Önder Apo AİHM savunmalarıyla birlikte sistemleştirerek geliştirdiği ve toplumsal mücadele tarihi açısından büyük bir yenilik taşıyan devrim stratejisinin temel ayaklarından biri olan meşru savunma stratejisinin dayanağı olarak meşru savunma hakkını da ilk elden işgal olgusuyla temellendirmekte ve bunun demokrasi mücadelesiyle bağlantısını da şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Meşru savunma ancak işgal koşullarında anlam kazanır. Bir halkın üzerinde işgalci, sömürgeci veya daha değişik baskıcı bir sistem kurulduğunda işgal var demektir. İşgali tek başına yabancı bir güç yapabildiği gibi, bazen yarı yarıya yerli işbirlikçilerle birlikte de yapabilir. Bu durumda savunma görevi ortaya çıkar. Hedef işgali kaldırmak, demokrasiyi kurmaktır. Fakat yabancı olgu devrede olduğundan, savunmaya meşru, ulusal demokratik demek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu koşullarda yine ayaklanma ve savaş koşulları doğmuştur. Yine de klasik ulusal kurtuluş savaşı esas alınmaz. Ulusal boyut olsa bile, çağın özellikleri gereği geniş demokratik bütünlükler uğruna savunma savaşı demek daha uygundur."

"Meşru savunma hareketi ve örgütlülüğünün işgal ve çözüm-süzlükten sorumlu güçleri yürütükleri haksız savaşın sürdürülmezliği konusunda ikna edinceye ve demokratik çözüm yoluna çekinceye kadar yoğunlaştırılarak sürdürülmesi mevcut krizden çıkmanın temel aracı olabilir."

İşrakiye: 1155-1191 yılları arasında yaşamış, İslami felsefenin önde gelenlerinden olan; Aris-totelesçi akla karşı gizemi, sezgiciliği geliştiren Şahadettin Sühre-verdinin kurduğu dinsel-felsefi bir akımdır. Yâda tasavvuf ve felsefeyi birleştiren dinsel bir öğre-

tidir. (tarikattır). Arapça şark (doğu) kelimesinden türemiştir. Işıkcılık, İşrakiye veya Suhreverdiye adlarıyla anılır. Güneşin doğuşu sırasında yaydığı ışıkla etrafını aydınlatmayı anlatır. Bu akım İslam dünyasını derinden etkilemiştir.

Işık düşüncesi, düşüncenin ilk gelişiminden itibaren kutsallığın ve içsel aydınlanmanın sembolü sayılmıştır. Descartes ışığı. "tanrı tarafından insana verilmiş bilme gücü" olarak tanımlar. Yine Alman felsefeci Schopenhauer'de "özellikle nesnellik arasında sallanan bireysel sezgi" olarak tanımlar. Işık düşüncesi Mezopotamya felsefesinde de kökenleri oldukça eskiye gider. Bu felsefi akımın kurucusu olan Suhreverdiye göre tanrı ışıklar ışığıdır. Ve ışık, gökten yere doğru süzülürken yoğunlaşır ve kararır. Karardıkça da maddi dünyayı meydana getirir. Yâda maddi varlığı ışığın alçılması ve yoğunlaşarak dünyaya yayılmasıyla açıklar. Varlıkta kendisini eğiterek yeniden ona doğru yükselir. Ve ışık haline gelir. Işığa ancak sezgisel yolla yaklaşılabilmektedir. Sezgisel yolla ışığa yaklaştıkça ışığın aydınlığı artar. Her basamağın aydınlığı insanı bir sonraki basamağa çeker. Böylece ışıklar ışığının (tanrının) her yeri aydınlatan büyük ışığına ulaşılır.

İşrakiyelik, İlk çağın Yunan Felsefecilerinden olan Platon, Pisagor, Aristoteles ile doğudaki Zerdüştlükten yoğun etkilenmiş-

tir. Bunların derin izlerini taşır ve bu felsefeleri bunları birleştirmeye çalışır. Ancak akıllı meşşaiyum yerine sezgiselliği savunur. Suhreverdi felsefesini kurarken doğu-batı sentezi yapar. Zerdüştlükteki ışıkla eski yunan felsefesindeki ışığı bir araya getirir. Gerçeğin bilgisine ulaşmada akılcı meşşaiyuma karşı çıkar ve bunun yerine gizemci, içe dönük keşfetmek anlamına gelen muhaşrefeyi gösterir. Çünkü gerçeğe akıl yoluyla değil, sezgi yoluyla ulaşılabilceğine inanır.

Platon da değerlendirmelerinde ruha yani içe yönelir. Hakikatin ruhun içinde olduğunu düşünür. Hakikatin tanrı olduğunu, onun dışında bir hakikatin olmadığını belirtir. Bu tanrı insana ruhu kadar yakındır. Ruhunu bilmek tanrıyı bilmektir. Bunu bilmenin yolu da içe yönelmektir. Maddi dünya yâda beden görüntüden başka bir şey değildir. Platon'a göre "insan ölümlü bir bedeni kullanan ölümsüz bir ruhtur." Beden, ruh ile hakikat, ruh ile tanrı arasında hep engelleyici ve köstekleyicidir. Tanrıya yakınlaşmanın yolu hep ruhtan geçer. Ruhu sorgulama ve öğrenme yerine anlama en iyisidir. Tanrıyı sevmek onu tanımaktan daha iyidir. Ve mutluluğu sağlayanda ancak budur. Sevgi insanı mutluluğa götürür, ancak akla dayalı bilmek çoğu zaman insana acı verir. Bu yüzden kanıtlamanın peşinden koşmak yerine inanmak en iyisidir. Platon felse-

fesinde olduğu gibi Suhreverdi'de ruhu değerlendirmelerinin merkezine koyduğundan felsefe tarihinde Yeni Plâtoncu olarak tanınlanır.

İyi bir İşraki, Arapça garp (batı) sözcüğünden gelen Gurbel-ul garp adını verdikleri bu dünyanın karanlığından (zulmünden) kurtulup ışık (nur) dünyasının deneyimlerine kendisini hazırlaması için tasfiye edilen çeşitli çileci uygulamaları yerine getirmelidir. Hakikate ulaşmada çile önemli bir duraktır. Kişi ancak bu yolla kendisine hakim olabilir, kendisine sahip olabilir. Böylece Nur-ul Envar'ı (ışıklar ışığı, tanrı) algılamak ve gerçek bilginin temellerini oluşturan kutsal ışıkların görüleriyle ödüllendirilmek için hazır hale gelir. Işıkcılık burada akıl ve mantığa dayalı düşünce ve felsefeden sezgici felsefeye geçişin yolunu gösterir. İşrakilik bu deneyimlerini kalıcı hale getirmek, felsefeleş-tirmek ve teorileştirmek için dı-yusal deyimle olduğu kadar akıl ve mantığa da yer verir. Bu yüzden salt Platon'un felsefesinden değil Aristoteles'in felsefesinden de yararlanır. Asıl ve gerçek olan ilahi bilgiye (Hikmet-ul İşrak) ulaşmak için akli yetkinleştirmek gerekir. Bunu yapabilmek içinde sağlam bir felsefi temelin olması gerekir. Bu aslında geleneksel felsefe ile tasauffun kesiştiği noktadır.

İşrakiyeciliğin kendine göre bir felsefi yaklaşımı ve bilgi kura-

mı vardır. Onlara göre bilgi kura-mı, deneysel olarak gözle görülebilen ve yalnızca duyularla algılanabilinenlerle sınırlı değildir. 'gizemli deneyim' olarak tarif ettikleri başka kaynaklarında bilgi kaynakları olabileceğini belirtir. Biçime dayalı bilginin yalnızca kesinli, mutlaklığı ve bilginin gerçeklikle uyumunu güvence altına aldığını ileri sürer. Ancak bu bilgilenmenin yetersiz olduğunu, biçime dayanmayan yadsınamaz ve çok temel bir bilgi türünün de bulunduğunu savunurlar. Bunu mevcudun bilgisi olarak adlandırırlar. Bu bilginin birincil biçimi; öz farkındalıktır. Kendi kendinin farkında olan kişi 'kendi başına varlık olmuştur' varlık ise salt ve yalın ışıktır. Saf ve yalın ışık olma kendi farkına varabilmektir. Kendi kendinin farkında olan bütün varlıklar aydınlığın yoğunluğu olan her şeyi kapsayan ışıklar ışığı 'nur-ul envar' yani tanrıya bağlıdır. Yani aydınlık tanrıdır. Kendi kendinin farkına varan kişi, tanrı ile özdeşleşir ve tanrının bir parçası olur.

Buna göre, gerçeklik aydınlığın yoğunlaşmasına göre değişen saf ışıktır. İşrakiye öğretisi, Zerdüştlülüğün iyi ve kötü, Ahuramazda- Ehriman ikileminden de etkilenmiştir. Saf ışık, aydınlık ve nur iken karanlık zülümdür. Karanlık ve aydınlık, nur ve zulüm karşılıklı bir ilişki ve çatışma içerisinde dirler. Evren bile bu karşılıklı ilişki ve çatışma sonucunda

oluşturmuştur. Hiçbir gerçek yada maddi varlığın bulunmadığını düşünen Suhreverdiye göre; varoluş dışsal gerçekliği bulunmayan, maddi gerçekliği bulunmayan zihinsel bir soyutlamadır.

Suhreverdinin Aristotelesçilere yönelik en temel eleştirisi, bilimsel bilginin temeli olarak tanım kavramına ve tanım sorununa ilişkindir. Eksiksiz bir tanım, tanımlanan bütün bileşenleri vermek zorunda olduğundan tam bir tanım yapmanın imkansız olduğunu söyler. Aristotelesçilere göre; "tanım, bilinenden bilinmeye-ne bir ilerleme"dir. Fakat Suhreverdi bunu kabul etmez. Eleştirdiği bir diğer nokta da, kategorilendirmeye ilişkindir. Kategorilendirmeye kabul etmez. Işık yoğunluğunun her maddenin bir özelliği olduğunu belirtir. Bu yüzden yoğunluğun değişmesiyle maddenin özü değişmez. Maddenin sadece mükemmellik derecesinde değişmelerin olabileceğini belirtir.

Akıl ve mantığın katı denetimine karşı içsellik ve sezgisellik esas alan felsefi akım Suhreverdi ile gelişir. Bu akım Endülüs'e kadar yayılır. Suhreverdi'den sonra en güçlü temsilcisi Endülüs'teki İbn Tüfeyl'dir. Günümüzde Batıni-şia karışımı tassaufi bir çizgide varlığını sürdürmektedir.

Suhreverdi, geliştirdiği öğretiler neticesinde genç yaşında idam edilir. Oysa Ortadoğu Rönesansının gelişmesinde önemli katkıları olabilecek biridir. İmam gaze-

linin mutlak ve değişmez ve yorumlanamaz zihniyeti karşısında bir çıkış olabilirdi. Suhreverdi ve ardıllarının idamı ile birlikte felsefe ve bilim dünyasında öncülük doğudan batıya kaymıştır.

Suhreverdi ve 10-12. yüzyıl Ortadoğu ve İslam felsefecileri hakkında **Önder APO** şunları belirtir. *"...Sorulması gereken önemli soru, "Ortadoğu kökenli uygarlık sistemleri bu tür çıkışı kendi içlerinde çıkaramazlar mı?" sorusudur. Bugün için de cevabını arayan soru yine budur. Ashında 10.-12. yüzyıllarda Ortadoğu aydınlanması için El Kindi, Farabi, İbni Sina, Suhreverdi ve hatta Hallacı-ı Mansur'un kişiliklerinde büyük çaba ve fedakârlık vardır. Hakikati aramak bunlarda büyük bir tutkudur. Hatta bunun siyasal ve ekonomik çıkarların üstünde bir değer olarak saygınlık arz ettiği bilinmektedir. Hakikat aşkı, Ortadoğu coğrafyasında belki de hiçbir dönemde olmadığı kadar seslendirilmektedir..."*

Bkz: Suhreverdi

İştar: Kadına dayalı Neolitik dönemin düşünce tarzında toplum için yararlılık sırasına göre, tüm önemli varlıkların tanrılaştırıldığı bir düşünce yapısı egemendir. Her düzeyde ana tanrıçaya dayalı bir düşünce ve inanç yapısı gelişir ve ilk defa ana tanrıça **Sterk** veya **Star** adı altında Verimli Hilal'de Mezopotamya'da göğe yükseltilen

Savaş ve aşk tanrıçasıdır. Mezopotamya'nın en önlü tanrıçasıdır. Birçok halkın mitolojisinde değişik isimlerle de olsa yer alır. Sümerliler ona İnana; Babilliler ona Animitu; Fenikeliler ona Aştar; İranlılar ve Anadolu halkları da Anahita; Yunanlılarda ona astarte demişlerdir. Birçok metinde tanrıların kraliçesi olarak geçer. Erkek egemenlikli Yahudi dini gelişmesi karşısındaki en büyük tehlikeyi İştâr tapınakları olarak görmeleri anlaşılırdır. Bu yüzden İştâr tapınağı yüzyıllarca Yahudi diniyle çatışmıştır.

İştâr'ın Sümer mitolojisindeki İnanna'nın Mezopotamya versiyonu olduğunu yukarıda belirttik. Ancak aralarındaki en temel fark, İştâr İnana kadar özgür ve uygarlığın yasalarına sahip değildir. Bu aynı zamanda erkek egemenliğinin gelişmesi ve kadının güç yitirmesini ifade eder. İştâr'dan sonra özellikle babillerde kadının baş a-şağı gidişi başlar. Kadının toplumsal gelişmesinden dışalanması birinci cinsel kırılmayı ifade eder.

Bkz. İnanna

İtaat: Zorunlu olarak bir emir veya buyruğa kendi rızası olmadığı halde uyum gösterme, boğun eğme ve ona göre davranma durumudur. İçeriğinde buyurganlık barındıran, yaptırma, yaptırtma zorunluluğu olan sözlü ve yazılı emirlere, kural ve kaideler bütünlüğüne, talimat, genelge, buyruk,

ferman vb. adına ne denilirse denilsin emredici konumunda olara tabi olma durumudur.

Daha çok egemenlik ilişkilerinin ürünü olan ve egemenlik ilişkileri alanında geçerli olan, içerik olarak anti-demokratik bir davranış ve duruştur. Anti-demokratik zeminden beslenen, böylesi bir zeminin doğrudan ürünü ya da sonucu olan her tür otorite ifade eden kurum ve kişi karşısında istem dışı sergilenen etkinliktir. Bu anlamıyla itaat; bir yabancılaşma durumunu ifade eder. Bir yabancılaşma durumu olarak itaat ise; insanı insan yapan en önemli faktörlerden emek ve eylem ile onun öznesi arasındaki kopukluğu anlatır. İnsanın emek ve eylemde ifadesini bulan etkinliğiyle olan ilişkisinin kesilmesi durumudur. Bu tür ilişki ve durumlarda insan eyleminin yaratıcı özelliği yaptırıcı bir özelliğe bürünerek yabancılaşma durumu sergiler. İnsanın kendi etkinliğiyle doğrudan ilişkisinin kesilmesi, en çok da meta ilişkilerine dönüştüğü kapitalist toplum ilişkileri için geçerlidir. Metanın sembolik ifadesi olarak para, bu tür ilişki içinde itaat yeteneği ve gücü en fazla olan iken, metalaşan ürünün emeği ile yaratıcısı konumunda olan insan en itaatkâr olan durumundadır. İnsan emeğinin insan için güç kaynağından güçsüzlük kaynağına dönüşünün hikâyesi aslında bu yönüyle 'itaat' olgusunda gizlidir.

İttihat Ve Terakki: Osmanlı devletinde kurulan ilk siyasi partidir. 21 Mayıs 1889'da İttihat-ı Osmanî adıyla II. Abdülhamit yönetimine karşı gizli bir örgüt olarak İstanbul'da kuruldu. İlk başkanı Ali Rüşdi'dir. Paris, Bükreş, Kahire, Selanik ve İstanbul olmak üzere Osmanlının tüm merkezi yerlerinde örgütlenmiştir. Model olarak İtalyan masonlarının örgütlenme modelini esas almıştır. İlk yedi kurucusundan beşinin Türk olmadığı biliniyor. Bunlardan ikisi Kürt, biri Arnavut ve diğeri de Çerkez'dir. Günümüzde "Kızılelma ittifakı" diye bilinen ve aslında Türklükle ilgisi olmayan devşirme, devşirme olduğundan kozmopolit ve demagojik olan milliyetçi akımın ideolojik, politik, örgütsel temelini oluşturur. Türk milliyetçiliğinin oluşum aşamasında ve karakteristik yapısını oluşturan ideolojik, politik, örgütsel aşamalarından birisidir.

Kurulduğu aşamadan kendisini fesih ettiği son kongresine kadar genel tarihçesini vermek gerekirse:

19. yüzyıl, bütün yönleriyle Osmanlı Devleti'nin kader dönemleridir. Tüm kurumlarıyla birlikte çatırdamakta ve yıkılmaktadır. O dönem Osmanlı için kullanılan "hasta adam" benzetmesi ilginçtir. Bu durum devlet adamlarını ve aydınlarını Osmanlıyı kurtarma temelinde harekete geçirmiştir. Böylece bütün alanlarda olmakla birlikte öncelikle ve esas

olarak da askeri alanda yeniliklere girilmiştir.

Sadece askeri alandaki yenileştirmelerin yeterli olmadığı anlaşılınca sivil-idari kurumlarda da yeniliklere girilmiştir. Bu temelde atılan en dikkate değer adım, Tanzimat Fermanıdır. Tanzimat, mutlakıyetçi yönetim modelinden meşruti yönetim modeline geçişi başlatmıştır. Kısa bir süre sonra da Meşrutiyet ilan edilmiştir.

Tanzimat Fermanı bağımsızlık hareketlerinde bir canlanma yaratmış, demokratik talepleri gündeme getirmiş ve bu temelde "Kânun-i Esasi" ilan edilmiştir. Türk siyasi hayatında ilk defa halk -ki bunlar burjuvalardır-, padişah yanında yönetime katılmıştır. Osmanlı toplumunda kaynaşmayı sağlama amacıyla atılan bu adımlar tersi sonuçlar vermiş, dönemin ideolojisi olan milliyetçilik Osmanlıyı kurtarma temelinde atılan adımlarla birlikte tüm halklar arasında çığ gibi yayılmıştır.

Atılan adımların beklenen sonucu vermediğini gören II. Abdülhamit (1876-1909), kısa bir süre sonra Meşrutiyet Dönemine son vererek 33 yıl sürecek olan "İstibdat dönemini" başlatmıştır.

I. Meşrutiyet, Osmanlı sınırları içinde yaşayan halkların kaynaşmasını sağlayamamış, başta milliyetçilik olmak üzere yeni fikirlerin gelişmesi ve olgunlaşmasına yol açarak Osmanlının parçalanma sürecini hızlandırmıştır.

Milliyetçiliğin zayıflattığı Osmanlı devletini kurtarma arayışları ilk olarak örgütsel bir yapıya I. Meşrutiyet sürecinde kavuşmuştur. Bu geniş tabanlı olarak örgütlenen, daha çok subayların kontrolünde olan ve muhalif karakteriyle gelişen İttihat ve Terakki Partisidir.

İttihat ve Terakki'nin ülke içinde ve dışında etkili bir şekilde başlattığı muhalefet çalışmaları, 1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesine neden olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı'yı kurtarmak amacını güden düşünce akımları, 20. yüzyıl başlarında ilan edilen II. Meşrutiyetle daha da gelişmişlerdir.

Osmanlı devletinin dağılmasını önleme ve birliğini korumaya çalışan bu düşünce akımları Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük şeklinde gruplandırılabilir.

Bu akımlar, I. ve II. Meşrutiyet sürecinde Osmanlı devlet yönetiminde etkili olmuşlardır.

Türkçülük hareketinin esas unsuru coğrafyada, dilde, kültürde, tarihte birlik ve bütünlüğü sağlamaktır.

Türkçülük, II. Abdülhamit devrinde dil, edebiyat ve tarih alanlarında bir fikir hareketi olarak gelişmiş, Osmanlıcılık veya İslamcılık gibi bir idare ve siyaset sistemi haline gelememiştir. Ne var ki Türkçülük, II. Meşrutiyet'in

ilanından sonra ittihatçıların da etkisiyle gelişmiştir.

Bu akım, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Türklerin dil, din ve kültür değerleriyle birbirlerine bağlanmasını, dışarıdaki Türklerle de birleşme yolları aranmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan Pantürkist'tir. II. Abdülhamit'in kurmak istediği İslam Birliği gibi bir "Türk Birliği"ni kurmayı hedeflemektedir.

Bu temelde diğer halklar üzerinde tehcir ve tedip politikası uygulanarak Osmanlı topraklarının, özellikle de Küçük Asya'nın "arındırma" siyasetine tabi tutulması ile 1914-1918 arasında Ermeni katliamı ve Rum halkının sürgünü gerçekleştirildi. Yine Enver paşa ile anılan ve Allahuekber dağlarında 80 bin Osmanlı askerinin soğuktan öldüğü hüsrarla sonuçlanan Rus seferi de, bu Pantürkist zihniyetin bir sonucuydu.

Türkçülüğün savunucuları Ziya Gökalp, M. Emin Yurdakul ve Ömer Seyfettin gibi yazarlardı. Türkçülüğü ilk defa sistemli bir ifadeye kavuşturan da Ziya Gökalp'tir.

Osmanlı'yı oluşturan halkların milliyetçiliklerini Türk milliyetçiliğini geliştirerek etkisizleştirmeye çalışma yaklaşımı, bu akımın, özellikle de ittihatçıların paradoksu olarak gelişmiştir. Açık ki bu, diğer milliyetçilikleri etkisizleştirmek bir yana daha da gelişmelerine yol açmaktan öte bir sonuç vermemiştir.

Bu akımı oluşturanlar, II. Meşrutiyet'in ilanından önce abartılı bir milliyetçilik içine girmişler ve Pantürkizm (Turancılık) gibi tüm dünyadaki Türkleri bir çatı altında toplamayı amaçlamışlardır. O dönemde siyasete askeri temelde müdahale eden, siyasi ve askeri sorumluluk almadan siyaseti yönlendirmeye çalışan ittihatçılar, daha sonra Türkiye cumhuriyeti her zorlandığında siyasete müdahale eden Türk ordusunun da temel aldığı zihniyeti yaratmışlardır.

Milliyet fikrinin etkisiyle ortaya çıkan Türkçülük daha sonra biçim değiştirmiş, Turancılıktan Misak-ı Milli esaslarına dönüşerek Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ideolojisi olmuştur.

- Siyasete ordu eliyle müdahale

- İdari ve siyasi sorumluluk almadan siyaseti yönlendirme

- Askeri darbe, siyasi şantaj, rüşvet yoluyla iktidarı ele geçirme

- Seçimlere hile karıştırma

- Korkular yaratarak izledikleri baskıcı katliamcı politikaları meşruiyet yaratma

- Uluslar arası ittifaklara yaslanarak içerdeki muhalefeti ezme ve kaybettiklerini kazanma

- Kendini devletin ve milletin sahibi görme

- Diğer halkların mallarına elkoyarak, sürgün ve katliam politikalarıyla Türkleştirmeyi geliştirerek devleti kurtarmaya çalışma

- Gündümlü basın yaratarak kamuoyunu dezenforme etme

- Faili meçhul cinayetlerle muhalifleri ortadan kaldırma

Bunlar İttihat ve terakkinin Türkiye cumhuriyeti devletine bıraktığı siyasal mirastır. Bu mirasın izlerini her tarihsel dönemde görmek mümkündür.

İttihat ve Terakki, 1908 ile 1918 arasında yapılan seçimlerden (1908, 1912 ve 1914) üç genel seçimi kazanmıştır.

İlk zamanlar Osmanlıcı bir çizgi izlediği halde sonradan Türkçü ve milliyetçiliğe kaymıştır.

Selanik'te İttihat ve Terakki, Hürriyet ve Rumeli gazeteleri; İstanbul'da Tanin ile Şûra-yı Ümmet gazeteleri yanında bağımsız fakat İttihat ve Terakkiyi destekleyen Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Hakikat, İstiklal, Hak, Hadisat, Vakit gazeteleri yanında Kalem, Karagöz ve haftalık Şûra-yı Ümmet gibi mizah gazeteleri yine Türk Yurdu, İslam Mecmuası, Yeni Mecmua İttihat ve Terakkiyi desteklediler.

"Talat, Sait Halim, Enver, Cemal, Halil ve Nuri paşalar, Babanzade İsmail Hakkı, Seyit, Hacı Adil, İsmail Hakkı, Hüseyin Cahid (Yalçın), Ahmet Rıza, Halil (Menteşe), Ziya (Gökalp), Mithat Şükrü (Bleda), Ömer Naci, Ahmet Şükrü, Dr. Nazım, Cavit, Bahaaddin Şakir, (Kara) Kemal, (Küçük) Talat beyler ve Hafız İbrahim, Emrullah, Hayri, şeyhülislam Mûsa Kazım efendilerle Emanoel

Karaso ve Hallaçyan gibi ermeni ileri gelenleri İttihat ve Terakkinin ileri gelenlerindendi"

Örgüt; kuruluş, örgütlenme ve faaliyet bakımından farklı özellikler taşımıştır. Örgütün yöneticilerinin çoğu masondu ve genel merkez üyesi yedi kişinin kimlikleri, meşrutiyet ilan edildikten sonra bile açıklanmamıştır.

"Üyeler, masonların merasimlerine benzer usullerle cemiyete alınırdı. Rehber üyelerce tavsiye edilen ve uygun görülen kişiler, tahlif heyeti (yemin kurulu) önünde yemin ederlerdi. Heyet başkanı, önce cemiyetin gayesini, cemiyet üyeliğinin taşıdığı sorumluluğu aday üyeye anlatır, sonra merkezi umumînin hazırladığı yemini okurdu. Aday üye, inandığı dinin kutsal kitabına, hançer ve tabanca üzerine el basarak yemini tekrarlardı. Cemiyete giren üye, teşkilatın gayesi uğruna gerektiğinde canını feda ya hazır olduğunu bu yeminle kabul ediyordu. Ayrıca cemiyetin vereceği özel görevleri yerine getirmek için fedai şubeleri kurulmuştu. Fedailer görev sırasında öldükleri takdirde, cemiyet, ailelerine bakmayı taahhüt ediyordu. Cemiyetin amaçlarına aykırı hareket eden üyeler için merkez heyetleri, mahkeme gibi yargılama yaparlardı ve suçluyu cezalandırırlardı. Cinayetten hüküm giyenler ölüm cezasına çarptırılırdı"

On seneye yakın bir müddet iktidarda kalan ve izlediği politikalar ile Osmanlı Devletinin so-

nunu getiren İttihat ve Terakki, son kongresini, I. Dünya savaşının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra gerçekleştirmiştir. 14 Kasım 1918'de toplanan kongrede parti, kendini feshettiğini ilan etti.

Bazı İttihatçılar birleşerek Teceddüt partisi adıyla bir parti kurdular ancak etkili olamadılar. Daha sonra İttihatçılara karşı sert tedbirler alındı. Sıkıyönetim askeri mahkemelerinde yargılandılar. Partinin mallarına el konuldu. Yurt dışına kaçanlar gıyaben cezalandırılırken bir kısmı da mahkûm edilerek Malta'ya sürüldü.

İttihatçıların örgütleri ortadan kalkarken, Türk tarihinin bu ilk partisinin politikaları, yöntemleri, çizgisi daha sonra ortaya çıkacak olan birçok partiye esin kaynağı oldu.

Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Celal Bayar gibi cumhuriyetin kurucu kadroları da ittihat ve terakki partisinin üyesiydi. Eski ittihatçıların çoğu 1925 yılında İzmir suikastı ile ilgili bulunarak yargılandı ve çeşitli cezalara çarptırıldılar.

İttihat ve terakki, yürüttüğü çalışmalarla 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır. 23 Ocak 1913'de tarihe Babıâli Baskını olarak geçen askeri darbeyle iktidarı fiilen ele geçirmiştir. 1908-1913 arasında hükümetleri yönlendirerek Osmanlı siyasetini belirleyen ittihat ve terakki örgütü, I. Dünya savaşının da yaşandığı 1913-1918

arasındaki beş yıl boyunca Osmanlının siyasal gidişini direkt iktidarı ele geçirerek belirlemiştir.

İktidarı ele alana kadar izlediği yöntem, İstanbul'a gönderdiği temsilcileri eliyle siyasete müdahale etmek, hükümet ve meclis-i mebusan üzerinde denetim sağlamak olmuştur. Bu, 1908-1913 arası dönemde siyasi istikrarsızlığı körüklemiş ve Osmanlının dağılışını hızlandırmıştır.

"Partinin Selanik'teki merkez-i umumî üyelerinden Ahmet Rıza, Talat, Hüseyin Kadri, Hayri, Mithat, Şükrü, Habib, Enver, İsmail Hakkı, Dr. Bahaeddin Şakir ve Nazım beyler 1908'de hükümetin faaliyetlerini gözetlemek üzere İstanbul'a geldiler. Kendileri kabineye giremediler fakat hükümet üzerinde hâkimiyet kurdular. Doğrudan doğruya kabine kurmak yerine hükümetleri kontrol altında bulundurmaya tercih ettiler. 4 Ağustos 1908'de kurulan ve meşrutiyetin ilk kabinesi olan Sait Paşa hükümeti, İttihat ve Terakkinin baskısına dayanamayarak 13 Ağustosta çekilmek zorunda kaldı. İkinci defa kurulan Sait Paşa hükümeti ise beş gün dayanabildi. İttihat ve Terakki iktidar olmamıştı ama hükümeti ve hükümetin icraatını kendisi tayin ediyordu." İdari ve siyasi mesuliyetten uzak olan İttihat ve Terakkinin devlet işlerine karışması, hükümeti ve milleti tahakkümü altına alması ve orduyu siyasete karıştırması şiddetli eleştirilere neden oldu"

18 Ekim-8 Kasım 1908 tarihleri arasında İttihat ve Terakki, gizli bir kongre yaparak partileşmiştir.

İttihat ve Terakki ile Abdülhamit arasında süren iktidar çekişmesinde Osmanlı içinde istikrarsızlık had safhaya çıkmış ve çöküş dönemini hızlandırmıştır. 1909 Martında "Din elden gidiyor!" "Şeriat isteriz" gibi sloganlarla başlayan ve tarihe '31 Mart Vaka'sı' diye geçen "şeriatçı ve hilafetçi" (esasında provakatif bir girişimdir) ayaklanma üzerine İttihat ve Terakki'ye bağlı Hareket Ordusu İstanbul'a girer. II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki ileri gelenlerince tahttan indirilir; yerine, kendinden iki yaş küçük olan kardeşi Muhammed Reşat getirilir.

31 Mart ayaklanmasının bastırılmasından ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra duruma hâkim olan İttihat ve Terakki, diğer bütün partileri feshederek birçok muhalifi tutuklar. İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilerek Sıkıyönetim mahkemeleri kurulur ve birçok kişi idam edilir. Birçoğu da sürgüne gönderilir. Fakat yine de siyasi istikrarsızlık sona ermemiştir. İttihatçıların hükümeti dışarıdan idare etme ve siyasete müdahale yöntemleri istikrarsızlığı daha da körükler. Kısa aralıklarla birçok hükümet, hükümet başkanı ve bakan değişiklikleri yapılır.

Bulgar, Yunan ve Sırlar arasında Osmanlı aleyhine gelişen

Balkan ittifakı bu süreçte kurulur. 1 Nisan 1910'da Arnavutluk ayaklanması baş gösterir; 9 Mayıs 1910'da da Girit meclisi, Yunan kralına bağlılık yemini eder. İtalya, Trablusgarp ve Bingaziye asker çıkarır ve Osmanlı devletine savaş ilan eder. Kısa süreli bir savaş sonunda yapılan görüşmelerle buralar İtalyanlara devredilir.

İttihat ve Terakkinin uyguladığı baskıcı politikalar muhalefeti artırmış ve bu ittifak ve terakki partisinin içine kadar işlemiştir. İçte ve dışta yaşanan baş aşağı gidiş önlenemeyince, 21 Kasım 1911'de Meclis-i Mebusan feshedilerek tekrar seçime gitme kararı alınmıştır.

"Sopalı seçimler" diye bilinen ve İttihat ve Terakkinin çeşitli tedhiş hareket ve hileleriyle yapılan 1912 seçimlerinde, çoğunluğu yine İttihat ve Terakki elde etmiştir. Mecliste ekseriyeti elde eden İttihat ve Terakki, hükümete kendi adamlarını getirmek suretiyle baskıyı iyice artırır.

Bu süreçte Balkan savaşı başladı ve Osmanlı orduları bütün cephelerde kısa zamanda yenilgiye uğradılar. İçerde ve dışarıda yaşanan karmaşa ve kötüye gidiş İttihatçı hükümetin istifasını getirir. Kamil Paşa liderliğinde kurulan ve ittifakçılara mesafeli duran yeni hükümet karşısında bu sefer aleyhte propaganda yapan ittifakçılar, seçimlerin riskli ve iktidara gelme ihtimalinin düşük olduğunu görünce 23 Ocak 1913'

de "Babiâli Baskını" diye bilinen kanlı bir baskınla iktidara el koydular.

1914 yılında yapılan seçimleri de kazanan İttihat ve Terakki, Osmanlı Devletini Birinci Dünya savaşına soktu. Talat, Enver ve Cemal gibi İttihat ve Terakki paşaları bu yolla kaybedilen toprakların geri alınacağı, kaybedilen istikrarın yakalanacağı, büyük ve görkemli imparatorluğun yeniden canlanacağı hülyalarıyla girdikleri bu savaş Osmanlının ve yanında savaşa girdiği Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Osmanlı müttefik güçlere teslim oldu ve işgal edildi.

1914-1918 yılları arasında devam eden ve yenilgiyle sonuçlanan Birinci Dünya savaşı sonunda İttihat ve Terakki, iktidardan uzaklaştı ve lider konumunda bulunan Enver, Talat ve Cemal paşalar ile Doktor Bahaaddin Şakir, Doktor Nazım, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imza ettikten bir gün sonra gece yarısı kaçtılar. Daha sonra Enver Paşa Türkistan'da, Talat Paşa Berlin'de, Cemal Paşa da Tiflis'te Ermeniler tarafından öldürüldüler.

19.yy.da Osmanlı İmparatorluğu'nda batının da desteğiyle ulusal hareketler başlayıp Balkan halkları bir bir bağımsızlığına kavuşurken Ermeniler, Osmanlı'ya karşı cephe almamışlardır. O yüzden 20.yy.ın başlarında Ermeniler Osmanlılar için hala 'millet-i sadıka' (sadık millet) sayılmaktaydı.

Ancak 20.yy.ın başına gelindiğinde artık dengeler hızla değişmekte ve dünya pazarlarının paylaşımı temelinde gerilen siyasal ortamda, üzerinde en büyük hesapların yapıldığı alan Osmanlının geniş coğrafyası olmaktadır. Sykes-Picot anlaşması böylesi bir dönemde gerçekleşmiştir. Fransa ile İngiltere arasında kabul edilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfus bölgelerine ayıran anlaşmaya göre İzmir Yunanlılara, Adana İtalyanlara, Güney Toroslar ve Kuzey Suriye Fransızlara, Filistin ve Mezopotamya İngilizlere ve geri kalan İstanbul da dâhil- Ruslara veriliyordu. Osmanlı için sona giden yol açılmıştı artık ve Ermeniler de bu anlaşma gereğince Kürdistan'ın önemli bir bölümünü içeren Büyük Ermenistan'ı kurabileceklerdi.

1914'te I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Enver Paşa Sarıkamış Seferiyle Rusya'ya dönük bir saldırı başlatır ve bu saldırı hüsrarla sonuçlanır. Kısa sürede her yandan sarılan ve peş peşe yenilgiler alan Osmanlı ordusunun hiçbir cephede saldırı ya da savunma yapacak ciddi bir gücü kalmaz. İçerde ve dışarıda gelişebilecek hiçbir ciddi saldırıya karşı koyamayacak duruma düşmesi, içerde Ermeni örgütlerinin çalışmalarını daha yoğun ve yaygın geliştirmelerine yol açar. Bunun yarattığı endişeler ve kaygılar temelinde 1915 yılının 25 Şubatında Osmanlı yönetimi, tüm ordu karargâhlarına gizli bir talimat gönderir.

Bu talimat; "Halep, Dörtyol ve Kayseri'de Ermeni yıkıcı faaliyetlerinin arttığı ve ayrıca bu bölgelerde Rus ve Fransız etkilerinin tespit edildiği, III. ve IV. Ordu birimlerinin gözetim ve emniyet tedbirlerini artırmaları gerektiği"ni bildiriyordu. Talimat, ordudaki Ermeni askerlerin 'komuta merkezlerinden' uzaklaştırılmasını da içeriyordu.

1915'in Mart ve Nisan ayları Osmanlı için kuşatmanın yoğunlaştığı aylardır. Çanakkale, Irak ve Mısır cepheleri açılır. 14 Nisan 1915'de Van'da Ermeni isyanı başlar. Van isyanını Bayburt, Erzurum, Doğubayazıt, Tortum isyanları izler. Bunun üzerine İttihat Terakki Hükümeti, 'casusluk, sabotaj, isyan gibi olayların, komitelerin emir ve direktifi ile meydana geldiği' gerekçesiyle 'Ermeni komitelerinin kapatılması, evraklarına el konulması, komite başkan ve üyelerinin tutuklanması ve oturdıkları yerde kalmalarında devletin güvencesi için sakınca görülenlerin uygun yerlere toplanarak kaçmalarının önlenmesi' yönünde bir karar alır. Bu kararın tarihi 24 Nisan'dır. Bu karar uyarınca binlerce Ermeni tutuklanır. (Sonradan diaspora Ermenileri 24 Nisan 1915 tarihini 'Soykırım Günü' olarak ilan ettiler).

Asıl tehcir kararı ise, 27 Mayıs 1915'te alınır. Üç maddelik kanun 1 Haziran'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer. Kanun, 'Ordu, bağımsız ko-

lordu ve tümen komutanlıklarına; askeri nedenlere dayanarak casusluk ve hainliklerini hissettikleri bölge halkını tektek veya toplu olarak memleketin diğer bölgelerine gönderebilmeleri ve orada oturtulabilmesi' yetkisini veriyordu. Sürgüne gönderilecek olanlar Musul ve Suriye'nin kuzeyindeki bölgelere yerleştirilecek ve savaş sonunda da geri dönmeleri sağlanacaktı.

27 Mayıs 1915'te alınan tehcir kararının, uygulamasına Haziran ayı içinde başlanır. Bütün ülkeye yayılan tehcir kararı, 15-16 ay etkin bir biçimde sürdürülür ve 4 Ekim 1916'da fiilen durdurulur. Tehcir sonunda Osmanlı kaynaklarından ulaşılan verilere göre katledilen Ermeni sayısı 300 bin civarındaydı.

Ermenileri bağımsızlığa teşvik edip sonra onları Osmanlı'nın kıyımından korumayan Batılı güçler bu durumu kimi eleştirilerle geçirdiler. Yaşanan trajedide Batı'nın sorumluluğu üzerinde kimse durmadı ve bu trajedi yeri geldiğinde Türkiye'den taviz ko-parmak için sıklıkla kullanıldı ve halen de kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti dünyadaki değişim sürecine ayak uyduramadığından ve bunlardan uzak kaldığından 17. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamış, 20.yy'ın başında da çökmüştür. Bir enkaz haline dönüşmesine rağmen 20. yüzyıl başlarına kadar yaşamını sürdürmesi ise emperyalist dev-

letlerin dünya pazarlarını paylaşma mücadelesi ve bu temelde yürütülen denge politikası sonucu gerçekleşmiştir.

Özellikle gerilla mücadelesinin başladığı 15 ağustos 1984'ten itibaren yürütülen politikalara bakıldığında, yukarıda sıralanan tüm yöntemlerin, Kürt özgürlük mücadelesi karşısında zorlanan Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından kullanıldığını görürüz.

Son süreçte sıkça gündeme getirildiği gibi ordunun siyasete yoğunlaşan müdahalesi, küreselleşen dünyada ulus-devlette ayak diretilmesi, 20.yüzyılın başında şekillenen bölge ve dünya sistemini korumaya çalışma, bu temelde inkâr ve imha politikasında ısrar, gerici ittifaklar ve maceralara girerek Kürt sorunu karşısında zorlanan Türkiye cumhuriyetini kurtarma arayışları tam da itti-hatçı bir siyasal geleneğe işaret etmektedir. Aynı zihniyetin temsilcileri "Ermenilerden kurtul, Osmanlı'yı kurtar" yaklaşımını benimseyen ittihatçılar gibi "Kürtlerden kurtul Türkiye'yi kurtar" yaklaşımı için de Kürtler üzerinde katliam ve göçertme seçeneklerini tartışmaktadırlar.

Yukarıda geniş özetini verdiğimiz ittihat- ı terakki'nin oluşumu ve gelişimini kapsayan özet, **Önder Apo**'nun bu oluşumun tarihsel, toplumsal, ideolojik-politik ve örgütsel karakterine ilişkin değerlendirmeleriyle gerçek yerini bulacaktır.

İttihat-ı Terakki örgütüne ilişkin Önder Apo; "Bu hareket zaten askeri okullardaki öğrencilerin örgütlenmesinden ibarettir. Bu okullar da Sultanlığın okullarıdır. Esas olarak askeri harp okullarında gelişen bir teşkilatlanmadır ve temel amacı da İmparatorluğun, özellikle ordunun restore edilmesi ve günün gerçeklerine uyarlanmasıdır. Alman stili-ne göre örgütlenen, Fransız tarzında da eğitilen bir ordu istenmektedirler. Aslında yapılmak istenen, İmparatorluğa bir aşı vurmaktır. Bu açıdan meşruiyet çok çarpık olarak gelişir.

İttihat ve Terakki meşruiyetçiliğinde halk diye bir kavram yoktur, demokrasi söz konusu değildir. Kavram olarak da, uygulama olarak da bu söz konusu değildir. İmparatorluğun resmi geri yapıyla savaşım şurada kalsın, tersine tamamen bu yapı içinde ortaya çıkma durumu vardır. Askeri yapı İttihat-ı Terakki'nin yapısıdır. Baştan itibaren askeri bir kuruluş olarak orduya dayalı olarak gelişmekte ve ordu gücünü Sultana karşı kullanarak, siyaset üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. İttihatı Terakki, 1908'de yapılan harekâta Sultanı devirmez, sadece geriletir, hatta onu koruması altına alır. Çünkü bunlar politikadan habersizdirler. Abdülhamit politikada daha güçlüdür ve İttihatı Terakkiciler onun politika oku-

lunda yetişmişlerdir. Ona ihtiyaçları vardır ve sık sık da danışırlar. İktidar olamamalarının temel nedeni budur. Bu beceride olmadıkları ve kendilerini yetiştirme gereği duymadıkları için iktidar olamamışlardır. Burada devlete karşı bir başkaldırma, devletin resmi yapısını devirme söz konusu değildir. Fransız ihtilali ve Avrupa'nın birçok ülkesinde görünen burjuva toplumunun zaferi uğruna mücadele etme durumu yoktur. Tamamen uzlaşma ve bunu askeri nitelikte yapma durumu vardır.

Baştan da belirtildiği gibi, İttihat-ı Terakki'nin bütün kadroları paşa ve en güçlü bürokratlar olarak çıkarlar. Üretimle, bir sosyal sınıfla ilişkileri yok denecek kadar azdır. Ancak daha sonra, devleti ele geçirdikleri zaman, yavaş yavaş siyaset yapmaya çalışırlar. Devletin diğer organlarına, valiliklere, kaymakamlıklara kendi adamlarını atarlar ve üretilenle temasa girerler. Yerel feodal tüccar ve tefeci kesimlerle ilişkiye geçerler, onlar üzerinde denetim kurarlar ve bu da feodalizmin kendini biraz burjuvallaştırarak güçlendirmesinden başka bir şey değildir. Bunlar iç içedirler ve birbirlerine karşı olma durumları yoktur.

"Burada feodal özelliklerle, burjuva özellikler askeri temelde onun koruyucu zırhı altında yavaş yavaş iç içe geçer ve bunlar giderek ekonomiyi çok ince bir

tarzda azınlıkların elinden alırlar. Özellikle o zamanın sivil toplumunu teşkil eden yabancılar vardır ve bunlar Ermeni, Rum Hristiyan topluluklardır. Mevcut sivil toplum, ekonominin ağırlıklı kısmını ellerinde bulundurmalarına rağmen, bir siyasi devrim yapma imkânları söz konusu değildir. Ermeni Ulusal Hareketi bu temelde gelişmesine, yine Rumların Yunanistan'da başarıya ulaşmalarına rağmen, Anadolu'da böyle bir gelişme söz konusu değildir. Bilakis, bunlar resmi askeri toplum tarafından ezilir ve ekonomik olarak da tasfiye edilirler.

Bunların yerine de Türk burjuvalaşması diye bir burjuva gelişme ortaya çıkar. Ancak bunun yağmacı karakterde olduğu da açıktır. Maddi temelden kopuk, üstten dayatılan askeri güç sayesinde bir egemenlik gelişmiştir. Sivil toplum dediğimiz burjuva toplumu, kendisini değer yargıları karşısında bir gelişmenin içinde bulur. Burada anlaşılması gereken askeri, hem de feodal askeri bir zırh içinde, bir meşruiyet hareketinin geliştiğidir. Bu, tamamen İmparatorluğun bütünlüğünü sağlamak içindir. İmparatorluk, özellikle Balkanlar'da sivil güçleri, azınlık burjuva güçlerini tasfiye etmeyi, dolayısıyla onların mallarına el koymayı hedeflemektedir. Bu, aslında burjuva toplumunun mantığına, değer yargılarına, her türlü

gelişme esaslarına aykırı bir gelişmedir." demektedir.

Yine bir başka değerlendirme-sinde; "İttihat Terakki'nin Türklüğü çok iyi tartışılmalı ve bu değerlendirmeler geliştirildiğinde görülecektir ki aslında Türk milliyetçiliği adı altında yutturulmaya çalışılan bir kozmopolitizmdir. Hakiki bir gerçeklik, Türk milliyetçiliği de söz konusu değildir. Türk halkı ile hele bu milliyetçiliğin hiçbir çıkarı, bağı filan yok. Devlet çıkarları kümesidir bunlar, bir devlet kümesidir. İşlerine gelirse İslamcı olurlar, işlerine gelirse Hristiyan olurlar, işlerine gelirse Mason olurlar, işlerine gelirse aşılmış Nakşibendî tarikatından olurlar. Yeter ki çıkarlarına el versin. Yarın hepsinin Kürtçü olması da söz konusu olabilir. Çıkar neredeyse bunlar orada. Dolayısıyla halk gerçeğiyle, tarih gerçeğiyle fazla bağlantıları yoktur diyorum. Bunlar aynı zamanda, feodal bir kalıntıdır. Günümüzde emperyalizm hep feodal kalıntıları koruduğu için bunların emperyalizmle ilişkileri çok yo-ğun. İşte İstanbul dükkanı, işte şu anda TC'nin temsilcilerinin, emperyalizmin işbirlikçiliğine bu kadar daldıklarından geliştirdikleri milliyetçilik. Sonuna kadar Anadolu halkının aleyhine bir milliyetçiliktir. Kendi işçi sınıfını, kendi emekçilerini nasıl soyup soğana çevirdiğini günümüzde görüyoruz. Dünyada hiçbir milliyetçilik, hiçbir ulusal

birlik, bütünlük akımı, kendi halkına bu kadar soygunu, talanı dayatmamıştır. Bu kadar emperyalizm ile birleşip üzerine yüklenmemiştir. Ama Türkiye'de, Türk halkı adına, Türk ulusçuluğu adına ateş kesilerek bunu sağlayabiliyor." diye belirtir.

İttihat-ı terakki'nin günümüzde "Kızılçelema" denen bir versiyonu için de **Önder Apo**; *"Neo-ittihatçıların, Kızılçelemlerinin içinde yer aldığı ulus-devletçi çizgiyi savunan görüştür. Bunlar içe kapanmacı politikaları savunuyorlar, Türkiye'yi dış dünyadan soyutlamaya çalışıyorlar. Katı bir ulus-devlet anlayışına sahipler. Bunun için her türlü çatışmayı, savaşı göze alıyorlar. Bu görüşün temsilciliğini CHP ve MHP yapıyor. Bunlar Avrasyacılıktan bahsediyorlar. İşte Suriye, Rusya ile hatta Çin ile işbirliğinden bahsediyorlar. Bunlar gerçekçi değil. Ulus-devletçilikle ABD ile baş edemezler. Irak bunun örneğidir. Yine bunlar Ermeni katliamını yapan ittihatçı zihniyetin bugünkü temsilcileridirler. Aynı yöntemleri Kürtlere de uygulamayı düşünenler var."* şeklinde tanımlamaktadır.

İyonya: İyonya, Yunanistan'a gelen Dorlar'ın önünden kaçarak Anadolu'ya geçen Akalar tarafından kurulur. MÖ. 1200 yılında Akalar, adalar üzerinden Batı Anadolu'ya göç ederek Büyük Menderes ile Küçük Menderes nehirleri ara-

sında kalan kıyı bölgelerine yerleştiler. Bu bölgeye İyonya, burada yaşayanlara İyonlar adı verilir. İyonlar polis adı verilen şehir devletleri kurmuşlardır. Efes, Milet, İzmir, Foça, Bodrum başlıca İyon şehir devletleridir. Marmara, Ege ve Karadeniz'de birçok koloniler kurmuşlardır.

Coğrafya olarak stratejik bir bölgede kurulmuş olması, Anadolu'da kurulan ilk çağ uygarlıkları içinde en gelişmiş ve ileri düzeyde olmasına yol açmıştır. Stratejik konum olarak Doğu-Batı ticaret yolları üzerinde köprü rolü oynayarak Ön Asya'dan gelen ticaret yollarının bitiş noktasındadır. Bir deniz ülkesi olarak Anadolu uygarlıklarını etkilemiş ve etkilenmiştir. Tarım ve ticarete gelişmiş bir uygarlıktır.

İyon şehir devletlerinin başında krallar bulunuyordu. Asiller zamanla güçlenerek kralları tahtlarından indirmişlerdir. Halk kapsamında olan kesimlerin seçtikleri kişiler, oluşturulan meclislerle şehirleri yönetmişlerdir.

Ön Asya'dan gelen ticaret yollarının bitim noktasında bir ülke olmaları bilim ve kültür alanında ileri gitmelerine yol açmıştır. Deniz ticaretinin gelişmiş olması da birçok kültürle temas kurmalarını doğurmuştur. Bu koşullar gelişkin bir ekonomiye sahip olmalarını sağlamış, sınıf demokrasisinin varlığı, fikir hayatı, sanat ve edebiyat alanında önemli gelişmeleri yaşamalarını sağlamıştır. İyon nizamı

denilen mimari üslubun yaratıcısıdır. Efes'teki Artemis tapınağı İyonlara aittir. İyon tarzında mimari eserler yaratıldılar. Tapınaklar, açık hava tiyatroları bu alandaki en güzel yapıtlardır. Homeros'un 'İlyada ve Odesa ' destanı İyon edebiyatının en önemli eseridir.

Diojen, Tales, Anaksimenes, Anaksimandros felsefe, astronomi ve matematik bilimlerinin temellerini attılar. Matematikte Pisagor, Coğrafyada Ksenefon, Tıpta Hipokrat, Felsefede Heraklik ve Diojen, Şiirde Homeros ve Tarihte Herodot İyonyalıların en tanınmış bilginleridir.

İyonlar Fenike alfabesinden yararlanarak kendi alfabelerini oluşturdular. İyon şair ve yazarları tarafından kaleme alınan trajedi, komedi ve dramlar günümüze kadar önemlerini korumuşlardır.

Tanrıların insan biçiminde heykellerini yapmışlardır. İyon Tanrıları da insanlara benzer. Tanrılarla insanlar arasındaki en önemli fark insanların ölümlü, Tanrıların ise ölümsüz olmalarıdır. İnançlarına göre Tanrılar arasındaki her türlü ilişki ve iletişim aynen insanlar arasında olurdu. Tanrılar insanlara kıvdıkları zaman onları cezalandırırdı.

Bir insanın Tanrılaşabilmesi için kusursuzluğa, mükemmelliğe ulaşması gerekirdi. Bu nedenle sportif yarışmalar büyük önem kazanmıştır, insanların Tanrılaşması için bir araç olarak görülmüştür.

MÖ. 650-546 yılları arasında önce Pers istilasına, daha sonra İskender ve Roma istilasına uğramışlardır.

İzafi: Nispi, görece/görelî anlamındadır. Belirgin olmayan, belirlenemeyen ya da gerçekte olduğu gibi yansımayan durum ve halleri dile getirir. Yine herkesçe ortak bir anlamı olmayan, kişilere göre değişkenlik içeren olguya yaklaşımlarını ifade etse de, kişilerin kendine görelilikleri olguların niteliklerini değiştirmez.

İzafiyet Teorisi: Albert Einstein'ın geliştirmiş olduğu bir fizik kuramıdır. Bu fizik kuramına; görelilik, rölativite kuramı da denilmektedir.

İzafiyet kuramı, esas itibarıyla içinde yaşadığımız uzay ve zamanın mutlak olmadığını, uzay ve zamanın birbirleriyle bir bağıntılılık içinde anlam bulduğunu, uzay ve zamanda yer alan her şeyin bu bağıntılılık içinde açıklanabileceğini ortaya koyar. Kuram bu anlamda üç boyutlu olan uzaya dördüncü bir boyut olan zamanı da eklemiştir. Uzay ve zamanın birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız olan değerler olmadığını açıkladığı gibi, birbirini koşullayan bu uzay ve zamanda bütün cisimlerin de birbirlerine göre hız ve konumlarını belirleyebildiğini, dolayısıyla göreliliği doğuran esas nedenin de bu durumun kendisinden kaynaklandığını belirtir.

İzafiyet kuramı, özel görelilik ve genel görelilik olmak üzere iki bölümde incelenir. Albert Einstein geliştirmiş olduğu izafiyet kuramını iki katlı bir yapıya benzetir. Önce birinci kat olarak özel görelilik kuramını oluşturduğunu, bir ikinci kat olarak genel görelilik kuramını ise ancak bu birinci kat üzerinden bina edilebildiğini söyler. Böylelikle kuramın birbirini tamamlayan bütünlüklü bir sistem olduğunu açıklamaya çalışır.

Özel görelilik kuramı; *"Birbirlerine göre hızlanma ve yavaşlama olmaksızın yani ivmesiz, sabit hızlarda hareket eden cisimleri inceler."* Özel göreliliğe göre uzayda bütün cisimler hareket halindedir. Hiçbir cisim olduğu yerde sabit ve durağan değildir. Bu yüzden herhangi bir cismin hareketinde referans alınabilecek durağan bir cisim yoktur. Bir cismin hareketi diğer bir cismin hareketi ile sınırlı olduğuna göre, bu durumda hareket izafî bir hal alır. Bir cismin hareketi diğer bir cisim ile bağıntılılık içinde açıklanabilir. Örneğin hareket edip etmediğimizi çevremizde sabit hızlarda hareket eden cisimlere bakarak anlayabiliriz. Sonsuz uzay boşluğunda etrafımızda görebileceğimiz hiçbir gök cismi bulunmasın, bu durumda hareket ettiğimizi hiçbir şekilde anlayamayız. Dünyaya yüzeyinde yol alan bir arabanın hızını dünyaya göre tarif edebiliriz. Çevremizde görebileceği-

miz belirli sabit hızlardaki dayanak noktaları bulunmasın, hareket ettiğimizi asla bilemeyiz. Birbirine paralel ve eşit hızlarda hareket eden iki araba, birbirine göre durağan sayılırlar.

Özel göreliliğe göre uzayda sabit olan hız ışık hızıdır. Uzayda hiçbir cisim ışık hızında değildir. Bu sadece ışığa mahsus bir olaydır. Işık boşlukta sürekli aynı hızda yol alır.

Buna göre; *"Bir cismin hızı artıkça boyu kısalır. Işık hızına ulaşınca cismin boyu sıfır olur ve cisim ortadan kaybolur. Cismin hızı artıkça o cismin kütlesi artar ve ışık hızına ulaşınca cismin kütlesi sonsuz olur. Bir cismi ışık hızına ulaştırmak için ona sonsuz miktarda enerji vermek gerekir ki bu da imkânsızdır. Bir cismin hızı yükseldikçe kütlesi artar. Kütle artınca onun enerjisi de artar. Çünkü eşit hızlarda, ağır bir cismin enerjisi hafif bir cisimden daha fazladır. Hız yükseldikçe kütle artacağından, kütleyle gelen ilave kütleyle ait enerji, kütle ile birlikte fazlalaşır ve ışık hızına ulaşıldığında cisimdeki kütle ile enerji bir olur. Bu durum $E=mc^2$ (Enerji= kütle $\times$ ışık hızının karesi) formülü ile ifade edilir."* Kuram bu anlamda enerji ile kütlenin birbirinden çok ayrı şeyler olmadığını, kütle ile enerjinin birbirlerine dönüşebildiklerini fizik formülleriyle ortaya koyar.

Kurama göre hızla bağlı olarak zaman da görelî bir konum kazan-

maktadır. Zamanı belirleyen şey, cisimlerin hızları olmaktadır. Yüksek hızda hareket eden bir cisim açısından zaman ağır ilerler. Ters durumda ise zaman daha hızlı yavaşır. Birbirlerine göre duran ve hareket eden iki gözlemci açısından zaman aynı değildir. Bildiğimiz anlamdaki zaman dünyadaki olaylara dayandırılarak belirlenmektedir, yani dünyaya göredir. Ama aynı zaman, ışık hızında hareket eden bir cisim için geçerliliğini yitirir. Buna göre uzayda her cismin hız ve kütlesine bağlı olarak kendisine özgü bir zamanı vardır.

Özel göreliliğin daha genişletilmiş hali olan genel görelilik ise; *"Birbirine göre hızlanan veya yavaşlayan yani sabit olmayan ivmeli hızlarda hareket eden cisimleri inceler."* Newton'un kütle çekim yasasına karşılık geliştirilmiş olan genel görelilik, genelde kütle çekimine neden olanın ne olduğunu ortaya koyar. Bunun üzerine uzay ve zamanın mutlak olmadığı sonucuna varır. Newton'a göre kütlesi bulunan bütün cisimler birbirini çekmekte, bu da bir tür gravitasyon kuvvetini yaratmaktadır. Gezegenlerin güneşin etrafında eliptik bir yörüngede hareket etmeleri bunun bir sonucudur. Oysa genel görelilik kuramı bunun böyle olamadığını açıklar. Gezegenler güneşin etrafında düz bir yörüngede hareket etmedikleri gibi, kütle çekiminin de bir gravitasyon kuvvetiyle açıklanamaya-

cağını belirtir. Kütle çekimi denilen olay, büyük kütleli cisimlerin ağırlıklarıyla uzayda yol açtıkları eğrilik sonucudur. *"Evrendeki ağır cisimler ağırlıklarıyla uzayı çukurlaştırmaktadır. Cismin ortasında yer aldığı bu çukura daha az ağır olan cisimler çekilmektedir. Güneşin etrafında milyarlarca yıldan beri dönüp duran gezegen ve Ay'lar, onun uyguladığı çekim kuvvetinden değil, Güneş'in çukurlaştırdığı ve eğdiği uzay-zaman içinde kalıp çukurun dışına çıkamadıkları için dolanmaktadır. Nitekim Güneş'in arkasındaki daha uzak bir yıldızdan Dünya'ya gelen ışık ışıını Güneş'in yanından geçerken onun etrafındaki uzay-zamanın eğrilğine girer, yolunu değiştirerek Dünya'ya ulaşır."* Bu yüzden büyük kütleli cisimler ağırlıklarıyla bir uzay ve zaman bükümüne, bir çekim alanına yol açmış olacaklar ki, hafif ve ağır olan iki cisim aynı hızla düşebilmektedir.

Genel görelilik teorisi aynı zamanda kütlesi büyük olan cisimlerde geçen zamanın, kütlesi küçük olan cisimlere göre daha yavaş ilerlediğini belirtir. Cisimlerin kütle ve hızının uzayda farklı olması, kendisi ile birlikte farklı bir zamanı da getirmektedir. Örneğin Dünya'daki bir saat Güneş'te durur, ama aynı saat Ay'da, Dünya'ya göre daha hızlı çalışır. Dünya'da geçerli olan bir zaman birimi Güneş'te geçerli değildir. Bu durum uzayda birbirine göre hızı

ve kütlesi farklı olan bütün cisimler için geçerlidir. Demek ki uzayın zamanı, zamanın uzayı görelidir. Hareket ve zaman denilen şey böylesi bir görelilikten ibarettir. Bunun için uzayda cisim olan her şey izafî bir zaman ve hareket içinde yansır, onunla sınırlıdır.

i

J j

J.J. Rousseau: 8 Haziran 1712 Cenevre'de doğmuş, 2 Temmuz 1778'de Fransa'da ölmüş olan ünlü Fransız düşünür ve siyaset kuramcısıdır. Görüşleri ona, daha çok toplumcu bir düşünür olma sıfatını kazandırmıştır. Aynı zamanda bir müzik yazarıdır. Kendisi için filozof sıfatının kullanılmasını hep reddetmiştir.

Çocukluğu yoksul bir aile ortamında geçen Rousseau, eğitime on yaşında bir din adamının yanında başlamış, daha sonra bir gravürcü ustasının yanında çalışmıştır. 1728-1738 yılları arasında uşak, sekreter, müzik hoca, tercümanlık gibi değişik işlerde çalışmıştır. Tercümanlık işi sürecinde Fransa, İtalya ve İsviçre'yi dolaşmıştır. Aydınlanma döneminin önemli bir eseri olan Ansiklopedinin müzik bölümünü 1749'da

Rousseau yazmıştır. Başlıca bilinen eserleri Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma, İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı ve Toplumsal Sözleşme'dir.

Bir aydınlanma çağı düşünürü olan Rousseau, temel görüşlerini, uygarlığın eleştirisi üzerinden insan doğasını çözümleyerek geliştirmiştir. Uygarlığa bulaşmamış, uygarlık tarafından değiştirilmemiş insanın doğal halinin birçok bakımdan daha üstün olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Uygarlığın özel mülkiyetin doğuşuyla başladığını, uygarlığı doğuran nedenin özel mülkiyet olduğunu belirtmiştir. Uygarlık eleştirisi ve doğaya dönüş görüşleriyle romantik akıma öncülük etmiş, monarşik rejime karşı halk iradesini savunan görüşleriyle de Fransız devrimini ve özellikle Jakobenleri etkilemiştir.

Rousseau, uygarlığa ilişkin görüşlerini ilk defa 1750'de Dijon Akademisi'nin **"bilim ve sanat-taki gelişmeler ahlaki yaşamda bir gelişme sağlamış mıdır?"** konulu tartışması için yazdığı. Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma adlı denemesinde açıklar. Yazdığı bu deneme üzerine ödül alır. Bu denemesinde esas olarak insanın doğal halinin her durumda daha iyi olduğu, toplum ve uygarlığın gelişmesi ile kötüleştiği ve yozlaştığı düşüncesini savunur. 1762'de yazdığı Toplum Sözleşmesi, Fransız devrimini hazırlayan temel metinlerden biri olarak kabul edilir. Bu süreçte kaleme aldığı toplumsal sözleşmede **"insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur"** diyerek insanın özgürleşmesinin koşullunu da belirtir. Toplumsal sözleşme monarşik rejim açısından tehlikeli görüşler barındırdığından yasaklanır. Ona göre insanlar arası eşitsizlik üzerine kurulu sahte toplum sözleşmesi yerine genel iradeyi dile getiren gerçek bir toplum sözleşmesi yapılabilirse özgür bir toplum sözleşmesi kurulabilir. Bu ara doğal haklar kavramını ilk defa dile getiren Rousseau'dur. Kişi hakları kapsamında ele alınan bazı **"hak"**ları daha o dönemde tasarlayabilmiştir. Bundan hareketle üzerinde durduğu demokrasiye dayalı bir kamu sözleşmesinin ve yönetiminin hangi esaslarla kurulabileceği konusudur. Rousseau'ya göre gerçek bir

toplum sözleşmesine dayalı sivil bir toplumda her birey, kendi haklarını kamuya devredecek ama kamu genel iradeyi temsil edeceğinden insan yine kendi koyduğu yasalara uymuş olacaktır. İnsan doğal haklarından vazgeçip yurttaşlık haklarını kazanarak girdiği sivil toplumda daha anlamlı olan siyasal özgürlüğe kavuşacaktır. Geçerli hukuk ile gerçek hukuk arasında da bir ayrım yapmıştır. Geçerli hukuku daha çok statükonun koruyucusu olarak görürken, genel iradede kaynaklı olarak tanımladığı gerçek hukukun ise adaletine inanmıştır. Uygulama itibarıyla toplumun siyasal yönetiminde genel iradenin ahlaki temelini sağlam olduğunu öngörmekle birlikte bunun yanlış olabileceğini de düşünmüş, bu duruma karşılık ise kamu yönetimine ehil olabilecek bir takım yasa koyucuların gerekliliğinden de söz etmiştir.

Jenosit: Jenosit kelimesi Yunanca ve Latincenin bileşiminden türetilmiş bir kavramdır. Yunanca genos (soy) ile Latince Caedere (kesmek, öldürmek) kelimelerinden türetilmiştir. Irksal, dinsel, siyasal ya da etnik bir grubun bileşiminde her türlü yöntemleri kullanarak bir toplumsal kesimi tamamen ortadan kaldırmak ve yok edilmektir. Türkçe karşılığı ise soykırımdır. Bir etnik gurubu, dinsel kesimi, bir ırkı, tamamıyla orta-

dan kaldırmak ya da bu yönlü çabayı ifade eder. Esas olarak fiziki imha temelinde soykırım gerçekleştirmektir. Kaba şiddet uygulamanın yanında, ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel varlığını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Önder Apo, uygarlık tarihini oldukça geniş ele alıp çözümlediği savunmalarında jenositin tarihsel ilk örneğini *"Etnik yapıların temizlenmesinde ilk soykırım denemeleri Asur belgelerinde iftiharla anlatılmaktadır."* biçimindeki arkeolojik bilgilerden aktarır.

Nazilerin Yahudi kıyımıyla, jenosit gerçeğinin insanlığı tehdit eden boyutlarının açığa çıkmış olmasıyla, uluslararası güçlerin savaş suçları mahkemesinin oluşturulması, İnsanlık suçlarının yargılanması gündeme gelmiş ve soykırım uygulamaları, savaş suçu olarak kabul edilerek mahkûm edilmiştir.

Nazi Almanyası'nın 2. Dünya savaşında Yahudi topluluğuna karşı uyguladığı soykırımı tanımlamak için Jenosit tanımı hukuki bir kavram olarak kullanılmış ve literatürde yerini almıştır.

Tarihte, elbette kitlesel kıyımlar çokça yaşanmıştır. Jenosit uygulamalarıyla toplumsal katliamlar gerçekleştirilmiştir. Ulusal, dinsel hatta cins boyutunda yaşanan savaşlar, Kapitalist emperyalist sistemin kar hırsıyla Dünyayı bir paylaşım alanı olarak görmesi ve ardından işgal girişimleri, yayılmacı amaçlarla giriştikleri sa-

vaşlarda birer jenosit örneğidir. Tarihte bu türlü jenositler bolca yaşanmasına rağmen, İnsanlık dışı suçlar kapsamında değerlendirilmemiştir. Ya da geçmiş tarihin soykırımları, savaş suçu olarak görülmemiş, jenosit kapsamında değerlendirilip yargılanmamıştır.

Özünde Kapitalist Emperyalist sistemin 18. ve 19.yy.da Dünyayı paylaşmak için giriştikleri kitlesel kıyımlar, jenosit ile izah edilen insanlık dışı suçlar ve savaş suçları kapsamında ele alınması gereken uygulamalardır. Eski uygarlıklardan, Aztekler, İnkalılar, Kızılderililer ve benzeri halkların ortadan kaldırılmaları birer Jenosit örneğidir.

Günümüzde, soykırımlar boyutunda kitlesel katliam savaşların koşulları ortadan kalkmış olmakla birlikte, yerini beyaz katliamlara bırakmıştır. Beyaz katliamlarda en az fiziksel katliamlar kadar etkili, sonuç alıcı, tahripkâr uygulamalardır. Beyaz jenosit'te diyebileceğimiz, asimilasyon yöntemiyle Halkların, Ulusların varlığını ortadan kaldırmayı amaçlayan yöntemler tarihte sıkça görüldüğü gibi günümüzde de uygulanmaktadır.

Uygar Dünyanın suç saydığı, Soykırım ve savaş suçları anlaşmasına Türkiye'nin de taraf olmasına rağmen Kürtler üzerinde uyguladığı beyaz katliam dediğimiz asimilasyon politikalarında ısrar etmekte, Kürt varlığını inkâr etmektedir. Kürdistan'ı egemenliği

altında bulunduran TC, İran, Irak ve Suriye devletlerinin gerek fiziksel, gerekse de kültürel katliam dediğimiz jenosit veya jenoside varan yaklaşımları özellikle 20. yy boyunca nerdeyse süreklileşen bir politika olarak hep uygulanmıştır. Belirtilen devletler tarafından Kürt halkına yönelik bu jenosit yaklaşımı fiziksel düzeyde bir bütün olarak uygulanma koşullarına sahip değilse de sosyal, siyasal, kültürel ve düşünsel düzeyde son yıllara kadar da uygulanma gelen sistematik bir politika olmuştur.

Tarihte yaşanan bunca katliamlar, kıyımlar, soykırımlar olmasına rağmen, ancak yakın tarihimizde 1946'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda bu türden insanlık suçu işleyenler ve buna teşvik edenler suçlu sayılmıştır. 1948 de bu karar onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye, BM Kararını 23 Mart 1950 yılında taraf olarak imzalamasına karşın, 1951 yılında yürürlüğe girmiştir.

Jeokültür: Türkçe karşılığı kültürel coğrafya anlamına gelir. Yâda yer koşullaması da denebilir. Daha özgün olarak da yerleşim alanının kültürle ilişkisini anlatır. Kültür, toprağa yerleşik halkların edindikleri alışkanlıklar, yaşam biçimleri ve yaşam tarzlarının oluşan kimlikleridir. İnsan toplumsallaşmasının geliştiği yerleşik yaşama geçişle birlikte coğrafyanın, yani yerleşilen yerin et-

kisini hissetmişlerdir. İlk uygarlıksal gelişmelere ilk mitolojilere bakıldığında bu durum daha açık görülür. İnsanoğlu yerleştiği alanlarda özellikle coğrafik yapısına önemle dikkat etmiştir. Çünkü ilk insanlar açısından coğrafya insanın yaşamı üzerinde oldukça belirleyicidir. Ekonomik olarak kendi yaşamını idame etmeden tutalım, kendisini korumasına ve savunmasını yapmasına kadar bu etki hissedilir. Bu yaşam tarzı zamanla bir kültüre dönüşür. Ve o alanın kültürü olur. Çoğu zaman alan değişimlerinde kültürde değişir. Çünkü yeni yerin coğrafyası, iklimi ve bunun el verdiği yaşam imkânı kendisine göre bir kültür yaratır. Uygarlıksal gelişmelere bakıldığında bu daha rahat görülecektir. Mesela daha az dağlık ve ovalık alanlarda tarım yapıldığından buna dayalı bir kültür gelişir. Daha dağlık ve sarp alanlarda hayvancılığa dayalı kültür başattır. Örneğin deniz kıyısında olan Atina denizcilik ve denizcilik ticaretine dayalı yaşam tarzı, kendiyle de sınırlı olsa demokratik bir kültür geliştirirken, daha sapa olan Sparta'da daha despotik bir kültür şekillenmiştir. Yine yeraltı-üstü kaynakları zengin olan coğrafyalar hep bir işgal ve istilaya maruz kaldıklarından talan kültürü gelişkindir.

Halk toplulukların jeokültürel sınırları, aynı zamanda onun coğrafik sınırlarını belirler. Bir halk topluluğunun, bir etnik gurubun,

bir ulusun kimliğini ifade eden temel taşlardan biridir. Jeokültürel farklılıklara sahip olan halk toplulukları, dışardan dayatılan ister ekonomik -siyasi olsun, ister sosyal -kültürel olsun, baskı ve dayatmalara karşı sürekli bir direniş ve politik refleks içinde olmuşlardır.

Coğrafik zemin farklılıkları, ona has yaşam biçimi, üretim tarzı, dil farklılıkları ve sosyal yaşam farklılıklarından doğan jeokültür yapılanması, yerel-bölgesel olmakla birlikte ulusal, toplumsal ölçekte de yaşanan değerler bütünüdür. Gelişmiş toplumların ekonomik yapıları, 'geri' kalmış toplumlar üzerinde etki yapsa da, kendi kültürleri bu coğrafyalarda yaşam zemini bulmuş olmada, sistemlerini geliştirmiş olmada ileri gitseler bile tamamıyla değiştirme gücüne muktedir değillerdir.

Kültürel farklılıklar, zenginliğin, gelişmişliğin göstergesi olduğu kadar bağrında taşıdığı potansiyellerle günümüzde olumsuz bir rol oynuyor. Kültürel farklılıklar çatışmaların gerekçesi yapılıyor. Buna politik yaklaşımlarda eklendiğinde bu daha tehlikeli olmaktadır. Geliştirilen uygarlıklar çatışması özü itibarıyla farklı kültürlerin çatıştırılmasıdır. Buna coğrafyaların stratejik konumları da eklendiğinde içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Milliyetçi gelişmelerin tümü bu argümanı kullanmaktadırlar. Halkların Jeokül-

tür konumlanmalarının içerdiği farklılıklar günümüzde yaşanan ve çözüm bekleyen sorunların başında gelmektedir. Etnik, azınlık guruplar, ulusal farklılıklar, mezhepsel ayrılıklar farklı kültürel motiflere sahip oldukları için, coğrafik konumlanmaları, hâkim Ulus- Devlet egemenlikleri altında sürekli kanayan toplumsal yara durumundadır.

Bu sorunların çözümünü de yine çok kültürlülükte aramak gerekir. Halkların tarihsel gelişimi bu konuda ipuçlarını vermektedir. **"...Halklar çözümlerini tarihten nasıl gelmişlerse öyle geliştirirler. Tarihsellik, gelenek, kültür her ne denilirse denilsin, her halk grubunun bir tarihi vardır. Klan toplumundan beri şekillenen halk toplulukları tarih boyunca jeokültür -yer koşullanması- ve politik yapılar karşısında varoluş refleksleriyle biçim kazanmaya çalışırlar..."**

Dünya genelinde yaşanan sorunları aşmak için batı uygarlığı kimi çözümler geliştirmiştir. Bunların başında da liberalizm maskesiyle kendi kültürünü dayatmasıdır. Bununla güya kültürleri bir birine yakınlaştırmak, farkları en aza indirmek ve birlikte yaşamının imkanlarını yaratmaya çalışmaktadır. Bunu ustalıkla gizleyen Avrupa uygarlığı kimi jeokültürlerde yaşanabilir sistemler geliştirmesine rağmen Ortadoğu jeokültüründe başarılı olamamaktadır. Çünkü batı uygarlığıyla doğu

uygarlığı arasında bir doku uyumsuzluğu vardır. Bunu yok saymak tüm çözüm arayışlarının baştan başarısızlığa uğraması, ölü doğması anlamına gelir. Dayatmalarla, zorlamalarla bir topluma kültür benimsetilemez. Bunu yapmaya kalkmak Hitlerin Yahudilere yaptığı soykırımı, jenosidi aratmayacak bir kültürel soykırımı ifade eder. Globalleşmeyle yapılmak istenen de budur. Dünyayı küçük bir köy haline getirip kendi kültürünü, yaşam tarzını, alışkanlıklarını, geleneklerini egemen kılmadır.

Kürtler Dünyanın en kadim halklarından biri olmasına ve Uygarlığın ilk geliştiği coğrafyada yer almasına rağmen Politik güçlerinden ziyade, eğer halen varlıklarını sürdürüyorlarsa, jeokültürel açıdan güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya Kürdistan denilse de Politik bir sistem olarak tanınmamıştır. Ama uygarlıksal gelişmenin günümüze taşınmasında Kürdistan coğrafyasının verimliliği, temsil ettiği stratejik önem ve Kürtlerin jeokültür birikim değerleri sürekli dış güçlerin iştahlarını kabartan en temel faktörler olmuşlardır. Kürdistan'ın bu özelliği bir yönden onu kururken, diğer yandan işgal, istila ve teröre zemin olmuştur. Bu konuda **Önder APO** şunları belirtir. *"...Kürdistan'ın jeokültürel ve stratejik konumu belki de tarihte üzerinde en çok mücadele, savaş ve terö-*

rün -insanları korkuyla yönetme amaçlı şiddet- yürütüldüğü ülke haline gelmesine yol açmıştır..."

Jeoloji: Jeoloji, kelime olarak "jeo" yer, "loji" bilim kelimelerinden türetilmiş ve yer bilimi yâda toprak bilimi anlamına gelir. Dünyanın oluşum aşamalarını inceler. Toprağın katmanlarını, içindeki bileşenlerini, mineral yapısını, toprağın çeşitliliğini, yapısal özelliklerini, şekillerini, değişim ve dönüşümünü, dış koşullardan etkilenmesini de inceleme alanı içerisindedir.

Dünyanın toprak yapısının nasıl oluştuğunu, oluşum süreçlerini, iç etmenlerini dış faktörleriyle birlikte ele alarak inceler. Yeraltında yapılan tüm sismik araştırmalar, incelemeler bu bilim dalı kapsamına girer. Sadece toprak olarak algılamamak gerekiyor. Yer bilimi olarak ele alındığında, yeraltına ilişkin tüm elementleri kapsamaktadır. Kayalar, taşlar, bitki kökleri, su kaynakları, maden yatakları ve dolayısıyla bütün zenginlik kaynakları, topraktaki damarlar, fay hatları Jeolojinin alanına girer.

Jeoloji sadece günümüze kadar ki yerkürenin oluşumunu incelemekle kalmaz, gelecekte de yer yapısının nasıl değişime uğrayacağına dair hareketliliğini inceler. Yeraltı yapısı yanında yeryüzündeki hareketliliği, topraktaki aşınmaları, rüzgârdan, sudan ve güneşten etkilenme oranlarını, iklim

değişikliklerdeki durumunu, bitki örtüsünü, verimlilik- verimsizlik gibi özellikler ve farklılıkları da ele alan bir bilimdir.

Jeopolitik: Jeopolitik kelimesinin Türkçe karşılığı siyasi coğrafya anlamına gelmektedir. Ağır-lıklı olarak ekonomik ve politik gelişmeyi coğrafik gerekçelere dayandırarak emperyalist yayılmacılığı haklı göstermeyi esas alarak türetilmiş bir kelimedir. Ekonomi ve politikanın coğrafya ile gerekçelendirerek coğrafik açıdan büyümeyi esas almaktadır.

Jeopolitik, I. Dünya savaşın-dan kısa bir süre önce Alman coğrafyacısı F.Ratzel tarafından ele alınmıştır. Ratzel devletleri Ledensraun (Yaşam Alanı) için mücadele eden organizmalar olarak görür. Jeopolitiğin öbür temsilcileri İngiliz H. Mackinder ile ABD'li Amiral A. Mahan'dır. Jeoplotik terimi ilk kez Staten Som Lifsform adlı kitabında coğrafik mekana emperyalist yaklaşımı göstermek için Malthusculuk ile sosyal darvinciliğin kanıtlarından yararlanan İçveçli bilgin R. Kjellen tarafından kullanılmıştır. Bu amaçla 1923-27 yılları arasında Almanlar Geopolitik adlı bir dergi çıkarmışlardır. Bununla jeopolitiğin alışılakelen coğrafyadan farklı olduğunu, kendi başına bir bilim olduğunu belirtmişlerdir. Bu düşünceye öncülük edenler (K.-Hauspoter ve H.Obst) nazilerin siyasi amaçlarını ileriye götür-

mede bundan epey faydalanmışlardır.

2. Dünya savaşında ve sonrasında daha sık kullanılan bir terimdir. Emperyalist saldırganlığın ekonomik, politik ve coğrafik nedenleri haklı kılma gerekçesini izah eden bir kavramdır. Başka bir deyişle Coğrafya ve ekonominin devlet politikası üzerindeki etkisini dikkate alan etmenler olarak değerlendirmek mümkün olduğu gibi bir coğrafya parçası ya da bir bölge üzerinde uygulanan devlet politikasının ilişkilendirilmesi anlamında da kullanılmaktadır. Emperyalist devletlerin ekonomik, siyasi vb. anlamda kendilerine yeni yaşam alanları yaratma, güç büyütme ya da bir coğrafya parçası üzerinde güç yoğunluğu yaratmayı amaç edinerek kullanılan bir kavramdır.

Jeopolitik kavramı üzerinde farklı değerlendirmeler yapan konunun uzmanlarının özünde uzlaştıkları temel görüş, coğrafik etmenlerin politika, ekonomi gibi güç odakları üzerindeki etkisi ve önemi şeklinde izahat bulmaktadır. Bu kavram üzerinde daha da ileri gidilerek küresel bakış temelinde tanımlanan yaklaşımlar mevcuttur. 'Jeopolitik' kavramının en ileri düzeyde tanımı ya da yorumu, siyasetin uluslar arasılasmasıyla doğrudan ilgili bir kavram olarak emperyalizmin dünya hâkimiyetini, bu yönlü yönelimlerini besleyen bir savdır. Bu sava göre siyasi coğrafya olarak bili-

nen alanlara küresel (global) yaklaşım göstermeyi hedeflemektedir.

Yine kimi yaklaşımlarda da Doğu ile batı arasındaki farklılığı ya da oluşan uçurumu coğrafi nedenlere dayandırma eğilimini görmek mümkündür. Bunu da Kıtasal uygarlık ile deniz kıyısındaki uygarlık tüpleri şeklinde teorileştirmektedirler.

Jerontokrasi: Yaşlıların yönetimidir Köy toplumlarında bulunan yaşlılar heyeti buna örnek gösterilebilir. Ancak bunun tarihsel kökeni çok eskidir. Hatta bunun devletin ilk hali olduğu da söylenebilir. Ana kadın etrafında örgütlenen doğal topluma karşı şamanların, yaşlı erkeklerin ve avcılarının geliştirdiği erkek toplumsallığının başlangıcını ifade eder. Bu daha sonra bir geleneğe dönüşür ve devleti ortaya çıkarır.

Bu durum en belirgin olarak Yunan sitelerinde görülür. Yunan devlet geleneği içinde, köleci Atina demokrasisine karşılık Isparta oligarşisinde belirgin olan yönetim şekli bu jerontoraksidir. Buna göre Isparta'nın siyasal rejimi; babadan oğula geçen ve 'arhiaget' denen iki kral tarafından yönetilirdi. Siyaset üzerindeki etkileri zayıf olan her iki kral, esas olarak siyaseti belirleyen ve etkin olan 60 yaş üstü 30 geron'dan oluşan ve görevleri yaşam boyu süren yaşlılar kurulunun (gerontes) üyesi durumundadırlar.

Isparta siyasal rejiminde rastladığımız jerontokrasi, hiyerarşik ve ataerkil toplum düzenine geçişle birlikte yaşlıların giderek toplum üzerinde kurduğu bir etkinlik biçimidir. Özellikle yaşlıların kendi tecrübelerine dayanarak genç kuşakları kendisine bağımlı hale getirmesini dile getirir. Yaşlılık, hayat deneyimi ile bir güçlülük, yaşlanma ile bir zayıflık nedenidir. Aslında jerontokrasiyi doğurun da budur.

Önder Apo, jerontokrasiye dayalı siyasal yönetim biçimini şöyle tarif ediyor: *"Hiyerarşik toplumda tecrübeli yaşlıların gençler üzerinde kurduğu baskı ve bağımlılaştırmadan da önemle bahsetmek gerekir. Jerontokrasi diye literatüre geçen bu konu bir gerçektir. Tecrübe yaşlıyı bir yandan güçlü kılarken, diğer yandan yaşlılık onu gittikçe zayıf, güçsüz kılmaktadır. Bu özellikleri yaşlıları, gençleri kendi hizmetlerine almaya zorlamaktadır. Zihinlerini doldurarak bu işlemi geliştirmektedirler. Tüm hareketlerini kendilerine bağlamaktadırlar. Ataerkillik bu olgudan da büyük güç almaktadır. Onların fiziki güçlerini kullanarak dilediklerini yaptırabilmektedirler. Gençlik üzerindeki bu bağımlılaştırma günümüze kadar derinleşerek devam etmiştir. Tecrübe ve ideolojinin üstünlüğü kolayca kırılmaz. Gençliğin özgürlük istemi kaynağını bu tarihsel olgudan almaktadır. Yaşlı*

bilgelerden günümüz bilim adamı ve kurumlarına kadar gençliğe stratejik, hassas denilen bilgilerin en can alıcı kısmı verilmez. Verilenler daha çok onu uyuşturan ve bağımlılığını kalıplaştıran bilgilerdir. Bilgiler verildiğinde uygulama araçları verilmez. Sürekli bir oyalama değişmez bir yönetim taktiğidir. Kadın üzerinde kurulan strateji ve taktiklerle ideolojik ve politik propaganda ve baskı sistemleri gençler için de geçerlidir. Gençliğin her zaman özgürlük istemesi fiziki yaş sınırından değil, bu özgül toplumsal baskı durumundan ileri gelmektedir. Ayyaş, toy delikanlı kavramları gençliği küçük düşürmek için uydurulan temel propaganda sözcükleridir. Yine hemen cinsel güdüye bağlamak, serkeşliğe çekmek, ezbere katı doğmalara bağlamak, gençlik enerjisinin sisteme yönelmesini engellemek ve düzeni sağlamla bağlantılıdır."

Jön Türkler: 19.yy'ın ikinci yarısında, Osmanlı Devletinde batı tarzı idare ve fikirlerin gelişip yayılması için çalışanlara verilen isim.

'Yeni Osmanlılar' veya 'Genç Türkler' de denilen bu grup mensupları, Avrupalıların verdikleri Fransızca 'Jeunes Turcs' adıyla meşhur olmuşlardır. Bu tabir genel olarak o yıllarda Avrupa'da politika, fikir ve edebiyatta aşırılık taraftarı gençlere veriliyordu.

Yeni Osmanlılar için ise ilk defa Mustafa Fazıl Paşa'nın yayınladığı bir mektupta 'Yeni Osmanlılar' karşılığı olarak kullanılmıştır. Daha sonraları N. Kemal ve Ali Suavi tarafından da benimsenerek, Türkçe'ye yerleştirilen bu tabir uzun süre Osmanlı topraklarında yetişen, devlet idaresine karşı gelen ve yabancılar tarafından yönlendirilen ihtilalcilerin tamamının ortak adı olmuştur.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, 1789 Fransız İhtilalinden sonra Avrupa'da süren 1830 ve 1848 ihtilallerine ve bunların neticesinde ortaya çıkan fikir hareketlerine heveslenenler tarafından, 1865'te gizli bir teşkilat olarak İstanbul'da kuruldu.

Jön Türk hareketi, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecine girmesiyle ortaya çıkan bir hareket olarak doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun hüküm sürdüğü geniş topraklarda, huzursuzluk ve iç isyanların yaşandığı süreçte, Osmanlı içinde bulunan genç ve okumuş, entelektüel kesimlerden oluşan bir grubun öncülüğünde Fransa'da bir araya gelerek yürütülen Padişah karşıtı yenilikçi hareket olarak bilinir. Her ne kadar kendilerine yenilikçi demiş olsalar da, özünde hiçbir yenilikleri yoktur. Bunun öncülerinin çoğunun paşa ve vali olması da bunu gösterir. Padişahın verdiği maaşla yaşamlarını sürdüren bu kesimlerin devlete, padişaha muhalif olmaları düşünülemez. Za-

man zaman maaşlarını kesen kimi padişahlara karşı çıkmış, kendilerine daha fazla maaş vereceğini söyleyen şehzadeleri desteklemiştir. Nasıl ki, maaşları kesilen yeniçeriler ordu içinde isyan ederek kendilerine daha fazla hak veren ve yakın duran şehzadeleri desteklemişlerse, bunlarda aynı işlevi siyasal alanda yapmışlardır. Bu yüzden bunlardan aydın hareketi olarak söz etmek mümkün değildir. Hatta şu bile belirtilebilir. Günümüzde aydınların bu kadar çapsız, geçeklikten uzak olmalarında bunların payı fazladır. Bunların sayesinde adeta aydınlar iktidarların kapıkulları haline getirilmiştir.

Jön Türk hareketi tutarlı bir hareket olarak doğmamıştır. Mısır Hidivi Kavalalı İsmail Paşa, vareset usulünü değiştirerek kardeşi Mustafa Fazıl Paşa'yı bütün haklarından mahrum etmiştir. İkbâl küskünü olan bu paşa, sultan Abdülaziz ve üst kademe devlet adamlarına düşman kesilmiştir. İntikam amacıyla Jön Türklerin arasına katılarak Osmanlı karşıtı faaliyetlerde bulunmuş ve Jön Türklerin öncülüğünü yapmış ve sonradan padişahı af dileyerek görev almıştır. Mustafa Fazıl Paşa hareketi maddi yönden destekleyerek, çıkardığı dergi, gazete ve yazdığı makalelerle Osmanlıya karşı en ateşli saldırılarda bulunarak meşrutiyeti savunmuştur. Bu çalışmalara daha sonra genç kuşak kalemlerinden Namık Kemal,

Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi yazarlarda katılmıştır.

Mustafa Fazıl Paşa, Sultran Abdülaziz'e hitaben, Paris'ten yazdığı mektup, 1867'de Türkçe'ye tercüme edilerek, Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde yayınlanır ve her yerde dağıtılır. Bu mektupta kendi kişisel ihtiras ve hırslarını Meşrutiyet kisvesi altında gizleyerek belirtir. Bir süre sonra Sultan'ın Mustafa Fazıl Paşa'yı affetmesi ve görev vermesiyle, Mustafa Fazıl onlardan kopmuştur. Diğer üyeleri de Avrupa'nın değişik yerlerinde dolaştıktan sonra İstanbul'a dönüp padişahı özür dileyerek çeşitli düzeylerde görev alırlar. I.-Meşrutiyetin ilanı en güçlü oldukları dönemdir. Sonra giderek etkileri kırılarak zayıflar. Bu bir dönemin sonu olur.

Bundan sonra, yurt içinde ve dışında kurdukları birçok dernek ve yayınladıkları, yüze yakın dergi ve gazete ile, İkinci Abdülhamid Hanın şahsında devlete karşı kesif bir propagandaya girişen Jön Türkler, sıkı bir işbirliği içinde oldukları Fransız ve İngiliz hükümet çevrelerinden destek görürler. Onlar için yeni bir dönem başlar. 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi, Fransız Senatosu üyesi Lafeuvre Contalis'in evinde yapılır. Bu kongrede ortak bir mücadele çizgisinde anlaşamayıp dağılırlar. Daha sonra yeniden padişahın yetkilerini kısıtlayan meşrutiyetin ilanı için örgütlenirler. 1905 yılın-

da 2. Meşrutiyeti ilan ederler. Bu faaliyetlerinin tümünde Avrupa etkisini görmek mümkündür. Bu faaliyetlerini daha fazla geliştirmek için 27-26 Aralık 1907'de Paris'te ikinci kongrelerini toplarlar. Ancak bu kongre fikir ayrılıklarının ayyuka çıktığı, giderek millitarist düşüncenin gelişerek hakim olduğu bir kongre olur. Sonrasında milliyetçi turancı düşünceler egemen olur.

Osmanlı İmparatorluğuna karşı olmaktan ziyade padişahlığa karşı bir duruş içinde olmuş ve İmparatorluğu batı değerleriyle buluşturmaya amaçlayan masum bir görüntü sergileyerek, çok daha tehlikeli bir tarzda aşırı milliyetçiliğin temellerini atmışlardır. Avrupa ve İstanbul merkezli olarak Avrupa yanlısı siyaset yürüten bu grup, daha sonra görüldüğü gibi her türlü işbirlikçiliğe yatarak, Osmanlı İmparatorluğunu birinci dünya savaşının içine çekerek dağılmasında etkili olmuşlardır.

Faaliyetleri zaman zaman kesintiye uğramış olsa da kendilerini toparlayarak etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Türk milliyetçiliğinin tohumlarını atan Jön Türkler Osmanlı idaresini değiştirip büyük Türk yurdunu kurma hayalleriyle yaşamışlardır. Jön Türk veya Genç Osmanlılar olarak bilinen bu hareket; Adem-i merkeziyetçiliği savunanlar ve merkeziyetçiliği savunanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Bu iki eğilim arasında da yoğun bir iktidar müca-

delesesi yaşanmıştır. Prens Sabahattin'in öncülük ettiği ademi merkeziyetçiliği savunan grup İngiliz yanlısı bir politika izlerken, Talat, Enver ve Cemal Paşa önderliğinde ve merkeziyetçiliği savunan gurupta Alman yanlısı bir politika izlemişlerdir. 'Osmanlıda oyun çoktur' deyiminden de anlaşılacağı gibi bu iki grup arasında komplo ve entrikalar gelişmiştir. Merkeziyetçiliği savunanların üstün gelmesi ve Talat, Enver ve Cemal Paşa üçlüsünün yönetimi ele geçirmeleri ve 1. Dünya savaşında Almanlarla ittifak kurarak savaşa katılmaları Osmanlı İmparatorluğunun sonunu getirmiştir. Macezacı kişiliğiyle bilinen Enver Paşa, Sarıkamış seferinde soğukta donan binlerce askerin cesetlerini teperek büyük Türk hayali peşinden gittiği Türkmenistan'da, Talat Paşa Berlin'de, Cemal Paşa Tiflis'te vurularak öldürülmesinden sonra Jön Türkler tasfiye olmuşlardır. Masonlardan da büyük destek gördüğü bilinen, Osmanlıdaki Jön Türklük, günümüzde de uzantısı olan Türk Milliyetçiliğiyle aynı işbirliğini devam ettirerek Pantürkizm hayallerini canlı tutmaya çalışmaktadır. İsim değişmiş olsa da mantık ve anlayış olarak yaşamaktadır.

Türk siyasal tarihini resmi tarih anlayışının dışında toplumcu bir anlayışla değerlendiren ve bu anlamıyla Türk siyasal tarihinin gerçekçi değerlendirmesini oldukça güçlü bir şekilde yapan

Önder Apo, çeşitli zamanlarda yaptığı değerlendirmelerde Jön Türk hareketini; "*Gelişen kapitalist sivil toplum karşısında, 19. yüzyıldan itibaren bir bunalım içine giren feodal toplum, nasıl ki Avrupa'da yenilgi ve çözülme halinde aşılma durumunu yaşıyorsa, Avrupa'nın burjuva devrimleri ve burjuva toplumun gelişmesi karşısında da imparatorluk benzer bir çözülme yaşamıştır. Özellikle doğruya doğru yayılan Napolyon, Mısır'a ve Moskova'ya kadar ulaştığında, Osmanlı İmparatorluğu bir gerileme sürecini yaşamaktadır.*

18. yy'dan itibaren başlayan bu gerileme süreci, giderek hızlanmış, askeri, feodal toplum ve sivil toplum kendini yeniden üretmez duruma gelmiştir. Kendini yeniden üretebilmesi için, yeni olanı reddetmesi gerekir ki, bunun da olanakları ortadan kalkmış durumdadır. Bu yüzden de içe doğru bir bütölme söz konusudur. Aynı zamanda bu bir gerileme ve çözölme anlamına gelmektedir. Bu süreçte Türklerde ki, Rusya'dan da daha erken bir meşrutiyet hareketine girişilmiştir. Özellikle 19. yy'ın ortalarından itibaren, modernleşmeye ihtiyaç duyulur. Bu, gelişen kapitalizme karşı kendisini savunma tarzında ortaya çıkar.

Bunun ilk sözcüleri Tanzimat devrinde ortaya çıkar. M. Reşit Paşa'nın gelişi böyledir. Ama daha çok da Namık Kemal ve diğer-

leri bir modernleşmenin sağlanması için, Jön Türkler, Yeni Osmanlılar gibi bir akımın başlatılmasına önayak olurlar. Bunların hepsi Osmanlılar'ın valileri ve paşalarıdır, Sultan'la yakın ilişkileri vardır. Burada kesinlikle bir burjuva sivil güç olma durumları söz konusu değildir. Söz konusu kişiler, sarayın kapıkullarıdır, sarayın içinde ve onların verdiği maaşlarla geçinmektedirler. Fakat bir yandan da onu modernleştirmek istemektedirler. Batıdaki gelişmelerle fazla çatışmadan, onu reformizme ederek, İmparatorluğun ömrünü uzatmak, birlik ve bütünlüğünü sağlamak istemektedirler. Türk modernleşmesi bu temeldedir.

Dikkat edilirse, bunun Avrupa'daki modernleşmeyle, sivil toplumun gelişmesiyle, burjuva toplumunun gelişmesiyle hiçbir alakası yoktur, öncüler de bellidir. Ziya Paşa adı üzerinde paşadır, Namık Kemal ise validir. Aynı zamanda bunlar sultanın yakınlarıdır, sarayla haşır neşirdirler. Sultan Aziz'i düşürmek, yerine de kendilerine yakın gördükleri bir şehzadeyi padişah yapmak isterler.

Burada da görülüyor ki, bunların resmi feodal-askeri topluma karşı bir anlayışları söz konusu değildir ve istedikleri biraz reform geliştirmektir. Bu yüzden de işi sadece edebiyatla geçiştirmeye çalışırlar. Temelsiz hürriyet sloganları atarlar ve burada ilk

defa denilebilir ki günümüze kadar etkileri gözüken sorumsuz bir aydın hareketi otaya çıkar. Devlete dokunmazlar, bunun askeri temellerine asla saldırmazlar. Sadece rahatsızlıkları vardır, kendilerinin biraz dikkate alınmasını isterler. Çünkü yeni bir tabaka olarak gelişmektedirler. Bunun için de örgütsüz, son derece demagojik, ihtilalci değeri olmayan, bir protesto hareketi olarak kendilerini göstermek isterler. Bu günümüze kadar da süren bir gelenek olmuştur.

Abdülhamit başından itibaren bunların bu geleneğini iyi fark etmiş ve onları istediği gibi yönlendirmiştir. Zaman zaman maaşlarını keserek, zaman zaman sıkıntıya düştüklerinde imdatlarına koşarak durumu idare etmiştir. Bunların Sultanlığa öfkeleri maaşları kesildiği zamandır, övgüleri ise maaşları bollaştığı zamandır. Aydınların durumu bugün de bundan ibarettir." diyerek günümüzle de bağlantılı olarak ele alır.

Yine bir başka değerlendirmesinde ise Jön Türk milliyetçiliğinin karakterine değinerek, "kaptalizmin etkileri, özellikle milliyetçilik cereyanları, Balkanlara vurduğunda, Osmanlılar da bir Genç Osmanlılar, giderek Jön Türkler biçiminde şekillenme, gelişme söz konusu. Bu, milliyetçi bir şekillenmedir. Ve fakat devletten gücünü alan bir şekillenmedir. Öyle feodal devlete karşı -

ki Fransa'da öyledir- oradaki monarşiye karşı bir burjuva hareketi değil, tam tersine devletin fideğinde, devletin özellikle Balkan halklarının isyanlarını ezmede kullandıkları bir karşıt ideoloji olarak Türk milliyetçiliği gelişir. Yani şoven bir milliyetçiliğin gelişmesi söz konusu. Ezilen bir ulusun milliyetçiliği biçiminde değil veya kendi feodalizmine, sultanlarına karşı bir milliyetçilik değil, burası önemlidir, tam tersine ezilen milliyetçiliğin, ezilen halkların milliyetçiliğine, haklı milliyetçiliğine karşı, hakim devletin, feodal monarşisinin emrinde bir milliyetçilik. Şoven milliyetçiliğin gelişmesi söz konusu. Böyle tersine bir durum söz konusudur Türklerde. Ve nitekim İttihat Terakki, o Genç Osmanlılar, Jön Türkler milliyetçiliği de kesinlikle bu çizgide gelişir. Ezilen Türk halkının milliyetçiliği değildir, İttihat Terakki milliyetçiliği devlet milliyetçiliğidir. Devletin kendi halkı da dahil halklara karşı koymanın bir tarzı oluyor. Bu arada işte bilinen klasik formülleri vardır. Yani İslamiyet'i tekrar kullanmak isterler İslam halklarına karşı... Yine Hristiyan halklar söz konusu olduğunda hem İslamiyet'e, hem de giderek yavaş yavaş hakim ulus milliyetçiliğine sığınır ve burada eskiden olduğu gibi yani İslamiyet ile değil de işte böyle üstten bir milliyetçilik dayatmasını geliştirmeleri söz

Jüpter

konusudur. Devlet fideğine bü-yümedirler. Çok iyi bildiğiniz gi-bi bu harp okullarında, askeri tıbbiyelerde bu milliyetçilik geli-şir. Örneğin bir Enver Paşa, Ta-lat Paşa, Cemal Paşa..." bu milli-yetçiliği kişiler bazında somutlaş-tırır.

Jüpter: Güneş sistemindeki en büyük gezegendir. Mitolojiler özü itibarıyla gök düzeninin yere uyarlanmasıdır. Bu anlamda Jüpter Roma mitolojisinin baş tanrısıdır. Yunanlılardaki tanrılar tanrısı Zeus'un Latinleştirilmesidir. Roma'nın devlet yönetici tanrısıdır. Roma devleti ve ordusu, onun koruyuculuğu ve yönetimi altındaydı. Romalılar, her aldıkları ülkeye onun bir tapınağını kurup sınırlarında bir tanrı birliği sağlamaya çalışırlardı. Roma'nın çok eski bir tanrısı olarak Etrüsklerin baş tanrısı Tinia'nın karşılığıydı. Sonraları Yunan etkisiyle Zeus Pater'den dönüşerek Jüpter adını aldı.

**PKK önderlik
gerçekliğinde ahlaki
tutum ideolojik,
politik ve örgütsel
çizgi temelinde
oluşan yeni
toplumsallığa kanun
ve kurallardan da
öte tutkuyla
bağlanmayı ifade
eder.**

**Bu yeni toplumsallığı yaşamın varoluş biçimi
olarak algılar. Yaşam yeni toplumsallığımızdır.
Bunun dışındaki yaşam arayışları, kaçamakları
boşluk, kayıp anlamına gelmektedir. Mümince bir
yaşamdan ziyade bilimselliği esas alan, politik
özgürlüğü yeni yaratımların çabası olarak gören bir
yaşam ustalığı, bilgeliğidir; çağdaş müminliktir. Bu
ahlaki gücü gösteremeyenin her çabası sapmalara
uğramaktan kurtulamaz. Ahlaki yaşam özünde
insan toplumunun varoluş tarzına sürekli zihniyet
ve özgür irade ile katılım gücünü göstermeyi ifade
eder. PKK'nin gerçek büyük değerleri bu ahlaki
tutuma sahip olanlarca gerçekleştirilmiştir.
Gerçekten PKK çizgisinde bir yaşam çizgisine sahip
olmak isteyenler bu ahlaki gücü göstermek
durumundadır.**

**Abdullah ÖCALAN Sosyal Bilimler Akademisi
Yayınları -6**